

శ్రీరస్తు:

తిథక్తసూరివిరచితంబును

తిరమయశోఘనసారసురభితంబునగు

సాహిత్యరత్నాకరమును

అలంకారశాస్త్రము.

శ్రీఘల్లాది లక్ష్మణసూరి విరచితమైన

జనరజనుపేరుగలవ్యాఖ్యానముతోఁగూడ

సరస్వతి- త్రిపువేంగిడాచార్యులచేత

లేఖక ప్రమాదజనితదోషరహితంబుగఁబరిష్కరింపఁబడి

శ్రీమద్భక్తసూరవర్మయగు

సరస్వతీనీలయ

ముద్రాక్షరశాలయంబునఘట్టినది

ప్రచురింపఁబడియె

కలకత్తానందవత్సరము - ఏప్రిల్ నెల

Registered Copyright.

ప్రకటన

ఏతద్గ్రంథవ్యాఖ్యానమును రచించిన మల్లాది
లక్ష్మణశాస్త్రిలవారు సదరువ్యాఖ్యానగ్రంథమును
తెనుఁగు, గ్రంథము, మొదలగులిపులతో, అచ్చువేయిం
చుస్వాతంత్ర్యమును నాకువ్రాసి యిచ్చియున్నా
రుకాబట్టి ౧౮౬౭సం॥ ౨౫వఆట్ట ప్రకారము దీని
మఱియెవ్వరును ముద్రింపఁగూడదు.

౧౮౭౧సం॥
ఏప్రల్ ౧౪తేది

స ॥ తిరువేంగడాచార్యులు

విషయానుక్రమసూచిక

పుటసంఖ్య.

ప్రథమతరంగే

- ౧౭ { ప్రాచీనాలంకార గ్రంథే
భోజ్య-స్వగ్రంథస్వశ్రీరా
మనేతృకత్వాదివైలక్షణ్య
ప్రకాశన పూర్వకం గ్రం
థారంభసమర్థనమ్

౨-అభిధాతరంగే

- ౩౫ నాయకగుణాః
౪౪ ధీరోదాత్తాదినాయకవిశేషాః
౪౬ శృంగారనాయకాః
౪౮ శృంగారనాయకాః
౫౩ కావ్యసామగ్రి
౫౪ కావ్యసామాన్యలక్షణం
౫౫ వాచకస్వరూపనరూపణం
౭౩ అభిధాన్యరూపనరూపణం

౩-లక్షణాతరంగే

- ౭౬ లక్ష్యలక్షకతద్వైత్తి నిరూప
౪-వ్యంజనాతరంగే (ణం

- ౧౧౧ వ్యంగ్యవ్యంజకతద్వైత్తినిరూ
౧౨౮ ౫-గుణతరంగే (షణం

- ౧౩౯ { మాధుర్యాది గుణానాం
క్షణోదాహరణాని

౬-శబ్దాలంకారతరంగే

- ౧౪౨ ఛేకానుప్రాసః
౧౪౩ వృత్త్యనుప్రాసః
౧౪౪ లాటానుప్రాసః
౧౪౫ పునరుక్తపదాభాసః

పుటసంఖ్య.

- ౧౪౬ యమకం
౧౪౭ చక్రబంధః
౧౪౮ గోమూత్రికాబంధ నాగబం
౧౪౯ వన్దుబంధః (ధౌ
౧౫౦ ముతజబంధక్షారికాబంధౌ
౧౫౧ సర్వతోభద్రబంధః
౧౫౨ ఖడ్గమాలచాపాదిబంధవిశేషాః
౧౫౩ నిరోష్ఠ్యాది చిత్రభేదాః
౧౫౪ ద్వ్యక్షరై కాక్షరాదయః

౭-అథాలంకారతరంగే

- ౧౫౭ ఉపమాలంకారః
౧౬౦ ఉత్పేక్షాలంకారః
౧౬౭ అతిశయోక్తిః
౧౭౦ అనన్వయాలంకారః
౧౭౧ రూపకాలంకారః
౧౭౫ పరిణామాలంకారః
౧౮౬ అపహ్నవ్యలంకారః
౧౮౭ సందేహాలంకారః
౧౮౮ భ్రాంతిహాసలంకారః
౧౮౯ స్వరణోద్వేగాలంకారౌ
౧౯౦ ఉపమేయోపమాలంకారః
౧౯౧ ప్రతిపత్తూపమాలంకారః
౧౯౨ దృష్టాంతాలంకారః
౧౯౩ తుల్యయోగితాలంకారః
౧౯౪ దీపకాలంకారః
౧౯౫ నిదర్శనాలంకారః
౧౯౬ వ్యతిరేకాలంకారః

— ॐ नमो भगवते वासुदेवाय —

శ్రీరస్తు.

అవిఘ్నమస్తు

అహయగ్రీవాయనమః

సవ్యాఖ్యాన సాహిత్యరత్నాకరపాఠ్యంభః

మూలమ్. ఆలింగ్యగాఢముదరంపితురర్థజానైరుత్సంగవర్త్యవతు
బాలగజాననోనః । యత్కుంభయోర్దిరిసుతాకుచపా
శ్వభాజోస్తస్యపిపాసతిగుహస్త్రిభిరాననాజ్ఞైః॥౧॥

వ్యా॥ కల్పాణంకలయంతుకల్యకమలప్రాంతోత్పతద్భంభరప్రాయాః
కేపిసమస్తసంపదయనప్రత్యగ్రకల్పప్రమాః । కామ్యాఃపర్వభవాదిభి
స్సకుతుకాఃకాలుస్యవిధ్వంసనేకారుణ్యామృతవర్షకాలజలదాః కల్యాఃక
టాతౌశ్శ్రియః ॥ మల్లాదివంశేమహితేమనీషీమాన్యోమనోజ్ఞోజనిలత్తు
ణోసా । సాహిత్యరత్నాకరతత్వదోగ్ధీంతామందరాఖ్యాంవివృతింవి
ధతే॥దుర్వాఖ్యావివదూషితాంభగవతీంశ్రీధర్మసూరేర్దిరంభావాలం
కృతీసంగతిప్రకటనవ్యాప్తకాతూహలాం దర్శందర్శమచేతసాంసుమ
నసాంసంప్రీతయేసాదరం వ్యాఖ్యాం మందరసంజ్ఞికాంవిరసతే సల్లతు
ణాంలక్షణః ॥ ధర్మాభిఖ్యకవేర్దిరాంవివరణేకోన్యః కృతీగాతమాచ్ఛేషా
హేర్షయవక్త్రతోంబుజభవాద్వాచస్పతేర్వాయుజాత్ । ఇత్యేవంస్త
తిభాతిమేతదపితద్వాకర్తృతావిశ్రుతాజాతావిశ్వపతిప్రసాదమహిమ
ప్రోద్వద్వచోవైభవాత్ ॥ సాహిత్యరత్నాకరమంధనోద్యతాంతౌ
యుతానాంవిబుధప్రజానాం । సంప్రీతామైవసలత్కణాఖ్యఃప్రస్థోజ్వలం
మందరమాతనోతి ॥ సాహిత్యరత్నాకరతత్వబోధేనాలంహినాకేతివిరే
మురేకే । కేచిద్విమోహాన్మృగతృణ్ణికాయాంతాతాయవస్త్రముధా
భ్రమంతి॥ సాహిత్యరత్నాకరమస్త్రమేయం మధాపానిత్వమమమంద

రేణః గృహ్లాః తు సర్వే విబుధాయ శ్చేచ్ఛం గుణాదిరత్నానిరసామృతంచ ||
 అన్యత్పబుద్ధిం పరిహృత్య నాకామేతాంచ టీకాంకలయంతుకల్యాః | లోకః
 కరేణోరవలోకకాలేకజ్ఞాదివత్పశ్యతీదంతయుక్తం || వ్యాఖ్యాహ్వాసావ
 ద్యతనప్రణీతే తుత్పత్సృజ్యమాత్సర్యమనార్యవర్యం | సంతస్సుచిత్రాస్సద
 యాశ్చక్రిమజ్ఞానందంతునిందంతుమనుప్రమోదః || ... ..

అథతత్రభవానాలంకారికసార్వభౌమో ధర్మసుధీ సాహిత్యర
 త్నాకరాభిధానమలంకారనిబంధనంచీకీర్తిశ్చీకీర్తితావిఘ్నపరిసమాప్తి
 సాధనం బాలగజాననానుగ్రహశంసనరూపం మంగళమాదౌ శిష్యశిష్యా
 ర్థంగ్రంథతోగ్రథాత్తి || అలంకేయతి || అత్రాదావాలంకేయత్యానందహేతు
 భూతపరిరంభాభిధానకస్యావ్యయపదస్య భద్రాదివాచకత్వాన్వర్ణగ
 ణాదిశుద్ధేరభ్యుచ్చయః - తదుక్తం - దేవతావాచకాశ్చబ్దాయేచభద్రాది
 వాచకాః | తే సర్వేనైవనింద్యాస్సృగ్ధిపితోగణతోపవేతి - అతపిషమురారి
 శ్రీహమ్నాదయోప్యాదితోనిష్ప్రిత్యాహమితిః పేయేత్యాద్యవ్యయపదప్ర
 యోగమకుర్వత్ - అర్థంవామభాగోజాయాయస్యతస్యాధజానేరద్ధనాశీ
 శ్వరస్యపితుర్జనకస్యమహాదేవస్యోదరంగాథమాలింగ్యోత్సంగేదక్షిణాం
 కేవర్తీఆసీనః - ఏతేనపితుః ప్రేమాస్పదత్వాద్భుజేభ్యః శ్రేయఃప్రదాప
 యితుంచప్రవీణఇతి ద్యోత్యతే - బాలగజాననఃనోస్తానపతురక్షతు - అత్ర
 బాలఇతివిశేషణేనగ్రహణధారణపటుత్వాదప్రత్యాగ్ధనామవిస్మృత్యా
 ఖలశ్రేయః పరిపంధిప్రత్యూహప్రశమనక్షమఇతిధ్వన్యతే - యస్యబాల
 గజాననస్యకుంభయోర్గిరిసుతాయాలర్థాంగభూతాయాః పార్శ్వత్యాఃకు
 చస్యపార్శ్వభాజౌసుతోః - గుహఃపల్లవిః - త్రిభిః - ఆననాన్యజ్ఞానీవేత్సృప
 మితసమానః - యావకసమాసేతూత్తరపదార్థప్రాధాన్యేనపానక్రియా
 నుపయోగాత్ - త్రిభిరిత్యస్యాసాధారణధర్మత్వేనోపమితసమాసబాధ
 కాభావాద్ - తైః ప్రస్యంపిపాసతిపాతుమిచ్ఛతి - ఏతేనపార్శ్వతీవరమే
 శ్వరయోస్సరససల్లాపాదిసంతోషసమయే సతితాత్పర్యానందహేతుభూ
 తస్యబాలగజాననస్యచుంబనాదిలాలితత్వేనానందపారవశ్యాదాశ్రితా
 శాస్యార్పణోచితత్వంవ్యజ్యతే - అత్రాద్ధనారీకుచప్రాంతగతయోః కుం
 భయోః కుమారస్యకుచప్రాంతిరభూదితి ప్రాంతమిదలంకారిః - ఆననా

జ్ఞైరిత్యుపమేతితయోసంసృష్టిః॥౧॥ శ్రేయాంసిబహువిఘ్ననీశ్యంతరా
యబాహుళ్యభయాత్పనఃపున్యేన మంగళమాచరతో శ్రేయశ్చత్యాదిభి
శ్చతుర్భిః॥ శారదస్యశశినఃశ్రీరివభాసురాప్రకాశమానాఆభాకాంతిర్య
స్యాస్సాతథోక్తా - సురాహారాసారస్యసుభాధారావర్షస్యనిరాసకారి
ణోమధురవ్యాహారాస్సద్విదుభాషణానియస్యాస్సాతథోక్తా-హరిణీసం
తతహారానుషంగా-ముక్తాఘావణస్యనాసాగ్రవర్తినఃస్థూలమాక్షికస్య
పోషణఃపుష్టిప్రదోయఃస్థితలవోమందహాసలేశస్తస్య శ్రియా సాక్షీర
మ్యానాసాయస్యాస్సాతథోక్తా.సాధుర్వాద్ధుషికేచారోసజ్జనేచాభిభేయ
వదితివిశ్వః- నిజేనస్య కేనలావణ్యేన - ముక్తాఫలేషుచ్చాయామాస్తరశ
త్వమివాంతరా। ప్రతిభాతియదం గేఘతల్లావణ్యమిహాలాచ్యతశ్చత్యుక్త
లక్షణలక్ష్మితకాంతి విశేషేణ- రంభాంరతిం చనిర్జితవతీ స్వసౌందర్యాతిశ
యాధఃకృతరంభారతిరిత్యర్థః-భారతీశారదాఅథునామేమహ్యం శ్రేయః

మూ। శ్రేయోమేవిదధాతు శారదశశిశ్రీభాసురాభాసురా
హారాసారనిరాసకారిమధురవ్యాహరిణీహరిణీ । ముక్తాఘా
వణపోషణస్థితలవశ్రీసాధునాసాధునాలావణ్యేననిజేనర్జిత
వతీరంభారతీభారతీ॥౨॥ ననుస్తమఃకర్షసుదుర్దమాంబుధిప్రగా
ప్రచేష్టాఖిలజంతుసంతతిం। ప్రసార్త్యమాణైఃపటుదీర్ఘరశ్మిభిః

కర్షణంవిదధాతుపితనోతు - అత్రవృత్త్యనుప్రాసయమకయోస్సం
సృష్టిః- ఏకద్విత్వద్వివక్షాసాంపునరుక్తిగ్భవేద్యది। సంఖ్యానియశము
ల్లంఘ్యవృత్త్యనుప్రాసయమకయోస్సంసృష్టిః-అథేనస్యభిన్నావాంశబ్దానాంసా
పునర్ముక్తిః। యవఃకంఘాదతద్భాగవృత్తితద్భాగ్యనేకతామితిచలక్షణా
త్ ॥ ౨॥ నమశ్చితి॥ తమోంధకారవివకర్షసుదుర్దమాంబుధిర్లంబాలమరవ
గాహాభిస్తస్త్రికప్రణష్టాశ్చేష్టాయస్యాస్సాతాశ్చశ్యఖిలజంతుసంతతిర్య
స్యాంసాతథోక్తా తాం-పంకమగ్నవన్నితాయాంనిఖిలప్రాణినోపి నిద్ర
యానిశ్చేష్టాభవంతీతిభావః- జగత్త్రియాంపటుభిదీర్ఘరశ్మిభిఃకిరణైః
వపాటవదైర్ఘ్యవిశిష్టరజ్జుభిః- అభీనుప్రగ్రహారశ్చత్యుక్తా-ఉద్ధృతే
అత్యధఃపంకమగ్నాంసముద్ధరణం దృఢాదైర్ఘ్యేన ప్రగ్రహారేపంక
స్తవ్యమితిభావః, అత్రతమసివిశిష్టాంబుధిత్వాదోపద్యుక్తః-జేషుతాదృశస్త్ర

గ్రహత్వారోపస్య చ హేతుహేతుమద్భవాత్పరంపరితరూపకమలంకారః॥౩॥ నిత్యమితి॥ రసోనురాగపవరసోక్రవస్తేనార్ద్ర్రియద్భదయంతదేవేంధనం తేనసంప్రయుక్తస్సంగతస్సచాసాదాతౌయణీవిరహస్సతీవియోగస్సపవదారుణపావకస్తస్య - శృంగారాదౌవిషేవీర్యేగుణరాగేన్రవేరసశ్చిత్తమరః- ఉద్భూతాంస్ఫుటాంధూమకలికాంధూమాంకురం- అత్రత్వైశ్చచ్ఛలేనేతిచ్ఛలశబ్దేషత్వైశ్చత్వ మపహ్నుత్వ ధూమకలికాత్వారోపాదపహ్నువభేదః-రసాద్ద్రీత్యాదౌరూపకమితితయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ ౪॥ లక్ష్మీమితి॥ వక్షసిలక్ష్మీంబిభ్రత్-ఎతదగ్ర విశేషణత్రితయేవ్యన్వేతి- తారేస్వచ్ఛేహారవలయే-ముక్తాశుద్ధౌచతారస్సద్విదిత్యమరః- తస్యాఃలక్ష్మ్యఃప్రియంసోదరంప్రేమాస్పదసోదర భూతం శుభ్రమణింకాస్తుభరత్నం-తస్యాశ్చిత్తవ్యక్తేవిశేషణత్రయేపియోజ్యం- నయనేనా

గత్త్రియాముద్ధరతేవివస్వతే.౩॥ నిత్యంరసార్ద్రహృదయేంధనసంప్రయుక్తదాతౌయణీవిరహదారుణపావకస్య ఉద్భూతధూమకలికాముపకంతమూలంత్వైశ్చచ్ఛలేనపహతేమహాసినమోస్తు॥౪॥ లక్ష్మీంవక్షసితారహారవలయేతస్యాఃప్రియంసోదరంబిభ్రచ్ఛుభ్రమణింపరంచనయనేనాభావభద్రాసనంఉరుభూగ్రశనాభిరోమలతికామిత్రాణిపంచాయుధాన్యాగ్నిప్యనురవంకజైరవతుసఃకశ్చిన్నహాకాముకః॥౫॥ అనంతమత్వంత

మనేత్రేపరమన్యంసోదరంచంద్రంచ-నాభాభద్రాసనంసింహాసన భూతంపద్మంచ- తస్యాఃపద్మాలయత్వాత్తస్యవత్సనాభత్వాచ్ఛేతిభావః-ఉరుభూగ్రశనాభిరోమలతికానాంమిత్రాణితత్సద్భవోనిత్యర్థః- పంచాయుధాని గదాశౌర్జకపాంచజన్యసుదర్శనసందకాఖ్యాని కరవంకజైరాగ్నిప్యన్నాలింగకాశౌర్జకమంసేనేతిబోధ్యం- కశ్చిద్విలక్షణః మహాకాముకఃలథాత్పురుషోత్తమఃసోస్తానవతురక్షతు- వక్షసిలక్ష్మీధారణా తాగ్రముకత్వం-హారాదిషుతత్సోదరాదిధారణాతగ్రేషుతదవయవోపమానాయుధాకలనాచ్ఛచహాకాముకత్వమిత్యాకూతం- అత్రపదాద్ధానాంవిశేషణగత్యామహాకాముకత్వంప్రతిహేతుత్వాత్పదార్థ హేతుకంకావ్యలింగమలక్షారః, హతోర్వాక్యపదార్థత్వే కావ్యలిక్తముదాహృతమితిలక్షణాత్ ॥౫॥

ఏవంబహుధామంగళమాధాయస్వాభిజాత్యప్రఖ్యాపనాయాన్వయ
పరంపరామాఖ్యాతి॥అనంతమితి॥అనంతంత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితం-అత్యం
తవిశుద్ధవిగ్రహం చిత్తయత్వాన్నిమగళంకస్వరూపం చిదానందమయం
జ్ఞానానందమయం- నిర్గుతామయారోగాయస్మాత్తత్ - అశేషవేదాం
తైర్విచింత్యంవైభవంమహిమాతిశయోయస్యతత్తోక్తం- అతఏవప్ర
శస్తంస్వతఃస్వేవైవప్రవిభాస్వరంప్రకాశమానంమహాలక్ష్మి-అత్రవృ
త్త్యనుప్రాసః-లక్షణంఘోషం॥౬॥తదితి॥అన్యయమనంతంఅనాదిచ -
తత్పురోక్తంజ్యోతిస్తేజః-రజస్సత్వతమోగుణాథ్యయాలవిద్యయాల
జామిత్యాదిశ్రుతిప్రతిపాదితయాలూలప్రకృత్యావృతమావృతం సత్,
ప్రజాపతిశ్రీపతిపార్వతీపతీనాంపప్రపంచస్యస్థావరజంగమాత్మకస్యజగ
తశ్చరూపాణిముహుఃపునఃపునఃప్రపద్యతేప్రాప్తోతి - తద్భ్రష్మత్త్వ

విశుద్ధవిగ్రహంమహాశ్చిదానందమయంనిరామయం, అశేషవే
దాంతవిచింత్యంవైభవంప్రశస్తమస్తిప్రవిభాస్వరంస్వతః॥
౬॥తదవ్యయంజ్యోతిరనాద్యవిద్యయాలవృతంరజస్సత్వతమో
గుణాథ్యయాల, ప్రజాపతిశ్రీపతిపార్వతీపతీప్రపంచరూపాణి
ముహుఃప్రపద్యతే ॥౭॥ తదేకదాత్మస్యఖిలంచరాచరంనిధా
యనారాయణనామకంమహః, ఘనీంద్రపర్యంకతలేపయోని
భౌచిరాయరేమేజయోగనిద్రయా..౮॥ తతోస్యనాభీసరస

మేవతేజోగుణత్రయవిశిష్టప్రకృతిప్రసక్తిప్రభావాదనేకకృత్వస్త్రి
మూర్త్యాత్మనాజగద్రూపేణచాకారితంభవతీత్యర్థః॥౮॥తదితి॥ఏకదావిక
స్త్రినాగలేనారాయణనామకంతత్పురోక్తంమహాలఖిలంచరాచరంని
బలాన్లోకాః- చరాచరంస్వాజ్ఞాతీతివిశ్వః - అన్యనిస్సోదరేనిధాయజ
యాయోగనిద్రయాచిరాయచిరక్తాలపర్యంతంరేమేవిజహర - నిఖిలజం
తుజాలస్యాత్మోదరనిపేభితత్వేనతత్త్వాలనప్రయాసప్రసక్త్యభావాన్ని
శ్చింతోఽచ్యుతోనిద్రాతిస్మైతిభావః-అత్రప్రస్తుతవస్తుసారూప్యాగ్నమస్తు
వస్తుజాతంనిర్భయంనిక్షిప్యనిజకాంతయాసహనిద్రితస్యగృహిణోవృ
త్తాంతప్రతీతేస్సమాసాక్తిరలంకారః॥౯॥తతః॥నాభ్యేవసరస్తస్మాత్
యస్యసరోరుహస్య సమస్తంనిఖిలమంబరంవ్యోమశందిందిర శాబస్య

చంచరీకశిశోఃవిబ్రమంవిలాసంభితస్వస్థే - వ్యలీయతవిలీనమభూత్ -
అత్రాత్మమహతోపచంచరీక శిశుదశాపన్నతయా - ల్పస్యాకాశస్యాధే
యన్వః ధనేనాధారభూః స్వారవిందస్యా ధిక్యప్రతీతేరధికప్రభేదోద్ధా
లంకారః - పృథ్వాధేయాద్యదాధారాధిక్యంతదపితన్మతమితిలక్షణాత్ -
ఇందిందిరశాబవిబ్రమంభితస్వదిత్యత్రనిదర్శనేతితయోస్సంస్పృష్టిః॥౯॥త
తఇతి॥తతోనంతరం-తతస్తస్తామరసాదరవిందాత్ - జగదీశస్యనారా
యణస్యశాసనాత్ - జగల్లోకాంతిస్సృత్యుఃప్రప్తుమిచ్ఛుస్సకమనాగీష
త్ సమాధిసంపన్నంధ్యానాయత్తంమనోయస్యసతతోక్తః॥అభూత్ - అ
త్రతతస్తతఇతిమనామనాగితిచ వ్యంజనద్వయాపృథ్వాచ్ఛేకానుప్రా
సః ॥ ద్వయోర్ద్వయో ర్ద్వ్యంజనయో ర్యుక్తయో ర్వా నిరంతరా ॥

స్మరోరుహంసముద్యయాయస్యసమస్తమంబరం॥౯॥తస్వదిం
దిందిరశాబవిబ్రమందశాంతరాత్రేషుచిరంవ్యలీయత॥౯॥ త
తస్తతస్తామరసాత్సముగ్ధతశ్చతుర్ముఖస్త్రజసేవరాజసః ॥
జగత్స్మృత్యుర్జగదీశశాసనా త్సమాధిసంపన్నమనామనాగ
భూత్॥౧౦॥ తస్మాత్సమాధిసచివాన్మనసస్తదీయాత్సుతా
మరీచిపులహప్రముఖాఃప్రభూతాః॥యత్పుత్రపౌత్రతదపత్య
పరంపరాభిరాపూరితోభవదజాండకటాహగర్భః ॥౧౧॥తే
ష్వంగిరోమునివరాచుదయంప్రపేదే భాస్వానివోదయగిరే

అవృత్తిశక్తియతేసోయంశ్చేకానుప్రాసశురితఇతిలక్షణాత్ - అన్య
త్రవృత్త్యనుప్రాసః॥ ౧౦॥ తస్మాదితి॥సమాధిసచివాన్ధ్యానయుక్తాత్ -
యేషాంమరీచప్రభృతీనాంపుత్రాఃపౌత్రాస్తదపత్యానిప్రపౌత్రాశ్చ
తేషాంపరంపరాభిస్సంతానసంతతిభిః-అజాండకటాహగర్భఃబ్రహ్మాండ
భాండోదరం-మరీచిమృత్యుంగిరసౌపులస్త్యంపులహంక్రతుం॥ వసిష్ఠంచ
మహాతేజాస్సృజత్సప్తమానసానిస్తరణాత్॥౧౧॥తేష్వితి॥ తేషుస
త్తద్విషులంగిరోమునివరాదంగిరోభిభానమునిశ్రేష్ఠాత్ - దోషాణాంపా
పానామనుషంగేణరహితః-అన్యత్రదోషాణాంరాత్రీణాం- దోషస్సన్య
ద్దోషణేపాపేదోషరాత్రాభుజేపితేవిశ్వః- భోగానామైహికసుఖా
నాంమాత్రేఅనుభవేప్రాంతలసక్తోనభవతీతితథోక్తః-అన్యత్రనభోగచ్ఛ

త్రాప్తోతితినభోగస్సచాసౌమార్గశ్చతస్త్వికాభేదరమాగ్నేవాక్యాంతో
భ్రమణశీలః- నిరాకృతంతమోఽజ్ఞానంయేనసతథోక్తః-అన్యత్రనీధాత
ధ్వాంతః-శుచిభిశ్శుద్ధైర్వ్యయైర్యమనియమాదిభిర్నీప్రప్రకాశమానఃఅన్య
త్రశుచేర్నీప్రసృయోగేదీప్రస్తీక్ష్యః- శుచిశ్శుద్ధినుపహతేశ్వంగారాషా
భయోరపిగ్రీష్టేహుతవహాపిస్యాదితివిశ్వః-హరితోహరితాభ్యోముఖం
ద్రుః-ఉదయగిరేర్భస్వానివ-ఉదయమావిర్భావంప్రపేదే-అత్రశ్లెషభి
త్తికాభేదాధ్యవసాయేనసాధారణధర్మప్రతిపాదనాదుపమా-మతభేదే
నోపమాప్రతిభోజ్ఞాపితశ్లేషః || ౧౨||గోశ్రత్తతి||కించేతిచాథః-తస్యహ
రితస్యగోత్రే-అభిజాతవంశస్సర్వంశః-అభిజాతఃస్త్రుతోన్యాయ్యేమనీన
ప్రాప్తరూపయోరితివిశ్వః-సమభూతనింజజ్ఞే-తత్రవారాణశీవంశే-త

ర్హ్విరితోముఖంద్రుః|దోషానుషంగరహితశ్చనభోగమార్గభ్రాం
తోనిరాకృతతమాశ్శుచియోగదీప్రః||౧౨|| గోత్రేచతస్యస
మభూదభిజాతవంశోవారాణశీత్యుపపదేనభువిప్రసిద్ధః | త
త్రాభవన్ముగధవరాస్త్రిపురారిసోమయజ్ఞాదయశ్శుభతప
శ్శుత్రశీలవృత్తాః|| ౧౩|| దేవాన్వఽగ్నిరతిధీనశచైశ్చశిష్యాః
ద్యౌపదేశవిధయాపరితోషయన్భిః | వారాణశీవిహితనిత్యని
వాసదీప్తైరైవపండితైభిరతఖండమనుండిపున్వైః||సర్వ
జ్ఞతశ్శమితకామరుషోగిరికాచ్ఛ్రిమార్వతీప్రియతమాత్రిపు

పోధర్మః-శ్రుతంత్రస్త్రుం-శీలంస్వభావః-స్పృతంచరిత్రంచతానశుభాని
తపఃప్రభృతీనియేషాంతేతథోక్తః-తపశ్చేంద్రాయణాదౌస్యాధ్యమే
లోకాంతరేపిచేతివిశ్వః-త్రిపురారిసోమయజ్ఞాదయస్త్రుపురారిసోమ
యాజిప్రభృతయః|| ౧౩||దేవానితి||నిగవచ్యాభ్యతోయంశ్లోకః|| ౧౪ ||
సర్వజ్ఞతత్త్వ||సర్వజ్ఞతస్సగ్వజ్ఞాత్-ఉభయత్రసమమేతత్-శమితే
కామరుషాకామక్రోధాదునతస్తాత్-అన్యత్రశమితఃకామోయయాసా
తాదృశీరుద్యస్యతస్తాత్-గిరివాదివిషయేశుశాన్సమథాత్-అన్యత్రగి
రైకైలాససీతాదధిపతే-త్రియియైక్యాఃపార్వత్యాఃపార్వతీసంజ్ఞ
కాయావనితాయాఃప్రియతమాత్-అన్యత్రశ్రీపార్వత్యాఃప్రియతమా
త్-త్రిపురారివామ్నః-ఉభయత్రసమమేతత్-తస్మాత్పూర్వోక్తాత్-అ

స్య త్రప్రసిద్ధాత్ - బుధాత్పండితాత్ - అన్యత్రజేవాత్ - బహుభిన్నభైః
 ప్రకారైరుద్గతావాగ్విభూతిర్యస్య సతతోక్తః - అన్యత్ర బహుభిః వడ్భిర్ను
 బైర్వదనైరుద్గతావాగ్విభూతిర్యస్య సతతోక్తః - ముఖం నిస్సరణేవ త్రై
 ప్రారంభోపాయయోరపీతివిశ్వః - ధర్మాహ్వాయోధర్మాఖ్యః అన్యత్ర ధ
 ర్మైధనుష్యోహ్వాయో నామయస్య సతతోక్తః - ధనుర్విద్యావిశ్రుత్యత్య
 గ్ధః - ధర్మోన్మేషుణ్యే సౌమ్యస్వభావయోః । చాపన్యాయాధ్వరాహింసా
 యజ్ఞాచారయ మేషు నైతిరత్నమాలా - మహితః పూజితః - సమమేతత్ -
 కుమారః పుత్రః అన్యత్ర గుహః - సముదభూగ్నముత్పన్నోఽఘోతః । అత్ర వి
 శేష్యపదయోరపిల్లిప్తత్వా చ్ఛబ్జిత క్షిమూలధ్వనిరితి ప్రాంచః । ఉభయశ్చై
 షేణోపమాలంకారధ్వనిర్యన్యై ॥ ౧౫ ॥ .....
 నాగాంబికామితి ॥ యోధమః సుధీః - గృహైర్భార్యయాయత్రనుప్త

రారినామ్నః । తస్మాద్బుధాద్బహుముఖోద్గతవాగ్విభూతిర్ధ
 మాహ్వాయస్య మునభూన్మసిః తః కుమారః ॥ ౧౫ ॥ నాగాం
 బికాంశుభగుణాం ప్రతిగృహ్యకన్యామేకాంగృహోత్తమనివా
 సకృతేదిరంయః । అన్యత్ర తిగ్రహభయోగమాగమానాం స
 ఘం ప్రదాయ మకరందపనావఖండం ॥ ౧౬ ॥ శంభోర్వదీయ
 శతరుద్రకృతాభిషేకతోయైర్గలాటగళతాపహరైః కవదై ।

స్త్రికానివాసకృతేనివాసాయ గృహస్థా శ్రమధర్మాంశ్చరిశుమిత్యర్థః - దా
 రేష్వపిగృహాశ్చిన్యమరః - ఏకాంకన్యాం ప్రతిగృహ్య అత్రైకత్వమితరప్రతి
 గ్రహవ్యవచ్ఛేదార్థం నైభ్యః ప్రతిగ్రహేభ్యోభయంయస్య సతతోక్త
 స్సక - నిగమాగమానాం వేదశాస్త్రాణాం - ఆగమశ్శాస్త్రయతావిలివి
 శ్వః - అఖండమవిచ్ఛిన్నం సత్సంప్రదాయంచిరమకరోత్ - చిరంబేదశా
 స్త్రాధ్యాపకోభూదిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ శంభోరితి ॥ లలాటగళయోగ్యస్తాపః కృపీ
 టజన్యకాలమాటధారణజన్యస్తం హరంతీతి తథోక్తః శంభోః కవదైజటా
 జూటై - కవద్యోస్య జటాజూటృత్యమరః - గంగాత్మనాపరిణతేః గంగాత్వం
 ప్రాప్తేః - యదీయస్య గమః సూరిసంబంధినః శతరుద్రేణ సమస్తైరుద్ర
 మన్యవత్తత్యాదిరుద్రానువాసేనకృతస్యాభిషేకస్య సంబంధిభిస్తోయైరవ
 సితైజటావళయవివలతాశ్శశినాచంద్రకాంత్యాపుష్పశోభాంబుధిరేవగతి

స్త్ర-చంద్రికాన్యాస్తాజటాలతాఃపుష్పితాశ్చవభాంశస్తేతిభావః-అత్రా
ద్యపాదత్రయేతిశయోక్తిఃజటావళిలతాశ్చన్యత్తరూపకం-అభిషేకోఽక
సంసిక్తాజటావళిలతాశ్శశిపుష్పశోభాం దధిరత్వత్యత్రాత్ప్రేక్షాచేతి త
యోరుత్ప్రేక్షానుగ్రాహకత్వాదంగాంగిభావేనసంకరః॥ ౧౭॥ యశ్చ
తి॥ యోధర్మసూరిః - ప్రాసాదమంత్రస్యప్రాసాదపంచాక్షరీనామక
మంత్రవిశేషస్య-సుపురశ్చరణైస్సువ్యకృతసుపురశ్చర్యాభిః ప్రహృష్టా
త్ప్రసన్నాత్-అతఏవవరదాత్వరంవృణోష్వేతివత్తురిత్యర్థః-నుహేశా
ష్టహాదేవాత్-ఆ సప్తమాత్స్వస్యస్వతోభువిద్వాన్జ్ఞాతత్వాత్స్వపు
త్రానారభ్యసప్తమపురుషవర్యంతం- నిజవంశజానాంవిచ్ఛేదశూన్యం
విచ్ఛిన్నఃవిమలాసంగిద్ధశ్చయోభులశాస్త్రాః-బోధస్తం-వరంవరత్వేనా

గంగాత్మనాపరిణతైర్దధిరేవసిక్తానానంజటావళిలతాశ్శశిపు
ష్పశోభాం॥ ౧౭॥ యస్సుప్తవారవిహితైర్వరదాత్ప్రహృష్టా
త్ప్రాసాదమంత్రసుపురశ్చరణైఃమహేశాత్ । ఆసప్తమా
ద్వరమగ్నిజవంశజానాంవిచ్ఛేదశూన్యవిమలాభులశాస్త్ర
బోధం॥ ౧౮॥ విధివదనుష్ఠితకమాధమాభ్యసుధీస్సుసం
స్ఫురద్ధమాః । జనయాంబభూవతనయాన్నారాయణపర్వతే
శరామాఖ్యాన్॥ ౧౯॥ పదక్రమజటాక్షరక్రమపదక్రమారో
హణాఃపరోహవిషమక్రమాక్రమముఖావధానాగ్నని । పరిక్ర
మణచక్రవర్త్యభిధయాష్టదిగ్బాధయాచచారబహుశక్తితా

గాత్ప్రహి॥ ౧౮॥ విధివచితి॥ అనుష్ఠితాన్యాచరితానికమాణీయజనాదీని
యెనసతథోక్తిః-సుఫంస్ఫురంతోధమాః పుణ్యాన్యాచారావాయస్య
సతథోక్తిః॥ ౧౯॥ పదేతి॥ నారాయణోనారాయణావధానీ పదక్రమజ
టా శ్చాక్షరక్రమపదక్రమాచారోహణావరోహాచ విషమక్రమాక్ర
మాచైత్యేతముఖలతాయేహంతానితథోక్తాని-తాదృశానియాన్యవిధానా
నితేమానుధ్వని- అత్రారోహణాద్యవధానచతుష్టయం పదక్రమజటా
నాంవణానాంచేతియోజ్యం - పరిక్రమణేనసంజేహసంచారేచక్రవ
ర్తీత్యభిధయా అభిఖ్యాయాలప్తసుచితముగాథయా ప్రసిద్ధయా సత్యాబ
హుశోఽనైకకృత్వఃస్విజరణేనప్రచ్ఛారణేనశ్చిత్తచచార - నారాయణస్య

ద్విజరథసంచారస్సముచితపవేతిభావః॥౨౦॥జితత్వేతి॥ నారాయణార్యో
నారాయణావధానీ- ఉరుమరుతోమహావాయోర్వేగభవవేగోయస్యా
స్సాతథోక్తా- తాదృశీయావేదచర్వావేదవాదస్త్రుప్రయాగోష్ఠ్యాసం
భాషణేన-చర్వాస్థానకచింతయోః।గోష్ఠీసభాయాంసల్లాపఇతి చవిశ్వః
రామావధాని ప్రవరంరామావధానినామధేయం కంచనవై దికంసున్యా
గై సరం- అతఏవసదసిజిత్యాబుధశతైరసంఖ్యైస్సంఖ్యావద్భిః-శ్లోఘ్య
మానాన్యవధానానియన్యసతథోక్తస్సక- గర్వేణాఖర్వాఉచ్చాః-అఖ
ర్వగర్వాభివ్యర్థః - తాదృగ్విధాయేఅవధానీశ్వరాస్తవివశరభామృగవి
శేషాస్తేషాంఘటాయాస్సమజస్యగండభేరుండశ్శరభసం త్రాసకఃకశ్చి
త్పక్షివిశేషఃసఇతిహిహ్నుంబిరుదంచ- ఆరోహణావరోహాద్యవధానాకల
నసంతుష్టోధర్మరాజ శ్చత్రచామరాందోలీకాభిస్సహ విశిష్టవిరుదంచిత

ద్విజరథేననారాయణః॥౨౦॥జిత్యా రామావధానిప్రవరమురు
మరుద్వేగవద్వేదచర్వాగోష్ఠ్యానారాయణార్యస్సదసిబుధశ
తైశ్లోఘ్యమానావధానః । సంతుష్టాద్ధర్మభూపాదలభతశిచి
కాంచామరచ్ఛత్రపూర్వంగర్వాఖర్వావధానీశ్వరశరభఘ
టాగండభేరుండచిహ్నుం॥౨౧॥ తస్యానుజఃపర్వతనాథసూరి
రాసేదశేషాగమపారదృశ్వా । వికాత్స్యలీలాయితమాదిమా
నాంషడ్ధర్మనీజన్మకృతాంముసీనాం॥౨౨॥ ఎకంకోపినుదర్శనం

తారేత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ తస్యేతి॥ తస్యనారాయణావధానినః-అశేషాణా
మాగమానాంశాస్త్రాణాంపారదృశ్వాపారదర్శి - అతఏవషడ్ధర్మనీజన్మ
కృతాంషట్పాస్త్రకారిణాం-దశకనందర్పణస్వప్నబుద్ధి శాస్త్రాక్షిదృష్టి
ష్టితిరత్నమాలా-ముసీనాంపాణిన్యాదీనామైకాత్వైస్స ఏకాత్మతయావి
కాత్మ్యస్యవాయూబీజతస్యాఆవరణమైకాత్మ్యలీలాయితమాసీత్ - పా
ణినిప్రభృతయఃషడపి శాస్త్రకర్తారస్సంభూయ పర్వతనాథసూరిరూపే
నైక్యలీలామవాపుః- అన్యథాకథంతస్యతాదృశంగణిలశాస్త్రాణాంతత్వ
మితిభావః- అత్రైకాత్మ్యలీలాయితమిత్యుక్తయోక్త్యావై కాగమపా
రీణేభ్యఃపాణిన్యాదిభ్యస్తస్యాధిక్యప్రతీతిర్వలీలైకౌవ్యజ్యత ఇత్యలం
కారేణాలంకారభవః - పాణినీశ్చైదివైకైకస్యసస్యపిలస్యచ । క

ణాదస్యాత్ పాదస్యదర్శనానివదేవహీతిస్తరణాత్ ॥ ౨౨ ॥ అశేషాగమ
పారదర్శిత్యమేవావివర్జితం ॥ ఏకమితి ॥ కొపికశ్చిత్ - ఏకం-సద్యః-స
ప్రీణిచ-భ్రమకరంభ్రమిజనకం-సమ్యగబుద్ధమితియావత్ - సుదర్శనం
శాస్త్రంపాణాదధౌ - అవలోకితుంకరేచకారేత్యర్థః - వస్తుతస్తుకోవ్య
నిర్వాచ్యోహరిః భ్రమకరంభ్రమిజనకంసుదశఃసంచక్రం - తథాకశ్చి
త్పుమానాగమస్యాభిలాషస్యవిఘాతుకంసమ్యక్సంసారాభావాన్నా
శకంసుదర్శనంలలాటేదధౌ - సందిగ్ధత్వాత్సందర్శనాయనయనసమీపే
దీధరదిత్యర్థః- అన్యత్రకశ్చిత్సహామహిమశాలీహరః-కామవిఘాతుకంమ
దనదాహకంసుదర్శనంనేత్రం-తథాకశ్చిత్పుమాన్ శివత్యోభకంకళ్యాణ
భంజకం - అపరిశీలితత్వాత్కాలేఫలవిఘాతుకమిత్యర్థః- అతఏవపదత
లే బహువిధాకాలాదభ్యస్తమిదంధిగిత్యమన్వాదంప్రేతలేనాచిక్షిపదిత్య
ర్థః- అన్యత్రతుకశ్చిద్భృగుగోత్రోత్పన్నఃశివత్యోభకంత్రిలోచనతా

భ్రమకరంపాణాలలాటేదధౌకశ్చిత్కామవిఘాతుకం పదత
లేకశ్చిద్భివత్యోభకం । నిశ్శేషభ్రమభంజికాంశివకరింకామ
ప్రదాంపర్వతాధీశార్యస్సమదర్శయన్రసనయాపక్షశఃసమ
ద్భుతం॥౨౩॥వాన్శిత్యమ్యతిశుద్ధివిష్ణుభజనాభీష్టార్థవిశ్రాణ
నైర్యన్తికవిష్ణయమావహత్యహిపతౌనిత్యైకతావారితా ।

సజనకంసుదర్శనంనేత్రంపదతలేపాదాధఃప్రదేశేదశ - కదాచిత్కుతూ
హలేనకాత్యాయినీసహితః కాంతారసంచారవిహారవశాదాగతోహరః
కార్యాంతరవ్యాసంగేనాత్మనమలక్షీకృత్యావస్థితం తంభస్తసాత్కరో
మీలివిస్తారితభాలాత్కస్తతస్సకౌర్యేసముద్రిస్తాంస్త్రితలస్థితాక్షిపావక
జ్వాలావలీభరొదోవకాశేతన్త్రికాంతయానమాకాందిరీకొభూదికీకగా
త్రానుసంధేయా । నిశ్శేషభ్రమభంజికామంతేవాసినామశేషసందేహ
హరిణీం - రసనయానయనాన్యదర్శయదద్భుతమితిరోధః - శాస్త్రప
టకమవిజహ్యోగ్రగతమభూదిత్యపిరోధః - అతఏవపరోధాభాసోలంకా
రః- ఆభాసత్వేవిరోధస్యఃరోధాభాసశ్చవ్యతభిలీలతాత్ - స్తేషాను
ప్రాణితోవ్యతిలేకశ్చేవ్యసయోగుంస్సృష్టిః ॥ ౨౩ ॥ వాన్శిత్యతి॥య
న్త్రిన్దర్వరాశీశ్చ వాన్శిత్యాదిభిఃపంచభిగుణైః విష్ణయమావహతి రు

ర్వతిసతి - అహివతాశేపేనిత్యావాగ్నిత్యేవిషయేసహజా ఏకతావారి
తా-పురావాగ్నిత్వప్రస్తావేశేషవివాగ్గణ్యోభూత్-అద్యత్వేతస్యాపి
తాదృశత్వాత్సోయంచేతిద్వయోరపిగణనాయాంబ-ఘాఃకాలాద్రూ
ఢమహివతేరేకత్వమంతరితమిత్యర్థః - ఏవమగ్రేపియోజ్యం-నిత్యేతిప
దంలింగపరిణామేనాగ్రేవాక్యచతుష్టయేష్యన్వేతి - వారితేతిపదమప్యే
వంవాక్యద్వయేపి- సనకాదిషుసనక-సనందన-సనతు-మార-సనత్సుజాతే
షు అశ్రవాగ్నిత్వాదీనామహివతిప్రభృతిభిస్సహక్రమేణసంబంధాద్య
థాసంఖ్యాబంకారః- తేషుప్రత్యేకమేకైకగుణశాలిత్యమస్యతునిఖిలగు
ణాశ్రయిత్వమితివ్యతిరేకశ్చేత్యనయోస్సంస్మృతిః ||౨౪|| యేనెతి||యేన
పర్వతాధీశేనపాణినేర్మతంతత్ప్రణీతంశాస్త్రమిత్యర్థః - సైవైరంయథే
చ్ఛమభాణివ్యక్తంభవీతం - స్వభ్యస్తమితియావత్-యేనేతిసర్వత్రా

ద్విశ్వంపుష్పవతోఃకృశానుషుగతంత్రిత్వంచతుష్ట్యంచరా
మశ్చన్నంసనకాదిషుప్రశమితంపంచత్వమింద్రప్రఘ||౨౪||
యేనసైవైరమభాణిపాణినిఃతం ప్రాణాదికాణాదవాగ్నిం
భేస్సప్తమఘట్టిభట్టగురువాగుట్టికేతేకుట్టిమేనిశ్శంకంనిరటంకి
శంకరమతంచాత్మోదిచాత్మోంఘ్రివాధ్వన్యధ్వన్యదలాన్య
ఖండికఖిలాపాషు-ఙమండాటపీ||౨౫||యోవాదేనజనాద్దనా

గ్రైన్వేతి-కాణాద్యకణాదసంబంధీయోవాగ్నంభస్తస్మిన్- ప్రాణాదిప్ర
ణదితం - కణాదప్రణీతంశాస్త్రం సహ్యగధీతమిత్యర్థః - భట్టస్యాచా
ర్యాణాం గురూణాంప్రభాకరస్యచ వాగ్నిరుట్టికేతేనిమే-తేకుట్టిమేనిబ
ద్ధపథతోభాట్టప్రాభాకరయోరిత్యర్థః - స్పష్టంయథాతథా-అఘట్టిఘట్టి
తం-తయోరపిపరిశ్రమఃకృతశ్చిత్యర్థః- శంకరమతమదైవతభావ్యంశ్శం
కంనిస్సంశయంయథాతథానిరటంకిఅభేదినిర్మణితమితియావత్- అత్రాం
ఘ్రిర్గోతమస్యవాగ్నిద్యాదలఘోదిచూర్ణితాపరిశీలితేనియావత్-ధ్వన్
నాపధ్వనిమాన్దేఉదలంసిఉదనన్ది- అలంకారశాస్త్రమాకలితమిత్యర్థః
పాషండాఏవషండాటపీశూన్యాగణ్యమఖండిఖండితాపాషండావాదాఃప
రిపూతాశ్చిత్యర్థః- అశ్రవ్యస్త్యనుప్రాసః|| ౨౫|| యశ్చి|| యఃపర్వ
తేశ్వరమధీ- వాదితేనరీతిపదంబిరుదంస్వయమవిండత-అత్యుజ్జితా

దతిరమ్యాత్ - ఆజీతాత్స్వసామర్థ్యసంపాదితాత్ మాయావాదినా
మదైత్తితినాంభయంకర ఇత్యాఖ్యాయస్య తస్మాద్విరుదాదైన్యవం రా
మానుజమతానవ ద్రినంవిద్వాంసంప్రచ్యావయన్ప్రమృతినయంశ్చన్-క్తి
ర్తిముదంచయతిప్రతిభజత ॥ ౨౬ ॥ ఆటోపేతి ॥ ఆటోపేనోత్సాహేనో
ద్భటముతకటం నాట్యంయస్య సతతోక్తః సచాసాధూర్జటి స్తస్యజటాకా
టీరంజటాజూటస్తస్యకొటీష్వగ్రభాగేషునటంత్యాగం గాయాయేతుంగ
తరఃగాః కల్లాలాస్తైహంరింగణభరేణచలనాతిశయేనప్రస్పృశితశ్చదృ
శమిత్యర్థః- తాదృశంవాగైభవంవాగ్రచనాయస్య సతతోక్తః- స్వ
స్యప్రతిభాబుద్ధివిశేషవివదృషచ్ఛానోపలప్తస్యాంకవణేనఘర్షణేనపా

హ్వయబుధంమధ్యేవిపశ్చిత్సభంజిత్యావించతవాదికేసరివదం
ప్రౌఢంతదీయంస్వయం । మాయావాదిభయంకరాఖ్యవిరు
దాదత్యూజీతాదార్జితా తిగి-గి-చోదంచయతి స్తుకీర్తిమతు
లాంప్రచ్యావయన్వైన్యవం ॥ ౨౬ ॥ ఆటోపేద్భటనాట్యధూజా
టీజటాకోటీరకోటీనటగ్గంగాతుంగతరంగరింగణభరప్రస్పృశి
వాగైభవః సోయంస్వప్రతిభాదృషన్నికవణప్రదీప్తవడ్డ
ర్భునీరత్నస్రజ్జయకంధరోయదనుజోరామాహ్వయః పండితః ॥
౨౭ ॥ తస్మాత్పర్వతనాధసూరిజలధేశ్శీయల్లమాంబావియ
ద్గంగాసంగజుపోలసద్గుణమణైర్లబ్ధోదయశ్చంద్రవత్ । సో
హంధర్మసుధీర్గవాంవిలసితైః కిర్తుంరసాలంక్రియాసంస్కృ
ర్తింసముదంచయేయమధునాసాహిత్యరత్నాకరం ॥ ఆత్రకవి

దీప్తాయావడ్డర్భునీనైవరత్నస్రకరత్నమాలా తన్మయీకంధరాయస్య స
తతోక్తః- సప్రసిద్ధిః లయంరామాహ్వయః పండితః యస్య పర్వతాశీశస్యా
నుజః- అతోవమావృత్త్యనుప్రాసవరంపరితయాపకాణాం సంస్పృష్టిః ॥
౨౮ ॥ ఏవమన్వయవరంపరాంతత్తత్పృగుపప్రకటనపూర్వక మభిధాయ
సంప్రతి స్వాభిధానంసానుబంధసూచనేననిబంధనాభిధానేనసమ మ
ఖ్యాతి ॥ తస్మాదితి ॥ ఏతస్మిన్మూరఖ్యాపవ్యాకర్తృభయాయ్చందమనీషాను
జిఘృక్షుయాతగ్రతగ్రకవిరేవవ్యాకరోతి ॥ అనంతోగుణాదాత్మత్వదై
ర్వధమాదయఏవమణయోయస్య తస్మాత్- చంద్రవచ్ఛంద్రభవశిష్టం

స్వయమేవస్మష్టికృతం॥ అత్రేతి॥ తద్వాచకవచుపాదానాత్ - ఉపమా
వాచకవత్ప్రత్యయోపాదానాత్ - వత్తుల్యే-తుల్యేసాదృశ్యేభేవత్ప్రత్య
యోభవతీతిసార స్వతప్రతిపాదితప్రక్రియయాఽస్యాపి వత్ప్రత్యయ
స్యసాక్షాత్సాదృశ్యవాచకత్వాచ్ఛ్రోతిత్వం - ఏతేనశ్రోతితిచింత్యమా

పక్షేగవాంవిలసితై ర్వచసాంబలానైః- రసాలంక్రియాసం
స్ఫుర్తిం- రసావక్ష్యమాణాశ్శృంగారాదయఃఅలంక్రియా
ఉపమాదయః-ఇదంగుణాదీనాముపలక్షణం-తాసాంసంస్ఫు
ర్తింనిరూపణంకర్తుంసాహిత్యరత్నాకరంనామాలంకాతగ్రం
థంసముదంచయేయంనిగ్దాస్యామిత్యర్థోవగంతవ్యః- చంద్ర
పక్షేగావఃకిరణాః - రసాలంక్రియాసంస్ఫుర్తిం- రసాభూ
మిః-తస్యాఅలంక్రియాయారత్నాకరాత్మికాయామేఖలా
యాస్సంస్ఫుర్తింశోభాం- సముదంచనంవర్ధనం- రత్నాకర
స్యమహీమేఖలాత్వంభూతధాత్యర్థిభిమేఖలైతివైఘంటికవచ
నాదవగంతవ్యం । ఆత్రచంద్రవదహామపిగోవిలాసైరసాలం
కారసంస్ఫురణాయ రత్నాకరముదంచయేయమిత్యుపమా ।
సావచంద్రవదితి తద్వాచకవచుపాదానాచ్ఛ్రోతి - పర్వత
నాధసూరిజలదేయిల్లమాంబావియద్గంగాలసద్గుణమణేరిత్య
శ్రుశ్రయోదూపకాలంకారాః - గవాంరసాలంక్రియాసం
స్ఫుర్తిమిత్యశ్రుత్రయస్యేషాలంకారాః । కిరణభూమిభూమ
ణానాం వచనశృంగారాద్యుపమాదిభ్యోభేదేపి న్నేవశబ్దబలే
నాభేదాధ్యవసాయాద్భేదేలభేదరూపావేశయోక్తిశ్చ - స
ర్వైరేతైరుపమానుప్రాణితైరితస్యాసైషాం చాంగాంగిభా
వేనసంకరః।ఇతరేషాంతుసంస్పృష్టిః । లక్షణానూపరిష్టాద్వ
త్వంతేలంకారతరంగే॥౨౦॥వాక్యం।ఏవంతావత్సారిపి

ర్థీతియుక్తమితకవిహృదయాపరిజ్ఞాననిదానంకస్యచిద్వాక్యభ్యానమపా
స్తం- ఇతరేషాముపమావ్యతిరిక్తానాంరూపకాదీనాంతుసంస్పృష్టిః - పర
స్పరనైరపేక్ష్యేణతిలతండులవత్సనూవేశాత్॥ ౨౦॥ ఏవంతావదితి ॥౨౧॥
ప్రొచారేణానుమితాచ సమాప్తికామోగంగళమాచరేణోన్నత్యాడి

స్వీతాప్రకటితాచయోశ్చుతిస్తస్మిన్ధతయూప్రమాణవతీం - మంగళంశు
 తిసిద్ధం శిష్టాచరితత్వాత్ - ఇత్యనుమానేనమంగళాచరణైశ్చుతి రెవప్ర
 మాణం- స్మృతీశాంశుతిమూలత్వస్యస్త్యుత్పత్తిరణోక్తత్వాచ్ఛుతేః
 స్మృత్యున్వితత్వంసిద్ధమేవేతిభావః- గ్రంథారంభస్యాంగభూతాం - ఆ
 శీర్షమసిక్రియావస్తునిర్దేశోవాపితన్ముఖమితి స్మరణాన్యంగళాచరణస్య
 గ్రంథారంభాంగత్వమితిబోధ్యం- బహిః ప్రాక్తనైజన్మనీత్యధః- కృతా
 మనుష్ఠితామపి-ఏతాదృశగ్రంథకరణసామర్థ్యాదేవ పూర్వజన్మాకలితా
 ఖండమంగళస్యానుమితత్వాదిత్యాకూతం- తర్హికిమధ్యమవ్యక్రియత ఇ
 త్యత్రాహ-శిష్యశిక్షార్థమితి-శిష్యులపైవంసంప్రదాయావిచ్ఛేదేనమం

తగ్రంధ పరిసమాప్తిపరిపంథి ప్రత్యూహ ప్రశమనపటుతయా
 ప్రయోజనవతీంశిష్టాచారానుమితస్మృత్యున్నీతశుక్రిసిద్ధతయా
 ప్రమాణవతీంగ్రథారంభస్యాంగభూతాంపానఃపున్యేనబహి
 రపిక్మతాండేవతానుగ్రహాశంసనప్రణావరూపాంమంగళా
 చర్యాంశిష్యశిష్యాధ్యమాదిమైషుపంచసుశ్లోకైషునిబద్ధ్యాప్తికా
 శ్లోకప్రత్యూహత్ప్రవృత్త్యంత్యంగభూతంవిషయాద్యనుబంధవ
 తుష్టయమసూసుచత్ । తత్రరసాలంకారాదిర్విషయః- తద
 వబోధః ప్రయోజనః- తత్కావ్యోగీకారీ-సంబంధశ్చయథా
 సంభవమున్నెయః ॥ ౧ ॥ ఇదానీంస్వగ్రంథేప్రత్యూహతాం
 ప్రరొచనాముత్పాదయతుమాహ ॥ విరించివనితాకర్తాంచిత

గళమాచరంతితిబోధార్థమిత్యర్థః-ప్రత్యౌవతాంబుద్ధిమతాం ప్రవృత్తి
రంగభూతంసాధనభూతం-ప్రత్యౌవలభిశ్చిత్సంవిత్ప్రతిపత్తిచేతనాశ్చ
త్యమరః-విషయాద్యనుబంధచతుష్టయంవిషయప్రయోజనాధికారిసం
బంధానిత్యర్థః-సంబంధశ్చేతి-తదున్నయనప్రకారస్తు-గ్రంథవిషయయోః
ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావస్సంబంధః-గ్రంథప్రయోజనయోసాధ్య
సాధకభావః-గ్రంథాధికారిణోర్వాచ్యవాచకభావః-విషయప్రయోజన
యోర్విషయవిషయభావః-విషయాధికారిణోర్వాచ్యవాచకభావః-
ప్రయోజనాధికారిణోర్వాచ్యవాచకభావశ్చేతి॥౧॥ ఇదానీమితి॥ప్ర
చనామధిరుచిం॥౨॥ చితి॥స్వయంవాక్యకరోతి-ససరమేతి॥ కంఠిత్వశ్చ

రంగతస్యప్రకారాంతరప్రాప్తిరిథ్యంభావః - సాచమందర త్సౌభాదితి
మంతవ్యం-సర్వాతిశాయిత్వంవ్యంగ్యం-స్వవాచామితీశేషః ॥ ౨౯ ॥ ర
నేతి॥ కావ్యాన్యమృతానీవ-తైః-అత్ర కావ్యపదంనాటకాదీనాముపలక్ష
ణం॥ అత్రేతి॥ సరసానిచతానిహృదయానిచేతివిశేషణసమాసః - శు

విపంచికానంచరత్స్వరప్రసరమాధురీరసరమాధురీణాగిరః ।
జయంతిమమ మందరత్సుభిత సింధుబంధుభ్రమీ నిరగళవి
నిర్గళద్యహుళభంగభంగీభృతః ॥ రసరమారససమృద్ధిః । సిం
ధుబంధుస్సముద్రః । భ్రమ్యాభ్రమణేన-ఇథ్యంభావేత్యతీయా-
భంగాస్తరంగాః । భంగీలవస్థాపితేషః । అత్రవిపంచీస్వరధ
ర్మస్యమాధుర్యస్యతరంగధర్మస్య భంగ్యాశ్చవచనేవ్వసం
భవాత్సాగృత్యా ఔపాత్ప్రీకృతస్యాప్రకృత ధర్మసంబం
ధాసంభవమూలౌనిదర్శనావాంతరభేదావధ్ధాలంకారౌపృ
త్యనుప్రాసాశ్శబ్దాలంకారాః-తేషాంసర్వేషాంసంస్పృష్టిః-
సర్వాతిశాయిత్వంవ్యంగ్యం॥ ౨౯ ॥ రసజ్ఞానామేవాత్రప్రవృ
త్తిస్సార్వసికీ నసర్వేషామిత్యాహ॥ రసప్రసరనిభారాఃక
విగిరాంప్రసారాః పరంముదంవిదధతేవృద్ధిన్రుద్ధిమథాజికా
వ్యామృతైః । సుధాకరకరాంకురవ్యతికరేణచంద్రోపలాద్ర
వంతిశిశిరాశ్చిరాదపినవింధ్యవంధ్యోపలా॥ పరమితిపదస్యకే
వలార్థవాచినోహృదీత్యసేనసంబంధః-అత్రయథాసుధాకర
కరాశ్చిశిరశశిలావనద్రావయంతి నపరుషాః తథాకవిగిరో
పిసరసహృదయేష్యవముదముదంచయంతి- నశుషు-తరగ-క
రగ-శేష్యతికవిగిరాంసుధాకరకరాణాంచనిరపేక్షవాక్యద్వ
యేవింబప్రతివింబభావేనసాధర్మ్యనిదైశ్చ ద్భ్రష్టాంతాలంకా
రః-నచవృత్త్యనుప్రాసేనసంస్పృష్టతే॥ ౩౦ ॥ ఇదానింస్వగ్రం
థవైయర్థ్యంపరిహర్తుమాహ ॥ అలంక్రియాఃపూర్వతరైః

హో నీరసోయస్తరగనైసతదధ్యయనేనేత్యథః - కరగళేషు-హృదయే
ష్విత్యనువర్తతే॥ ౩౦ ॥ ననుబహుషుప్రాచీనప్రణీతేషుప్రబంధేషు ప్ర
కాశమానేషుకింనూతననిబంధసనిమాణేనేత్వాశంక్యతేషు కతివయగు

ఋషికలత్వందగ్ధయతి॥ అలంక్రియాశ్చితి॥ పూర్వతరైరాచార్యవండి మ
ష్టుటపాదప్రభృతిభిః-అలంక్రియాఅలంకారగ్రంథాః కావ్యాదగ్ధకా
వ్యప్రకాశాదయః- నాయకేననయోజితాః- అనాయకానాంహారాః-
నామివ తాదృశీనామపితాసామరహ్యత్వాదనాదరణీయత్వ మిత్యాశ
యః - తర్హి సనాయకాః ప్రతాపరుద్రీయాదిప్రబంధాః ప్రథంపవె
త్యాశంక్యాహ-కైశ్చిదితి- కుక్షింభరిభిఃసోదరపూరకైః ధనమాత్రలో
లుమైరిత్యర్థః- కైశ్చిద్విద్యాసాధాదిభిస్తు-క్షోదీయసాముగ్రతరేణ-తర
భీకృతకాచానాంతారహారయజ్ఞీనామివతాసామప్య హృద్యత్వాదగా
హ్యత్వమిత్యాకూతం॥అత్రేతి॥ సాధ్యంసానలక్షణయాసాదృశ్యేతరసం
బంధమూలకత్వా చ్ఛుద్ధయైత్యర్థః- ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావసంబంధ

ప్రణీతానయోజితాఃకాశ్చననాయకేన॥ కైశ్చిత్తుకుక్షింభరి
భిర్నిబద్ధాః క్షోదీయసాకాశ్చననాయకేన॥ అత్రాలంక్రి
యాశబ్దస్సోద్యవసానలక్షణయా-అలంకారప్రతిపాదకగ్రం
థపరః- ఐత్యప్రతిపత్తిఃప్రయోజనం-క్షోదీయసాముగ్రతరే
ణ॥ ఈయసునిష్ఠులమారేత్యాది నాయనాదిలోపః పూర్వగు
ణశ్చ-కుక్షింభరిభిఃసోదరపూరకైః॥ ఫలెగ్రహిరాత్మంభరి
శ్చైతిచశబ్దైననిపాతనాత్సాధుః - నాయకోరత్నంనైతాచ॥
౩౧॥ స్వాలంకారస్యతద్వైలక్షణ్యమాహ॥ దివ్యేనోత్తమ
నాయకేనఘటితాసేయం మమాలంకృతిస్సద్వృత్తా కృతి

శ్చితి-వాచ్యలక్ష్యయోరితిశేషః-ఈయసునీతి - యుగ్రఈయసున్ ఇతిస్థితే
స్థులమారేత్యాది నాయనాదిలోపఃరెఫలోపః యజ్ఞఘటితశబ్దస్వరూప
లోపసంగ్రహాగ్ధమాదిశబ్దః-అత్ర తురైఫలూపవ- తతఃయుద్ ఈయసున్
ఇతిస్థితేపూర్వగుణః క్షోదీయానితరూపసిద్ధిః॥ ౩౧॥ స్వగ్రంథస్యోద్యైల
క్షణ్యమాహ॥దివ్యేనైతి॥ దివ్యేనోత్తమనాయకేనచరామాదీనాందివ్యో
త్తమప్రకృతిత్వాత్తస్యదివ్యోత్తమనాయకత్వం అన్యత్రదివ్యేనదేవ్య
మానెనఊత్తమనాయకేనప్రశస్తతరతేనచ-సత్యాప్రశస్తైవృత్తాకృతీచరి
త్రాకారోయస్యతేనఅన్యత్రసత్యత్తమాపృత్తావర్తులాచార్యునిర్యస్యతే
న-సత్ప్రశస్తైవిద్యమానెసత్యాగ్యహితసాధుష్వి విశ్వః - విజహాన

యావత్తురుహయోస్థాయినాతయోరాసక్తచిత్తేనైత్యర్థః - అన్యత్ర త
త్ర స్థాతుంయోగ్యైశ్చైత్యర్థః-నిస్త్రాసేననిర్భకేనఅన్యత్రనిర్దోషేణ- ఉదా
రేశోదార్యముత్తేన అన్యత్ర స్థూతేన॥ తదేవైతి ॥ సాధ్యవసానలక్షణయా
సాదృశ్యమూలకత్వాద్దౌర్జన్యత్యర్థః - అనాయకాశ్చదుర్ఘాయకాశ్చఉ
త్తమనాయకసంఘటితాశ్చైతీతేషు- అలంకారేష్వలంకారగ్రంథేషుహా
రేషుచ - సుదృశాంపండితానాంవనితానాంచ- ప్రత్యుతవై పరీత్యైవ- క
షాంచిదనాయకత్వాత్కేషాంచిద్దుర్ఘాయకత్వాచ్చవై పరీత్యమితి భావః

నావిదేహతనయావహ్నిరుహస్థాయినా॥ తత్తాదృష్టశకంతకీర్తి
వయసోనైల్యావహశ్రీజుషానిస్త్రాసేనమహేంద్రనీలమణినో
దారేణసంశోభతే॥ తదేవతాదృగ్యస్యతత్తాదృక్ఉపమాశూ
న్యమిత్యర్థః॥ క్షీరమధ్యక్షిపెన్ద్రులంక్షీరంశేన్ద్రులతాంప్రజేత్ ।
ఇంద్రనీలస్సవిజ్ఞేయస్సర్వసంపత్ప్రదాయకఇత్యుక్తలక్షణల
క్షితత్వంజ్యోతయితుంతత్తాదృగిత్యాదివిశేషణం । మహేం
ద్రనీలమణిపదంసాధ్యవసానలక్షణయా రఘునాయకపరం ।
అనాయక దుర్ఘాయ కోత్తమ నాయక సంఘటితేష్వ
లంకారేషు లోకే ఉత్తమనాయక సంఘటితా లంకారవిప
సుదృశామాదరాలిశయ దర్శనాత్తథావిభేదస్వాలంకార భూ
యానాదరోభవేత్ వైయర్థ్యశంకాతుప్రత్యుత ప్రాసీనే
ష్వైవభవిష్యతీతిస్లోకతాత్పర్యార్థః॥ లక్షణేషానుసూత్రితా
లిశయోక్తిరలంకారః ॥ ఏకేనచరితార్థత్వాదితరానర్థతాతు
యా । సామగ్రింశస్థితాపన్యగ్రంథానాంకింసజాయతాం ॥
౩౨ ॥ కావ్యాచృతాకలనయామృదువీతలానిశ్రీరామదివ్య

అతిశయోక్తిః భేదలిభేదరూపాతిశయోక్తిరీత్యర్థః- అస్తాత్తమనాయక
సంఘటితత్వం ప్రాసీనప్రబంధై రేవ చారితార్థాధ్యద్వైధ్యోయంప్రయా
సఇత్యాశంక్యాహ- ఏకేనచరితార్థత్వాద్వత్సత్వేత్తద్భాయమానత్వా
త్॥ ౩౨॥ ఎవముపపత్తిముత్పత్తిస్సగ్రంథేనసహృదయహృదయోగ్లాసోభవ
నీత్యాహ- కావ్యేతి॥ కావ్యామృతానాహూతలనయామృదువీతలానిశ్రీ
రామదివ్యచరణీకృతానితత్పత్తిపదవశీకృతానిశ్రీకర్తృ - లక్షణవఘనసంస

మానతద్వద్గుణతోవ్యాపనశీలానీత్యథః । ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞాస్థితా
 భ్రాహ్మహిమవాలుకైత్యమరః ॥ ౩౩ ॥ ఏవంసహృదయాంతస్రంప్రాధ్యమ
 ర్హృదయానామసూయ్యాప్రకారంప్రతిపాదయతి కతిచనేతి ॥ కతిచనకతి
 పయేతమోభగాః ॥ అభేదోపచారాదసహసశీలాభిత్వథః - శుభానామ
 దోషాణాంపదానాంసుప్తిజంతపదానాంసరణౌరవనామార్గై దోషాటహ
 యజినతాన్య్వంజయంతిప్రకటయంతి-కతిచిత్తామసార్థోపాయామపికవి
 తాయాందుస్సహాద్దోషానారోపయంతీత్యథః - యశ్శమయతితథాదో
 షేప్యేవంవివక్షి తేగుణత్వమప్యావతతీతిశాంతినయతీత్యథః - యోవి
 భూషయతిహా- అత్రాయంగుణపవలన్యథాప్రయోగేదోషభిత్వేవయా
 పెణసమర్థయతీత్యథః-సపుమాన్పరంమృగోన్మీలకంతః శ్రీకంతపవహి-గు
 ణాయంతేదోషాస్సుజనవదనేమర్జనముఖేగుణాదోషాయంతేద్వయమిదమ

యశసాసురభీకృతాని । యేషామనాంసిఘనసారసమాఖ్యతే
 షామేషాకృతిర్వితసుతాంకమపిప్రహషణం ॥ ౩౩ ॥ కతిచన
 శుభపదసరణౌతమోభరావ్యంజయంతిదోషాహీణాః । శమయ
 తివిభూషయతివామృగ్యస్సహిసీలకంతపవపరం ॥ ౩౪ ॥ కావ్య
 మీమాంసాయా అనారంభణీయత్వశంకాం వారయితు మా
 హ ॥ మీమాంసంపునరత్ర కావ్యమమునాసిగ్ధ్యంతి కీర్త్యాద

భూద్విస్తయపదం ॥ మహామేఘః షారంపిబలితురు తేవారిషధురంభణీపీత్వా
 క్షీరంవమతిగరశంచుస్సహతరమిత్యక్తత్వాదేకస్మిన్నైవవిషయేతత్తత్త్వ
 కృతివశాత్ప్రసృతిభేదోభవతీతిభావః - కతిచనతమోభరాఅంశకారాలిశ
 యాశ్శుభపదయోగ్యస్థానాయాసరణీప్రస్థాంతోషాహీణుప్రసంగస్వస్వం
 జయంతి-అంధతమసవ్యాప్తేస్సృష్టతేపిసర్వభీతిర్భవతీతిభావః ॥ యశ్శమయ
 తిసర్వీలకంతోమాయూరవిష-యోవావిభూషయత్యలంకరోహిసీలకంతస్మిలి
 కంతవన-అత్రశబ్దశక్తిమూలధ్వనిః ॥ ౩౪ ॥ కావ్యేతి ॥ కావ్యమీమాంసాయాః
 కావ్యాంగభూతగుణాలంకారాదిగుణావశాత్తక్తిబంధనస్యేత్యథః - అ
 నారంభణీయత్వ శంకాంకావ్యాలాపాంశ్చ విర్జయేదితివిషేధ స్తుత్యా
 పాదిత్యసంబేధమిత్యథః ॥ నివారయితుంయన్తీప్రమాణప్రతిపాదనేనపరి
 హర్తుం ॥ మిమాంసమితి ॥ అత్రలోకకావ్యంమీమాంసంపునరత్రాభిదా

హుతాదిభిర్విచారణీయమేవ-స్య రేవంతుపునర్వైవైవధారణవాచకా
 ఇత్యనురః-కావ్యమీమాంసాయాఃకింఫలమిత్యత్రాహ-అమునెతి - తస్మిన్
 షేధత్వైతేకాగతిరిత్యాశంక్యాహమప్లావ్యమితి॥దుష్కార్యంహిముద్రా
 రాక్షసాద్యసత్కార్యమేవహిహితావవధారణఇత్యనురః-నిషేధభావ
 నిషేధవిషయః-ఇతరథానిషేధస్యకావ్యసామాన్యవిషయత్వేతు- రామా
 యగాదేః రామాయణాదికావ్యసమూహస్యక్షత్విత్వానిః-భవేదితిశేషః-రా
 మాయణాద్యచ్ఛేదస్యానంగీకార్యత్వాన్నిషేధస్యాన్యపరత్వముచితమేవ
 తిభావః-ననుశ్రుతిస్త్పరిభాషమేవకర్తవ్యాకర్తవ్యప్రవృత్తినివృత్తిసిద్ధాకిమ
 నేనేత్యాశంక్యసరసోపదేశస్యకావ్యస్యతదత్తశాన్తిత్వమిత్యాశయోనాహ
 కాంతేతిహితాహితకృతేప్రవృత్త్యాదికంహితాధాంప్రవృత్తిరహితా

యోదుష్కార్యంహినిషేధభాగితరథారామాయణాదేఃక్షతిః॥
 కాంతాసమ్మితతోపదేశకతయానాన్యైవకావ్యశ్రియాస్వర
 స్యాత్కీయితేహితాహితకృతేపుంసాంప్రవృత్త్యాదికం॥౩౫
 కావ్యమీమాంసాన్యమితివదతావక్తవ్యం । కింవిషయాభావా
 త్రప్రయోజనాభావాద్వాడతనిషిద్ధత్వాద్వాఽపహాన్యత్వ
 రుషార్థపర్యవసానాభావాద్వాతతగతావ్యతాబోధకప్రమా
 ణాభావాద్వా ౨, నాద్యః । వత్సయమాణలక్షణస్యైవకావ్య
 స్యవిషయత్వాత్ ౩. నద్వితీయః- కావ్యస్యకీర్త్యాదివివిధపు
 రుషార్థసాధకతయాతన్నీమాంసాయా అపిప్రయోజనవత్త్వా

భాగివృత్తిశ్చ-హితేప్రవృత్తిరహితాన్నివృత్తిశ్చైతియావత్ - స్వర
 స్యాత్కీయితే-కావ్యశ్రీః కర్తవ్యాకర్తవ్యేన్యంభనావృత్త్యోపదిశతీతిస్వ
 రస్యమితిభావః-తతడవదేశాంతరాత్కావ్యస్యాతిశయఇత్యాశయః॥౩౫
 కావ్యమిలి॥వక్తవ్యమిలి-కావ్యమీమాంసాన్యమితివదసితదమీమాంసన్యత్వే
 విషయాభావాదిత్యాని హేతుపంచకకోవాహేతుస్తంపదేత్యక్షణః ౨
 తత్రాద్యంపరిహరతి, నాద్యఇతి॥తత్రహేతుందశ్యయి-వత్సయమాణేతి॥స
 గుణాలంకృతీకావ్యమిత్యాదినాద్వితీయతరంగవత్సయమాణకావ్యలక్షణనిర్ది
 ష్టగుణాలంకారాదేదేవేత్యభావః ౩, ద్వితీయంనిరాకరోతి-నద్వితీయఇతి॥
 తత్రహేతుంప్రతిపాదయితి-కావ్యస్యని-తన్నీమాంసాయాః కావ్యాంగ

భూతపదార్థగుణాలంకారాదిమీమాంసాయాఅపీత్యథః- ననుకావ్యస్యకీ
ర్త్యాదిపురుషార్థఫలసాధకత్వేపికథంతఃసంగమీమాంసాయాస్తదిత్యాశం
క్యాహ॥అంగనామితి॥ ప్రధానస్యాంగినోయశ్చలంతదేవతదంగానామ
పీతినీయమాత్-యథాప్రధానభూతాగ్నేయయాగాదేః ఫలమేవతదంగ
భూతాన్వాధానాదీనామపి-తథాకావ్యస్యఫలభూతంకీర్త్యాదికమేవతదం
గభూతగుణాదిమీమాంసాయాఅపీతిభావః॥ ననుకావ్యస్యప్రయోజనవ
త్త్వేకింప్రమాణమిత్యాశంక్యప్రాచీనప్రతిపాదితప్రమాణానిదగ్ధయితి-
కావ్యమితి॥అత్రభవతీతిసర్వత్రాధ్యాహరః-శ్చత్ విద్ యుజ్ శబ్దాభా
వెక్ష్విబంతాః-కాళిదాసాదీనామివయశః-శ్రీహర్షాద్ధర్మాపుకాదీనామివధ
నం-రాజాదిగతోచితాచారపరిజ్ఞానం-అదిత్యాదేర్మయూరాదీనామివాన
ర్థనివారణం-సకలప్రయోజనమాళిభూతం సహనంతరమేవరసాస్వాదన

త్॥ అంగనాంప్రధానఫలేనైవఫలవత్త్వనియమాత్॥ కా
వ్యస్యార్థవత్త్వంకావ్యప్రకాశకారాదిభిరుక్తం॥ కావ్యంయ
శశేర్థకృతేవ్యవహరవిదశివేతరక్షతయే॥ సద్యఃపరఃస్వత
యేకాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజ్యతి॥ విశ్వోల్లంఘనజాం
ఘీకీంవితనుతేకీర్తింవిధత్తేశ్రియంహేలానిజితయక్షరాజ
విభవాంఽంతాకరంహంత్యఘం॥ దుగ్ధేస్వాదుతరాన్రసాన్వి

ముమ్భుతంవిగళితవేద్యాంతరంపరమానందం॥ ప్రభుసమ్మితశబ్దప్రధాన
వేదాదిశాస్త్రైభ్య స్సుహృత్సమ్మితార్థతాత్పర్యవత్పురాణాదీహిసేభ్య
శ్చశబ్దార్థయోర్గుణభావేనరసాంగభూతవ్యాపారప్రవణతయావిలక్షణం
యతాకావ్యః-లోకోత్తరవర్ణనాసపుణకవికర్తృతతాకాంతేవసరసతాపా
దనైనాభిమతికృత్యరామాదిః-ప్రతితవ్యంసరావణాదివదిత్యుపదేశంచ
యథాయోగంకవేసృహృదయస్యచకరోతీతిసర్వథా-త్రయతనీయమితి
కావ్యప్రకాశకృద్భిరేవవ్యాకృతం-యశోగ్ధావసథాక్షతిశ్చద్వయోః-వ్య
వహరజ్ఞానముపదేశశ్చసహృదయస్య - నిర్వృతీరుభయోరపీతియథా
యోగశబ్దార్థః॥విశ్వేతి॥ కావ్యంకర్తృ- విశ్వోల్లంఘనజాంఘీకీంర్పుడి
తిజగద్వాఙ్మనీమిత్యథః-హేలయాగ్నితోయక్షరాజస్యవిభవోధనసమ్మ
ద్ధిర్యయారాం-అథైవిభవాలసీశ్యవరః-కలాసవిద్యాసుకాశలంగ్రహ

కాదినై పుణ్యం-అపికించ-చెతసఃపరిస్సందాపహం చాంచల్యహరం॥ పరి
వడ్డతుతి ॥ ఛాయా॥ పరివద్ధతత్తితి॥ స్వప్తం॥ అపిచాభ్యుచ్చయోష్యస్తీత్యా
హ సచెతి ॥ దృష్టంకీర్త్యాదికమేవనృప్తమాత్రం తత్ఫలంయస్యతస్యభావ
స్తత్త్వం-కావ్యస్యనకేవలంకీర్త్యాదిదే-ఫలమిత్యర్థః-కింతు-కీర్తిముఖనకీర్తి
ద్వారా-అశ్రముఖశబ్దసోపాయార్థకత్వం - స్వగ్గాదేరపిలదృష్టస్యేతి
శేషః-తత్రప్రమాణందర్శయతి-కీర్తిమితి-ఆసంసారం-కీర్తివ్యాప్తివర్యం
తం॥ యావన్నామాస్యలోకేస్తేస్తావత్స్వగ్గాదేరమహీయతత్తిత్వక్తత్వాత్ ర

చరతిస్ఫారంకలాకౌశలంకావ్యంఽర్హస్యమహాస్యపిపరిస్సం
దాపహంచెతసః ॥ పరివడ్డత్తితి॥ ఛాయావిజ్ఞానసంభావిజ్ఞానసంభావి
సంభావి॥ సువృత్తిసుపురిసచరితీతజ్ఞేణాహరదికవాత్వా॥ ఛాయా ॥ పరివద్ధతేవిజ్ఞానంసంభావ్యతేయశో విసర్పంతిసు
కాః॥ శ్రూయతేసుపురుషచరితంకింతద్యేనసహరంతికావ్యా
లాపాః॥ నహరంతీత్యశ్రమనత్తితేషః॥ నచకేవలందృష్టమా
శ్రఫలకత్వంకింతుకీర్తిముఖనస్వగ్గాదేరపిఫలత్వాత్॥ కీర్తిం
స్వగ్గాదేరపిఫలమాహరాసంసారంవిపశ్చితత్తిత్వక్తత్వాత్ ర
కావ్యాలాపాంశ్చవర్ణయేది॥ స్వగ్గాదేరపిఫలత్వాత్ కావ్యస్వరూపవైశ్యవని
షిష్టత్వాత్స్వగ్గాదేరపిమారోత్సారితతేతిత్వతీయవికల్పాపి
నావకల్పతే॥ నిషేధస్యముద్రారాక్షసాద్యసత్యావ్యవిష
యత్వాత్ - అన్యధారామాయణాదేరపిహేయతాప్రసంగా
త్ ॥ తతశ్చమహామననాదిభ్యోవిష్ణుకథానిర్వతకకావ్యని

నిషేధస్యసామాన్యపరత్వే-ప్రప్రదర్శనపూర్వకంతృప్తీయవికల్పంబూ
రీకరోతి-కావ్యాలాపాంశ్చేతి॥ కావ్యస్వరూపస్యకావ్యసామాన్యవైశ్యవే
శ్యభావః-తత్సాన్యస్యకీర్త్యాదేరభావప్రసంగేనతత్ఫలభూతస్వగ్గాదిరపి-
బూరాపాస్తోభవేతిభావః॥ తన్ని-నిషేధస్యతేవైశ్యయధ్యంసాదిత్యా
శంక్యాహ-నిషేధస్యేతి॥ అన్యథేతి - తస్యకావ్యసామాన్యవిషయత్వేతు-
రామాయణాదేరితతః-నిషేధస్యాసత్యావ్యవిషయత్వాత్ - శ్రవణం
ప్రసిద్ధం-చ ననంయుక్తిభిః సచింతనం-విజాతీయప్రత్యయనిరాకరణపూ

ర్వకసజాతీయప్రశ్నయప్రవాహికరణరూపః పరిధ్యాసనమాదిశబ్దాః-
~~అపహరణమితి~~ రామాణమితి ప్రసిద్ధం-కావ్యం నిర్మమే! అసదితి! అస
 త్తనమేవకాంతారం మహారణ్యంతస్మిన్నరిపర్తినేపాంసులాం పాప
 యుక్తాం-మహారణ్యదుగ్ధపథే కాంతారంపున్నపుంసకమిశ్యునః- అపశ
 వోవా అస్యగోతశ్చైభ్యశ్చివన్నహినిందాన్వాయేన హరికథాప్రశంస
 నేతాత్పుర్యం-నభారతనిందనశ్చిభావః-ప్రవృత్తేప్రశ్నతోభూత్-అన్య
 థాకథంవేదన్వ్యాసఃప్రవర్తేతేత్యాశయః॥నైవేతి॥ సుష్టుధారఃధరణమ
 స్యాఅస్తీతిసుధారిణీసుష్టుధర్తవ్యాపావాన్యేవ-యదివిచార్యమాణేసాస్త
 లత్పదైర్దుష్టపదైర్వికారిణ్యపియావాణీఅనంతస్య విష్ణోర్నామావశ్యాది

ర్మాణమేవశ్రేయస్సాధనమితి న్వానో భగవాన్వాల్మీకిర్ని
 మే రామాణమితి । అసతీ-తనకాంతారపరివతన
 పాంసులాం । వాచంశౌరికథాలాపగంగయైవపునీమహాశ్శ
 భిధాయవేదన్వ్యాసోపిహరిసంశనిమాణాయప్రవృత్తే॥ నై
 వేహవాణీననలాఘహరిణీ సుధారిణీసంస్కరిసింధుతారిణీ ।
 యానంతనామావశిష్యహరిణీష్టలత్పదైర్వ్యపిసావికాణీ
 త్యాది నారదీయాదిపురాణసవనైర్విష్టు కథాప్రసాదకకా
 వ్యానాంప్రశంస్యమానత్వాచ్చ ౫. తురీయవికల్పేభ్యంబే
 చనీయం-కింపురుషార్థావర్యవసాయిశ్చ తదసాధకత్వాత్
 ఆచూర్న్యతోక్తస్తాదేవప్రమాణాద్వేదాదేహికాతాహిత్ర

వ్యహరిణీహరికథాప్రతిపాదితేత్యథః-నైవేతిపూర్వేణాన్వయః-అశం
 తిశ్చేవవిష్ణోస్సాన్వదిత్యమరః-ప్రశంస్యమానత్వాచ్ఛేష్య స్యస్థియవి
 కల్పాపిసావకల్పసత్తత్వనేనసంబంధః-ముద్రారాక్షసాన్వసత్వా-వ్యవిష
 యత్వాదితిపూర్వోక్తశ్చేహితాసముద్రాప్యకల్పకారః ౫. తురీయవికల్పే ॥ పు
 రుషార్థావర్యవసానాభావాద్వేదికత్వేభ్యం-కిమిత్వాదినాప్ర
 తిపాన్యమానంవికల్పద్యమిశ్యథః-కిమి-తేహపురుషార్థానామసా
 ధరగ్వాన్మురుషార్థావర్యవసాయిత్వం-ఆచూర్న్యతోక్తేత్యథః-
 అతథా-ధన్యకల్పప్రమాణశ్చేష్య-అన్యకావ్యశ్చయథావశ్యే
 తోకిపురుషార్థావర్యవసాయిశ్చ-ఇతి-తే-పురుషార్థావర్యవసాయి

ధః-పురుషార్థపర్యవసానాభావపవపురుషార్థపర్యవసాయిత్యం॥తతా
ద్యంపరిహరతి-నాద్యైతి॥తత్ర హేతుందర్శయతి-తదితి॥ఉదీరితవా
వ్యంయశసృజిత్యాదిన్ క్తత్వాత్-ద్వితీయంపరిహరతి - నద్వితీయైతి
త్ర హేతుంప్రతిపాదయతి - నిషేధశాస్త్రస్యైతి ॥ అన్యపరత్వోక్తేరన్య
తావ్యవిషయత్వకథనాత్-అన్యకావ్యస్యాపి- తతోస్యాపిక్షప్రమా
ణత్వేనానైయధ్యాత్పురుషార్థపర్యవసాయిత్యంసిద్ధ్యత్వేవేత్యాకూతం
అథేత్యాదినానైయధ్యమిత్వంతేనగ్రంధేనకావ్యసృజనరైవయధ్య
మాపాద్యమైవంసంస్థాజిత్యాదినాననిరర్థకమిత్వంతేనాతిశయంప్రతి
పాద్యతన్నిరాకరోతి ॥ ఉపదేశాంతరాత్ కావ్యస్యాపినిర్వాహకప్రా

వృత్తినివృత్తిసిద్ధేరతథావిధస్యాస్యవైయధ్యాదితి- నాద్యః -
తత్సాధకత్వస్యపూర్వమేవాదీరితత్వాత్-నద్వితీయః- నిషే
ధశాస్త్రస్యాన్యపరత్వోక్తేరస్యాపిక్షప్రమాణత్వాత్-అథ
మన్యసేఉపదేశాంతరాద్యేదాదేరేవప్రవృత్తిః-వృత్తిసిద్ధా
కావ్యస్యతతోతిశయాభావాదైవయధ్యమితిమైవంసంస్థాః-
అతిశయసద్భావాత్- తథాహి-ఉపదేశోనామకతావ్యాక
తావ్యయోరన్యతరబోధకంపారుషేయమపారుషేయం వా
వాక్యం తదేవశాసనాచ్ఛాస్త్రం తదుక్తమాచార్యైః ప్ర
వృత్తిర్వానివృత్తిర్వానిత్యేనకృతకేనవా । పుసాంయనోపది
శ్యేతతచ్ఛాస్త్రమభిగీయతఇతి-సచోపదేశస్త్రీవిధః ప్రభుస

మాణ్యతయోపదేశత్వాదుపదేశాంతరత్వంవేదస్యేతివేద్యం-వైయధ్య
మితిమన్యసేధమన్యసేకిం-అత్రాథశబ్దస్యప్రశాన్నధాకత్వం - మంగళా
నంతరారంభప్రశ్నకారైస్త్వస్వభోఅథేత్యనరః-మైవంసంస్థాః-పవం
మామన్యథాః-తథాహి-అతిశయసద్భావమేవోపపాదయతీత్యధాః ఉప
దేశోనామేతి- కతావ్యబోధాదేవాకతావ్యాన్నివృత్తిసిద్ధేరకర్తవ్యబో
ధాదేవకతావ్యేప్రవృత్తిసిద్ధేశాన్యతరబోధపవపర్యాప్తఇతిభావః- పా
రుషేయంపురుషప్రణీతంరామాయణాదిరూపంఅపారుషేయంస్వతఃప్ర
వృత్తంవేదరూపంవావాక్యముపదేశశబ్దాభావైత్యధాః-తదేవశాస్త్రం-
తత్రాచార్యసమ్మతిమాహ-ప్రవృత్తిరితి-నిత్యేనశ్రీయాపేక్షకతేనకృ

త్రిమేణవాయేనవాక్యేనవివమితి॥నియోజ్యమధికారిపురుషం-అహరహ
స్సంధ్యాముపాసీత॥జ్యోతిష్టోమేనస్వగ్గకామోయజేత॥సన్ధ్యంపద । ధ
మంశ్చరేత్యాదివిధివాక్యైకతవ్యేప్రవతయతి॥నకరంభక్షయేత్
నసురాంపిజేత్ । నపరదారాన్దచ్ఛేత్ । నాపుమూత్రపురీషంకుర్యాత్ -
ఇత్యాదినిషేధవాక్యైరకతవ్యాన్నివతయతిచ-విపత్నైవైపరీత్యే-ప్ర
త్యవాయంసూచయతినప్రతిపాదయతీత్యర్థః॥ననుశబ్దప్రాధాన్యేనైవ
నిర్వాహేఅర్థస్యాజాగతస్తనవద్వైయధ్యేకం స్యాదిత్యాశంక్యాహ -
అతేత్రి ॥ అధ్యయనాదెవాభ్యుదయశ్రవణాదితిభావః॥ నత్వితి॥ఉత్పన్న

మ్మితస్సహృస్సమ్మితః కాంతాసమ్మితశ్చేతి॥ తత్రప్రభుసమ్మి
తోవేదః-శబ్దప్రధానత్వాత్ - యథాహిలోకేప్రభుర్వాక్ష్మా
త్రైణపునఃప్రవర్తయతినివర్తయతిచ॥ అన్యథాదండమాపాద
యతి॥ ఏవంవేదోపిశబ్దప్రాధాన్యేనైవనియోజ్యంయథాయ
థంప్రవర్తయతినివర్తయతిచ విపత్నైప్రత్యవాయంసూచయ
తి । అత్రాక్షస్యప్రాధాన్యమాత్రత్యాగః నకుస్వరూప
త్యాగః॥తథాత్వేనూత్పత్తప్రలపితవద్దప్రవర్తకతైవవేదస్య
స్యాత్ । శబ్దశబ్దప్రవిధిప్రత్యయోపలక్షితంవాక్యం॥తస్య
ప్రాధాన్యంప్రవర్తకత్వం॥ తేనశబ్దప్రధానంశాస్త్రంప్రభు
సమ్మితమితిలక్షణముక్తంభవతి॥ ననుపురుషప్రసృత్తిరూపభా
వనాంవిదధానః ప్రత్యయవివప్రవర్తకః తస్య ప్రైరణార్థవి
ధానాత్తత్రాధంవాక్యంప్రవర్తకమితిచేత్॥ప్రత్యయఃప్ర!

ప్రలపితవదుత్పత్తప్రలాపస్యేవ శబ్దప్రాధాన్యేనేత్యస్య వివక్షితార్థ
మాహ-శబ్దశ్చేతి॥ విధిప్రత్యయైర్లిక్ లోకాదివ్యప్రత్యయైస్తదన్యతమేనేత్య
ర్థః- ఉపలక్షితంయైక్త్వం॥ ననువాక్యస్యప్రవతాకత్వే విధ్యాదిములిక్
లోక్ ప్రత్యయ విధాయకశాస్త్ర మనుపపన్నం స్యాదిత్యాశంకప్రత్య
యఃప్రవతాకఇత్యాదినాసమాధస్తే నన్వతి॥జ్యోతిష్టోమేనస్వగ్గకామో
యజేతేత్యగ్రస్వగ్గకామకర్తృకాంస్వగ్గఫలికాంజ్యోతిష్టోమనామ
కయాగకరణీకాందిక్షణీయేష్ట్యాదీనికతాన్యతాకాంభావనాంవిదధానః
ప్రత్యయోల్పిప్రత్యయఃప్రవతాకః॥ తస్యప్రైరణార్థః ధానాన్నియ

మనాత్-ప్రత్యయఇతి- అకలయజ్ఞానస్థవాక్-విశిష్టాం కింకేన కథంరూ
పాంశ త్రయవిశిష్టాంభవిత్సభవనానుకూలవ్యాపార రూపభావనామభీధ
త్యఇతితథాక్తః- తాదృశస్సన్ప్రవతకఇతి కింనాచకలత్ కింనాజ్ఞాసీ
త్- తథాపూర్వోక్తప్రకారేణాకలనేజ్ఞానేసతివాక్యమేవప్రవతకమి
తి- తాదృశప్రత్యయస్యవాక్యరూపత్వాదితిభావః । అముమేవాథాం
విశదయతి-సహితి ॥ కింత్వీతి ప్రవతకత ఇత్యనువతకతే-తథాసత్యార
భ్యభవత్యంతంస్పష్టం ॥ అత్రాచార్యసమ్మతందర్శయతి-కిమితి ॥ కిమా
దిభిః కిం కేన కథంశబ్దైః- అపేక్షితైరాకాంక్షితైః స్వగ్రాదిభిః పూర్వః
ప్రత్యయః లిజ్ లోడన్యతరఃవిధాసమర్థః - అయమర్థః - జ్యోతిష్కోమేన
స్వగ్ర కామాయజేతేత్యత్ర-కింస్వగ్రం-కేనయాగేన- కథంజ్యోతిష్కోమం.

వర్తకఇత్యాకలయన్ సచవిశిష్టభావనాభిధాయాతి కింనా
చకలద్భవాక్ । తథాకలనేవాక్యమేవప్రవర్తకమితికింనాజ్ఞా
సీత్ । సహిభావయేదిత్యుక్తైకశ్చిత్ప్రవర్తతే- కింత్వీదమనైనై
వంభావయేదితి । తథాసత్యంశ త్రయవిశిష్టభావనాభిధాయా
ప్రత్యయః ప్రవర్తకఇతివాక్యమేవప్రవర్తకమిత్యుక్తంభవతి ।
ఇదముదితమాచార్యైః కారికాయాం । కిమాద్యపేక్షితైః పూ
ర్వాస్సమర్థః ప్రత్యయోవిధా । తేనప్రవర్తకంవాక్యంశా
స్త్రిప్తింశోచ్చదనోచ్యతఇతి ॥ అతోవేదవాక్యానామన్యథాపా
తేఅపారేవాఅన్యథానుస్థానేఅననుస్థానేవా మహాస్పృత్య

గఘాతదీక్షణీయాన్యనుస్థానప్రకారేణేత్యేతదంశ త్రయవిశిష్టవ్యవప్ర
త్యయస్యవిధాసామర్థమితి - తేనహతునాప్రవర్తకంవాక్యమప్పికాతా
స్త్రేహోదనోచ్యతే- విధివాక్యస్యహోదనేతితాంత్రికసమయః తతోవిశిష్ట
ప్రత్యయరూపస్యవాక్యస్యప్రవర్తకత్వాచ్ఛబ్దప్రాధాన్యేనేత్యత్రశబ్దశ
బ్దస్యవిధిప్రత్యయోపలక్షితవాక్యపరత్వమితి నిమగ్నః ॥ అతఇతి ॥ అత
శ్శబ్దప్రాధాన్యాద్ధేతోః- అన్యథాపారేస్వరవర్ణాననుసారేణోచ్చారణే-
అపారేవామంశ్రాంతైః కర్మాదీంశ్చస్మిపాతయేదితినిమగ్నీయా
కాలేయథాసమయమనుచ్ఛారణేవా - అన్యథానుస్థానే క్రియాయాల
న్యథావరణే.. అననుస్థానేఅకరణేవా- మహాస్పృత్యవాయః భావోదయః

ననువేదస్యశబ్దప్రధానత్వేకథమపాతాదిభిః ప్రత్యవాయిత్యా శంక్యా
హ అధ్యయనవిధేరితి ॥ స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్యభి తవ్యప్రత్యయప్రతి
పాదితస్యేత్యర్థః - ఫలవాంత్సఫలోయోధ్ధావబోధ స్సవర్యంతోవభిర్య
స్యతస్యభావస్తత్త్వంతస్మాత్ - అథ్ధావబోధస్యానుష్ఠానఫలకత్వా దను
ష్ఠానమేవతస్యఫలమితిబోధ్యం - తేనహతునావేదస్యప్రభుసమ్మితత్వం॥ను
హృత్సమ్మితభితి॥భితిహాసపురాణాదినుహృత్సమ్మితమిష్యతే తస్యాగ్ధవా

వాయః। అధ్యయనవిధేఃఫలవదథ్ధావబోధవర్యంతత్వాత్ ।
తేనప్రభుసమ్మితోవేదః।నుహృత్సమ్మితఃపురాణాదిః।అర్థప్ర
ధానత్వాత్ । అత్రాథోవాక్యాథోనవదాథః।తస్యా
ప్రవతకత్వాత్।తత్ప్రధాన్యంచప్రవతకత్వమేవ।అర్థ
వాదాత్తకాఃపురాణాదయోవేదవదేతదేవంకుర్యాదివిధిబ
లేనపురుషంప్రవర్తయితుంనేశతే । కింతుప్రాచీనపురుషక
థాశరీరవణనద్వారానుష్ఠాదభివ యుక్తిభిరను నీయప్రవ
ర్తయంతి-కాంతాసమ్మితోపదేశస్తుకావ్యం - ధ్వనిప్రధానం
శాస్త్రంకాంతాసమ్మితముచ్యతఇతిలక్షణం- యథాహికాం
తాఃకటాక్షవీక్షణహానభావాదిభిఃపురుషంరంజయంతి- వ్యంజ
నవ్యాపారేణైవసర్వంకార్యంకారయంతి-ఎవంకావ్యవిద్యాపి
శబ్దార్థతమభయశక్తిమూలయావ్యంజనావృత్త్యా సహృదయ
హృదయానందిన్యాలోకోద్గరచమత్కారకారిణ్యా రామాది
వద్వర్తితవ్యంసరావణాదిపదితివ్యంజయంతీ సరసతామాపా
ద్యైసపుంసఃకర్తవ్యేప్రవర్తయంతి సప్రవర్తయంతిచాకర్తవ్యాది
తికావ్యముపదేశాంతరాదతిశాయిశయాననిరర్థకం ౬ నాపి
పంచమః। మూలప్రమాణాధావేపికావ్యవిచారశాస్త్రప్రస్థ

దయావత్స్వానుభవ్యతేగ్ధప్రధానతేత్యుక్తత్వాత్ - అర్థముక్తార్థం వదంతీ
త్యగ్ధవాదాత్తత్త్వాయేహంతేతథోక్తిః ॥ కాంతే॥ ధ్వనిప్రధానంకా
వ్యంతుకాంతాసమ్మితమిష్యతే । శబ్దార్థానుభూతానీత్యావ్యంజనప్రవణం
యతభివ్యుక్తత్వాత్ - ఉపదేశాంతరాదిపి అతిశయసద్భావేనావైయ
థ్యాత్పురుషార్థవర్యససాయిత్వేవ్యుక్తమిదియోజ్యం ౬, పంచమపికల్పం

పరిహరతి- నాపిపంచమశ్రితి || తత్ర-తత్వవ్యతాబోధకప్రమాణా భావా
 ద్వేత్యంతివ వికల్పాపినావకల్పతత్వత్యధః - తత్ర హేతుముపపాదయతి -
 మూలప్రమాణాభావేపీతి- కొపపత్తిరిత్యతాగ్రహ దృశ్యతేహీతి-పదార్థా
 నాంబోధశసంఖ్యాకానాంసప్తసంఖ్యాకానాంప మిమాంసా ఆత్మాయ
 యోస్తయోః - న్యాయవైశేషికశాస్త్రయోః న్యాయశాస్త్రస్యవైశే
 షికశాస్త్రస్యచేత్యధః- పదమిమాంసాయాశ్శబ్దశాస్త్రస్య - అత్రాపి
 మూలప్రమాణాభావేపీత్యనువతతే- తద్వదితి - భవిష్యతిప్రవృత్తిరితి
 కర్తృపదమనువతతే- నను పదపదార్థవాక్యాథామిమాంసానాంప్ర

కృత్యపవతైః - దృశ్యతేహీమూలప్రమాణాభావేపిపదార్థమి
 మాంసాత్మకన్యాయవైశేషికశాస్త్రయోఃప్రవృత్తిః! ఉపల
 భ్యతేపదపదమిమాంసాయాస్సంచారః । తద్వదతాగ్రహవిషయ
 తి! ఆథమన్యసేన్వాక్యాయోధ్యేతవ్యత్యత్యతాగ్రహయనవిధిః
 ప్రతీయతే-తస్యచఫలపదార్థావబోధవర్యంతతాన్యాయసిద్ధా!
 అథావబోధశబ్దవిధిః-పదార్థగోచరోవాక్యాగ్రహగోచరశ్చేతి
 ద్వివిధోపిచారసాధ్యః తత్రవాక్యాగ్రహజ్ఞానస్య పదార్థజ్ఞాన
 పూర్వకత్వాత్తస్యచ సాధుపదార్థసత్వాత్పదసాధుత్వ మి
 మాంసాకర్తృవ్యతాప్యధ్యయనవిధినై వాపాదితా । అనంతరం
 పరస్పరవ్యాప్తతపదార్థబోధసిద్ధయేపదార్థవిచారాత్మకయో
 ర్వాక్యయవైశేషికశాస్త్రయోరప్యారంభస్తేనై వాపాది
 తః । ఏవంవాక్యాగ్రహజ్ఞానాయవాక్యాగ్రహమిమాంసాశాస్త్రీరం
 భోపీతిసకుల్యాపిమూలప్రమాణశూన్యతేతి - అత్రోపన్యతే-

వృత్తాశ్రుతిరేవప్రమాణంనకావ్యమిమాంసాయాశ్శత్యాశయేనాహ - అ
 డేతి-నకుతాగ్రహ మూలప్రమాణశూన్యతేతి మన్యసేభమన్యసేకిమితి సం
 బంధః- తస్యలభ్యయనవిధేష్వ-న్యాయసిద్ధాయజనాభ్యవ్యథానుపపత్త్యా
 ఽథావబోధావశ్యకతాకల్పతత్వగ్ధావత్తిప్రమాణసిద్ధా - అనంతరం
 పదసాధుత్వపరిశీలనానంతరమిత్యథః- పరస్పరంవ్యాప్తనాంభిన్నా
 నాంపదార్థానాంబోధసిద్ధయే-తేనాధ్యయనవిధినైవ-వాక్యాథామిమాం
 సాశాస్త్రస్యపూర్వమిమాంసాయాఅరంభోపి- అత్రాపిశబ్దాదధ్యయన

విధినై వాపాదితభిషదత్రయస్యానువృత్తిః॥ అత్రోచ్యతఇత్యాదినాకా
వ్యమీమాంసాశాస్త్రస్యాపిమూలప్రమాణందర్శయతి- ధ్వనయశ్చేతి-కా
వ్యమీమాంసాకర్తవ్యతాచన్యాయసిద్ధా-ధ్వనిబోధాన్యధానుపపత్త్యాకా
వ్యమీమాంసావశ్యకతాకల్ప్యతఇత్యర్థాపత్తిప్రమాణసిద్ధా- నతత్రకేవల
మధ్ధాపత్తిరేవ-శబ్దప్రమాణమప్యస్తీత్యాహ-ఉపలభ్యంతఇతి-కించేతిచా
ర్థః - వచనాన్యవలభ్యంతఇత్యన్వయః॥ తాన్యదాహరతి- పుణ్యేతి॥పుణ్య
ఉత్తమఃశ్లోకఃకీర్తిర్యస్యతస్య-పద్యేయశసించ్లోకఇత్యమరః చరితంకర్తృ
ఉదాహరణమహా-తి-పుణ్యశ్లోకచరిత్రంవణానీయమిశ్యర్థః॥ కీతకయేది

కాంతాసమ్మితతయాసారస్యేనకర్తవ్యాకర్తవ్యయోః ప్రవృ
త్తినివృత్తిజనకత్వా తావ్యముపదేశాంతరమతిశేతఇత్యవో
చామ- ధ్వనిప్రధానంశాస్త్రంకాంతాసమ్మితమితిలక్షణంచా
వాదిష్టు - ధ్వనయశ్చవిచారమంతరేణదుర్బోధాఇతికావ్యమీ
మాంసాకర్తవ్యతాచన్యాయసిద్ధా । ఉపలభ్యంతేచబహుత
రాణిశ్రుతిష్టుతీతిహాసపురాణేషుపుణ్యశ్లోకగుణప్రతిపాదక
కావ్యకర్తవ్యతాప్రతిపాదకానివచనాని॥ పుణ్యశ్లోకస్యచరిత
ముదాహరణమర్హతి॥కీర్తయేచ్ఛజగన్నాథంవెడంచాపిసమీర
యేత్ ॥ కఉత్తమశ్లోకగుణానువాదాత్పుమాన్విరజ్యేతవినావ
శుఘ్నాత్ ॥ప్రతిష్ఠాంకావ్యబంధస్యయశసస్సరణింవిదుః॥అకీ
ర్తికర్తనీంచైవకుకవిత్వవిడంబనాం ॥ కీర్తింస్వగళాఫలామా
పలురాసంసారంవిపత్పతః । అకీర్తింతునిరాలోకనరకోద్దేశ
యాతికాం॥తస్మాత్కీర్తిమపాదాతుమకీర్తించవ్యపోహితుం ।

తి- హరికీర్తనంబేదసారాయణసమమిశ్యర్థః- హరికథావర్ణనంనియమే
నకర్తవ్యమితిభావః॥ కఇతి- ఉత్తమశ్లోకస్యగుణానువాదాద్గుణవర్ణనా
త్ - పశుఘ్నత్సాన్వికాద్విదా - యద్వాలపగతాశుగ్యస్తాత్సోపశుక్ష
మాత్కానఽహంతీత్యపశుఘ్నఃఅన్యజ్ఞానశుగ్యస్తస్తాద్విదా - కఃపుమాన్విర
జ్యేతవిరక్తోభవేత్ - నకోపీత్యర్థః॥ అకీర్తిమితి॥నిరాలోకాఃప్రకాశరహి
తాః- అంధతమసావృతాఇత్యర్థః- యెనరకాదైషాముద్దేశస్యప్రదేశస్య
యాతికాంతత్ప్రసాదసాధనభూతామిత్యర్థః- అహురిత్యనువర్తతే-కావ్యే

తి - కావ్యాలంకారశాస్త్రయోగార్థోఽభిధేయస్సపవాధ్ధౌఢనం-కావ్యం
 కావ్యమీమాంసాశాస్త్రించకఽభిః కథనీయమిత్యర్థః । ననుశ్రుతిప్రతీతి
 హాసపురాణేష్యిశ్యుద్దిశ్యశ్రుతిర్హోదాహృతేత్యాశంక్యపురాణాదీనాం
 శ్రుతియావత్ప్రమితిసమాధత్తై - అత్యేతి 2, నన్వితి-రాగాదిమూలత్వం
 వణనీయం రాగాదిమూలత్వేనప్రామాణ్యంవక్తవ్యమిత్యర్థః-నను
 పారాశర్యాదీనాంరాగాద్యవహతచేతసకత్వంవత్తుమయుక్తమిత్యా
 శంక్యతత్త్వదుపయోగవశాత్తైపితాదృశాభవంతీత్యాహ-రాగేతి-క్వవా

కావ్యాలంకారశాస్త్రస్థస్సంపాద్యఃకఽపిపుంగవైరిత్యాదీని॥అ
 శ్రపురాణభారతవచనానాంవెదయావత్వేనప్రామాణ్యం ని
 ర్వివాదం పురాణంపంచమోవెదః। భారతంపంచమోవేదఇ
 తియోర్వేదత్వోక్తేః । ప్రతిపచనానాంశ్రుతిమూలత్వే
 నప్రామాణ్యంప్రతిపదికరణేనీర్ణీతమేవ 2. ననుకావ్యాలా
 పాంశ్వవర్ణయేదితిప్రతిపాదితత్వాదేతాసాంప్రతీతీనాంరా
 గాదిమూలత్వంవణనీయంతదుక్తం। రాగద్వైవమదోవ్యాద
 ప్రమాదాలస్యలుబ్ధతాః । క్వవానోత్ప్రేక్షితుంశక్యాఃప్రతి
 త్యప్రామాణ్యహేతవత్తేతితత్త్వవైసర్జనీయవాసోగ్రహణ
 శ్చుతివదప్రామాణ్యమితిచెన్నైవంకథంచిదిపామ్రామాణ్యాని
 రాహేఽప్రామాణ్యవర్ణనమితి । ప్రకృతేతువ్యవస్థయా
 ప్రామాణ్యంనిరోధుంశక్యతే - తథాహి-యదినిషేధస్త్రు
 తిః కావ్యమాశ్రంగోభరయద్రామాయణాదే.రపుఞ్చైద
 స్యాదితిన్యాయానుగృహీతతయా విశేషవచనానాం బలవ

పురుషేణప్రేక్షితుంశక్యాః - రాగాదయస్సర్వేష్వపుష్ప్రేక్షితుంశ
 క్యావివేత్యర్థః-తత్త్వతథాసతి-వైసర్జనీయేతిఅవాంతరదీక్షా విసర్జ
 నార్థశూలమీయవాసోగ్రహణస్త్రుతిరివ-యథాఅనురాగమూలాయా
 వైసర్జనశూలమీయంవాసోధ్వర్యగృహ్ణోతీతిప్రతేరపామ్రామాణ్యం త
 తైవాసావపీతిచెన్నైవంకథంచిది-అపామ్రామాణ్యవణనం - కర్తవ్యమి
 తిశేషః -తథాహివ్యవస్థయాప్రామాణ్యనిర్వాహప్రకారమేవోపపాద
 యతీత్యర్థః-యదీతి-కావ్యమాశ్రంకావ్యజాతం - న్యాయానుగృహీతత

యారామాయణాద్యనుచ్ఛేదాన్యథానుపపత్త్వా విశేషస్త్వతీనాం బలవత్త్వంకల్పితత్వత్వథాపత్తిప్రమాణావలంబితతయా - తదనురోధేన విశేషవచనబలానుసారేణ- అశ్శువీతప్రాపుయ్యాత్. ౮. అథేతి-నపరితుష్టత్వథ-అత్రాప్యథశబ్దః ప్రశ్నే- వత్సమాణేతి- గుణతరంగేవత్సమాణలక్షణాః- వేదేఽర్థస్యక్త్యాదీకృతమేణోదాహరణియదేకస్మిన్యాపేక్షేరశనే పరివ్యయితతస్మాదేకాద్వేజాయేవిందతే యన్నైకాగోరశనాం ద్వయోర్యాపయోః పరివ్యయితతస్మాన్నైకాద్వైపతీవిందతే-ఇత్యాదిషు

త్వాత్తదనురోధేన సామాన్యనిషేధోఽసత్కావ్యవిషయతయాప్రామాణ్యమశ్శువీత। విశేషస్త్వతయశ్చస్వాధ్యైష్ట్యతిపక్షతయానిరంకుశః పామ్రామాణ్యంభజేరన్నిత్యుభయీనాం పామ్రామాణ్యంవ్యవస్థాప్యతే అతోనకశ్చిద్దోషః ౮, అతైవమపికావ్యమీమాంసాయామూలభూతప్రశ్నక్షుశ్రిత్యా వినాననైదికంమన్యఃపరితుష్టతిభవా- తర్హితమపన్యాసేనభవంతంపరితోపయిష్యామః। తథాహి। అధ్యయనవిధిరైదికపక్షపదార్థవాక్యార్థమీమాంసానాం ప్రయోజకత్వతిహిత్యయోక్తం। సపివఙ్గిః కావ్యమీమాంసాప్రయోజకోపిభవతు। సంత్యేవహిపామ్రాయశోవేదేష్వపికావ్యలక్షణలక్షితాన్యదోషాణి సగుణానిసాలంకారాణివాక్యాని। గుణావత్సమాణలక్షణాలగ్ధవ్యక్త్యాదయః। తేచ-యదేకస్మిన్యాపేక్షేరశనేఇత్యాదివాక్యేషుసంభవంతి। అలంకారాఉపమాదయః। ఆతేగర్భయోనిమేతుపుమాన్బాణిఇవేషుధిమిత్యాదిపూపమా । త్రిగోశదస్యాజఘనంయోజనానీత్యాదావలిశయోక్తిః। పామ్రాణాఉపర

ఎవమన్యత్రామితత్వక్షణాగ్రప్రవ్యాః॥ ఆతేగర్భత్వతి-ఇమధింభాణిఇవతేయోనింపుమాన్గర్భజతు - అతోపమానాదీనాముపాదానామపమా - త్రిగోశదస్యాత్వతి- అస్యాజఘనంకటిపురోభాగస్త్రిశద్యోజనాని తత్పురిమితమిత్యర్థః-అత్రాసంబంధేసంబంధరూపాలిశయోక్తిః - పామ్రాణాఉపరవాహనూలనిషవశేజివ్యచమ-గ్రావాణోగుణతాః - ఆసంచీచరణస్యాసాగ్ధావలంబతుప్రయముపరవా - తేయజ్ఞపుగుపన్యప్రాణాః .. ౯

త్రోపరవేషుపాగ్రాంత్యారోపః- ఎవముత్తరత్రాప్యారోపాగ్రాహ్యః-
అధిషవణేసోమలతానిష్ఠేషణసాధనభూతపాలాశఫలకద్వయం హనూ
చర్మతస్త్రతమజినం-జిహ్వ-గ్రావాణశ్శిలాః-దంతాః-అత్రరూపకం॥య
స్యామితి॥యస్యాంవిమయేఉశంతఃకామయమానాః-అత్రమహానప్రహరణ
రూపానుభావేనతద్వ్యంజితౌత్సుక్యాదిభిశ్చనాయక రతిప్రతీతేశ్శృంగ
రరసాభివ్యక్తిః॥ఉపేతి॥ మమమఉపోపవరాంగస్యాంత్యంతసమీపేపరా
మృశపాణినాస్పృశ అత్రసంగతయోర్నాయకయో స్తత్తత్సల్లాపా
ద్యనుభావేనతద్వ్యంజితకాలాక్షమత్వలక్షణౌత్సుక్యేనచసంభాగ శృం
గారప్రతీతిః॥ జాయేతి॥పత్యేప్రియాయ ఉశతీకామయమానాసువాసా

వాహనూఅధిషవణేశ్చత్యాదౌరూపకం॥ యస్యాముశంతఃప్ర
హరామశేషం॥ఉపోపమెపరామృశ । జాయేవపత్యఉశతీసు
వాసాశ్చత్యాదిషుశృంగారరసః॥ తేషామసురాణాంతిస్రఃపు
రఆసన్నిత్యాదిషువీరరసః॥ యోవాఅస్యపశుమత్తిమాగ్ స
గ్ సోత్తీత్యాదౌబీభత్సరసః॥ కోమోహాఃకస్త్రధాశోకశ్చత్యా
దౌశాంతరసః॥ఎవమున్యేపిగుణాలంకారరసాస్త్రతత్రత్ర
ప్తవ్యాః । అతస్తదవబోధనార్థంగుణాలంకారరసాదిప్ర
పాదకకావ్యమీమాంసారంభోవ్యభ్యయన విధ్యనుమతవేతి
సంతోష్టవ్యమాయుష్కతా ౯, లంగానివెదాశ్చత్యాదౌమీ
మాంసాన్యాయవిస్తరః॥ పురాణంధర్మశాస్త్రంపవిద్యాశ్శాస్త్రం

సూక్ష్మైర్బరధారిణీజాయాభార్యేవ - అత్రాపినాయకారూపాలంబన
విభావేనతదలంకరణరూపోద్దీపనవిభావేనకాలాక్షమత్వ లక్షణౌత్సుక్యేన
చశృంగారరసాభివ్యక్తిః ॥ తేషామసురాణాంతిస్రః పురఆసన్నిత్యాది
వాక్యేషుప్రపురసంహారోత్సాహప్రతీతీర్విరరసాభివ్యక్తిః॥యశ్చితి ॥ ౧౦
స్యసత్రయోగదీక్షితస్య అత్రవపాపురోడాశాదిప్రాశనంమాంసాది
భక్షణమిత్యక్త్యాజుగుపాప్రతీతీర్బీభత్సరసాభివ్యక్తిః॥ కశ్చితి॥ అత్ర
జ్ఞానోదయాన్మోహాశోకయోః యేవపశాదభావసంభావనయూహమప్ర
తీతేశ్శాంతరసాభివ్యక్తిః॥ ఏవమితి ॥ తత్రతత్ర కావ్య లక్షణలక్షితేషు తే
షుతేషువాక్యేష్వివ్యభ్యః ౯, తస్మాదితి॥ అస్యైవవివర్ణిషయ ప్రయో

జనసద్భావాదిత్యాదిహేతూపపాదనం-అత్రప్రయోజనసద్భావాదిత్య
సేనైవపురుషార్థపర్యవసాయిత్వప్రతీతేస్తదనుక్తిరితి జ్ఞేయం - అనవద్య
మదుష్టం-అనుకూలమితియావత్ ౧౦॥ఇతీతి॥ఇతిశబ్దస్సమాప్తా । ఇతిహే
తుప్రకరణప్రకారాదిసమాప్తిష్టిత్యమరః-శ్రీమత్త్రిభువనపవిత్రంచయ
ద్ధరితగోత్రంతస్యవతంసోఽలంకారభూతస్సచాసౌవారాణశీవంశపద్మా
కరప్రభాతభానుశ్చతేన- పదవాక్యప్రమాణానివ్యాకరణపూర్వమీమాం
సాన్యాయవైశేషికశాస్త్రాణి తాన్యేవపారావారాస్సముద్రాస్తేషాం

తాశ్చతుదశశేతిచతుదశశసువిద్యాస్థానేషు కావ్యమీమాంసా
యాఅపరిగణనాదనుపాదేయత్వమితిసంకసీయం । తథాసతి
రామాయణాదేరనుపాదేయతాప్రసంగాత్ । తస్మాద్విషయ
ప్రయోజనసద్భావాన్నిషేధస్యాన్యవిషయత్వాన్మూలప్రమా
ణసద్భావాచ్చకావ్యమీమాంసాశాస్త్రమారంభణీయమితిస
ర్వజనవద్యం ౧౦, ...*

ఇతి శ్రీమత్త్రిభువన పవిత్ర హరితగోత్ర వతంస
వారాణశీ వంశపద్మాకర ప్రభాత భానునా పదవాక్య ప్ర
మాణపారావారపారీణశ్రీమహిమపాధ్యాయ పర్వతనాథ
సూరిపండితమండలేశ్వర సూనునా శ్రీయల్లమాంబా గర్భర
త్నాకరపారిజాతేన నిమణలాచారపూతేన చతుర్దశవిద్యావి
భూషణవతాశ్రిధిమణిసంఖ్యావతావిరచితేశ్రిమద్రఘుకుల
తిలకయశోఘనసారసురభితేసాహిత్యరత్నాకర నామన్యలంకా
రశాస్త్రైగ్రంథారంభసమర్థనంనామప్రథమస్తరంగః॥***

పారీణిపారంగతఃమహిమపాధ్యాయస్సంగవేదాధ్యేతావయఃపర్వ
తనాథసూరిస్సఇతిపండితమండలేశ్వరఃపండితసార్వభౌమస్తస్యసూనునా
శ్రీయల్లమాంబాగర్భవవరత్నాకరస్తస్మిన్నాపారిజాతేన - చతుర్దశవిద్యావి
వవిభూషణానితాన్యస్యసంతీతద్వతా - శ్రీధర్మఇతిసంఖ్యావాన్పండిత
స్తేన-సంఖ్యావాన్పండితఃకవిరిశ్యమరః-శ్రీమద్రఘుకులతిలకస్యశ్రీరామ
స్యయశవఘనసారిస్తేనసురభితేఽనివాసితేతత్సృతిపాదనప్రకాశితఇతి
యావత్ -ప్రథమస్తరంగః-సమాప్తః॥శేషఃవిషముత్తరతాగ్రీహిభోగ్యం ॥

అస్థామందిరమితి॥ దేవస్యవిష్ణోరాస్థామందిరంతతః-థాప్రతిపాదకత్వా
త్తన్నివాసస్థానత్వవ్యవదేశః అన్యత్రముఖ్యాగారభూతః-త్వంగంతఃప్ర
కాశమానాస్తుంగామహంతశ్చయేతరంగాఃపరిచ్ఛేదపశేషాస్తవవలదు
న్నతతరంగాస్తేషాంరింగణభరైరాటోపాతిశయైరంగీకృత అడంబరోఽతి
శయోయస్యసతతోక్తః-అపరిత్యక్తగంభీరఘోషశ్చ - తాదృశోఽనుప
మానిర్మలానిర్దోషాశ్చయాధర్మసూరికవితారసోల్లసితశబ్దార్థ రచనాస్తాప
వసోల్లాసకల్లాలిన్యఃమహానద్యస్తాభిఃపూర్ణః - మహానద్యాశ్రయభూత
శ్చ-కణోఽచమనశ్చహరతీతితతోక్తః- శ్రోత్రాంతఃకరణానందకరశ్చ-

అస్థామందిరమందిరాప్రణయినోదేవస్యరామాత్మనస్త్యం
గత్తుంగతరంగరింగణభరైరంగీకృతాడంబరః। తాదృశ్చిమ
లధమసూరికవితారసోల్లాస కల్లాలిసీపూర్ణః కణఃమనోహ
రోవిజయతేసాహిత్యరత్నాకరః ॥ 31 ॥ ధర్మాంతర్వాణివ
ర్యస్త్రీభవనవిదితేవారణాశ్యన్వయేయస్సంజాతఃపర్వతేశా
చ్ఛుభగుణగణభూర్యల్లమాంబానుగచ్ఛే । వ్యాఖ్యావిఖ్యాతకీ
ర్తైర్వివరణగురువా క్సాంఖ్యముఖ్యాగమానాం తస్యాలంకార
శాస్త్రైరఘపతివిభుకేచాదిమోయంతరంగః॥ 32 ॥ ****

సాహిత్యరత్నాకరపరత్నాకరఃవిజయతే ॥ అత్ర సావయవరూపకాను
ప్రాసయోస్సంస్పృష్టిః॥ 33॥ ధర్మాంతర్వాణివర్యభితి॥ వివరణంప్రసిద్ధం-
గురువాక్ప్రభాకరగ్రంథః-సాంఖ్యంసాంఖ్యశాస్త్రంచతానిముఖ్యాన్యా
ద్యానియేషాంతేతతోక్తాస్తేచతేఆగమాశ్మాస్త్రీణితేషాం - శిష్టంస్పష్టం-
అత్రచకారఃపూరణార్థః॥*****

ఇతిశ్రీమల్లాది లక్ష్మణసూరి విరచితే సాహిత్య
రత్నాకరవ్యాఖ్యానే మందరాఖ్యానేప్రథమఃప్రథః,
శ్రీరామార్పణమస్తు,

శ్రీరస్తు.

సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే.

అభిధాతరంగః— ౨.

వివంకావ్యమీమాంసాశాస్త్రమారంభణీయమితి నిర్వాహ్యసంప్రతిక
ధానాయకస్వరఘనాయకస్య గుణానామివిద్వివేక్షుకామస్తానుద్విశతి- అ
థేతి-అథగ్రంథారంభసంధానాంతరం॥ మహాకులీనస్వమితి॥ మహాకులీన
త్వాదయోమీసప్తనాయకస్య గుణాజాగ్రప్రకాశంతే॥౧॥ మహాకులీన
త్వమిత్యుద్దేశవచనైవైవ-మహాకులీనతానామకులైవహతిసంభవశ్చిలక్ష
ణసంస్థవత్కృత్యోదాహరతి॥ఆవాసశ్చితి॥ ఆవాసశ్రయః - గోచరశ్చితి
యావత్ - త్రిమూర్తితనుభృత్ కాలత్రయేపి బ్రహ్మవిష్ణురుద్రస్వరూపధ
రః-త్రివేదీవయఃతతైవత్రయీరూపః-ప్రభవోజన్మహేతుః-కూటస్థశ్చితి

అథకృతినాయకైరఘనాయకేనాయకగుణానాహ

శ్లో॥ మహాకులీనత్వముదారతాచతధామహాభాగ్యవి

కర్ణభావః । తేజస్వితాధార్మికతోజ్జ్వలత్వమమిగుణాజా

గ్రతినాయకస్య ॥ ౧ ॥ మహాకులీనతాయథా ॥ ఆవాసః

కథమన్యదాదివచసాం వంశోరఘుణాంభవేద్యస్యాసీత్ప

భవస్త్రీమూర్తితనుభృద్భానుస్త్రీవేదీవయః । యత్సంభూత

భగీరథస్యతనయాగంగాజగత్పావనీయశ్రవ్యక్తిముపాగత

స్సభగవానామాత్మనాశీపతిః॥ ౨॥ ఉదారతాయథా॥ప్ర

యావత్-స్యాజ్జన్మహేతుఃప్రభవశ్చత్యవరః-జగంతస్వర్గమర్త్యపాతాళ

లోకాంతందాకినీగంగాభాగవతీరూపైఃపావయంతీతథోక్తాభగవాన్ష

క్తుడైశ్వర్యసంపన్నః । విశ్వర్యస్యసమగ్రస్యవీర్యస్యయశస్సృషియః ।

జ్ఞానవైరాగ్యయోజ్యైవవర్ణాంభగితరతశ్చిత్తరణాత్ - వ్యక్తిమాపి

ర్భావం-ఆశ్రవ్యభావోక్తిరలంకారః - స్వభావోక్తిరసాచారుయథాన

ద్వస్తవర్ణనమితిలక్షణాత్॥౩॥ యద్విశ్రావణతాచ్ఛీల్యమాదార్యంతన్న

గద్యతత్తలక్షితమాదార్యముదాహరిత-ప్రత్యాసన్నైః॥ ప్రత్యాసన్నం

ప్రాసాదాన్నత్యాత్సన్నికృష్టం యశ్చుధాంశుబింబం తదేవముకురస్తు
స్తింత్సంలక్ష్మమాణానిసందృశ్యమానాన్యాననానియాభిప్రాః- సర్వాసా
మప్యేకదానందర్శనాసంభవాద్గతివశేనయదాయస్యాస్తుదాభిముఖ్యంభ
వతితదాసాతస్త్వింత్స్వసాందర్యంపశ్యతీతిభావః-జేదార్యంకథయంతి-సం
భ్రమస్నేహమాఖ్యాతివపురాఖ్యాతిభోజనం । ఆచారఃకులమాఖ్యాతివి
ద్యామాఖ్యాతిభూషణమితవత్తాసాంతాదృగైవభవేనైవతదాదార్యమ
నుమీయతఇతిభావః-అత్రసమృద్ధిమద్వస్తువర్ణనాదుదాత్తాలంకారః - ఉ
దాత్తమృద్ధిశ్చరితంశ్లోఘ్యంవాన్యోపలక్షణమితిలక్షణాత్ - చంద్రబింబ
సాందర్యావలోకనస్య దిగధీశాంగనాభిస్సహసల్లాపస్య చాసంబంధేపి
సంబంధోక్తైరతితయోక్తిరితితయోరంగాంగిభావేనసంకరః॥ ౩॥ అథమ
హాభాగ్యంలక్షయతి॥సర్వేతి॥సర్వాచసాసర్వంసహావసర్వసర్వంసహా

త్యాసన్నసుధాంశుబింబముకురేసంలక్ష్మమాణాననాశ్చంచ
తాంచనమాత్మరత్నఖచితప్రాసాదశయ్యాసనాః । నుం
దర్యోవిమషాంసురేంద్రతరుణీసల్లాపలీలారసేసంసక్తాః కథ
యంతిరాఘవవిభోరాదార్యమత్యద్భుతం॥ ౩॥ సర్వసర్వంస
హైశ్వర్యంసహాభాగ్యముదీర్యతే॥ యథా ॥ ఆచక్రవాళవ
సుధాతలచక్రవాళంసర్వేపరాధీపతయస్సుసురాసురేంద్రాః
నీరాజయంతిరఘునందనపాదపీతం కోటిరకోటిఘటితస్ఫుటర

తస్యాశ్చశ్వరోధివస్తస్యభావస్సర్వసర్వంసహైశ్వర్యం॥ఉదాహరతి॥ఆ
చక్రవాళేతి॥ఆచక్రవాల్లాకాలోకపర్వతాదాచక్రవాళంచక్రవా
ల్లాచలపశ్యంతమిత్యర్థః-లోకాలోకశ్చక్రవాళఇత్యనురః- తచ్చతద్వసు
ధాతలచక్రవాళంచఆచక్రవాళవసుధాతలచక్రవాళం- చక్రవాళంతు
మండలమిత్యనురః- అత్రతలశబ్దస్యస్వరూపార్థకత్వం - అథస్వరూప
యోరస్త్రీతలమిత్యనురః- తదభివ్యాప్యాచక్రవాళవసుధాతలచక్రవా
ళం-చక్రవాళపర్వతపర్యంతాఖిలభూమండలమభివ్యాప్యేత్యర్థః- అత్ర
జ్ఞుజ్ఞేషేణాదిమన్యమర్యాదార్థకత్వమంతి మస్యాభివిధ్యర్థకత్వంచ బో
ధ్యం-అభివిధిరభివ్యాప్తిః-స్థితాఇతిశేషః - రఘునందనపాదపీతంనీరాజ
యంతిపాదపీతస్యపురతోనమంతీత్యర్థః- వీతేనలోకాంతరాధిపత్యప్రతే

ర్మహాభాగ్యస్యకై ముత్యన్యాయసిద్ధత్వాదథాపత్తిరలంకారః- కైముత్యే
నాథఃసంసిద్ధిరథాపత్తిరలంక్రియేతిలక్షణాత్॥౪॥అథనైదగ్ధ్యంలక్షయ
తి॥కృత్యేతి॥కృత్యవస్తుషుకర్తవ్యాధేషు॥ఉదాహరణిసీతేతి॥అత్మనోలఘు
తాందారావహరణజన్యలాఘవంచ- శ్వేతాతపత్రాణాంరావణసంబం
ధిశ్వేతచ్ఛత్రాణామయతస్యచ్ఛేత్తుః-సప్తసాలాన్ములనైశ్వేతాతపత్ర
చ్ఛేదనేష్యకేషుణేత్యనువర్తతే-జిహ్వయితేజిహ్వాయామందశివాచరతి -
జిహ్వస్తుకుటిలేనుందశితివిశ్వః-అన్యేషాంకాకథేత్యపిశబ్దార్థః-అత్రపూ
ర్వాధేగమ్యమానస్యరావణసంహారస్యభంగ్యం తరేణోక్తత్వాత్పర్వాయో
క్తమలంకారః-పర్వాయోక్తంతుగమ్యస్యవచోభంగ్యః తరాశ్రయ
మితిలక్షణాత్॥౫॥అథతేజస్వితా॥జగత్ప్రకాశకత్వంయతైజస్వితత్వంతదు

త్పదీపైః ॥ ౪ ॥ కృత్యవస్తుషుచాతుర్యంనైదగ్ధ్యమభిధీయ
తే ॥ యథాసీతాశోకమమర్త్యదైన్యమసురక్రౌర్యంచమం
దోదరీకంతేషుంగళమాత్రమాత్మలఘుతామేకేషుణాయోలు
నాత్ ॥ లీలాన్ములితసప్తసాలవితతేశ్వేతాతపత్రాయుతఫే
త్తుప్తస్యేదగ్ధతావివరణేబ్రహ్మపిజిహ్వయితే॥ ౫ ॥ తేజస్వి
త్వంయథా ॥ తత్తాదృక్ప్రకాశవోషాచరతిమిరభరోల్లుంతనా
కుంతశక్తైస్సర్వతోజ్ఞృంభమాణస్ఫురణరఘుపతి స్ఫూరతే
జఃఖరాంశోః ॥ తత్తద్భ్రష్టండభాండేవినులతరఽయన్నిరసి
రంభగిర్భేదంబాపవస్సురంతిప్రతిఫలితతనోయానమేకైక

చ్యుతభితిలక్షణం॥ఉదాహరణితత్తాదృగితి॥తత్తాదృశోనుపమాఃప్రాధాన్యప్ర
సిద్ధాశ్చదోషాచరారాక్షసాస్తవపతతాదృశఃప్రాధాన్యాగాధాదోషానురా
త్రిషుచరంతీతిదోషాచరాశ్చయేతిమిరభరాఅధికారాతిశయాస్తేషాము
ల్లుంతనేహరణేఅమంతశక్తేరప్రతిహతసామగ్ధ్యస్య-వినులతరం యద్వి
యత్తదెవనీరం తేననీరంభక్తిపరపూణోగిర్భోయస్యతస్మిన్-తత్తద్భ్ర
ష్టండభాండే- తేషుతేషుబ్రహ్మండభాండేషు- జాతావేకవచనం- ప్ర
తిఫలితాతనుర్యస్యతస్య- సర్వతోజ్ఞృంభమాణం స్ఫురణంయస్యతత్త
థోక్తం- తచ్చుతప్రఘుపతిస్ఫూరతేజశ్చుతదెవఖరాంశుస్తస్యబింబాఃప్ర
తిబింబాపవ-బింబోస్త్రీనుండలంత్రీప్సితిపులింగతా-బింబంభలేబింబికా

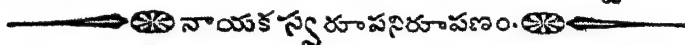
యాః ప్రతిబింబేవ మండలభివేశ్వః-ఏకైకసూర్యాస్సంతఃస్ఫురంతి అలం
కారాన్వయవృణోతి అత్రైతి అపహ్నవాలం కారభేదభి-తత్త్వద్భివృక్షిండస్థి
తేషామూర్త్యేషామూర్త్యత్వమవధారణేనాపహ్నత్వప్రతిబింబత్వారోపా
త్ - అతిశయోక్తి రూపకశ్లేషాశ్చైతి-ప్రతాపభానోః ప్రతిఫలనాసంబం
ధసింసంబంధోక్తేఃదోషచరాదిమతిమిరభరత్వాద్వారోపాత్ తత్త్వాద్య
కృత్రిమోషచరేత్యత్రార్థద్వయప్రతిపాదనాచ్చ-ఏతేషాంసంకరభిలం
గాంగీభావలక్షణభివేశ్వః - అపహ్నవస్యాతిశయోక్త్యుద్ధాపితత్వాదతిశ
యోక్త్యపహ్నవయోః-వియదాదిమనీరత్వాద్వారోపస్యాతిశయోక్త్య
పకారకత్వానుగ్రహకాతిశయోక్త్యోః = తెజసిఖరాంశుత్వారోపస్యతత్త్వా

సూర్యాః || అత్ర సకలబ్రహ్మాండప్రకాశకస్యగఘ్నకులతిలక
ప్రతాపసూర్యస్యగగనజలచూరితే ఏకైకస్త్రిన్ద్రివృక్షిండేప్రతి
ఫలితమూర్తేఃప్రతిబింబా ఏకైకసూర్యాస్సంతః స్ఫురంతి న
తతదితరేవితారస్సంతీత్యపహ్నవాలంకారభేదః । అతిశ
యోక్తిరూపకశ్లేషాశ్చైత్యేతేషాంసంకరః॥ ౬॥ ధార్మికత్వం
యథా || తాతాజ్ఞాచరణాద్వసంగతవత్సంత్యజ్యరాజ్యశ్రీ
యంకైకేయ్యామవికారిణశ్చ భరతశ్చందేవ్యనావతినః ।
యాతాయాహితసోదరాయ శరణంబంకాక్రియం యచ్ఛత
స్తస్మాద్దాశరథేసురాసురనరేవ్వనోనధనోజనః ॥ ౭ ॥ ఉ
జ్జ్వలత్వంసౌందర్యం-యథా॥ యత్సౌందర్యమవేక్ష్యజేర్ణము
నయోవాతాంబుపద్మాశనాదైర్యం నార్యభివాపసార్య సహ

ద్యుగిత్యాదిశ్లేషానుగ్రహకత్వాదుగ్రహకశ్లేషయోశ్చైతిబోధ్యం॥౬॥ అథ
ధామికత్వం॥ ధర్మైకాయస్తదిత్యత్వంధామికత్వముదీర్యత ఇతిలక్ష
ణం॥ ఉదాహరతి తాతాజ్ఞైతికైకేయ్యాంవిషయే అవికారిణఃముఖసం
కోచాదివికారశున్యాదిత్యథః - భరతస్యచందేవయోధ్యాం ప్రతిఘనరా
గమనాభిప్రాయేనత్యపి- అభిప్రాయశ్చండలశయభివేశ్వమరః - అనా
వతినః వనాదనివృత్తాత్ - యచ్ఛతోదాతుః- అత్ర తకారయకారాదే
రేకైకస్యాసకృదావృత్త్యావృత్త్యనుప్రాసః॥ ౭ ॥ రూపసంపన్నదేహ
త్వమాజ్జ్వల్యంపరికీర్త్యతభిలక్షితముజ్జ్వలశ్వముదాహరతి॥యదితి॥ వా

తాంబువణ్ణాశనాః- భక్త్యభోజ్యాదిమధురాహారగంధానభిక్షాత్తత్యర్థః -
 ఇతికామానుద్దీపనోక్తిః- కించజీర్ణమునయోజరదృశయః- యదితిసౌంద
 ర్యవిశేషణం- సమస్తత్వేనయచ్ఛబ్దస్యరామార్థకత్వేతత్త్వవేత్యత్రత
 చ్ఛబ్దస్యసౌందర్యాధికత్వానాచిత్యాత్ - సౌందర్యం - ఆవేద్యారోప్య
 విక్షేప్యబంధనీయైరభూషితం|యద్భూషిత మివాభాతితస్మాదప్రమితకథ్య
 తఇతిలక్షణలక్షణంరూపం-సహజం - తత్తత్తపోవిఘ్నాతాగతాప్సరస్సం
 దర్యసంగీతనృత్తాదిసమాకలనేపినుస్థిరమిత్యర్థః- సంభోగంవస్తుఃకిల-అ
 త్రకిలేతివాతాఽయాం- సంభావనాయాంవాతాఽయాంస్మృతా వను
 నయేకిలేతిరత్నమాలా- అభిదధేఅభిహితం- అత్రాననురూపయోరామ
 మారరూపయోర్ధృటనోక్తై ర్విషమాలంకారభేదః - విరుద్ధకార్యస్యోత్ప

జంసంత్యజ్యలజ్జామపి|సంభోగంకిలవపురిత్యభిదధేపారాణి
 కైస్తత్త్వవారామస్యక్వనుకామరూపవిభవస్త్రీమాత్ర
 నైత్రప్రియః||యదితిభిన్నంపదం||౮|| అథనాయకస్వరూపం

నాయకస్వరూపనిరూపణం. ❀
 రూప్యతే||కిలేప్రతాపసంపన్నఃపుమర్థత్రయతత్పరః|ధురం
 ధరశ్చగుణవాన్నాయకఃపరికీర్త్యతే||తత్రప్రతాపసంపత్తిః
 పాగ్రీవపాగ్రిదర్శి||కీర్తిసంపత్తిర్యథా||నగ్రస్తప్తమసానచా
 హ్నిమలినోదర్శననోకర్మితోనైవాస్తంగతిమాన్నచాంకిత త

త్తిర్యత్రానర్థస్యవాభవేత్ | విరూపఘటనాచాసౌవిషమాలంకృతిస్త్రీ
 ధేతిలక్షణాత్ - యత్సౌందర్యమిత్యత్రయచ్ఛబ్దస్యశ్రీరామపరత్వభాగిం
 తింవారయతి- యదితిభిన్నంపదమితి || ౮ ||.....
 ఏవంనాయకగుణాన్నిరూప్యసంప్రతితదాశ్రయభూతనాయకస్వరూపని
 రూపణంప్రతిజానీతే అథేతి||కీర్తితి|| కోశదండజంతేజఃప్రతాపః-సప్రభా
 వఃప్రతాపశ్చయతేజఃకోశదండజమిత్యమరః- గుణవాన్మూర్వోక్షమహా
 మలీనత్వాదిభిర్నహామహిమపాండిత్యప్రభృతిభిశ్చగుణైర్భువైర్భువైః||తత్రేతి||
 తత్రతస్మిన్నాయకే - ప్రాదర్శితత్వాదృగిత్యాదితేజస్విత్యోదాహరణే
 ప్రదర్శితా||కీర్తిసంపత్తిముదాహరతి నగ్రస్తప్తమసారామలజ్జా-గా
 హాంధ్యాం తెగుణేతమశ్చత్యమరః-నగ్రస్తోనగృహీతః-ప్రసిద్ధచంప్రస్తుగా

హుణా గ్రగ్యతే-ఏవమగ్రేపియశశ్చంద్రేత్తద్ధర్మనిషేధేనైవప్రసిద్ధచం
ద్రేవ్యతిరేకణతత్తద్వైశిష్ట్యంబోధ్యం - నిర్దోషస్తమోగ్రస్తత్వాదిదో
షేభ్యనిగఁతః-ప్రసిద్ధచంద్రస్తుసదోషః- యశోరూపశ్చంద్రమాయశ
శ్చంద్రమాః-లత్రప్రసిద్ధచంద్రాద్రామచంద్రకీర్తివంద్రస్యాధిక్యప్రతి
పాదనాద్వ్యతిరేకాలంకారః-భేదప్రధానసాధర్మ్యముపమానోపమేయ
యోః|ఆధిక్యాల్పత్వకథనాద్వ్యతిరేకస్పృహతత్తత్తదిలక్షణాత్ || ౯ || విచ్ఛి
త్తివిశేషేణోదాహరణాంతరమాహ||ఉద్వేలాదితి|| ఉత్ప్రప్తేపేలెకూల
కాలాయెనతస్మాత్, ఏతేనకూలేన ఆకల్పస్థాయితాత్కాలేనచనియంత్ర
తాత్ప్రసిద్ధసాగరాత్సర్వదేశేషుసర్వదాచవ్యాపనశీలస్యశ్రీరామగుణ

నురోపపాక్షికశ్రీరపి । లోకాలోకనగేంద్రంఘనవిభానో
పంగుభావంగతోనిర్దోషో గుణసాగరాద్రఘువత్తేగ్ధాతోయ శ
శ్చంద్రమాః || ౯ || యథావా || ఉద్వేలాద్గుణసాగరాద్ర
ఘువతేర్నిర్ధూతదోషకరాదాసీతోకవ్యవిపల్లవశ్శుభయశో
మందారభూమీరుహః । నానాభూధరబీజసాగరరసాస్తర్భేభి
తోవిభ్రతిబ్రవర్తిండానిఫలానియత్ర బహుశస్సంజ్ఞివ్యసం
జాగ్రతి|| వేలాశబ్దేనకూలకాలాద్వాపపిపవక్షిత్వా- తేనోద్వే
లశబ్దేనదేశకాలనియంత్రతాత్ప్రసిద్ధసాగరాద్రామచంద్రసా
గరస్యవ్యతిరేకోదగ్గితః- నిర్ధూతదోషకరాదిన్యత్రాపిఁక్త
వ- ఆవిపల్లవః-వృక్షపక్షేపల్లవవ్యతిరేకతూన్యః| కీర్తివిశేష
పల్లవేనాపిరహితః- నానాభూధరాపవబీజాని సాగరాపవన

సాగరస్యవిశేషోదగ్గితః-వేలాభీతీరాభివ్యక్త్యోః కాలమగ్యాగయోపవీతి
రత్నమాలా-నిగ్ధాతాదోషకరాదుష్టాయెనతస్మాత్-తద్గుణోద్గతేనచురి
తహారీకరణాదితిభావః-ప్రసిద్ధసాగరస్తూదయాస్తమయయోరంగీ కృత
దోషకరత్వత్యాశయః-కోపివిలక్షణః-ప్రాయోగవిలక్షణాదుత్పన్నోపేషిల
క్షణోభవతితిభావః-వైలక్షణ్యమేవప్రతిపాదయతి నానేత్యాదితా || వి
భ్రతిదధంలిబహుశోబహూని బ్రవర్తిండాని ఫలానివ్యస్తరూపకం సం
జాగ్రతిప్రకాశంతే|| తత్తత్పదార్థప్రతిపాదనపూర్వకమలంకారోద్వేప
తోతి వేలాశబ్దేనైతి|| తత్తైవతి వ్యతిరేకోదగ్గితత్వస్యన్తః|| అత్రేవయశ

సీమందారత్వారోపస్యవిశిష్టబ్రహ్మాండేముఖత్యావారోపస్యచహేతుహేతుమద్భూవాత్పరంపరితరూపకం-అవివల్లవత్తిష్టేషస్య యశోమందారేన పల్లవతానంపాదకత్వాజ్ఞేషరూపకయోరంగాంగిభావః- యశోమందారేబ్రహ్మాండానాంసంజ్ఞేమాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరసంబంధేసంబంధరూపాతిశయోక్తిః - సాచరూపకౌఠాపితేత్యనయోరంగాంగిభావశ్చైతేభావః- వ్యతిరేకాలంకారస్సస్పృటవివేతి- తస్యజ్ఞేమాదీనాంచసంస్పృష్టిరితిబోధ్యం - విభ్రతీతి- విభ్రంతీత్యస్యాపివిద్యమానత్వాత్ ॥ పవంకీర్తిసంపత్తి ముదాహృత్యలాఘవాద్ధం పృథగుదాహరణమంతరేణప్రీత్యగ్గసమృద్ధిందర్శయతి ॥ ధార్మికత్వేతి ॥ తాతాజ్ఞేతిధామికత్వోద్దాహరణాద్ధమం - తాదృగ్ధనసమృద్ధింవినాతాదృశౌదార్యస్యా సంభావితత్వాజ్ఞేత్యాసన్నైత్యాదార్యోదాహరణాదర్థంచసిద్ధవత్సృజ్య తస్మాద్భూవాత్సృకామస్సవత్సిద్ధ్యతీత్యాశయేనాహ - తదుభయేతి-కోటిరుత్య-

సాః। అత్రజ్ఞేషరూపకాతిశయోక్తీనాంసంకరః। విభ్రతీత్యత్ర-వానపుంసకస్యోఃవైకల్పికొనుమభావః । ధామికత్వాదార్యవన్ధనాదేవతదుభయతుల్యకొటిఃకామోష్యధస్థివన్ధనం॥
౧౦ ॥ ధరంధరత్వంయథా॥ ఆచార్యవాన్మరయదీప్తిపురా
రిరాసీదాకల్పవాంచ్ఛయనవానపిదానవారిః। దిక్పాలకావిద

షః- కోటిఃప్రకర్షచాపాగ్రసంఖ్యాపత్రాంతరాగ్రీష్వేతిరత్నమాలా॥
౧౦॥ ధరంధరత్వముదాహరణి॥ ఆచార్యవానితి॥దోమండలేభుజదేవే -
స్యాత్తండలంద్వాదశ రాజకేపిదేవేచబింబచకదంబకేచ । కుష్టప్రభేదే
పుష్పసూర్యకేపిభుజంగభేదేశునిమండనేస్యాదితివత్సః - సరరుచిర్వాక్య
కారః-ఆచార్యవాంతన్నద్గురులాభవాన్ - పూర్వంశేషస్యసమాస్తమప్రకవి
ధృతభూభారత్వాద్వరయచేర్భూయోపదేస్త్రానాసీత్ - అథనాతుభుజభా
గవిధృతవిశ్వవిశ్వంభరాభారేరఘువీరేససద్గురుసకాశాదభిష్య సంప్ర
దాయాంతంగృహ్లాతీతిభావః - త్రిపురారిస్త్రీపురాంతకః- ఆకల్పవా
కంకణకేయూరహారాద్యాభరణధారణసమాచితవేషః - అథప్రయతో
న్నమితానమశ్చజైర్ధృతేకథంచిత్పణినాంగైఃసభాత్మకత్వాద్భుజంగ
భూమణ్యస్యతస్యతదసంభవాదాభరణాభావోగూల్ - ఆచార్యమనూభూర

స్యాన్యాయ తత్త్వాత్తత్సంభవేనతల్లాభోభవదితిభావః- ఉత్తమయూనై
గజైశ్చర్యాంసంచారం - అత్రసంభూయధరితీధారిభ్యశ్చేషాదిభ్యో
సహాయధురంధరస్యశ్రీరామస్యా ధిక్యప్రతీతేర్వ్యతిరేకాలంకారో వ్య
జ్యతే- లక్షణంతూక్తం॥ ౧౧॥ .....*

ఉదాహరణాంతరమాహ॥మృదుచందనేతి॥కలితాస్థితా-అతినిష్ఠురస్యకూ
ర్మకర్పరస్యకూర్మపుష్టస్యాగ్రేఉపరిభాగే-అత్రవైపుల్యనైష్ఠుర్యాభ్యాం
కటాహసాదృశ్యాత్తమతపుష్టస్యకర్పరత్వవ్యవదేశః-కపాలేచకటాహే
చభైక్షపామ్రైచ కర్పరశ్చతిరత్నమాలా- అత్రాపిపూర్వవదలంకారః॥
ధ్వనివిశేషంవివృణోతి - అత్రైతి ॥ ౧౨ ॥ గుణాధ్యత్వముదాహరితి॥శే
షాశ్చితి॥ పురుషాశ్చేషాశ్చేతస్సహస్రముఖాయది - ననుభూలోకవాసిభిస్తై

ధురుత్తమయానచర్యాందోర్మండలేరఘువతోధరణీందధానే॥
౧౧॥యథావా॥మృదుచందనశీతరామబాహౌకలితాఘుర్వి
జహౌనివాసఖదం । అతినిష్ఠురకూర్మకర్పరాగ్రేవిషనిష్ఠాపిత
శేషభోగభాగే ॥ అత్రనిష్ఠురవిషనిష్ఠాపితపక్షమహిమూర్షా
దేవతాయాఅనుచితస్థలావస్థానేనమహాస్సంతాపోజాతశ్చివ
స్తువస్తునాధ్వస్యతే॥౧౨॥గుణాధ్యత్వంయథా॥శేషాశ్చేతస్స
హస్రవిప్రవజుషస్సర్వేష్యనాశాయుషస్సర్వజ్ఞాశ్చచతుష్పది
పరిమితాంవాచంపదేయస్సదా॥శబ్దాశ్చక్రవర్తితాయది స

శ్చేషైరపికింభవేదిత్యాశంక్యాహ- త్రివిష్టవజుషశ్చ ॥ తథాపితపయేత
శ్చత్యాశయేనాహ - సర్వేపీతి ॥ తరుగుల్మలతాదిపీలికామతుల్యమశ
కాదిస్థావరజంగమాశ్చేష్యర్థః ॥ నన్వేషమపిపరిమితాయుర్భిస్తైకింస్యాది
త్యతాహ-అనాశాయుషశ్చితి॥ ననుతథాప్యల్పజ్ఞానాంతేషాంతస్యణాః క
ధంగోచరాభవేయిరిత్యత్రాహ- సర్వజ్ఞాశ్చేతి॥ ననుతథాపివైఖరీమా
తోచ్చారిభిస్తైకింభంగణ్యస్తేశ్యత్రాహ-చతుష్పదితి-చతుష్టాంపదానాం
సమాహారశ్చతుష్పదీ- తత్పరిమితాంపరావశ్యంతీషధ్యమవైఖరీనామ
కపదచతుష్టయపరిచ్ఛిన్నామిశ్యర్థః - తాదృశీంవాచంపదేయగ్యది ॥ స
న్వేకదావిశిష్టవాగుచ్ఛారణక్షమత్వేపికింభవేదిత్యత్రాహ - సదేతి॥ స
నుతాదృగ్గణయిత్యసంపన్న్యాహవేపి శబ్దానాంగవిభజ్జివననానుసారిది

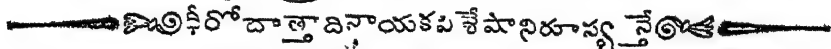
శేషణవిశేష్యభావయావక్రమనియమితత్వాద్విలంబాపత్తిస్సాన్యదిత్య
శంక్యాహ - శబ్దాశ్చక్రమవర్జితాశ్చితి॥ నను తథాపి తేషాంవాచకలక్షక
వ్యంజకభేదభిన్నత్వాత్కలాతిపాతస్సాన్యదిత్యతాహ - సమస్తైతి॥ అ
భిధాతక్షణావ్యక్తిప్రసక్తింవిశావాచ్యలక్ష్యవ్యంగ్యాధ్యాఖ్యానశక్త్యాశ్చేది
త్యర్థః॥ సస్పేషమపి తేషాంప్రకృతోపయుక్తార్థవివక్షానుసారేణప్రయోక్త
వ్యత్వాద్విలంబాపత్తిస్సాన్యదిత్యతాహ - నాక్రాంతాశ్చవక్షయేతి॥ వి
వక్షయాఅకాంతయా ॥ సన్వేషంసామగ్ర్యానుపనిఖిలగుణగణనా
స్యాద్వానవైత్యతాహ - తత్రాపితి॥ రఘుపతేస్సర్వేపిగుణాలగణ్యాః - కతి
చిద్దణితా భవేయిరితిభావః ॥ అత్ర కతిపయవదాధాభిధానపూర్వక

మస్తాధాభిధానక్షమానాక్రాంతాశ్చవక్షయారఘుపతేస్త
తాన్య గణ్యాగుణాః । అత్రసర్వపదం యథాయథంసంబ
ధ్యతే । తరుగుల్కులతాదయశ్చతుర్ముఖాంతాజీవాస్సర్వశబ్దా
ర్థః । చతుష్పదీవరిమితామితి । వాక్యేనోశ్చత్వారిపదాని । తత్రసద
త్రయం ప్రాణినోనోచ్చారయితుంతువంతే । కింతుతురియమే
వపదంపదంతి । అయంచార్థశ్చత్వారివాక్పరిమితాపదానీత్యా
దిశ్చిత్తిసిద్ధః । వదేయిరితిసంభానాయాంలిఖే । వదనంసంభావి
తంచేదిత్యర్థః । సమస్తైతి - లక్షణాదివృత్త్యాఅథబోధకత్వేవిలం
బాపత్తైరితిభావః । తత్రాపితథాపీత్యర్థః । అతిశయోక్తయః ।
గణనాసామగ్రిమేళనేపికార్యానుత్పత్తైరిశేషోక్తిశ్చ । సా

మలంకారాన్వివృణోతి - అత్రేతి॥ యథాయథంయథాయోగం - పురు
షశబ్దగుణశబ్దైస్సంబధ్యతే - తస్యపురుషవిశేషణత్వేకాలాభివ్యత్యాహ -
తరుగుత్తేతి॥ అయంచేతి । చత్వారివాక్పరిమితాపదాని । తానివిదుర్భా
ష్టానాయమనీషిణః । గుహాశ్రీణిహితానంగయంతి । తురియంవాచో
మనుష్యావదంతిశ్చిత్తిప్రతిపాదితః॥ లక్షణాదీతి॥ లక్షణాయావాచ్యాగ్ధ
బాధతద్యోగప్రయోజనపర్యాలోచనసాపేక్షత్వాద్వ్యంజనాయాశ్చశ
బ్దాధోభయశక్తిమూలత్వాచ్చేతిభావః ॥ అతిశయోక్తయశ్చితి॥ పురుషా
దీనాంశేషత్వాదిసంభావనాయాశ్చశవిషాణకల్పనాకల్పత్వాదసంబంధ
సంబంధరూపాతిశయోక్తయశ్చిత్త్యర్థః । గణనాసామగ్రితి - విశేషోక్తిశ్చేతి -

కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతిపుష్కలకారణఇతిలక్షితేత్యర్థః - సాచేతి-అతి
శయోక్తీనాంకారణపౌష్కల్యసంపాదకత్వాత్తదనుప్రాణితేతిభావః -
సంకరః- అంగాంగిభావలక్షణఇత్యర్థః॥ తేషామితి॥అలంకారత్వాభిప్రా
యేణలంఘింగనిర్దేశః॥ ౧౩ ॥ ఏవంసామాన్యతోనాయకస్వరూపం నిరూ
ప్యతద్భేదస్సర్వసమార్వకంతద్విశేషానాహ- సచేతి॥ తత్రధీరోదాత్తం
లక్షయతి - గంభీరఇతి॥ సారసంపన్నఃశారీరబలాభ్యః-సారోబలేస్థిరాం
శేచేత్యుచరః - కృపావాన్పరదుఃఖాసహిష్ణుః - అవికల్లనలక్ష్మణోఽహవి
ముఖః- పరకీయాంచుప్రసంబంధినోగుణాన్లక్ష్మణీతీతథోక్తః ॥ అన్యే
షాంసుగ్రహత్వాన్దాంభీర్యమాత్రంఽవృణోతి॥గంభీర్యమితి॥ వికారా
ముఖవికాసతస్సంకోచాదయః॥ఉదాహరతి-రాజ్యస్థఇతి॥తుల్యఃవక్త్రప్ర-

చాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేతితేషాంసంకరః॥౧౩॥సవనాయ

కశ్చతుర్విధః॥ధీరోదాత్తోధీరోద్ధతోధీరలలితోధీరశాంతశ్చైతి॥
గంభీరస్సారసంపన్నఃకృపావానవికల్లనః॥పరకీయగుణగ్రాహీ
ధీరోదాత్తోనిగద్యతే ॥ గంభీర్యహమ్నామద్వైవిధ్యంజకవికార
శూన్యత్వం॥యథా ॥రాజ్యస్థోవావనస్థోభవతీరఘుపనిస్తుల్యవ
క్త్రప్రసాదఃకైలాసోద్ధారణాదీన్ప్రేరయతిగుణానన్యుతాన్రా
వణస్య॥సీతాశ్లేషాభిలాషిగృహపితృపితృనెన్యస్తతఃప్రైఃకృపావా

సాదోముఖప్రసన్నతా యస్యసతథోక్తః - సింహానినోపవేశభద్రచామ
రాదినహారాజలక్షణోపభోగసమయే కంటకాద్యావృత కాంతారభాగ
కందమూలాభ్యన్వేషణవేలాయాంచావైలక్షణ్యముఖలక్షణఇత్యర్థః-ఏతే
నలోకొత్తరంగంభీర్యంతస్యేతిదర్శితం-కైలాసోద్ధారణాదీ- పుష్పకా
పహరణైరావణోత్తేపణాదయదిత్యేబాధ్యః- ప్రకటయతి - రావణనూషణ
ప్రస్తావప్రవృత్తానాంలరతో గుణదోషాబుధాగృహ్లాన్నిందుత్వేభావివే
శ్వరః శిరసాన్లొఘుతేపూర్వపరంకంఠేనియచ్ఛతీతీన్యాయకనుస్మర్య
ప్రథయతీత్యర్థః- ఏతేనపరకీయగుణగ్రాహిత్వంకైముత్యసిద్ధమితిభావః-
సీతాశ్లేషాభిలాషిగృహపితృనెన్యస్తతఃప్రైఃకృపావా
నిగద్యనేనపరదుఃఖాసహిష్ణుత్వంవ్యవర్తతే- ఇన్నరైర్నియమానస్స

గమనతవదనోభవతిత్యననాత్మజ్ఞానాశ్రవణేపిలజ్జితస్యావికథనత్వమథా
 త్సిద్ధమితిసూచ్యతే-తస్మాద్ధీరోదాత్తగుణోత్తమోరఘూత్తమభితిభావః ॥
 ౧౪॥అకథీరోద్ధతంలక్షయతి-చండఇతి॥చండోతికోపశీలః-చండస్త్యత్యంత
 కోపనభిత్వమరః-వికథనఃఅత్మజ్ఞానాపరః-దృప్తోగర్వితః-బలీశారీరబలాధ్యః
 ఉదాహరతి-రేరేఇతి॥రావణంప్రతిలక్ష్యణవాక్యం-రేరేఇతికోపాతిరేకవ
 శాద్విరుక్తిః-ఏతేనచండత్వందర్శితం-నీచసంబోధనేతురేభిత్వమరః-రా
 మంకిమితిస్మగయసేరేతిష్ఠ-త్వాదృశస్యరామపర్యంతపర్యటనమనపేక్షిత
 మితిభావః-ఏతేనదర్పస్సూచితః-బాలస్యతవమయానహయోధ్యంకుతశ్చ
 క్షీరిత్యాశంక్యాహ-నిఘరాభితి-నిఘరాస్తీర్ణాః-మెకాండాబాణాః-కాం
 డోస్త్రీచండబాణార్వవగ్ధావసరవారిష్యిత్వమరః-పూర్వంప్రథమంప్రా
 థప్రాయః ప్రాథమ్యః - ప్రాయస్త్వనశనేన్మృత్యుతుల్యబాహుశ్చ

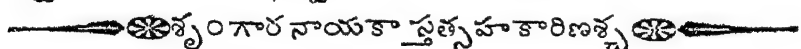
నజ్ఞాసింధౌనిమజ్జిత్యవనతవదనఃకిన్నరైర్ద్రీయమానః॥౧౫॥చం
 డోవికథనోదృప్తోబలీశీరోద్ధతోమతః॥యథా॥రేరేలంకేశరా
 మంకిమితిస్మగయసేతిష్ఠరేనిఘరామెప్రాథప్రాయాతికా
 యక్షతజరసర్పరైస్సమ్యగాచమ్యపూర్వంనీత్వాప్రాణా
 హుతీనాంపదమతికితినానింధ్రజిత్ప్రాణవాయూనాగ్ండా
 స్త్వతాగ్లఖండాచలకబళఃపిదౌవ్యగ్రభావంభజంతే॥౧౬॥స

యోరపీతివిశ్వః-యోఽతికాయస్తస్యక్షతజరసస్యరక్షోదకస్యర్పరైః -
 రుధిరాస్సగ్లోహితానరక్షక్షతజశోనితమిత్యమరః- శృంగారముఖ్యమ
 ఘరాదిసువణ-రేతోనిర్యాసరాగగరళగ్రవపారదేషుఅస్వాదనధ్వనిను
 ధాంబురసాన్యభాతుష్విజ్యోరసభిరత్నమాలా - సమ్యగ్యథేచ్ఛమాచ
 వ్య-ఏతత్సాన్యసాన్యపుష్పలక్షణం-త్వత్సంబంధినఃకాలఖండాచలస్యాచ
 లసదృశమాంసపిశేషస్యకబళవిభాభోజనే-కాలఖండయకృతీతుసమెత్తమె
 త్తత్యమరః-వ్యగ్రభావంత్వరితత్వం-ప్రాణాహుత్యాకలనానంతరమభ్య
 నహగంప్రతిత్వరాసముచితైవేతిభావః- ఏతేనవికథనత్వంజ్ఞాపితం-అత్ర
 బాణాష్వాచమనాదనాదిలౌకికవృత్తాంతసమారోపాగ్నమాసోక్తిః - విశే
 షణానాంతౌల్యనయశ్రవస్తుతవర్తినాం । అప్రస్తుతస్యగమ్యత్వంసాస
 మాసోక్తిరివ్యగభిలక్షణాత్ ॥ ౧౫

అథధీరలలితంలక్షయతి-సత్యతి॥నేతానాయకః-ఉదాహరతి-రాజ్యేతి -
రాజ్యాభిషేకసమనంతరకాలమేవ-రాజ్యాభిషేకావ్యవహితోత్తరక్షణ
ఏవేత్యర్థః-శిష్టంస్పష్టం॥౧౬॥అథధీరశాంతంలక్షయతి - ధీరశాంతశ్చితి॥ఉ
దాహరతి-గుంగాదీనామితి॥మహితంపూజితం - అహితానామకోక్తిభా
దీనంతశ్చత్రాన్వరతీతితథోక్తం- జావంజావంజప్వాజప్వా - అత్రాలం
కారాన్వవృణోతి-అత్రేతి-సంతస్సంతో జావంజావమితివ్యంజనద్వయా
వృత్త్యాభేకానుప్రాసః- మహితమహితేత్యత్రస్వరవ్యంజనసముదాయా

ధీరలలితోనేతానిన్ద్రింతోభోగలంపటః॥యథా॥ రాజ్యాభిషే
కసమనంతరకాలమేవరామేణసాదరసమర్పితరాజ్యలక్ష్మీః।శ
శ్రుశ్రులక్ష్మణముపైరుపవర్యమాణసాస్మాన్జ్య భోగనిర
తోభరతోబభూవ॥౧౬॥ ధీరశాంతశ్శాంతిదైర్యదీప్రోవిప్రోని
గద్యతే॥యథా॥గుంగాదీనాంనదీనామమలినపులినహంససం
సేవ్యమానేసాస్తాః పూతాఃప్రశాంతాశ్శుభసితభసితశ్చ
స్తతస్తత్రిపుండ్రాః। సంతస్సంతోషవంతోమహితమహిత
హృదాన్మనామాభిరామంజాపలజాపంచురాపంబిలయమక
లయన్బాసురాభూసురేంద్రాః॥అత్రశబ్దాలంకారాంసంస్ప
ష్టిః।ఎతేనాయకాస్సర్వరససాధారణాః ॥౧౭॥ అనుకూలా

దక్షిణశ్చైవతోధృష్టశ్చిత్తప్రత్యతిచత్వారశ్శృంగార రసనా
యకాః।ఏకాయత్తోనుకూలస్సృజ్యతే॥యథా॥ ధమ్మిల్లందరపు
ల్లహల్లకదలైరుల్లాస్యభాలస్థలేఃస్తూరీతికలంకపోలకుచయో
నిర్మలైర్యువత్రాంకురాన్ । ఉత్సంగేవినివేశ్యభూషణగజై

వృత్తాయనుకంసర్వత్రవృత్త్యనుప్రాసశ్చైత్రయాశాంసంస్పష్టిః।ఏ
తశ్చితి॥ధీరోదాత్తాదయశ్చత్వారోనాయకాస్సర్వరసేషుసాధారణాః. ఆ
నుకూలాదయస్తృశృంగారమాత్రవిషయాః ॥౧౭॥ అనుకూలంలక్షయతి-
ఏకేతి॥ ఉదాహరతి ధమ్మిల్లమితి॥దరపుల్లానామీవద్వికసితానాంహల్లకా
నాందలైర్ధమ్మిల్లంకేశపాశముల్లాస్యాలంకృత్య - కపోలకుచయోఃకపోల
యోఃకుచయోశ్చైత్యర్థః-స్వయంస్వహస్తేనేత్యర్థః కామకాన్తుకలతా

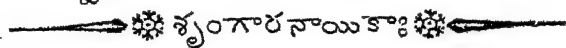
మార్వ్యవపంచీతస్యారవైః - అత్రస్వయంభూషితాయాస్సీతాయా
స్వీత్సంగోపవేశనావసరాన్వేషిణీశంబరద్వేషిణీధనుర్లతామాస్ఫ
ల్యసంతర్జయతిసతిచుంబనాలింగనాద్యాసక్తోభూదితిభావః-అత్రాద్యపా
దెప్పత్త్యనుప్రాసః-చతుర్థపాదేయాపకం॥ ౧౮॥ అథదక్షిణంలక్షయతి-తు
ల్యభితి॥ అనెకత్రానేకాసునాయికాసుతుల్యస్సకుస్నేహానువర్తదక్షిణనా
యకః॥ ఉదాహరతి-విద్యేతి॥ నిగదన్యాఖ్యాతోయంశ్లోకః॥ అత్రవిద్యాదిష్టు
ప్రాధాంకనాత్వాద్యారోపాద్రూపకాలంకారః-అరోపవిషయస్యస్యాద
తిరోహితదూషణః । ఉపరంజకమారోవ్యమాణంతయూపకంమతమితిలక్ష

స్సీతాంస్వయంభూషితాంరామఃక్రీడతికామకార్ముకలతా
మార్వీవిపంచీరవైః॥ ౧౮॥ తుల్యోనెకత్రదక్షిణః॥ యథా॥ వి
ద్యాప్రాథమిలాసినీభిరణశంకంతేగృహీతస్వయంభూదె
వ్యాసతతావలంబితభుజోరాజ్యశ్రీయారంజితః । కాంతైఃకీ
ర్తివధూజనైఃపరివృతస్సతాగతిసీమంతనీరతైర్జ్ఞిష్టతసు
ర్విదేహతనయామంకెవిధతైఃపిభుః॥ ౧౯॥ నాయికామాత్రవి
జ్ఞాతవిప్రియశృతఉవ్యతే॥ యథా॥ గూఢంత్యయానాయక
గోపితాయామృగేక్షణాసీన్తుకురేతదీయే । దృష్టామయాసా
ద్యహిమత్సమానాశాత్యంతవజ్ఞాతమభూతపూర్వం॥ ౨౦॥
వ్యక్తాపరాధోన్భిక్తోధృష్టభిత్సభిసీయతే॥ యథా॥ వీరశ్రీయో
వపుషితేపరిభోగవిహ్నంసంలక్ష్యతేక్షుమమిదంసహిసంవరి
తుం । సర్వంమయాహివిదితంచరితంత్వదీయంతతికంప్రతా
రయసిమాంవిగయైరల్పీకైః॥ ౨౧॥ ఏతేషాంనాయికాసుకూలనే

ణాత్॥ ౧౯॥ శతంలక్షయతి-నాయికేతి॥ ఉదాహరతి-గూఢమితి॥ అద్యహిఅ
ద్యేవ-అత్రాద్యపద్యదృష్టేస్వస్తిస్నేహనాయికాంతరభ్రాంతిరభూదితిభా
తిమదలంకారః॥ ౨౦॥ ధృష్టంలక్షయతి-వ్యక్తైః॥ ఉదాహరతి-వీరశ్రీయభితి॥
వీరశ్రీయోవీరలక్ష్యైఃనాయికాయాశ్చేతిప్రతీయతే- పరిభోగవిహ్నం
పరశస్త్రప్రహారవ్రణంసఖత్వలాపికంచ - సంవరణంగోపనం-అల్పీకైరస
త్వైః-అత్రవీరశ్రీనాయికయోరభేదాభిసంధిః॥ ౨౧॥ ఏవంశృంగారనా
యకాన్నిరూప్యతస్సహాయాన్నిరూపయతి-ఏతేషామితి॥ నాయికానామసు

మూలనే ప్రణయకలహాదినా వ్యవధానే సతిపునస్సంయోజనభివ్యర్థః-కించిది
 తి - ప్రధానేతివృత్తనాయకాదీషన్మాన్యనగుణః ప్రాసంగికేతివృత్తనా
 యకఃకించిదూనశబ్దేనవివక్షితః-తదుక్తం- తస్యైవానుచరోభక్తఃకించిదూ
 నస్తుతద్గుణైరితి-సచనుగ్రీవమకరందాదిః-౩ భాసునాయకోపయోగిగీతా
 దిషు-వాక్యాంగవేషవికారాదినాహాస్యకారివిరూపకః॥పీఠమర్థముదాహ
 రతి-శ్రీరామేతి-కోపివిలక్షణః - అతపవాచ్ఛతః-వైలక్షణ్యాచ్ఛతత్వేద
 ర్మయతి-యథైతి-శ్రీశ్రీభూమింశ్రీత్రప్రదేశం-అర్థాదరీణాం - గతవివే
 త్యవధారణే-నకించిదపివక్షీతిసూచితం- లోకతావత్ప్రపంచద్వీపానామి
 మిపేసంఘటనోచితంమధురరచనంకిమపివచనంసముపదిశ్యతదాసంయో

క్రమాత్ప్రీత మర్థవిటచెటవిరూపకాస్సహకారిణః ॥ కించిదూ
 నఃపీఠమర్థకభాసుకుశలోవిటః॥ సంధానకుశలశ్చైటోహాస్య
 ప్రాయోవిరూపకః॥ తత్రాద్యోయథా॥శ్రీరామభూపతవ
 శాపగుణస్వనాత్మాకోవ్యచ్ఛతోజయతినంయతపీఠమర్థః॥ య
 శ్రీశ్రీత్రభూమిగతపవనయత్యరీణాం రాజ్యశ్రియస్తవదిరా
 యవశంపదత్వం॥౨౨॥ఇతరేషాంస్వప్తముదాహరణం॥ అథా

ప్రవిధాశ్శృంగారనాయికానిరూప్యంతే॥స్వాధీనపరిపాహ్య
 కాతథావాసకసజ్జికా॥ విరజాయతంగి తాచైవప్రలగ్ధా
 చఖండితా॥కలహంతరితాచైవతథాప్రీతభర్తృకాతథా

జయతి-అస్యాచరణంత్యవ్యధేతిబోధ్యం-అత్రప్రకృతేచాపగుణస్వనలరో
 వ్యమాణస్యపీఠమర్థత్వస్యప్రకృతరాజ్యలక్ష్మీరూపనాయికావశంపదత్వ
 ప్రాపణరూపకార్యోపయోగిత్వాత్పరిణామాలంకారః-అరోవ్యమాణస్య
 ప్రకృతోపయోగితేవపరిణామభిలక్షణాత్ ॥ ౨౨ ॥ విటాదీనామనుదా
 హరణేప్రదాహృతప్రాయత్వమిత్యాశయేనాహ-ఇతరేషామితి-అర్థము
 ణాదేవతత్త్వరూపంసుబోధమితిభావః ॥ అథసంభావితనాయకసామా
 న్యగుణయోగినినాయికేతిసామాన్యలక్షణంసిద్ధవత్ప్రత్యక్షద్వివేషః॥వి
 ల్లక్షణోదాహరణాభ్యానిరూప్యంతే॥అథేతి॥ స్వాధీనపరిపాంలక్షయం-
 స్వాధీనేతి ॥ స్వప్రీతస్వాధీనస్సరతమభాస్వాదలోభోనాయస్తః పరివృష్టా

స్సాతకోక్తా ॥ ఉదాహరతి-ఉోలాయామితి॥ అధిరోష్య సపరిరంభోద్ధర
 ణోపవేశ్య - మండవలనై రతిభీరుత్వాదిషచ్ఛలనైః - ఆందోళయన్ధృ
 త్వైవచాలయన్ - కేళీకాననేత్రీద్యోద్యానేయేమంజువంజులారమ్యవకు
 లౌప్తస్సంబంధిషులతాకుంజేషు-అత్రలతాగ్రహణమతిసాంద్రతాద్యో
 తనార్థం- అథకేసరైఃకమలౌవంజుశత్రవ్యవరః- లాలయతేక్రీడయతి- అ
 త్రస్వభావోక్తిరథ్యాలంకారఃపృత్యనుచాగ్రీనచ్ఛేకానుప్రాసాశబ్దాలం
 కారౌచేతితేషాంసంసృష్టిః॥ ౨౩॥ అథవాసకసజ్జికాలక్షయతి- కేళీగృ
 హమితి ॥ వాసకేవాసవేశ్వనిసంభోగోపకరణైస్సజ్జా సన్నద్ధానైవవా

భిసారికాచేతినాయికాస్త్యప్తధాప్తృతాః॥స్వాధీనపతికాసా
 స్యాద్యాపత్యానిత్యలాలితా॥యథా॥ ఉోలాయామధిరోష్య
 మండవలనై రాందోళయన్నారా త్కేళీ కాననమంజువంజుల
 లతాకుంజేషుసంచారయన్॥ స్వేదాంభోషునసారసారరజసాం
 త్రోదేనశాంతిం నయన్త్రామోలాలయతే విదేహతనయా ము
 త్సంగసంసంగిణిం ॥ ౨౩ ॥ కేళీగృహంతథాన్తానమలంకృత్య
 స్తురాతురా ప్రతీక్షతేయావయితంసాస్యాద్వాసకసజ్జికా ॥
 యథా ॥ కేళీసన్నిసజ్జితేస్థితవతీస్వాంగంముహుర్భూషితం
 వశ్యంతీముకురేభవిష్యతిరతేసంకల్పయంతీక్రమం । పృచ్ఛంతీ
 దివసావసానసమయస్యా సన్నభావం ముహుర్భూలా మేభవ
 తః ప్రతీక్షణపరామారామజాడ్యంకృతాః ॥ ౨౪ ॥ విరహేణ
 కృతోత్కంఠావిరహూతకంఠితామలా॥ యథా ॥ హస్తస్య

సకసజ్జికా- (స్త్రీ)ణాంవారప్తవాసకశ్చనిపత్యేవాసకేవారది ననేసజ్జయతి
 సజ్జికరోతిహామేణకేళీగృహాదికమితివాసకసజ్జికా ॥ ఉదాహరతి॥కేళీ
 సత్సంగితి॥ శ్రీరామంప్రతీసేతాసఖివచనం - సజ్జితేసంభోగోపకరణైస్స
 జ్జీకృతే - ముహుఃపశ్యంతీక్రమం చాతుర్యవిశేషం సంకల్పయంతీసమా
 లోదయంతీ- పృచ్ఛంతీ-సఖిరీతిశేషః- మేభాలేతిసముదాచారోక్తిః-జా
 డ్యమాలస్యం॥ ౨౪॥ అథవిరహూతకంఠితాంలక్షయతి- విరహ్యాణేతి॥
 కృతాఉత్కంఠా-సర్వేంద్రియసూక్ష్మాస్వాదోయత్రాస్తీత్యభిమన్యతే॥ త
 త్కాస్త్రీవాసాసకంకలాన్వల త్రాముని॥ కాననంభూషణాద్వా క్షయశే

చాచిశేషోయస్యాస్సితథోక్తా॥ ఉదాహరతి - హస్తేతి॥ సాసీతాత్వయ్యే
వవర్తతేతద్వర్తనంత్యన్యాతానుబద్ధమితిభావః-అశ్రుస్వ ఛావోక్తిరలం
కారః॥ ౨౫॥ రాగేత్వలబ్ధవిషయోవేదనామహతీచయా । సంశోషణీచగా
త్రాణాంతాముత్య-ంతాంవిదుర్భుధాభివక్షమనుసృతోదాహరణాంత
రమాహ - కందవ-ఇతి॥ హేమమసఖిత్యాతివశాత్సంబోధనం-త్వంవా
సత్వరంగత్వాసమానయేత్యాకూతం- చైతానిలైర్మలయమారుతైఃఉ
ద్భీవయతిప్రజ్ఞావలయతి-ఇతఃపరంకింకరిష్యతివేతిభావః-హంతేతిభేద-హం
తహస్తేనుకంఠాయాంవాక్యారంభవిషాదయోరిత్యమరః - కాగతిరితివేద
నాతిశయోక్తిః-అత్రవిరహాలసలత్వారోపస్యచంద్రకిరణేషుషండశాఖ

స్తముఖాంబుజానపరతంద్వా రేవిధత్తైస్థితంత్యన్వార్తైవలితం స
ఖీజననపిత్యామెవసామన్యతే । ఎకాంప్రేషితవత్సపిప్రియ
సఖీమన్యాంపునః ప్రేషయత్యాహరాదిపరాజ్ఞుభీ రఘువతే
త్వయ్యేవసావర్తతే ॥ ౨౫ ॥ యథావా॥ కందర్పోవిరహోనలే
మమసఖీ క్షిప్త్యాచకోరాంగనాచంచూఖండితచారు చంద్రకి
రణశ్రీఖండకాండచ్ఛటాః । చంచన్నూతనమాతరేణుః కిరై
వైచిత్రానిలైస్సాంప్రతం హంతోద్భీవయతి ప్రియోరఘుపతి
ర్నాయాతికామగతిః ॥ ౨౬ ॥ ప్రియోణవంచితాజ్ఞేయావిప్రల
భ్యాష్టరాతురా॥యథా॥శ్వసితమృదితమేతత్సన్నంకెతితం మే
శిశిరయతిహిచంద్రోన్రత్యశూలారావచంద్రః । అజనిరజనికా
లస్సాంప్రతంయాతయా మస్సుభవనమయిసఖ్య ససత్వరం

సత్వారోపంప్రతిహేతుత్వాత్పరంపరితరూపకమలంకారః॥ ౨౬ ॥ అథవి
ప్రలభ్యాంలక్షయతి- ప్రియణేతి॥ వంచితాలనాగమనేనప్రతారితా॥ఉదా
హరతి-శ్వసితేతి॥శ్వసితైర్వేదనావశాగ్నంతతప్రగర్భదుష్ణనిశ్వాసైర్గు
దితంపరిభ్రమణాత్పరితస్తాపితమిత్యర్థః - చంద్రశ్శిశిరయటహిజాలమార్గ
ప్రవిష్టైః కరైశ్శీతలయతిఖలు - విభావర్యాః ప్రభార ప్రాయత్వాటలి
భావశ్చ-రామచంద్రస్తునశిశిరయి-అగమనానంపనేనెకభావః-అశూలా
ఇవేవేషాదే - అశూలాదిగర్భభిశ్చర్వేషాదకరుణాగర్భయోరిలిరత్నమాలా
యాతాగతామూమాయస్వసతిభోక్తైః సస్వసంయాతగర్భత సుభి

సంప్రతియామోగచ్ఛామః- యాతేత్యనైనాద్యాప్యాగమనాభిలాషః కిం
చిదస్తీతిసూచ్యతే - అత్రానుప్రాసయమకయోస్సంస్మృతిః ॥ ౨౭ ॥
అథఖండితాంలక్షయతి॥ క్వచిదితి-క్వచిన్నాయికాంతరసన్నిధౌ ॥ ఉదా
హరతి- సీతక్షపత్తితి॥ వివస్వాంతూర్వః- ధృష్టనాయకశ్చ-క్వచిత్ మేరో
రుత్తరభాగేనాయికాంతరసన్నిధౌచ- సీతక్షపోయాపితరాత్రిః - అతపి
వాధఃకృతంజీవనఃజలయస్యాస్తస్యాః- అన్యత్రాగ్రిధఃకృతంవ్యధీకృతం
జీవనంపాణిధారణంయస్యాస్తస్యాః- రాగాన్వితఆరుణ్యయుక్తః- అన్య
త్రానురాగయుక్తః- తుహినంహిమమేవబాష్పముంచతీతితస్యాః - అ
న్యత్ర తుహినవిందునదృశాశ్రుకణాన్ముంచతీతితస్యాః - కించలీనావద్వ
సంకాచాద్విరోహితాశ్రీర్యస్యాంతస్యాః- అన్యత్రవిలీనశోభాయాః- అ

యాతయామః॥అపూజ్యతిభదే॥౨౭॥క్వచిన్నీతక్షపెకాంతే
ఖంక్షితేద్వ్యాకషాయితా॥యథా॥మమైవవ్యాయోగే ॥ సీతక్ష
పః క్వచిదధః కృతజీవనాయూరాగాన్వితస్తుహినబాష్పముచో
నలిన్యాః॥ లీనశ్రియోవిగళితాళిగిరోవివస్వాన్పుష్టాతిపాదపత
నెనపునఃప్రహర్షం ॥ ౨౮ ॥ కిరస్యదయితంకోపాత్పశ్చాత్తా
వముపాగతా॥కలహంతరితానామకథావిద్భిరుదాహృతా॥య
థా॥ప్రాణాఃపంచవిరించి నామకృతాబాణాశ్చతన్వారణాః
పంచైవాత్మభువస్తథాపీనభయంతేభ్యోమమాశంకితం॥ పథం
ప్రాణమహంసరాఘవమయంయత్ప్రీన్వి నాసంస్థితాకోపా

తవివవిగళితాళిగిరోయస్యాస్తస్యాః-అన్యత్రవిగళితాళిగిరస్సఖీసల్లా
పాయస్యాస్తస్యాః- నలిన్యాఃపద్మిన్యానాయికాయాశ్చపాదపతనెనకిరణ
ప్రసారేణపాదయోఃపతనెనచ-పునఃప్రహర్షంవికాసంఆనందంచ-పుష్టాతి
అన్యత్రాన్యత్రవిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతనాయకవృత్తాంతప్రతీతేస్సమాసో
క్తిరలంకారః॥ ౨౮॥ అథకలహంతరితాంలక్షయతి- కిరస్యేతి ॥ దయితం
ప్రణామాదినాప్రసాదనపరంప్రియం-కలహేసతిసుఖేనాంతరితా॥ఉదా
హరతి- ప్రాణాభితి॥ తేహంప్రాణానాంమారణాలపహర్తారః - యద్య
స్తాత్ ప్రాగ్రాఘవమయంపథంప్రాణంవినానసంస్థితాతస్మాదైభ్యో
భయంనాశంకితం-పంచబాణస్యపంచభిర్బాణైఃపంచానాంప్రాణానామ

పహరణేపిరాఘవయావప్రాణసన్నిధౌ సమహిమానభీతిరభూదితిభావః-
కౌపాక్షంభిభూయాన్యస్తరశరా ఏవ గ్రాహ్యస్తైః కథంనగృహ్యై గృహీ-
తాకథంనభవేయం-తదధీనాభవిష్యామీతిభావః. అత్ర రాఘవే ఆరోప్యమా-
ణస్యప్రాణత్వస్యభయాభావోఽయోగిత్యాత్పరిణామాలంకారః-స్తరశ-
ర గ్రాహైరితిరూపకమితితయోస్యంసృష్టిః॥ ౨౯ ॥ అథప్రాప్తితభర్తృ
కాలక్షయః- జ్ఞాంతరేతి॥కాంతే - కథాభిఃకమనీయాభిఃకామ్యైరోభీ-
తైశ్చసర్వదా । ఉపచానైశ్చరమయేన్యస్సకాంతఇతీరితఇత్యుక్తలక్షణ
ఇత్యర్థః॥ఉదాహరతి-రావ ఇతి॥గచ్ఛతిసతి- నతుగతే - కందర్పగైర్మద

దన్యఃకథాయతంస్తరశర గ్రాహైర్నగృహ్యైకథం॥ ౨౯ ॥ జ్ఞా-
ంతరంతే కాంతేభిస్తాప్రాప్తితభర్తృకాలక్షయభా ॥ రామ-
గచ్ఛత్యనురవిజయంకర్తుకామే వనాంతంభూనందిన్యాదిసశశిక-
లాపాంశురఃకాంతిపూరః॥కందర్పగైర్దధతివపుషిస్సప్తమం
గారభంగీనుంగీచకైభిసేతిపటలీదూపణాటోపముద్రాం॥అత్ర
కందర్పగైరితిపంచమీఅనురాఃఖరాదయః॥ ౩౦॥అనురక్తాస్వ-
యంకాంతంయాశయాసాభిసారికా ॥ యథా ॥ రావణావర-
జాతప్రరాఘవంమదనాతురా । ప్రతిపేదేనిదాఘాత్వాశీష్ట-
వలయప్రమం ॥ ౩౧ ॥ యథావా॥ఘోటీతీష్టభురక్షతక్షీర-
జసాస్నిరాంధకారావృతే సయద్రాత్రిముఖ కృపాణలతికా-
యాతీకృతాలంబనా । శుండాలద్యుతిడంబరాంబరభరాశూనై-
కభోగోన్ముఖీశశ్రుశ్రీరభిసారికారఘుపతేరంగంసమాలింగని॥

నానలాత్ - అంగారభంగీంసధతిదధానె - భసితపటల్యాభస్తృపుంజస్య
గూపణాటోపఆచ్ఛాదనాతిశయస్తస్యముద్రాంఽహమ్ ॥ ౩౦ ॥ అథా-
భిసారికాంలక్షయతి- అనురక్తైతి-స్తరార్తాభిసరేతాకాంతంసారయేద్వా
భిసారికైశ్చిద్వివిధముభిసరణం - సారయేదితి-దూత్యాదిముఖానెతిశేషః- త-
త్ప్రాయపక్షావలంబనేనోదాహరతి-రావణేతి॥ రావణస్యావరజాస్వసా-
ఆత్మోపమాలంకారః॥ ౩౧॥ .....*

ఉదాహరణాంతరమాహ-ఘోటీతి ॥ శుండాలానాంద్యుతిడంబరకాం-
త్యాడంబరనివాంబరమవనుతనపటంధరతీతితథోక్తా - శశ్రుశ్రీరేవాభి

సారికా - అశ్రురూపకాలంకారః ॥ ఏవం నాయకాస్సామాన్యతోష్టవిధా
నిరూప్యతాసామేవ ప్రత్యేకంత్రైవిధ్యేన చతుర్వింశతి సంఖ్యాభవతీత్యా
హ-ఏతాశ్చైతి - ముద్గాస్వాధీనపతికామధ్యాస్వాధీనపతికాప్రాధాన్యా
ధీనపతి-కేత్యేవం ప్రకారేణావస్థాత్రయయుక్తాశ్చతుర్వింశతీసంఖ్యాకాభ
వంతీతిభావః-తాఃపునరితి-తాఃపునస్సాధీనపతికాన్యోష్టవిధనాయకావీవ -
పద్మిన్యాదీతి-పద్మిన్యాఃయోజాతిభేదాః - నావస్థాభేదాశ్చైతిభావః - తా
సామితి-నేహప్రపంచ్యతఇతి- తత్సర్వరూపస్యబహువక్తవ్యత్వాదన్యత్రా
న్వైరుక్తత్వాచ్చనాశ్రోచ్యతఇత్యధః ॥ ౩౨ ॥ ఏవం నాయకస్వరూపం

ఏతాశ్చ ముద్గామధ్యాప్రగల్భాభేదేన త్రివిధాభవంతి-తాసాం
స్వరూపం రసతరంగేవ త్యాయః - తాఃపునఃపద్మిన్యాదిభేదేన చ
తుర్విధాః-తాసాం లక్షణంకామశాస్త్రైప్రసిద్ధమిదేహప్రపంచ

— ❧ అథ కావ్యసామగ్రిప్రతిపాద్యతే. ❧ —

చ్యతే ॥ ౩౨ ॥ అథేదానీముక్తగుణశిష్టస్య నాయకస్యకథాశరీ
రనిర్వర్తకంకావ్యం లిలక్షయిషురాదౌతత్సానస్త్రిందర్యయతి ॥
బీజంహితస్యాః కవితాలతాయాః ప్రాంచోవదంతి ప్రతిభావి
శేషం । సతాన్యశాస్త్రైవబోధనాదిజలావపేకాదికమీర
యంతి ॥ ప్రాంచ ఇతినాంచేపూజాయామిత్యుపధానకారస్య
లోపప్రతిషేధః-ప్రతిభేతి - ఆతశ్చోపసర్గఇత్యర్థః అకర్తరిచ
కారకేసంజ్ఞాయామితికరణార్థతాప్రతిభాంత్యనయేతిప్రతిభా-
ప్రతిర్వృత్తీతవిషయామతిగామిగోచరా । బుద్ధిస్తాతాకలి

రూప్యకావ్యస్వరూపనిరూపణం విశిష్టస్సంప్రతిపదత్వత్ప్రహేతుం ప్రతిపా
దయతి-అథేతి ॥ ఉక్తైగుణైర్మహాకవీనత్వాదిభిర్విశిష్టస్య - కథైవశరీ
రంతస్యనిర్వర్తకం నిష్పాదకం ॥ బీజమితి-స్వయంవ్యాకృతం ॥ ప్రాంచ ఇతి-
ప్రకషేణాంచ్యం తేపూజ్యంతఇతిప్రాంచః-ప్రతిభేతి-ఆతశ్చోపసర్గఇ
త్యర్థః-అకర్తరిచకారకేసంజ్ఞాయాం - ఉపసర్గైఃఉపపదేన త్యాదంతాద్ధా
తోః'కర్తృభిన్నకారకవాచకస్సన్నభృవలీసంజ్ఞాచేచ్ఛ్రికృతిప్రత్యయస
ముదాయః-ఇతికరణార్థతా-ప్రతిభాంత్యనయేతి భాసంప్రతికరణత్వాత్-
కారకాణితు-కర్తృచకర్తృరణంసంప్రదానంశలైవచ । అపాతానాధికర

ణమిత్యాహుఃకారకాణిషడితి - పాశ్రీచీనేతి-శక్తిః కవిత్వబీజభూతస్సం
సూరవిశేషఇతి కావ్యప్రకాశకృతః-ఏతేనప్రతిభాశబ్దోవ్యాకృతః - ప్ర
స్ఫుతాపేతి-అశ్రయాంవినేత్యనువర్తతే- ఉద్బోధఃస్ఫూర్త్యస్తుభిత్వం -
యథేతి-అంతరంగత్వాన్ముఖ్యత్వాత్ || ౩౩ || ఏవంకవితాకారణాదికము
త్వాసంప్రతికావ్యసామాన్యలక్షణమాహ - సగుణాలంకృతీతి॥ కావ్యమి

క్తిజ్ఞేయాప్రజ్ఞాత్రైకాల్యగోచరా । ప్రజ్ఞాంసవనవోన్మేషశాలి
నీంప్రతిభాంవిచరిత్యుక్తలక్షణాప్రాచీనజననకృతమకృతవి
శేషసముత్పాదితాశక్తిః । యాంవినాకవితైవనప్రసరేత్ ।
ప్రస్ఫుతావాఽపహసనీయాస్యాత్ । తస్యావిశేషఉద్బోధః ।
తచకవితాలతాయా బీజంప్రధానకారణంప్రాంచః ప్రా
హుః । కావ్యానిరామాయణాదీనిశాస్త్రాణికాణాదపాణిని
యాదీని । అవిశబ్దేనగజతురగఖడ్గాదితాస్త్రాణాంపరిగ్రహః ।
తేషామవబోధనంసమ్యగర్థపరిచ్ఛిత్తిః । ద్వితీయేనాదిశబ్దేన
కావ్యవిచ్ఛిన్నయా కావ్యకరణవిచారయోర్నిరంతరపరిశీలనం
వివత్సృతే । అనవరతమభ్యస్యతామేవ కవీనాం కావ్యేషుపా
కోదయదర్శనాత్ । ఏతత్సర్వంతస్యాజలావసేకాదికంప్రా
హుః । అత్రాదిశబ్దేనకోహదాదిపరిగ్రహః । యథాహిక్షిలి
చాథః పవనాదీనాంకారణత్వేవ్యంకురోష్పత్తావంతరంగత్వా
త్ప్రేరేకాన్యంబీజస్య । ఏవంప్రతిభాశక్తైరపికవితోదయేంత
రంగత్వాద్వ్యుత్పత్తిమాంద్యావిరూపితదోషనిరాకరణప్రభ
విష్ణుత్వాచ్చప్రేరేకాన్యమితిభావః || ౩౩ || అథనాకావ్యసా

————— ❀ కావ్యలక్షణం. ❀ —————

మాన్యలక్షణమాహ ॥ సగుణాలంకృతీకావ్యంపదార్థోదోషవ
జితౌ ॥ గుణాదీనాలక్షణానితత్తత్తరంగేషువత్సృమాః । ప

తిలక్యనిర్దేశః-శిష్టంలక్షణం- అత్రగుణాలంకారాదియైక్యస్యశబ్దార్థయుగ
ళస్త్యైవకావ్యత్వప్రతిపాదనాత్పదార్థావిలిప్యంబద్ధ నిర్దేశాచ్చ కమనీయ
శ్శబ్దపవనాల్లపవనాకావ్యమితిపక్షద్వయంనిరస్తమితిబోధ్యం - ననుగు
ణాదీనామబోధితస్థితితలక్యపరిజ్ఞానంకథమిత్యత్రాహ - గుణాదీనామి

తి-నిర్గుణయోరనలంకారయోస్సదోషయోశ్చాతి వ్యాప్తివారణాయవిశే
షణవై శిష్ట్యం- నన్వదంలక్షణమసంభవాక్రాంతమిత్యాశంక్యపదశబ్దస్య
వివక్షితార్థమాహ-పదశబ్దేనేతి - సుప్తిజంతాన్యతరవరత్వేతుగుణాలంకా
రాదివై శిష్ట్యాసంభవాత్ - వాక్యపరత్వేయ్యుక్తిమాహ-తత్రైవేతి- వా
క్యవివేచ్యర్థః-పదంలక్షయతి-పదమితి - సుప్తిజన్యతరవిభక్త్యంతత్వంపద
సామాన్యలక్షణం-వైయాకరణాభిమతలక్షణమాక్షిపతి- సుప్తిజంతమితి -
అయంభావః-సుబంతంపదమిత్యుక్తేతిజంతేతివ్యాప్తిః- తిజంతంపదమిత్యు
క్తేసుబంతేతివ్యాప్తిః- సుబంతత్వేనతిజంతత్వంపదత్వమిత్యుక్తేలసం
భవఇతి ౧ . పదవిభాగమాహ- పదమితి॥వాచకమితి॥తత్పదమిత్యర్థః- త్రి
ధేతి- విభాగాదేవత్రైవిధ్యసిద్ధేత్రిధేత్యనేనవ్యంగ్యజీతకత్వాత్కావ్య
స్యవ్యంజకస్యావ్యత్రావశ్యకత్వమితిజ్ఞాప్యతే॥వాచకంలక్షయతి-సామ్రా
దితి॥సామ్రాదవ్యవధానేనసంకేతితోయోగస్తస్యబోధకంబోధజనకం- అ

దశజ్ఞేనాక్రమదనందర్శాత్మకంవాక్యంలక్ష్యతే-తత్రైవకావ్య
లక్షణసంభవాత్ - పదవిభక్త్యంతంవేద్యం- సుప్తిజంతం
పదమితిపదలక్షణస్యప్రత్యేకసముదాయపక్షయోరవ్యాప్త్య
సంభవదోషగ్రస్తత్వాత్ ౧. పదవిభజతే ॥ వాచకంలక్ష
కంచైవవ్యంజకంచేతి తద్విధిధా ॥ అన్యం లక్షయతి ॥ సా
మ్రాత్వంకేతితార్థస్య బోధకంలేషు వాచకం ॥ సంకేతితో

త్రసామ్రాత్వంపదాధాంతరప్రతీత్యద్వారకత్వం-లక్షణాయాముఖ్యార్థ
బాధాదిరూపసంకేతసాపేక్షత్వాల్లక్ష్యకేలివ్యాప్తివారణాయసామ్రాదితి-
ముఖ్యార్థబాధాదిత్రితయసమయసాపేక్షాలక్షణేతి కావ్యప్రకాశకారో
క్యైతస్యవ్యవధానేనలక్ష్యార్థబోధకత్వాన్నసామ్రాత్వం-యస్యశబ్దస్య
యత్రావ్యవధానేన సంకేతోగృహ్యతే సతస్యవాచక ఇతి మమ్ముటపా
దాః-యస్సామ్రాత్వంకేతితోగ్రస్తంయఃప్రతిపాదయతిసవాచకస్తస్యైత్య
ర్థఇతివరదరాజార్యాః - తస్మాదవ్యవధానేనసంకేతస్యాగ్రస్యబోధకం
వాచకమితిః-పక్షః - ఏతేనసామ్రాదగ్రప్రతిపాదకశబ్దత్వమిత్యేకంలక్ష
ణం సంకేతితార్థప్రతిపాదక శబ్దత్వంచాపరంలక్షణంచాచకస్యేతి లక్ష
ణార్థయోతాగ్నస్యమితిలరబద్ధయపక్షః-ఏవమిదం/తేతద్విదఇతిచ స్తం

ప్రదానాపరిజ్ఞానాసంభావితార్థోపపాదనావశ్య కాన్ధాప్రతిపాదనా
యతనంకస్యచిద్వాఖ్యానమపాస్తం. సంకెతశబ్దార్థంపివేస్తుంసంకెతశ
బ్దార్థమాహ- సంకెతతత్వః-సంకెతోస్యసృహితస్సంకెతః-అతపవసృహీ
తస్సంబంధోయస్యసత్తత్వాశయేనసృహీతసంబంధత్వస్యస్థిత్యుక్తం - శ
బ్దార్థయోర్నిశ్చితసంబంధదాన్ధ్యాపాదనాయః తిచిత్సంబంధాభాసాన్నీ
తిపాద్యనరాకరోతి నన్వత్యాదినాతస్తున్నశబ్దార్థయోస్సంబంధత్వంతే
న- అయంసంకేతపదవాచ్యశబ్దార్థయోస్సంబంధఃకఃకిమభిధానత్వస్యః
శబ్దార్థయోస్సంబంధ ఇతిపదద్వయమగ్రే సతావదిత్యాదివాక్యప్రసవ
ర్తతే-ననుశబ్దార్థయోర్నిశ్చితత్వప్రవణాపిభేదోస్త్విత్యాశంక్యనరాచక్ష్టే
సతావదితి-తాదాత్మ్యమభేదఃసతావదైవ-భవతీతిశేషః- శత్రుహతుం
దర్శయతి-విలక్షణతయేతి-లయంభావః- శబ్దస్యనిశ్చయే-శబ్దస్య
ప్రవాదిరూపతయాచవై లక్షణ్యాదభేదోనసిద్ధ్యతీతి - ననుశబ్దప్రయో
గస్యాన్తర్జ్ఞానపూర్వకత్వాత్కార్యకారణభావోభవత్విత్యాశంక్య పరిహ

సృహీత సంబంధ తత్వార్థః । ననుకాయం శబ్దార్థయో స్సం
బంధః - సతావత్తాదాత్మ్యం-విలక్షణతయాప్రతీతే- నాపి
కార్యకారణభావః - శబ్దస్యనిశ్చయేగగనకార్యత్వేచసిద్ధౌ
నసహకార్యకారణభావాభావాత్ - నాపిదేశకాలావినాశా
వః- భిన్నదేశకాలత్వాత్ - నాపిసంయోగః- శబ్దస్యనిశ్చయ

రతి-నాపీతి - తత్ర కారణమాహ-శబ్దస్యేతి-శబ్దస్యనిశ్చయమిమాంస
కాః- గగనజన్యత్వమితిచైయాంకాః- అయంభావః-కార్యమాత్రస్యా
నిశ్చయనియమేననిశ్చయశబ్దస్యకార్యత్వాసంభవాగ్గగనజన్యత్వతస్యగ
నకార్యత్వేనాన్యకార్యత్వాయోగాచ్ఛమశబ్దయేపి శబ్దార్థయో-కార్య
కారణభావసంబంధసంభావనాశశబ్దానా స్తిత్వాత్-అనాకత్వేతి - నను
యస్తిదేశేకాలేచశబ్దస్మిన్తేనస్తిన్నేవాదోపితి దేశకాలావినాశా
వోభవత్విత్యాశంక్యసోపనిసిద్ధ్యతీత్యాహ -నాపీతి - శత్రుహతుమాహ
భిన్నైతి॥ అయంభావః - లంకాయాంరాక్షసోభవతితిరాసంశబ్దస్యైత
దైశేవర్తమానకాలేచశ్చాయమాణత్వాత్ప్రగళాపసంస్కృత్యం-కాల
భేదాతకాలేచకాలాత్వాత్సంకెతకార్యకారణభావోభవతితి

ననువాగ్ధావివసంపృక్తా విత్యభియుక్తైస్సంయోగో స్త్విత్యా శంక్య
సోవ్యయుక్తత్యాహ - సాపిసంయోగఇతి || తత్ర హేతుందర్శయతి-శ
బ్దస్యేతి- శబ్దోద్రవ్యమితిమీమాంసకాః- గుణఇతి నై యాయితాః - ద్రవ్య
త్వపత్యేస్వాధేనగుణేనగుణత్వపత్యేస్వాధేనద్రవ్యేణవాతదయోగాత్ -
అయంభావః - శబ్దస్య ద్రవ్యత్వమితిమతే ద్రవ్యభూతస్య యావశబ్దస్య
గుణభూతస్యశుక్లాదిరూపతదర్థస్యచ - గుణత్వమితిమతేచగుణభూతస్య
ఘటశబ్దస్యద్రవ్యభూతస్యఘటరూపతదర్థస్యచగుణగుణినోస్సమవాయఇ
తిసమవాయసంబంధావశ్యంభావాత్సంయోగోనసిద్ధ్యతీతి || ననుశబ్దో
ఞ్చారణాదర్థస్త్వైతేనగుణాయమానత్వాదర్థస్త్వైతిజననశక్తిరస్త్విత్యా
శంక్యసాప్యయుక్తవేత్యాహ- నాపీతి- అర్థస్త్వైతిజననశక్తిరపిసంబంధో
స్తేవ-నభవత్యేవేత్యర్థః- అయమగృహీతః కార్యోపయుక్తోవాగృహీతో
వేతిద్వైధావికల్పంహృదినిధాయవికల్పద్వయపరిహారయాపేతతత్ర హేతు

త్వేగుణత్వేవాస్వాధేనగుణేనద్రవ్యేణవాతదయోగాత్ । నా
వ్యర్థస్త్వైతి జననశక్తి రేవసంబంధః । అగృహీతస్య తస్యకా
ర్యానుపయోగాత్ । అన్యథా-వ్యుత్పన్నస్యాపి శబ్దాదప్ర
తీతిప్రసంగాత్ గ్రహణాపేతాయాంస్వజన్యాధర్మత్వైవ
స్వానుమానాదన్యోన్యాశ్రయప్రసంగాత్ । నచపూర్వపూ

మువసాదయతి - అగృహీతస్యేతి-అజ్ఞాతస్యేత్యర్థః - వైపరీత్యేననుభవ
బైరుధ్యందర్శయతి- అన్యథేతి- అగృహీతస్యాపికార్యోపయోగిణ్యోక్తా
విత్యర్థః - అవ్యుత్పన్నస్యశక్తి గ్రహణజన్యసంసాగరరహితస్యాపి - గ్ర
హణాపేతాయామితి- అగృహీతత్వపక్షస్యానుపయుక్తత్వాదగృహీతత్వ
పక్షాకాంతాయామిత్యర్థః- స్వజన్యయా అర్థస్త్వైతిజననశక్తిజ్ఞానజన్య
యాఅర్థస్త్వైత్యాస్పృశ్యవిశిష్టశక్తిజ్ఞానస్యానుమానాదన్యోన్యాశ్రయ
ప్రసంగప్రస్తావో-అయంభావః-సిసాధయపితస్యసంబిద్ధదశావన్నస్య
విశిష్టశక్తి సంబంధస్య యదజ్ఞానం తస్యతజ్జన్యయైవాధర్మత్వైత్యా నిర్వ
హణేనత్యహమర్థస్త్వైతిమాత్రాఅర్థస్త్వైతిజననశక్తిజ్ఞానాత్ అహమర్థస్త్వై
తిజననశక్తిజ్ఞానవాక్ - అర్థస్త్వైతేతిత్యుభయధాప్యనుమానప్రసంగాదర్థ
స్త్వైతిప్రతివిశిష్టశక్తిజ్ఞానం విశిష్టశక్తిజ్ఞానంప్రత్యర్థస్త్వైతిశ్చ సాధనమి

త్యన్యోన్యాశ్రయప్రసంగప్రస్తావనాహితత్వవత్సంపన్ననమరూపభితి - నన్వ
 ర్థస్మత్తిజననశక్తిగ్రహితేవాధస్మత్తింజనయతీత్యశ్రవూర్వస్మత్త్యావి
 శిష్టశక్తిజ్ఞానస్యవివక్షితత్వాన్యోన్యాశ్రయభిత్వపప్రకల్పనహవ్య
 యుక్తమిత్యాశయేనాహ - నచేతి॥ తదనుమానాద్విశిష్టశక్తిజ్ఞానానుమా
 నాదిత్యర్థః - అయంభావః - శబ్దశ్రవణానంతరంసంగతిగ్రహణకాలీనప
 దార్థస్మత్త్యనుమితాద్విశిష్టశక్తిజ్ఞానాత్మనః పదార్థస్మత్తావభ్యుపగతా
 యాం పూర్వస్మత్త్యా శక్తిజ్ఞానానుమానాదన్యోన్యాశ్రయ పరిహార
 స్యాదిత్యుక్తిరవ్యయైతేతి । తత్ర హేతుమాహ - అనవస్థేతి-అయమా
 శయః - అన్యోన్యాశ్రయపరిహృతేపిపూర్వస్మత్త్యావిశిష్టశక్తిజ్ఞానాను
 మానాంగీకారేపూర్వస్మత్తేకారణత్వేనశక్తిజ్ఞానమపేక్షితం-తస్యపు
 నఃపూర్వస్మత్తిరపేక్షితా - తస్యాఃపునశ్శక్తిజ్ఞానమితిపూర్వపూర్వమా
 కాంతాయాఅవశ్యంతేరనవస్థాన్యదోపపత్తేః పూర్వస్మత్త్యనుమితే

ర్వస్మత్త్యాతదనుమానాదుత్తరోత్తరత్వమిజన్త । అనవస్థా
 ప్రసంగాత్ । కించ యత్రసంబంధిదర్శనాత్సంబంధ్యం తర
 స్మత్తిప్రత్రసాదృశ్యవిరోధాదిరేవసంబంధానియతః సచప్ర
 కృతేనాస్తి । తస్మాన్నశబ్దార్థయోస్సంబంధభితిః, అత్రో
 చ్యతే-అస్తుశక్తిరేవసంబంధః - సచసంగతిగ్రహణకాలవప

నవిశిష్టశక్తిజ్ఞానేనోత్తరస్మత్తిర్భవతీత్యసాంప్రతమితి- పదార్థా నాను
 నకత్వాత్పూర్వపూర్వేతిద్విరుక్తిః - జ్ఞాతాజ్ఞాతాకల్పనహత్వా దగ్ధ
 స్మత్తిజననశక్తిగ్రహితేవసంబంధభితిపూర్వేణసంబంధః - సాదృశ్యాదేర
 త్రానవకాశపవేత్వాహ-కించేతి - సంబంధిదర్శనాన్వయాయాదిదర్శనాత్సం
 బంధ్యంతరస్మత్తిగ్రహణవాదిత్వమితి-గజాదిదర్శనాత్సింహాదిస్మత్తిశ్చభవతిత
 త్రసాదృశ్యంవిరోధశ్చసంబంధః - భటాదిదర్శనాద్రాజాదిత్వమితిస్త్వి
 స్వామిభావాదిరాదిశబ్దార్థః సచప్రకృతేశబ్దార్థస్థితేనాస్తి - తస్మాదితి -
 సంబంధస్యమర్మిరూపత్వాచ్చబ్దార్థయోస్సంబంధవనాస్తీతిపూర్వస
 త్తః - అ. అకలిష్టితసంబంధ నిర్వహణాయ ప్రతిజానీతే - అత్రోచ్యత
 ఇతి॥ వివక్షితసంబంధకభిత్వత్రాహ - అస్తుశక్తిరేవేతి॥ అభిధావర
 వన్యాయాసంగతేతపనవాన్యాచ శక్తిస్సంబంధాభివర్త - అత్రాస్తి

త్యనేనవిశిష్టశక్తివన్నాత్రదోషగంధభిసూచితం - అస్తుశక్తిస్సంబంధ
స్త్రస్యాప్యగృహీతస్యగృహీతస్యవోపయోగ ఇత్యాశంకాయాంగృహీత
స్యైవోపయోగఇత్యాశయేనగ్రహణసమయమాహ - సచేతి-సంగతిగ్ర
హణకాలేఅస్యపదస్యాయమగ్ధోనురూపభిసంఘటనసమయవివ- య
దాసంగతిర్లభ్యతేతదైవాప్తిస్సదభిదమగ్ధాభిధాయినీశక్తిరస్తీతిగృహ్య
తత్తత్సంధః - సంబంధాభిమానేన సత్తానిదైశః - అద్వైతకదాశక్తిగ్రహ
స్తతఃకథంసమయాంతరే-ర్థస్త్పతిరిత్యతతహ- తదితి- తెనసంగతిగ్రహణ
కాలీనశక్తిగ్రహణ జనితస్సంసార శబ్దదర్శనేనసముద్బుధస్సంస్థా
ర్థః - అత్రదర్శనశ్రవణస్యాప్యపలక్షణం- సతోభావస్సత్తావిద్యమాన
త్వం- తన్నాత్రైవస్వసత్తయైవెత్సంధః- సంసారశబ్దార్థస్థార్థవ
తీతిసర్వానుభవః- ననుశక్తిరూపసంబంధఃశిష్టశబ్దజ్ఞానాదేవార్థస్త్పతౌ
కింపృథగుభ్యతేనసంసార- రేణైత్యాశంక్యతస్సత్తావిద్యానానార్థస్త్పతిరిత్యా

గృహ్యతే - తజ్జ్ఞాతసంసారశబ్దదర్శనసముద్బుధస్సత్తామా
త్రేణార్థస్త్పతింజనయతి - నత్వర్థప్రతియోగికసంబంధవిశి
ష్టశబ్దజ్ఞానసర్థస్త్పతిహేతురభ్యుపగమ్యతే- తథాసతిసంబం
ధస్యాపికారణకోటినివేశేనసంబంధాంతరాభ్యుపగమప్రసం
గాత్ - అర్థస్యాపిసంబంధవిశేషణతయాప్రకమమవగతత్వేన

శయేనాహ- నత్పితి- అర్థఃప్రతియోగీఅధేయాయస్యసోర్థ ప్రతియోగి
కః- అగ్ధాచ్చబ్దానుయోగికశ్చేతిలభ్యతే- తాదృశోయస్సంబంధశక్తిరూ
పసంబంధస్తద్విశిష్టోయశబ్దస్తస్యజ్ఞానంకర్తృ అర్థస్త్పతేహేతురితీనా
భ్యుపగమ్యతేనాంగీక్రియతే- తత్రహేతుండర్శయతి- తథేతి-సంబంధస్య
శక్తిరూపసంబంధస్యాపి కారణకోటినివేశేన కారణపరంపరాంతఃపాతి
త్వాత్సంబంధరూపంవిహాయకారణరూపతాపన్నత్వేనేతియావత్ - సం
బంధాంతరస్యాభ్యుపగమప్రసంగాత్ - నిర్వ్యాభిసృశక్తిరూపసంబం
ధస్యాన్యథాత్వేనశబ్దార్థయోస్సంబంధాంతరాంగీకారప్రసక్తేరిత్యర్థః-
అనిష్టాంతరమప్యస్తీత్యాహ - అర్థస్యేతి - సంబంధవిశేషణతయా కారణ
కోటి ప్రకమోపాత్తత్వాత్సంబంధవిశేషణత్వేన ప్రకమం శబ్దజ్ఞానా
త్పూర్వమవగతత్వేనశిష్టజ్ఞానవిశేషణజ్ఞానజన్యమితినియమాదాదాదే

వజ్రాతత్వేనపునస్తస్యార్థస్యావగమాయజ్ఞానాయశబ్దస్యవైయర్థ్యప్రసంగాచ్చ - శబ్దప్రసక్తింవివైవార్థజ్ఞానస్యజాతత్వాచ్చబిస్యవైయర్థ్యప్రసంగఇతిభావః - ఉతస్సంసారస్సత్తామాత్రేణార్థస్పృతింజనయతీతిసాంప్రతమితిబోధ్యమితిభావః - ఏవం శక్తిసంబంధం నిర్వాహ్యసాదృశ్యాదిసంబంధకోటింసంహావలోకనవ్యాయగవిమృశ్య తత్ర త్రైధాఃకల్పితృతీయంద్వైధాఃకల్పితృమేణపరిహరతి - యత్తూక్తమిత్యాదినాస్యవచనవ్యాఖ్యాతాదిశ్యంతేన - ఉతేతివితరే - శబ్దార్థవచ్చబద్ధయోతివ - అన్యత్రగోగవయాదిస్థలేష్వపి - తత్సాదృశ్యం-ఉతేత్యాదివికల్పస్వయేపిఽవక్షితమితివదస్యాన్వయ పూర్వకంకాక్యనుసంధానేన ప్రశ్నస్సమున్నేయః || తత్సాదృశ్యంపరిహరతి - నాద్యఇతి||తత్రనిమిత్తందర్శయతి-

పునస్తదవగమాయశబ్దవైయర్థ్యప్రసంగాచ్చ-యత్తూక్తమస్యత్రసాదృశ్యాదిరేవసంబంధఇతితత్రవక్తవ్యంకింశబ్దార్థయోరపిసాదృశ్యాదినాభావ్యమితివక్షితం- ఉతశబ్దార్థవదన్యత్రాపితన్మాఖూదితి- కింవాతదభావాత్సృకృతేపిస్పృత్యభావఇతి- నాద్యః-శబ్దార్థయోస్తదసంభవాత్ - నద్వితీయః - అన్వయవ్యతిరేకసిద్ధత్వాత్ - తృతీయేపిశక్తిసంబంధమంగీకృత్యస్పృత్యభావఆపాద్యతేహ ఉతసంబంధపవనాస్తీతివా - నద్వితీయః-కార్యగమ్యత్వాచ్చక్షీలక్షణసంబంధస్య-నాద్యః - మాతామేవంధ్యేతివత్ స్మృతిజననశక్తిరస్తేష్ట ఏతిరాస్తీతిస్వ

శబ్దార్థయోరితి|| ద్వితీయంనిరాకరోతి - నద్వితీయఇతి || తత్ర హేతుంప్రతిపాదయతి- అన్వయేతి|| సాదృశ్యసంబంధసదృశవాద్యవ్యక్త్యంతరస్మృతిరిత్యన్వయేన తదభావాత్సృకృత్యభావఇతి-వ్యతిరేకణవసిద్ధత్వాదన్యత్రాపితన్మాఖూదితినోపపద్యతఇతిజ్ఞేయం-తృతీయేపితి-తదభావాదిత్యత్ర తస్యశక్తిసంబంధస్యాభావాత్సామన్యాభావాదిత్యేకోధః - తస్యైవాభావాదిత్యనోధః - ద్వితీయంపరిహరతి- నద్వితీయఇతి-తత్ర హేతుముపసాదయతి-కార్యేతి-అర్థస్పృతిహంపకార్యానుమేయత్వాత్ - ఆద్యంనిరాకరోతి-నాద్యఇతి-తత్ర హేతుందర్శయతి-మాతేతి- స్వోత్పత్తేర్వంభ్యాశ్చ దూరీకరణాన్తాతామేవంధ్యేతివచనవద్వాహతమితిభావః- నిగమయతి-

తస్మాదితి-అనవద్యమచక్షుఃశ్రవణః ౩, ఏవంవాచకః హృదయతద్భేదనిరూపణకర్తవ్యేవాచ్యభేదావశిష్యంతరేణ తద్భేదస్య చర్మహత్వాత్ప్రథమంవాచ్యభేదనిరూపణాయావసరశ్చత్యాశయేనాహ-వాచ్యేతి-జాతిరితి-సాంకేత్యంసంకేతార్థమితిసామాన్యేనపుంసకలింగనిర్దేశః-జాతిగుణక్రియాన్యభేదేనచతుర్విధస్సంకేతవిషయశ్చశ్చ-జాతిరేవ-వేతిపక్షాంతరం-సాంకేత్యమిత్యనేనసూచితం సంకేతావశ్యకత్వంద్రధయతి-తత్రతావదితి-తత్రతావత్తథాసతీత్యర్థః-సమయగ్రహేసంకేతగ్రహేసంకేతగ్రహసహకృతఃసంకేతగ్రహసహకారఃశిష్టః-ఏతేనసంకేతగ్రహవిలంబాద్భేదవిలంబశ్చతిజ్ఞాపితం-యథావత్సూరాదీనాంస్వస్వవిషయబోధసామర్థ్యలక్షణశక్తౌసత్యామపిగన్నికద్వాదివిలంబాద్భేదవిలంబస్తథాశ

వచనవ్యాఘాత-తస్మాచ్ఛక్తిస్సంబంధశ్చనవద్యం ౩. వాచ్యభేదముఖానవాచకభేదంవివక్ష్యాన్వాచ్యభేదమాహ || జాతిర్గుణఃక్రియారవ్యంసాంకేత్యంజాతిరేవవా || తత్రతావత్ప్రత్యేవాస్యకజ్జస్యామధ్యతిసమయగ్రహే శబ్దాదధవిశేషప్రతీతిరన్యథాసేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంసంకేతగ్రహసహకృతవిషయశబ్దోద్ధంబోధయతీతి సర్వసంప్రసన్నం-సంకేతగ్రహశ్చజాతిగుణక్రియారవ్యేమజాతావేవ జాత్యాలింగితవ్యక్తౌచాలన్యాపోహేవామతభేదేనభవతి ౪, ననువ్యక్తి నామర్థక్రియాకారిత్యాద్యత్రైవసంకేతః కి నస్యాదితి చేత్

జ్జిస్యాపిసంకేతగ్రహవ్యవధానాద్భేదప్రసథానమితిభావః-సంకేతగ్రహశ్చేతి-చత్వర్థః-మతభేదేనేతి-వైయాకిరణమీమాంసకనైయాంకసాగతమతానాంభేదేన ..... ౪ నన్నిత్యాదినాచేదిత్యంతేనవ్యక్తిశక్తిపక్షమువన్యస్య పర్యాయత్వప్రసంగశ్చత్యంతేనపరిహరతి-అర్థక్రియాకారిత్యాదానయనాదిక్రియాకారిత్యాత్-అనయనాదికార్యోపయుక్తత్వాదిశియావత్-అయంభావః-గామానయసర్వోయఃసవర్తస్వేత్యాదివాక్యేషాన్యసృజ్యేనోదీరితేషు మధ్యమశ్చస్యగవానయనాదికంపశ్యన్పాలోప్యపహర విషయా భూతాయాంవ్యక్తౌవేషశక్తింగృహ్యేతి నతుజాత్యాదాపతద్విషయశ్చతి తత్రైవ

సంకేతస్సముచితఇతి | ఎవంచేత్తర్హి పృచ్ఛానుభవత్యాలంకారికః పృచ్ఛతి -
 కిమితి-తత్రాద్యంపరిహరతి. నాద్యితి- తత్ర హేతుంప్రతిపాదయతి - ఆ
 నంత్యాదితి-ఆనంత్యంవ్యక్తిబాహుళ్యం- అయంభావఃసర్వాశ్చవ్యక్తయ
 స్సర్వాకారేశాన్ధత్వేదేకస్యాంవ్యక్తశబ్దప్రయోగాసంభవేన సర్వా
 సువ్యక్తిషు ప్రత్యేకం శక్తిగ్రహణాచ్య సత్యానంత్యాత్తదసంభవేన
 వ్యక్తీనాముపస్థిత్యసంభవేనచ శక్తిగ్రహణ సంభవాత్సమాన్య ప్రత్యా
 సత్తాదమానాభావాచ్చసర్వాస్వితిఃకల్పినావకల్పితఇతి | ద్వితీయఃప
 రిహరతి-నేతరఇతి-తత్ర హేతుందర్శయతి-ఇతరవ్యక్తాదితి-అసంకేతవ్య
 క్తావిశ్వర్థః-అయమాశయః- యద్యేవంతర్హి శక్తిగ్రహణకారణత్వాసిద్ధి

త్రపృచ్ఛానుభవః-కింసర్వాసువ్యక్తిషు ఉత్తైకదేశే - నాద్యః-
 ఆనంత్యాత్ - నేతరః - ఇతరవ్యక్తాగోవ్యవహారదర్శనేనవృథి
 చారాత్ - కింసవ్యక్తిసంకేతపక్షే గాఢ్యుక్తశ్చలోపిథ్యవ్యర్థ
 భేదాభావేనపర్యాయత్వప్రసంగః ౫. యాతువ్యక్తిస్వస
 మానవ్యక్త్యంతరబాహుళ్యగహితాయథాఆకాశవ్యక్తిస్సా
 తాదృశీవ్యక్తిరేవశబ్దాహ్ని- ఆనంత్యవృథిచారదోషాభావా
 త్-ఇతరాస్తువ్యక్తయోజాత్యానింగితావశబ్దార్థః - కేవల
 జాతేరథక్రియాశూన్యతయా పురుషప్రవృత్తియోగ్యత్వా
 భావాత్ కేవలవ్యక్తేరానంత్యవృథిచారాదిదోష ప్రప్రత్యా
 చ్ఛప్రత్యేకమసంకేతార్హత్వేపిమిళితయోఃప్రవృత్తినిమిత్త
 త్వముపపద్యతే-ఉక్తవిధయావిశిష్టస్వైవశబ్దార్థత్వేప్రామా

శ్శక్తిగ్రహణవిషయస్యాపి శాబ్దబోధవిషయత్వ సంభవాన్లోపదాదికాద
 త్వాదిభానప్రసంగశ్చైతి - దోషాంతరమాహ-కించేతి-అయంభావః - చా
 తిగుణక్రియాప్రవృత్త్యేనవిషయవిభాగాభావాత్పాణిహస్తాది వత్పర్యా
 యతాశ్చేతి-తస్మాద్యవ్యక్తిసంకేతపక్షోఽనుపపన్నఇత్యాకూతం ౫, సై
 యాయితాస్సమాదిభతే యాత్వితి-కేవలజాతేరితి-అథక్రియాభిరాసయ
 నాదిభిశ్శూన్యతయా- కేవలవ్యక్తేరితి. ఆనంత్యేతి - పర్యాయత్వమాదిశ
 బ్దార్థః-మిళితయోజాత్యానింగితవ్యక్తేరిత్యర్థః - ప్రవృత్తినిమిత్తత్వంశబ్ద
 ప్రవృత్తినిమిత్తత్వమిత్యర్థః - ఉపపద్యతేఉపపన్నంభవతి- జాతేరనుగత

త్వ సంపాదకత్వాద్వ్యక్తేః పురుషప్రవృత్తియోగ్యత్వాచ్చానంత్యాది
దోషగంధాభావాదితిభావః - ననువిశేషణేవిశేషేష్యవాశక్త్యాభావ్యం విశి
ష్టేతుగౌరవంభవేదిత్యాశంక్యహ-ఉక్తవిధయేతి-విశిష్టవైష్యవాత్యాలిం
గితవృత్తేరేవేత్యర్థః - నవిశేషణస్యనవిశేష్యస్యవేత్యవధారణార్థః-శబ్దార్థ
త్వేనతి-ప్రామాణికేప్రమాణసిద్ధే-అప్రామాణికే లాఘవస్యాప్యనుచి
తత్వాదితిభావః- నైయామికమతముపసంహరతి-తతశ్చతి - ఏతదగ్రయ
దప్యక్తంనైయామికైరిత్యాదినానూద్యనిరాకరిష్యతి ౬. మతాంతర
మాహ-బాహ్యైశ్చతి-బాహ్యఃపునర్బద్ధాస్తు - సర్వస్యసమస్తవస్తుజాత
స్యక్షణికత్వాన్నశ్వరత్వాత్-కల్పమానస్యతి - జాతికల్పితేతితన్నత
సమయః-తథాత్వేనక్షణికత్వేన-అన్యాపోహాభతరవ్యావృత్తిః - శబ్దసం

ణికేగౌరవమపిసదోషమావహతి,తతోజాత్యాలింగితావృత్తిశ్చ
బ్దార్థైశ్చనైయామికాఃప్రామాణికః౬. బాహ్యఃపునఃక్షణికత్వా
త్సర్వస్యసామాన్యస్యాపికల్పమానస్యతథాత్వేనాన్యాపోహ
శబ్దసంకేతనికేతనమిత్యాహుః ౭, శాబ్దికాస్తుజాత్యాదిచతుష్ట
యమపియథా యథంప్రవృత్తీనిమిత్రమాచక్షతే- ఉక్తంచభా
వ్యకారైః - గౌళుక్లశ్చలోడిత్యైతిచతుష్టయూహిశబ్దానాంప్ర
వృత్తిరితి-తత్రగవాదిశబ్దాజాతివాచకాఃజాతిర్ననుభిన్నేస్వ
నుగతబుద్ధ్యాంబనభూతస్తత్ప్రమాణకోవస్తునః ప్రాణప్రదో

కేతనికేతనంశబ్దశక్త్యాశ్రయః - శబ్దార్థైశ్చయావతో - ఏతదపియదుక్తం
బాహ్యైరిత్యాదినానూద్యపరిహరిష్యతి, నైయాకరణమతమాహ- శా
బ్దికాస్త్వేతి-యథాయథంజాతిగుణక్రియాద్రవ్యభేదేనేత్యర్థః-ఏతన్నతస్య
బహుసమ్మతత్వాద్భావ్యకృత్యంమతిమాహఉక్తంచేతి,గౌరితి-చతుష్టయూ
చతుర్విధా-తత్రైతి-చతుర్విధముశబ్దేషు,గవాదిశబ్దాఃఅశ్వాదిరాశిశబ్దా
ర్థః-జాతిస్వరూపనిరూపయతి-జాతిర్నామైతి - భిన్నేష్వనోన్యవిలక్షణే
షువ్యక్తివిశేషేషు-అనుగతబుద్ధైరనుగతత్వబుద్ధైః- తత్ప్రమాణకోమగత
స్వబుద్ధిప్రమాణకః - వస్తుసంవృత్తిరూపపదార్థాన్యప్రాణప్రదః ప్రాణ
ప్రదతుల్యత్వాత్స్వరూపలాభహేతురిత్యర్థః-తత్రహరిసంమతిమాహ-
ఉక్తంహీతి-గౌరితి-స్వరూపేణవ్యక్త్యానాస్పృలక్షణేన సగౌరవోత్వజా

త్యనాక్రాంతత్వాస్సర్వస్యాపిగోవ్యవహారప్రసంగాచ్చేతిభావః- నాప్య
 గౌః-మహిషత్వాదిజాణ్యంతరానాలింగితత్వాదితిభావః-కింతుగోత్వాభి
 సంబంధాదేవగౌరితి-తస్యతత్త్వైఃప్రదత్వాదితిభావః-ఏవంఊతింగిరూ
 వ్యగుణనిరూపయతి-శుక్లాదయఇతి-గోలపీతాదయఅదిశబ్దార్థః - గుణఇతి-
 లబ్ధాసత్తాసద్భావోయేనతస్య-విశేషాభాయకోవైలక్షణ్యసంపాదకః -
 యతోఽత్యాల్పసంజ్ఞాకంవస్తు శుక్లాదినావ్యావర్త్యతే తతోవిశేషా
 భాయకత్వంరూపస్యేతిభావః-క్రియాస్వరూపనిరూపయతి- పాకాదయ
 ఇతి-గమనాదయఅదిశబ్దార్థః- క్రియేతి- పూర్వాపరీభూతాఃపూర్వాపర్యే
 నివర్తమానాఅవయవాసాన్స్వవయవకల్పశ్చుప్తిసమ్మర్జనాద్యవసానైవ
 శాంతాయస్యసతతోక్తః-ప్రవ్యస్వరూపనిరూపయతి-ఉత్థాదయఇతి- దే

ధర్మః-ఉత్తంహివాక్యపదీయే-గౌస్వరూపేణగౌర్నాప్యగౌః
 కింతుగోత్వాభిసంబంధాక్లారితి-శుక్లాదయశ్శబ్దాగుణవాచకాః
 గుణోనామల్పసంజ్ఞాకస్యవిశేషాభాయకోరూపాదిధర్మః-పా
 కాదయశ్శబ్దాఃక్రియావాచకాః క్రియానామపూర్వాపరీభూ
 తావయవోధర్మః-ఉత్థాదయశ్శబ్దాప్రవ్యవాచకాః-ప్రవ్యంనా
 మవక్త్రాయదృచ్ఛయాఉత్థాదిమాపాధిత్వేననివేశితం ఉత్థాది
 శబ్దానామంత్యవర్ణబుద్ధినిర్ద్రాహ్యం సంహృతక్రమం స్వరూ
 పం ౮. నన్వాసంత్యవ్యభిచారభియా వ్యక్తిసంకేతంః సహయ

వదత్యయజ్ఞదత్తచైత్రమైత్రావయఅదిశబ్దార్థః-ప్రవ్యమితి - వక్త్రావ్యవ
 హర్త్రాయదృచ్ఛయానిర్నిర్బంధనతయా- ఉత్థాదిమా-అధ్యక్షితివేషః- ఉ
 పాధిత్వేనతక్తిగ్రహణాపాధిత్వేననివేశితంప్రయుక్తం - ఉత్థాదిశబ్దా
 నామంత్యవర్ణబుద్ధానిర్ద్రాహ్యం- పూర్వపూర్వవైకల్యసృటగ్రాహ్య
 మితిభావః - తచ్చాభివ్యంశకవర్ణానాం క్రమవత్ప్రేషనస్వయంక్రమవది
 త్యాహ - సంహృతక్రమమితి- సంహృతఉపసంహృతఃఅవిద్యమానఇతి
 యావత్ - క్రమోయస్యతత్ - స్వరూపంఉత్థాదిస్వరూపం ౮, ననుజా
 తేరేకత్వాదనుగతత్వేపిగుణాదీనామనేకత్వేనానుగతత్వాభావాన్యట
 స్యశుక్లఃపటస్యశుక్లః-గుడస్యపాకస్తండులనాంపాకః - ఉత్థస్యయస్స
 చ్చాడపిఠస్యయస్సచ్చేత్యానంత్యాదిదోషాపరిహరణిత్వాత్కరణసంకరే

నన్విత్వాదినాచేదిత్యంతేన - అనువృత్తత్వాభావాచ్ఛుక్లాదీనాంవ్యక్తిభి
న్నత్వేనానుగతత్వాభావాదిత్యర్థః - సపూర్వోక్తాదోషఆనంత్యాదిః -
సాఅవస్థాయస్యసతతోక్తః-వ్యక్తిసంకెతపక్షాద్వాప్తిస్తేప్యానంత్యాది
దోషోఽపరిహారఇతిభావః - పరిహారతి - మైవమితి-గుణాదీనామపీతి - అ
యంభావః - గుణక్రియాయదృచ్ఛాధారాణాంభేదాన్లుణాదీనాంభేదాద్
వలక్ష్యతేవస్తుతోనభేదస్తైషామైకరూప్యమేవస్వభావోభేదస్త్యేపాధికా
తి - అత్రాపిశబ్దేనజాతేరివగుణాదీనామప్యేకత్వమితిజ్ఞాప్యతే- తత్రగు
ణస్యైకత్వందర్శయతి- శుక్తీతి - బ్రాంతిరేవ - వస్తుతత్కుక్షగుణస్యైక
త్వాదితిభావః- తత్రదృష్టాంతమాహ - దృశ్యతేహీతి - ఏవమేవగుడతం

జాత్యాదౌసంకేతస్వీకృతః-తత్రజాతేరనువృత్తత్వేపిగుణ
క్రియాయదృచ్ఛాశబ్దేనానువృత్తత్వాభావాత్సదోషస్తద
వస్థాదితీచేన్నైవం । గుణాదీనామప్యేకైకత్వాంగీకారాత్ ।
శుక్తిస్సటికాదిషుశుక్లగుణస్య భేదేనప్రతీతిప్రభాగ్ంతిరేవ
దృశ్యతేహిబహుతరంగేషు ప్రతిబింబితస్య రవేరేకస్యాపిత
త్వదాశ్రయభేదేనభేదాధ్యారోపః తస్మాదేవంజాత్యాది చ
తుష్టయమపియథాయథంప్రవృత్తినిమిత్తమితిస్థితం ౯. అ
న్యేపునరుక్తపక్షేవ్యపరితుష్యంతస్సర్వత్రాపి జాతిరేవప్ర
వృత్తినిమిత్తమితిమన్యంతే।అపరితోషశ్చేథం। నతావజ్ఞాత్యా
దిచతుష్టయంయథాయథంప్రవృత్తినిమిత్తం । ప్రవృత్తినిమి
త్తస్యవైచిధ్యాపక్షైః । ఏకస్యాపవజాతేః ప్రవృత్తినిమిత్త

మలాదిపాకక్రియాయాడిత్థాదినిష్కస్వరూపస్యచైకత్వమూహ్యం - నిగ
మయతి. తస్మాదితి-ఎవముక్తప్రకారేణ-స్థితంస్థిః ౯, సంప్రతిస్వాభిమ
తంమతమాహ - అన్యేపునరితి- పారిశేష్యాస్తీమాంసకాస్త్యైశ్చర్థః- స
ర్వత్రాపీతి- గవాదిశబ్దేష్యపశుక్లాదిశబ్దేష్యపీత్యర్థః - అపరితోషప్రకా
రందర్శయతి - నతావదితి - తత్రహేతుంప్రతిపాదయతి- ప్రవృత్తినిమి
త్తస్యేతి- వైచిధ్యంనానాత్వం తస్యాపత్యైరాపాదనాత్ - ప్రవృత్తినిమి
త్తనానాత్వమనుపపన్నమితిభావః- తహికతద్వైచిధ్యాపగమోపాయః
కత్యత్యత్రాహ - ఏకస్యాశ్చి - సంభవసతి - తస్యైః భ్యాభ్యసగమస్య

ప్రవృత్తినిమిత్తనానాత్వాంగీకారస్యాయోగోఽసంభవస్తస్మాత్ - సర్వ
ప్రజాతిరేవప్రవృత్తినిమిత్తం చేత్తద్వైవిధ్యమపసరతీతిభావః - ఏవంస
ర్వప్రజాతిరేవప్రవృత్తినిమిత్తమిప్రతిపాద్యతన్నచయోపపాదనపూ
ర్వకంనిగమయతి - తథాచేతి - ననుజాతిగుణక్రియావాచకేషుతత్త్వాద్వా
హుభ్యాదస్తుజాతిః - డిక్టాదీనామేకైకత్వాతోఽథం తప్రజాతిరిత్యాశం
క్యసమాధత్తై-డిక్టాదీనామితి- అయంభావః-పరిమాణభేదేనప్రవృత్త్యభేదాం
గీకారాదుపపయాపపయాభ్యాంశరీరాణాంప్రతిక్షణభిద్యమానతయాడి
క్తత్వాదిరపిజాతిరేవేతి - తత్తాస్మిన్ప్రవృత్త్యలపీత్యర్థః - డిక్తత్వాదావేవే
తి- సంకేతత్యక్తునవర్తతే - మమ్మటపాదైస్తుయదృచ్ఛాశబ్దస్థలేబాలవృ
ద్ధశుకాద్యదీరణ భేదాచ్ఛబ్దగతా బాల్యయావనాద్యవస్థాభేద సంసిద్ధప

త్వేసంభవతితద్వైవిధ్యాభ్యుపగమాయోగాత్ । తథాచగ
వాదిశబ్దానాంగోత్వాదాసంకేతః । శుక్లాదీనాంశుక్లత్వా
దాపాకాదీనాంపాకత్వాదౌ । డిక్టాదీనాంవైశేషీకాదిమ
తేనాహరణాశ్శరీరభేదసిద్ధౌ తత్తాస్మిన్డిక్తత్వాదావేవేతి యు
క్తం ౧౦. యదుక్తంబాహ్యైస్సర్వస్యక్షణికత్వాత్సామా
న్యస్యాపికల్ప్యమానస్యతథాత్వాదన్యా పోహశ్శబ్దాన్ధత్తి ।
తదసత్ । సర్వస్యాపిక్షణికత్వేమానాభావాత్ ప్రత్యభిజ్ఞ
యాస్థాయిత్యసిద్ధేశ్చ । నచాన్యాపోహస్యశబ్దాన్ధతా । ఘట
ప్రతీతౌతదపోహరూపాఽఘటప్రతీతిః । తత్ప్రతీతౌతదపో

రిమాణవైలక్షణ్యవత్సాద్రవ్యభేదత్యర్థగతాచజాతిరస్త్రీలి మతభేదానాం
సీకృతా- ధర్మసూరిణాత్వర్థగతైవేతివేద్యం ౧౦. ఏవంమీమాంసక సతర
సర్వోత్తరత్వేనప్రతిపాద్యసౌగతమతమపాకర్తుమనుపదతి-యదుక్తమి
తి॥ పరిహరతి- తదసదితి-అసత్వైహేతుంప్రతిపాదయతి-సర్వస్యాపీతి॥
మానాభావాదనుభవాభావాదిత్యర్థః - ప్రత్యుత్తరస్థాయిత్యంబ సిద్ధ్యు
త్యాహ- ప్రత్యభిజ్ఞయేతి-సోయమిత్యాకారయేత్యర్థః-అనిష్టాంతరమాహ
ఘటప్రతీతాపితి- ఘటస్యప్రతీతౌజ్ఞానేతదపోహస్తద్బుద్ధోరూపంయస్యా
స్సాతథౌక్తా - అఘటస్యఘటేతరస్యప్రతీతిః - అపేక్షితేతశేషః, తత్ప్ర
తీతౌతదఘటేతరమానేతుమితిపోహరూపాఽఘటప్రతీతిభేదరూపాఽఘటప్రతీతి

రపేక్షితేతి - అయంభావః- ఇతరభేదస్యశబ్దార్థత్వేనఘటజ్ఞానేఘటైతర
జ్ఞానస్యఘటైతరజ్ఞానేఘటజ్ఞానస్యచవిషయత్వాపేక్షా వశాదన్యోన్యా
శ్రయ్యతి ౧౧, నైయాయికమతమపాకర్తుమాహ యదప్యుక్తమితి॥ అ
తాప్రిశజ్ఞైతదపిభావ్యావతవదసమంజసమితిసూచితం- తత్రైతి-సర్వ
ఇతి - ప్రాతిస్వికేనపశేషేణ - వేద్యత్వేజ్ఞాయతేహి- విశిష్టజ్ఞానవిశే
షణజ్ఞానజన్యమితి నియమాద్విశేషణభూతధమఃఘటిత స్సన్నేపధర్మీజ్ఞా
యతఇతిసర్వానుభవఇతిభావః - భవతుకింతతత్త్వత్యాశంక్యవిశేషాకారే
ణాహ - గోవ్యక్తిశ్చేతి- చస్త్యర్థః - ఇదంవ్యక్తిమాత్రోపలక్షణం- గో
శబ్దాన్తోశబ్దోచ్చారణాత్-గోవ్యక్తిః ప్రాతిస్వికధమఃఘటితానైల్యారు
ణ్యాదివిశేషధర్మసహితానప్రతీయతే- తత్రహేతుమాహ-నహితి-అన్యో

హరూపాఘటప్రతీతిరితి పరస్పరా శ్రయత్వ ప్రసంగాత్
౧౧, యదప్యుక్తం నైయాయికైః జాత్యాలింగి తావ్యక్తి
శబ్దార్థఇతితత్రఋషిః । సర్వోపాధర్మీప్రాతిస్వికేనసా
మాన్యేనవాకేనవిధర్మేణఘటితోవేద్యతే । గోవ్యక్తిశ్చనగో
శబ్దాత్ప్రాతిస్వికధర్మఘటితాప్రతీయతే । నహిప్రత్యయేణ
వాన్యోన్యవిలక్షణజ్ఞానంశబ్దాద్భవతి । కింత్యాకృతిధర్మకతయై
వతతత్త్వ । పశేష్యంనాభిధాగచ్ఛేత్ ఊణశక్తిర్విశేషణఇతి
వ్యాయేనపశేషణభూతాజాతిరేవశబ్దార్థః । నవజాలేరుపల

స్యవిలక్షణజ్ఞానంపరస్పరవైలక్షణ్యజ్ఞానం- హిద్వేతా - యథావ్యక్తిదర్శ
నాన్నిలారుణాదివైలక్షణ్యజ్ఞానంభవతితథా శబ్దోచ్చారణాన్న స్యాదిశ్య
ర్థః - తతశ్శబ్దాత్ప్రాతిస్వికధర్మఘటితానప్రతీయతఇతియోజ్యం-తహి
కథంప్రతీయతఇత్యత్రాహ - కింత్వితి-అకృతిగూర్ధమోయస్యాస్మా
తథాక్తాతస్యాభావస్తత్తతయాజాతిఘటితతయైవేత్యర్థః-గోవ్యక్తిశ్చశబ్దా
త్ప్రతీయతఇతివదత్రయనువర్తతే - గోశబ్దోచ్చారణాన్తోవ్యక్తిర్గోవ్య
ఘటితైవప్రతీయతఇత్యర్థః - అస్తుకింతతత్త్వత్రాహ- తతశ్చేతి-పశేష్య
మితి - అభిధామభ్యాధాభిధాయినీశక్తిః పశేషణజాతౌఊణశక్తిః సమా
స్తసామధ్యాసలీవిశేష్యంనగచ్ఛేత్ - పశేష్యభూతాంవ్యక్తింస్పృహంన
శక్నుయాత్ - ఇతిలాంగ్రికోక్తప్రక్రియయావిశేషణభూతా జాతిరేవ

శబ్దార్థముఖ్యాధ్యత్యధః - అత్రావధారణేన జాత్యానిగతవ్యక్తిశబ్దార్థ
 ఇతిమతమపాస్తమితిబోధ్యం - సనూపలక్షణభూతాయాజాతేకథంవి
 శేషణత్వం కథంవాశబ్దార్థతేత్యాశంక్య విశేషణోపలక్షణయోర్యావ
 ర్తకత్వసామ్యేపితస్యాముపలక్షణ్యుత్పత్తయితుముపలక్షణంలక్షయతి-ధ
 ర్మిణీతి-ధర్మిణీధర్మ-విశిష్టకస్మింశ్చిత్పదార్థధర్మాంతరేణప్రతీయమానధ
 ర్మపేక్షయా-స్యేనధర్మేణవ్యాప్తతతయాధర్మ్యంతరభిన్నతయాప్రతీ
 తేజ్ఞాతేనతిప్రతీయమానం ధర్మాంతరంవ్యావర్తకధర్మాదన్యోధర్మః -
 ఉపలక్షణం - భవతీతిశేషః - సన్వేతాదృగ్లక్షణలక్షితోపలక్షణశబ్దార్థః
 కథ్యత్యాహ-యథేతి-కాకవద్దేవదత్తగృహమిత్యత్రగృహే ధర్మేభూ
 తేదేవదత్తగృహేస్వనిష్ఠౌత్పలత్వరూపధర్మేణ యజ్ఞదత్తాదిగృహభి

క్షణత్వంశంకనీయం ధర్మిణీధర్మాంతరవ్యాప్తతతయాప్రతీ
 తేధర్మాంతరంప్రతీయమానముపలక్షణం యథాగృహేప్రతీ
 తేకాకః । ఇహతునశబ్దాద్యైకైర్ధర్మాంతరేణపూర్వవ్యాప్త
 తతయాప్రతీతిః । కింత్యాకృతిధర్మికతయైవేత్యాకృతిర్విశే

న్నతయాప్రతీతేనతికాకఃప్రతీయమానధర్మతయా ఉపలక్షణమిత్యధః
 విపలక్షణలక్షితముపలక్షణంలక్షయిత్వాజాతావుపలక్షణత్వం నలక్ష్యత
 ఇత్యాశయోవాహ - ఇహత్వితి- అత్ర తుశబ్దేనవైలక్షణ్యంజ్ఞాప్యతే - ధ
 మాంతరేణజాత్యపేక్షయాస్యేనధర్మేణ - అయంభావః- శబ్దోచ్చార
 ణాజ్ఞాతించినాకేనవిద్యావర్తకధర్మేణప్రథమం వ్యక్తేః ప్రతీతిశ్చేజ్ఞా
 తిరుపలక్షణీభవితుమహాతీతి - తద్వికేనధర్మేణవ్యక్తిప్రతీతిర్భవతీత్య
 త్రాహ- కింత్వితి-ఆకృతిధర్మికతయైవజాతిఘటితతయైవేత్యధః-అత్రవ్య
 క్తేఃప్రతీతిరిత్యనువర్తతే- అస్తుకింఘలితమిత్యాహ - ఇతీతి-విశేషణమేవ -
 నోపలక్షణమిత్యవధారణార్థః - విద్యమానత్వేనతివ్యావర్తకస్యవిశేషణ
 స్యావిద్యమాన తయా వ్యావర్తకాదుపలక్షణాంతహైవలక్షణ్యమితిభా
 వః - తస్మాద్విశేషణభూతాజాతిరేవశబ్దార్థఇతివర్ణవసన్నం - సనుగౌర
 నూబంధ్యఇత్యాహవ్యక్తావేవశ్రుతిచోదితానూబంధనక్రియా స్వయంపర్య

నా త్రస్యావీవశబ్దార్థతాసముచితేత్యాశయేనాహ - నన్వితివ్యక్తిమాత్ర
స్యవ్యక్తేరేవ- నజాతేరితిభావః- సమాధత్తై- ఆకృతేతి- పాణిప్రదత్వా
జ్ఞాతిఘటితైవేవ్యర్థః-అన్వయభీఃక్రియాన్వయబుద్ధిః-నన్వేవంప్రకారేణా
కృతేరానయనాదిక్రియాసాధనత్వసిద్ధౌ వ్యాపారరహితాయాస్తస్యాః
కారణత్వాసంభవేనశబ్దార్థతాసంభవతీత్యాశంక్యకారణలక్షణస్యాన్వ
ధాత్వాదిత్యాశయేనసహచ్యమితిసమాధత్తై-నచేతి-నిర్వాచ్యపారాయాః
తజ్జన్యత్వేనతి తజ్జన్యజనకత్వరూపలక్షణలక్షితవ్యాపారశూన్యాయాభి
త్యర్థః- అన్యథాత్వందర్శయతి- నహీతి-వ్యాపారవత్త్వస్యనియతంవ్యా
ప్యంనభవతిహి- అయంభావః- కారణమాత్రేవ్యాపారవత్త్వాభావేనయ
త్రకారణత్వంతత్రవ్యాపారవత్త్వమితివ్యాప్త్యసంభవాదిదంలక్షణమ
నుపపన్నమితి- తత్రహేతుంప్రతిపాదయతి వ్యాపారోత్పాదభితి - వ్యా

వణమేవ) ననుకార్యాన్వయోవ్యక్తిమాత్రస్యేతివైవశబ్దార్థ
తిచేన్న-ఆకృతిధర్మికైవవ్యక్తి రన్వయినీత్యా కృతావేవాన్వ
యభీః । నచనిర్వాచ్యపారాయాఆకృతేర్మక్రియాసాధనత్వ
యోగ్యతేనశబ్దార్థతేనాచ్యం।నహికారణత్వంవ్యాపారవ
త్త్వనియతం । వ్యాపారోత్పాదేవ్యాపారాంతరాభ్యుపగ
మేనానవస్థావత్తైఃకింతునియతపూర్వవృత్తిస్వనియతం। త
జ్జాతావత్త్వేన । బుద్ధయాహివ్యక్త్యాక్రియాసాధ్యతభితి

పారస్యోత్పాదేఉత్పత్తౌ - అయమాశయః - వ్యాపారస్యజన్యత్వేనతదు
త్పత్తింప్రతివ్యాపారాంతరమభ్యుపగంతవ్యం - తస్యాపితాదృశత్వేనత
త్రాపీతిప్రతితాప్రతీతికృదనవస్థాస్యాదితి- ఇద్వికారణంకింప్వరూపమిత్వ
త్రాహ - కింత్వితి- నియతపూర్వవృత్తిస్వస్యనియతంవ్యాప్యం-కార్యని
యతపూర్వవృత్తికారణమితి లక్షణాభ్యుపగమాద్యత్రకారణత్వంతత్రని
యతపూర్వవృత్తిత్వమితినిష్కర్షః - అస్తుకింతతభ్యత్రాహ-తదితి-తతో
నియతపూర్వవృత్తిత్వం- తతఃక్రియాసాధనత్వసద్భావాదాకృతావేవా
న్వయభీరితియాక్షమిత్యాశయః- నినునీరూపాయాహితేః - కథంక్రియా
సాధనత్వమిత్యాశంక్యాహ - బుద్ధయేతి-వ్యక్త్యా బుద్ధయాహివ్యక్త్యాకాతి
ఘటితతయాజ్ఞాతాయామేవ సత్యామిశ్యర్థః - క్రియా అనయనాదిః

సాధ్యతే. ఇతిహేతోః-ధీదావరావ్యక్తిజ్ఞానద్వారా - ఆకృతేర్జాతేసాన్స
 ధనత్వంత్రీయాసాధనత్వం-నన్వేకజ్ఞానవిషయయోర్జాతివ్యక్త్యైరేకస్యా
 మేవకథంపక్షపాతఇత్యాశంక్యసమాధత్తై-కథమితి-తత్రహేతుమాహ
 ఉక్తోష్టరత్వాదితి-ఏతత్ప్రశ్నస్యేతిశేషః-ఉక్తముత్తరంస్పారయతి-శ
 బ్దాదితి-వ్యక్తాధీః వ్యక్తివిషయకజ్ఞానం - నన్వాకృతేర్వికల్పాసహత్వా
 త్తస్యాంవ్యక్తిధీహేతుత్వంనసిద్ధ్యతీతిశంకతే-నన్వితి-ఎతత్-ఆకృతి
 ర్వ్యక్తిధీహేతురితివచనం-కుతఇత్యశాహ-కిమితి-అన్యంపరిహరతి-నా
 ద్యితి-తత్రహేతుమాహ-ధీభేదావత్తైరితి-జాతివ్యక్తిజ్ఞానయోర్భేదాం
 గీకారేఽనుభవవిరోధోఽపసిద్ధాంతశ్చాపతీతిభావః .....

ద్వారాప్రిసాధనత్వమాకృతేః । కథంపునరాకృతివ్యక్త్యైరేక
 ధీవేద్యత్వేప్యాకృతేరేవశబ్దార్థతానవ్యక్తేరితిన । ఉక్తోష్టర
 త్వాత్ । శబ్దాద్వ్యక్తాధీరాకృతిధర్మేనైవజాయతే । న సా తి
 స్వితేనధర్మాంతరేణాస్యాసూన్యైర్దిరుక్తమేవ । నన్వేతద
 యుక్తం । కిమాకృతిః ప్రతీతావ్యక్తిధీహేతురుతాప్రతీతావా ।
 నాన్యః । ధీభేదావత్తైః । నద్వితీయః । హేతుత్వాసంభవాత్ । త
 థాచ । శబ్దధీవిషయత్వమపికథంవ్యక్తేః । అన్యవ్యాప్తృవిశేష
 రూపాహివ్యక్తిః । నచశబ్దార్థభాప్రతీతిరితిచేన్తైవం । నహ్య
 జ్ఞాతాజ్ఞాతావా ఆకృతిర్వ్యక్తిధీహేతుః । కింతుజ్ఞాయమానావ
 స్తేవ । ద్వివిధాహిలోకేపదార్థాః స్వతంత్రాః పరతంత్రాశ్చే

ద్వితీయంపరిహరతి-నద్వితీయఇతి-తత్రహేతుమాహ-హేతుత్వాసం
 భవాదితి-బద్ధస్యవలాయనవదబుద్ధస్యహేతుత్వంనసంభవతీతిభావః-
 నన్వేచంసతివ్యక్తేశ్శబ్దజ్ఞానవిషయత్వంకథమిత్యశాహ-తథాచేతి-
 తథాచజాతౌవికల్పాసహాయాంసత్వాం-వ్యక్తేరితి-అత్యాగిశబ్ద
 నాకృతేర్వ్యక్తిధీహేతుత్వంమారాపాస్తమేవేతిసూచ్యతే-వ్యక్తిస్వ
 యాపనిరూపణపూర్వకంతస్యాశ్శబ్దజన్యజ్ఞానావిషయత్వమేవప్రతిపా
 దయతి-అన్యేతి-నచేతి-తథాలన్యవ్యాప్తృవిశేషకారణేత్యర్థః-ప్రతీతి
 ర్న-వ్యక్తేరితిపరిణామనానువర్తతే-గోవ్యక్తిశ్చనగోశబ్దాత్ప్రాతిస్వికధ
 ర్మఘటితాప్రతీయతఇతిత్వయైవోపపాదితత్వాదిత్యాశయః-మైవమి

త్యాదినా సమాధత్తై-సహిత-కింత్వితి-ద్వివిధాఇతి - ద్వైవిధ్యందర్శయతి-
స్వతంత్రా ఇతి-స్వతంత్రా దంతాదయః-పరతంత్రా జాత్యాదయః-తే
త్రేతి-ప్రాతిస్వికంరూపంవిశేషాకారఇత్యర్థః-పరతంత్రంజాతేర్వ్యక్త్య
వినాభూతత్యాదితిభావః,భవతుకింతతఇత్యత్రాహ-తదితి-పరతంత్రభూత
గోత్యాదీత్యర్థః-కర్తృ-శబ్దాత్ స్ఫురంతీఅంతర్భావి తాస్వస్ఫూర్తావంత
ర్భావంప్రాపితావధర్మిభూతవ్యక్తిర్యస్మింస్తజ్జథోక్తం - తథావిధమే
వస్ఫురతి-అవధారణార్థమాహ-నాన్యథేతి-అన్యథావ్యక్తిస్ఫూర్తింవినా -
అతఇతి-ధీభేదావత్తిర్న-జాత్యిక్యోరితిశేషః - వ్యక్తేరితి- అత్యైత ఇ
త్యనువర్తతే- నన్వాకృతేఃప్రాతిస్వికంరూపంపరతంత్రమిత్యుక్తం కిం
రూపంపారతంత్రమిత్వాశంక్యతద్దర్శయతి- ఇనమితి - అవన్యవసానం
పర్యవసానాభావః-పారతంత్రమితియావత్-తదపి - ఇనంవత్సమాణ

తి। తత్ర స్వతంత్రాణాంజ్ఞాతానామేవహేతుత్వం । పరతం
త్రాణాంతుజ్ఞాయమానతయైవ । తత్రాకృతేఃప్రాతిస్వికం
రూపంపరతంత్రం । తచ్ఛబ్దాత్స్ఫురదంతర్భావితధర్మిభూతవ్య
క్తికమేవస్ఫురతి । నాన్యథా|అతోనధీభేదాపత్రిః । వ్యక్తేశ్శబ్ద
ధీవిషయత్వంచసిద్ధం|ఇదమేవాపర్యవసానమపి । యదంతర్భా
వితధర్మికాధర్మధీరితి|అతపవాత్పాదనుమానాదగ్ధావత్తైర్వా
వ్యక్తిధీరితినిరస్తం । నన్వేవంవ్యక్తైరపిశబ్దజన్యధీవిషయత్వేత

మేవ-యదితి- ధర్మధీరాకృతిరూపధర్మజ్ఞానం-అంతర్భావితోధర్మీయస్యాం
సాతథోక్తా-తథావిధేతియత్ ఇదమేవేతిసంబంధః- జాతిస్ఫూర్తేనాస్త్విం
తర్వ్యక్తిస్ఫూర్తింవినా పర్యవసానాభావాత్తత్పారతంత్రమితి భా
వః-అతపవేతి - స్వస్ఫూర్త్యంతర్భావితధర్మిభూతవ్యక్తిస్ఫూర్తికత్వాదే
వ-అన్యనిరస్తమిత్వేనసంబంధః - ఆత్మేపాదితి - వాచ్యభూతయాజా
త్యావ్యక్తిరాపివ్యతఇతిశేచిత్ - అనుమీయితఇత్యన్వే - వ్యక్తిఃవినాజా
త్యన్యథానుపపత్త్వావ్యక్తిఃకల్ప్యతఇత్యపరే - ఏవంమతభేదేనవ్యక్తిధీరితి
నిరస్తం - కారణాంతరనైరపేక్ష్యేణవాచ్యభూతజాతిస్ఫూర్తావేవవ్యక్తి
స్ఫూర్తైరపిజాయమానత్యాదితిభావః - తస్మిన్జాతేరివవ్యక్తైరపివాచ్య
తావతలిలికంకతే-నన్వే-వ్యక్తైరపిజాతేరివేత్యసంబ్ధాత్ - శబ్దజన్యధీవి

యత్వేతద్భజన్యజ్ఞానవిషయత్వే సతీత్యర్థః-తస్మాన్వ్యక్తాపపి - వాచ్యతా
పప్తిః ఘట్టకుటీప్రభాతవృత్తాంత న్యాయసపునర్జాత్యానింగిత వ్యక్తరే
వవాచ్యాన్యతాసిద్ధ్యతీతిచేనైవమిత్యాదినాపరిహరతి యస్మాదితి - ఆకృతి
రూపస్యధర్మస్యస్వభావాదేవ-యత్నాంతరివిసేత్యవధారణార్థః - వ్య
క్తేరంతర్భావః-భవతీతిశేషః - గోత్వాదాగవాదేరంతర్భావస్యనై సర్ది
కత్వాదితిభావః-తస్మాదితి-అంశద్వయందర్శయతి - ఆకృతిరితి || ననూభ
యోరప్యవిశేషాద్వ్యక్త్యంతేష్యనుక్రొళః కార్య ఇత్యాశంక్య తయో
ర్వైలక్షణ్యమస్తీత్యాహలత్రేతి || అత్రాంశద్వయ-అనన్యలభ్యశ్శక్తి
తరాభ్యోయఆకృత్యంశస్తస్యస్ఫురౌ- ఏతేనవ్యక్త్యంశస్యాన్యలభ్య
త్వమస్యైవేతిసూచితం-శబ్దశక్తికల్పనెనతి-అగతికత్వాచ్ఛబ్దశక్తికల్పితా

స్యామపిశబ్దశక్తిరితివాచ్యతాపత్తిరితిచేనైవం । యస్మాదేవ
మాకృతిధర్మస్యభావాదేవవ్యక్త్యంతర్భావః తస్మాదేవాత్రగ
వాదితద్భవిషయేయస్యాన్స్ఫురౌశక్తిఃకల్ప్యతేతత్రసాద్వ్యం
శా । ఆకృతిరేకోఽంశోవ్యక్తిరన్యః । అత్రానన్యలభ్యాకృత్యంశ
స్ఫురౌశబ్దశక్తికల్పనేవ్యక్త్యంశ స్ఫురౌరంతర్భావో-వర్జనీ
యతయాభవతి|అనన్యలభ్యవిషయత్వాచ్ఛబ్దశక్తికల్పనాయాః|
ఏవంచవ్యక్త్యంశో-కారణకస్యాదితిచోద్వంచనిరస్తం । నాం
తరీయకస్యపుథకా-రణాపేక్షాభావాత్ । అతపవనవిశిష్టస్య
వాచ్యతా । శక్తికల్పనాగౌరవాచ్చ । నచాశాబ్దికమతపదుభ

యాన్సత్యామిత్యర్థః-ఉక్తార్థైసమ్మతందర్శయతి- అనన్యలభ్యేతి-అనన్యల
భ్యశ్శబ్దార్థాంతరికాః - ఏతేనతస్యామపిశబ్దశక్తిరితివాచ్యతాపత్తిరి
తినిరస్తమితిజ్ఞేయం - చోద్యమాతేపశ్చ - చోద్యమాతేపాభియో
గావిత్యమరః - పూర్వోక్త వాచ్యతాపప్తి సముచ్చాయకశ్చకారః
తత్రహేతుమాహ- నాంతరీయకస్యేతి - నాంతరీయకస్యావర్జనీయస్య
యేనవినాయన్నభవతితన్నాంతరీయకమితిపారిభాషికం-శక్తితి- విశేషణే
శక్త్యానిర్వాహవిశిష్టేశక్తికల్పనాయాం గౌరవంభవేదితిభావః-ననుమా
స్తువిశిష్టేశక్తిః- జాతివ్యక్త్యోరుభయోరపివాచ్యతాభవత్విత్యాశంక్యప
రిహరతి-నచేతి-అశాబ్దికమతపనై-యాయుకమతపనై-అస్మాదేవ-సమ్మ

మహాద్వికశబ్దగ్రహణం- ఉభయాపేక్షయా- కేవలజాతైర్వాదినామితి
తయోఃప్రవృత్తి నిమిత్తత్వముపపద్యతఇత్యం తేన ప్రతి పాదితప్రక్రియ
ఘోభయాపేక్షైతిభావః- ఉభయార్థయోగ్ధాతివ్యక్త్యోర్విషయత్వస్యశ
బ్దశక్తివిషయత్వస్యస్వీకారశ్చన నోపపన్నః-తత్ర హేతుమాహ - శక్తైరి
తి-ఏవేతి-అత్రాపిసవివహేతురితిభావః-నిగమయతి-ఇతీతి- సర్వంజాతౌ
శక్తీనిర్వాహకంయైకజాలం- అవదాతంపరిశుద్ధం - అనవద్యమితియావ
త్ ౧౨, ఫలితమాహ-తదితి-చతుర్విధత్వం - చతుష్టయీశబ్దానాంప్రవృ
త్తిరితివై యాకరణమతేచాతుర్విధ్యం-ఏకవిధత్వం- అనన్యలభ్యశ్చబ్దార్థ
విమీమాంసకమతేజాతేరేవశబ్దార్థత్వాత్-వ్యవతిషతేవ్యవస్థితంభవతి- త
ద్వాచకఇతి- వాచ్యచాతుర్విధ్యమతేవాచకచాతుర్విధ్యం తదేకవిధత్వ

యాపేక్షయోభయార్థవిషయత్వస్వీకారః । శక్తైరనన్యలభ్య
విషయత్వాదేవేతిసర్వమవదాతం ౧౨, తదేవంమతభేదేన
జాత్యాదిచతుష్టయస్యజాతే రేవవాసంకేతనికేతనత్వేన్ద్రితే
వాచ్యస్యాధస్య చతుర్విధత్వమేకవిధత్వమేవవాచ్యవత్త్వ
తేతద్వాచకశ్చబ్దోపితతైవవ్యవస్థితోభవతి ౧౩, అధాభిధాం
లక్షయతి॥ముఖ్యార్థగోచరాతస్య వ్యాప్యతఃకథ్యతేభిధా ॥త
స్యేవాచకస్య। ఇంద్రియాణామివశబ్దానామవిషదార్థప్రతీతి
జననానుగుణః పరిస్పందపరిణామవిలక్షణోవ్యాపారోంగీక

మతేతదేకవిధత్వంచయుక్తమేవేతిభావః ౧౩, అరేతి - వాచ్యవాచకని
రూపణానంతరమిత్యర్థః-ముఖ్యైతి - ముఖ్యస్సాక్షాత్సంకేతితోయోర్ధ్వ
గోచరోయస్యాస్సతతోక్తా-శక్తైరేవాభిధేత్యభిధానం- సాక్షాదిత్యాది
సానిరూపితస్యవాచకస్యవ్యవహితత్వాత్తచ్ఛబ్దార్థమాహ-తస్యేతి- నను
శబ్దైశువ్యాపారఃకథమస్తీత్యాశంక్యాహ - ఇంద్రియాణామితి-పరిస్పం
దశ్చలనక్రియా-పరిణామోరూపాంతరావత్తిః-తాభ్యాంవిలక్షణః-చక్షు
రాదీనిపరిస్పందేనఘటపటాదివిషయేషుప్రవిశ్య తత్ప్రతీతింజనయంతీతికే
చిత్-ఇంద్రియాణాం విషయసన్నికర్తృత్వాకారాకారితతయాతస్మి
తీతిర్భవతీత్యన్యే-శబ్దవ్యాపారస్తుతద్విలక్షణః - అస్తుతద్వైలక్షణ్యంకిం
రూపోయమిత్యత్రాహ-సచేతి-చస్త్యర్థః- కోవ్యగత్యా అంతర్జ్ఞానేనని

శృలది తై నేతియావత్ - కోష్ఠఃకుసూలేచాత్మీయేకుక్షేరతర్కహస్యచ।
గతిర్నాన్తేదశామాంచజ్ఞానేయాత్రాభ్యుపాయయోరిత్యుభయత్రాపివి
శ్వః-సంగతిప్రతిసంధానశబ్దార్థయోస్సందర్భవర్యాలోచనమాత్మాస్వ
భావోయస్యసతథాక్తః - సన్వాత్సనిష్ఠస్యబుద్ధివిశేషస్యకథంశబ్దవ్యాపా
రశ్వనిశ్చయఇత్యత్రాహ- సచేతి - శబ్దధర్మత్వేనేతి-శబ్దదర్శనసముద్బుధ
త్వాత్తద్వ్యాపారఇత్యేవచారికోయంవ్యవహార ఇత్యాశయః - ఇతి
ప్రాంచః-నవయమిత్యాకూతం- ఆహురితిశేషః - తద్వచనస్యవికల్పాన
ర్హత్వాదవశ్యమభ్యుపగంతవ్యమితిభావః-తాంవిభజతే-సేతి-ద్వైవిధ్యం
దర్శయతి-రూఢిపూర్వకేతి-రూఢిః ప్రసిద్ధిర్వోగోఽవయవసంబంధః ౧౪.
ఆద్యాముదాహరతి-శ్రీరామేతి- అత్రశ్రీరామయోఃక్వచిదంశేచభేదా
భిసంధిః-చరణపవారవిందంతస్కి-ముక్తిపదంముక్తిస్థానం- బంధనసాధ

రణీయః । సచకోష్ఠగత్యావిచార్యమాణస్సంగతిప్రతిసంధా
నాత్మకోబుద్ధివిశేషపవ । సచాత్మనిష్ఠోపిశబ్దధర్మత్వేనవ్యవహి
యతఇతిప్రాంచః।సాద్వివిధా।రూఢిపూర్వకాయోగపూర్వ
కాచేతి ౧౪, తత్రాద్యయథా॥ శ్రీరామచంద్రభవతశ్చ
రణారవిందేరేణుంకథంమధుచముక్తిపదంవదంతి । యదేణు
నా మునిరవాపకశత్రుబంధం రత్నాకరోపి మకరందరసైర

నయోస్తయోర్ముక్తిపదత్వవచనమనుపపన్నమిత్యర్థః-యద్యస్మాత్ - రే
ణునాలగ్ధాత్పదవర్జపరాగేణ-మకరందరసైః గంగారూపమరందభా
రాభిః-రత్నాకరోపి- అత్రాపేకశత్రుబంధమిత్యనువర్తతే- భర్తృశా
పాద్విలారూపిణ్యహల్యాశ్రీరామపాదపంకజరజస్సర్పవిధూతపాతకా
పునర్భూతారమాపేతిరామాయణీకథాత్రానుసంధేయా- అత్రనిందయా
స్తుత్యభివ్యక్తైర్వాక్యజస్తుతిరబంకారః - ఉక్తిర్వాక్యజస్తుతిర్నిందాస్తుతి
భ్యాంస్తుతినిందయోరితిలక్షణాత్-చరణైరవిందత్వారోపస్యతన్నిస్సృ
తాయాంగంగాయాం మకరందత్వారోపస్యచహేతుహేతు మద్భావా
త్పరంపరితరూపకమితి తయోరనుగ్రాహ్యనుగ్రాహకభావాదం గాంగీ
భావేనసంకరః - అత్రరత్నానామాకరోరత్నాకరఇతియోగోప్యస్తే ౧
థాపిరూఢిర్వోగమపహరతీత్యుక్తత్వాన్ప్రాప్తవిభావసంస్కారా

హ-అత్రైతి ॥ ౩౪ ॥ ద్వితీయాముదాహరణి-కాకుత్స్థేతి ॥ శరావణాప
వజలానివర్ష తీతితథోక్తైశరోదధ్యాద్యగ్రసారేవాణికాండేతృణాంతరే -
శరంతునీరభిరతమాలా-నావోజ్యాఘోషోగర్జితంచ- యద్యపినభోభా
గస్థితానామమరాణాం రామరావణసంప్రహారసమవలోకనసమయే స
మున్నమితాస్యత్వమసంభావితమేవ - తథాపితచ్ఛరాసారోగ్రనిగ్లోష
నీరంధ్రగుణఘోషదిగ్భ్రాంతిసంభ్రాంతతయోన్ముఖత్వమభూదిత్యాకూ
తం-అత్రరూపకోపమయోరంగంగిభావేనసంకరః - అత్రకార్ముకాదీ
నాంకేషాంబిద్యోగరూఢత్వేపికకుదితిస్థతీతికకుత్ స్థప్రద్యోత్రస్యాపత్యంపు

విందత్ ॥ అత్ర సర్వేశజ్ఞాయాథాః ॥ ౩౪ ॥ ద్వితీయాయథా ॥
కాకుత్ స్థకార్ముకాంభోదేశరవర్ణిణినాదిని । నృత్యవంతఃక్ర
తుభుజఃకలాపినఇవోన్ముఖాః ॥ అత్ర సర్వేపియాగికాః ॥ ౩౫ ॥ *
ఇతి శ్రీమత్త్రిభువనపవిత్రహరితగోత్రా వతంస వారాణశి
వంశపద్మాకరప్రభాతభానునా పదవాక్యప్రమాణపారావా
రపారీణ శ్రీమహాపాధ్యాయ పర్వతనాథసూరి పండిత
మండలేశ్వరసూనునా శ్రీయల్లమాంబాగర్భరత్నాకరపారి
జాతేననిమగ్నాలాచారపూతేనచతుర్దశవిద్యావిభూషణవతా ధ
ర్మసంభావతా విరచితే శ్రీమద్రఘుకులతిలక యశోఘనసా
రసురభితే సాహిత్యరత్నాకరనామనృపంకారశాస్త్రై వాచ
కశబ్దార్థవృత్తినిరూపణం నామద్వితీయస్తరంగః- *****
ఆస్థామందిరమిందిరా ... విజయతేసాహిత్యరత్నాకరః॥
భర్తృంతర్వాణి... రఘుపతివిభుకేయంద్వితీయస్తరంగః.

మానాకకుత్ స్థఇతి శరావణాంచ్చరాణిజలానివర్ష తీతిత ప్రాయో
యాగికత్వాచ్ఛ్రుత్యాద్యేనయాగికాపవేత్యాశయేనాహ- అత్ర సర్వే
పియాగికాఇతి-శబ్దాఇత్యమవర్తతే ॥ ౩౫ ॥ ఇతీత్యాదిగద్యంవ్యాఖ్యాతం -
నామేతిప్రసిద్ధా - నామప్రాకాశ్యసంభావ్యక్రోధోపగమకుత్సినైత్యమ
రః॥ ఆస్థారమందిరమిత్యాదిగ్లోకద్వయమపివ్యాఖ్యాతం॥ ..... *

ఇతి శ్రీమల్లాదిలక్ష్మణసూరివిరచితే సాహిత్యరత్నాకర
వ్యాఖ్యానేనందరాఖ్యాతేద్వితీయస్తరంః .

శ్రీరస్తు. సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే. లక్షణాంతరంగప్రారంభః - 3

శ్రీరస్తు.

సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే.

లక్షణాంతరంగప్రారంభః - 3

అథలక్ష్యలక్షకలక్షణాలిలక్షయిషురు స్తరతరంగప్రారంభాయసం గతింసర్వయతి-ఏవమితి॥ తావాచ్యవాచకాభిధా మూలంయాసాంతాసాం భావస్తత్తాతయా-వాచ్యార్థమూలోలక్ష్యార్థః- వాచకమూలోలక్షకః- అభిధామూలాలక్షణేతివివేకః-శబ్దంలక్షకశబ్దమిత్యర్థః-యథితి-లక్షణస్యల క్షకలక్షణస్వార్థిత్యర్థః-పాచకాదీతి-ఆదిపదేనవ్యంజకస్సంగృహ్యతే ౧, ఏవం లక్షకం నిరూప్యలక్షణానిరూపణాయావసరందర్శయతి - నన్నితి -

ఏవంవాచ్యవాచకతద్వ్యస్తీర్నిరూప్యసంప్రతితన్ములకత యా లక్ష్యలక్షకతద్వ్యస్తీర్నిరూపయితుమర్థజ్ఞానస్య శబ్దజ్ఞా నపూర్వకత్వా త్పుర్వంశబ్దనిరూపయతి ॥ యోర్థంలక్షణ యాశబ్దోబోధయేల్లక్షకోహ్యసా । లక్షణయాఽర్థప్రతిపాద కశబ్దోలాక్షణికఇతిలక్షణార్థః । లక్షణయేతివాచకాదివ్యాప్య త్తిః ౧, ననుకేయంలక్షణా యద్యోగాచ్చబ్దిస్యలాక్షణికతే త్యపేతాయాం లక్షణాయాస్సామాన్యలక్షణమాహ ॥ వా చ్యార్థబాధేతద్యోగేరూఢితోవాప్రయోజనాత్ । యయాన్యం బోధయేచ్చబ్దోవ్యాప్యత్యాసాన్యలక్షణా॥అన్యమర్థం । అన్య అపేతాయామాకాంతాయాం - ననులక్షకనిరూపణాసంతరంలక్ష్యమని రూప్యకథంలక్షణాయాలిలక్షయిషేతిచేల్లక్షణాబోధమంతరేణ లక్ష్యస్య దుర్బోధత్వాదన్నిరూపణేనైవతన్నిరూపణమపిభవతీతిబోధ్యం- వాచ్యార్థ బాధఇతి - వాచ్యార్థేముఖ్యార్థస్వీకారేపాఠఃప్రమాణపరాహతత్వంత స్సింహ్యతి-ఇమమేవార్థమగ్రే సిద్ధాంతత్వేనకవిర్విపరీవరిష్యతి - తద్యోగే తేనయిఖ్యాతైసలక్షయితుమభిమతస్యసంబంధే- వాచ్యార్థబాధతద్యోగా పాధారణ్యేన-రూఢిఃప్రయోజనంవావికల్పేనలక్షణాబీజం - లక్షణాసం

గ్రహస్తూ నైరాధేనేతిజ్ఞేయం- పతేనరూఢిలక్షణాప్రయోజనలక్షణాచేతి
 ద్వైవిధ్యము క్తంభవతి - లక్షణాప్రయోజకానిలక్షణావీజానీత్యర్థః ౨.
 అర్థేపిలక్షకత్వంప్రతిపాదయితుంశంకతే-నన్వతి - నాద్యభిత్వాద్యంపరి
 హరతి-తత్రహేతుంప్రతిపాదయతి-తస్యేతి-అయంభావః-శబ్దై-భిధయా
 ౨భిధేయమభిధాయఃరతవ్యాపారే సకృదుచ్చరితశ్శబ్దానవృత్తి ద్వయ
 మర్హతీతినిషేధాత్పునస్తస్మిన్లక్షణా రూపవ్యాపారస్యా నంగీకార్యత్వా
 దితి-ద్వితీయంపరిహరతి-నద్వితీయభితి-తత్రహేతుందర్శయతి-అర్థస్యేతి-
 అయమాశయః- ఆలంకారిక సమయవిరోధాదర్థవ్యాపారత్వమన్యనుపప
 న్నమితి-ఉచ్యతఇతి- సముచితో ద్దరమితిశేషః-వాచ్యాన్యేతి-ఆరోపితభితి-
 ఆరోపితత్వవిశేషణేన వస్తుతోర్థవ్యాపారశ్శబ్దేత్వారోపితభితి భేదావగ

శబ్దస్య! ముఖ్యాధికారః! సంబంధః! ప్రసిద్ధిప్రయోజనయోర
 న్యతరచ్చలక్షణాప్రయోజకానీత్యర్థః ౨, ననుకింశబ్దస్యలక్షక
 త్వమర్థస్యేవా । నాద్యః! తస్యస్వార్థప్రకాశనమాత్రేణాప
 రతవ్యాపారస్య పునర్వాప్యపారాంతరాయోగాత్ । నద్వితీ
 యః! అర్థస్యలక్షక త్వేశబ్దవ్యాపారోలక్షణేత్యంగీకారవిరోధా
 దితిచేత్! ఉచ్యతే! వాచ్యాన్యవ్యాపారపవలక్షణా వాచకేన
 మారోప్యతే । నచశబ్దవ్యాపారతాంగీకారవిరోధః! ఆరోపితశ్శ
 బ్దవ్యాపారోలక్షణేత్యభ్యుపగమాత్ ౩. నన్వర్థస్యైవలక్షక త్వే
 కథమజహతాన్వర్థాయాంస్వార్థాంశేవృత్తిః! ఆరోపితభావః! శేష

మాన్వవిరోధగంధభితి ౩, నన్వర్థ పవలక్షక శ్చైత్త్వవిద్యాభతేతత్పరి
 హరః! కథమితిశంకతే - నన్వతి ॥ ఆరోపితశ్శబ్దవ్యాపారభిత్వక్తత్వాదర్థ
 వ్యైవేత్యవధారణం - లక్షక త్వేలక్షణయాన్వార్థప్రతిపాదక త్వేనతిల
 జహతాన్వర్థోయాంసాతస్యాంకుంతాః! ప్రవిశంతీత్యాదౌ- స్వస్యకుంతశ
 బ్దస్యయోర్థస్తదూహితే - కుంతపిష్టపురుషరూపార్థాంతరాంశస్యవి
 ద్యమానత్వా తాన్వర్థాంశభిత్వక్తం-వృత్త్యోర్లక్షణయోర్విరోధస్తస్యా
 భావః! పరిహరః! కథమితిపూర్వః! పక్షః- అయంభావః - తథాసతిలక్షకస్య
 కుంతరూపార్థస్య కుంతవిష్టపురుష రూపలక్ష్యార్థప్రవిష్టత్వాదేకస్యైవ
 కుంతరూపార్థస్య లక్షకత్వంలక్ష్యత్వంచేతి లక్షణాద్వయాపత్యైర్వృత్తి

విరోధ ప్రాప్తతత్పరిహారకథంభవతీతి సమాధత్తై - కేవలేతి-అయంభా
 వః - కేవలస్వార్థస్యలక్షకత్వంతత్సహితస్యాస్యస్యలక్ష్యత్వంచేతిలక్ష్యల
 క్షకభేదస్యసద్భవాద్వృత్తివిరోధానప్రసజతీతిజానీహీతి - ప్రతిపాదక
 తాసంబంధేనలక్షకేవమయతాసంబంధేనలక్ష్యేచలక్షణాయాస్థితిరితివి
 వేకః - కేచిత్తువృత్తివిరోధిత్యతాభిధానలక్షణయోర్విరోధిత్యామనం
 తి-తదసత్ - అతార్థస్యలక్షకత్వేనశబ్దమాశ్రయ్యాపారభూతాయాతి
 భిధాయాస్తతాప్రసక్తేః - కేవలేత్యాదివిరోధపరిహారవాక్యేచలక్ష్యల
 క్షకభేదసద్భవాదిత్యనేనకేవలస్యలక్షకత్వంసముదాయస్యలక్ష్యత్వమి
 తిలక్ష్యలక్షకయోర్భేదప్రతిపాదనాదేకస్తిన్నద్ధేలక్షణాద్వయా వత్తిరితి
 పూర్వపక్షవాక్యతాత్పర్యావగతేశ్చ- ననుయద్యపిస్వార్థంప్రత్యాయో

లసముదాయభేదేనలక్ష్యలక్షకభేదసద్భవాదిత్యవేహీనస్వార్థ
 ధర్మస్యశబ్దాధ్యారోపేకింసమిత్తమితిచేచ్ఛబ్జప్రతిపాదిత స్వై
 వార్థస్యలక్షకత్వాదితివదామః|నహిశబ్దవ్యాపారసంస్పృగ్మం
 తరేణాన్ధాన్ధాంతరంలక్షయితుమీష్టే|అన్యథాప్రమాణాంతరోప
 నీతానామథానాంలక్షకత్వప్రసంగాత్ | అతోర్థవ్యాపారోప
 శబ్దమహిమ్నాప్రాప్తత్వాచ్ఛబ్జవ్యాపారిత్యుచ్యతే-అతఏ
 ఎసాంతరాథ నిష్కశ్చబ్జవ్యాపారోలక్షణేత్యాశ్రేయతే ౪

వాచ్యార్థబాధిత్యనేనవాచ్యార్థస్వీకారేవాక్యప్రమాణ్యా

జరతవ్యాపారస్యశబ్దస్యపునర్వ్యాపారాంతరాయోగాదర్థస్వైచలక్షక
 త్వముపపద్యతే-తథాసత్యర్థవ్యాపారభూతాయాతి-తానాశ్చబ్దాధ్య
 రోపః-నుపపన్నిత్యాశక్యసమాధత్తై-నన్వితీ-శబ్దప్రతిపాదితస్వైవేతి
 తాప్రధారణేనప్రత్యక్షాదిప్రమాణాంతరప్రాప్తానాంప్రవాహాదిరూపా
 థానాంలక్షకత్వంసంభవతీతిజ్ఞాప్యతే-ఇతినిమిత్తమితీత్యర్థః-ప్రతిపాదితా
 ర్థమేవగ్రథయతి-నహిత్యాదివా- ననులక్షణాయాడభయవ్యాపారత్వేసి
 ధేకించైలక్షణ్యమిత్యాశంక్యాహ-అతపవేతి- అంతరేణవ్యవధానేనసహిత
 సాన్సంతరస్సచాసావగ్ధశ్చసాంతరాధః వాచ్యార్థవ్యవహితస్తీరాదిప్రస్తి
 నిష్ఠాతాత్పర్యంయస్యసతథోక్తః - ఏతేనావ్యవహితార్థనిష్ఠాథవా
 పారోపీతిసూచ్యతే ౪. ఏవంలక్షణాంవిమృశ్యసంప్రతితల్లక్షణంవిమృశే

తి - వాచ్యాధ్యబాధితః||వివక్షితాధ్యమాహ-వాచ్యాధ్యస్వీకారాది-అన్యథా
ప్రతిపాదనమనుపపన్నమిత్యాహ-నత్విత్వాదినా-వాచ్యస్యముఖ్యాధ్యస్య
అధైనవాక్యాధైనబాధసంబంధానుపపత్తిః-అథాంతరమాహ-నాపీత- న
వివక్ష్యతే - ఏవంకాపాధ్యద్వయస్యాపాతమధురత్వాదితిభావః ౫, అ
వ్యాపకమేకంలక్షణాలక్షణందర్శయతి-వాచ్యస్యేతి- తత్సంబంధవశేనవా
చ్యాధ్యసంబంధవశేన-ప్రాప్తస్య-తీరాదేరితిశేషః - క్వచిదవ్యాప్తిందర్శ
యతి-నహితి-హియస్తాత్-తల్లక్షణంనాస్తీతీసంబంధః - అత్రాపిశబ్దే
గంగాయాంఘోషఃప్రతివసతీత్యాదౌవస్తీతిమాచ్యతే-ద్విషద్భూహేభా
క్తుంప్రవృత్తంప్రతిసుహృదావిషంభుజ్జ్యేతిప్రయుక్తత్వాద్విషపద
స్యద్విషదన్నైభుజ్జ్యేత్యత్యస్య మాభుంక్థాత్యధైవవాచ్యాధ్యహేనపూ

నుపపత్తిర్వివక్ష్యతే నతువాచ్యస్యవాచ్యేనవాక్యాధైనసంబం
ధానుపపత్తిః । వాపిముఖ్యాధ్యస్వీకారేప్రత్యక్ష్యాదిప్రమాణవి
రోధోవావివక్ష్యతే ౫, అతఏవ తచుభయవివక్షయాప్రవృ
త్తంకైశ్చిదుక్తంలక్షణాలక్షణద్వయమవ్యాప్తిరూపితం । త
థాహి ॥ వాచ్యస్యాధ్యస్య వాక్యాధైనసంబంధానుపపత్తితః ।
తత్సంబంధవశప్రాప్తస్యాన్వయాల్లక్షణోచ్యతేతియల్లక్ష
ణంతదవ్యాపకం । నహివిషంభుజ్జ్యేత్యత్యాధౌపతీల్లక్షణమ
స్తి । సర్వేషాంపదానాంలక్షకత్వేనవాచ్యాధ్యబాధాత్ ౬.

ర్వకంప్రవృత్తత్వాజ్ఞాహద్వాచ్యా-అత్రాదిశబ్దేన-ఉపకృతంబహుయస్ర
కిముచ్యతేతిత్యాదిర్వృత్త్యాతే-అవ్యాప్తిహేతుమాహ-సర్వేషామితి - లక్ష
కత్వేనహేతునా-వాచ్యాధ్యస్యాబాధాత్ - బాధశబ్దస్యతస్యతేసంబంధా
నుపపత్త్యధికత్వేనసంబంధోపపత్తేరిత్యర్థః-అయంభావః- గంగాయాం
ఘోషః ప్రతివసతీత్యాదౌ సర్వపదానామలక్షకత్వాద్వాచ్యాధ్యస్య
వాక్యాధైనసంబంధానుపపత్తిస్సంభవతి - అశ్రతుసర్వపదానాంలక్షక
త్వేనవాచ్యాధ్యస్యాప్యన్వయసంభవాత్సంబంధోపపత్తిరితి - అస్తత్ప్రత్యా
వలంబనేతువాచ్యాధ్యస్వీకారేవాక్యప్రమాణ్యానుపపత్తిరక్షతేతివ్యక్త్య
తే-సుహృద్వచనేవిషభక్షణోపదేశరూపాధ్యస్యానుపపన్నత్వాత్ ౬, ద్వి
షేయమవ్యాపకంలక్షణమాహ-యఃపి? ఏతన్నైవస్వయమగ్రేణచ్యుతేనా

స్వేతి-మానాంతరేతి-మానాంతరవిరోధే ప్రత్యక్షాదిప్రమాణవిరోధే సతి-
ముఖ్యాద్దై నావి నాభూతే ప్రతీతిః ముఖ్యాద్ధావి నాభూతవిషయక ప్రతీతిః -
ఇతియదపిలక్షణాలక్షణంతదవ్యవ్యాపకం - కుత్రావ్యాప్తిరిత్యత్రాహ -
కుండపాయి నామితి - కుండా నామత్సరుశూన్యాత్పమసాస్తైస్సమంపిబం
తీతికుండపాయిసః - తేషామయనేతన్నామకేసత్రయాగవిశేష-మాసం
కృత్యైస్సపిమాసే- కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగఇతిద్వితీయా - అగ్ని
హూత్రంజు హూతికరోతి- సుబంతతిజంతయోరేకార్థత్వేతిజంతస్యక
రోత్యర్థకత్వనియమాత్ - ఇత్యత్రావ్యాపకత్వాత్తదవ్యవ్యాపకమితిపూ
ర్వేణసంబంధః- అగ్ని హూత్రశబ్దంవ్యాకుర్వన్నవ్యాప్తిందర్శయతి
తథాహీతి-యావజ్జీవమగ్ని హూత్రంజు హూతీత్యత్ర - విషయవాక్య
ఇతిశేషః - నిత్యాగ్ని హూత్ర నామత్వం నిత్యాగ్ని హూత్ర నామపరత్వ

యదపి మానాంతరవిరోధేతుముఖ్యాధ్యస్యపరిగ్రహే ముఖ్యా
ధే నావి నాభూతే ప్రతీతిర్లక్షణోచ్యతఇతిలక్షణాలక్షణంతద
వ్యవ్యాపకం కుండపాయి నామయనేతన్నామగ్ని హూత్రం
జు హూతీత్యత్రైశ్చ లక్షణస్యావ్యాపకత్వాత్ । తథాహీ ।
యావజ్జీవమగ్ని హూత్రం జు హూతీత్యత్రాగ్ని హూ
త్రపదస్యనిత్యాగ్ని హూత్ర నామత్వం తత్ప్రఖ్యనయేనసంస్థం-
లయంచాగ్ని హూత్ర శబ్దః కర్తాంతరేననిత్యాగ్ని హూత్ర

మిత్యర్థః-తత్ప్రఖ్యనయేనతత్ప్రఖ్యాధికరణన్యాయేన-తద్విచారేణేత్యర్థః-
తదుక్తం-విషయోవిషయశ్చైవపూర్వపక్షస్తథోత్తరః । తయోఃఫలం
చపంచై తేశాన్ప్రేధికరణంమతమితి - తత్ప్రఖ్యంచాస్యశాస్త్ర మిన్ద్య
స్య యావజ్జీవమగ్ని హూత్రంజు హూతీతివిషయవాక్యం- విషయవా
క్యస్థాగ్ని హూత్రపదమగ్ని హూత్రయతేననేతిదధ్యాదిగుణవరం వాఅ
గ్నిర్హూత్రయతేస్త్రిన్మితికమనామపరంవేతివిషయః - గుణవిధాయకమితి
పూర్వఃపక్షః-తందధ్యాదిగుణంప్రఖ్యాపయతీతితత్ప్రఖ్యం- అన్యశాస్త్రం
శాస్త్రాంతరంచాస్తీతి నిత్యాగ్ని హూత్రరూపకర్తృ నామపరం భవతీత్యు
త్తరఃపక్షః-అన్యశాస్త్రంతు- అజ్యేనజుహుయాదిత్యాదికం - తయోఃఫ
లంతుతదర్థప్రతిపాదనేనైవప్రవృత్తం లయంచేతి - అయంతత్ప్రఖ్యన్యా

యానుగృహీతఇత్యర్థః-చ స్త్వర్థః-కర్తాంతరే నిత్యాగ్నిమౌనాశ్రయసదృశే సత్రయాగాంగభూతేకస్త్వింశ్చిత్రమణి - సాధ్యవసానలక్షణయాసాదృశ్యమూలత్వాగ్నేత్యేతిశేషః-ప్రకరణాంతరభితి-ప్రకరణాంతరే అగ్నిమౌనాశ్రయప్రకరణాద్భిన్నేసత్రయాగప్రకరణే-ప్రయోజనాన్యత్వంఫలభేదః-ఇత్యత్రనిర్ణీతం - ఏవమగ్నిమౌనాశ్రయశబ్దార్థముత్పాదకత్వాప్తేంద్రయతి-సహితి- తత్రహేతుప్రతిపాదయతి- తదితి - తదర్థస్యకర్తృరూపస్యాగ్నిమౌనాశ్రయశబ్దార్థస్యప్రత్యక్షాద్యగోచరత్వాత్ - ప్రవాహాదీనామివప్రత్యక్షాదిప్రమాణావిషయత్వాత్ - వాక్యప్రామాణ్యానుపపత్తిస్తు మాస మగ్నిమౌనాశ్రంజుమౌనీత్యత్యాగ్నిమౌనాశ్రపదస్య ని

సాధర్మ్యాత్సాధ్యవసానలక్షణయాప్రవర్తత ఇతిప్రకరణాంతరేప్రయోజనాన్యత్వమిత్యత్రనిర్ణీతం । నహ్యశ్రమానాంతరవిరోధః । తదర్థస్యప్రత్యక్షాద్యగోచరత్వాత్ । తస్మాన్ముఖ్యాధపరిగ్రహే వాక్యప్రామాణ్యానుపపత్తిరేవ లక్షణాపీఠం 2, ఉక్తంహి॥ వాక్యప్రామాణ్యభంగస్సాన్వితాన్వభిధయవరేవదే । లక్షణాతత్రవిజ్ఞేయావాక్యేలాంకికవైదికఇతి । అస్తిచగంగాయాంఘోషఃప్రతివసతి ఆదిత్యోయువఇత్యాదిలాంకికవైదికవాక్యేషు । ముఖ్యాధమాశ్రపరత్వే వాక్యప్రామాణ్యానుపపత్తిః । యద్యపితత్రవాచ్యాథాన్వయానుపపత్తిరస్యస్తి । తథాపిలోకేనువన్తపుష్టాంపుథివీచిన్వంతిపురుషా

త్యాగ్నిమౌనాశ్రయముఖ్యాధపరత్వే తస్యతత్ప్రఖ్యాధికరణేన యావజ్జీవమిత్యాదివిషయవాక్యేవిహితస్యసత్రయాగేపునర్విధానాయోగాదుర్నివారేతితత్త్వంతస్మాత్-ప్రకారాంతరప్రతిపాదితలక్షణయోరవ్యాపకత్వాదిత్యర్థః 2. ఏవంప్రతిపాద్యవాచ్యాధబాధఇత్యత్రస్వాభిమతార్థంవిస్రంభాయకారికారూపేణనిశ్చినోతి-వాక్యేతి - ఉక్తమర్థంక్రమేణలోకవేదయోఃప్రదర్శయతి-అస్తిచేతి-అస్యవాక్యప్రామాణ్యానుపపత్తిరిత్యనేనసంబంధః-కైశ్చిద్వాచ్యాథాన్వయానుపపత్తిర్దివక్షితా తానిరాకర్తుమాహ- యద్యపితి-తత్రవాచ్యాధపాదఇత్యత్రేత్యర్థః . తథాపివాచ్యాథాన్వయానుపపత్తిరూపాద్దేహ్యమానేనత్యసేత్యర్థః- ౬ స్వా

ర్థస్యక్రమేణలోకవేదయోర్వ్యభిచారందర్శయతి- సువర్ణైతి- నిగదవ్యాఖ్యాతోయంశ్లోకః-నిష్ప్రియోజనసేసర్వేపిచిన్వంతీతివక్తవ్యేత్రయ ఇత్యుక్తత్వాత్ప్రయోజనరహితేశూరాదికర్తృకసువర్ణపుష్టపృథివీకర్తృకవిచయనరూపవాక్యాధై- ధ్వనినా-లక్షణామూలేనేతిశేషః- వేదచేతి-తేపిస్తాశీశ్రుగామినీ- తస్మాత్వాచ్యాధాన్వయానుపపత్తిరూపార్థస్యాప్యనైకాంతికత్వాదిత్యర్థః- సూక్తం సుష్మాక్తం ౮. తతస్తద్యోగశబ్దార్థమాహ-తద్యోగఇతి-సంబంధమాత్రంసంబంధసామాన్యం-వాచ్యాధాన్వయో

స్త్రయః । శూరశ్చక్రతవిద్యశ్చయశ్చజానాతీసేవితుమిత్యాదౌపదార్థానామన్వయసంభవేపినిష్ప్రియోజనేతాత్పర్యాసంభవేనవాక్యప్రామాణ్యానుపపత్తేః ప్రతీయమానంవాక్యార్థంహిత్యాశూరాదిత్వం సంపదోహేతురితి ధ్వనినాసూచ్యతే । వేదచ । వాయుర్వైతేపిస్తాదేవతేత్యాదౌసంభవత్యేవవాచ్యాధాన్వయేనైరర్థకృతశేన దేవతాప్రాశస్త్యలక్షణయా కర్తృణఃప్రాశస్త్యంలక్ష్యత ఇత్యర్థవాదాధికరణేనిర్ణీతం । తస్మాద్వాక్యప్రామాణ్యానుపపత్తిరేవలక్షణాతేపికేతి సూక్తం ౮, తద్యోగఇతియోగశబ్దేనసంబంధమాత్రంవివక్షితం । ప్రయోజనంచయథాసంభవంతత్రతత్రరప్రప్రవ్యం । అత్రరూఢిణోవాప్రయోజనాదిత్యేతల్లక్షణావిభాగవరం శిష్టంలక్షణవరమితిజ్ఞేయం ౯, తత్రరూఢిలక్షణాయథా ॥ ప్రవీణోభవతోరామకృపాణోయిధియన్నిజం । కోశంచర్మమయంహిత్యాఽగృణోర్రత్నమయంద్విషాం ॥ అత్రప్రవీణఇత్యత్రవీణాప్రకర్షస్యప్రకృతానుపయోగాదూక్రితః ప్రసిద్ధే

ధాన్వయోర్వేయసంబంధాస్సంభవంతి తేసర్వేపియోగశబ్దేనసంగృహ్యంత ఇతిభావః - మాత్రంకాత్యేన్యవధారణఇత్యవరః ౯. క్రమప్రాప్తాంరూఢిలక్షణాముదాహరతి-ప్రవీణఇతి-ప్రవీణోనిపుణః - కోశంఖడ్గపిథానంధనాదికంచ - కోశోస్త్రీకుట్టలేఖడ్గపిథానేర్థోఘదివ్యయోరిత్యనురః-లక్షణాబీజభూతంచ-ఖ్యాధాన్వయాధందర్శయతి-అత్రైతి-ప్రకృప్తా వీణాయస్యసప్రవీణః-ప్రవీణత్వమేవవీణాప్రకర్షఃతస్యప్రకృతానుపయోగా

న్యూఖ్యార్థబాధః - వాచ్యలక్ష్యయోః ప్రావీణ్యయోరేకపదోపాత్తత్వోపాదికాభేదస్సంబంధః - లక్షణస్థరూఢిపదస్య శక్తిపరత్వేవిరోధాద్వివక్షితాథామామా-ప్రసిద్ధేరేవేతి-యోగేనత్యవేత్యవధారణాథాః- ననుప్రవీణపదస్యరూఢిశక్త్యానిపుణబోధకత్వా తదాధనిపుణత్వేలక్షణేతిచేదుచ్యతే- యద్యపిప్రవీణశబ్దప్రకృష్టావీణాయస్యేత్యవయవశక్త్యావిలక్షణవీణాశాలిత్యరూపార్థః రూఢిశక్త్యానిపుణత్వ రూపార్థశ్చైతీరజపదవద్యోగరూఢీ- తథాపిక్వచిద్యోగరూఢస్యపదస్యావయవాథానన్వయాత్ స్థల

రేవనిపుణత్వేలక్షణాశ్రేయతే || ౧ || ప్రయోజనలక్షణానుప్రథమంశుద్ధాసారోపాసాధ్యవసానాచేతిన్రివిధా । తత్ప్రయోజనజహతాన్విధా-జహతాన్విధా జహదజహతాన్విధాచేతి త్రివిధా|ఇతరేతుప్రత్యేకం గౌణీశుద్ధాచేతిద్వివిధా|ఇతిఫలతోలక్షణాసప్తవిధేతివిభాగం సిద్ధవత్కృత్య త్రమేణతాసాంలక్షణాదాహరణేదర్శయన్నాదౌజహతాన్విధాంలక్షయతి || స్వాధికం హిత్యాపరోక్షీశ్చేజ్జహతాన్విధాతదాభవేత్ || యదాగంగాదిశబ్దః పరస్యతటాదేః ఘోషాద్యధికరణత్వ సిద్ధయేస్వాధికం హిత్యాస్వాత్మానంతటాద్యథేప్రవర్తయతి తదాస్వార్థత్యాగాజ్జహతాన్విధా-స్వధనసంజ్ఞేత్యధః ౧౦, యథా|| గ్రామాస్త్రయస్సర్వరహితాః క్వచుతాస్సదైవశ్రావ్యాశ్చ మధ్యమయతాభరతేనదాతాః । రామేణతూన్నతథనాశ్చతశోమహద్వాః ప్రిత్యాశ్చపాత్రవశగానిహితానదీషా || భరతేనసంగీతశాస్త్రప్రవర్తకేణగ్రామాః స్వరసందోహోన్మకాః । తథాస్వరా

కమలేనరజపదస్యేవరూఢ్యధైవిశ్రాంతిరితిబోధ్యం || ౧ || అథప్రయోజనలక్షణాంవిభజ్యోదాహరతి- ప్రయోజనలక్షణేతి-ఫలతఃపర్యవసానాదిత్యధః - సప్తవిధేతి - జహతాన్విధా అజహతాన్విధా జహదజహతాన్విధా శుద్ధసారోపా - శాణసారోపా - శుద్ధసాధ్యవసానా - గౌణసాధ్యవసానాచేతి || జహతాన్విధాంలక్షయతి- స్వాధికమితి || లక్షణంవ్యాకరోతి-యదేతి || స్వాధికంప్రవాహాదిరూపమిత్యధః ౧౦. ఉదాహరతి - గ్రామాఇతి || స్వయంవ్యాకర్షన్లక్షణంయోజయతి- భరతేనేతి || అన్యత్రవిప్రసా

తరణమెవశోధనం- నైవరితి-సోపానాతావాత్సనిస్సంత్రిహ్వాత్మియేసో
 ౭(స్త్రి)యాంధనెత్తమరః- సంప్రదానేప్రతిగ్రహీతరిత్యధః- అతవివేతి-
 స్వరహితాత్తమ్రజతుకాప్తన్యామనశబ్దస్యైవస్తిత్వాచ్చబిజ్జేషః - అ
 న్యత్రైకనాథావలంబిఫలద్వయవదద్ధయోరేవస్తిత్వాదధ్యక్షేషః-తయోః

శాంసందోహూగ్రామశత్యభిధీయతశత్యత్వత్ । దా
 తాశ్శోధితాః - దైవశోధనశాఖాలోకాపం । అత్రక్షేపమహి
 మ్నభరతేనరాజవిశేషేణజనపదవిశేషావితీర్ణాశత్యపిధ్యన్యతే ।
 తేచత్రయపవ । షడ్జగ్రామస్తతైవైకోమధ్యమగ్రామవివచ ।
 గాంధారగ్రామశత్యేతద్గ్రామశ్రయముదాహృతమిత్యత్వత్ ।
 నాపరిమితాశత్యపిధ్యన్యతే । స్వరహితాస్సర్వైరైర్
 పాదాదిభిస్సంఘీభూతైర్హితాఃప్రియాశ్చ స్యూరపకథనం ।
 స్వైర్ధవైరహితాశ్చినిందాచవ్యజ్యతే । క్వధృతాః క్వాపిధృ
 తాః । స్వరాణామభివ్యక్తిమాత్రశరీరత్వానైర్మత్రధృతాశ్చ
 తిస్వభావోక్తిః । యత్రక్వచన దేశేసంప్రదానేచనిహితాశ్చ
 తినిందాచవ్యజ్యతే । సదైవశ్రావ్యానిత్యంశ్రోత్రగ్రాహ్యైశ్చ
 స్వభావోక్తిః । అన్యత్రగ్రామాదతాశ్చినిత్యంవాక్పాత్రసి
 ధ్ధాఃవతుదర్శనయోగ్యాశ్చివ్యజ్యతే । కించమధ్యమయతా
 మధ్యమగ్రామేణ సంగతాః । అన్యత్ర సత్రయోప్య
 త్ప్రొక్షాశ్చిధ్యన్యతే । పవంభరతదత్తగ్రామేభ్యోరామదత్త
 గ్రామాణామతిశయఉత్తరాద్ధైప్రతిపాదితస్సంబంధవివ । అతప
 వాత్రశబ్దాధ్యక్షేష ప్రతిభాస్థాపితా తిశయోక్త్యనుపాశ్రి
 తోవ్యతిరేకాలంకారః । అత్రనదీనాం స్తోత్రోయాపాణాం
 గ్రామాధికరణతానసంభవతీతినదీశబ్దస్తస్యకముఖ్యాధ్యక్ష
 హీతేవాక్యప్రామాణ్యభంగాత్సంత్యక్త్వా౭ధిక తరతైత్య

ప్రతిభయాశక్త్యోథాపితయా౭సంబంధేసంబంధ రూపాతిశయోక్త్యా
 ౭నుపాశ్రితః ॥ అత్రైతి ॥ వాచకశబ్దప్రయోగేఫలప్రతిపాదనాభావం
 లాక్షణికవదేతత్ప్రతిపాదనంచదర్శయన్నాహ- నదీశబ్దశ్చి - తత్సంబంధి
 నితీరేస్వాత్మానమర్పయతీతి - అయంభావః-స్వాంత్యైశబ్దప్రయోగేవ్య

వాచకపదప్రయోగానౌచిత్యాన్నదీతీరేషునిహితా ఇతిప్రయోక్తవ్యేనదీ
 ఘనిహితాఇతి ప్రయోక్తుర్నదీ గతశ్చై త్యపావనత్వాదిధర్మాస్తదవినా
 భావసంబంధేనతీరేష్యపిప్రతీయంతామిత్యాశయఇతి - ఇతిహేతుః - అ
 లంకారాః కేచిదభిధామూలాః - కేచిల్లక్షణామూలాః - కేచిద్వ్యంజనా
 మూలాశ్చ - ఇయంకస్యాలంకారస్యమూలమిత్యత్రాహ-ఇయమితి-అప్ర
 స్తుతప్రశంసాదేః - వ్యాజస్తత్వాదిరాదిశబ్దాః - సామాన్యేతి - ప్రతి

పావనత్వాదిద్యోతనాయ తస్యబంధినితీరేస్వాత్మా నమర్ప
 యతీతీయంజహత్స్విధా - ఇయమప్రస్తుతప్రశంసాదేరలం
 కారస్యమూలం । సామాన్యవిశేషకార్యకారణసరూపాణామ
 స్యతమస్యాప్రస్తుతస్యకథనాత్తేషామేవాన్యతమస్యప్రతియో
 గినఃప్రస్తుతస్యగమ్యత్వేహ్యప్రస్తుతప్రశంసా । తత్ప్రస్తు
 తస్యాప్రస్తుతత్వాదేవకథనమనుపపన్నంసత్స్విధాత్వాగేన
 ప్రస్తుతమాక్షివతీతియక్తమస్యాజహల్లక్షణామూలత్వం॥౨॥
 యదాపునస్సాభిధేయవిపరీతమగ్ధంలక్షయతి తదాసాజహ
 త్స్విధావవిపరీతలక్షణేత్యవ్యతే ॥ యథా ॥ రామస్సరా
 సురదురానదదుర్గవతీఽదై త్యః పరాధశతురంగచమూసహః
 యః । జయ్యఃకథంవదవిభీషణరావణేనస్థానమ్యతేనమనుజేన
 పదాతినాచ ॥ ఇదమింద్రజిత్వచనమభిధేయవిపరీతమగ్ధం ల
 క్షయతి । రామరావణయోర్ముఖ్యాగ్ధాసంభవోఽనుపపత్తిః ।
 విరోధస్సంబంధః । రామస్యసజయత్వం రావణస్యదుర్జయ
 త్వంప్రయోజనం । ఇయంతువ్యాజస్తత్వేర్గీయం । యప్రవాచ్య
 యానిందయాస్తుతిస్తుత్యావాచ్యయానించాపగవ్యతే సా
 హివ్యాజస్తుతిః । తత్రవిపరీతార్థప్రతిపత్తిర్విరుద్ధలక్షణామా

యోగినఃఅధేయభూతస్య - తత్రఅప్రస్తుతప్రశంసాయాం ॥ ౨ ॥ జహ
 త్స్విధాయాఃప్రకారాంతరంప్రదర్శయన్నదాహరతి - రామఇతి ॥ ప
 రాధసంఖ్యాకా శ్చతురంగచమ్యస్సహాయస్యసః - జయ్యఃజేతుంశ
 క్యః - లక్షణాప్రయోజకానివాచ్యాగ్ధబాధాదీనిదిర్భయతి - అనుపపత్తిరి
 తి-వాక్యప్రామాణ్యానుసవత్తిరిత్యర్థః - సంబంధఇతి-వాచ్యలక్ష్యయో

దితిశేషః ॥ ౩ ॥ అజహత్స్వగ్ధాంలక్షయతి- శబ్దభితి॥వ్యాకరోతి - య
త్రైతి ౧౧. ఉదాహరతి-నయేతి॥దాక్షిణ్యంమిత్రశాస్త్రవసనుభావః-ధ
మోవిధ్యుక్తకమానుష్ఠానం-వైదుష్యంయదిశబ్దార్థః ॥ లక్షణంలగ
యతి- అత్రేతి ॥ తత్సంబంధినః-దయాదిగుణవిష్టానిత్యర్థః-నస్వేవమపివృ
త్తివిరోధసంభవతీత్యాశంక్యసమాధత్తై-నచేతి-తస్మాత్-స్వార్థభిత్త్యర్థః- శ
బ్దస్యాభిధా - అంశాంతరే స్వార్థవిశిష్టాంశేలక్షణాచేత్యేకదైవవృత్తిద్వ
యాపత్తిరితి- పరిహరతి-అత్రాపీతి- అపిశబ్దేనజహత్స్వగ్ధాయామివేతి
జ్ఞాప్యతే- అథాంతరే- విశిష్టాకారేణవిలక్షణత్వాదథాంతరత్వం- సృష్టి

లైవ ॥ ౩ ॥ అజహత్స్వగ్ధాంలక్షయతి॥ శబ్దస్వార్థక్రియా
సిద్ధ్యస్వగ్ధాత్యాగేనలక్షయేత్ । అథాంతరంస్వార్థయుతము
జహత్స్వగ్ధికాభవేత్॥యత్రశబ్దేనస్వార్థగతక్రియాసిద్ధయే
స్వగ్ధాత్యాగేనైవతద్విశిష్టమథాంతరంలక్ష్యతే - యథాకుం
తాఃప్రవిశంతీత్యత్రకుంతప్రవేశాయతద్వంతఃపురుషాః-సా
అజహత్స్వగ్ధాంలక్షణేత్యర్థః ౧౧, యథా॥దయాదాక్షిణ్య
దాతృత్వదైర్యధమాదయోగుణాః । విశంతిభవతోరామ
సుధమా-సన్నిభాంసభాం ॥ అత్రదయాదిగుణానాంస్వత
స్సభాప్రవేశాసంభవాత్తద్విధయేదయాదిశబ్దాస్వగ్ధోపా
దానేనైవతత్సంబంధినఃపురుషాంలక్షయంతి । నచస్వార్థావ
రిత్యాగే-తస్మాత్శబ్దస్యాభిధా అంశాంతరేలక్షణాచేత్యేకశబ్ద
స్వేకదైవవృత్తిద్వయాపత్తిరితివాచ్యం । అత్రాపిస్వార్థం
హితైవస్వార్థవిశిష్టేఽథాంతరే సృష్టిన్యాయేనలక్షణాన్వీ

న్యాయేనలక్షణాయాన్వీకారాద్వృత్తిద్వయాపత్తిరితినవాచ్యమితిపూ
ర్వేణసంబంధః-సృష్టిన్యాయస్తు- సృష్టిరుపదధాతీత్యత్ర సృష్టిశబ్దస్యకే
వలసృష్టిప్రకానాముపధానాభావాద్వాచ్యార్థ బాధేనతి ఏకయాస్తువత
ప్రజాఅధీయంతేత్యనువాకప్రతిపాదితసృష్ట్యసృష్టిప్రకాసముదాయయ
థాలక్షణాన్వీక్రియతేతథాత్రాపివాచ్యార్థభూతదయాదీనాం స్వతస్స
భాప్రవేశాసంభవాత్తద్విశిష్టేషులక్షణేతి- ననుస్వార్థత్యాగేకధమజహ
త్స్వగ్ధ తేత్యాశంక్యసమాధత్తై - హంతేతి - హంతేహిహి - స్వనచ

సవ్యాఘాతోశ్రహర్షకారణం- సహీతి- అభిధేయవిశిష్టాన్ధాంతరస్యలక్ష్య
త్వాదభిధాయాపవత్వాగోసత్వభిధేయస్యేత్యజహత్సాన్విధితేతిభావః-స
నుకథమభిధాయాస్త్యాగోనాభిధేయస్యేత్యాశంకాంపరిహరతి - గంగా
యామితి- వికృత్యవికృతింభీత్వాలక్షణాయాలక్షణఖ్యవ్యాపారాత్ -
సమాసోక్త్యాదేరితి- ప్రస్తుతాంకురాదిరాదిశబ్దార్థః - ఉపపత్తిందర్శయతి
తత్రైతి - ప్రస్తుతస్వరూపస్యానుపమదైవోపమద్వాభావేన - అత్యాగనేతి
యావత్ ॥ ౪ ॥ ఉదాహృతయోఃప్రయోజనలక్షణయోర్మతాంతరేసం
జ్ఞాంతరమిత్యాహ- అనయోరితి-జహదజహత్సాన్విధేతిలక్షణేతయోః-
జహత్సాన్విధాయాలక్షణలక్షణేతి- అజహత్సాన్విధాయాఉపాదానలక్ష

కారాత్-హంతతర్హ్యజహత్సాన్విధతాకథమిచ్ఛేత్ । సవ్యా
భిధాత్యాగమాత్రేణసాన్విధత్యాః - గంగాయాంఘోషఇ
త్యాదిస్థలవైలక్షణ్యేనస్వాభిహితార్థమేవాన్ధాంతరవైశిష్ట్యే
నవికృత్యపునర్లక్షణాయాస్వీకారాదితీసంతోష్టవ్యఽసభాస
దాముత్య-ర్షద్యోతనంప్రయోజనం । ఇయమజహల్లక్షణాస
మాసోక్త్యాదేర్భిజం । ప్రస్తుతవిశేషణసామ్యఽప్రస్తుతస్య గ
వ్యత్వేహిసమాసోక్తిః । తత్రప్రస్తుతస్వరూపానుపమదైవై
వవిశేషణమహిమ్నాఽప్రస్తుతాత్మేపాత్ ॥ ౪ ॥ అనయోర్జ
హదజహత్సాన్విధలక్షణయోర్లక్షణలక్షణోపాదానలక్షణేతి
చసంజ్ఞాంవినివేశ్యవ్యాజహరకావ్యప్రకాశకారః ౧౨ జ
హదజహత్సాన్విధాంలక్షయతి ॥ అంశభేదముపాదాయజహ

ణేతిచసంజ్ఞాంవినివేశ్యనిధాయ కృత్వేతియావత్ - తద్వ్యాజహరప్రకార
స్తు॥స్యసిద్ధయేపరాత్మేవః- పరార్థంస్వసమర్పణం- ఉపాదానం లక్షణం
చేతి ॥ ఆద్యాసాన్విధముపాదాయాస్యంలక్షయతీత్యుపాదానలక్షణా- ద్వి
తీయాతువాచ్యమగ్ధమన్వయాయోగ్యత్వేనోపలక్షణీకృత్యాన్వయయో
గ్యమగ్ధంతత్సంబంధినంలక్షయతీతిలక్షణలక్షణేత్యుచ్యతఇతితద్వ్యాకర్తా
రః- ఉపాదానలక్షణాయాలజహల్లక్షణేతిలక్షణలక్షణాయాజహల్లక్షణే
తిచతాంత్రికవ్యవహారః ౧౨, జహదజహత్సాన్విధాంలక్షయతి అంశభే
దమితి ॥ ఉపాదాయావలంబ్యసాన్విధంజహతితత్రైవజహతిచయది ॥ ఉ

దాహరతి-సముద్రతి || ౧౫దేనైవవ్యాకృతం||అత్రైతి-యయోదైశకాల
యోరైశిష్ట్యం-ఇజహతి-ఏతదైశకాలవైశిష్ట్యస్యాన్యవిద్యమానత్వాదితి
భావః|| ౫|| సనుశబ్దవ్యాపారాణామేకైకపరిధమత్వ నియమాదత్రిపద
ద్వయధమత్వ నుపపన్నమిత్యాక్షిపతి-సన్నితి|| అభిధావదభిధాయాశ్చ
వ-నాపీతి- అన్యోవిద్యానాథః- సత్యపివిద్యమానాపి- ఆద్యంపరిహరతి -

తినజహతిచ। శబ్దస్సాన్వర్థంయదిజహదజహతాన్వర్థలక్షణా||
యథా || సముద్రకన్యాసముసాసితోయోవై కుంతలోకేవన
లింపితేనే। సోయంహరిస్సప్రతిరామనామాసీతాసమేతోధి
వసత్యయోధ్యాం|| అత్రయదైశకాలవైశిష్ట్యంహరేఃపూర్వ
మఖూత్తదైశకాలవైశిష్ట్యమధునానాస్తీతి సాయమిత్యత్ర
తత్తాంశేస్సాన్వర్థంజహతి । ఇదంతాంశేతునజహతీతీయం జహ
దజహతాన్వర్థాలక్షణా || ౫ || సన్వేపంసతీయంలక్షణాపద
ద్వయధర్మభిక్యక్తంస్యాత్తదసాధు అభిధావత్సాన్వర్థాప్యేక
పదధమత్వేనపదసంఘాతధమత్వయాక్వాప్యదర్శనాత్ అ
తఏవకావ్యప్రకాశకారోనైతాముదాజహరనాప్యన్యః పరీక్షక
ఇతి నేయంసంభవతీతిచేదత్రబ్రూమః। కిమిహలక్షణైవనాస్తీ
తివివక్షయావరేణనోదాహృతాసత్యపుక్తవిధాద్వయపవాం
తర్భవతీతివా। నాద్యః। విచారాసహత్వాత్। తథాహి । యా
వతాశబ్దేనయావానర్థఃప్రతీయతేతావానేవతస్యాభోనన్యూ
నోనాధికశ్చేతిస్థితిః। సాయందేవదత్తభిక్యత్రితదంతావిశిష్టం
దేవదత్తస్వరూపమవభాసతఇతితావదేవాన్ధః। తత్రతత్తాంశ
బాధేన్యూనమిదమస్సాన్వర్థ ఇతికథమనేనాభిధీయేత । ప్రతీయ

నాద్యభి- తతోపపత్తిందర్శయతి-విచారేతి - విచార్యమాణేవిద్యమాన
త్వాన్నాస్తీతివికల్పనోపపన్నఇతిభావః-తథాహిత్యాదిభితిరిత్యంతంస్ప
ష్టం- సోయమితి-తదైదంతాభ్యాంవిశిష్టం-తత్తాంశస్యతదైశకాలవైశిష్ట్య
స్యబాధేఅద్యావిద్యమానత్వాత్వాగేసతీత్యర్థః-న్యూనంతత్తాంశరహితం
ఇదందేవదత్తస్వరూపం-అస్సాన్వర్థఃస్వస్యసోఽయంశబ్దస్యాభోనభవతి -
ఇతిహేతోః- అనేనసోయంశబ్దేనకథమభిధీయేత- శబ్దస్సాన్వర్థమభిధా-

అస్వార్థంకథమభిదధ్యాత్ తతస్సీయంశబ్దస్తత్తారహిత మిదంతాఘటితం
తంవదేవదత్తస్వరూపమభిధాతుంనశక్నుయాదిత్యర్థః- ప్రతీయమానం -
ప్రతీయమానత్వాచావశ్యకమిత్యర్థః - తత్ తత్తారహితమిదంతాఘటితం
చదేవదత్తస్వరూపమిత్యర్థః- తేనప్రతిపాదనీయత్వావశ్యంభావేన - అభి
ధాయాఃకుంతనాద్వైయధ్యాత్ - వాచ్యార్థభూతస్యతత్తారశస్యబాధా
దభిధాయాఃకుంతనమితిబోధ్యం ॥ ద్వితీయంపరిహరతి- నాపిద్వితీయ్యతి-
తదంతర్భావాభావందర్శయతి-నతావదితి - ఇయంజహత్స్వార్థానతావ
త్-జహత్స్వార్థాయాంనాంతర్భవతీత్యర్థః- తత్తరహేతుండర్శయతి - ఇ
యంహీతి- నాప్యజహత్స్వార్థా అజహత్స్వార్థాయామపినాంతర్భవతీ

మానంచతద్యయాకయాచనవృత్తౌప్రతిపాదనీయం । తేనత
త్తోపలక్షితమిదంతాఘటితమేవదేవదత్తస్వరూపమభిధాకుం
తనాల్లక్షణయాబోధ్యమిత్యకామేనాప్యభ్యవగంతవ్యమేవేతి
కథమత్రనాస్తిలక్షణా । నాపిద్వితీయః । నతావదియంజహ
త్స్వార్థా । ఇయంహితత్తారశమాత్రమేవజహేతి । నతులక్షణ
లక్షణావత్పరార్థంస్వార్థంసకలమపిసమర్పయతి । నాప్యజహ
త్స్వార్థా । స్వసిద్ధయేపరాక్షేపాభావాత్ - కింతుస్వార్థస్యై
వాంశభేదేనహానాహానాభ్యాముభయవై లక్షణ్యాతోఽట్యం
తరమిత్యవ్యైవేయంజహదజహత్స్వార్థా ౧౩. దృశ్యతేచలో
కవేదయోః । అర్థమంతర్వేద్యర్థంబహిర్వేది । విషంభుజ్జ్యే

త్యర్థః-తతోఽపిపత్తిముపపాదయతి-స్వసిద్ధయ్యతి - కోట్యంతరంపతౌంత
రం ౧౩, ఏవంతదావశ్యకతాంప్రతిపాద్యపదసంఘాతధర్మతయాక్వా
ప్యదర్శనాదిత్యతోఽత్తరమాహ- దృశ్యతేచేతి- లక్షణాయాఃపదసంఘాత
స్థితింపేదేదర్శయతి-అర్థమితి- అగ్రేణాహవనీయంయూపావటంపరిలిఖితి-
అర్థమంతర్వేద్యర్థంబహిర్వేదిత్యశ్ర-మీయమానస్యయావస్యయత్రార్థ
మంతర్వేద్యర్థంబహిర్వేదిచభవతితస్మినుయాదిత్యర్థః-అశ్రుఘటత్వప
టత్వయోరివపరస్పరవిరుద్ధయోరంతర్వేదిత్వబహిర్వేదిత్వయోప్రాయగా
దవిరుద్ధప్రదేశమాత్రావరిత్యాగాచ్చభాగత్యాగలక్షణా-లోకేపిదర్శయ
తి-విషంభుజ్జ్యేతి- సుహృద్వాక్యేవిషభక్షణోపదేశరూపవాచ్యార్థస్య

బాధాజ్ఞహద్వాచ్యా - లక్షణాయాలోకవేదయోఃపదసంఘాతస్థితిందర్శ
యిత్యాజహదజహత్స్విధానాంతర్యకతాప్రదర్శనాయాభియుక్తాంగీ
కారమాహ - బ్రహ్మవాదినఇతి-ఉపజీవ్యావలంబ్యమహావాక్యస్యతత్త్వమసీ
త్యస్యాథ్యం-వ్యవస్థాపయంతిసిద్ధిన్వతే- పరంతూభయేషామభిప్రాయభే
దోస్తీత్యాహ-ఇయానితి-తత్త్వతభేదమేవప్రతిపాదయతి-అలంకారికాఇతి-
తత్తాంశస్యతద్దేశకాలవైశిష్ట్యస్య-తావత్సకల్యేన - వేదాంతినస్తీతి -
తుశబ్దోన్మలైలక్షణ్యంద్యోతయతి - దృష్టాంతేతి-సోయందేవదత్తఇతిదృ
త్యాదౌపదసంఘాతలక్షణా । బ్రహ్మవాదినశ్చైతామేవోప
జీవ్యమహావాక్యాథ్యంవ్యవస్థాపయంతి । ఇయాంస్తువిశేషః । ఆ
లంకారికాస్తావత్తత్తాంశస్యేదానిమ సంభవాత్తస్యైవహాస
మిదంతాంశస్యేదానిసంభవాదహాసమితిజహదజహత్స్వి
ధానామాచక్షుతే । వేదాంతినస్తుదృష్టాంత దాద్వాంతికయోరైక
రూప్యాసోయందేవదత్తఇత్యతాపి తత్తైదంతాంశయోర
న్యోన్యవిరుద్ధయోరపిత్యాగే నావిరుద్ధస్వరూపమాత్రం పరి
త్యాగేనవ ద్వయోపలక్షితంస్వరూపమాత్రంలక్ష్యత ఇతిజ
హదజహత్స్విధానం వ్యుత్పాద్య తత్త్వమసీత్యాదిమహావా
క్యేపితత్త్వంపదార్థగతవిరుద్ధాంశత్యాగేనావిరుద్ధవిన్నాతో
పాదానేనచోభయోపలక్షితమేకమఖండంవస్తు భాగత్యాగ
లక్షణయాప్రతిపాద్యతఇతి వర్ణయంతి ౧౪, నన్వాలంకారి
కొక్తమాగేణపూర్వకాలోపలక్షితస్యైతత్కాలవైశిష్ట్యవ
ర్ణనేపిసంభవత్యేవతయోరభేదప్రతిపాదనమితిచేదైవం ౧౫
ప్రొంతః-తద్వీమసీతిదాద్వాంతికం-అవిరుద్ధేతి-స్వరూపైక్యాదవిరుద్ధత్వం-
ద్వయోపలక్షితం తత్తైదంతాంశరహితమిత్యర్థః-తత్త్వమసీత్యత్రతత్త్వ
నేనసర్వజ్ఞత్వవిశిష్టంబ్రహ్మ - త్వంపదేనకించిద్జ్ఞత్వవిశిష్టోజీవశ్చప్రతి
పాద్యతే- తత్త్వంపదార్థగతయోర్విరుద్ధాంశయోస్సర్వజ్ఞత్వకించిద్
జ్ఞత్వరూపయోప్రాయేన-అవిరుద్ధేతి-చిదంశస్యైకత్వాదవిరుద్ధత్వం-ఉభ
యోపలక్షితంసర్వజ్ఞత్వకించిద్జ్ఞత్వరహితం - భాగత్యాగలక్షణయాజ
హదజహత్లక్షణయా ౧౪. వేదాంతిప్రతిపాదితప్రకారస్యానురూపత్వా

దాలంకారికమతమపాకర్తుంశంకతే-సన్వతి - పూర్వకాలోపలక్షితస్య -
తత్తాంశస్యేదానీమసంభవాత్పూర్వకాలరహితస్యత్యర్థః - తయోశ్చ
ద్ధవిశిష్టయోః - అభేదప్రతిపాదనం - విశిష్టంశుద్ధాన్నాతిరిచ్యతఇతిన్యా
యాత్సంభవత్యేవేతిచేన్నైవం- కిమితి-ప్రశ్నార్థకస్యకిమిత్వస్యోచ్యతఇ
త్యనేనసరబంధః-కిమితి-అర్థాదథాసామర్థ్యాత్-ఆశ్శంపరిహరతి- నాద్య
ఇతి-తతోపపత్తిందర్శయతి-విశిష్టేతి-విశిష్టస్వరూపయోర్విశిష్టశుద్ధయో
రిత్యర్థః-అయమాశయః - విశిష్టంశుద్ధాన్నాతిరిచ్యతఇతిన్యాయస్యాస్ప
రికత్వాత్తదభేదాంగీకారేతుశుద్ధాగ్నేః పథిక్తదగ్నేశ్చభేదాభావప్రసం
గేనపథిక్తగ్నేవైయర్థ్యాపాతాచ్చ తయోరభేదోనపవన్నఇతి - కిం
చానుభవవిరోధాస్తీత్యాహ-తథేతి-సద్భావప్రసంగాత్ - వర్తమానకాల

పూర్వకాలోపలక్షితస్యైతత్కాలవిశిష్టేనాభేదఃప్రతిపాద్య
తఇత్యుచ్యతే। కింపూర్వకాలోపలక్షితస్యవర్తమానకాలవై
శిష్ట్యలక్షణధర్మప్రతిపాదనేనార్థాదభేదస్సిద్ధ్యతీతి। నాద్యః।
విశిష్టస్వరూపయోరభేదాసంభవాత్ । తథాసతివర్తమాన
కాలవిశిష్టస్యప్రాగపిసద్భావప్రసంగాత్ । నాపిద్వితీయః।
సాత్మాదేవాభేదప్రతిపాదనేసంభవతిపరంపరయాతత్ప్రతిపా
దనాశ్రయణస్యాంతక్త్వాత్ । ఉభయపదలక్షణాశ్రయ
ణైకల్పనాగౌరవాత్తదాశ్రయితఇతిచేన్నైవం। పరంపరయాఽ
భేదప్రతిపాదనాత్సాత్మాదభేదప్రతిపాదనేబుద్ధి లాఘవస్యద

వైశిష్ట్యేనవిద్యమానత్వాపత్తేః - తతస్తయోరభేదోనసంభవతీనిష్కర్
క్షః-ద్వితీయంపరిహరతి-నాపిద్వితీయఇతి- తత్రహేతుంప్రతిపాదయతి -
సాత్మాది-సాత్మాదవ్యవధానేనైవ-అభేదప్రతిపాదనేసంభవతిసతి - త
త్తైదంతాంశయోస్త్యాగేనేతిభావః - పరంపరయావ్యవధానేన - ననువే
దాంతిమతావలంబనేశక్తికల్పనాగౌరవాదాలంకారికోక్తప్రకార ఏవో
పవన్నఇత్యాశంక్యపరిహరతి-ఉభయేతి- అయంభావః - సోయంపదయో
రభిధయోః కుంతనమంగీకృత్యలక్షణాశ్రయణైశక్తికల్పనాగౌరవంస్యాది
తి-తత్పరంపరయాఽభేదప్రతిపాదనం-మైవమితి- పరంపరయాఅభేదప్రతి
పాదనమసాంప్రతమిత్యాశయః- ననుశక్తికల్పనాగౌరవపరంపరాశ్రయ

శాఖ్యాంపక్షద్వయేతుల్యబలేపి వేదాంతిమతేకఃపక్షపాతఇత్యాశంక్యత
నిమిత్తందర్శయతి-తథాపీతి-పక్షద్వయేతుల్యబలేపీత్యర్థః - వినిగమనా
యాంవేదాంతిమతావలంబనవీచ-ఏకత్రపక్షపాతీనీయుక్తిర్వినిగమనేత్యు
క్తత్వాత్ - బుభుత్సితస్యబోధుమిచ్ఛావిషయాకృతస్య అర్థస్యాభేద
రూపస్య- ఇతిహేతురితిబ్రూమిః-ఏవమితి - పరేహంకావ్యప్రకాశకారా
దీనాం-అజ్ఞానవిలసితమజ్ఞాననిమిత్తమేవ-అన్యథాకథనోదాహరేయురితి
భావః ౧౫. ఏతా ఇతి ఉపచారశబ్దార్థమాహ-ఉపచారోనామేతి-ఉపచార
ప్రవీణ్యర్థః-గుణయోగః-గుణసాదృశ్యమిత్యర్థః- అన్యథాప్రతిపాదనే

ర్పితత్వాత్ । తథాపివినిగమనాయాంకోహేతురితిచేద్బుభు
త్సితార్థస్యసామ్యోత్పత్తిపాదనలాభవేతిబ్రూమః । ఏవంవే
దాంతివర్జితమాగ్నేయపదద్వయలక్షణాపత్నావలంబనేప్యాలం
కారికమతేజహదజహల్లక్షణాసిద్ధ్యత్యేవేతిపరేహంతదనుదా
హరణమజ్ఞానవిలసితమేవ ౧౫. ఏతాస్త్రిప్రవీణ్యుద్ధావపాత
వచారేణామిశ్రితత్వాత్ । ఉపచారోనామగుణయోగః । తద
భావాదేవాసాంశుద్ధత్వం । భిన్నత్వేనప్రతీయమానయోరై
క్యారోపణముపచారఇత్యుక్తే సింహులాయమితివత్క్యమాణ
సాధ్యవసానాప్రభేదేనాణవిషయస్యవిషయినిర్దిష్టత్వేనభిన్న
త్వేనప్రతీత్యభావాత్తత్రాపిశుద్ధత్వమేవస్యాత్ ౧౬ నను
ప్రాభాకరాస్సర్వత్రజాతశబ్దార్థవాదినోప్రీహీప్రొక్షతి
త్వాదాపుదైశ్యస్థలేవ్యక్తిలక్షణామాహుఃసాకుత్రాంతర్భవ
తీతిచేదజ్ఞానవివాంతర్భవతీతి వదామః । నవ్యాశ్రలక్షణాప్ర

దోషందర్శయతి-భిన్నత్వేనేతి-శుద్ధత్వం - ఎవంరూపోపచారామిశ్రితత్వ
ప్రయుక్తమితిచేమః- తస్మాద్గుణయోగఏవోపచారఇతియుక్తం ౧౬. నను
ప్రాభాకరప్రతిపాదితవ్యక్తిలక్షణాయాః కుత్రాంతర్భావఇత్యాశంక్య
సోపహాసంపరిహారతి-నన్వీతి- అనన్యలభ్యశ్శబ్దార్థఇతిజాతిరేవశబ్దార్థఃవ్యక్తి
స్తులక్ష్యతఇతితన్నతసమయః-ఉద్దేశ్యస్థలేప్రొక్షణసంసారస్థలే-అజ్ఞానవి
వేతి-నలక్షణాస్విత్యవధారణార్థః-తత్ప్రయోజకాభావాద్వ్యక్తిలక్షణేతి
వచనమజ్ఞానవిలసితమిత్యాశయః-ప్రీహీన్ప్రొక్షతీత్యత్రాపూర్వవిధిః -

వీర్యావదానానంతరకర్తవ్యస్యక్వాప్యదృష్టత్వాత్ - వీరీగవహంతీశ్య
త్రనియమవిధిః-నఖవిదశనావహననయోరవహనస్యపాక్షికత్వాత్ - ఇ
మామగృజ్ఞప్రశనామృతస్యేత్యశ్వాభిధానీమాదత్త ఇశ్యత్రపరిసంఖ్యా
విధిః - ఇమామగృజ్ఞప్రశనామృతస్యపూర్వాయుషీత్యాదిశ్చృతిప్రకృపా
దితస్యాశ్వగర్వభసాధారణ్యాంతస్య రశనాగ్రహణస్యాశ్వేనయమ
నాత్ - తదుక్తం-విధిరత్యంతమప్రాప్తేనియమఃపాక్షికేనతి । తత్రచాన్య
త్రచప్రాప్తేపరిసంఖ్యేతికథ్యతఇతి-ననువీరీత్వస్యపోక్షణాసంభవా
ద్వీరీహీనోష్రిక్షతీతిశ్చృతేఃకాగతిరిత్యాశంక్యసమాధత్తై-తద్వీతి-అవినా
భావినీవ్యక్తిః-జాత్యావాచ్యభూతయా-అయంభావః- అస్తత్ప్రతిపాదిత
దితా జాతిస్ఫుర్త్యంతర్భూతవ్యక్తిస్ఫుర్తిరాస్తాం-పక్షాంతరావలంబ

యోజకంకూఢీప్రయోజనయోరన్యతరత్సంభతి । తద్విపోక్ష
ణశ్చృతేఃకాగతిరితి చేత్యత్రజాతేః పోక్షణసంసారాన్వ
యానుపపత్త్యావ్యక్తి రవినాభావిన్యాక్షిప్యతేజాత్యా । యథా
భూయతామిత్యత్రకర్తా పశ్యతీత్యత్రకర్మక్రియయాక్షిప్య
తే । యథావాగ్రామమిత్యత్రకర్మకారకేణగచ్ఛేతిక్రియా
క్షిప్యతే । ఏవమగ్ధావత్తిమహిమ్నాపి తత్రతత్రవదార్థప్రతీతి
స్రప్తవ్యా । రూఢీప్రయోజనేవినా కుత్రాపిలక్షణాయాఅప్ర
వృత్తేః । అన్యథాఽతిప్రసంగాదితిసంతోష్టవ్యం॥అత్రాయం
లక్షణాసంగ్రహః ॥ స్వార్థత్యాగేన మానేపిసహతేనాన్యల

నేనాపివ్యక్తిస్ఫుర్తిస్సులభైవేతి- వ్యక్తేరాక్షేపలభ్యత్వేదృష్టాంతంఽర్థ
యతి-యథేతి - అక్షిప్యతఇత్యనువర్తతే- వాక్యత్రయేపిత్రమేణకర్తృక
ర్మక్రియాక్షేపాస్త్రప్తవ్యాః- కించాథావత్తైరపివ్యక్తిస్ఫుర్తిస్సంభవ
తీత్యాహ-ఏవమితి-అనుపపద్యమానాధైనాథాఽంశరకల్పనమాథావత్తిః-
అవస్థాఃకల్పనమిత్యథః-తన్నహిమ్నాపి - తత్రతత్రపీనోదేవనత్తోదినా
నభుజ్జ-ఇత్యాదిస్థలేష్విత్యథః - నన్వాక్షేపాదివద్వ్యక్తిలక్షణాశ్యం
గీక్రియతామిత్యత్రాహ-రూఢీతి-వ్యవస్థాసంగీకారేఽనిష్టందర్శయతి - అ
న్యథేతి-అతిప్రసంగాదితి- బుకూర్వావృత్తయఃకల్ప్యాభవేయిరితిభా
వః - ఏవగజహవాదిశుద్ధాస్తిస్తోపిపృథజ్జ్విరూప్యబోధసౌకర్యాయ . య

కాన్తితయస్యాపిలక్షణంసంగృహ్యేతి- స్వాధ్యేతి- సమానేతుల్యేపి - ద్వయోరితిశేషః - యత్ర తేనస్వాధ్యేన సహాన్యస్త్విత్స్వాధ్య విశిష్టాధాన్ తరేలక్షణా-ఇయమజహత్స్వాధ్య-యత్రతంస్వాధ్య-వినాహిత్య అన్యలక్షణా- ఇయంజహత్స్వాధ్యచ॥ స్వాధ్యేతి-స్పష్టం ౧౭, అథసారో పాయాలక్షణంవిభాగంచాహిత్యాహ-సామానాధికరణ్యేనేతి- భిన్నప్ర వృత్తినిమిత్తానాంశబ్దానామేకస్త్రిన్నధ్యేప్రతిస్సామానాధికరణ్యం - లక్షణంచ్యాకరోతి- ఆరోప్యమాణేతి- సాధ్యవసానాతోవైలక్షణ్యందర్శయతి - ఏతేనేతి-అయంభావః - సాధ్యవసానాయాంవిషయస్యవిషయినిగీర్ణ త్వేన

క్షణా। యత్రేయమజహత్స్వాధ్య-జహత్స్వాధ్య-చతంవి నా॥ స్వాధ్యైకాంశత్యాగాదంశాంతరమేవలక్ష్యతేయత్రసాజ హదజహత్స్వాధ్యతత్త్వమసీత్యాదివిషయదృశ్యేయమితి ౧౭.

ఏవం శుద్ధాంత్రవిధాం నిరూప్యసారోపాయా లక్షణంవి భాగంచాహ॥ సామానాధికరణ్యేనభేదస్యాపహ్నవంవినా । విషయారోప్యయోరుక్తాసారోపాసాద్విధామతా॥ ఆరోప్యమాణారోపవిషయాయదానపహ్నుతభేదాసామానాధికరణ్యేన నిర్దిశ్యేతేతదాసారోపేత్యర్థః । ఏతేనసాధ్యవసానాతోభేదః క్తః।ఇయంతుద్వివిధాశుద్ధాగాణీచేతితత్రగాణీగుణసాదృశ్యని మిత్తాశుద్ధాతుసాదృశ్యేతరకార్యకారణభావాదినంబంధనిబంధనా। ఏతేనలక్షణాయాఃపుథగ్భూతాగాణీవృత్తిరితితాంత్రిక సమయఃపరాస్తోవేదితవ్యః ౧౮ తథాహి।ప్రాభాకరాస్తావ దాహుః। లక్షణాతోగాణస్యాయంభేదః। గాణీహిపదప్రయో

తయోరభేదప్రతీతిః - సారోపాయాంతుద్వయోరపుపాక్షత్వాద్భేద ప్రతీతిరి- ఏతేనేతి- గాణవృత్తేర్లక్షణాంతర్భావప్రతిపాదనేనేత్యర్థః - తాంత్రికీసమయఃభాట్టప్రాభాకరసిద్ధాంతః- సమయాశ్శబ్దాచారకా లసిద్ధాంత సంబంధిత్యమరః - పరాస్తోనిరాకృతః - పరిహృతఇతియావత్ ౧౮. పరాకర్తుమేవతన్నతంప్రతిపాదయతి- తథాహీతి- లక్షణాతోలక్షణాయాః-పంచమ్యాస్తసిః-గాణస్యగాణ్యాః- భేదందర్శయతి-గాణీహి- గాణీఅగ్నిర్మాణవకఇత్యాదౌ - పదప్రయోగాత్సమానాధికరణపదప్ర

యోగాదేవగుణోపేతేషైర్లక్షణాదిగుణవిశిష్టే తాత్పర్యమగ్నిపదతాత్పర్యంహి - అత్రావధారణేనలక్షణాయాంతీరవదప్రయోగంవి నాతీరప్రతిపత్తిర్భవతీతిజ్ఞాప్యతే- లక్షణాయాంతుపదార్థాత్ప్రవాహరూపాదుపలభ్యే ప్రాప్తై-పదప్రయోగంవినై వేతిభావః - సంబంధనికేవలేతీరేపదస్యగంగాపదస్యతాత్పర్యం-ఇత్యాహురితిపూర్వేణసంబంధః-అయంభావః - పదప్రయోగతదప్రయోగప్రయుక్తవిశిష్టావిశిష్టతాత్పర్యాభ్యాంగౌణీలక్షణయోర్వైలక్షణ్యస్యలక్ష్యమాణత్వాత్తయోర్భేదభితి. ౧౯, ననువివక్షావశేనసమత్వాదభేదో స్త్యై త్యాశంక్యమైవమిత్యాది నాభేదంప్రతిపాదయిష్యతి-నన్వితీ-నోపపద్యతేపవ-తదనుపపత్తిమేవదర్శయతి-యథేతి - సంబంధిసంబంధయో స్తీరావినాభావయోః-సంబంధిమాత్రేకేవలేతీరే- అ

గాదేవగుణోపేతేతాత్పర్యం। లక్షణాయాంతు పదార్థోపలభ్యేసంబంధిపద తాత్పర్యమితి ౧౯ నన్వయమేవభేదోనోపపద్యతే। యథాలక్షణాయాంసంబంధిసంబంధయోఃస్మృతయో రపిసంబంధిమాత్రేన్వి తేర్థేవాక్యతాత్పర్యమవధార్యతే। తథా గౌణేపిముఖ్యస్యానన్వయాత్సదృశసాదృశ్యయోః స్మృతయో రపిసదృశమాత్రేవతాత్పర్యమవగమ్యతామితిచేన్నైవం-అగ్నిశబ్దాత్సన్విధేస్తృతిః-తతస్తస్యానుపపత్తివిమర్శాత్తస్మాత్సన్విధౌత్సన్విసదృశేఽర్థాంతరేస్తృతిః- సదృశస్తృతిశ్చసాదృశ్యవ్యతిరేకేణనా స్తీతిసాదృశ్యస్తృతిశ్చాన్వేయ- తత్రనతావస్సన్వశ

న్వితేఅధికరణత్వేనాన్వయానుకూలే-అథై- వాక్యతాత్పర్యంగంగాయా మిత్యాదివాక్యతాత్పర్యంయథాఽవధార్యతే- తథాముఖ్యస్యాగ్నిత్వరూపముఖ్యాధిస్యానన్వయాన్వాణవశేనాన్వయాసంభవాత్ - సదృశమాత్రేవవశేవలసదృశవివ- తాత్పర్యమగ్నిరిన్యతాత్పర్యమవగమ్యతాం - అయంభావః-యథాలక్షణాయాంకేవలేతీరేతాత్పర్యం-తథాగౌణ్యాంకేవలేసదృశేతాత్పర్యమిత్యభేదభితి-ఇతిచేన్నైవం-అభేదోనసీద్ధ్యతితిభావః - అభేదాసిద్ధిమేవాహ-అగ్నిశబ్దాదితి-తస్మాత్సన్విధౌత్ - తంస్వాధింవిహాయేత్యర్థః-సదృశస్తృతిశ్చైతి-ననుసదృశస్యైవాన్వితత్వాత్కంసాదృశ్యేనేత్యాశంక్యాహ-తత్రేతి-తత్రహేతుమాహ-పదాంతరేణేతి - అయంభా

వః-అగ్నిర్హవక ఇత్యత్రాగ్నిపదస్య సదృశమాత్రాధికత్వే సదృశస్య
 మాణవకస్య స్వపదోపాత్తత్వాద్విశ్రమాణవకోమాణవక ఇతిపానరు
 క్త్యంస్యాదితి-తద్వియథాలక్షణాయాంకేవలేసంబంధినితాత్పర్యంతథా
 గౌణ్యాంకేవలేసాదృశ్యే తాత్పర్య మిత్యేవంరూపేణ తయోరభేదోస్త్వి
 త్యాశయేనాహ-నాపీతి-తత్ర హేతుమాహ- సమానేతి- యద్వగ్నిపదస్య
 సాదృశ్యమాత్రపరత్వమభిప్రేతం తద్వగ్నిర్హవక ఇత్యభయత్ర
 ధర్మిహవకపదప్రయోగంనమర్యాదిభావః-ఫలితమాహ- అతఇతి-తత్రై
 వసాదృశ్యవిశిష్టసదృశపవ-తత్రోపపత్తిమాహ-సాత్వితి - సాదృశ్యవిశిష్ట
 సదృశస్త్రుతిస్తు-తస్మాల్లక్షణాతోపహదైవలక్షణమస్యేత్యాశయేనా
 హ-అతఇతి- అతఃసమానాధికరణపదప్రయోగబలప్రయుక్తసాదృశ్యవి
 శిష్టసదృశస్త్రుతేరిత్యర్థః- గౌణసాదృశ్యవిశిష్టేసాదృశ్యవిశిష్టరూపేఅగ్ని

మాత్రేతాత్పర్యం - పదాంతరేణోపాత్తతయాపానరుక్త్యప
 త్తే-నాపిసాదృశ్యమాత్రే - సమానాధికరణపదప్రయోగా
 నుపపత్తేః అతస్సాదృశ్యవిశిష్టసదృశస్త్రుత్యాతత్రైవవాక్య
 తాత్పర్యం-సాతుసమానాధికరణపదప్రయోగబలాదేవ - అ
 తోగౌణసాదృశ్యవిశిష్టేన్వితేథై వాక్యతాత్పర్యజ్ఞానసమయప
 వపదస్యాపయోగః-లక్షణాయాంత్వపేక్షాక్రమవశేన సంబం
 ధిమాత్రన్వితేథై వాక్యతాత్పర్యాత్సంబంధిమాత్రే పదతా

తైతేథైవాక్యతాత్పర్యజ్ఞానసమయపవ- పదస్యాగ్నిపదస్యాపయోగః- అ
 త్రావధారణేనలక్షణాయాంవాక్యతాత్పర్యాకలనానంతరం సంబంధి
 మాత్రేన్వితేథైపదస్యాపయోగఇతినూచ్యతే-అయంభావః- గౌణపద తా
 త్పర్యపర్యాలోచనపూర్వకంవాక్యతాత్పర్య నిశ్చయాత్తదై వాగ్ని పద
 స్యసాదృశ్యవిశిష్టరూపాద్ధోపయోగిత్వమితి - లక్షణాయాంతద్వైలక్ష
 ణమిత్యాహ-లక్షణాయాంత్వితి-తుశబ్దోత్ర భేదంప్రతిపాదయతి - అపే
 త్తాక్రమవశేన-గంగాపదాత్సోత్సోదూపముఖ్యాధస్తూర్తిః- తతస్తద్భా
 థాత్తత్సంబంధజ్ఞానపూర్వకం సంబంధిప్రతీతిరిత్యాకాంతాక్రమవశేనే
 త్యర్థః-సంబంధిమాత్రేఇతి-అయంభావః - లక్షణాయాంవాక్యతాత్పర్యని
 శ్చయపూర్వకంపదతాత్పర్యావధారణ నియమాద్వాక్యతాత్పర్యానుహ

ధేనసంబంధరహితేతీరేగంగాపదతాత్పర్యమితి-మాత్రశబ్దార్థమాహ- స
సంబంధోపేతఇతి ౨౦, ఏవంకారకవశాద్విమృశ్యక్రియాయోగాద్వి
మృశతి-ప్రతివసతీతి - అయంభావః-యథాగౌణమాణవకపదప్రయోగవ
శాదగ్నిపదస్యసాదృశ్యవిశిష్టపరత్వంతథాలక్షణాయాం క్రియాయోగే
నాపిసంబంధతీరప్రతీతిర్నభవతీతి-అత్రాపిశబ్దార్థంగాపదేనవిశిష్టతీరప్ర
తీతిర్నాభవదేవేతిసూచితం,తత్రహేతుమాహ-సంబంధీతి-సంబంధిప్రతీతి
స్తీరప్రతీతిరర్థఃప్రయోజనంయస్య తస్యతథోక్తస్యఅధికరణాకాంక్షీణఇ
త్యర్థః-తస్యప్రతివసతిపదస్య-తత్ప్రతీతిరేవతత్ప్రతీతిమాత్రంకేవలతీరప్ర
తీతిరథోయిస్యతస్యతాదృశస్యసతః-సంబంధిమాత్రప్రతీత్యర్థకత్వాదిత్య
ర్థః-వాక్యతాత్పర్యంపూర్వంయేషాంతానితథోక్తాని- తాదృశానియోగప
దతాత్పర్యాణి తేషామంతర్భావేమానాభావాత్ - అయంభావః-ప్రతివస
తిపదస్యసంబంధిమాత్రాకాంక్షీత్యేనవాక్యతాత్పర్యవిరుద్ధపద తాత్పర్య

త్పర్యం - ససంబంధోపేతే ౨౦, ప్రతివసతీత్యనేనాస్వయ
యోగోపిసంబంధవిశిష్టేసంబంధిప్రతీత్యర్థస్యతస్యతత్ప్ర
తీతిమాత్రార్థస్యవాక్యతాత్పర్యపూర్వక పదతాత్పర్యాంత
ర్భావేమానాభావాత్ । ఇతినపదప్రయోగాపేక్షాతత్ర
౨౧ యత్రాపిగౌణేపదప్రయోగోనాస్తీ అగ్నిరధీతఇత్య

కల్పనస్యానుచితత్వాత్తీరాధికరణకోఘోషస్తిప్రతీత్యేవం రూపవాక్యతా
త్పర్యాప్రవిష్టస్యసంబంధస్య విశిష్టపదతాత్పర్యాంతర్భావప్రతిపాదనే
ప్రమాణాభావాదితి-తతస్సంబంధవిశిష్టేస్వయయోగోనాస్తీతిపూర్వే
ణసంబంధః-ఇత్యుక్తప్రకారేణ- తత్రలక్షణాయాంపదస్యతీరపదస్యప్ర
యోగాపేక్షానాస్తీ-తస్యతీరాధికరణకోఘోషఇతివాక్యతాత్పర్యప్రవి
ష్టత్వాదితిభావః - యదితీరపదప్రయోగప్రదాసంబంధప్రతీతిః కల్పి
స్యాదిత్యాకూతం- తస్మాత్తదాతోభేదస్యవిద్యమానత్వాద్యథేత్వాదిపూ
ర్వగ్రంథప్రతిపాదితాభేదోనిరస్త్యితిబోధ్యం ౨౧. సన్వత్రసమానాధి
కరణపదప్రయోగ బలాదస్తుసాదృశ్యవిశిష్టసదృశపరత్వం పదప్రయో
గరహితస్థలేకేవలసదృశపరత్వావశ్యంభావాత్తద్వైలక్షణాయాం కేవల
సంబంధిన్యేవతాత్పర్యావధారణమితి తయోరధిదోస్త్యిత్వానూతేనా

హ-య త్రితి-తత్ర హేతుమాహ-పదప్రయోగేతి- తత్రైవసాదృశ్యోపేత
 పరత్వేనైవేత్యర్థః - ననుపదప్రయోగసహితస్థలవత్తద్రహితస్థలేపితా
 త్వర్యతాత్మ్యేకిప్రమాణమిత్యాశంక్యదృష్టాంతందర్శయతి- యథేతి - కా
 మ్యై-జ్యోతిష్టోమేనస్వర్గ కామోయజేత - రాజాస్వా రాజ్య కామోరాజ
 సూయేనయజేతేత్యాదికామ్యస్థలే-కామీతత్తతరర్క ఫలాభిలాషీయోని
 యోజ్యోయజమానప్రప్తిన్నస్వయఃలభాల్లిజాదేరెవ-తద్భలాత్అత్మార్చ్య
 కాలాంతరఫలదాయ్యవస్థావిశేష-లిజాదేస్తాత్పర్యం- అత్రాదిశబ్దేనలో
 డాదిగ్రహ్యతే-ఇత్యేవంప్రకారేణ-నిత్యపితథేతి-అయంభావః - యజ
 మానేతత్తతరర్కఫలప్రాప్తకావస్థావిశేషరూప మదృష్టాపరపర్యాయమ
 పూర్వముత్పద్యతఇతిలిజాదేస్తాత్పర్యమితితాంత్రికసమయేసతి కామ్యస్థ

దాతతాప్రిసాదృశ్యోపేతపవపదతాత్పర్యంపదప్రయోగస
 హితస్థలేతత్రైవతాత్పర్యావధారణాత్-యథాకామ్యైకామి
 నియోజ్యాస్వయబలాదపూర్వేలిజాదేస్తాత్పర్యమితినిత్యేపిత
 తథా ౨౨. ననుయదిలక్షణాయాం వాక్యతాత్పర్యజ్ఞానసమ
 యేనపదప్రయోగాపేతౌ కథంతహితత్ర పదప్రయోగధీ
 రితిచేత్ వాక్యతాత్పర్యంప్రతీత్యైవహివశ్చ౨౩త్ర పదప్ర
 యోగధీస్సంఘాయకారితావ్యుత్పత్తేః । యతఏవంగణేపద
 ప్రయోగతాత్పర్య నిరూపణపూర్వకమేవవిశిష్టే౨౪ వాక్య
 తాత్పర్యాద్విశిష్టాస్వయపరత్వంపదస్య । లక్షణాయాంతుప

లేనియోజ్యస్యశబ్దోపాత్తత్వాత్తదన్వితస్య లిజాదేరపూర్వేయథా తా
 త్పర్యమవధార్యతేతథాలహరహస్సంభ్యాముపాసీతేత్యా దినిత్యస్థలేపిత
 బ్దోపాత్తస్యకర్తురథావేపి తత్తతరర్కానుష్ఠాతర్యపూర్వ ముత్పద్యత ఇ
 తి౨౫, ననువాక్యతాత్పర్యజ్ఞానసమయోపేక్షితస్యతీరపదప్రయోగస్య
 కదాతదాకాంతేత్యాశంక్యాహ-నన్విత-ప్రతీత్య జ్ఞాత్యైవ-పదప్రయో
 గధీః- తీరాధికరణకోఘోషఇతితీరపదప్రయోగజ్ఞానం - సంఘాయకారి
 తారూపాయావ్యుత్పత్తిస్తస్యాః తాదృక్పదసమూహసమ్మేళన సమూహ
 దితసామర్థ్యాదిత్యర్థః-భవతీతిశేషః-ఫలితార్థముక్త్యానిగమయతి - యతఇ
 తి-పదధేతుపరత్వేనవాక్యద్వయేప్యస్వేతి-ఏవంపూర్వోక్తప్రకారేణ - అ

తపవేతి- జఘన్యత్వంన్యూనత్వం - తద్ధేతుకభిన్నత్వమితిభావః- వృత్తిత్రయం - అభిధాగౌణీలక్షణాఖ్యాస్తిస్తో వృత్తయశ్చత్వర్థః ౨౩. ఏవం ప్రాఖ్యాకరమతంప్రతిపాద్యాచార్యాభిమతంమతమావిష్య-రోతి - ఆచార్యాశ్చితి - అగ్నిగతమైంగళ్యాదిగుణైస్సాదృశ్యాత్ మాణవకనిష్ఠమైంగళ్యాదిగుణానాంసామ్యాత్-తత్కారికాముదాహరతి-అగ్నిత్వేతి - అగ్నిత్వేన అగ్నిత్వరూపముఖ్యాధైనేన లక్షితాల్లక్షణయాప్రతిపాదితాదగ్ధా దగ్నినిష్ఠమైంగళ్యాదిరూపార్థాత్ యత్ప్రైంగళ్యాది-మాణవకనిష్ఠమితిశేషః-గమ్య

దప్రయోగనిరపేక్షమేవవాక్యతాత్పర్యేజ్ఞాతేవశ్చాత్తత్రపదప్రయోగః। అతఏవజఘన్యత్వంకౌణాల్లక్షణాయాశ్చితివృత్తిత్రయంసిద్ధం ౨౩. ఆచార్యాః పునరగ్నిర్మాణవకశ్చత్వత్కాగ్నిగతమైంగళ్యాదిగుణసాదృశ్యాన్మాణవకేఽగ్నిశబ్దప్రవృత్తిరితిగౌణీనామవృత్త్యంతరమురరిచక్రిరేతథాచోక్తం॥ అగ్నిత్వలక్షితాదగ్ధాద్యత్రైంగళ్యాదిగమ్యతే। తేనమాణవకేబుద్ధిస్సాదృశ్యాదుపజాయతశ్చితి ౨౪. తాకప్రచ్ఛామః సంబంధానుపపత్ప్రయోజనానిఖలులక్షణావీజాని తానీహాపిసంతికిం। నసంతివా। ఆద్యేకిమపరాధం తస్మల్లక్షణావ్యవహారేణ। నద్వితీయః। తేషాందురపహ్నవత్వాత్। నస్యత్రసంబంధోదుర్నిరూపః కస్తవాభిప్రాయః అభిధేయావినాభావోనసంభవతీతిచేన్నాసంభవతు। సాదృశ్యంతుభవిష్యతి। నహిసవీవసంబంధోలక్షణోపయోగీతినిర్బంధః। కార్యకారణభావాదేరపిసంబంధస్యవత్క్యమాణత్వాత్। ప్రయోజనంవ

తేలక్ష్యతే- తేనహేతునాసాదృశ్యాదగ్నిత్వలక్షితాగ్నినిష్ఠమైంగళ్యాదిసామ్యాత్ - మాణవకేబుద్ధిరగ్నిరితిధీరుపజాయతశ్చితి - ఏతేనగౌణీవృత్త్యంతరమస్తీత్యాచార్యాభిప్రాయః ౨౪, ఏవంగురూణామాచార్యాణాంచమతంప్రతిపాద్యవరిహర్తుంపృచ్ఛతి - తాన్ప్రచ్ఛామశ్చిత్వాదినా-సాదృశ్యంత్వేతి॥అభిధేయేనసంబంధాత్సాదృశ్యాత్సమవాయతః। ధైవరీత్యాత్మీయాయోగాల్లక్షణాపంచధామతేతిసాదృశ్యస్యాపి సంబంధత్వేనాభ్యుపగతత్వాదితిభావః - ఏవంచసతి - సంబంధప్రయోజనయో

స్మితోరిత్యర్థః - అన్వయానువ వత్త్యాముఖ్యాన్తాన్వయానువయోగేన -
 పరశ్ర పరశబ్దప్రయోగసామ్యే - యథాతీరేగంగాపదప్రయోగస్తథా
 సదృశేఽగ్నిపదప్రయోగ ఇత్యేవం యాపేణాన్యత్రాన్య శబ్ద ప్రయో
 గతౌలేవిద్యమానేపి - యత్కించదవాంతర వైషమ్యా వలంబనేన- ల
 త్కణాయాం పదప్రయోగాభావః గాణ్యాంతత్పద్యాదః తత్ర కేవల
 సంబంధిప్రతీతిరశ్ర సాదృశ్యశిష్టసదృశస్త్పత్తిః. తత్ర వాక్యతాత్పర్య
 జ్ఞానానంతరంపదప్రయోగజ్ఞానమత్ర తువాక్యతాత్పర్య జ్ఞాన సమయప
 వతమపయోగఇత్యాదిసూక్ష్మాంతర్యానాధిక్యాశ్రయణేనేత్యర్థః- గాణీ
 తిపదార్థః- గాణీత్యమితిజాతిః - గాణ్యాఖ్యోవృత్తిభేదఇతిపదార్థజాతిభే
 దానామంగీకారేఽతిప్రసంగస్సాన్విత- ఏవమీవద్వైషమ్యాశ్రయణేనబ

తాద్రూప్యప్రతిపత్తిః। ఏవంచసత్యన్వయానువవత్త్యాపరశ్ర
 పరశబ్దప్రయోగసామ్యేవిద్యమానేపియత్కించదవాంతరవైష
 మ్యావలంబనేనపదార్థజాతిభేదాంగీకారేఽతిప్రసంగస్సాన్వది
 తియత్కించదేతదితి ౨౫. ద్వయీముదాహరతి॥ యథా॥భి
 న్నేంద్రాదిరిరోసాద్రువటకైస్తత్రాంధరోజ్జ్వరస్పృహ
 రాతైలఘృతైస్తవా సరగదంకారస్స మృద్ధోబభౌకింబ్రూ
 మోరఘురామపీరశుచినాదక్షిణయేనాద్భుతందుర్వారోదశ
 కంధరఃప్రశమితస్త్రైలోక్యతాపజ్వరః ॥ అశ్రుపూర్వాధైల

హవఃపదార్థాదయఃకల్పభవేయురితిభావః-ఇతిహేతోఃఏతత్ - లక్ష
 ణాయాఃపృథగ్భూతాగాణీవృత్తిరితివచనమిత్యర్థః - యత్కింతాసమా
 లోచ్యోక్తత్వాదనాదఽణీయం-ఇతిపరిపూత్యేతిశేషః ౨౫. ద్వయీంద్వి
 విధాంసారోపాం॥భిన్నైతి ॥ భిన్నానీంద్రానిణాంరక్షసాంశిరాంస్యేవర
 సాద్ద్రీపటకాసద్యఃకృతపటకాస్తైః-తేషామింద్రానిణాంకంధరాసంబం
 ధినోయాఉచ్చైరస్పృహరాస్తాపవత్రైలానిఘృతానిచత్రైస్సమృద్ధః - త
 వాసరసిహవఃఅగదంకారః - రోగహార్యగదంకార భిషగైద్యచికిత్సకా
 ఇత్యమరః - కింబ్రూమః - అస్యగదంకారసామర్థ్యంకింవర్ణయామః-
 త్రైలోక్యస్యతాపజ్వరస్తాపహేతురిత్యర్థః - ననువిసదృశయోరస్యగ
 దంకారయోర్విషయ విషయిభావాభావాతక్రథం సావోపాత్సమిత్యా

శంక్యాత్రగుణసాదృశ్యంవివక్షితమిత్యాశయేనాహ - అత్రైతి- అగదం
కారశబ్దేన అసీరగదంకార ఇత్యసావగదంకార శబ్దప్రయోగ జేత్యర్థః -
లక్ష్యమాణాస్సాధారణ్యేన దృశ్యమానాః - రసావధవటకానాంసద్యః
కృతవటకానాంతైలానాంఘృతానాంచసంపత్తిస్సమృద్ధిజ్వర నివర్తక
త్వంచాదాయేమాంతేతేవతేవైద్యగతగుణాశ్చత్రైస్సాదృశ్యనిమిత్తంయ
స్యాస్సాతథోక్త-లక్షణాసారోపలక్షణా - గోణీగుణసాదృశ్యమాత్రప్ర
వృత్తా-అత్ర సన్నుతందర్శయతి- అభిధేయేతి-అభిధేయావినాభూతస్యవా
చ్యార్థసంబంధినోర్ధస్యప్రతీతిర్యస్యాంసాతథోక్తా- ప్రవృత్తిరితిపాఠేఅభి
ధేయావినాభూతవిషయకవ్యాపారఇత్యర్థః-వృత్తేర్లక్షణావృత్తేః - గోణ
తాతులక్ష్యమాణగుణైర్వోగాత్-ఇష్టా- భవతీతశేషః - అవినాభావోత్ర
సంబంధమాత్రంనతునాంతరీయకత్వం- తథాత్వేతుమంచమంచస్థయో

గదంకారశబ్దేన లక్ష్యమాణరసావధవటకతైలఘృతసంపత్తి
జ్వరనివర్తకత్వాదివైద్యగతగుణసాదృశ్యనిమిత్తాలక్షణాగో
ణీయథావయః॥అభిధేయావినాభూతప్రతీతిర్లక్షణోచ్యతే ।
లక్ష్యమాణగుణైర్వోగాద్వృత్తిరిష్టాతుగోణతేతి॥గుణాశ్చస్య
పరసాధారణ్యేనలక్షణీయాః। అన్యథాస్వార్థగతానామర్థాం
తరప్రవృత్తినిమిత్తత్వేవైయధికరణ్యదోషః । పరగతానాం
తుస్వార్థాసంబంధానాలక్ష్యత్వానువవత్తిః। సాధారణ్యేతున

దైశికస్య కాలికస్య వాఽవినాభావస్యాభావా స్త్రుంచాః శ్రోశంతీత్యా
దౌలక్షణాభావప్రసంగాత్-లక్ష్యమాణశబ్దార్థమాహ-గుణాశ్చేతి - లక్ష
ణీయాద్రష్టవ్యాః- పక్షద్వయస్యాపిదోషదూషితత్వాత్సాధారణ్యపక్షవి
వసముచితఇతిభావః-ప్రభమపక్షేదోషందర్శయతి- అన్యథేతి - అన్యథాప
క్షద్వయాన్యతరావలంబనేత్విత్యర్థః- స్వార్థగతానాంతల్లక్షితానాంచగు
ణానామితిలభ్యతే-అథాంతరస్యపరాధస్యప్రవృత్తినిమిత్తత్వేతత్ప్రయోవ
లంబనఇత్యర్థః-వైయధికరణ్యేతి - తద్రూపదోషః - స్వార్థగతానాంగు
ణానాంపరాధేలవిద్యమానానాశుపి పరాధాభిధానేప్రవృత్తినిమిత్తత్వో
క్తావన్యగుణానామన్యనిష్ఠత్వాపాతాత్-ద్వితీయపక్షేపిదోషందర్శయతి -
పరగతానామితి-అత్రతుశబ్దః ప్రాథమికపక్షాద్భేదంద్యోతయతి - లక్ష్య

త్వానుపపత్తిః తాదృశేషులక్షణాయాప్రవృత్తిః సాధారణ్యేనుసాధా
రణగుణాశ్రయణపక్షేత్విత్వధః-ఆశ్రమస్తుటపాదాః-గౌరవాహికోగౌ
రయమిత్యశ్రచేత్యుదాహృత్య-అత్ర హిస్వాధ సహచారిణోగుణాజ్ఞాప్య
మాంద్యాదయోలక్ష్యమాణాలపిగోశబ్దస్యపరాధాభిధానేప్రవృత్తి నిమి
త్తస్వముపయాంతీతికెచిత్ - స్వాధ సహచారిగుణాభేదేనపరాధగతాగు
ణావలక్ష్యంతేనతుపరాధాభిధీయతఇత్యన్యే - సాధారణగుణాశ్రయణే
నపరాధవలక్ష్యతఇత్యవరే-ఇతి- తద్వ్యాకర్తారోపరదార్యాస్తు-గౌరవా
హికఇత్యశ్రగోశబ్దోగోత్వ సహచారిణోజ్ఞాప్యమాంద్యాది గుణాన్లక్షణ
యాప్రతిపాదయతి - తతస్తాన్ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్యవాహికమభిధత్తే -
నతువాహికం లక్ష్యయితీత్యేకంమతం - గోత్వ సహచారిగుణాభేదేనవా
హిక గతజ్ఞాప్యాయోగోశబ్దేనలక్ష్యంతే - నతు వాహికోభిధీయత
ఇతి ద్వితీయం - గవి వాహికేచ వర్తమానానాం గుణానామాశ్రయణేనపరాధా
లక్ష్యతఇతితృతీయం - తత్రప్రథమపక్షేగోశబ్దస్యైవజ

కశ్చిద్దోషః। ఉక్తరాధైతాపహితౌదశకంధరేతాపజ్వరశబ్ద

స్యప్రవృత్తినిమిత్తంకార్యకారణభావసంబంధ ఇతిశుద్ధాలక్ష

డిమాదిగుణేషులక్షణా- వాహికశబ్దార్థేపునరభిధేతియత్నౌరవమసంకె
తితాధే పునరభిధాయాః ప్రవృత్తిరితిచాస్వారస్యంబోధ్యం - ఇదంచల
క్ష్యమాణాలపీత్యపిశబ్దేనపరాధాభిధానఇత్యనేనచద్యోతితం- ద్వితీయేతు
పక్షేజడిమాదిగుణపరాధప్రతీతిరనిబంధనాస్వాదిత్యస్వారస్యంబోధ్యం -
ఇదంచగుణావలక్ష్యంతేనతుపరాధోభిధీయతఇత్యనేనచద్యోతితం - స్వా
ధోగోత్వం తేనసహచరితుంశీలమేషామితితాచ్ఛీలికొణిః - పరోవాహిక
శబ్దస్తదర్థోవాహికత్వం - స్వాధ సహచారిగుణాభ్యోయోఽభేదస్సజాతీ
యత్వాదభేదోపచారస్తేన- ఏవకారవ్యవచ్ఛేద్యమాహ-నతుపరాధఇతి -
సాధారణేతి- గవివాహికేచవర్తమానానాంగుణానామాశ్రయణేనపరా
ధవివేతినతుజడిమాదయోగుణాః-లక్ష్యతవివేతినకదాచిదభిధీయతఇత్యభ
యతోముఖమవధారణం - ఏవంచపూర్వపక్షద్వయోక్తదోషానవకాశఇ
తిధ్వనితమితి- ఏవంపూర్వార్థేగౌణసారోపాముదాహృతోక్తరాధైశుద్ధ
సారోపాందర్శయతి-ఉక్తరాధైశుద్ధత్వహేతుమాహ- తాపహితౌచ

తి-సారోపతాంప్రతిపాదయతి- ఉభయత్రాపీతి-ప్రయోజనంప్రతిపాద
యతి-ఖడ్గశితి-ఇయంకస్యాలంకారస్యోపయుజ్యత ఇత్యతాహ - ఇయమి
తి-రూపకాదేః-అపహ్నవాదిరాదిశబ్దార్థః- ద్వివిధాయాఅపిరూపకా
రకత్వందగ్ధయతి-ముఖమితి- ముఖంచంద్రఇత్యత్రముఖనిష్ఠానాంచంద్ర
నిష్ఠానాంచపర్తులత్వాదీనాంసాదృశ్యాద్దోషసారోపాత్వం - నేత్రానం
దశ్చంద్రఇత్యత్రకార్యకారణభావఇతిశుద్ధసారోపాత్వమితిబోధ్యం ॥ ౬ ॥
ననునెత్రానందహితోచంద్రేనేత్రానందశ్చంద్రఇతి- కార్యకారణయో
రభేదోపచారఃకుతఃకృతఇత్యాశంక్యతదాదినిమిత్తవశాదుపచారాఃపంచ
ధాభవంతీత్యాహ-ఉపచారశ్చేతి-తత్రేతి-త్రైలోక్యతావజ్జ్యరోదశకంధ
రఇత్యత్రకార్యకారణభావాదభేదోపచారఉదాహృతఇతిభావః- ద్వితీయ

ణా । ఉభయత్రాపివిషయనిగరణభావాత్సారోపతా । ఖ
డ్గేరావణే చక్రమాద్వైద్యత్వేనతాపజ్వరత్వేనచప్రతీతిఃప్ర
యోజనం । ఇయంద్వివిధాపిరూపకాదేర్బీజం । ముఖంచంద్రో
నేత్రానందశ్చంద్ర ఇతి చోభయమూలత్వేనాపిరూపకస్యో
స్థితేః ॥ ౬ ॥ ఉపచారశ్చ కార్యకారణభావతాదర్థ్యస్వ
స్వామిభావావయవావయవిభావతాత్రాప్యరూప నిమిత్తా
నాంపాంచవిధ్యేనపంచధాభవతి । తత్రాద్యఉదాహృతః
తాదర్థ్యేనయథా ॥ ఇంద్రాగ్రాస్థాణేంద్రః ॥ స్వస్వామి
భావేనయథా । రాజకీయఃపురుషోరాజా ॥ అవయవావయవి

ముదాహరతి-తాదర్థ్యేనేతి- ఇంద్రఅర్థఃప్రయోజనంయస్యాస్సాతభోక్తా
స్థాణాస్తంభః- ఇంద్రప్రీత్యర్థముపచారైరుత్సవంకర్తుం నిఖాతేస్తంభవి
శేషేతాదర్థ్యనిమిత్తవశాదించ్రఇత్యుపచారఃకృతః అత్రతాద్రాప్య
ప్రతీతిస్తయాచేష్టార్థదాయిత్వధీశ్చప్రయోజనం - తృతీయముదాహరతి-
శ్వేతి-స్వంపురుషస్వామీ రాజాతయోర్భావస్త్రూపస్సంబంధస్తేన
రాజకీయఇతి- అత్రాపి తాద్రాప్యప్రతీతిస్తయాచానతిలంఘనీయశాస
నత్వధీశ్చప్రయోజనం॥తురీయముదాహరతి-అవయవేతి॥ హస్తోపద్యతీత్య
త్రావదానస్యహస్తాగ్రసాధ్యత్వాదగ్రహస్తపవహస్తఇత్యుపచారః కృ
తః- తాద్రాప్యప్రతీతిస్సామధ్యాతిశయధీశ్చప్రయోజనం॥ అంతిమము

దాహరతి- తాతగర్వైణైతి || తత్సంబంధికమయస్య సతతగర్వాతస్య
భావస్తాతగర్వ్యంతేన- అతతేతి- మూలతస్తతాయావమస్తా శ్రింకరోతీ
త్యత్రతతగర్వకారిత్యాదధ్వర్యతతైత్యుపచారఃకృతః - అత్రాపితా
ద్రూప్యప్రతీతిఃకాశలాతిశయధీశ్చప్రయోజనం ౨౬, ఏవం ప్రాసంగి
కముపచారనిరూపణంకృత్యాప్రకృతంసాధ్యవసానానిరూపణం ప్రతిజానీ
తే-సాధ్యవసానామితి- గీర్ణ ఇతి-అన్యేనారోప్యేణవిషయోనిగీర్ణఃకబళి
తోయదిసాధ్యవసానికా-సాసాధ్యవసానాపూర్వవత్సారోపేషద్విధా -
గౌణసాధ్యవసానాశుద్ధసాధ్యవసానాచేతిద్వేధాభవతి- తేనహేతునా -

భావేనయథా। అగ్రహస్తోహస్తః॥తాతగర్వైణయథా। అ
తతూతతూ॥ఏషుక్రమాదిష్టప్రదత్వానుల్లంఘ్యత్వసామర్థ్య
కాశలవిశేషః ప్రయోజనానివ్యంగ్యాని ౨౬ సాధ్యవసా
నాంలక్షయతి || నిగీర్ణో విషయోన్యేన యదిసాధ్యవసా
నికా । సాపూర్వవద్విధాతేన లక్షణాన్సప్తలక్షితాః || అ
న్యేనవిషయితా - విషయనిగరణేనా భేదప్రతిపక్షీరధ్యవసా
యః - తేనసహితాసాధ్యవసానా। తత్రాద్యయథా || అ
యం కామధేను రిత్యత్రానవరతవితరణశీలత్వ గుణసాదృ
శ్యాద్రామేకామధేనురూపతాధ్యవసానం। సర్వదైవాభిన్న
త్వప్రతీతిఃప్రయోజనం || ద్వితీయాయథా || అయమభ్యుద
యోలోకానామిత్యత్రాభ్యుదయ హేతుత్వాద్రామేభ్యు
దయశబ్దప్రవృత్తిః । అవ్యభిచారేణకార్యనిష్పాదకత్వమిహాపి
ప్రయోజనం।అత్రోభయత్రాప్యయంశబ్దోనరామాఖ్యవిష

అద్యాముదాహరతి-అయంకామధేనురితి - శ్రీరామేకామధేనుత్వాధ్యవ
సానహేతుమాహ-అనవరతేతి - లక్ష్యమాణగుణైర్యోగాదితిగుణసాదృశ్య
స్యసిద్ధాంతితత్వాదితిభావః - కామధేనురూపతయాధ్యవసానమభేద
ప్రతిపాదనం-ఫలందర్శయతి-సర్వదైవేతి-ద్వితీయాముదాహరతి - అయ
మితి-అవ్యభిచారేణనియమేన - సమాభయత్రాప్యయమితీదమశబ్దేనవిష
యోపాదానాథు-ధంసాధ్యవసానాత్వమిత్యాశంక్య సమాధౌ-అత్ర
తి-కింత్వితి- అత్రాయమిత్యనువర్తతే-విషయిణీతబ్దాధమాహ . అరోప్య

మాణామితి-పురోవర్తినా విషయభూతేన రామేణ యోఽభేదాధ్యవసా
యస్తేన - ఇదంతయాఽవిశిష్టాదంతాయాపవిత్రేషణవిశిష్టాంకరోతి - ఏవం
చేతి-మిత్యతలహ-తద్విశిష్టేతి-ఇదంతావిశిష్టేత్యర్థః- కామధేనుశ్చనిగీర్ణ
విషయతయా హేతునా-స్వనతాదాత్మ్యమభేదస్తేనప్రతీయతే- స్వతా
దాత్మ్యంవినాకథంవిషయస్యనిగరణంభవేదితిభావః- శుద్ధసాధ్యవసానా
యామేవంయోజ్యమిత్యాహ-ఏవమితి-ఇయంకస్యాలంకారస్యకారణమి
త్యత్రాహ-ఇయమితి-ఉపపత్తిమాహ-అధ్యవసితేతి- అధ్యవసితప్రాధా
న్యేతుసిద్ధాధ్యవసాయప్రాధాన్యేత్విత్యర్థః-లక్షితానాంలక్షణానామభి

యవరామర్కీ, తదాసారోపాత్వప్రసంగాత్ । కింతుతద్గతే
దంతామాత్రంపరామృతవిషయినీమారోప్యమాణాంకామ
ధేనుమేవపురోవర్త్యభేదాధ్యవసాయేనేదంతయావిశిష్టా । త
ద్విశిష్టాచవిషయినీకామధేనుర్నిగీర్ణవిషయతయాస్వతాదా
త్మ్యనప్రతీయతేనివమయమభ్యుదయఇత్యత్రాపూర్వహ్యం । ఇ
యమితశయోక్తైర్బిజం । అధ్యవసితప్రాధాన్యేత్వితశయోక్తి
రితిలక్షణం ॥ సప్తైతి ॥ జహల్లక్షణాలజహల్లక్షణాజహదజహల్లక్ష
ణాశుద్ధసారోపాశుద్ధసాధ్యవసానాచేతిపంచశుద్ధాః । గౌణ
సారోపాగౌణసాధ్యవసానాచేతిద్వైగౌణ్యాతయోర్ధ్వణయో
గాదేవశుద్ధాభ్యోభేదః । శుద్ధత్వంచతాసామగౌణత్వమేవ ।
ఆరోపాధ్యవసానాభ్యామేవగౌణ్యోత్తిభాభేదః । సారోపా
ధ్యవసానయోశ్శుద్ధయోశ్చతాభ్యామేవాన్యోన్యభేదః । జహ

ధానాఖ్యానపూర్వకంవైలక్షణ్యందర్శయతి-సప్తైతీతి॥ జహల్లక్షణాలి-పంచ
శుద్ధాఇతి- సాదృశ్యేతరసంబంధమూలకత్వాదితిభావః - ద్వైగౌణ్యావి
తి-సప్తావ్యభిహితాఇతిభావః- తయోరితి- గౌణసారోపగౌణసాధ్యవసా
నయోః- శుద్ధాభ్యఃజహదాదిభ్యఃపంచభ్యుత్పత్త్యర్థః- కింరూపంశుద్ధత్వమి
త్యత్రాహ - శుద్ధత్వంచేతి - అగౌణత్వంగుణయోగరాహిత్యమేవశుద్ధ
సారోపశుద్ధసాధ్యవసానయోరన్యోన్యవైలక్షణ్యమాహ-సారోపేతి- తా
భ్యామారోపాధ్యవసానాభ్యామేవేత్యర్థః- జహదాదిశుద్ధాభ్యః కథమిత
రయోశ్శుద్ధయోద్భేదఇత్యత్రాహ- జహదాదితి - కాగ్యకాచిణభావాది

తి-తాదధ్యాదిరాదిశబ్దార్థః- జహదాదిశుద్ధానుతిసృషయథాక్రమ మవి
నాభావాశ్రయూశ్రయిభావాభేదరూపసంబంధాబోధ్యాః - పవనిరూ
పితాయాలక్షణాయాస్సంకరాదిసమ్మేళనవశాదసంఖ్యతా భవతీత్యా
హ- ఏవమితి- యథాహురితి- ఆలంకారికాభితిశేషః- సంకరేణైతి-అలం
కారైర్ధ్వనిభదైశ్చస్వమూలై రితి శేషః- వ్యాకరోతి- శుద్ధభేదై రితి ౨౭

దాదిశుద్ధాభ్యస్తుకార్యకారణభావాదిసంబంధనిబంధనోపచా
రాద్భేదభిసక్త త్రాపి సాంకర్యశంకావకాశః ॥ పవంఘల
తో లక్షణాయాస్సప్తవిధాయాఅపి త్రివిధసంకరేణైకవిధ
సంసృష్ట్యావమేళనేప్రత్యేకంచాతుర్విధ్యనాష్టావింశతిభేదా
భవంతిశుద్ధభదై రపి మేళనేనప్రాధిక్యాత్ పునః పంచత్రింశ
త్ప్రకారాః । స్వప్రభేదైశ్చసంకలనేతు సంఖ్యాతుమేవనశ
క్యంతే। తత్ప్రకారాః।యథాహుః॥సంకరేణ త్రియాపేణసం
సృష్ట్యాపై కరూపయా। అస్యాస్సంకలనేన్యోన్యమష్టావింశతిరీ
రితాః॥పంచత్రింశత్సమాఖ్యాతాశుద్ధభదై స్సమంపునః।నైః
ప్రభేదై రలంకారైర్ధ్వనిభేదైశ్చసంగతాః ॥ వితన్వంతిచమ
తాగ్రంసంఖ్యామత్సరిణీమతేతిశుద్ధభదై రసంకలితభదైః-
నైఃప్రభేదైర్లక్షణాభదైః- సంఖ్యామత్సరిణీఅసంఖ్యత్వ
ర్థః ౨౭ సంకరశబ్దంగాంగీభావేన సంశయేనై కలక్షకాను
ప్రవేశేనచేతిత్రియాపః।తతాద్వ్యయథా॥సంవర్ధయంతంజ
జీవనేనశుచింసదాబాడబమంబురాశిం । వినాశ్యరామస్యశ
రస్త్రపావాన్నిషంగగర్భంనిభృతోధిశే తే॥జీవనేనజలేనపా
ణేనచ - శుచింబాడబంబడబాన్ని శుద్ధబ్రాహ్మణంచ । అ
త్ర జీవనాదిశబ్దజ్ఞేషబలమూలకాభేదాభ్యవసాయేన సాగర

దిక్ప్రసర్కనార్థంకలిమిత్సంకలితభేదానుదాహర్తుకామోంగాంగీభావసం
కరమాదాపుదాహరతి॥ సంవర్ధయంతమితి॥ శుచిమగ్నిం- అన్యత్రశుచిం
పరిశుద్ధం- నిభృతోనిశ్చలః॥ కలిపయశబ్దవ్యాకరణపూర్వక మలంకారా
న్మృతిపాద్యలక్షణయోగంగాంగీభావందర్శయతి- జీవనేనేతి- అత్రైతి -
జ్ఞేషేతి- జ్ఞేషస్యాభేదాభ్యవసాయ హేతుత్వాదకలితయోక్తశ్చైవోగం

ఉత్ప్రేతాయాఅతిశయోక్త్యనుగృహీతత్వాత్తయోరప్యంగాంఘ్రాభావ
ఇతివివేకః - లజ్జాయాఇతి- తచ్ఛేషతయాశయనాంగతయాతదంగత్వం
నిద్రాంగత్వమిత్యర్థః- భవతుకిమిత్యతలహ-లజ్జానిద్రయోరితి- తత్కార్య
భూతా-లజ్జాకార్యభూతేత్యర్థః-సముద్రాంతరాణామన్యసముద్రా
ణాంశోషణరూపంయదనుచితకమాంతరం తస్యాచరణాన్నివృత్తిః - త
తోపపత్తిందర్శయతి-లజ్జితఇతి-శయనశబ్దేనేతి- తత్రాపుపపత్తిమాహ

స్వప్రాణేనశుద్ధబ్రాహ్మణపోషకఇతిప్రతీయతే। తద్విना
శనరూపానుచితకమాచరణజనితలజ్జా రామశరస్య నిషంగ
కొటరశయనేహతుతయోత్ప్రేత్యతే। సాచవాచకపదాభా
వాద్గమ్యేతి క్లేషాతిశయోక్త్యుత్ప్రేతాణాంసంకరః । లజ్జా
యాఃక్వచిచ్ఛయనహేతుత్వేనతచ్ఛేషతయాతదంగత్వం। ల
జ్జానిద్రయో శ్చేతనధర్మయో రచేతనెరామభాణేఽసంభ
వాల్లజ్జాశబ్దేనతత్కార్య భూతాసముద్రాంతరశోషణరూపా
నుచితకమాంతరాచరణాన్నివృత్తిర్లక్ష్యతే । లజ్జితోహినివ
ర్తతే।శయనశబ్దేనచతత్కార్యంనిర్వాప్యపారత్వంలక్ష్యతే।శ
యితోనవ్యాప్రియతేఇత్యుక్తరీత్యాఽనయోర్లక్షణయోరం
గాంగీభావేనసంకరః ॥ ౭ ॥ సంశయేనయథా ॥ సచేతనా
కాంచనపుత్రికావాశరీరిణీమద్భద్రచాతురీవా। సౌదామినీస్థైర్య
వతీకిమేషాకావాసజానేరఘవీరపార్శ్వే ॥ అశ్రకాంచన
పుత్రికేత్యాదౌ కమనీయకాంతి గుణయోగాత్సద్భవ్యగు
ణనిమిత్తాగాణీ లక్షణేతితావదవివాదం । తత్రేషేతిసర్వ
నామ్న ఏతత్తావిశిష్టసీతారూప విశేష్యనిష్ఠత్వే విషయానిగ

శయితఇతి- ఇతితి-అశ్రుశ్రపాశబ్దలక్ష్యార్థభూతాయాఅనుచితకర్మాంత
రాచరణనివృత్తే శ్చయనశబ్దలక్ష్యార్థభూతంనిర్వాప్యపారత్వంప్రత్యుపో
ద్బలకత్వాదనయోర్లక్షణయోశ్శుద్ధసాధ్యవసానయోరిత్యర్థః-సంకరః-ల
క్ష్యయోరంగాంగీభావాల్లక్షణయోరప్యంగాంగీభావఇతిభావః॥ ౭ ॥ సం
దేహసంకరముదాహరతి- సచేతనేతి-స్పష్టం।అశ్రసందేహసంకరంవివృ
ణోతి-అశ్రుతి-తావత్తావత్సర్వంతం-గౌణీలక్షణేత్యుక్తావితియావత్-అవి

వాదంవినాదోనాస్తి- సందేహసంకరభి-గౌణసారోపగౌణసాధ్యవసాన
యోరితిభావః॥౮॥ ఏకలక్షకానుప్రవేశ సంకరముదాహరతి॥ సంవర్తేతి॥ సం
వర్తావసరే ప్రసారిణాదినకృతస్సూర్యస్యసంబంధినస్సర్వస్వస్య తేజస్సు
మృద్ధియావసమస్తథనస్యపాటచ్చరశ్చరః- తతోవ్యతితీక్ష్ణభిత్వర్థః- అతా

రణాదగ్నిర్మాణవకభివత్సారోపాస్యాత్ । ఏతత్తామాత్ర
నిష్ఠ త్వేతువిషయనిగరణాదయమగ్నిరితవత్సాధ్యవసానావా
స్యాత్ । అతాన్యతరనిశ్చయకాభావేనైషేత్యేకస్తిత్సందే
హజ్ఞానవిషయతయాసంకీర్త్యమాణత్వాత్సందేహసంకరః ॥
౮॥ ఏకలక్షకానుప్రవేశేనయథా ॥ సంవత్సావసరప్రసారి
దినకృతస్సర్వస్వపాటచ్చరో దైత్యధ్వాంతహరఃప్రతాపతప
నోరామస్యకోఘృద్భవః । భూమింద్యామపికాశికోత్సవవ
తీంచక్రేద్భుతం వద్ధయంస్తారానెతరి నూతనంశ్రియమథా
త్పారస్యదేశేతమః॥ కోవ్యలొకికః - అలొకికత్వమేవాహ
త్రిభిర్విశేషణైః । భూమింకాశికోత్సవవతీంచిత్యామిత్రోన్న
తయజ్ఞవతీంచ-ద్వాంస్వర్గం - కాశికోత్సవవతీమింద్రప్రహర్షవ
తీంచ-ప్రసిద్ధతపనోదయేకాశికానాంఘూకానాముజ్జ్వలీనాస్తి-
అస్తింస్తునతకేతిభావః - తారానెతరిసుగ్రీవేచంద్రేచ-ప్ర
సిద్ధతపనస్తారావతౌశ్రియంహరతిఅయంతువద్ధయతి - ప్రసిద్ధ
సూర్యస్తుపారస్యదేశేపూర్వదిగ్భుగేతమోహరతి- అయం
తురలయారభేదాత్పౌలస్యదేశేతత-రోతీతి సర్వత్రజ్ఞేషా
నుప్రాణితావ్యతిరేకః॥ రోధాభాసా - అత్రపాటచ్చరఃప్ర
తాపతపనభివిషయనిగరణంవినాప్రతాపేవోరత్సారోపగౌ
త్సారోపేయంలక్షణాగౌణీ-సర్వస్వపదేనచాత్రతేజస్సు
మృద్ధిర్లక్ష్యతే-తద్గర్భికారేణప్రవృత్తత్వాత్సాధ్యవసానా-అ
నయోర్భిన్నవదన్ధయోరపిసమస్తపదస్యైకత్వాత్తద్గతత్వే

కికత్వమితి- విశేషణైః- ఉత్తరార్థస్థైరితిభావః- సర్వత్రేతి - తద్గర్భికా
రేణేతి- తేజస్సుమృద్ధికబళనేనేత్యర్థః-అనయోర్లక్షణయోః గౌణసారోప
గౌణసాధ్యవసానయోః॥ ౯॥ అథసంస్కృష్టిముదాహరతి-ఆమ్రేడితమితి -

ఆ మ్రోచితమామ్రోడనంపానరుక్త్యమితియావత్ - సుపర్వసురభేఃకామ
భేనోః - సురభిర్గచ్ఛిచస్త్రియామిత్యమరః-అత్రాదార్యగుణయోగాదా
ముస్సురతరోరామ్రోచితమితి విషయారోప్యయో రనవహుత్వభేదయో
స్సామానాధికరణ్యోనోపాదానాద్గోణసారోపా-ఏవముత్తరత్రాపి తత్త
ద్గుణయోగాద్గోణసారోపాత్వమూహ్యం - అత్ర సప్తానాంగోణసారో
పాణాంపరస్పరనైరపేక్ష్యోనోపాదానాత్సజాతీయసంస్పృష్టిః ॥ ౧౦ ॥
ఉదాహరణాంతరమాహ- శిష్టానామితి ॥ జడిమకతినతావక్రతానాంజడ

వై కలక్షకానుప్రవేశేనాయంపంకరః ॥౯॥ సంస్పృష్టిర్యథా ॥
ఆమ్రోచితం సురతరోః ప్రతిబింబమిందోర్భేదస్సుపర్వసుర
భేర్వికృతిర్నిధీనాం । ద్విత్వంరవేఃపరిణతిఃప్రసవాయుభస్య
మూర్త్యంతరంమురరిపోర్దయతీహరామః ॥ ౧౦ ॥ యథా
వా ॥ శిష్టానాంపారిజాతోజడిమకతినతావక్రతాస్పర్శశూ
న్యో దుష్టానాం కాలవహ్నిర్జలభయభసితాచ్ఛాదనాతుచ్ఛ
మూర్తిః । సీతాయాఃపంచబాణోహరనయనశిఖాష్టోషశూ
న్యఃప్రజానాంపూర్ణేందుర్నిమగ్నశంకో జగతివిజయతే రామ
చంద్రోమహేంద్రః ॥ అత్రోభయత్రాపిగోణసారోపాణాం
సంస్పృష్టిస్సజాతీయానాం ॥౧౧॥ సజాతీయానాంశుద్ధసా
రోపాణాంయథా ॥ కళ్యాణకేలికలనాకవిపుంగవానాంకౌతూ
హలంకేమపికంజవిలోచనానాం । కీర్త్యుగ్ధమఃకమలబంధుకులో
ద్భవానాంకస్యోత్సవంనకురుతేభువికోసలేంద్రః ॥ అత్రకళ్యా
ణాదిపదానాంతద్ధేతారామేవిషయనిగరణంవినాపాదృశ్యే తర

త్వకాతిన్యకాటిల్వానాంస్పర్శేనసంబంధేనశూన్యః - జలభయేనభసితా
చ్ఛాదనయా భస్మావరణేనచ తుచ్ఛారిక్తామూర్తికార్యస్య సతథోక్తః -
అత్రాప్యదార్యగుణయోగా ద్రామచంద్రఃపారిజాతెతి గోణసా
రోపా-ఏవముత్తరత్రాపి తత్తద్గుణయోగా ద్గోణసారోపాత్వమూ
హ్యం - అత్ర చతస్మాణాం గోణసారోపాణాం సంస్పృష్టిః ॥ అము
మేవాద్ధమాహ- అత్రైతి ॥ ౧౧ ॥ కేవలశుద్ధసారోపాణాముదాహరతి- క
ళ్యాణేతి ॥ కళ్యాణానాంకేళయోలీలాస్తాసాంకలనాప్రాప్తిః-శిష్టంస్ప
ష్టం ॥ సజాతీయసంస్పృష్టింవివృణోతి- అత్రైతి-తద్ధేతావతి-కళ్యాణాదిహ

తావిద్యధః॥ ౧౨॥ సమ్మేళనసంసృష్టిముదాహరతి - సతామితి॥ అత్ర
ప్ర్యాదార్యగుణయోగాదాచి సురతరూద్యానమిచింతామణి మహీధర
ఇతిచగౌణసారోపే - రామస్సపర్వణాంసంపదితివిబుధవై రిణాంరాక్షసా
నాంవిపదితిచతద్ధేతౌతమపచారాచ్ఛన్ధసారోపేఇతి చతస్మాణాంసంకల
నాత్సజాతీయవిజాతీయసంసృష్టిః ॥ ౧౩ ॥ ఏవమేవభేదాంతరాణిస్వయ
మూహ్యునీత్యాశయేనాహ-ఏవమేవేతి॥ ఇతీతి॥ ఆస్థామందిరమితి॥ తాదృశో
నిర్మలాశ్చయూధమనూరికవితాస్తాపవకల్లాలిన్యో నద్యస్తాసాంవేల్లనై

కార్యకారణభావసంబంధ నిమిత్తప్రవృత్తత్వాచ్ఛన్ధ సారో
పాణాంసజాతీయానామేవసంసృష్టిః ॥ ౧౨॥ సజాతీయవిజా
తీయసంసృష్టిర్యథా॥ సతాంసురతరూద్యానంచింతామణిమ
హీధరఃసంపత్సుపర్వణాంరామోవిపద్విబుధవై రిణాం ॥ ౧౩॥
ఏవమేవసర్వసంకరసంసృష్టిరప్తవ్యే॥ ..... *
ఇతిశ్రీమద్విభువన ... సాహిత్యరత్నాకరనామస్యలంకార
శాస్త్రై లక్షకశబ్దార్థవృత్తినిరూపణంనామతృతీయస్తరంగః, *
ఆస్థామందిరమందిరాప్రణయినోదేవస్య రామాత్మనస్త్యంగ
స్త్యంగతరంగరింగణభరై రంగీకృతాడంబరః । తాదృశ్చిత్తలధ
ర్మసూరికవితాకల్లాలినీవేల్లనైఃపూర్ణఃకర్ణమనోహరోవిజయ
తేసాహిత్యరత్నాకరః ॥ ధర్మాంతర్వాణివర్యస్త్రిభువనవిదితే
వారణాశ్యన్వయేయ సుంజాతోయల్లమాంబాకృతసుకృత ఫ
లంపర్వతేశస్యభాగ్యం । కావ్యాలంకారకృష్ణాస్తతిరవిశతకో
న్నాటకాది ప్రణేతుప్రస్థాలంకారశాస్త్రై రఘుపతిచరితేఽ
యంతృతీయస్తరంగః ॥ ..... *

మేళనైః ॥ ధర్మాంతర్వాణివర్యఇతి ॥ కావ్యానాంహంససందేశాదీ
నాం- అలంకారాణామలంకారప్రబంధానాం - కృష్ణాస్త్రతేరవిశతకస్య
ఉన్నాటకానాంకంసపదాద్యత్కృష్టనాటకానాం- ఆదిశబ్దేనసరకధ్వంసా
దివ్యాయోగాదీనాంచ ప్రణేతుర్నిమాతః॥ *****

ఇతిశ్రీమల్లాదిలక్ష్మణసూరివిరచితేసాహిత్యరత్నాకరవ్యాఖ్యానే.

మందరాఖ్యానే తృతీయః ప్రథః.

శ్రీరస్తు.

సాహిత్యరత్నాకరే నవ్యాఖ్యానే.

వ్యంజనాతరంగప్రారంభః—ర

ఏవంలత్యులక్షకతద్వైతీర్నిరూప్యాత్రవ్యంగ్యవ్యంజకతద్వైతి
నిరూపణాయనంగతిందర్శయతి॥ అథేతి॥ నిష్ప్రయోజనాయాఃప్రయోజ
నశూన్యాంబలక్షణాయాభివాక్ష్యతేః- సర్వత్ర- లక్షణాస్వితీశేషః
తస్యప్రయోజనస్య- క్రమప్రాప్తత్వాచ్చ-లక్షణానంతర్యాదితి భావః
సత్యితి॥ వ్యంజనేనైవేతి-వృత్త్యంతరవ్యవచ్ఛేదోఽవధారణార్థః - ననుకి
మిదంవ్యంజనంయద్యోగాచ్చబిస్యవ్యంజకతేత్యపేక్షాయాంవ్యంజనలక్ష

అథనిష్ప్రయోజనలక్షణా భావాత్సర్వత్రప్రయోజనంవాచ్య
మిత్యపేక్షాయాంతస్యవ్యంజకశబ్దైకగమ్యత్వాత్ క్రమప్రా
ప్తత్వాచ్చవ్యంజకంనిరూపయతి॥ సవ్యంజకోద్ధంయశ్చబ్దోవ్యం
జనేనైవబోధయేత్ । అన్వి తేషుపదాథేషుయోస్యాథాంతర
గోచరః॥ వాక్యాద్ధోవస్త్రియామై సవ్యాపారోవ్యంజనంభవే
త్॥వ్యంజనవ్యాపారవాక్శబ్దోవ్యంజకః। పదాథేషున్వి తేషు
వాక్యాద్ధోవస్త్రియాధాంతరవిషయశ్చబివ్యాపారో వ్యం
జనేత్యుచ్యతే। సత్రివిధః శబ్దాద్ధోభయశక్తిమూలత్వేన। శబ్దశ
క్తిమూలాద్వివిధః। అభిధామూలాలక్షణామూలశ్చేతి। తత్ర

న మాహ - అన్వి తేష్యితి ॥ అన్వి తేషుపదాథేష్యిత్వనేనాభిధానలక్షణా
వ్యావృత్తిః- అథాంతరగోచరత్యనేనతాత్పర్యవ్యవచ్ఛేదః - వాక్యా
ద్ధోవస్త్రియాంబాత్యనేనావశ్యకత్వం, వ్యంజకలక్షణంవ్యాకరోతి-వ్యం
జనవ్యాపారవానితి- వ్యంజనలక్షణంవ్యాకరోతి- పదాథేష్యితి- వాక్యా
ద్ధోవస్త్రియాంబాత్యనేనావశ్యకత్వం-ఇదముక్తమహతిశయిన్యైవగృహ్యవాచ్యాది-
అవ్యంగ్యసాధనంస్త్రుతమితిచమన్ముటపాదోఽప్తేనతమపసాకం సము
చితమేతిభావః - త్తంవిభజితే-సత్యితి-త్రైవిధ్య-విశ్చయితి-శబ్దేతి-శక్తి

తి- తయోమౌఁద్యై- లక్షణా మూలంయస్య సతభౌక్తః ౧. ననుశాస్త్రీ
షునాచకలక్షకయోరే వాభ్యుపగమాదభిధాద్యన్యతమవ్యాపారేణ ప్ర
యోజనప్రతీతిరస్తుకింవ్యంజనేనత్యాశంక్యతస్యవ్యాపారాంతరానిర్వర్త
నీయత్వాత్తదావశ్యకత్వంప్రదర్శయితుంప్రతిజానీతే- ఇదంతావదితి। ఇ
దంతావత్-వ్యంజనమంతరేణప్రయోజనప్రతిపాదనమేవేత్యర్థః- గంగా
యామితి- ప్రతీయతేతావత్ప్రతీయతపవ-భవతుకింతతత్తత్ప్రత్రాహ-తత్రై
తి-తత్రగంగాయాంఘోషఇత్యాదౌ-శబ్దేతి-తాదృశశబ్దప్రయోగేప్రయో
జనప్రతీతిస్తదభావేతదభావఇత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంశబ్దానుసారితయే
త్యర్థః - తత్ప్రతిభుత్తిఃప్రయోజనస్ఫుటీత్యాబ్జీశబ్దసంబంధినీ - అస్తుకింత

యఃపూర్వాదాహృతప్రయోజనలక్షణానాంప్రయోజనప్రతీ
తికృద్వ్యాపారస్సలక్షణామూలోవ్యంజనవ్యాపారః ౧, ఇ
దంతావదిహవిచార్యతే । గంగాయాంఘోషఇత్యాదౌతీరగ
తాత్యంతపావనత్వాదికంప్రయోజనంతావత్ప్రతీయతే । త
త్ర శబ్దాన్వయవ్యతిరేకానువిధాయితయా తత్ప్రతివత్తిశ్యాబ్జీ
త్యవశ్యమాశ్రయణీయం । సహీయంకంచనవ్యాపారమనవలం
బ్యశబ్దోబోధయితుమీష్టే । తత్రకిమభిధయాబోధయతి లక్షణ
యావా కింవాతాత్పర్యేణ । సతావదభిధయాబోధయతి । త
స్యాస్సంకేతితాదృశకవిషయత్వాత్ । సహిగంగాదిపదానాంపా
వనత్వాదౌసంకేతోద్భవ్యచరః ౨ నాపిలక్షణయా । ముఖ్యా
ర్థపాదాద్యభావాత్ । సహితటంముఖ్యార్థః । సహితస్యభాదః ।

తత్తత్ప్రత్రాహ- సహీతి-కింత్యవలంబ్యబోధయితుమీష్టఇత్యర్థః-తత్రైతి-త
త్రలేషువ్యాపారేషు- సతావదితి- తత్రహేతుంప్రతిపాదయతి- తస్యా
ఇతి-అసంకేతితే-థా-ంతరేతదప్రవృత్తేరితిభావః- తామేవవివృణోతి-
సహీతి-తస్మాన్నతావదభిధయాబోధయతీతిపూర్వేణసంబంధః ౨. నా
పీతి- బోధయతీత్యనువర్తతే- లక్షణయాపినబోధయతీత్యన్వయః- కుతఇ
త్యత్రాహ- ముఖ్యార్థేతి-అత్రాదిశబ్దేనసంబంధప్రయోజనేసంగృహ్యే
తే - తదభావమేవోపపాదయతి - సహీతి - అత్రగంగావదస్యేతిప్రకర
ణాల్లిభ్యతే- తటంముఖ్యార్థశ్చేత్పావనత్వాదిర్గత్యుక్తో-భవేదితిభావః

తువ్యతుదుర్జనఇతిన్యాయోనగంగాపదస్యతటంముఖ్యాధోఽప్యస్తు- తస్య
తటయాపముఖ్యాధఃస్యభాధః-నవానైవ-ఘోషాధికరణత్వసిద్ధేరితిభావః
వాస్యాద్వికలవీపమయోరేవాధేజసముచ్చయఇత్యమరః - అస్తుకశ్చి
ద్వాధోపి- నాపీతి - తస్యతటరూపముఖ్యాధస్యాత్వంతపావనత్వాదినాత
ప్రావలత్వోద్ధేనసంబంధఃఅవినాభావసంబంధోపి-అస్తుయఃకశ్చిత్సం
బంధోపి - నాపీతి - ప్రయోజనస్యపావనత్వాదిరూపస్యలక్ష్యతాయాం
కించిత్ప్రయోజనమపినాస్తి - అస్తుస్వమేవప్రయోజనమపీత్యాశంక్యల
క్ష్యభూతస్యస్వస్యప్రయోజనత్వంసంభవతీత్యాహ-స్వస్యేవేతి-స్వ
స్యలక్ష్యభూతస్యపావనత్వాదేరేవ - ఆత్మాశ్రయతాఆత్మాశ్రయాఖ్య
దోషాపత్తిః-తర్హిప్రయోజనాంతరంప్రతిపాద్యతామిత్యాహ-అన్యస్యై
తి- లక్షణామాత్రేతి - ప్రయోజన లక్ష్యతావశాల్లక్షణైకాశ్రయతయే

నాపితస్యాత్వంతపావనత్వాదినాసంబంధః। నాపిప్రయోజనల
క్ష్యతాయాంకించిత్ ప్రయోజనం। స్వస్యేవప్రయోజనత్వే
ఆత్మాశ్రయతా అన్యస్యప్రయోజనత్వేతస్యాపిలక్షణామా
త్రశరణతయాప్రయోజనాంతరావశ్యం భావేనప్రాచీనప్ర
యోజనాపేక్షాయాంపరస్పరాశ్రయతా । అన్యాపేక్షణే
తుతస్యాపిలక్ష్యత్వేనప్రథమాపేక్షణేచక్రకాపత్తిః । ద్వితి

త్యర్థః - ప్రాచీనప్రయోజనస్యపావనత్వాదిరూపస్యాపేక్షాయామా
కాంతాయాం-అయంభావః - లక్ష్యభూతస్యాన్యస్యపావనత్వాదిఃపావ
నత్వాదిరూపస్యలక్ష్యస్యాన్యచ్చప్రయోజన మిత్యన్యోన్యాశ్రయః - త
ర్హితతోవ్యన్యస్యప్రయోజనత్వంప్రతిపాద్యతామిత్యాశంక్య నోపపద్య
తఇత్యాహ-అన్యైతి- అన్యస్యాపేక్షణేప్రయోజనత్వాపేక్షాయాంతు -
ప్రథమస్యపావనత్వాదెరపేక్షణేప్రయోజనత్వాపేక్షాయాం చక్రకా
పత్తిశ్చక్రకాఖ్యదోషాపత్తిః - తృతీయస్యద్వితీయమతిక్రమ్యప్రథమా
కాంక్షణేతస్యాపితాదృశత్వేననాభిస్థానీయం ద్వితీయంచక్రభ్రమణేనా
తీత్యతృతీయాకాంక్షిత్యేనచక్రసాదృశ్యాచ్చక్రకం-తర్హి ద్వితీయమేవా
పేక్ష్యతామిత్యాశంక్యతత్రాపిదోషాపత్తిర్భవతీత్యాహ-ద్వితీయేతి - అ
న్యోన్యాశ్రయతా - అన్యవహితయోస్తుయోస్తుగావిధత్వేనపరస్పరా

కాంక్షిత్యాదన్యోన్యశ్రయ్యాఖ్యదోషాపత్తిస్సాన్వదితిభావః - తర్హి స్వ
స్యైవప్రయోజనత్వమప్యస్త్విత్యత్రాహ- తృతీయేతి - అయంభావః -
పావనత్వాపేక్షయాతృతీయస్వప్రయోజనలక్షణావశాల్లక్ష్యస్వస్వస్యై
వప్రయోజనత్వాపేక్షాయా మేకస్యైవలక్ష్యత్వం ప్రయోజనత్వంచే
త్యాత్మాశ్రయాఖ్యదోషాపత్తిరితి - తర్హి చతుర్థమన్యత్ప్రయోజనమపే
క్ష్యతామిత్యత్రాహ- చతుర్థేతి- చతుర్థస్యాకాంక్షణేప్రయోజనత్వేనా
కాంత్రాయాంతుతస్యాపి- అత్రలక్ష్యత్వేనేత్యనువర్తతే-ప్రథమప్రయో
జనస్యపావనత్వాదేఃప్రతీతిరేవనస్యాత్ - మిథ్యాప్రయోజనపరంవరా
సంపర్కవశాత్సత్యప్రయోజనప్రతీతిస్తరోహితాభవేదితిజ్ఞప్తైఃప్రథమ
ప్రయోజనజ్ఞానస్యప్రతిబంధికాప్రతిబంధకారిణీ-అనవస్థా మూలక్షయ

యాపేక్షణేనన్యోన్యశ్రయతా । తృతీయాపేక్షణేత్యా
శ్రయతా । చతుర్థాకాంక్షణేతుతస్యాపిప్రయోజనాంతరా
కాంక్షిత్యంనియతమిత్యస్తరోత్తర మాకాంత్రాయాః క్వచి
దప్యవిశ్రాంతేః ప్రథమప్రయోజనప్రతీతిరేవనస్యాదితిజ్ఞప్తి
ప్రతిబంధికానవస్థా ౩, గనుగంగావదేనసప్రయోజనమేవత
టంలక్ష్యతాం - మైవం - ప్రమాణవిషయాతిలంఘిత్యాత్ప్ర
యోజనస్యప్రమాణస్యహిప్రత్యక్షోద్వేర్లుటాదికంవిషయః-
ఫలంతుజ్ఞాతతాదికం-తథాచాయంప్రయోగః- గంగాయాం

కారిణ్యనవస్థాఖ్యదోషాపత్తిః ౩. తర్హి లక్షణమైవపావనత్వాదివిశిష్టతట
ప్రతీతిర్భవతుకింవ్యంజనేనేత్యాశయేనాహ-సన్వతి-లక్ష్యతాంలక్షణయా
ప్రతిపాద్యతాం-కిమప్రసిద్ధేనవ్యంజనేనేతిభావః- పరిహరతి-మైవమితి -
విశిష్టలక్షణానాంగీకార్యేత్యర్థః- కుత ఇత్యత్రాహ-ప్రమాణేతి-ప్రమాణ
విషయాభ్యానుతిలంఘిత్యాత్ - ఫలాపరపర్యాయస్యప్రయోజనస్యప్ర
మాణవిషయవిభిన్నత్వనియమాత్పర్థక్యేనభావ్యమితిభావః- తదేవద్రుఢ
యతి-ప్రమాణస్యేతి-జ్ఞాతతాదికం-సంవిత్తిరాదిశబ్దార్థః- ఫలితార్థంప్ర
యోగేణప్రతిపాదయతి-తథాచేతి-ప్రయోగోనుమానగచనా- గంగాయా
మితి-అత్రపావనత్వాదికంపక్షః-విషయజ్ఞానగోచరత్వాభావసాన్విధ్యః -
ఫలత్వంచేతుః - యస్రఫలత్వంతత్రవిషయజ్ఞానగోచరత్వాభావఇతి

వ్యాప్తిః-జ్ఞాతతాదివదితిదృష్టాంతః-జ్ఞాతతా ప్రాకట్యం-తత్త్వ-ప్రయోజనేనసహితంలక్షణీయంనయ్యజ్యతే । జ్ఞానస్యవిషయోహ్యన్యఃఫలమన్యదుదాహృతం । విశిష్టేలక్షణానైవమితి కావ్యప్రకాశకారవచనాచ్ఛలక్షణాయాఃప్రయోజనప్రతిపాదనాక్షమత్వాత్పాపిలక్షణయేతి పూర్వేణసంబంధః ౪. తతఃకింవాతాత్పర్యేణైతివికల్పంపరిహరతి-నాపీతి-పావనత్వాదిప్రయోజనస్యతాత్పర్యబోధ్యతాపినసంభవతీత్యర్థః - ననుతాత్పర్యస్వరూపపరిజ్ఞానమంతరేణతదబోధ్యతానబుధ్యతఇత్యాశంక్య తత్స్వరూపంప్రతిపాదయతి-పదార్థైతి-ఆకాంక్షాయోగ్యతాసన్నిధివశాత్సమన్వయేసతిపదార్థజ్ఞానానంతరభావినీ సమన్వయశక్తిః పదార్థ సమూహ

ఘోషఇత్యాదౌపావనత్వాది కంసవిషయజ్ఞానగోచరం ఫలత్వాత్-జ్ఞాతతాదివదితి ౪, నాపితాత్పర్యగమ్యతా - పదార్థావగమసమనంతర భావినీ సమన్వయశక్తిస్తాత్పర్యం నామవృత్తిరిత్యలంకారసర్వస్వసంజీవినీకారాదయః-నచపావనత్వాదిరన్యోన్యన్వయరూపః - కించతాత్పర్యంనామవృత్త్యంతరంనసంభవతి వృత్తిత్రయానుస్మృతస్యతస్య వృత్త్యంతరత్వానుపపత్తేః - క్లృప్తేనైవవృత్తిత్రయేణసకలస్యవహరోపపత్తౌ బాహ్యాన్ద్రియ సహకారిణో మనసశ్చన్ద్రియాంతరత్వకల్పనావత్తాత్పర్యస్య వృత్త్యంతరత్వకల్పనమయ్యుక్తమేవేతికేచిదిత్యలంకిస్తరేణ- తదేవంప్రయోజనప్రతి

సంఘటనాశక్తిరేవతాత్పర్యం-అస్తుకింతరీతిత్యత్రాహ-సచేతి - అయంభావః-ప్రతీయమానస్యపావనత్వాదేరన్యోన్యన్వయరూపత్వాభావేనాతాత్పర్యార్థత్వాన్నతాత్పర్యగమ్యతేతి - కించతాత్పర్యస్యవృత్త్యంతరత్వమేవాసదిత్యాహ - కించేతి-కుతఇత్యత్రాహ-వృత్తీతి-అభిధాదివృత్తిత్రయానుగతస్యతస్యతాత్పర్యస్య - ననుకైశ్చిదభ్యుపగతత్వాత్తాత్పర్యస్యవృత్త్యంతరత్వమస్తుకోదోషఇత్యాశంక్యాతాత్పర్యతత్వజ్ఞానాంకేషాంచిద్బ్రుంతిమూలంతతల్పనమితి దృష్టాంతప్రతిపాదనపూర్వకంపరిహరతి- క్లృప్తేనైవేతి- అయంభావః-యథామనసశ్చన్ద్రియాంతరత్వం సర్వానభ్యుపగతంతతైవతాత్పర్యస్యవృత్త్యంతరత్వమసీతి తస్యసత్త్వ-

ల్పనమనుచితమితి - ఉపసంహరతి- తదితి॥ ఎవంప్రతిపాదితప్రకారేణ
తదర్థం ప్రయోజనప్రతీత్యర్థం - వయమితి - తత్ర వ్యాపారపవ- ధ్వన
నేతి- వ్యక్త్యాదిరాదిశబ్దార్థః ౫, తచ్ఛేతి॥ ప్రయోజనంప్రయోజనకూ
పం॥ గూఢముదాహరతి- వీరేతి॥ ఛాటీసమాటికనే - శత్రుజేశావమర్శా
యసద్యస్సభటమొటకైః విజిగీషోఃప్రవృత్తిర్యాసాఛాటీనిగద్యత ఇ
త్యుక్తలక్షణలక్షితజైత్రయాతోక్యమే- చిరాన్నిదాగ్రీణా- చిరాదున్ని
దాగ్రీణాగ్రీ-ముద్రణంసంకౌచం-కథమిత్యాశ్చర్యే॥యోజయతి-అత్రేతి

తేరభిధానలక్షణాతాత్పర్యవృత్త్యనిర్వహణీయత్వేన తదర్థం
వ్యాపారాంతరమవశ్యమభ్యవగంతవ్యంభవతాపి - వయం
తుతత్రైవధ్వననవ్యంజనద్యోతనాదినంజ్ఞానివేశ్యవ్యవహారా
మః ౫, తచ్చవ్యంగ్యంప్రయోజనంద్వివిధం గూఢమగూఢం
చ॥గూఢంయథా॥ వీరశ్రీరఘురామభద్రభవతోఛాటీసమా
టికనేభేరిఘారివిరావడంబరభరైరాఖండలశ్రీశ్చిరాత్ । ని
దాగ్రీణాయదజాగరీత్రచుచితందైతేయభూతిశ్చిరాదున్నిద్రా
కథమాశుముద్రణమగాదతుద్రుద్రాకృతం॥అత్రనిదాగ్రీ
గరణయోశ్చేతనధర్మయోరచేతనసురాసురవిభూత్యోరసం
భవాత్తతాకార్యంసంకుచితత్వమసంకుచితత్వంచలక్ష్యతే-తే
నసకలసురాసురరక్షణశిక్షణైవ్యజ్యేతే॥౧॥ అగూఢంయథా॥
తుట్యచ్చండీశకోదండంరామదోర్దండచండతాం॥వ్యాచప్తవి
ప్రపస్పప్తమోషణైశ్శత్రుభీషణైః॥అత్రాచేతనేకోదండేచే
తనధర్మస్యవ్యాఖ్యానస్యానుపపన్నతయాతతాకార్యంజ్ఞాపన

అసంభవాదనుపపత్తైః- కార్యకారణభావస్సంబంధః- ప్రయోజనమాహ
తేనేతి- సంకుచితత్వాసంకుచితత్వాభ్యామిత్యర్థః- అత్రవ్యంగ్యయోర్వి
దగ్ధమాత్రవేద్యత్వాన్గూఢత్వం-లక్షణేతుశుద్ధసాధ్యవసానై ॥ ౧ ॥ అగూ
ఢవ్యంగ్యముదాహరతి॥శ్రుట్యదితి॥శ్రుట్యత్ భంగేనద్విధాభవత్-చండీ
శస్యకోదండంకర్తృ- వ్యాచప్తవ్యాఖ్యాతిస్త॥యోజయతి-అత్రేతి॥వ్యా
ఖ్యానస్య - పదచ్ఛేదఃపదార్థశ్చసమాసోవిగ్రహస్తథా॥ ఆక్షేపస్యసమా
ధానంవ్యాఖ్యానంపంచలక్షణమితిలక్షణలక్షితవివరణవిశేషస్య - అత్రా

పిశున్ధసాధ్యవసాదాలక్షణా ॥ ౨ ॥ నన్యభిధామూలాలక్షణామూలశ్చే
త్యుద్విశ్యతత-మొల్లంపునేన కథంనిరూపణమి త్యాశంక్యాభి ధామూల
స్యాతిబహుళత్వాత్సూచికటాహన్యాయెనతన్నిరూపణావసరోద్యే త్యా
శయేనాహ- అధునేతి॥ అత్రైతి॥ కావ్యప్రకాశకారః - ఉక్తవానితిసం
బంధః- అనేకార్థ స్యేతి-శబ్దస్యహరిరామాదిశబ్దస్య- సంయోగాద్యైర్వ
త్వమాజ్ఞైః- వాచకత్వేనియంతి॥ తేనతిఎకార్థమాత్రస్త్పృతిజనకత్వే కృ
తశ్చత్యర్థః - అవాచ్యాధ్ధీకృదధ్ధాంతరజ్ఞానహేతుర్వాప్యపృతిర్వాప్యపా
రః - అయంభాషః-అనేకార్థశబ్దప్రయోగస్థలేశక్తేఃప్రకృతార్థమాత్ర

మాత్రంలక్ష్యతే- తేనచపరమోత్కర్షోవ్యజ్యతే- ఎతత్సర్వం
కవిభిరుచ్యమానత్వాద్వాచ్యాయమానతయాఅగూఢం తదే
వలక్షణామూలావ్యంజనోక్తా॥౨॥ అధునా౭భిధామూలాని
రూప్యతే॥అత్రకావ్యప్రకాశకారః॥ అనేకార్థస్యశబ్దస్యవా
చకత్వేనియంతి॥ సంయోగాద్యైరవాచ్యాధ్ధీకృద్వాప్య
పృతిరంజనమిత్యభిధామూలవ్యంజనాలక్షణముక్తవాన్॥ సం
యోగాదయోభర్తృహరిణాగ్రథితాః ॥ సంయోగోవిప్ర
యోగశ్చసాహచర్యంవిరోధితా॥ బద్ధఃప్రకరణంలింగంశబ్దస్యా
స్యస్యసన్నిధిః॥ సామర్థ్యమాచితీదేశః కాలోవ్యక్తిస్త్వరాద
యః॥ శబ్దార్థస్యానవచ్ఛేదేవిశేషస్త్పృతిహేతవత్తతి ౬, తత్ర
సంయోగేనాభిధానియంత్రణంయథా॥ కృష్ణఃకౌస్తుభభూషి
తశ్చతి॥కౌస్తుభసంయోగాద్వాసుదేవేనార్జునేకృష్ణఃకౌస్తుభ

స్త్పృతౌ నియమితత్వాదప్రకృతార్థస్యానుభూయమానస్యాగతికత్వేనా
స్యధానుపపత్త్యావ్యంజనాసమాశ్రయణీయేత్యధాపత్తిరేవతత్రప్రమాణ
మితి- సంయోగాదీనాంశక్తినియామకత్వంహరిణోక్తమనుషదతి - సం
యోగశ్చితి- శబ్దార్థస్య-అనేకార్థోయశ్శబ్దస్తదగ్ధస్యేత్యర్థః-అనవచ్ఛేదేన
ర్వస్యాప్యవిశేషేణస్తరణేనతిసంయోగాదయః విశేషస్యైకార్థమాత్ర
స్యస్త్పృతేహేతవః ౬. సంయోగాదిభిరభిధానియమనంక్రమేణో
దాహరతి- కృష్ణశ్చితి ॥ కృష్ణశబ్దస్యార్జునాదిసాధారణస్యకౌస్తుభ సంబం
ధేనవాసుదేవే౭భిధానియమ్యతే- తదేవాహ- వాసుదేవశ్చితి-నియంత్ర

ణశబ్దార్థమాహ- నాన్వనృతి- విప్రయోగేనాహ- కృష్ణతి॥ అయంభా
వః- ప్రతిషేధస్య ప్రసక్తిపూర్వకత్వాద్వాసునేవాదస్యప్రకాశాత్కాస్తభ
భూమణప్రసక్త్యభావేనప్రతిషేధాసంభవాదితి ॥ సాహచర్యేణాహ-
రామలక్ష్మణావితి- బలభద్రాదిసాధారణస్యరామశబ్దస్య సామిప్రసా
హచర్యాదాశరథావభిధానియమనం॥ విరోధితయాహ-రామరావణావి
తి- విరోధిత్వంనామసహనవస్థితిర్వధ్యభూతుకథావోవా-ద్వితీయస్యోదా
హరణమిదం - దినంనిశాచేత్యాద్యస్యోదాహరణం - హరిద్రాసాధారణ
స్యనిశాశబ్దస్యాత్రరాత్రావభిధానియమనం॥ అథేనాహ- అర్థఃప్రయో
జనం- రామమితి- ప్రయోజనాన్మోక్షరూపాత్ ॥ ప్రకరణేనాహ- ప్రక
రణంశ్రీతృబుద్ధిస్థితా- దేవత్యి॥లింగేనాహ-లింగం నామస్వవాచ్య

వర్జిత్యతివిప్రయోగాత్తత్రైవివ । రామలక్ష్మణావితి సాహచ
ర్యాదాశరథౌ । రామరావణావితి విరోధాత్తత్రైవివ । రామం
మోక్షాయదంతయేదితి ప్రయోజనాత్తత్రైవివ । దేవఃప్రమా
ణమితి ప్రకరణాద్యుక్త్యుద్ధౌకుపితోగరుడధ్వజ్యతి కోపచిహ్న
స్యాచేతనేధ్వజభద్రేసంభవాద్విష్టే । దేవస్యరమావతేరితి శ
బ్దాంతరసాన్నిధ్యాత్తత్రైవివ । మధునామత్రఃకొకిల్యతి సామ
ధ్యాద్వసంతే । పాతువోదయితాముఖమిత్యోచిత్యాత్సమ్ము
ఖ్యభాత్యత్రపరమేశ్వర్యతి రాజధానిరూపాద్దేశాద్రాజ్జివి

ధాంతరవ్యాప్యత్రపకమాశ్రనిస్తాధమః- కుపిత్యతి ॥ శబ్దాంతరసన్నిధి
నాహ- దేవస్యేతిసామధ్యేనాహ-సామధ్యమత్రకారణత్వం-మధునేతి
మకరందాదిసాధారణస్యమధుశబ్దస్యకొకిలమదకారణత్వరూపసామధ్యే
నవసంతేభిధానియమనం ॥ ఔచిత్యాహ-అత్రాచిత్యన్వయయోగ్య
తా- పాత్వితి-పారక్షణ్యతిధాతునిష్పన్నస్యసుఖదానదుఃఖనివర్తనతదు
భయానుకూలవ్యాపారసాధారణస్యతస్యదయితాముఖరూపేణసుఖస
మర్పకత్వాద్యోగాత్తదనుకూలవ్యాపారే సామ్ముఖ్యరూపే సమభివ్యా
హృతపదాన్వయయోగ్యతారూపేణౌచిత్యేనాభిధానియమనం॥ దేశేనా
హ- అత్రదేశోనగరాదిః- భాతీతి-పరమేశ్వరశబ్దశృంభాదిసాధారణః॥
కాలేనాహ- అత్రకాలోపహరాదిః - విరోచనత్యతి-అత్రదినరూపేణకా

లేనచంద్రాదిసాధారణస్యవిరోచనశబ్దస్యసూర్యేభిధానియమనః-రా
త్రావితి- చంద్రాగ్న్యరాగ్నివిరోచనాశ్చత్యమరః॥వ్యక్త్యాహ-అశ్రవ్య
క్షీర్లింగం-మిత్రమితి- అశ్రవణపుంసకలింగేనమిత్రశబ్దస్యసహృద్యభేదా
నియమనః- పుంలింగేనసూర్యే ౭. స్వరేణాభిధానియమనం వేదపపన
లౌకికశ్చతినంయోగాద్యపెక్షయావిశేషః - అశ్రవ్యరూపదాత్మాదిర్నకా
క్వాదిః - ఇంద్రశత్రురితి-యదబ్రవీత్స్విహేంద్రశత్రుర్వర్ధస్వేతి త
స్మాదస్యేంద్రశత్రురభవదిత్యత్ర - శత్రుశబ్దశ్చాతయిత్రర్థకః - తథా
జేంద్రశత్రుపదేయదీకారస్యేదాత్తత్వంతదాబహువీహేరిత్రేంద్రస్య
శాతయితృత్వం - యద్యుకారస్యేదాత్తత్వం తదావక్తీతత్పురుషస్త్రీ
వృత్రస్యశాతయితృత్వమితిస్వరభేదేనార్థభేదేసిద్ధే - ఇదిపరమైశ్వర్యశ్చ
థాతోరింద్రశబ్దస్యాద్యదాత్తత్వేన నిష్పన్నత్వాద్భహువ్రీహౌప్రకృ

రోచనోభాతిదివేతిదివాకరే।రాత్రౌచంద్రవహ్నౌవామిత్రం
దృశ్యతామితిపున్నపుంసకదాపయావ్యక్త్యాసహృది।మిత్రో
దృశ్యతామితిరహా ౭, ఇంద్రశత్రురిత్యశ్రీపూర్వపదేప్రకృ
తిస్వరేణబహువ్రీహ్యర్థనిశ్చయః । ద్వాదశాహీనస్యేత్యత్ర
ద్వాదశశబ్దస్యసంఖ్యాస్వరేణద్వంద్వార్థనిశ్చయః। అహీనశ
బ్దస్య మధ్యోదాత్తేనాహర్గణార్థనిశ్చయశ్చితి స్వరేణార్థనిశ్చ

త్యాపూర్వపదమితీంద్రపదస్థేనప్రకృతిస్వరేణబహువ్రీహివిధానాదింద్ర
స్యశాతయితృత్వం- నవప్రస్య- అంతోదాత్తత్వాభావేన తత్పురుషా
భావాదిత్యాశయేనాహ- బహువ్రీహ్యర్థనిశ్చయశ్చితి॥ద్వాదశేతి- తిస్రవి
వసాహ్నస్యేవసదోద్వాదశాహీనస్యయజ్ఞస్యేత్యత్ర-ద్విశబ్దస్యేదాత్త
త్వేననిష్పన్నత్వాన్సంఖ్యావాచిపూర్వపదంప్రకృత్యాద్వంద్వశ్చిదిద్విశబ్ద
స్థేనప్రస్యస్వరేణద్వేచదశచేతిద్వంద్వార్థనిశ్చయః - నద్విరావృత్తాశ్చ
తాదశచేతి-అహీనశబ్దస్యేతి - అహ్నిఃఖగ్నివిహితస్యఖస్యాయ నిత్యా
దినాశ్చనాదేశే - ఆద్యదాత్తత్వేతి ప్రత్యయాదే రీకారస్యేదాత్త
త్వేనాహీనపదస్యమధ్యోదాత్తత్వాదనేకైరకూల్యాభిసాన్యః శ్రతుర
హీనశ్చిద్యహగణార్థనిశ్చయః-న హీనఅహీనశ్చిదననశ్చోతత్పురుషార్థః
ఇత్యాశయేనాహ-అహగణశ్చితి- వేదపపత్యవధారణార్థమాహ- నకా

వ్యతి॥ స్వరాదయశ్చత్యత్రాదిశబ్దార్థమాహ- అదిశబ్దేనేతి- అత్రాపదేశనిదేశశాదయఅదిశబ్దార్థః

ఏవంసంయోగాదీనుదాహృత్య తత్రవ్యంజనేనైవాథ్వాం తరప్రతీతిరిత్యాహ-ఏవమితి - ననుకథంవ్యంజనవ్యాపారపవేతిలక్షణాతాత్పర్యయోరనురూపయోర్విద్యమానత్వాది త్యాశంక్య తయోర్నాత్మావకాశ

యోవేదపవ నకావ్యే॥అదిశబ్దేనాభినయాదయస్సంగృహీతాః

౮. ఏవంసంయోగాదిభిరభిధాయాంనియమితాయాంయదనేకాన్తస్యశబ్దస్యాథ్వాంతరమపియత్రక్వచనప్రతీతిగోచరీ భవతి తత్రవ్యంజనవ్యాపారపవప్రగల్భతే । లక్షణాతాత్పర్యయోసామగ్ర్యభావే వాన్యోన్యాన్వయైక విషయత్వేన చ ప్రకృతేనవకాశ పరాహతత్వాత్ ౯, యథా ॥ అత్యజ్ఞానయశోరాశిఃకృతసంరక్తతర్పణః । ఏకవీరోపతాపశ్చరామోరాజతిరాజఘః॥ అత్రదాశరథిపత్యైత్యన్వనోతిథ వళోయశోరాశిర్యస్యేతివిగ్రహః-జామదగ్న్యపత్యైత్యన్వనఃకార్తవీర్యప్రస్థయశోరాశిమతిక్రాంతవాన్నాశితవానితివిగ్రహః। కృతసంరక్తతర్పణః।కృతంసంరక్తానాంస్వస్తింశ్చక్షుగనురాగవతాంతర్పణంప్రీణనంయేనేతిప్రకృతే।అన్యత్రకృతంసన్యగ్రక్తతర్పణంశోణితేననివాపోయేనేతి। సమ్యక్త్వంచయథాశాస్త్రంయథాప్రతిజ్ఞంవానుష్ఠితత్వం। ఏకవీరఃఅపతాపశ్చతిపదద్వయంప్రకృతే।అన్యత్రైకపదం- ఏకవీరానుపతాపయతీతి।రాజ్ఞోహంతీతిరాజఘః।రాజఘశ్చేతినిపాతనాత్సాఘః।అత్రదాశరథిరామవివాభిధాయాఃప్రకరణాదినానియంప్రితత్వాదప్రకృతజామదగ్న్యరూపార్థప్రతీతిస్తువ్యంజనవ్యాపారకృ

త్యత్యాహ-లక్షణాతాత్పర్యయోరితి-అయంభావః- సంబంధానుపపత్తిప్రయోజనరూపసామగ్ర్యభావేన లక్షణాయాః పదార్థావగమసమనంతరభావిసమన్వయమాత్రవిషయత్వేనతాత్పర్యస్యచ ప్రకృతేప్రసక్త్యభావాదితి ౯. అభిధామూలముదాహరణి-అతీతి॥ వ్యాకరోతి - అత్రేతి- వృత్త్యర్థబోధకంవాక్యంవిగ్రహః-శ్లేషస్యేతి- అయంభావః - కేవలప్ర

కృతయోర్వాకేవలాప్రకృతయోర్వాజ్ఞేషస్సంభవతినప్రకృతాప్రకృత
యోరిత్యలంకారతరంగేవత్వమాణత్వాదప్రకృతార్థప్రతీతిర్వ్యంజన
వ్యాపారాయతైవేతి ॥౩॥ అర్థశక్తిమూలముదాహరణి- అభిషిషేణయి

తైవనస్వత్రజ్ఞేవమహిమ్నాఽర్థాంతరప్రతీతిరస్త్వితీచేన్నజ్ఞే
షస్యప్రాకరణికగతత్వేనవాఽప్రాకరణికగతత్వేనవానియ
మనాత్ । తదేవంద్వివిధాపిశబ్దశక్తిమూలోవ్యంజనావ్యాపా
రోనిరూపితః ॥౩॥ అర్థశక్తిమూలోయథా ॥ అభిషిషేణయి
మౌరఘుపుంగవేముదమవిందతదేవవరూఢిన్ । ఊతిసుతాభయ
మంబునిమేఖలాకలశసింధుసుతేతుతదోభయం॥ అభిషిషేణ
యిమౌనైన్యైస్సహశశ్రుమభిగంతుమిచ్ఛతిసతియత్సేనయా
భిగమనమరౌతడభిషేణనమిత్యుక్తత్వాత్ । అత్రసురసేనా
మోదరూపవస్తుశక్త్యా తతాగరణ భూతో దైత్యానామత్య
యోభవిష్యతీతిద్యోత్యతే । ఊతిసుతాభయరూపార్థశక్త్యాతు
తద్ధేతుభూతారామచమూచరణాభిఘాతాదవన్యాస్సీతాజన
న్యాభావిన్యాత్రిలిప్తజ్యతే । అభిషేఖలాక్షీరాభిసుతయోః
ఖేదమోదరూపవస్తుశక్తిభ్యాంరామచమూచరణరజసాసాగ
రశోషణేనతి భువోభూషణహానిస్సపత్నిపితృహాశ్చేతి ఖేద
మోదహేతూ । లక్ష్మ్యైస్తుఖేదమోదహేతూనిజపితృహాని
స్సపత్నీభువోభూషణహానిశ్చేతిద్వేభవిష్యతఇతి ధ్వన్యత
ఇత్యర్థశక్తిమూలోవ్యంజనావ్యాపారోదర్శితః॥౪॥ ఉభయశక్తి
మూలోయథా॥ పరశుగతిభీషణాత్పాసంగరలీలాసుబాహుజ
యోభం । సోఢారామోరేమేపితృభక్తోవిప్రగత్తభూవలయః ॥
అత్రప్రకృతేదాశరధిరామేపరిశుగతిభీషణాత్పా- పరేహంశి
ష్టానాంశుచోదుఃఖస్యాతిభయంకరంస్వరూపంయస్యేతివిగ్ర
హః । సంగరలీలాసుబాహుజయోభంసోఢా యుద్ధకేళ్యాంసు

మావితి ॥ దేవవరూఢిన్దేవసేనా॥ అర్థశక్తిమూలవ్యంగ్యానివివృణోతి- అ
త్రైతి॥వస్తుశక్తిరర్థశక్తిరిత్యర్థః- అత్యయోనాశః- శిష్టంస్పృష్టం॥౪॥ ఉభ
యశక్తిమూలముదాహరణి- పరశుగతితి॥ వ్యాకరణి-అత్రైతి॥ అత్రపూ

ర్వాధ్యక్షి- జతుకాష్టన్యాయేనశబ్దానాం పరస్పరవిలక్షణం భంగమవలం
 బ్యాధ్యద్వయప్రతిపాదకత్వాచ్చబ్జితక్రిమూలత్వం- ఉత్తరాధ్యక్షి-విక
 నాశావలంబిఫలవత్పదభంగ మంతరేణార్థయోరేవ స్లిష్టత్వా దర్థతక్రి
 మూలత్వమిత్యుభయశక్రిమూలత్వం- అత్రైతి-అస్మిన్నుదాహరణే పూ
 ర్వతాగ్రీభిధామూలోదాహరణేచ- వ్యజ్యతే- ఉపమాలంకారధ్వనిరభ్యు
 చ్చయిత్యాశయః॥నన్వర్థతక్రిమూలధ్వనావపితబ్జితక్రిమూలధ్వనావ
 ప్యర్థస్యైవవ్యంజకత్వోక్తౌలాఘవంస్యాదిత్యాశంక్యపరిహరతి. నచేతి॥అ

బాహుజత్వోభంసుబాహునామకాసురజనితవిమర్దంసోధా -
 శమితవానిత్యర్థః॥అత్రసోధేత్యన్యత్యన్మంతత్వాన్నలోకేత్యా
 దినావక్ష్మీప్రతిషేధకర్తృణిద్వితియేతివేద్యం॥జామదగ్న్యరామ
 పక్షే॥పరశుగత్యాకుతారవ్యవహారేణభీషణాత్పాసంగరలీలా
 స్వీతిసప్తమ్యంతంభిన్నంపదం॥బాహుజాఃక్షుప్రియాః॥ఉత్త
 రాధ్యముభయత్రాప్యవిశేషం॥అత్రపూర్వాధ్యక్షబ్జితక్రిమూలః
 ఉత్తరాధ్యక్షధ్వనీక్రిమూలభిత్యుభయశక్రిమూలో వ్యంజనా
 వ్యాపారః॥ అత్రపూర్వత్రచరామోరామభివేత్తుపమాలం
 కారోవ్యజ్యతే ॥ ౫ ॥ నచశబ్జితక్రిమూలధ్వనావపితబ్జితస్యాధ్య
 వ్యతిరేకాదర్థనాదర్థస్యైవవ్యంజకత్వమస్వీతివాచ్యం । త
 త్రశబ్దస్యైవప్రాధాన్యాదర్థస్య సహకారిమాత్రత్వాత్ ।
 యథాహుః ॥ అథోపివ్యంజకస్తత్రసహకారితయామతభితి॥
 ఏవమేవాధ్యక్షక్రిమూలధ్వనావపితబ్జితస్య సహకారి మాత్ర
 త్వంప్రక్షప్యం । సకృదుచ్చరితశ్శబ్దోనవృత్తిద్వయమర్హతీ
 తినిషేధః కేవలయోరభిధయోర్లక్షణయోరభిధానక్షణయో

ధ్వనీరేకస్యాధాభావస్యాదర్శనాత్-అత్రసమ్మతందర్శయతి-యథాహు
 రితి-మమ్మటపాదాభితిశేషః-ఏవమేవేతి-అయంభావః-యథాశబ్జితక్రిమూ
 లధ్వనావపితబ్జితస్యప్రాధాన్యమర్థస్యసహకారిత్వంతథైవాధ్యక్షక్రిమూలధ్వ
 నావధ్వనీప్రాధాన్యంతబ్జితస్యసహకారిత్వమితి - ననుతత్రతత్రోదాహ
 రణేషులక్షణావ్యంజనయోరభిధావ్యంజనయోశ్చకథమేకత్ర సమావేశ
 ఇత్యాశంక్యతయోస్తయోశ్చననిరోధిత్యాహ- సకృదితి-మతభిత్వతాగ్రీ

హ-అనన్యధాసిద్ధతి-అనన్యధాసిద్ధంవ్యంజనంవినావృత్త్యంతరాసిద్ధంయ
తా-ర్యంప్రయోజనప్రతీతిరూపంతద్భలేనతత్సామధ్యేన - పూర్వము
పపాదితత్వాత్-ప్రయోజనప్రతీతేరభిధానాతాత్పర్యవృత్త్యనిర్వ
ర్తనీయత్వేనేత్యాదినాప్రతిజ్ఞాయాత్యర్థునేత్యుదాహరణే-భిధాయకేషు
వీరశ్రీరఘురామేత్యాదిషులక్షకేషుచవ్యంజనవ్యాపారవత్త్వస్యాక్రత్వా
త్-తరంగత్రయప్రతిపాదితాంశంస్మరయతి- తదేవమితి-వ్యాఖ్యాతాని
రూపితాః॥ ౧౦॥ కావ్యప్రకాశకారేణత్వద్వ్యంజకతోచ్యతేత్యర్థత్రయ
స్యాపివ్యంజకత్వముక్తమితలక్షణమాహ-వక్త్రబోధవ్యేతి-బోధవ్యో

ర్వాభవతి। నత్వభిధావ్యంజనయోగ్లక్షణావ్యంజనయోర్వా
స్యాదిశిమంతవ్యం-అనన్యధాసిద్ధకార్యబలేనాభిధాయకలక్షక
యోర్వ్యంజనవ్యాపారవత్త్వస్య పూర్వముపపాదితత్వా
త్ । తదేవంవాచకలక్షకవ్యంజకరూపా(ప్ర)తిపాశ్చబ్దాస్త
ద్వ్యాపారాలభిధానాతావ్యంజనాస్తాకావాచ్యలక్ష్యవ్యం
గ్యరూపాస్తదర్థాలపివ్యాఖ్యాతాః ౧౦. కావ్యప్రకాశకార
స్తసర్వేషామేతేషామర్థానాంవ్యంజకత్వమభిదధౌ॥ వక్త్ర
బోధవ్యకాకూనాంవాక్యవాచ్యాన్యసన్నిధేః । ప్రస్తావదేశ
కాలాదేర్వైశిష్ట్యాత్ప్రతిభాజుషాం॥ యోగ్ధస్యాన్యార్థధీహే
తుర్వాప్యపారోవ్యక్తిరేవసేతి। వ్యక్తిర్వ్యంజనాలర్థస్యవ్యంజ
కత్వేశబ్దోపసహకారితయావ్యంజకవివ-నహిశబ్దస్పర్శంవినా
మానాంతరోపనీతానామెవాధానాం వ్యంజకత్వమవగతచ

బోధయితవ్యః- శ్రోతేతియావత్- అయంపార్థకారికార్థః - వాక్యార్థ
జ్ఞానానంతరంవక్త్రాదివైలక్షణ్యజ్ఞానవతాంప్రతిభావతామర్థాంతరప్రతీ
తిహేతుర్వాచ్యలక్ష్యవ్యంగ్యభేదభిన్నస్యాథాన్యయోవ్యాపారస్యా
క్తిర్వ్యంజనైవ-అత్రవిధారణేనవ్యాప్త్యాదివ్యవచ్ఛేదఃనాభిధాదినిరా
సః-యద్యథానాంవ్యంజకతానస్యాస్తస్మివాక్యార్థప్రతీత్యనంతరమర్థాం
తరగీర్నస్యాత్-తతస్తత్ప్రతీతిహేతుర్వ్యంజనైవేతినిగూర్హః-శబ్దస్యాపి
వ్యంజకత్వంవిద్యతేపిచేత్యాహ-అర్థస్యేతి-తత్రోపపత్తిమాహ-నహీతి-మా
నాంతరోపనీతానాంప్రత్యక్షాదిప్రమాణచాస్తానాంనావగతచరంనజ్ఞా

తపూర్వమేవ - కింతుశబ్దప్రతిపాదితానామధానామేవావగత మితీశబ్ద
స్యాపివ్యంజకత్వమస్యైవేతిభావః || వక్త్రాదివై శిష్ట్యజ్ఞానాదర్థ వ్యంజక
త్వంకావ్యప్రకాశే ద్రష్టవ్యమిత్యాశయేనాహ - ప్రపంచితమతి || రాజధా
నీవిపణివిరచితస్వాదు ఖలశ్రవణమాత్రస్య నకోపితృప్యతీక్యస్యాభిప్రాస్య
త్రప్రమేణులిఖ్యంతే || వక్త్రవై శిష్ట్యజ్ఞానస్యసహకారత్వంయథా || అ
భిప్రాయశబలకుభఘోర్తూణసమాఅదహ్నిసహితురితి । సమస్సెలసలి
శణిస్ససణిస్సహోవిస్సమామిఖణ || ఛాయా || అతిస్పృగులంజలకుంభంగృహీ
త్వాసమాగతాస్తిసఖిత్వరితం త్రమస్సేదసలిల నిశ్వాసనిస్సహోవిశ్ర
మామిక్షణం || ఇదముపపత్తి నానదీతీరేనద్యోభుక్తముక్తయాఃకస్యాశ్చిద్వ
చనం - అత్రవాచ్యాధేనతాదృశవక్త్రవై శిష్ట్యజ్ఞానవతాంప్రతిభావ
తాంచార్యరతగోపనంవ్యజ్యతే || బోధవ్యవై శిష్ట్యజ్ఞానస్యయథా || ఉజ్జీ
ర్ణదోబ్ధశ్చ చిదాలశసత్తణసణిస్ససితమహమదబాఇనీవికిడెసహితుహవి
ఆహహపరిహవఇ || ఛా || డౌన్నిర్వ్యందౌర్బల్యంచంతాలసత్వంసనిశ్చసి

రం | ప్రపంచితంచై తదుదాహరణముఖనతేనై వస్వగ్రంథః ।

తం | మమమందభాగ్యాయాఃకృతేసఖిత్వామవ్యహహపరిభవతి || ఇదంస్వ
నాయకాభిలాషినీంచూతీంప్రతి నాయకావదనం - అత్రతాదృగ్దూతీరూపబో
ధయితవ్యవై శిష్ట్యజ్ఞానవతాంచూత్యా నాయకోపభాగోవ్యజ్యతే || కాకువై శి
ష్ట్యజ్ఞానస్యయథా || తథాభూతాందృష్ట్యానృపసదసిపాంచాలతనయాంవనే
వ్యాదై సాస్థంమచిరముపితంవల్లలధరైః | విరాటస్యావాసేస్థితమనుచితా
రంభనిభృతంగురుఃఖేదంఖిన్నేమయిభజతి నాద్యాపికురుషు || ఇదంసహజే
వంప్రతిసంరభస్యభీమస్యవచనం - ఖద్యతేనేనేతిభావోమన్యుస్తం || అత్ర
మయీశకురుష్వితి వపదద్వయంకాకుష్టానం - తతశ్చేభయత్రప్రశ్నమ
భివ్యజ్యకాకావిశ్రాంతాయాంతద్వై శిష్ట్యజ్ఞానవతాంఖిన్నేకాపస్యాయు
క్తత్వాభిన్నఇతివదాధేనమయికోపోనయుక్తఇత్యయమర్థస్తథా అనేకా
పకారకారిషు కురుషుకోపోయుక్తఇత్యయమర్థశ్చవ్యజ్యతే || వాక్యవై శి
ష్ట్యజ్ఞానస్యయథా || తత్తత్తమహాగడ్గళనిహిదదితి | తాణేసితీంతావిష్ణుస్స

ఛేలహదేలకవోళేణసాదితీ॥ ఛా॥ తదామమగండ్వలనిహితాందృష్టిం
 నానైషీరన్యతః॥ ఇదానింసైవాహంతౌచకపోలౌనసాదృష్టిః॥ ఇదంప్రత్య
 త్తదృష్టస్వకపోలప్రతిబింబితసఖిసందర్శనౌత్సుక్యంనాయకంప్రతి నా
 యికావచనం । అత్ర వాక్యవైశిష్ట్యజ్ఞానాత్ ప్రకృతవాక్యాధేన
 మత్సఖిం కపోలప్రతిబింబితాం పశ్యతస్తేదృష్టిరన్యైవాభూత్ ప్రచలి
 తాయాంతు తస్యామన్యైవజాతేత్యహూప్రచ్ఛన్నకాముకత్వం త
 వేతివ్యజ్యతే ॥ వాచ్యవైశిష్ట్యజ్ఞానస్యయథా ॥ ఉద్దేశోయంసరనకదళీ
 శ్రేణిశోభాతిశాయాకుంజోత్కంఠాంకురితతరుణీవిభ్రమోనర్తదాయాః॥
 కింపైతస్మింతుసరతసుహృదస్తన్వితేవాంతివాతాయేమాజగ్రేసరతి కలి
 తాకాండకొపోమనోభూః ॥ ఇదంనాయికాంప్రతిసౌందర్యాభిమానినో
 నాయకస్యవచనం- అత్రబహువిధవాచ్యవైశిష్ట్యప్రతార్థంప్రవేశేతివ్య
 జ్యతే ॥ అన్యసన్నిధివైశిష్ట్యజ్ఞానస్యయథా ॥ లోపఇలద్దమణాలతా
 మఘరబరమ్మిసలశమ్మి॥ ఇతిమేతజఇసర్పూపకేవళహూఇతిహూఇ
 విసాసమో॥ నోదయత్యనార్ద్రమనాశ్వశ్రూగ్ధాంగృహభరేనకలేక్షణమా
 త్రంయదిసంధ్యాయాంకెవలంభవతినభవతివిశ్రామః॥ ఇదంతటస్థంకాము
 కముద్దిశ్యకస్యాశ్చిత్రైర్విశిష్టావచనం-అత్రతటస్థోపవతిసన్నిధివైశిష్ట్యజ్ఞా
 నవతాంప్రకృతవాక్యాధేనసంధ్యాసంకెతకాలగతివ్యజ్యతే ॥ ప్రకరణజ్ఞా
 నస్యయథా ॥ సువ్వఇసమాఅమిస్సదితుద్దుప్పిటిలజ్జప్పహరమేత్రేణ । ఎ
 వ్వఅకిత్తిచిట్టసితాసహిసజ్జేసుకరణిజ్జ ॥ శూరియితే సమాగమివ్యతిత
 వప్రియోత్రప్రహరమాత్రేణిపవమేవకిమితివ్యసితస్తాత్సఖిసజ్జయకర
 ణీయం॥ ఇదంసఖింప్రతిసఖివచనం- అత్రాభిసరణప్రవృత్తిప్రకరణజ్ఞాన
 వతాంప్రకృతవాక్యాధేనాద్యోపపత్తింప్రత్యభిసరణనివారణంవ్యజ్యతే ॥
 దేశవైశిష్ట్యజ్ఞానస్యయథా॥ అన్యశ్రయాయంతుసుమాపచాయంకురుధ్వ
 మత్రాస్మికరోమిసఖ్యః । నాహంహిదూరంప్రమితుంపమగ్ధాప్రసీద
 తాయంబిత్తోంజలిర్వః ॥ ఇదంసఖ్యానివారితాహమేకైవాత్రస్థితేతిస
 మాశ్వస్తాంసఖింప్రతికస్యాశ్చిద్వచనం-అస్మిశ్యహమగ్ధేవ్యయం-అత్రవా
 క్యాధేనసఖిమాత్రవిషయః- అతేవివసఖ్యఇతిబహువచననిదేశః-వ్యంగ్య

ధస్త్రస్సాధారణసహచరీవిషయః- తథాచై వంవిధేనవాక్యాధేన వివిక్త-
 దేశవై శిష్ట్యవగమాత్ప్రచున్నకాముకోత్ర ప్రేషణీయఇతివ్యజ్యతే॥ కా
 లవై శిష్ట్యజ్ఞానస్యయథా ॥ గురుఅణపరవసప్పిఽకీబణామి తుహమదబా
 ఇణీఅలహాఅజ్జస్సవాసపచ్చసివచ్చసతిఽఅముణాసకరణీజ్జ॥ గురుజనపర
 వశప్రియకింభణామిత్వాంమందభాగినీచాహం । అద్యప్రవాసంవ్రజసి
 వ్రజస్వయమేవజానాసికరణీయం॥ అత్రగురుజనపరవశేతివిపరీతలక్షణా
 తతత్పతత్పరవశ్యాభావేవ్యద్యవసంతకాలే యదివ్రజసితదాహం నభ
 వామితవతునజానామిగతిమితివ్యజ్యతే ॥ ఆదిశబ్దసంగృహీతచేష్టావై శిష్ట్య
 జ్ఞానస్యయథా ॥ ద్వారోపాంతనిరంతరేషు తయాసాందర్యసారశ్రి
 యాప్రోల్లాసోరుయుగంపరస్పరసమాసక్తంసమాపాదితం। అనీతంపుర
 తశ్చిరోంశుకమధఃక్షిప్తైచలేలోచనేవాచస్త్రనివారితంప్రసరణం సం
 కొచితేదోర్లతే ॥ అత్రచేష్టాభిఃప్రచున్నకాముకవిషయోవాచామగో
 చరోనురాగోవ్యజ్యతే ॥ ఏవమేవవక్త్రాదీనాంమిథోద్వయోర్యోగేద్విక
 వై శిష్ట్యంశ్రయాణాంత్రికవై శిష్ట్యమిత్యాదిజ్ఞేయం॥ తత్రద్వికవై శిష్ట్య
 జ్ఞానస్యయథా ॥ అత్రతద్గణిమజ్జదిపథలహదివసవివృపులోపసు । మావ
 హితరత్తిలిధలసిజ్ఞాపనుహణిమజ్జసిహి॥ ఛా ॥ శ్వశ్రుస్త్రనిషీదతిల
 త్రాహంవివసవివిలోకయ। మాపశికరాత్య్రింధశయ్యాయామావయో
 శ్మయిష్యసి ॥ ఇదంకస్యాశ్చిద్విదగ్ధాయాఃప్రాప్తితభర్తృకాయాస్సంజా
 తకామంశయనప్రదేశంప్రార్థయమానంపథికంప్రతివచనం - అత్రవా
 చ్యాథేనస్వైరిణీజార లక్షణవక్తృబోధవ్యవై శిష్ట్యజ్ఞాన వతాంనిశ్శం
 కంవిహరిష్యసితితదాకూతంవ్యజ్యతే॥
 వక్త్రాద్యశేకవై శిష్ట్యజ్ఞానస్యయథా॥దృష్టింహేప్రతివేశిని క్షణమిహోష్య
 మ్నద్వహేదాస్యసిప్రాయేణాస్యశిశోఃపితానవిరసాఃకాపీరపఃపాస్యతి।
 ఏకాకిన్యసియామితద్వనమితస్సోతస్తమాలాకులం నీరంధ్రాస్తనుమాలి
 ఖంతుజురతస్సేదానలగ్రంథయః॥ అత్రవాచ్యాధేనప్రసిద్ధాతిచారాయా
 వక్త్రాద్యః క్షణమితికాలస్యఏకాకినీతివాచ్యస్య తద్వనమితి దేశస్యనీరం
 ద్రాస్తనుమిత్వాది వాక్యస్యచ వై శిష్ట్యజ్ఞానవతాంసంకెతదేశకాలజి

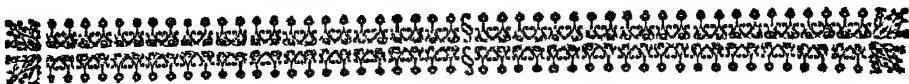
జ్ఞానుంకాముకంప్రతీదానీమెవతస్త్విన్వనేసమాగంతవ్యం తత్రనలగ్రంథి
 లేఖనేనాన్యథాసిద్ధిసంభవాన్నఖతుతాదికరణపూర్వకం యథేచ్ఛముప
 భోక్తుంశక్యతఇతివ్యజ్యతే || ఏవంలక్ష్యవ్యంగ్యయోరపివ్యంజకత్వముదా
 హార్యంతత్రలక్ష్యస్యవ్యంజకత్వేవక్తాద్విసహాయోధా || వత్సమాగ
 చ్ఛసహసాహాలికస్యనివేశనం | తత్రదృష్టివిషాకాపిఘణీన్యాప్రతిశు
 తం||అత్ర హాలికబాలికాయాంఘణీనీతిలక్షణయానిదేశః- తతశ్చమాతు
 ర్వక్త్యాఃపుత్రస్యబోధయితవ్యస్య తద్దైహంప్రత్యభిసరణప్రస్తావస్యచ
 వైశిష్ట్యజ్ఞానవతాంసర్వధాతస్యాఃపరిహరణీయత్వంవ్యజ్యతే|| వ్యంగ్య
 స్యవ్యంజకత్వేవక్తాద్విసహాయోధా || ఫలానిదిశభవ్యానినివేశ్యమణి
 బంధనే | బింబోష్ఠిచుంబవైరేవమాళిలాలయమాశుకం|| అత్రబింబఫల

అస్మాభిస్తుతత్సర్వమర్థశక్తిమూలధ్వనావంతర్భవతీతినపుథ
 క్సంభ్రమఃక్రియతే ౧౧. ....*
 ఇతిశ్రీమత్త్రిభువనవచిత్ర...శ్రీమద్రఘకులతిలకయశోఘ
 నసారసురభితే సాహిత్యరత్నాకరనామస్యలంకార శాస్త్రే
 వ్యంజకశబ్దాధ్యవృత్తి నిరూపణంనామచతుర్థస్తరంగః, ... *
 ఆస్థామందిరమిందిరా...విజయతే సాహిత్యరత్నాకరః||
 ధర్మాంతర్వాణి...రఘువతివిభుకేయంతురీయస్తరంగః||

భాగ్రింత్యాశుకస్తవాధరంఖండయివ్యతీతివ్యంగ్యం - తేనసఖ్యావక్త్యానా
 యికాయాబోధయిత వ్యాయాశుకలాలనప్రస్తావస్యబింబోష్ఠితి వాచ్య
 స్యచవైశిష్ట్యజ్ఞానవతాంతేవత్సురన్యధాప్రతీతిర్నభవిష్యతీతివ్యజ్యతే ||
 నన్వత్రాస్థ్యవ్యంజకత్వానుదాహరణాదేకనచరితార్థత్వాదిత్యాది నోక్త
 ప్రజ్ఞాభంగసాన్యదిత్యాశంక్యతత్సర్వమపిధ్వనితరంగోదాహరిష్యమా
 నార్థశక్తిమూలధ్వనివ్యంతర్భవతీత్యాహ-అస్మాభిస్త్వేతి - పృథక్సంభ్ర
 మఃపుష్పగుదాహరణసంభాషి ౧౧. ఇతీత్యాది||.....*

ఇతిశ్రీమద్దండలక్ష్యసూరిపరచితేసాహిత్యరత్నాకరవ్యాఖ్యానే
 ముచరాఖ్యానేచతుర్థఃప్రస్థః,
 శ్రీరామార్పణమస్తు,

శ్రీరస్తు.

సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే.

గుణతరంగప్రారంభః—౫

ఇథంశబ్దార్థనిరూప్యసంగతిప్రతిపాదనపూర్వకంగుణనిరూపణం
ప్రతిజానీతే-తతేతి॥తత్రతస్మిన్-నృరూపిషాతానిరూపితావభూతాం-
తత్రాపీతి-ఉపసార్కరకాణాంశోభావహానాం - అంతరంగత్వాత్ప్రధాన
త్వాత్ ౧ ననుకేషాంచిత్తతేరషణీయార్థప్రతిపాదకశబ్దస్యైవ కావ్య
త్వాభ్యుపగమేనాదోషయోశ్చబ్దార్థయోరేవ సమగ్రత్వాతింగుణా

తత్ర, సగుణాలంకృతీకావ్యంపదార్థాదోషవర్జితావితికావ్య
సామాన్యలక్షణే పదార్థయోర్విశేష్యతయాప్రధానత్వాత్త
రంగత్రయేణపదార్థాన్యరూపిషాతాం - తదనంతరంతద్విశేష
ణానాంగుణాలంకారదోషాభావరూపాణాంశ్రయాణాం మ
ధ్యే గుణాలంకారయోర్భావ రూపత్వాదాదౌతయోరుపా
దానం- తత్రాపిరసేసమవాయవ్యత్వోపసార్కరకాణాంగు
ణానాంసంయోగవృత్త్యోపసార్కరకేభ్యోఽలంకారేభ్యోం త
రంగత్వాత్తైషామాదాపుదైశః కృతశ్చిత్త్యదైశానుసారేణ గు
ణాస్తావదాదౌనిరూప్యంతే ౧, ననుసగుణాలంకృతీవిశేషణమ
నుపాదేయమితిచేతుగ్రతోనుపాదేయతా - తేగ్రమవ్యావ
ర్తకత్వాదచారుతాహేతుత్వాదన్యతరవైయధ్యాద్వా- నా
ద్యః, నిగుణాలంకారశబ్దార్థభ్యోవ్యావర్తకత్వాత్-నద్వి

లంకారవైశిష్ట్యేనేత్యాశయేనశంకతే॥నన్వితి॥ నన్విత్వాదినాజేదిత్యంతే
నశంకాగ్రంథః - కుతశ్చిత్త్యాదినాకృతకరత్వాభావేనద్వయోరభ్యుపాదే
యత్వంసిద్ధమిత్యంతేనపరిహరగ్రంథః-ఆద్యంపరిహరతి-నాద్యశ్చితి - కుత
శ్చిత్త్యాహ-నిర్గుణేతి-అయంభావః-తస్యగుణాలంకారరహితయోశ్చబ్దా
ర్థయోఃకావ్యవ్యవహరనిరాసకత్వాదావశ్యకత్వమితి-ద్వితీయంపరిహర

తి-నద్వితీయశ్చితి- తత్ర హేతుప్రతిపాదయతి - తెషామితి - తత్రా
లంకారికసమ్మతందర్శయతి - యువతేరితి ॥ అంగేత్యామంత్రణే - శుద్ధ
గుణం కేవలగుణయుక్తం కావ్యంయువతేస్తరుణ్యారూపం కన్దపత్రకం
కణహరికేయూరార్యలంకారరాహిత్యేపి మనోహరంసౌందర్య మివస్వ
దతే- సహృదయైభ్యశ్చితిశేషః- తత్సగుణంకావ్యంనిరంతరాభిరలంకార
వికల్పకల్పనాభిరుపమాద్యలంకారవిశేషవిచ్ఛిత్తిభిర్విహితప్రణయం యు
క్తంసదతీవస్వదతశ్చిత్త్యన్వయః-వ్యతిరేకేణాప్యహ-యదీతి- వచఃకవివా
క్యంవపురిపభవతీత్యన్వయః-జనస్యదయితానీష్టాన్యపిలంకరణాన్యపమా
ద్యలంకారాః-నిర్గుణకావ్యాశ్రయాణీతిభావః - చుర్భగత్వమశోభావహ

తీయః। తెషాముభయేషామపికవితాకామినీకామనీయకకార
ణతయోపాదేయత్వేవివాదాభావాత్। ఉక్తంహి। యువతే
రివరూపమంగకావ్యంస్వదతేశుద్ధగుణంతదవ్యతీవ। విహితప్ర
ణయంనిరంతరాభిస్సలంకారవికల్పకల్పనాభిః॥యదిభవతివ
చశ్చ్యుతంగుణేభ్యోవపురివయావనవంశ్యమంగనాయాః। అ
పిజనదయితానిదుర్భగత్వంనియతమలంకరణాని సంశ్రయంత
శ్చితి ౨. తృతీయేపికిముభయోరభేదాదన్యతరవై యధ్యంక్యత
కరత్వాద్వా। ఆద్యేపిచారుతాహేతుత్వసామ్యాదభేదః। పర
స్పరవ్యావర్తకధర్మభావాద్వా। నాద్యః। యత్కంచిధర్మసా
మ్యేనాభేదేసర్వస్యావ్యభేదప్రసంగః। నద్వితీయః। అసిద్ధేః। త
థాహి। అశ్రవేదసభౌజరాజాదయః కావ్యవహరప్రవర్త

త్వం - ఇతీత్యస్యోక్తంహేతిపూర్వేణసంబంధః ౨ తృతీయంద్వేధాక
ల్ప్యతత్రాద్యమపితథావికల్ప్యపరిహరతి - తృతీయేపీతి - యత్కంచి
దితి-అభేదే-అభేదాంగీకారేసతీత్యర్థః-అయంభావః- గుణాలంకారయో
శ్చారుతాహేతుత్వసామ్యాదభేదాభ్యుపగమేపాధ్వివత్వసామ్యాన్యపట
యో శ్శృంగీత్వసామ్యాన్యోమహిష యోరన్యభేదప్రసంగాత్తయోస్తా
దాత్వ్యంసన్ధ్యతీతి-అసిద్ధేరితి - అయమాశయః - గుణాలంకారయోర
న్యోన్యవ్యావర్తకధర్మసద్భావాదభేదోనసంభవతీతి - తస్మిన్యోఃకిం
వ్యావర్తకమిత్యాకాంతాయామాహ-తథాహేతి తదితి- తద్గోచాదివచ

సం-తత్వతంద్వేధావికల్ప్యతత్రానుపపత్తిందర్శయతి- తదితి - తత్తహీణ
త్యగః-అద్యంపరిహరతి-నాద్యితి- తత్రతత్వతప్రితిపాదనపూర్వకంహే
తుప్రతిపాదయతి-రీతిరితి-తత్వతంతేహంభోజరాజాదీనామతం- అస్తు
కింతతిత్వతాహ-రీతయశ్చేతి-తత్రేతి-తత్ర-తథాసతీత్యగః-గుణసాక
ల్యస్యసకలగుణానాం-అయంభావః-సమస్తగుణాఃకావ్యవ్యవహారప్రవర్త
కాశ్చైత్రావ్యాత్మభూతయోర్గుణద్వయోపేతయో శ్చశాడీపాంచాల్యో
స్తతాసకల్యాభావేనావ్యాప్తిరూపదోషావత్యైరాద్యవికల్పా నుపపన్నా
తి-ద్వితీయంపరిహరతి-నద్వితీయితి-కుతశ్చత్యాహ-అతివ్యాప్తైరితి- కుతో
తివ్యాప్తిరిత్యత్రాహ-యతిగ్రంచిదితి-అయంభావః - అదావత్రప్రజ్ఞ

కాగుణాః తచ్చారుతాహేతవోలంకారాదితివ్యావర్తకధర్మ
మాహవః । తనోపపద్యతే । తత్కింసర్వేగుణాస్తత్ప్రవర్త
కాః కతిపయేవా । నాద్యః । రీతిరాత్మాకావ్యస్యేతిహేతత్వతం ।
రీతయశ్చగుణశ్చైవవచనరచనాత్మికాః । తాశ్చతిప్రః । శాడీవైద
ర్భిపాంచాలీచేతి । తత్ర సమగ్రగుణానై దర్భి ఓజఃకాంతిమతీ
శాడీ మాధుర్యసౌమ్యమార్మభూర్యాపాంచాలీరీతిరితిహి స్థితిః ।
తత్ర గుణసాకల్యస్యకావ్యవ్యవహారప్రవర్తకత్వే శాడీపాం
చాల్యోరవ్యాప్తిః । నద్వితీయః । అతివ్యాప్తైః । యతిగ్రంచిన్దుణస
త్తామాత్రేణయత్రకుతాహికావ్యవ్యవహారప్రసంగాతోపవ
మలంకారలక్షణమపిదూషణీయం ౩, వయంతుబూహిః । స
మవాయవృత్తౌరసోపసాగరకత్వం గుణసామాన్యలక్షణం ।

లత్యగిగుచైచ్చిప్రాజ్యఃప్రోద్యనుల్లిసత్యేషధూమశ్చత్యాదావోజఃప్ర
భృతిగుణసద్భావేనకావ్యవ్యవహారప్రసంగాత్కతి పయానాం తత్ప్రవ
తకత్వమవ్యనుపపన్నమితి-ఏవమితి-తదూపణప్రకారస్తు - కింసర్వేవ్య
లంకారాస్తచ్చారుతాహేతవః కతిపయేవా - నాద్యః-తత్రతత్రకతిప
యాంకారసద్భావేనావ్యాప్తైః-నద్వితీయః-అతివ్యాప్తైః-వహేషుస్ఫు
లింగశ్చవభాసురయంవకాస్తి-చందాలై రివయంస్తేభిస్సాహసంపరమంకృ
తమిత్యాదిమూపమాదీనాంతచ్చారుతాహేతుశ్చప్రసంగాదితి ౩. తస్మి
కథంవ్యావృత్తిరిత్యాకాంతాయామాహ-వయమితి-సమవాయవృత్త్యై-

అయంభావః-యేరసస్యాంగినోధర్మాశ్చైర్వాదయశివాస్తవః । ఉత్పన్న
హేతవస్తైస్యరచలస్థితయోగుణాః । అస్తవపవశౌర్వాదయోనాకారస్య
యథాతథారసస్యైవమాధుర్వాదయోగుణానివణ్ణానామితి-ఉపస్కర్వం
తితంసంతంయెంగద్వా రేణజాతుచిత్ । హేరాదివదలంకారాస్తైనుపా
సోపమాదయః । యేవాచ్యవాచకలక్షణాంగాతిశయముభేన ముఖ్యంరసం
సంభవినముపస్కర్వంతితేకంతాద్యంగానాముత్పన్నాధానద్వా రేణ శ
రీరిణోఽప్యపకారకాహేరాదయశివాలంకారాః - యశ్రతునాస్తీరసస్త
తోక్షివైచిత్ర్యమాత్రపర్యవసితాశ్చితచకావ్యప్రకాశకారవచనాశ్చమ
వాయస్థిత్యామాధుర్వాదీనాంసంయోగస్థిత్యోపమాదీనాంచరసోపస్కా
రకత్వమిత్యపసాగరకత్వతాత్మేపిసహవాయసంయోగసంబంధాభ్యాం
వ్యాప్యతైస్సిద్ధత్వాత్పరస్పరవ్యావర్తకధర్మాభావాత్తయోరభేదశ్చి
ద్వితీయవికల్పాశ్చనుపపన్నశ్చితి ర నన్వస్తురసోపస్కారకత్వంతేకతేకిం

సంయోగవృత్త్యైరసోపస్కారకత్వమలంకారసామాన్య లక్ష
ణం । సమవాయసంయోగపదాభ్యాంగుణాలంకారియోః పర
స్పరవ్యాప్యతైస్సిద్ధా ర, రసాశ్శృంగారాదయోనవపక్ష్య
మాణలక్షణాః తద్వ్యతిరీతి వ్యతిరీక్తోపస్కారకత్వమిహలక్ష
ణవ్యయేవివక్షితం । నన్వత్రసర్వేషాం గుణానాంరసోపస్కార

స్వరూపాశ్చిత్యత్రాహ-రసాశ్చితి ॥ విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిసా
మగ్రీసముల్లసితస్థాయీభావోరసశ్చిత్యాదిసారసతరంగవత్ప్రమాణలక్ష
ణాశ్చిత్యర్థః-ననుకుత్రచిత్త్రసశబ్దస్యస్థాయీభావపరత్వాభ్యుపగమాద్భావ
స్యైవభావినీంప్రతిమాశ్చిత్యైరసశబ్దవ్యవహారయోగ్యాత్వాచ్చభావోప
స్థారకత్వమపిభవేదిత్యాశంక్యవివక్షితార్థమాహ- తదితి-తేభ్యశ్శృంగా
రాదిభ్యావ్యతిరీక్తప్రద్యుతిక్తాభావానైభ్యోవ్యతిరీక్తా శ్శృంగారాదయ
ప్రదుపస్థారకత్వమితిభావోపస్థారకత్వవారణాయతద్భిన్నభిన్నోపస్థార
కత్వమత్రవివక్షితమితి-నన్వయంప్రకారోపిదుష్టవివకింసర్వేగుణాస్తదప
స్కారకాఉతకతపయేవా-నాద్యః-అసంభవాత్-నద్వితీయః- అతివ్యాప్తై
రిత్యాశయేనసోపహాసమాక్షిపతి-నన్వితీ-అయంభావః-మాధుర్యస్యసంభో
గవిప్రలంభకరుణశాంతరసాభివ్యంజకత్వమోజసోవీరరౌద్రబీభత్సభయా

నకర సానుకూలత్వమిత్యాదినియమస్యవత్సమాణత్వాదాద్యవికల్పేన సంభవః కతిపయానాం రసోపసాగరకత్వోక్తాచిత్రకావ్యగతేష్వపితేషుతదుపసాగరకత్వప్రసంగాద్విత్తీయః కల్పేతివ్యాప్తిశ్చేతిభవతాప్రదర్శితః కుమాగ్లోభవంతంబాధతత్త్వచేదిని-పరిహరతి- మైవమితి-తత్ర హేతుమాహ- రసాతిరిక్తఇతి-అయంభావః-నీర సకావ్యేగుణాఢిత్వాదసోపసాగరకాశ్చేతివ్యాప్తిర్భవేత్ సరహితస్థలేగుణానామవర్తనానాతివ్యాప్తిరితి-తతోపపత్తిమాహ-సహితీ-అయంభావః-గుణగుణిలోస్సనువాయ ఇతి నియమాన్మాధుర్యాదీనాం గుణానాం గుణిలోరసాన్నిసృజ్యాన్యత్ర సమవాయోనదృష్టఇతి-ఎతేనతత్తదగుణానాంతత్తద్రసప్రతీనియమాదే వా

కల్పేనసంభవః తత్తదగుణానాంతత్తద్రసప్రతీనియతేర్వత్సమాణత్వాత్ కతిపయానాంత్వతివ్యాప్తిరిత్యాత్మీయపవబాణోభవంతంప్రహరతీతిచేన్నైవం । రసాతిరిక్తేగుణానామవర్తనేనాతివ్యాప్తైరభావాత్ । సహిగుణాగుణిసంవిహాయాన్యత్ర సమవయంతీతివృత్తం ౫. ననుమాధుర్యాదయోగుణావశ్యేషుప్రతీయంతేయత్ర సుకుమారవర్ణవిన్యాసస్త్రమాధుర్యప్రతీతిరన్యత్రనేత్యన్వయః స్యతిరేకాభ్యాం వర్ణమాత్రధర్మత్వావగమాత్ అతోసంభవఇతిచేన్నైవం । తత్రమాధుర్యవిశిష్టరసస్యవ్యంగ్యత్వేన వ్యంగ్యగతమాధుర్యస్య వ్యంజకేన మారోవ్యత్వప్రతీతేః । తత్పరిశీలనశాలినాంతురసికాణాంరససమవాయితయా తమతగ్ధూధాయినో మాధుర్యాదయో

సంభవపరిహారస్సిద్ధ ఏవేత్యుక్త్యాం ౫ ననుమాధుర్యాదయోరసధర్మా ఇత్యనుపపన్నం తేషాంవర్ణమాత్ర ధర్మత్వాత్సమవాయసంబంధేన రసోపసాగరకత్వరూపగుణసామాన్యలక్షణమసంభవాక్రాంతమితి శంకతే-నన్వీతి - పరిహరతి-మైవమితి - కుతశ్చిత్తతహ - తత్రైతి - యత్రపణాధమతా ప్రతీతిస్తత్రైత్యర్థః - మాధుర్యేతి - అయమాశయః - విశిష్టరసస్యవ్యంగ్యత్వేనవణానాంవ్యంజకత్వేనవవ్యంగ్యగతమాధుర్యస్య వ్యంజకేనర్ణస మూహేనమారోపః వస్తుతస్తురసధర్మత్వ మేవేత్యతోనాసంభవఇతి-తత్రానుభవపరప్రమాణమిత్యాశయోనాహ- తత్పరిశీలనే

తి- అతపవేతి- రససమవాయితయాతమత్కర్తా ధాయకత్వాదేవేత్యర్థః
మాధుర్యాదీనాంవర్ణధమత్వప్రాంతింవారయతి- యదీతి-గుణాఃగుణ
శబ్దవాచ్యాఃకావ్యాశ్చభూతరసధర్మత్వాదేవతేషాంగుణత్వవ్యవహార ఇతి
భావః- గుణాలంకారవైలక్షణ్యంవిశదయతి- నహీతి-అయంభావః - య
ధాత్వధర్మాణాంశౌర్యాదీనామేవ గుణత్వవ్యవహారోనురూపాన శరీరమా
త్రసంసర్గిణాంహారాదీనాంతతైవరసధర్మాణాం మాధుర్యాదీనామే
వగుణత్వవ్యవహారస్సముచితోనవాచ్యవాచకధర్మాణాముపమాదీనామితి-
ననుకథంతహీరసశరీరభూతశబ్దార్థగతా నాముపమాదీనాంవ్యవహితా

నుభవపద్ధతిమధ్యాసలే। అతఏవై తేషాంగుణత్వవ్యవహారః ।
యద్యేతేరసశరీరభూతవాచ్యవాచకధర్మాపవన్యస్తస్మిన్నగు
ణాస్సన్యః। నవ్యోత్పదధర్మాశ్శౌర్యాదయఇవశరీరమాత్రసంస
ర్గిణోఽలంకారాగుణత్వేనవ్యపదిశ్యంతే। తేహారాదయఇవ
కంతాదిసుసంయోగితయైవశబ్దార్థరూపేష్వవయవేషూలక
ర్తాధానద్వాకాఽత్తనఇవరససోపసాగరిణః ౬, ననుగుణా
స్సముచాయవృత్త్యాఽంగినిరసేస్థితాః।అలంకారస్తుసంయో
గవృత్త్యాఽంగమాత్రగతాఇత్యయంవిభాగః కుతఇతిచేత్।ఆ
త్మభూతరసంప్రతివ్యవధానావ్యవధానాభ్యాంతథానుభవవ్య
వస్థాపితత్వాదితిబ్రూయః।మాధుర్యాదీనాంవర్ణైర్వ్యజృమానా
నాంయదేవావ్యవధానెనరసపోషకత్వంతదేవతేషాంరసేసమ
వాయవృత్తిత్వం।ఉపమాదీనాంతువాచ్యవాచకోపసాగరకా
ణాం యదేవాభిధాదివ్యాపారవ్యవధానం తదేవతేషాంసం

నాంరసోపసాగరకత్వమిత్యత్రాహ-తఇతి-తేఉపమాదయః-అయంభావః
యథాకంతావ్యవయవస్థితానాంహారాదీనాంతత్వదవయవశోభాతిశయ
సంపాదనద్వారేణాత్మోల్లాసాఽహత్వంతథావాచ్యవాచకగతానాముప
మాదీనాంతమత్కర్తాధానముఖెనరసోపసాగరకత్వమితి, ౬
ననుకేయంవిభాగవ్యవస్థిత్యాశంక్యాశ్చభూతరసమిత్యాదితా అనుభవ
సిద్ధేయమితిసమాధత్తై- గన్వీతి- ఇతి- ౬భాగఇతీత్యర్థః- ననూభవౌపమామ
పితేషాంరసేషుసమవాయవృత్తిత్వంసంయోగవృత్తిత్వంచ కింరూపమి

శృంగార- మాధుర్యాదీనామితీ- రహస్యమితి-అలంకారి కాకూతమిత్య
 థః 2. ననుకథంతర్నిరసమాశ్రయమాణాం మాధుర్యాదీనాం సగుణా
 లంకృతీశ్చ తి శబ్దార్థపిశేషణత్వమిత్యాశంక్యావచారికోయం వ్యవహారశ్చ
 సమాధత్తై- నన్వితీ- అసంబంధాత్ శబ్దార్థాభ్యాః సహసంబంధాభావా
 త్ - అత్ర దృష్టాంతమాహ - దృశ్యతేహీతి - అన్యేషామచాంధమాణై
 షాం- ఎర్ణపిశేషణత్వంక కారాదివర్ణధర్మత్వం - యథాగ్ధౌవాస్తవికో
 యోవ్యవహారిక కారస్యదీర్ఘగ కారస్యధుశ్చ త్యాదిప్రజ్ఞకత్వంతత్సం

యోగవృత్తిత్వమితరహస్యం 2, ననుయదిగుణారసధర్మావివ
 నశబ్దధర్మాః కథంతర్నితద్విశేషణత్వమసంబంధాదితిచేద్రసధ
 ర్మాణామపి తేషాం శబ్దేష్వరోపేణ సంబంధోపపత్తేః । దృశ్య
 తేహ్యన్యధర్మాణామేవ ప్రాప్త్యాదీనామారోపిత సంసన్ధే
 ణవర్ణవిశేషణత్వం యథార్థవ్యవహారజనకత్వంచ । అతోన్య
 ధర్మాణామపిగుణానాంవర్ణవిశేషణత్వం నవిరుధ్యతే । కించలూ
 కేష్వభులభజత్వ విపులారసగుత్వాదినా ఆకారవిశేషేణ క
 స్యాపిశౌర్యమవగమ్యాన్యత్రాశూరేపితమేవాకార మవలూ
 కయంతస్తత్రైవ శౌర్యంవ్యవహారంతి సరసాస్సయమాకార
 శ్చూరశ్చితి । అతోవ్యంజకేవ్యంగ్యధర్మారోపదర్శనాన్మాధుర్యా
 దేర్వర్ణనిష్ఠతాప్రతీతేరౌపాధికత్వాద్యుక్తం రససమవేతా
 గుణాశ్చితి ౩ నాపి కృతకరత్వాదితృతీయేద్వితీయః గుణకృ
 తచారుతాయా అలంకారకృతచారుతావిలక్షణత్వే నకృతకర
 త్వాభావాత్ । తథాహి । అలంకారాహ్యాంగిరసవిద్యమానేత

పాదకత్వంచ-దృష్టాంతాంతరమాహ- కించేతి- అతశ్చితి - వ్యంజకేతికా
 రే - వ్యంగ్యభూతస్యధర్మస్యశౌర్యస్యారోపదర్శనాత్-ఔపాధికత్వా
 త్ మాధుర్యాదిగుణాశ్రయభూతరసద్వారకత్వాదిత్యర్థః- గుణాలంకా
 గాణామేవం వ్యావృత్తిసద్భావా త్పరస్పరవ్యావరక ధర్మాభావాద
 భేదశ్చితి ద్వితీయవికల్పావ్యనుపపన్నశ్చితిపూర్వేణసంబంధః ౪, తృతీయ
 ద్వితీయంపరిహరతి-నాపీతి-కృతంకరోతీతికృతకరస్తస్యభావస్తత్త్వంత
 స్తాత్ - కుతశ్చత్యతాహ- గుణైతి- ఉక్తమర్థంవిశదయతి-తథాహిత్యాది

నా- ప్రాచుర్యేణాతిశయేన- యథేతి-అంగినలక్ష్మనః- క్వచిదితి-యథేతి-
హారాదయః- కంతాద్యవయవశోభావహాతిశేషః- తథేతిపూర్వేణసం-
బంధః-యస్తదోర్నిత్యసంబంధాత్-నన్వవిద్యమానేపిరసేశద్బాధనై చిత్రి-
జననమాత్రపర్యవసానోక్తా చిత్రకావ్యస్థాలంకారేషుసంయోగ సంబం-
ధేనరసోపసాగరకత్వమిత్యలంకారసామాన్యలక్షణమవ్యాప్తమిత్యాశం-
క్యసమాధత్తై-నచేతి- నీరసకావ్యగతేషుస్వచ్ఛందోచ్ఛలదచ్ఛకచ్ఛేత్యా-
దిచిత్రకావ్యస్థితేష్విత్యర్థః-కుతశ్చత్యతలహ- తథావిధేతి-వ్యంగ్యోరసః-
వ్యంజకజాతీయశబ్దోర్థశ్చ-తయోః- అయంభావః- నీరసకావ్యతాలం-

దంగభూతశబ్దాధవైచిత్ర్యాధానద్వారేణప్రాచుర్యేణరసోప-
సాగరకాః।యథాహారాదయః కంతాద్యవయవసౌందర్యాతిశ-
యాధానద్వారేణాంగినోతిశయమాదధతి । క్వచిదవిద్యమానే
రసేశద్బాధవైచిత్రీజననమాత్రేణాపిపర్యవస్యంతి । యథాచి-
త్రైప్రతిమాయాంవాచివిద్యమానేప్యాత్మనిహారాదయః। నచై-
తావతాసంయోగవృత్త్యారసోపసాగరకత్వరూపస్థాలంకార-
సామాన్యలక్షణస్య నీరసకావ్యగతేష్వలంకారేష్వవ్యాప్తిరా-
శంకనీయా । తథావిధస్థలేరసశబ్దస్యవ్యంగ్యవ్యంజకజాతీయ-
యోరభేదాధ్యవసాయేనప్రవృత్తత్వాత్ । గుణాఃపునర్విద్య-
మానైరసేతంపుష్టంతి।ఆవిద్యమానేతుస్వయమెవనవిద్యంతే ।
రసపోషకత్వంతుమారతోపాస్తం । ఇథంగుణాలంకారయో-
శ్చారుతాహతుతాయాం వైలక్షణ్యాత్కృతకరత్వాభావేన
ద్వయోరపుపాదేయత్వంసిద్ధం ౯, కావ్యప్రకాశకారా

కారేషువ్యంజకజాతీయోపసాగరకత్వస్యవిద్యమానత్వేనవ్యంగ్యవ్యంజ-
కజాతీయయోరభేదసంభావనయావ్యంగ్యోపసాగరకత్వస్యాపివిద్యమా-
నత్వాన్నావ్యాప్తిరితి- గుణేష్వనైవంభావశ్చత్యాహ- గుణాశ్చితి- ఇథమి-
తి- అయంభావః-గుణాలంకారకృతయోశ్చారుతయోర్విలక్షణత్వేననా-
న్యతరవైయధ్యమితి ౯ తస్మాద్గుణాలంకారయోర్ద్వయోరప్యావశ్యక-
త్వేననిరూపణీయత్వేనతుద్వైశానుసారేణాదౌగుణాన్నిరూపయితుంశ్చత-
భేదానాహ- కావ్యప్రకాశకారాద్యాశ్చితి ॥ బహుశస్తుతత్వాదౌకా

వ్యప్రకాశకారమతానుసారేణ మాధుర్యాద్ వాం త్రయాణామపిక్రమే
ణలక్షణోదాహరణాన్యాహ- ఆనందనివ్యందిత్యమితి- రచనావైచిత్ర్య
ప్రయుక్తానందవాహిత్యమిత్యర్థః-తతేనవ్యభృతభజ్యత్రాహ-తస్యేతి
కిమాశ్రయంతదిత్యత్రాహ-ఇదంచేతి-ఓజోలక్షయతి-ఓజఇతి-దీప్యాత్
కస్సమాసభూయస్త్యప్రయుక్తసావధానతాదాపాయశ్చేతోవిస్తారస్త

ద్యాస్త్రీస్తుణాన్సర్వజీగణన్ తాంశ్చాన్యాంతస్తభోజాద్యా
స్తాంశ్చతుర్దశచాపరే॥మాధుర్యోజఃప్రసాదాస్త్రయపవనుణా
ఇతికావ్యప్రకాశకారాదయః ప్రామాః॥తాంశ్చాన్యనపిక్లే
షసాకుమాభ్యాంధవ్యక్తిసమతాదార్యకాంతిసమాధీంతస్తభా
జరాజాదయః॥తాదృశచాన్యాంశ్చతుర్దశవిద్యానాథాదయః॥శ్లే
షఃప్రసాదస్సమతామాధుర్యంసుకుమారతా॥అథవ్యక్తిరుదా
తత్వంతథాకాంతిరుదాతతా॥ఓజస్సుశబ్దతాద్రేయబోద్ధిత్యమ
థవిస్తరః॥సమాధిస్సాక్ష్యగాంభీర్యేసంతేపోభావికంతథా॥
సమ్మితత్వంతథాప్రాథమీర్తిత్వస్తథాగతిరితి॥తత్రమాధుర్యాద
యస్త్రయస్సర్వసంప్రతిపన్నాః॥ఆనందనివ్యందిత్యంమాధు
ర్యం-తస్యప్రాచుర్యేణపృథక్పదతాలక్షణశ్శబ్దధర్మోన్యంజకః॥
ఇదంచసంభోగవిప్రలంభకరుణశాంతానురూపం॥ఓజఃపునర్దీ
ప్యాత్కచేతోవిస్తారహేతుః॥తద్వ్యంజకంసమాసభూయ
స్త్యం-వీరరౌద్రవీభత్సభయానకేషుచైతత్ప్రయోజ్యం॥య
శ్చిత్తంహ్యశ్చుతేహోయశ్చుషోంధనమివానలః॥సప్రసాదో
మతస్సర్వరససాధారణస్థితిః॥తస్యప్రసిద్ధార్థత్వంవ్యంజకం
౧౦-మాధుర్యంయథా॥రామేభిముఖేసీతాప్రీడాద్విముఖితమే
వమణిభిత్తౌ॥దృష్ట్వాతతోపివిముఖిసమందహాసంప్రయేణపరిరే
భే॥౧॥ఓజోయథా॥శుంభచ్చుండాలశ్చైలావరళపరిగళగ్నా

స్యహేతుః - ప్రసాదంలక్షయతి - యఇతి-స్పష్టం ౧౦, మాధుర్యము
దాహరతి॥ రామఇతి॥ పరిరేభేపరిరభా-అశ్రసంభోగశృంగారోరసః- పృ
థక్పదత్వప్రయుక్తాన్లోదకత్వంచాస్తీలిమాధుర్యం॥ ౧॥ఓజఉదాహరణ
శుంభదితి- అకణ్ణాకృష్టాచ్చాపాచ్చ్యుతాః - నిబిడితరాడుచ్చుండాశ్చయే

కాండప్రకాండబాణశ్రేష్ఠాస్తవజ్ఞానామాలాస్తాభిఃకరాభోభయం
కరఃరఘూరాఘవవివశిఖిదావాగ్నిః- శుభంతశ్శోభమానాశ్శుండా
వివశైలాస్తైభ్యఃఅవిరళంయథాతథాపరగళంతోదానధారావివర్ధురాః
ప్రవాహాయేషుతా-భాగ్విమ్యంతికుజంతిచర్రథాంగానిచక్రాణ్యేవభా
గ్విమ్యతూ-జర్రథాంగాస్తాద్యగ్విధవక్రవాకాయేషుతాని - అనుతాపవ
హరయస్సింహస్తైర్యుతాని- ఉగ్రఃఖడ్గిసఃఖడ్గధరావీవతాద్యశామ్యగవి
శేషాస్తైరావృతాని-వైరిసేనారావణస్తైన్యాన్యేవవనాదహతి - అస్రస
మస్తవస్తువిషయంసావయవకూపకం-రౌద్రోగ్రసః-సమాసభూయస్త్యం
చాస్తీతిసమన్వయః॥ ౨॥ ప్రసాదముదాహరతి ॥ చరంతమితి ॥ ఖగం
బాణం- అజిహ్వాఖగశుగాగిత్యమరః- అహీనామహంతః వైరిణశ్శత్ర
వః- అహిబాణదర్శనమాత్రేణతేన్వపురాణిపరిత్యజంతీత్యాశ్చర్యం

నధారారురాణిభాగ్విమ్యతూ-జర్రథాంగాన్యసురహరియు
తాన్యగ్ఖడ్గావృతాని । ఆకణ్ఠాకృష్టచాపచ్యుత నివిడతరో
చచ్ఛండకాండప్రకాండజ్ఞానామాలాకరాభోదహతిరఘుశిఖి
వైరిసేనావనాని॥ ౨॥ ప్రసాదోయథా॥ చరంతమంబరేదృ
ష్టైరామేణప్రేరితంఖగం । అహీనావైరిణాభీత్యాముంచం
తినగరాణ్యహి॥ ౩॥ ఏతేత్రయోభావరూపాః-ఇతరేషు
కేచిద్భావరూపాః- కేచిదభావరూపాః-ఉభయేషామపిగుణ

ఆకాశేభ్రమంతంగరుడందృష్టామహిరగాగరశానినముంచంతీతివ్య
జ్యతే- అత్రకేవలగ్నిష్టశబ్దనిబంధనపరంపరితం-భయానకోరసః-ప్రసిద్ధా
ర్థపదప్రయోగశ్చాస్తీతిప్రసాదః ॥ ౩ ॥ అథగుణానాంభావాభావరూ
పతాప్రతిపాదనపూర్వకంకేషాంచితే-మచిదంతర్భావంచర్యయతి - ఏ
త ఇతి- త్రయోమాధుర్యోజఃప్రసాదాః- ఇతరేష్విలి-కేచిద్దాంభీర్యాద
యః భావరూపాః-స్వతపవోతగ్ద్వహేతుత్వాదితీభావః- కేచిదితి- కేచి
త్సేకుమార్యాదయః- అభావరూపాదోషాభావస్వరూపాగిత్యర్థః - య
థాహవిద్యానాథః- కేషాంచిద్దోషపరిహారకత్వేనగుణత్వం-కేషాంచిత్స్వ
తపవోతగ్ద్వహేతుత్వాద్గుణత్వమితి- శ్రుతికటురూపదోషనిరాకరణా
యసేకుమార్యంసంస్కృతం- గ్రామ్యదోషనిరాకరణాయకాంతిస్త్వే

తా-అపుష్టార్థనిరాకరణాయార్థవృక్షీమ-తా-న్యూనాధికపదనిరాకరణాయసమ్మితత్వంమతం- అనుచితార్థనిరాకరణార్థముదాత్తతాస్వీకృతా - విసంధినిరాకరణాయార్థిత్వంమతం-పతత్ప్రకర్షనిరాకరణాయరీతిరిష్టా-స్తిష్టపరిహారాయప్రసాదోమతః- అస్తిలపరిహారార్థముక్షీస్వీకృతా- మృతసంస్కారపరిహారార్థంసౌశబ్ద్యమిష్టం - ప్రకృమభంగనిరాకరణాయసమతామతా-పరుషదోషనివృత్త్యర్థంప్రయోమతమితిచ॥ నన్వప్రభావరూపాణాంగుణత్వందోషభావప్రయోజనకత్వాత్కథమభావరూపాణామిత్యాశంక్యద్వయానామపిగుణత్వమాలంకారికైరభ్యవగత మిత్యాహ- ఊభయేషామితి॥ననుకాణాదైర్భావరూపాణాంరూపాదీనామేవగుణ

త్వంయుక్తం॥ నహికాణాదతంత్రభవగుణత్వంభావత్వనియతమలంకారశాస్త్రేసర్వసంప్రతిపన్నం - ఉపసార్కరకత్వమాత్రైగుణత్వవాదాత్ ౧౧, తత్తార్థప్రతిపాదనేవాక్యస్య నిరాకాంక్షతేనపరిపూర్తైర్గుణిత్వవబోధకత్వమర్థవ్యక్తిః । ఇయంప్రసిద్ధార్థవత్త్వరూపాత్ప్రసాదాన్నాతిరిచ్యతే- వికటాక్షరబంధత్వమాదార్యం- శ్లోఘ్యవిశేషణయోగఉదాత్తతా- గాఢబంధత్వమార్జిత్యం॥ఏతేశ్రయఃపజన్యంతర్భూతాః పరిపాకవత్ప్రతిష్ఠాః- విదగ్ధభణితిరుక్తిః- సంయైపేణార్థస్యోక్తిస్సంయైపః-అనేకార్థశబ్దోక్తిస్సాక్ష్యం-ఉక్తాన్యసమర్థనోక్తిర్విస్తరః-యావదర్థపదోక్తిస్సమ్మితత్వం- ప్రియతరవ

త్వముక్తంనాభావరూపాణామిత్యాశంక్యాహ- నహీతి-భావత్వనియతంభావత్వవ్యాప్యంసర్వసంప్రతిపన్నంసహిత్యన్వయః- తద్వ్యాభావరూపాణాంకుతోగుణత్వమిత్యతాహ- ఉపసార్కరకత్వమాత్రైణి- శబ్దార్థావసార్కరకత్వేనైవేత్యర్థః ౧౧ అథగుణసవకపక్షానుసారేణోదాహర్తుంశ్లేషాదీనాంపంచదశగుణానాంకెషుచిదంతర్భావమాహ- తత్రైతి ॥ ప్రసాదాన్నాతిరిచ్యతే- ప్రసాదేంతర్భవతీతిభావః- పరిపాకవత్తీ-ప్రాథిరుక్తిఃపరిపాకభివిద్యానాథః- పరిపాకౌవైచిత్ర్యవిశేషః - యావదధృతి- యావంతోధాయావదర్థమితితథాంతేనవిగ్రహః - తదుక్తంహరదత్రైస- యావదిత్యవ్యయంచాస్తితథితాంతశ్చవిద్యతే॥ అతోనిత్యసమాసే

పితృతాంతేనవిగ్రహితః- యావదవధారణశ్చవ్యయీభావః - యావ
దన్ధంపదానియస్యాంసాతథోక్తాసాచసాక్షాత్తీర్ష - అభిధేయాపేక్షయా
యైక్రికమపిపదంసన్మానంనాప్యధికతత్సమ్మితత్వం - ఏషామితి-ప్రా
ధ్యాదీనామజ్ఞానాముక్తావంతర్భావశ్చత్యర్థః - తతశ్చ-తథాంతర్భావే
సతీత్యర్థః-ఓజితః-స్పష్టం- ౧౨ ఓజః ప్రభృతీనాం త్రయాణాముదా

స్తూతిః-ప్రయః - ఆరోహోవరోహాభ్యామతిరమ్యోక్తిర్గతిః అ
వైషమ్యేనపాదవతుప్తయేవ్యర్థకథనంసమతా ఏషామజ్ఞానా
ముక్తిరూపత్వాద్వైద్యధ్యవముక్తిరూపగుణేంతర్భావశ్చత్యర్థః
నామేకత్వం- అన్యధమన్యాన్యత్రారోపణంసమాధిః-అ
స్యారోపగర్భేషురూపకాదివ్యంతర్భావశ్చతినగుణత్వం అనే
కపదానామేకపదప్రతీతివిషయత్వంజ్ఞేయః । అయంతుశబ్దజ్ఞే
షేంతర్భావ్యతశ్చతినగుణః- బంధోజ్జ్వలతాకాంతిః - శబ్దసా
ధుత్వంసుశబ్దతా- సూధాధత్వంగాంభీర్యం- భావాద్యావా
గ్వత్ప్రతిస్సాభావికం- ప్రక్రమనిర్వహణంరీతిః- ఏతేపంచాపి
పుణ్యస్థానాః - సానుస్వారకోమలవర్ణతాసుమహారతా - ఇ
యంచాధుర్యేంతర్భూతా-తతశ్చ॥ఓజఃప్రసాదమాధుర్యా
ణ్యుక్తికాంతిసుశబ్దతాః । గాంభీర్యంభావికంరీతిమూఢఃకేచి
ద్దణాన్నవ ౧౩. తత్రకాంతిర్యథా॥ తారాహరిహారాచ
లాంబరసరిన్నిహార హీరామరాహారా సారపటీరసావరకరి
న్యకారభారోద్ధరా । కీర్తికీర్తికచంద్రమూర్తి విజయి
స్ఫూర్తిప్రవీణ్యాగుణారామశ్రీరఘురామరామమకరోద్ధీ
ప్రాదితఃప్రాయశః॥ ౪॥ రీతిర్యథా॥ కళ్యాణకేళికలనాక
విభుంగనానాంకాతూహలంకిమపికంజవిలోచనానాం॥కీర్త్య

హృతత్వాదవశిష్టోషడప్యయథాక్రమముదాహర్తుకామఃప్రథమంకాం
తిముదాహరతి- తారేతి- సువస్సంబంధీసౌవరఃసచాసౌకరీచసౌవరకరీచ
తేషాన్యకారేన్యకారరూపేభారేడుద్ధరాఅనగళా- తారాదీనాం
తిరస్కారోమదధీనశ్చతిభారవాహినీ తద్వదతిధవళేతియావత్ - గుణానా
మారామూత్రయభూత- అశ్రబంధస్యాత్మ్యజ్జ్వలత్వాత్కాంతిః॥ ౪॥ రీ

తిముదాహరతి॥ కళ్యాణేతి ॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥ రీతిమువపాదయతి -
అత్రేతి ॥ ౫ ॥ ఉక్తిముదాహరతి మందోదరీతి ॥ త్తోన్యానగ్నంకరణః
అంబరభూతస్యాన్లవస్యా వహారాద్విగంబరత్వసంపాదకాయః త్తురప్రః
బాణవిశేషస్తైసదీప్రాప్రకాశమానా - కాప్యనిర్వాచ్యా-కలావ్యక్తిః॥
యోజయతి - అత్రేతి ॥ ౬ ॥ భావికముదాహరతి ॥ అసారమితి ॥ స్ఫు

ద్దమఃకమలబంధుకులోద్భవానాంకస్యోత్సవంనకురుతేభువికో
సలేంద్రః॥ అత్రప్రకాశితస్యకకారస్యపునః పునర్నిర్వహ
ణాద్రీతిః॥ ౫॥ ఉక్తిర్యథా ॥ మందోదరీతిలోచనబాష్పత్ర
టవృష్టిపూర్వదిగ్వాత్యా త్తోన్యేనగ్నంకరణత్తురప్రదీపా
ప్రభాతీకాపికలా॥ అస్రనామగ్రహణమకృత్వాపిరామప్ర
త్యాయనేనవైదగ్ధ్యప్రకటనాద్భవత్యుక్తిః॥ ౬॥ భావికంయ
థా ॥ అసారంసంసారంజహిహివిరసారంభబహుళం మమ
భ్రాతశ్చేతఃపరిచినువచోతః పరమిదంమహేందాశేధీరే
భువనభరథోరేయవిభవేగుణారామే రామేదశముఖవిగామే
కురురతిః॥ అత్రాభిమతార్థప్రవతనీయేచేతసిప్రియరూప
భావనావశాద్భ్రాతరీతివాగ్వృత్తిరీతిభావికం ॥ ౭ ॥ గాంభీ
ర్యంయథా॥ ప్రాయేణమార్గజ్ఞే రామోనామరారీ నమీమ
రతే॥ చిత్వాంగాన్యకరోగ్రింతుఫలాయనపరాయణాన్ ॥ అ
స్రనిజకులకుటస్థస్యమాతాండస్య ముహుర్ముహుర్కండల
భేదోమాభూదిత్యభిసంధానాన్యకస్యామరద్విషడమారణకా
రణస్యార్థస్యకూఢత్వాద్గాంభీర్యం॥ ౮ ॥ ఉక్తోదాహరణాన్వే
వసోశబ్దస్యోదాహరణానిద్రష్టవ్యాని ॥ ఏవంసూక్ష్మధియాం
మార్గమాశ్రితోదాహృతంనయా॥ మాధుర్యోజః ప్రసాదా
స్తుసోశబ్దైససమన్వితాః ॥ గుణాశ్చత్వారవివైతే మమసూ

ప్ర॥ ౭॥ గాంభీర్యముదాహరతి - ప్రాయేణేతి ॥ నామీమరత్ సమార
యామాస॥ యోజయతి- అత్రేతి॥౮॥లాఘవార్థముదాహరణ మంతరే
ణసోశబ్దోదాహరణందర్శయతి- ఉక్తేతి ॥ ప్రాగుదాహృతైర్మాధుర్యో
జఃప్రసాదై స్సమోతేషడపిమిళితావనగుణానిరూపితాః॥ అథస్వవతం

ప్రకృతిః ప్రకృత్యయన్నిగమయతి-వీవమితి ॥ ప్రయవివేతిమతంవాటిత్యర్థంమన
సేరోహతభక్తిసంబంధః ౧౩ ఇతిత్యాది॥ ..... *

క్షుతరేషీతుః! ప్రయవివేతివాత్యర్థంమనసేరోహతేమతం౧౩,
ఇతిశ్రీమత్ప్రభువనపవిత్రహరితగోత్రవతంస వారాణశీ
వంశపద్మాకరప్రభాతభానునా పదవాక్యప్రమాణపారావా
రపారీణశ్రీమహూపాధ్యాయపర్వతనాథసూరిసూనునా
శ్రీయల్లిమాంబాగర్భరత్నాకరపారిజాతేననిర్మలాచారపూ
తేనచతుర్థశేవిద్యావిభూషణవతాశ్రీధమకసంఖ్యావతా విర
చితే శ్రీమద్రఘకులతీలకయశోఘనసారసురభితే సాహిత్యర
త్నాకరనామస్యలంకారశాస్త్రైగుణనిరూపణం నామ పంచమ
స్తరంగః ॥ ..... *

ఆస్థామందిరమిందిరా...విజయతేసాహిత్యరత్నాకరః॥ ధ
ర్మాస్తర్వాణివర్యస్త్రిభువనవిదితేవారణాశ్యన్వయేయస్సంజా
తఃపర్వతేశాచ్చుభగగుణగణభూర్వల్లమాంబాసుగర్భేకావ్యా
లంకారకృష్ణాస్త్రుతిరవిశతకోన్నాటకాదిప్రణేతుస్తస్యాలంకార
శాస్త్రైరఘపతివిభుకేపంచమోయంతరంగః ॥ ..... *

ఇతి శ్రీమల్లాది లక్ష్మణసూరి విరచితే సాహిత్యరత్నాకర వ్యాఖ్యానే
మందరాఖ్యానే పంచమఃప్రస్థః,

శ్రీరామార్పణమస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

శబ్దాలంకారతరంగప్రారంభః - ౬

ఇథంగుణాన్నిరూప్యానంతర్యాదలంకారనిరూపణంప్రతిజానీతే॥
అథేతి॥ అథగుణనిరూపణానంతరం॥ తత్రేతి॥ తత్రనిరూపణే- ప్రాగ్గుణత
రంగవివ॥ ప్రథమతత్త్వబాలంకారనిరూపణేయక్తిమాహ- తత్రేతి॥ తత్రద్వి
విధేష్వలంకారేషు ౧, తత్రాదౌశబ్దపానరుక్త్యమూలంఛకానుప్రా
సంలక్షయతి॥ ద్వయోరితి॥ యుగ్మయోరవ్యవహితయోః - నిరంతరా
వ్యవహితా- రసాద్యనుగతఃప్రకృష్టాన్యాసోనుప్రాసః- తదుక్తం॥ ప్ర
కృష్టోవర్ణవిన్యాసోరసాద్యనుగతోహియః । సోఽనుప్రాసస్సచచ్ఛేకవృ

అథాలంకారానిరూప్యంతే॥ తత్రాలంకారసామాన్య లక్ష
ణంప్రాగేవావాదిష్ట- తేచాలంకారాద్వివిధాః - శబ్దగతాల
ర్థగతాశ్చ- తత్రార్థప్రతీతేశ్శబ్దప్రతీతిపూర్వకత్వాత్ప్రథ
ఞ్చేకానుప్రాసః

మంశబ్దాలంకారానిరూప్యంతే ౧ ద్వయోర్ద్వయోర్వ్యంజన
యోర్యుగ్మయోర్యానిరంతరా॥ అవృత్తిశ్చుక్రియతే సోయం
ఛేకానుప్రాసఃకూరితః ॥ ఛేకావిదద్ధాస్తదభిమతానుప్రాస
శ్చేకానుప్రాసఇత్యన్వర్థసంజ్ఞా॥ యథా॥ రాజరాజసమైశ్వ
ర్యశ్చాస్త్రుభాసురధీరధీః॥ రాజరాజద్యశాశేరామోదాశర

క్తుపాధిగతోద్విధేతి॥ ఉదాహరతి॥ రాజరాజేతి॥ రాజరాజేనమహే
ణసమమైశ్వర్యంయస్యసతతోక్తః- అత్రరాజరాజశబ్దేనభోభానోభ
ణవారిధేభజసంకింపూర్వాపరౌ వారిధీసప్తార్వాహమతోనుకిం హరిహ
యోరుంధేర్వతస్సర్వతః॥ శత్రుప్రప్త్యంసహితద్రిపుక్షితి మతేర్వారంసభీ
రంగతేపుత్రాస్తన్నికటేమనుష్టాదికరేకర్ణః కృపాణంతకఇత్యత్రమ
నుకర్ణాంతకశబ్దైర్ధర్మివాచకైస్తద్ధర్మభూతానిత్యోదార్యశాసనానివిధర్మ
భూతమైశ్వర్యముచ్యతే- శాస్త్రేనుభాసురాధీరాచధీర్యస్యసతతోక్తః-

రాజాచంద్రస్తద్వద్రాజ్యశోయస్యసతతోక్తః- అన్రపాదవతుష్టయో
పినైరంతర్యేణవ్యంజనద్వయావృత్తేచ్ఛేకానుపాస్రిసశ్చితిబోధ్యం॥ ౧॥ అథ
సంఖ్యానియమరహితంవృత్త్యనుప్రాసంలక్షయతి॥ ఏకతి॥ అత్రైకస్యవ్యం
జనస్య సకృదావృత్తౌజైవిత్యాగ్రిభావాత్సమర్థ్యాదసకృదావృత్తి స్తభ్య
తే- ద్వయోస్తుసకృదేవ- అన్యథాచ్ఛేకానుపాస్రిసత్వప్రసంగాత్-వ్యవ
ధానైత్యసకృదావృత్తౌవపినఃసరోధః- త్ర్యాదీనాంతు సకృదసకృద్వావ్య
వధానేనావ్యవధానేనవాప్యత్తిద్వైష్టవాగ్రిసాన్యన్వర్థతాండశ్చయతి-
తస్తదితి॥ వృత్త్యైకైశ్చిక్యాద్యన్యతమయా॥ నను రాజరాజేత్యాదౌచ్ఛేకాను
పాస్రిసేకృష్టేముష్టేత్విత్యాదౌవృత్త్యనుపాస్రిసేచస్వరపానరుక్త్యస్యా
పివిద్యమానత్వాత్-థంవ్యంజనమాత్రపానరుక్త్యైకైరిత్యాశంక్యపరిహ

— ❦ వృత్త్యనుప్రాసః ❦ —

ధీరణీ॥ ౧॥ ఏకద్విత్వైదివణ్ణానాంపునరుక్తిర్భవేద్వది॥ సం
ఖ్యానియమముల్లంఘ్యవృత్త్యనుపాస్రిసశ్చురితః॥ తత్తద్రసస
ముచితవర్ణ విన్యాసాత్తికయావృత్త్యై పలక్షితత్వాద్వృత్త్య
నుపాస్రిసత్వం॥ అత్రపూర్వత్రచస్పరసాదృశ్యమానుషంగికం
స్వరవ్యంజనసాదృశ్యస్యతుయమకప్రయోజకత్వంవత్స్యతే॥
యథా॥ మమైవకృష్టేస్తుతౌ॥ కృష్టేముష్టేతుసిష్టేస్వభిజనవృ
జినాన్యాశుచుర్వారవారావారాశేరాదిదారారుచిరుచిర
హీభేనభేనాచ్చఫేనా॥ శుభాశుభామ్యుదామిభభ్రమకర

రతి- అత్రైతి - అనుషంగాదాగతమానుషంగికం-తహి-తచభయసాదృ
శ్యంకుత్రావశ్యకమిత్యత్రాహ- స్వరేతి॥ వృత్త్యనుపాస్రిసముదాహ
రతి॥ కృష్టేతి ॥ వారాంజలానాంసమూహూవారందుర్వారంవారం
యస్యాస్సాతతోక్తా-అహయశ్చేభాశ్చహీభాస్తేషామినా శేషేరావతౌ
తౌచ భేనశ్చంద్రశ్చతేతద్వదచ్చః ఛేనోయస్యాస్సాతతోక్తా-శుభ్రాని
మల- అశుశీఘ్రంభ్రామ్యంతఃకమిభ్రమకరాశ్చయమకరగ్రామ
ణ్యస్తేషాం గ్రామస్యసమూహస్యనీడంనివాసస్థానభూతమగాధం గాం
భీర్యంయస్యాస్సాతతోక్తా-గాధమున్నతమరమశ్చిర్యస్యతత్తతోక్తంతా
దృశంయద్రోధఃకూలంతస్యవివరభువిప్రచాహప్రతీరయోరంతరావకా

శేవలంతస్సుంచరమాణాధీవరౌఘాదాశసంఘాయస్యాస్సితథోక్తా- వగః
 శ్రేష్ఠఓఘఃప్రవాహాయస్యాస్సితథోక్తా-కృష్ణాకృష్ణానదీ- సిష్ణాసూ
 నాంస్సాతుముద్యంజానానామభిజనానాంకులీనానాం వృజి నానిపాపా
 నాఽఽశుముష్ణాత్వపహరతు- అశ్రపాద చతుష్టయేప్యేకద్విత్ర్యాదివగ్నానా
 మాప్యత్రైర్వృత్త్యనుప్రాసః ॥౨॥ ఉదాహరణాంతరమాహ॥యుద్ధేతి॥
 యుద్ధశ్రద్ధయాసమిద్ధానాముత్సాహసంపన్నానాంమధ్యేప్రథమవిగ
 ణనాసిద్ధాఅగ్రగణ్యానైషాంమూర్ధన్యభూషాశ్శిరోమణయః- బాధావిబో
 ధాభాధానభిజ్ఞాః- రూక్షసారామహాబలాః- తేప్రసిద్ధాః- హంతేతిహ

మకరగ్రామశీగ్రామశీడా గాధాగాధారరోధోవివరభువి
 వలద్ధీవరౌఘావరౌఘా॥ ౨॥యథావా॥యుద్ధశ్రద్ధా సమిద్ధప్ర
 థమవిగణనాసిద్ధమూర్ధన్యభూషాయోధాబాధావిబోధారఘు
 ధరణిభుజాభిన్నదోస్పగ్రంధబంధాః। లంకాలంకారభూతాది
 విజవిజయినో రాక్షసా రూక్షసారాహంతాహంతామహంత
 స్సుచరసమరసాఃప్రీతతాంప్రీతాస్తై ॥ అహంతయాఅ
 హంకారేణమహంతః- అశ్రప్రథమూర్ధ్వేకవగ్నావృత్తిః। తృ
 తీయతురీయచరణయోద్ధిష్ఠివగ్నావృత్తిః॥౩॥ తాత్పర్యమేవ

— ౨౨ లాటానుప్రాసః ౨౨ —

భిన్నంస్యాన్నతుశబ్దార్థయోర్భిదాతయోర్యాపునరుక్తిస్సాన్వ
 య్లాటానుప్రాసశ్చతే॥యథా॥ మందారోమందారస్సింధు
 స్సింధుశ్చమేరురపిమేరుః । బౌదార్యేగాంభీర్యేదైర్యేచనరా
 ఘవేణతేతుల్యః ॥౪॥ యథావా॥దిక్పలాదిక్పలాభూషా

షే-శిష్టస్వయంవ్యాకృతం॥యోజయతి-అత్రేతి॥౩॥ అశశబ్దార్థపానరు
 క్త్యమూలంలాటానుప్రాసంలక్షయతి-తాత్పర్యమితి॥తాత్పర్యమేవభిన్న
 తాత్పర్యనేనపానరుక్త్యవోపనిరాసః-శబ్దార్థయోర్భిదేత్యనేనయమకవ్యా
 వృత్తిః - లాటజనోపలాలితోనుప్రాసోలాటానుప్రాసః ॥ ఉదాహరతి
 మందారఇతి॥ అత్ర ద్వితీయమందారాదిశబ్దామందారత్వాదిధనావిశే
 షవరాశ్శ్రీరామాదవకృష్టత్వరూపతాత్పర్యంప్రతిపాదయంతీతి లక్షణస
 మన్వయః॥ ౪॥ తాత్పర్యభేదవిశేషికరణాయోదాహరణాంతరమాహ ॥

దిక్పాలాశ్రితి॥రావణేహతేనతి- దిక్పాలాశ్రితద్రాదయఃదిశఃపాలయంతీ
తిదిక్పాలాశ్రిత్యన్వర్థసంజ్ఞాజాతాశ్రితతాత్పర్యభేదః- ఎవంభూపాలాశ్రి
త్యప్రాపిబోధ్యం॥౫॥ అథార్థపానరుక్త్యమూలాలంకారంలక్షయతి-పున
రుక్తవదితి॥యత్రార్థఃపునరుక్తవదాభాతి- అన్వయవేళాయామన్యథాభ
వతియదినపునరుక్తవదాభాసోనామాలంకారః-అథాలంకారత్వేవ్యన్వయశ
బ్దపానరుక్త్యాపేక్షితాచ్ఛబ్దాలంకారప్రప్తావేలక్షణంకృతం-ఆప్రేడితశబ్ద
వత్పర్యాయశబ్దేన్వయ్యతైకత్వసాదృశ్యాదౌపచారికంశబ్దపానరుక్త్యం
బోధ్యం॥తత్రాద్యముదాహరతి-కృష్ణేతి॥చతురాణ్యాననానివచనానియన్వ

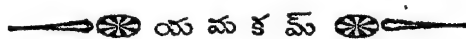
లాసాన్సంప్రతంహిభూపాలాః । త్రైలోక్యహృదయశత్యేర

—పునరుక్తవదాభాసః—

ఘనలతిలకేనరావణేహతే॥౫॥ పునరుక్తవదాభాతియత్రా
ర్థోనతుతత్వతః । పునరుక్తవదాభాసస్సనామాఖ్యాతగోద్వి
ధా॥నామగోయథా॥కృష్ణాచ్యుతపురుషోత్తమచతురానననా
గధీశలోకేశ॥సర్వజ్ఞేశ్వరశంకరరామశ్రీరామపాలయక్షో
ణీం ॥ శ్రీఃరామాయస్యతస్యసంబుద్ధిః-శ్రీరామ॥౬॥యథా
వా॥భ్రమరాళిసదృశకేశోదాశరథిర్భూతిభవనజీవనదః॥సా
యకశరేష్వభిజ్ఞోహరిహయగంధర్వతురగముఖకలితః॥ ౭॥ ఆ
ఖ్యాతగోయథా॥రాజతేద్రాసుధాబ్ధోఽశ్రియమాహృత్యరాజ
తే॥రాజతేజోనిధేకీర్తిస్త్రైలోక్యేరఘురాజతే॥౮॥అవర్త్యతేర్థ
భేదేనసస్వరావ్యంజనావళిః॥యదాతదాస్యాద్యమకంబహు

తస్యసంబుద్ధిశ్చతురానన - అత్రపాదత్రయేష్యాదౌతత్వత్పదార్థపానరు
క్త్యప్రతీతౌశ్రీరామపరత్వేనాన్యథాత్వాత్పునరుక్తవదాభాసత్వం॥౬॥ఉ
దాహరణాంతరమాహ-భ్రమరేతి ॥ అప్రాపివర్యాయపదప్రయోగేణప్ర
థమంభాసమానస్యపానరుక్త్యస్యోక్తప్రకారేణాన్వయవేళాయామన్వ
థాపర్యవసానాత్పునరుక్తవదాభాసత్వం॥ ౭ ॥ద్వితీయముదాహరతి-రా
జతత్వతి- రాజతే॥ద్రాక్షలాసేసుధాబ్ధోక్షీరసింధౌఽఽస్థితామితిశేషః-శ్రీ
యంశోభామాహృత్యస్వీకృత్యత్రైలోక్యేరాజతే - అత్రరాజతత్వత్యా
ఖ్యాతస్యాపాతతఃపునరుక్తవదాభాసనానాఖ్యాతగతత్వం ॥ ౮ ॥ యమ

కంలక్షయతి-ఆవర్త్యత ఇతి॥యదాయత్రేత్యర్థః- ఆవర్త్యతేఆవృత్తిమతీ
క్రియతే॥ కావ్యాదర్శకావ్యప్రకాశాదిగ్రంథేషుయమకభేదాఃప్రపంచి
తాఃఅస్మాభిస్తువిస్తరభయాన్నేహప్రతిపాద్యంత ఇత్యాశయేనాహ-త
త్రదిక్షాత్రమితి॥ఉదాహరతి॥ అర్థిన ఇతి॥ ప్రాప్తాఅనేకపానాందిపా
నాంరాజయఃపజ్జగయోయైస్తేతథోక్తాః - ప్రత్యర్థిపక్షే-ప్రాప్తాఅనేక
పరాజయాయేనసతథోక్తః- అత్రయమ్యమానయోరుభయోరపిసాధక
త్వం-సమరసమరసఇత్యత్రైకస్యసాధకత్వమస్యస్యానధకత్వం-దుహి
తరోహితరోపితమాగణమిత్యత్రస్వయోరప్యనర్థత్వం - ఏవంసర్వత్ర

ధాద్యంతమధ్యగం॥స్వరస్యంజనసముదాయస్యసాదృశ్యేనగ్ర
థనేయమకం॥ తదాద్యంతమధ్యగతత్వేనపాదార్థస్లోకగతత్వే
నచబహువిధం॥ తత్రదిక్షాత్రముదాహ్రియతే॥అర్థినోరామ
భవతఃప్రాప్తానేకపరాజయః॥ప్రత్యర్థీచాభవమ్యధేప్రాప్తాసే
కపరాజయః॥౯॥జనస్థానంవనేరామఃఖరదూషణవర్జితం । రా
జ్యంచక్రేస్థితోరాజ్యేఖరదూషణవర్జితం॥అత్రరాజ్యపక్షేఖరే
శ్యత్రరలయోరభేదాష్టలాఃపిశునాః॥ పూర్వస్లోకేప్రథమైకవ
చనబహువచనయోక్త్యేషః॥ ౧౦ ॥ దధత్సరామోయుధిభూరి
పారుషంవకారభూమేరధిభూరిపారుషం॥ విహాయగోష్ఠీమిత
రాంరసాదరంవ్యధత్తతస్త్వితిరాంరసాదరం॥ అత్రపూర్వో
క్త్యేరార్థయోష్టపడక్షరాణామావృత్తిః॥భూమేరధిభూరా

ప్రకారత్రయంయథాసంభవంబ్రష్టవ్యం ॥ ౯ ॥ ఇదమేవభంగ్యంతరే
ణోదాహరతి- జనస్థానమితి॥ రామఃవనేస్థితస్సజనస్థానంఖరదూషణవ
ర్జితంచత్ర-రాజ్యేస్థితస్సన్ రాజ్యంఖరదూషణవర్జితంచత్ర - అత్రజ్ఞే
యాంశంవివృణోతి-అత్రైతి - పూర్వోదాహరణేవైలక్షణ్యందర్శయతి-
పూర్వస్లోకఇతి-అత్రతుద్విటీయైకవచనయోరితిభావః ॥౧౦॥ భేదాంతర
ముదాహరతి- దధతితి ॥అత్రప్రథమపాదద్వితీయాధకస్యద్వితీయపాద
ద్వితీయాధైయమనాదేకం - తథాత్పరీయపాదద్వితీయార్థస్యచతుర్థ
పాదద్వితీయాధేయమనాదేకమితియమకద్వయస్యోదాహరణమిత్యా

శయేనాహ-అత్రేతి॥వ్యాకరోతి-భూమేరితి - అధిభూర్నాయకోనేతేత్య
మరః॥౧౧॥అథచిత్రాలంకారాణామితి-అథచిత్రాలంకారాణామితి-అథచిత్రాలంకారాణామితి-
చక్రాదీతి- చక్రాదిబంధేషుతత్రత్రవణాపానరుక్త్యసద్భావాత్పైన
రుక్త్యమూలాలంకారానంతర్యం-తద్భేదాభితి- ఇమంత్యాదీనాంవణా
పానరుక్త్యాభావేపితన్నిషేధమూలత్వాచ్చిత్రాలంకారావభితిభావః-సన్న్య
స్యశబ్దాలంకారత్రైవణ్యజ్యత్యత్యాశంక్యసత్యమిత్యభ్యుపగమ్య సమా

యకః-భూరి మహత్ - పారుషం-దధత్ సరామః-యుధిరిపా
రుషంచకార-రసాభూమిః-ఇతరాం శేషాదిస్థితిరూపాం గో
ష్ఠీంవిహాయ-అరంశీశ్చుం-రసాదనురాగాత్ - తస్మిన్నాదరం
నితరాంవ్యధత్రైతిసంబంధః ॥ ౧౧ ॥ చక్రాద్యాకారమాప
————— ❀ చిత్రాలంకారస్వరూపానరూపణం ❀ —————

నానన్త్యాశ్చిత్రముదాహృతం ॥ తద్భేదావనిష్కంత్వనిస్తాల
వ్యాదయోమతాః॥అత్రప్రథమాదిజ్ఞేనగోమూత్రికాపద్మా
దయస్సంగృహీతాః । ద్వితీయాదిజ్ఞేననిర్దంత్యనిరూప్తాంత
ద్వాపికాదయః॥ననుకథమస్యశబ్దాలంకారతా॥చక్రాద్యాకార
తాయారేఖోపరేఖానిష్ఠత్వాత్ । సత్యం । వర్ణానుమాపకరేఖా
నిష్ఠానామేవాకారాణామనుమేయనిష్ఠత్వాధ్యవసాయాదౌప
చారిణీయంశబ్దాలంకారతావాచోయ్యక్తిరితిపదామః॥తత్రచ

————— ❀ చక్ర బంధః ❀ —————

క్రబంధోయథా॥దర్పింధప్రసరాసురస్థిరమదప్రాణప్రహ
రిక్రియోవిష్ణుర్నన్దమన్తభస్మినిరశివం భానుక్షపాకృత్య
భాః । దత్తంసూర్యతగుర్విపధరవిధస్ఫాతిఃప్రహతిఃపరం ర

ధత్రై-వణేతి-అయంభావః-కకారాద్యక్షరానుమాపకరేఖానాంచక్రాది
బంధరేఖానాంచాభేదాభిమానేనచక్రాద్యాకారాణాంవణామనుమాప్రక
రేఖానిష్ఠత్వోపపత్తౌసత్యామనుమాపకానుమేయయోరభేదోపచారేణ
భానుమేయవర్ణ నిష్ఠత్వసంభావనాద్వాణీయంశబ్దాలంకారతేతియోక్తికో
యంవ్యవహరభితి॥చక్రబంధముదాహరతి-దత్వేతి॥దత్వేణాంధాఅవివేకాః
ప్రసరాస్సంచారాయేషాంలేషామనురాణాంస్థిరమదంప్రాణంశక్తించప్ర

కర్తృణామరతీతిప్రహఃసీతాదృశీక్రియాయస్యసతథోక్తిః-మచ్ఛభమన్మథో
 తిసుందరః-భానుక్షపాకృతౌరివప్రకృష్టాభాఃకాంతిర్యస్యసతథోక్తిః- శి
 ష్టంస్వయంవ్యాకరోతి-భాన్వతి-అయంభాశ్శబ్దః-నప్రభాశబ్దఇతిభావః- ఉ
 ధారస్తు||బద్ధతేషడరంచక్రంప్రశ్యరంతన్నవాతురం । త్రయాణామపి
 పాదానాందశమంకణి-కాతురం । ఆదితస్సస్వస్వతుర్యారైస్త్రయఃపా
 దాశ్చతుర్థగాః|వణాఃష్టష్టాంత్యమూరభ్యసంపదంతేతిమాక్షరైః । మ
 డ్యద్వద్వద్విసంవాదాషడరేషుక్రమాద్భవేత్ । చతుర్థైస్సప్తమైర్వర్ణై

మ్యోమేదయయావిరాధదమనోయోగీంద్రభాన్వశ్చిరం||భా
 నుక్షపాకృచ్ఛిభాఇతినకారాంతప్రథమైకవచనం । నూన్యత
 గుస్సత్యవాక్ ।వివద్ధరవిధాఅపన్నివర్తకప్రకారాస్ఫాతిస్సు
 రణంయస్యేతివిగ్రహః|యోగీంద్రైర్ధ్యయఃస్థిరశివంస్థాయి
 మంగళం| విరాధాసురహంతామేదత్తామిత్యన్వయః । అత్ర
 తృతీయేవలయేధర్మసూరికృతిః|వష్టేరామగుణమతిః| అష్టమో
 రథపదబంధఇతిచప్రతీయతే । బవయోరభేదాత్ । అత్రబం
 ధానాముద్ధారక్రమావిస్తరభయాన్నలిఖ్యంతే||౧౨||గోమూ

—* గోమూత్రికాబంధః*—

త్రికాబంధోయథా । సురరాజమణీశ్యామస్థిరావరసుతాప
 తిః| విరరాజఘృణీరామస్సురాసురకృతానతిః ॥ మణీశబ్దః
 కారాంతః - స్థిరాభూమిః-ఘృణీదయావాన్||౧౩||నాగబంధ

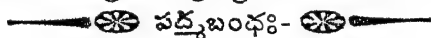
—* నాగబంధః*—

స్త్యస్తాభిసూనర్యశతకేచింబవన్దనప్రస్తావకథితః ॥ చింబం
 ధ్యాంతవ్యధాదం కనకధరశిరశ్చారిశోణద్యదాత్తం పద్మా

ర్వర్ణనంకవివర్ణయోరితి॥ బంధస్థితవైచిత్రీందర్శయతి- అత్రైతి॥ తన్మ
 చ్చంధఃకాన్యత్యతోగ్రాహ్యణీత్యాశయేనాహ- అత్రైతి॥ ౧౨॥ గో
 మూత్రికాబంధముదాహరతి॥ సురరాజేతి॥స్పష్టం॥మణీశబ్దఇతి-ఇకారాం
 తత్వేబంధానుపయోగాదితిభావః ॥ ౧౩ ॥ నాగబంధోదాహరణంగ్రా
 థాంతరస్థమపిస్వీయత్వాదత్రలిఖ్యతఇత్యాహ॥ నాగబంధస్త్వితి॥ఉదా
 హరతి- చింబమితి॥కనకచరస్యనువన్దాచలస్యశిరసిశిఖరేచరతీతితథోక్తం

శోణద్యుదాస్తంశోణప్రభం అర్చిహంకదఃబోయస్త్రింస్తజ్జతోక్షం - ఆ
మయాధానకల్ప్యాంరోగావాప్తిజన్యాం-క్షీణతాంకార్యం-ఆరోగ్యం
ఖాసరాదిచ్ఛేదితప్తరణాదితిభావః-ఉద్ధారస్తు॥ రేఖాఖ్యాంచతురశ్రా
ణీచతుషోష్ఠానికల్పయెత్ । రేఖాద్వయాంతరాభేద్యాద్యథాకోష్ఠ్యగృ
హాష్టకంవిదితుకుండలీకుర్యాత్తదేఖాన్ద్ర్యధాక్రమం । దిగ్రేఖాగ్రా
ణీబాహ్యనియోజయెద్దిక్రమేమిథఃపకశ్రతుఫణాపుచ్ఛమేశనంకల్పయె
త్తథా। అంతరాణ్యక్షయాకుర్యాత్సందంశాస్సర్వధామిథః। వణ్ణావృత్తి
ఫలాస్యత్రకోష్ఠకోణానిషోడశః । సందంశానాంచతుష్కంచకంఠశ్చేత్యేక

ధిప్రేమసోమక్షతదమరుముదఃకర్తృకవ్యూహహరి । శేము
ష్యాదాతృదైత్యాధిపతుదతులకర్తా మయాధానకల్ప్యాంక
స్యేహక్షీణతాముత్త్రిపతుపటుపరందైవమర్చింకదంబం॥ పద్మే
వ్వధికంప్రేమయస్యతత్తథా । కవ్యూహంజలవ్యూహంహర
తీతితత్తథా । దైత్యాధిపాక్షతుదతీతితత్తథా । అతులంకర్త
యస్యతత్తథా । కస్యసూర్యస్య । శిష్టంస్పష్టం ॥౧౪॥ అష్టద

పద్మబంధః-

శవద్మబంధస్తత్రైవాశ్వవణానేకధితః॥ యాదానతాగ్రిర
క్తాతతిరినహరితాం జ్ఞాభినవ్యాస్తమాయా యామాస్తవ్యాన
భిజ్ఞానవతుమరకతగ్రామసశ్రీరజేయా । యాజేరశ్రీసమ
గ్రాయదరితతిరసక్తాసరచ్చాజరాయా యారాజచ్చారసక్తా

వింశతిః। ఆస్పత్రిర్యగ్నవణ్ణానాంనేతరేహమిహాక్వచిత్ । అరేశానదశ
బ్రహ్మవణ్ణాఃపాదవతుష్టగాః। ఆవలేరనైగృతాదికుండలేష్వప్రదక్షి
ణం । యదైవంస్యాత్తథావణ్ణాస్సణాతోవిన్యసేత్సగ్రమాత్ । త్రింశదష్టా
వింశతిశ్చవడ్వింశతిరనుక్రమాత్ । వేష్టనత్రితయవణ్ణాస్సమాప్తిస్తుగ
ళాంతరే। సర్వమేతన్నిధాయాంతస్సంగృహీతంఘహాస్తా
కుండలితంస్పృశంగంస్వేనత్రిరావేష్ట్యవిభంగిభంగం । క్షిప్తాగళేపుచ్చ
మహాస్త్రితస్యపాత్యఃఫణాతఃఫణిబంధపక్షగతి॥ ౧౪

అష్టదశపద్మబంధముదాహరణియెత్తి॥ యాతతిఃఆజేర్యుధాత్-అజేయాజే
తుమశక్వా-అసక్తాప్రతిబద్ధా-అఘనదుఃఖేనముక్తాసంతతగమనేష్వత్ర

మేత్యర్థః-దుఃఖైనోవ్యసనైవ్వసుమిత్యమరః - ఉద్ధారస్తు॥కర్ణికాదిలిఖేద్వ
 ఘాతక్రమాద్విత్తువిదిత్తుచ॥సకర్ణికాంత్సద్విత్తువిదిత్తుతువికర్ణికాన్-
 ప్రవేశనిర్ణమాఖ్యాంచదిత్తు తెన్యశ్చతుర్దశ॥ వ్యవధానేనతానాద్యేదతే
 న్యత్రత్వసంతరానితి॥౧౫॥పోడశదశపద్మబంధముధాహరతి-మలీమసేతి॥
 మనామ ధ్యాయెమ॥౧౬॥మురజబంధముదాహరతి-రామేతి-స్పష్టం॥౧౭॥

శమియమఘముక్తరణత్రాసదాయా ॥ అత్రయేతిప్రతిపేశే
 వణంసంబధ్యతే । జ్ఞాభినవ్యా - జ్ఞేర్విద్వద్భిరభినవ్యాఅభి
 జ్ఞాతుమర్హా । అస్తమాయా-అస్తానిరస్తామాయాః పరకీయా
 యయాసాతథోక్తా॥మాస్తవ్యాశ్రీస్తుత్యా । యదరితతిర్యది
 పుపజ్జిః-అశ్రీసమగ్రాఽశివపూర్ణా-భవతీతిశేషః॥రాజచ్చ
 రసక్తాలలితగతిపరా-అఘముక్తాచలసరదిత్యన్వయః । ఇనహ
 రితాంసూర్యాశ్వానాం తతిఃపజ్జిరనభి జ్ఞాన్మందానవత్వి
 త్యన్వయః॥శిష్టంస్పష్టం ॥ ౧౫ ॥ పోడశదశపద్మబంధోయధా॥.
 మలీమసమితింమర్త్యమవమత్యమహామలిమ్॥మనామరామమ
 మలంమహిమాయమనామయం॥౧౬॥మురజబంధోయధా॥

—* మురజబంధః -*—

రామభాసురభావర్ణ్యంనామభాలిస్వభావతః । తవభాస్వర
 భావస్థందేవభాసురభావద॥ భాసురభాభిర్నిమలజ్ఞానైర్వ
 ర్ణ్యంభాస్వరభావేషుశుద్ధమనసైకమతివృత్తిభాస్వరభావ
 స్థం-ముముక్షుభిఃస్మర్యమాణమిత్యర్థః- భాసురభావదతేజ
 స్విత్వప్రద-శిష్టంస్పష్టం ॥ ౧౬ ॥ త్సురికాబంధోయధా॥హః

—* త్సురికాబంధః *—

రహీరవరస్తంభాభూరిభూభాగభౌగభా । భాసతేవిభురామే
 భూభూవితేసభా॥శమేరాశాంతేర్భూమిః- సంసారసం

త్సురికాబంధముదాహరతి-హారేతి॥హేతుశ- హారవదతిధవభాఃహీరవర
 స్తంభాయస్యాంసా - భూరయోభూభాగభోగాశ్చభాఃప్రకాశాశ్చయ
 స్యాంసాతథోక్తా-విభుభీరామామనోహరా-రామఃపశౌజామదగ్నేహ
 రిరాఘవయోశ్చనా॥ సితాసితమనోజ్ఞేష్వితిరత్నమూలా- అత్రశృంగియ

పాదవివ్రతీపోచ్చారణచతుర్థపాదోభవతీత్యాశయోనాహ - అత్రేతి ॥
౧౮॥పాదార్థభ్రమకచిత్తముదాహరణి-శోధీతి-వ్యాకరోతి-శోధయితుమి

తాపనివర్తకభూమిరిశ్యర్థః అతోక్తరాధేపాదభ్రమకం ॥
౧౮॥ పాదార్థభ్రమకః యథా॥ శోధీసోమమసోధీశోధీరసార
రసారధీః। సోభావనానావభాసోమమతాననతోమమ ॥ శోధ
యితుంపావయితుంశీలమస్యాస్తీతిశోధీ-భక్తపావనశత్యర్థః ।
సోమేనమస్యతశ్చితిసోమమనః-శివేనపరిచ్ఛిన్నశత్యర్థః-మనపరి
మాణశత్యధాతుః। ధీరసారః-పండితశ్రేష్ఠః- రసారధీస్సరసశ్రే
ముషీకః- రలయోరభేదాత్ - పశ్చద్విశేషణసమాసః-అభా
వనయాలసమాధీనానావభాసోనవ్యక్త శత్యభావనానావభా
సః- ధ్యానైకగమ్యశత్యర్థః- మమతయామమకాదేణామనై
శ్శూనైర్వర్జితః - సరామోమమాధీశఃస్వామీ-యద్వానియ
బుద్ధోశేతశ్చితివా ధియశ్చశ్చితివాధీశః- బుద్ధిప్రవతకశ్చిన్య

—* సర్వతోభ్రబంధః *

ధాః॥ ౧౯॥ సర్వతోభ్రబంధాయథా॥ శోధీసోమమసోధీ
శోధీవిభామమభావిధీ । సోభావనానావభాసోమమనామమ
నామమ॥ధియావిభావీతిధీవిభామాతాదృశీమాలక్ష్మీర్యస్యసఃధీ
విభామమః- భాసోవిభోవ్యాప్తిర్భావిధఃప్రతాపవ్యాప్తిరిత్య
ధాః- విధశ్చేవిధావితకవికల్పద్రుమోక్తోధాతుః - తస్మాద్భూ
ర్ధైకప్రత్యయః- సోస్యాస్తీతిభావిధీ- ధీవిభామమశ్చాసోభావి
ధీచేతివిశేషణసమాసః- ధీవిభామమభావిధీ- మంత్రశక్త్యాద్వి
తసంపత్తిరుద్దీపితప్రతాపవ్యాప్తిశ్చేత్యధాః-విభామేత్యత్ర
తతోమనిరిత్యాదినామనిప్రత్యయః- అమమనామమనాః-అమ
మానాంనిర్మమాణాం నామేమనమసాగరేషు మన
సః - తథా-భక్తప్రణామాసక్తశత్యర్థః । శేషంవ్యాఖ్యా
తం। అశ్రచతుర్థపాదేద్వ్యక్షరత్వమభ్యుచ్చయః॥ ౨౦ ॥భ

లి॥౧౯॥సర్వతోభ్రబంధముదాహరణి-శోధీతి॥వ్యాకరోతి - ధియేతి॥౨౦
భక్తబంధముదాహరణి-శ్యామమితి॥శ్యామంశీలవర్ణం- భీమోభయంకరో

భూమాతిశయోయస్యతత్ - సారసస్యవత్సస్యదాస్యవందానత్వప్రద
మాస్యంముఖంయస్యతత్ - ఆశ్రయత్సుదయాయస్యతత్ - ఆశ్రయంతీద
యాయత్తదితివా-యంత్యజగన్నియంత్య - మంత్రితంనిఖిలలోకధ్యాతం-
త్రిలోచనస్యశస్యంస్తుత్యం-ధామతేజః-వయమంజసాశీఘ్రమామనామ
ధ్యాయేవ-అశ్రభీమభూమధామేతిసామస్త్యైనవిశేషణతయారామనా
మేతివిశేష్యతయాచయోజయిత్వారామనామేత్యత్రశ్రీరామమితి సం
క్షాసంజ్ఞినోరభేదోపచారాంత్రాక్షీరితిచకశ్చిద్వాప్యవభాస్య॥౨౧॥హలబం
ధముదాహరతి-వితథేతి॥వితథేతరనారాచఅమోఘబాణ-హరఘుపతే-
త్వం-సవిద్యతేభ్రామోయస్యసఃఅభ్రామః-బ్రాంతినివారయంత్యన్ - అ

—* ఖడ్గ హల చాప గుచ్ఛ మస్య బంధాః, *—

క్షబంధోయథా॥శ్యామమామనామభీషభూమధామధీమయం
యంత్రితాసురాసురామనామరాజదోజసా| సారసస్యదా
స్యదాస్యమాశ్రయద్దయంవయంయంత్యమంత్రితంత్రిలోచ
నస్యశస్యమంజసా॥ ౨౧॥ హలబంధోయథా॥ వితథేతరనా
రాచచరానారతమభ్రామః| మన్తానసేరఘుపతేధీరసారసా
రణిః॥ అభ్రామోభ్రాంతిరహితః॥౨౨॥ చాపబంధోయథా॥సీ
తాపతియశోలేశోజిత్యాదియుద్ధితోష్టసు|కుందచందనదీహరసీ
రసాణివ్యపాదపాన్॥ ౨౩॥ గుచ్ఛబంధోయథా॥ హరిహీర
హరస్ఫూర్తిమూర్తికీర్తిపురస్సర| చరవీరవరకూరదానవా
నవనక్రమ॥౨౪॥మత్స్యబంధోయథా॥ రాఘవాగ్నిభియాభి

చంచలస్సన్నితియావత్ - అభ్రామోబ్రాంతిరహితతత్వత్రాప్యయమే
వాధః - అనారతంసతతం-మన్తానసేచర ॥ ౨౨ ॥ చాపబంధముదా
హరతి-సీతాపతీతి-స్పష్టం॥౨౩॥గుచ్ఛబంధముదాహరతి- హరేతి ॥ హరి

హరిహీరహరస్ఫూర్తిమూర్తికీర్తిపురస్సర-కూరదానవాస్తేషాం - యదాస్య -
కూరదానాంచదానవానాంచ అనవసంసంహరివీవక్రమోయస్యతస్య
సంబుద్ధిః-హీరవర-చర సర్వోత్కృష్టేణవర్తస్య॥ ౨౪॥మత్స్యబంధము

దాహరతి-రాఘవేతి॥భిన్నావలాయితా-సింధుబంధుంసముగ్రం-జీవనం-
జలంపాణిధారణంచ॥౨౫॥ అథసంగ్రహకారికోత్తరాద్ధానుసారేణో
దాహర్తుమాహ-ఎకాచక్రమితి॥ఓష్ఠయోర్భవాఽప్త్యాః ఉపూపద్మానీ
యాఽదౌతావకారశ్చేత్యేతే-తేనిర్దతాయస్మాత్తత్-ఉపూపద్మానీయా
నామోష్ఠాః-ఓదౌతోఃకంఠోష్ఠం-వకారస్యదంతోష్ఠమితివై యాకరణాః॥ఉ
దాహరతి॥ అఘేతి-అఘహరణౌచరణౌయస్యతస్యసంబుద్ధిః - రణచణ
యుద్ధసమర్థ - దశగ్రశస్యరావణస్య గళాపవగహనవ రణ్యంతస్యదహన
భూతాస్సరశశరాస్పృధారణబాణాయస్యతస్యసంబుద్ధిః - అతరళాస్థిని
రచిత్రాయే నతాభక్తౌస్సైషురతవత్సల-జయస్వోత్పన్నేణవర్తస్వ॥౨౬॥

న్నాసింధుబంధుమవిందతః తదవ్యజీవనవతీవరపీఠచమూరభూ
— నిరోష్ఠ్య నిస్తాలవ్యాది చిత్రాలంకారభేదాః —
త్ ॥ ౨౫ ॥ ఏకాచక్రసర్వలఘునిరోష్ఠ్యంచయథా॥అఘహ
రణచరణరణచణదశగళగళగహనదహనసరశశర । అతరశన
తరతనయజయజయదశరథతనయజలజదళనయన ॥ ౨౬ ॥ ని
స్తాలవ్యంయథా ॥ వసుధానగ్నంకరణాఖండసకోదండకాండ
ధరపాణౌ । గౌతమసుభగంకరణాద్భుతపదరేణౌమనోస్తుపు
రుషమణౌ ॥ ౨౭ ॥ నిమగ్ంత్యంయథా॥ప్రథీపుత్రీశితుర్నా
ర్తిశ్చృతిస్తృతినిధిశ్చుచిః । నిరీతిర్భుధినిర్భీతిర్విష్ణుశూలివిభూ
తిధృత్ ॥ ౨౮ ॥ నిర్దంత్యంనిర్మూర్ధన్యంగరంతస్థంగరూప్తకం

నిస్తాలవ్యమితి॥ తాలునిభవాస్తాలవ్యాఇచయశాః - ఇచయశానాంతా
ల్విశ్చ్యుక్తత్వాత్ - నిగతాస్తాలవ్యాయస్మాత్తత్॥ఉదాహరతి॥వసుధే
తి॥వసుధాయానగ్నంకరణాఃఅంబగభూతాన్ణవాపహరణేననగ్నత్వాపా
దకాః - అఖండాల్లిమోఘాస్సకోదండాశ్చ యేకాండాబాణాస్తాస్థరత
ఇతితథోక్తౌతాదృశౌపాణీయస్యతస్మిన్-గౌతమస్యసుభ-
ల్యాశాపమోషనేనసౌభాగ్యసంపాదకాలద్భుతాశ్చపదరేణవః పాదమ
కజరజఃకణాయస్యతస్మిన్॥౨౭॥నిమగ్ంత్యమితి॥విసర్జనీయవ్యతిరిక్తకంఠ్య
శూన్యమిత్యర్థః॥ఉదాహరతి-ప్రథీపి॥ శ్రుతీనాంస్తృతీనాంచనిధిఃతత్సృపి
పాదిలేత్యర్థః-నిరీతిః-ఘృతివాధాపరిహారిణీ- విష్ణుశూలినిశ్చవిభూతిమంశం

ధరతీతితథోక్తా-హరిహరాత్మికత్యర్థః-భవతీతి శేషః॥౨౮॥ నిర్దంత్యమితి-
 బ్రతులసానాందంతాః- ఋతురమణాంమూర్ధా-యరలవాఅంతస్థాః -
 శషసహాఢామ్నాః-దంత్యాదిరహితంచిత్రముదాహరతి-కేకీతి ॥ కేకీనఃక
 లాపభవకచాయస్యాస్సా-కుంభినభవగమోగమనంయస్యాస్సా - ఖగాంక
 స్యశ్రీరామరూపిణోగరుడధ్వజస్యాంకభాగఉత్సంగప్రదేశేవ పంకజం
 గచ్ఛతిప్రాప్తోతీతితథోక్తా-కావ్యనిర్వాచ్యా-కాపికాచిత్ - కామాజ్ఞా-
 సౌందర్యాతిశయన శ్రీరామ వశీకరణాత్సితాయాః కామాజ్ఞాత్వవ్యవ

చయథా॥ కేకీకచాకోకకుచాచంబుభుజాకాపికాపికామాజ్ఞా।
 కంజముఖీకుంభిగమాబభౌఖగాంకాంకభాగపంకజగా ॥౨౯॥

————— ❀ ద్వ్యక్షరై కాక్షరాదయః ❀ —————

ద్వ్యక్షరంయథా॥ నానాదానాని దీనానాం దదానోనంద
 నందనః । నదీననందనీనందీనుదేదేనోది నేదినే ॥ ౩౦ ॥ ఎకా
 క్షరంయథా ॥ కోకీకంకీకోకకంకకకాకాకోకుకాకికా । కో
 కాంకకాంకాంకీకాకుఃకాకుకేకాంకకేకీకా ॥ కోకీనాంచక్ర
 వాకీనాం-కంకీనాం- కోకకంకానాం- కకాకానాంజలకాకా
 నాంచ-ఓకఃఅశ్రయభూతా - భదంకొకాదిగ్రహణంహంసా
 దీనామప్యవలక్షణం-పునఃకథంభూతా।అకుకాకికా - కుకాః
 కుత్సితవాయవః- తత్రత్రమకందుఃఖంకుకాకం-తద్యస్యాం
 నాస్తీసాలకుకాకా । తతస్సాన్వధైకప్రత్యయః-ప్రత్యయస్థా
 దిత్యాదినాకాశ్చుర్వస్యేకారః- అకుకాకికా - హృదయా
 నందనగంధవాహస్పందనవతీత్యర్థః।కోకాంకకాంకా- కస్మా
 ర్యః - ఓశ్శంభోః-కంశిరః- కశ్చఉకంచకొకేతాభ్యాంకొకా

దేశః - బభౌభాతిప్త ॥౩౧॥ ద్వ్యక్షరముదాహరతి-నానేతి॥నదీననందనీం
 ధి శ్రీదేవీనందయతీస్త్రీణయతీతితథోక్తః - నందనందనః
 శ్రీకృష్ణః- శ్రీరామశ్రీకృష్ణయోర్ధ్వదేవీ-సంభవామియుగేయగృత్యుక్త
 త్వేనాంశినోహరేరేకత్వాదంశభూతయోస్తయోరప్యేకత్వమిత్యభేదభి
 త్యాశయః-వినఃభక్తనిష్ఠంచురితందుఃఖంవానుదేతోపరిహారేత్ ॥ ౩౦ ॥ ఏ
 కాక్షరముదాహరతి॥కోకీతి॥ ఉపారఃక్షత్రియనేత్రేహరమాభౌహరేహ

రావితిరత్నమాలా ॥ ౩౧ ॥ అక్షరపానరుక్త్యప్రస్తావాద్యమకభేదముదా
హరతి-సర్వశ్లోకయమకంయథేతి॥ అశ్రుప్రథమపాదస్యపాదత్రయేషియ
మనాత్పాదచతుష్టయైక్యప్రయుక్తసర్వశ్లోకయమకత్వమితిబోధ్యం ॥ స

భ్యాంసకాశాదంకంఃర్గళితం-అంకగతిలక్ష్యణోరితిధాతుః క
వికల్పద్రుమకారేణోక్తౌద్రష్టవ్యః। తథావిధంకంజలంకంగా
యమునాత్మకంఅంకశ్చిహ్నం యస్యాస్సాకౌకాంకకాంకా ।
కామకేకాంకకేకీకా। కాకవశ్యోకభీత్యాదికృతాభ్యనివికారాః।
తైస్సద్యుక్తాభ్యనయోలక్ష్యంతే - తాశ్చకేకాశ్చఅంకాయే
షాంతేకేకినోయస్యాస్స-తతఃకప్రత్యయాదిపూర్వవత్-కా
మకేకాంకకేకీకా । ఏవంవిధాకాచితుఃపృథివీ - అంకి అగ
మి । అత్రరామేణేతిప్రకరణాల్లభ్యతే ॥ ౩౧ ॥ సర్వశ్లోక
యమకంయథా॥ ససారసంపన్నతమోహితేషుససారసం
పన్నతమోహితేషు । ససారసంపన్నతమోహితేషుససార
సంపన్నతమోహితేషు ॥ పన్నతమఃసదోఃపాదయోర్నతా
మాలక్ష్మీర్యస్యసః పన్నతమః-లక్ష్మీసేవితపాదభిత్వర్థః। స
రామః । ససారసంపన్నతమోహితేషు । ససారయాసబల
యాసంపదాకరితురగాదిసంపత్త్యనతాడతగటాః మోహి
తామోహంప్రాప్తితాః శారీరబాహ్యబలాభ్యాముద్ధతామ
దాంధాశ్చైత్యర్థః-తేషు - తథా - ససారసంపన్నతమో
హితేషు । ససారతమైస్సత్వవత్తమైస్సంపన్నతమైఃప్రభూ
తతమైశ్చపురుషాంతరైరూహితాస్తరితాశ్చైశ్చమనా
భిత్వర్థః-తేషు-తథా- సంపన్నతమోహితేషు । సంపన్నం
సంపూర్ణంతమస్తమోగుణో యేమాంతే సంపన్నతమసః
తేహితాయేమాంతే-తేభ్యోహితాభితివా - తేషు

సారేతి॥సః-సారసం-పన్నతమః-అహితేషు - ససారసంపన్నతమోహి
తేషు-ససారసంపన్నతమోహితేషు-ససార-సంపన్నతమోహితేషు- ఏ
వంపదవిభాగః - నతాడతగటాభిత్వగ్రహివరీతలక్షణా ॥ ఏవంవిధాని

త్రాంతరాణియథాసంభవమూహ్యసితినిగమయతి - ఏవమితి || ౩౨ ||

ఇతీత్యాది || ..... *

యథాతథాససారశత్రూజ్ఞేతుంయయావిత్యధః । ఏవమ
స్యేషిశబ్దాలంకారభేదాద్రప్తవ్యాః || ౩౨ || ..... *

ఇతి శ్రీమత్త్రిభువన పవిత్రహరితగోత్రవతంస వారాణశీ
వంశపద్మాకరప్రభాతభానునా పదవాక్యప్రమాణపారావా
రపారీణశ్రీమహిపాపాధ్యాయపర్వతనాథసూరి సూనునా
శ్రీయల్లమాంబాగర్భరత్నాకరపారిజాతేననిర్మలాచారపూ
తేనచతుర్దశవిద్యావిభూషణవతాశ్రీధమశంఖ్యావతా విర
చితే శ్రీమద్రఘకులతిలకయశోఘనసారసురభితే సాహిత్యర
త్నాకరనామస్యలంకారశాస్త్రైశబ్దాలంకారనిరూపణం నామ
షష్ఠస్తరంగః || ..... *

ఆస్థామందిర మిందిరా...విజయతే సాహిత్యరత్నాకరః ||
ధర్మాన్తర్వాణివర్యస్త్రైభువనవిదితే వారణాశ్యన్వయేయస్సం
జాతఃపర్వతేశాచ్ఛుభగుణగుణభూర్యల్లమాంబాసుగర్భే । కా
వ్యాలంకారకృష్ణాస్తుతిరవిశతకోన్నాటకాదిప్రణేతుస్తస్యాలం
కారశాస్త్రైరఘపతివిభుకేషన్మఉచ్చైస్తరంగః || ..... *

ఇతి శ్రీచుల్లాది లక్ష్మణసూరి విరచితే సాహిత్యరత్నాకర వ్యాఖ్యానే
మందరాఖ్యానే షష్ఠః ప్రథః,

శ్రీరామార్పణమస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే.

అథాథాలంకారతరంగప్రారంభః - ౭

అథాథాలంకారనిరూపణం ప్రతిజాన న్నాదావుపమాం నిరూప
యతి - అథేతి || అథశబ్దాలంకారనిరూపణానంతరం - సాధర్మ్య
మితి || సమావేశసామాన్యలక్షణమునుక్త్యా తద్విశేష లక్షణప్రణయన
మునుపవన్నమిత్యాశంక్యసర్వత్ర విశేషలక్షణై రేవ తత్ప్రయోజన నిష్ప
త్తేస్సామాన్యలక్షణానామునుక్తిరిత్యాహ-పపివతి || సజాతీయభోవిజా
తీయభ్యవృద్ధ్యావృత్తైర్వ్యవహారస్యచసిద్ధేః- అయంభావః - సంయో
గవృత్త్యావసోపసాగరకత్వమలంకార సామాన్యలక్షణమితి సర్వసామా

అథాథాలంకారాన్నిరూపయిష్యన్నాదావుపమాంలక్షయతి||

ఉపమాలంకారః -

సాధర్మ్యంలోకసిద్ధేనభిన్నైనకవిసమ్మతం! యదైకవాక్య వా
చ్యంసామ్యత్పృథక్స్యతదోపమా||పమశబ్దాలంకారేషుచప్రాతి
స్వికలక్షణై రేవ సజాతీయవిజాతీయవ్యావృత్తివ్యవహార సిద్ధే
ర్నసామాన్యలక్షణాపేక్షేతివిశేషలక్షణానామేవోక్తిః । ఇహ
కేచిదుత్ప్రేక్షాదయోలంకారాలధ్యవసాయమూలాః । విభా
వనాదయోవిరోధమూలాః । పరిసంఖ్యాదయో న్యాయమూ

న్యలక్షణస్య ప్రాగుక్తత్వా తద్విశేష లక్షణై రేవ లక్షణప్రయో
జనభూతయోర్వ్యావృత్తివ్యవహారయో సిద్ధత్వా చోపమాసామా
న్యలక్షణ ముత్ప్రేక్షాసామాన్య లక్షణమిత్యాద్యవాంతః
ణాపేక్షానాస్తితి||ఉపమాయాఃప్రాజ్ఞిరూపణేనిమిత్తంప్రదర్శయితుంపే
టికాఃప్రతిపాదయతి-ఇహేత్యాది||ఉత్ప్రేక్షాదయఇతి- అతిశయోక్తి
రాదిశబ్దాభావః-విభావనాదయఇతి- విశేషోక్తివిషయవిచిత్రాసంగత్యే
న్యవ్యాఖ్యాతాతద్దళణభావికవిశేషాదిశబ్దాభావః - పరిసంఖ్యాదయఇతి -

యథాసంఖ్యాగ్ధాపత్తివికల్పసముచ్చయోపదిశబ్దార్థః- న్యాయమూలా
వాక్యన్యాయమూలాఇత్యర్థః- పరివృత్త్యాదయఇతి-ప్రశస్తికతద్గుణసమా
ధి సమస్వభావోక్తువ్యాదాత్తవినోక్తయపదిశబ్దార్థః - కావ్యలింగాదయఇ
తి-అనుమానార్థాంతరన్యాయసావాదిశబ్దార్థః - కారణమూలాదయఇతి - ఏ
కావలీమూలాదీపకసారాదిశబ్దార్థః-వ్యాజోక్త్యాదయఇతి - వక్రక్రీమీ
లనేపదిశబ్దార్థః-పరికరాదయఇతి-సమాసోక్తిరాదిశబ్దార్థః - వ్యతిరేకాద
యఇతి-దీపకతుల్యయోగితానిదర్శనాదృష్టాంతప్రతిపస్తూపమాసాహితీ
ప్రతిపాలంకారాదిశబ్దార్థః - రూపకాదయఇతి- పరిణామసందేహ
శ్రాంతిమదుల్లేఖాపహ్నవాదిశబ్దార్థః-ఉపమాదయఇతి- అనన్వయోప

లాః! పరివృత్త్యాదయోలోకవ్యవహారమూలాః । తర్కన్యాయ
మూలాః కావ్యలింగాదయః । శృంఖలావైచిత్ర్యమూలాః కా
రణమూలాదయః! అపహ్నవమూలావ్యాజోక్త్యాదయః । విశే
షణవైచిత్ర్యమూలాః పరికరాదయః! సాధమ్యమూలాఉప
మాదయః । తత్సాధర్మ్యం త్రివిధం । భేదప్రధానమభేదప్రధా
నం భేదాభేదప్రధానంచేతి । తత్ర భేదప్రధానసాధర్మ్యగర్భా
వ్యతిరేకాదయః-అభేదప్రధానసాధర్మ్యగర్భారూపకాదయః-
భేదాభేదప్రధానసాధర్మ్యగర్భాస్తూపమాదయః! అతపవోప
మామూలస్యసాధర్మ్యస్య బహువ్యాపిత్యాభ్యేదాభేదోభయ
ప్రధానత్వాదోపమాయాః ప్రాప్తిరూపణం । జిజ్ఞాసాసంగ
తోన్మితరప్రపేటికాసంగత్యుల్లంఘనం నదోపమావహతి విధా

మెయోపమాస్తరణాన్యదిశబ్దార్థః - ఉపమాయాః ప్రాప్తిరూపణేనిమి
త్తమాహ-అతపివేతి-అప్రేయవివరణముపమామూలస్యేత్యాదిహేతుద్వ
యం॥నమాత్తరతోక్తప్రపేటికాసంగత్యుల్లంఘననేనతత్తదలంకారనిరూప
న్యదిత్యాశంక్యాహ-జిజ్ఞాసేతి-కుతత్యత్యతతహ- విధావి
--అయంభావః - పేటికాసంగత్యానిరూపణేత్వేకప్రపేటికాగతాన్నిబలా
లంకారాన్నిరూప్యతతః పేటికాంతరగతానాం నిరూపణమాహంబోధా
వాగ్దోరీవాపహమిలిజిజ్ఞాసాసంగతేస్సర్వప్రజాగరూకత్వాదేయేనని
తస్మిన్మణిరేషణవ్యావర్త్యత్వాదివశాన్నిరూపణేలాఘవమిలిచ - ఏష

సర్వత్ర సంగతిం ప్రతిపాద్యానుషంగభ్యాహారాదిభిరవశిష్టమంశం పూ
రయన్నుపమాలుక్షణం వ్యాచక్షేప్త-ప్రకృతస్యేతి॥ తత్తద్విశేషణప్రయోజ
నాన్యాహ-అత్రేత్యాది నా- వ్యవచ్ఛిద్యతే వ్యావర్త్యతే ॥ కుత ఇత్యతః
హ-తత్రేతి-తతోత్పేత్రిత్యాం- అయం భావః - ఉపమానస్య ప్రసిద్ధ
త్వాప్రసిద్ధత్వాభ్యాముపమోత్పేక్షయోర్భేదాభ్యుపగమాదుత్పేత్రిత్యా
యామప్రసిద్ధస్యాప్యవమానత్వసంభవేన తస్య కవిప్రాధోక్షిసిద్ధత్వమి

లాఘవాదితి॥ ప్రకృతస్య వదనాదేస్తతోభిన్నేన రాకాసుభాక
రాదినాలోకప్రసిద్ధేన చైక్వవాక్యప్రతిపాద్యం కవిసమయస
మ్ముతం కాంతిమత్త్వాదిభిర్యత్సాధర్మ్యం సమానధర్మసం
బంధసోపమా ॥ అత్ర లోకసిద్ధపదేనోత్పేత్రిత్యావ్యవచ్ఛిద్యతే।
తతోపమానస్య కవిప్రాధోక్షిసిద్ధత్వాత్। భిన్నపదేనానన్వ
యాలంకారనిరాసః ॥ తత్రైకస్యైవోపమానోపమేయభావా
లింగితత్వాత్ ॥ వాచ్యమిత్యనేన గమ్యాపమ్యరూపకా దివ్యప
చ్ఛేదః ॥ కవిసమ్ముతమిత్యనేన కుముదమివ వదనంకారణమివ కా
ర్యమిత్యాదీనాం హీనోపమాదీనాంచ నిరాసః ॥ నహితతోప
మానోపమేయభావః కవిసమ్ముతః ॥ నచ కార్యకారణయోగస్సా
ధర్మ్యమేవ నాస్తీతి శంకనీయం - కారణగుణాహి కార్యగుణా
నారభంత ఇత్యాద్యేన తత్ప్రాసాధర్మ్యస్య సంభవాత్ ॥ త
చ్చసాధర్మ్యం కవిసమ్ముతైరేవ కాంతిమత్త్వాదిభిరస్వీకరణీ
యం॥ అభిధేయతయా విభాతి కాంతేవదనం తేశరదీవశుభ్రా
నుః॥ అపి సుందరిచంద్రికేవధత్తైదరహాసస్తవసస్తయాప్రకర్షం
ఇత్యాదావుపమానోపమేయభావోనసహృదయహృదయాహ్లా

తి॥ వాచ్యపదవ్యావర్త్యమాహ- గమ్యేతి- గమ్యాపమ్యాత్మతేదాపకాద
యశ్చ తేషాం వ్యవచ్ఛేదోనిరాసః-సందేహాశ్రాంతిమద్గు
ల్యయోగితాదీవకప్రతివస్తూపమాదృష్టాంత సహజాక్షివ్యతిరేక నిదర్శ
నాదిశబ్దార్థః-కవిసమ్ముతమితి-హీనోపమాదీనామిత్యత్రాధికాపమాద
యదిశబ్దార్థః-కవిసమ్ముతసాధర్మ్యవిశేషకరణాయతనసమ్ముతముదా
హరతి॥ అభిధేయతయేతి॥ స్పష్టం॥ అతోపమానోపమేయయోగస్సంక్రమ

నయోరభిధేయత్వరూపశ్చంద్రికామంద హాసయోస్సత్తాయావశ్చసాధా
 రణధర్మోనసహృదయహృదయాన్లోదాయ-అభిధేయత్వస్యఘటపటాదిప
 దార్థవృత్తిత్వాత్సత్తాయాద్రవ్యాదిత్రికనిష్ఠత్వాచ్చననుతస్యశ్లేష్ఠపదేన
 స్వీకారేశ్లేషశంకాస్యాదిత్యత్రాహ-శ్లిష్టోపాదానేపీతి-కుతభిత్వతలపా
 స్వతభితి॥ ఏకత్వధీపథపాంథయోః-ఏకత్వజ్ఞానవిషయయోరిత్యర్థః- ఉభ
 యానుగతఉపమానోపమేయానుగతః-సచాసాధర్మశ్చ-తత్త్వేన౧. వివ
 ముపమాయాస్వరూపముక్త్యావిభాగమాహ - తామితి-పూర్ణామాహ -

దాయ । ఏకవాక్యవాచ్య మిత్యనేనోపమేయోపమాలంకార
 వ్యావృత్తిః । తస్యావాక్యద్వయగోచరత్వాత్ । తచ్చైవకేనైవ
 శ్లిష్టోనాశ్లిష్టేనవాపదేనోపాదేయం । శ్లిష్టోపాదానేపినశ్లిష్ట
 శంకాతంతః । స్వతోభిన్నయోరపిధమయోః శ్లిష్టపదోపా
 దానేన భేదేనత్యభేదరూపాతిశయోక్తి లాభాదేకత్వధీపథ
 పాంథయో రుభయానుగతైక ధమత్వే నాంగీకృత త్వా
 త । తథాచైతాదృశస్థలే శ్లేషప్రతిభోత్థాపితాతిశయోక్త్య
 నుప్రాణితోపమేత్యుచ్యతే ౧. తాంవిభజతే॥పూర్ణాలుప్తా
 ప్రకారాఖ్యాంసాతావద్వివిధాభవేత్ ॥ ఉపమానోపమేయ
 సాధారణధర్మోపమాప్రతిపాదకానాం చతుర్ణాంప్రయోగ
 పూర్ణా । ఏతేషామేకద్విత్రిలోపేలుస్తా॥ పూర్ణాంవిభజతే ॥
 శ్రోత్యాగ్ధీతిద్విధాపూర్ణా॥సాత్మాత్సదృశ్య వాచకయథేవ
 వావలీనాంప్రయోగశ్రోతీ ధర్మివ్యవధానేనతత్ప్రతిపాదకా
 నాంవిభసంకాశాదిపదానాంప్రయోగెఆగ్ధీ । అన్యథైవైతేసం

ఉపమానేతి - ఉపమీయ తేనదృశీక్రియ తేయనోతకృష్టగుణేనతదుపమానం
 చంద్రాది-ఉపమీయ తేయదవకృష్టగుణంతదుపమేయంముఖాది - పాధార
 క్రియావా- ఉపమాప్రతిపాదకాయతేవాదయః - ఏతే
 షాంప్రయోగే॥లుప్తామాహ-ఏతేషామితి - లోపశ్శాస్త్రీయసాన్వితరసిక
 శ్చ॥తత్రాద్వాంవిభజతే- పూర్ణామితి - శ్రోత్యాసాదృశ్యప్రతిపాదనా
 చ్ఛ్రోతీ-అగ్ధతస్త్వాగ్ధీ॥శ్రోతీంలక్షయతి-సాత్మాదితి ॥ ఆగ్ధీంలక్షయతి - ధ
 ర్మివ్యవధానేనేతి-తత్ప్రతిపాదకానాంసాన్వితప్రతిపాదకానాం॥సం

థేవాదిశబ్దాయత్సరాస్తస్యైవోపమానతాప్రతీతేస్తేహంసాదృశ్యవిశిష్ట
వరత్వమేవేత్యశంక్యసమాధత్తే-మైవమితి-కుతశ్చత్యత్రాహ-శబ్దశక్తేరి
తి-యథేవాదిశబ్దశక్తేస్తాదృశత్వాత్ - సాదృశ్యప్రతిపాదనపటుతరత్వా
దిత్యర్థః-తత్రదృష్టాంతమాహ-యథేతి-ఆయంభావః - రాజ్ఞఃపురుషశ్చత్య
త్రగుణభూతస్యరాజ్ఞోవిశేషణభూతాపక్ష్మీయథా-నుశాసనబలాత్ప్ర
ధానభూతంసంబంధినంపురుషమాక్షిపంత్యభయనిష్ఠంసంబంధమపిజ్ఞాప
యతితత్తేవోపమానవిశేషణత్వేనసదృశపరాపియథేవాదిశబ్దాశ్శబ్దశక్తి
స్వాభావ్యాత్సదృశ్యమపిబోధయంతీతి- ఎవంచయథేవాదిశబ్దానాంసా

క్షే। నమయథేవాదిశబ్దానామూపమానవిశేషణతయానసాదృశ్య
ప్రతిపాదనపటియస్తస్వమితిచేన్నైవశబ్దశక్తేస్తాదృశత్వాత్ ।
యథారాజశిరోగతాపక్ష్మీపురుషమాక్షిపంతీతమభయనిష్ఠ
సంబంధబోధనేహినపర్యనుయోగాద్వా । తథాయథాదయో
పివతాతువిశేషః । తత్రతస్యేవేతిసూతోక్తవతిసానతాత్సా
దృశ్యప్రతిపాదకః । ఇవార్థత్వాత్ । తేనతత్రైవశ్రోతీ । త
నతుల్యమిశ్యత్రవతిస్తుతుల్యంప్రతిపాద్యతన్నిర్వాహాయసా
దృశ్యమాక్షిపతీతి తత్రార్థేవ । తాంపునర్విభజతే । ద్వి
విధాసాపునస్త్రిధా । ద్వివిధాపిసావాక్యసమాసతద్ధితగత
త్వేనత్రిధాసతీపూర్ణోపమాశ్రోతీతిర్థివభవతీతిపట్నకారా
౨. క్రమేనోదాహరణాని ॥ వద్వావద్భవమవాహినీబుషిరణ
క్షౌణౌరఘూణాంప్రభూర్నైస్సంభృతసర్వతోముఖబలా

తాత్సాదృశ్యవరత్వాత్తత్ప్రియోగేశౌక్రిత- సదృశాదిశబ్దానామధాత్సా
దృశ్యబోధకత్వాత్తత్ప్రియోగేత్వార్థీతివివేకః - ఉక్తంచమన్మటపా
దైః-యథేవాదిశబ్దాయత్సరాస్తస్యైవోపమానతాప్రతీతిరితి-యద్యపు
పమానవిశేషణాన్యేతే - తథాపిశబ్దశక్తిమహిమ్నాత్
బంధంప్రతిపాదయంతీతితత్సద్భావేశౌక్రియవమేతి-వతిప్రత్యయభేదా
పమాభేదశ్చత్యాహ-వతాతువిశేషశ్చత్యాదినా-తస్యాఃపునర్విభాగమాహ
తామితి॥తయోఃప్రత్యేకంత్రైవిధ్యమాహ-ద్వివిధేతి-౩, క్రమేనేతి-ప్రభ
మంశ్రోత్యాస్తతలభ్యా-౪ త్యేవంచూపణేత్యర్థః-వద్వావదితి - ఛేయాం

శంస్యయంవివృణోతి-వాహిన్యఇత్యాదినా । ఇవేనేతి-వక్తవ్యబలేన ఇవే
సనిత్యసమాసోవిభక్త్యలోపః పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వంచేతివార్తికబ
లేన - హరిభిరితి-అశ్రయథాశబ్దప్రయోగాదియంచాక్యగాశ్రోతీచ- అ
శ్రపూర్వాధేః-సంకరోభ్యుచ్చయఇత్యాశయేనాహ-అతేరితి ॥౧॥ దో

విభాజితస్తాభ్రవత్ । తత్ప్రింహధ్వనిరస్యగర్జితమివపాశ్రిమ
ర్భుభూవోర్జితందై త్యేందైర్న్వరిభిర్యథాపృథుబలైః పోత్యా
హిభిశ్శుశ్రువే ॥వాహిన్యోనద్యసేనాశ్చ । సంభృతసర్వతో
ముఖబలా । రామమూర్తిపత్యే సంభృతంసర్వతోముఖంస
ర్వపథీనంబలంనైస్యంసారోవాయయాసాతథోక్తా । మేఘుప
త్యే । సర్వతోముఖంజలంతదేవబలంతత్సంభృతంయయాసా
తథోక్తా । వద్నావద్వద్నాస్వివ । అభ్రవదభ్రస్యేవ । ఉభయతా
పితధితగాశ్రోతిపూర్ణోపమా । తత్రతస్యైవేతివిభక్తిద్వ
యాద్ధవిహితవతేరివార్థత్వాచ్చోతీత్వం । గజఃతమివేత్య
శ్రసమాసగతా । ఇవేనసహనిత్యసమాసస్యవక్తవ్యబలేనసి
ద్ధత్వాత్ । హరిభిర్యథేత్యశ్రవాక్యగతా । అశ్ర తద్ధితగత
యోరపమయోర్వాహిని సర్వతోముఖశబ్దజ్ఞేవప్రతిభోక్తా
పితాతీతయోక్త్యనుపాశ్రితత్వాదంగాంగీభావేనసంకరః ॥
౧॥ దోద్దండస్తవకుండలిప్రభునిభఃపాశ్చంద్యవాహిండతే
శ్రీఖండద్రవచర్చికాచయితన్మిర్మికవన్మిర్మలా । తతో
త్యేయకవల్లరీచతరశశ్యామాతిభీమాకృతిర్విరశ్రీరఘురామ
తద్రసనయాసంశోభతేసన్నిభా ॥ కుండలిప్రభునిభఇత్యశ్ర
సమాసగతాఽర్థిపూర్ణోపమా । తన్నిమోకవదిత్యశ్రతద్ధిత
గతా । తేనతుల్యమిత్యాదినాతుల్యాధైవతేర్విధానాత్ । తద్ర
వధేత్యశ్రవాక్యగతా । ఏవంశ్లోకద్వయేపూర్ణాః

ద్దండఇతి॥హిండతేప్రకాశతే-శ్రీఖండద్రవచర్చికాచందనచర్పా- కాత్యే
యకవల్లరీఖడ్గలతా-శిష్టంస్పజ్జం ॥ అత్రోపమావివృణోతి- కుండలిప్రభు
నిభఇత్యాదినా-ఆర్థి తి-ధర్మివ్యవధానేనసాదృశ్యప్రతిపాదనాత్ - తద్ధిత
గతేత్యశ్రవాక్యగతేత్యశ్రవాగ్ధీపూర్ణోపమేతిపదద్వయమనుపద్యతే - ఏ

వమితి- ఉపమానోపమేయసాధారణధర్మసాదృశ్యప్రతిపాదకానాం చతు
ష్టామప్యపాదానాత్పుర్ణత్వమితిబోధ్యం || ౨ || అథలుప్తాయాలక్షణంవి
భాగంచాహ-ధర్మాదిలోపభితి-ధర్మాదీనాం లోపేనతి-ఆదిశబ్దార్థప్రతిపా
దనముఖేనసప్తవిధత్వందర్శయతి-లుప్తాత్విద్యాదినా - ధర్మలుప్తాయాః
పూర్వవదైవిధ్యమాహ-ధర్మలోపవతీతి- తాసు - సప్తసులుప్తాస్విత్వ
భావః-తత్కాన్ధీంవిభజతే-సమాసాదీతి - ధర్మలోపవత్కాన్ధీత్వాదైవి
విధ్యమేవేత్యాహ-శ్రోతీతి-దైవిధ్యేహేతుమాహ-ఇవార్థభితి- ననుసా
త్మాత్సాదృశ్యవాచకస్యవతిప్రత్యయస్యవిద్యమానత్వాత్కథం తద్ధితగ
తాయాశ్చోత్వాఅసంభవభిత్వాశంక్యాహ-ఇవార్థభితి - అయంభావః-

శ్రోత్వాన్ధ్యపమాష్టడప్యదాహృతాః || ౨ || లుప్తాలక్షణం
త్వావిభజతే || ధర్మాదిలోపేలుప్తాస్యాత్పూర్ణమంసప్తధావ
సా||లుప్తాతుధర్మలోపేఉపమానలోపేవాచకలోపేధర్మవా
చకలోపేధర్మోపమానలోపేవాచకోపమేయలోపేధర్మవా
చకోపమానలోపేచ భవంతీప్రథమంసప్తవిధాభవతి|| ధర్మ
లోపవతీతాసుశ్రోత్వాన్ధీతిద్విధాభవేత్ । సమాసాదిత్రిగా
త్వాన్ధీశ్రోతీవాక్యసమాసగా, శ్రోతీతద్ధితగానసంభవతి, ఇ
వాధేవిహితస్యవతేస్సత్తేపి ధర్మానుపాదానేసంభవా
త్తదితరస్యకల్పబాదేరివాధేవిధానాభావాత్పు । ఏవమను
పాత్తధర్మావంచప్రకారా ౩, యథా|| త్వంపారిజాతభవ
రాజసిరామబాహుదిండౌచకాండసదృశౌతతిరంగులీనాం ।

సాదృశ్యాధేవిహితస్యవతేఃప్రయోగేధమోపాదానవివాన్వయసౌక
ర్యాదనుక్తధర్మాయాస్తద్ధితగాయాశ్చోత్వాఅసంభవభితి - తద్దృగ్ధర్మ
స్యలోపేస్యాన్నశ్రోతీతద్ధితేపునరితిమన్వృతపాదాః - త్వంతరమా
హ-తదితరస్యేతి-కల్పబాదేః - ఈషదసమాప్తావితివిహిత

దేశీయర్ ప్రత్యయానాం విభాషానుపభితివిహితస్యబహువ్రీత్యయస్య
చేత్యర్థః-ఇవార్థేవిధానాభావాదితి- తేహంధర్మివ్యవధానైవసాదృశ్య
ప్రతిపాదకత్వాదితిభావః ౩. ధర్మలుప్తాముదాహరతి||త్వమితి|| కాండస
దృశౌశాఖాతుల్య- ప్రత్యయధాలతాభవ - అప్రధర్మలోపందర్శయ

తి-అభీష్టదాతృత్వాదితి-దైర్ఘ్యదిరాదశబ్దాః-కుత్రశ్రౌతీకుత్రవాధీనా
త్యత్రాహ-అతేత్రితి-సమాసగతా-ఇవేన సమాసమాసవిధానాత్ - వాక్య
గతాచేత్యత్ర శ్రౌతీత్యనువర్తతే॥ ౩॥ అథలుప్తపమానాంపిభజతే లుప్తప
మానేతి ॥ ఉపమానోపాదానమంతరేణవతేకల్పబాదీనాంచప్రయోగా
భావాదుపమానలుప్తాశ్చద్ధితగానసంభవతీతి తథైవయథేవాదీనాంతదర్థే

తుల్యాప్రవాళపటలేనయథాప్రతత్యో ముక్తాలతాస్త్రితము
దంచటపుష్పకల్పం॥ అభీష్టదాతృత్వాదిధర్మానుక్షేపియంధర్మ
లుప్తా॥ అత్రపారిజాతఇవేత్యత్రశ్రౌతీసమాసగతా॥ యథా
ప్రతత్యిత్త్యత్ర వాక్యగతాచదర్శితా॥ అథేతుకాండసదృశా
విశ్యత్ర సమాసగతా॥ ప్రవాళపటలేనతుల్యేత్యత్ర వాక్యగ
తా॥ పుష్పకల్పమిత్యత్ర తద్ధితగతేతివిభాగః॥ ౩॥ లుప్తపమానా
ద్వివిధావాక్యగాచసమాసగా॥ యథా॥ వీరాఃపరేపరివృతా
శ్చతురంగసైన్యైశ్శత్రూజయంతినజయంత్యథవామ్ర
యంతే॥ ఏకస్త్రమేవనుబహూనవధీఃఖరాదీన్ద్విరంగఘూర్ద్వ
హసమంభవతానవిచ్ఛః॥ లోకేవీరాఃకేచిచ్చతురంగసైన్యపరి
వృతాశ్శత్రూజయంతి॥ అన్యేపరాజయంతే॥ అపరేస్వయ
మేవమ్రయంతే॥ త్వంత్యలౌకికః॥ యతఏకొసహాయోఽవధీరే
ప॥ త్వమేవసత్వాదృశోన్యత్తిత్రివిధవీరేభ్యఃపాగ్నిక్షేభ్యోతి
శయోదగ్గిః॥ శత్రవశ్చనుబహవశ్చతుర్దశసహస్రసంఖ్యా
కాస్తేచఖరాదయః॥ ఆదిశబ్దేనప్రకారవాచినాః॥ రతుల్యపా
రుషాఏవసర్వేపురుషాదాత్తిధ్వనితం॥ ఇయంలుప్తా లుప్తప
పమానావాక్యగతా॥ నన్వీయంలుప్తగుణా॥ వీరపదేనగుణోపా
దానాత్-పరంగఘూర్ద్వహభవశ్చదృశంసపిచ్ఛత్తిపాతెత్సే
గాభవిష్యతి॥ అనయోశ్చనోపమానస్వరూపప్ర

పహితస్యవలేశ్చప్రయోగాభావాచ్ఛ్చుత్తిరిపిసద్ధ్యతీతచబోధ్యం॥ ఉప
మానలుప్తామూదాహగతి॥ వీరాఇతి॥ స్వయంవాక్యగతః॥ లౌకికః॥ త్యాదినా॥
లుప్తః॥ గుణోధమోఽయస్యాంసాలుప్తగుణా॥ లాగువాగ్ధంతే॥ ఏవపార
భేదావలంబనేనసమాసగాంచదగ్గయతి॥ వీరమితి॥ శన్నసన్వయమానుషహాన

లుప్తాయాఃకో భేదభిత్వాశంక్యాహ॥అనయోశ్చేతి॥ అనయోరుపమానలు
 ప్తయోః-ఉపమానస్వరూపస్యప్రతిషేధోనక్రియతే॥ తద్వికింక్రియతఇత్య
 త్రాహ॥కింత్వీతి॥అయంభావః- భవతా సమంనవిర్భుత్వత్ర సమోస్త్యేవ
 వయంనవిర్భుత్వభిక్యపమానదర్శనమాత్రస్యనిషేధః- ఇందురించురివశ్రీమా
 నిత్యాదౌతుశ్రీనుత్వైచంద్రస్య నాన్యస్సదృశోస్తీత్యపమానస్వరూప
 స్యప్రతిషేధభితిమహతోవైలక్షణ్యస్యవిద్యమానత్వాత్తత్సాంకర్య శం
 కానకార్యేతి॥౪॥వాచకలుప్తాంవిభజతే॥భవేదితి॥షాడ్విధ్యందర్శయతి స
 మాసభిత్వాదినా॥ఉదాహరతి వీరేతి॥తావకధనురేవధారాధరోమేఘుస్త
 స్తాయదంచితా - యుగాంతేవిగళన్నిష్పతకాయః పర్జన్యస్తద్వడ్భీమాభ
 యంకరా-అశ్రకార్యకారణయోరభేదోపచారః - పర్జన్యోమేఘున్యోషే

తిషేధఃక్రియతే॥కింతుపమానదర్శనమేవనిషిధ్యతే॥ తేననా
 నస్వయాలంకారభాగ్రితిఃకార్యా ॥౪॥ భవేద్వాచకలోపే
 యాలుప్తాసాషడ్విధామతా॥సమాసే కర్తృక్యచి ఆధారక్య
 చి కర్తృక్యజీ కర్తృణములి కర్తృణములిచ భవంతీలుప్తావా
 చకలుప్తాపోధాభవతి ॥యథా॥ పీరశ్రీరఘురామతావకధను
 ధారాధరోదంచితా వృష్టిఃకాండమయీ యుగాంతవిగళత్వ
 పర్జన్యభీమాతవ॥ క్రోధంపూర్వసమీరణీయతిగణేతేజస్వినాం
 వైరిణామంగారీయతికించవర్క్కుమరుతామింగాల జాలాయ
 యతే ॥ ఇహపర్జన్యభీమేత్యత్రోపమానానిసామాన్యవచనై

వాసవేగర్జదంబుదభితిరత్నమాలా-కాండమయీబాణమయీజలమయీ
 చ వృష్టిః- తవక్రోధంపూర్వసమీరణీయతిపారస్త్యవవనమివాచరతి -
 సాగ్ధ్వాతానుసారిణీవృష్టిగివక్రోధానుసారిణీబాణవృష్టిర్భవతీతిభావః॥
 కించ - తేజస్వినాంప్రతాపసంపన్నానాంవైరిణామంగారీయతిఅం
 గారేష్వవాచరతి - యథాజలవృష్టిరంగాశ్చాన్ని
 ష్టిస్తాన్నిస్తేజసాగంగారీతిభావః-మరుతాండేవానాంవర్క్కులకాశః -
 అసంతంసుగవర్క్కుఖమిత్యమరః- ఇంగాలజాలాయతేఇంగాలజాలమివా
 చరతి - శ్రీరామశరాసారణిపాతితేశతునైస్యేప్రశాంతతదస్త్రజ్వాల
 స్యాకాశస్యేంగాలజాలసాహ్యంభవతీతిభావః॥అత్రోపమానిః స్వరూపి -

ఇహోత్పాదినా-ఉపమానానీతి-ఉపమానాన్యుపమానవాచకపదాని - సా
మాన్యపదనై సాన్సధారణధర్మవాచకై సమన్యంతభితిదర్శః-అత్ర సమా
నేవాచకలోపః-పూర్వసమీరణీయతీత్యక్తకర్తృకృచివాచకలోపః । ఉప
మానాదాచారభితి - ఉపమానవాచకాత్పరమాచారాధైక్యస్యాత్ -
అంగారీయతీత్యక్తాధారకృచివాచకలోపః- అధికరణాచ్చేతివక్తవ్యమితి-
అధికరణాత్పరంచాచారాధైక్యచ్యుదితివాదైకమితి । ఇంగాలజాలా
యతభిత్త్యక్తకర్తృకృజీవాచకలోపః - కర్తుఃకృజ్ఞలోపశ్చేతి-ఉపమాన

రితివిహితేసమానేపజన్యభివోదారేతివాచకలోపవతీ|పూ
ర్వసమీరణీయతీత్యక్త పూర్వసమీరణమివాచరతీతి వివక్షా
యా ముపమానాదాచారభితి కర్తృణీకృచో విధానాద్వాచ
కలోపవతీ । అంగారీయతీత్యక్త్రాంగారేష్వివాచరతీ తివివ
క్షాయా మధికరణాచ్చేతి వక్తవ్యమితి వచనాదధికరణకృ
చి వాచకలోపవతీ । ఇంగాలజాలాయత భిత్త్యక్త్రేంగాల
జాలమివాచరతీతివివక్షితేకర్తుఃకృజ్ఞలోపశ్చేతివిహితేకృజీ
వాచకలోపవతీ ॥౫॥ చండిశకాండాసనమియుకాండభంజం
బభంజాద్భుతపామదండః । రామస్యసీతాచపులోమపుత్రీ
చారంచచారేంద్రసమేచతస్త్రిక ॥ అత్రేయుకాండవృక్షే
తి పులోమపుత్రీచారమిత్యత్రపులోమపుత్రీవచ్చరిత్వేతిచవి
వక్షితేణములివాచకలోపవతీ॥ఉపమానేకర్తృణీచేతిసూత్రేణ
కర్తృణీ చశబ్దాత్కర్తరిచణములోవిధానాత్ ॥౬॥ ధమక
వాచకలోపేనలుప్తాక్షిల్లాసమాసగా । ధర్మోపమానలోపే
తువాక్యగాచసమాసగా॥యాథా॥ పశ్యంతియే రామసుఖం

వాచకాత్కర్తరత్నాత్పరమాచారాధైక్యజ్ఞలోపశ్చేస్యాత్ ॥౫॥ ఏవం

వాచకలోపముదాహృత్య కర్తృకర్తృణములోరుదా
హరతి - చండి శతి॥చండిశస్యత్రిపురాంతకస్యకాండాసనంశరాసనం ॥
వాచకలోపప్రతిపాదయతి-అత్రేతి-ఉపమానేకర్తృణీచేతి- ఉపమానేక
మణీసతిచకారాత్కర్తరిచనతి ణముల్ స్యాత్ ॥ ౬ ॥ ఏవంవాచరణం
ప్రాదాహృత్యధర్మవాచకలుప్తాంధమోపమాసలుప్తాంధవిభజతే - ధ

మేఘాతి॥ చతస్రస్త్రిప్యదాహరతి-పశ్యంతీతి॥ నసంప్రతీమోనజానీమః॥ స
మాసేక్విపిచథమవాచకలోపందర్శయతి-అత్రేతి - తిమిరంతీతి - సర్వ
ప్రాప్తిపదికేభ్యఃపరమాచారాధై-వాపత్వాంతరేణక్విబ్ధక్తవ్యః - అథవద
ధాతురప్రత్యయఃప్రాప్తిపదికం, కృత్తద్ధితసమాసాశ్చేతిప్రాప్తిపదికాని -
క్విపిసతి-తస్యక్వివః-విశేషతఃపాథక్యాదిత్యర్థః - ధర్మస్యనాశరూపస్యా

దుబింబందుఃఖానితేహంతిమిరంతిసశ్యః॥ చిరంచరంతోపినతే
నతుల్యచక్రత్రప్యహేమాసంప్రతిసంప్రతీమః॥ అత్రరాసు
ముఖేందుబింబమిత్యత్రరామముఖమిందుబింబమివానందకర
మిత్యుపమితంవ్యాహృదిభిస్సామాన్యాప్రయోగ ఇత్యుపమి
తసమాసేధర్మవాచక లాపవతీతిమిరంతీత్యత్రతిమిరాణీవా
చరంతీత్యుపమానాదాచారఇత్యన్తకారేసర్వప్రాప్తిపదికేభ్యః
క్విబ్ధావక్తవ్యఇతివచనాత్క్విపితస్యసర్వాపహరిణీలాపే
సతిసమాసధర్మస్యాచారస్యవాచకస్యేవశబ్దస్య చలాపాది
యంలుప్తాధమవాచకలోపవతీ । విశేషతోధర్మానుపాదా
నాచ్చ॥ ననులుప్తప్రత్యయాప్రకృతిఃప్రత్యయాధమపిబూరిత
ఇతిన్యాయేన క్విబ్ధోపేపిత్రకృతిమహిమైవాచారస్య గమ్య
మానత్వాత్సతిసదృశధర్మేకకథంలుప్తధర్మేతిచేత్సత్యం-త
థాపివాచకప్రత్యయలోపాద్వాచ్యలోపఇత్యుపచర్యతే। అథ
వాప్రకృతివ్యతిరిక్తస్యధర్మవాచినోలోపాధమవాచకఇత్య
దోషం । ఉత్తరాధైసమాసధర్మాణాముపమానస్యచానుపా
దానాల్లుప్తధర్మోపమానావాక్యగతా । సతత్సదృశమితి
పాదేనైవసమాసగః॥ ౭॥ వాచకేవోపమేయేచలుప్తాయా
నైకధామతా। సర్వేష్వపిచలుప్తైషుయాసాప్యేమామతా॥

నుపాదానాచ్చ- నన్వత్రన్యాయానుకృహితేధర్మేన

త్యాశంక్యసత్యమిత్యభ్యుపగమ్యసమాధత్తై- ఉపచర్యతేగాణేనవ్యవహీ
యతే - కిం గౌణవ్యవహారేణముఖ్యవ్యవహారపవసంభవతీత్యాహ- అథవే
తి-అదోషందోషానాస్తి- ఉత్తరాధైధర్మోపమానలుప్తైదర్శయతి - ఉ
త్తరాధాఇతి ॥ ౭ ॥ వాచకోపమేయలుప్తాత్రిలోపలుప్తావైకైకేత్యా

హ-వాచకభితిః ఉదాహరతి- యదేతి॥ సంయద్యుద్ధమేవగహనమరణ్యంత
స్త్రి- గహనేమత్తగజాన్మృగేన్ద్రభవసంయుగేరాక్షసానాగ్రిమబాణ
స్తత్రాసాణోవాహంతీతిభావః॥లుప్తోపమేదర్శయతి- అత్రేతి-సప్తమ్యు
పమానస్యేతి-సప్తమ్యంతపూర్వపదస్యోపమానపూర్వపదస్యబహువ్రీ
హిర్వాచ్యః- వాపత్యంతరేణోత్తరపదలోపశ్చేతివా ర్తికార్థః- ఫలితా
థః- సప్తమ్యంతంతావదాస్తా- ఉపమానంపూర్వపదంయస్యసమా
సస్యతస్యశబ్దాంతరేణబహువ్రీహిః పూర్వసమాసావయవస్యోత్తరపద
స్యచలోపభితి-అయంభావః-అత్రోపమానశబ్దేనమఖ్యోపమానభూతస్య
ద్విరదేన్ద్రసారస్యాశ్రయోద్విరదేన్ద్రోలత్యతే - తత్పూర్వపదస్య
ద్విరదేన్ద్రసారభిత్వస్య సమాసస్యోపమేయవాచినాసారశబ్దేన బహు

యథా॥ యదాతుసంయద్గహనేకుమారాదితేర్భ్రమంతిద్విర
దేన్ద్రసారాః॥తదారఘూణాన్ప్రవరస్యబాణఃకంఠీరవీయత్య
పివాక్యపాణః॥ అత్రద్విరదేన్ద్రస్యసారభవభూరిస్సారోయే
షామితిసప్తమ్యుపమానపూర్వపదస్యబహువ్రీహిర్వాచ్యోవా
చోత్తరపదలోపశ్చేతివచనేనసమాసేసతిలుప్తవాచకధర్మివ
మానాకంఠీరవమివాత్మాగమాచరతీత్యుపమానాదాచారభితి
క్యచిటత్సనస్పృహపస్యలోపాల్లుప్తవాచకోపమేయాజ్ఞేయా॥
ఏవమేకోనవింశతిస్తుప్తాభేదాఃపూర్ణాభేదైస్సహషష్ఠిఃపంచవిం

వ్రీహిః- ద్విరదేన్ద్రసారభవభూరిస్సారోయేషామితి - తతఃపూర్వసమా
సావయవస్యోత్తరపదస్యమఖ్యోపమానభూత సారశబ్దస్యలోపభితి-లుప్త
వాచకధర్మోపమానేతి - అత్రసారస్యోపమానస్య భూరిత్వస్యధర్మః
స్యవాచకైససహలోపాత్॥ సనూపమాఃకతీత్యత్రాహ॥ఎవమితి॥ ఉదా
హృతాభితి॥ సప్తమ్యుపమాభేదేపూర్ణాలుప్తాచసాగ్రిమాః॥ శ్రోత్యా
మాసేతద్ధితేతథా॥తద్వద్ధమన్యలోపేస్యాన్మత్రో
బద్ధితేపునః॥ ఉపమానానుపాదానేవాక్యగాఢసమాసగా॥ చాదేర్లోపే
సమాసేసాకర్తాధారకర్మచిక్యజి॥ కమకర్త్రోన్ములివాతల్లోపేత్విష్ణు
మాసగా॥ధర్మోపమానాన్మోపేవృత్తావాక్యేచదృశ్యలేక్యచామ్య
వమేయాసేత్రిలోపేచసమాసగే॥ మన్ముటపాదప్రతిపాదితప్రతి

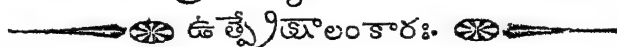
యాప్రదర్శితాశ్చితిబోధ్యం॥ ౮॥ అథ మాలాపమాం లక్షయతి॥ ఏకస్యై
వేతి॥ ఉదాహరతి॥ నద్యశ్చితి॥ గుణానాందాక్షిణ్యాదీనామోఘాస్సము
హః॥ ౯॥ ఉపమాయాఃపునర్దైవధ్యమాహ॥ ఇయమితి॥ అత్రవాశబ్ద
స్సముచ్చయే-వస్తుప్రతివస్తుభావంలక్షయతి-ఏకస్యైవేతి॥ వస్తుప్రతివ
స్తుభావేనోదాహరతి-భాతీతి॥ మండలాగ్రాగ్ర్యేణకరవాలశ్రేష్ఠీనమం

శతిరుదాహృతాః॥ ౮॥ ఏకస్యైవోపమేయస్యానేకోపమానో
పాదానేమాలోపమా॥ యథా॥ నద్యస్సముద్రమివరక్షిగణాశ్చ
వారుంతారాస్సుధాకరమివమ్రదశాశ్చవేంద్రం॥ రామంత్ర
లొకజనతానయనాభిరామం కానం భజంతికమనీయతరాగు
ణౌఘాః॥ ౯॥ ఇయంచోపమావస్తుప్రతివస్తుభావేనవాచింబప్ర
తిబింబభావేనవాసంభవతి॥ ఏకస్యైవధర్మస్యోపమానోపమే
యగతత్వేనపదద్వయేనోపాదానంవస్తుప్రతివస్తుభావః॥ ఏ
కేనైవపదేనైకస్యైవధర్మస్యద్విరభిధానేపానరుక్త్యప్రసం
గాత్॥ బింబప్రతిబింబభావస్తుభిన్నయోరేవధర్మయోర్ద్విరు
పాదానం॥ యథా॥ భాతిరామభువోభీమమండలాగ్రాగ్ర్యమం
డితః॥ ఉచ్చండమండలిక్రాంతశ్రీశండతరుకాండవత్॥ అత్ర
భీమోచ్చండపదాభ్యాముభయత్రాగ్ర్యేకస్యైవధర్మస్యో
పాదానాద్వస్తుప్రతివస్తుభావః॥ ౧౦॥ చక్రీకృతధనుర్నద్య
లక్షితంరాఘవాననం॥ పరివేషాంతగాశ్చస్థంబభాబింబమివైం
దవం॥ అత్రచక్రీకృతశరాసనపరివేషయోఽుల్బసయారఘు
నందనపదనేందుబింబయోస్సాదృశ్యప్రతీతేర్పింబాభిబింబభా
వేనోపమా॥ ౧౧॥ పుంరశ్యస్యాద్వైపిద్యంసంభవతి॥ సమస్తవ
స్తువిషయైకదేశవర్తినిచేత॥ ఆద్యాయథా॥ తస్మాద్విజాతశ్చ
వరాజసిరామబాహుదండౌచకాండసస్యశౌఛ

డితః॥ ౧౦॥ బింబప్రతిబింబభావేనోదాహరతి-చక్రీకృతేతి॥ స్పష్టం॥ ౧౧॥
తస్యాఃపునరపిద్వైపిద్యమాహ-సమస్తైతి॥ పుంరశ్యఃపస్త్రాగ్ర్యయస్యసయ
వాశ్చవిషయాయస్యాసాసమస్తవస్తువిషయవాచయః॥ నోకే
కదేశేనైవతత్తత్వేనతేనవర్తినిచేతి॥ ఆద్యాయథా॥ తస్మాద్విజాతశ్చ-
వరాజసిరామబాహుదండౌచకాండసస్యశౌఛ

తమేతత్ ॥ ౧౨ ॥ ద్వితీయాముదాహరణి-జ్యోత్యైతి ॥ తారహారై స్పృచ్ఛ
హారైః-తారోముక్తాదిసంశుద్ధౌతరశేశుద్ధమాత్మికభిత్వమరః ॥ అత్రైకజే
శవతి-త్వందర్శయతి-అత్రైతి ॥ ౧౩ ॥ రశనోపమాద్యవాంతరభేదాస్స
యమూహ్యభిత్వాశయేనాహ ॥ ఏవమప్యేపీతి ॥ నిరూపితాముపమాంప్ర
స్తాతి-విదుషామితి ॥ ఇయముపమాఅనేకరూపాసతీప్రతిభాతి-అనేకరూ
పత్వమేవదర్శయతి-విదుషాంసహృదయానాంప్రమదాయసోపసగ్ధాఙ్కపే
త్యుపసగ్గయుక్తా-అపకారవతీపకారరహితాసతీ - సమాపమాయాసో

తుల్యాప్రవాళపటలేనయథాప్రత్యోముక్తాలతాస్సినతము
దంచతిపుష్పకల్పం ॥ ౧౨ ॥ ద్వితీయాయథా-జ్యోత్యైతి ॥ అత్రై
రివపరిచితాస్రస్తపాటిరపత్రైస్తారాపుంజైరివవిగళితైస్తా
రహారైఃపరితా ॥ సంద్యామేనుభదసహచరైర్దాంభితాలక్త
కాంక్తరేజేసీతారఘుతిలకయోఃకేళిశయ్యాప్రభాతే ॥ అత్ర
కేళిశయ్యాంబగస్థలీవేత్వనుక్తత్వాదియమేకదేశవర్తిని ॥ ౧౩ ॥
ఏవమప్యేవ్యవాంతరభేదాస్సూక్తైః ప్రిత్యావద్భిర్వివక్షణీ
యాః ॥ విస్తరభయాచుపరమ్యతే ॥ విదుషాంప్రమదాయసోపస
గ్ధాగరుడాంకస్యముదేగతోపసగ్ధా ॥ అపకారవతీప్రియాయ
శంభూరుపమేయంప్రతిభాత్యనేకరూపా ॥ ౧౪ ॥ అథోపమా

లక్షణేప్రథమవిశేషణవ్యవచ్ఛేద్యాయాఉత్ప్రేత్యాయాస్స
రూపంనిరూపయతి ॥ అన్యత్వాధ్యవసాయోయఃప్రకృతస్యను
జాదినాఉత్ప్రేత్యాకథితాసాస్యాద్రివ్యాదిభ్యశ్చతుర్విధా ॥

పసగ్గత్వేఉపసగ్ధాంతరయోగేనోపాంతరయోగేనవాభావ్యం-తథాస
త్యసమంజసం-
అచేన్న-ఉపమాశబ్దస్య హేమసారంగలీలాదిశబ్దవద
ప్రదత్తోపసగ్గశబ్దేనోపమాద్యావయవభూతస్యోపేత్య
స్యవాభిప్రేతత్వాదంతాపసగ్గేత్యత్రతస్యైవోపసగ్గత్వఃవలంబ్యతణ్వి
రిత్యాగేనశ్రీదేవీరూపాఙ్గోపపాదనావ్య ॥ ౧౪ ॥ అథసంగతిప్రసర్గనపూ
ర్వకముత్ప్రేత్యాంలక్షయతి ॥ అథేతి ॥ ప్రథమవిశేషణవ్యవచ్ఛేద్యాయాః-
లోకసేద్యేనేత్యస్యవిశేషణవ్యావర్త్యానియాభిప్రాయః ॥ అన్యత్వేతి ॥ అత్రణం

వ్యాకరోతి- ప్రకృతస్యేతి॥ అప్రకృతత్వాధ్యవసాయః- అన్యత్వసంభా
వనమిత్యర్థః- తేచేతి- భావాభావాభిమానేనభావాభావసంభావనేన॥ త
ప్రసమ్మతందర్శయతి- లోకేతి॥ లోకాతికాక్రింతం లోకాతీతం - అప్రసి
ద్ధోపమానమితియావత్ తద్విషయోయస్యాంసాతథోక్తా-అప్రవిషయశ
బ్దస్యగోచరపరత్వం- నోపమేయపరత్వం - ఇవాదిభిరిత్యాదితజ్జేన మన్యే

ప్రకృతస్యోపమేయస్య గుణాదివశా దప్రకృతత్వాధ్యవసా
యోయస్సోత్పేక్షైత్యర్థః । సంభావనమధ్యవసాయస్తరో
భిమానఊహాత్పేక్షైతిపర్యాయాః । గుణాదీత్యాదితజ్జేన
క్రియావివక్షితా । తథాచాయమధ్యవసాయోజాతిగుణక్రి
యాప్రవ్యగోచరత్వేనచతుర్విధాభవం ప్రామపిచతుర్థావ్య
వస్థావయతి । ఎవంచగుణక్రియయోరుత్పేక్షాహతుత్వే
నోత్పేక్షాగోచరత్వేనచద్వైధానుప్రవేశస్సంభవతి । తేచ
ప్రత్యేకంభావాభావాభిమానేనద్వైవిధ్యే పృష్టభాజాయం
తే॥ఉక్తంహి ॥ లోకాతికాక్రింతపర్యాభావాభావాభిమా
నతః॥సంభావనేయముత్పేక్షావాచ్యేవాదిభిరివ్యతతి । తే
చాధ్యవసాయస్యగుణక్రియా రూపనిమిత్తద్వైరాశ్యేప్రత్యే
కంద్విధాభూత్వాపాదశసంపద్యంతే । నిమిత్తస్యోపాదానా
నుపాదానాభ్యాంద్వైవిధ్యేద్వాత్రింశద్భవంతి । హేతుస్వ
రూపఫలోత్పేక్షకైః పునరేషామేవప్రత్యేకంత్రైవిధ్యవస్థా
వతిః॥అమీచవాచ్యోత్పేక్షాభేదాః । తద్వాచకాస్తు । మన్యే
శంకేద్రువంప్రాయోనూనమిత్యేవమాదయః । ఉత్పేక్షా
వ్యంజకాశ్చబ్దాఇవశబ్దోపితాన్యశక్తిపరిగణితాః । ఎతచ్ఛబ్దా
ప్రయోగేతుగమ్యాః ॥ నన్వధ్యవసాయమూహవిశేషాదు

శంకేక్రమమిత్యాదయోగృహ్యంతే- తేచేతి-భేదః - మూర్ఖుం
లింగనిర్దేశః- గుణక్రియారూపాభ్యాంనిమిత్తాభ్యాంద్వైరాశ్యేసతి-హే
తి - జ్ఞాతిగుణక్రియాప్రవ్యాణాంహేతురూపేణవస్తురూపేణ ఫలరూ
పేణచసంభావనైః॥మన్యేతి- సత్యనుద్ధాదయతితజ్జేనాభావః॥ననూత్పే
క్షాదితయోక్త్యాఃకిం వైలక్షణ్యమిత్యాశంక్యాధ్యవసాయభేదాత్తయో

శ్లేః ఇతివక్తునాధ్యవసాయంలక్షయతి- ఇథమితీ-ఇథ మేవంసతీత్యర్థః-తం
విభజతే- సభితి- సాధ్యాధ్యవసాయంలక్షయతి-యత్రేతి- అప్రకృతస్య
భమో-గుణక్రియాన్యతర ప్రసింబంధాత్తదధ్యవసాయః అప్రకృతత్వ
సంభావనం || ఉత్ప్రేక్షాయాసాధ్యాధ్యవసాయ మూలత్వే సమ్మతంద
శ్చయతి- తదుక్తమితి||అప్రకృతత్వేనే|| యదా యత్రేత్యర్థః- ప్రకృత
స్యవదనాదేః - తదజ్జైరలంకారశాస్త్రజ్ఞైః || సిద్ధాధ్యవసాయంలక్షయ
తి- యతేతి|| గుణసంబంధానాథాయా గుణక్రియాన్యతర సంబంధనైర
పేక్ష్యేణ్యర్థః - తర్హికథమిత్యతాహ- పాథోక్షిమాత్రాత్రవిప్రా
థోక్షరే-విషయిశ్చంద్రాదేః - విషయగతత్వేనవదనాదిగతత్వేనారో
పణేవిషయస్యస్వశబ్దాలైఖనంవినావిషయవాచకేనైవగ్రహణేసతీత్యర్థః

త్ప్రేక్షాత్తయోక్త్యైఃకథంభేదః! ఇథంవిషయవిషయిణౌరన్య
తరనిగరణేనాభిన్నత్వేనప్రతిభానమధ్యవసాయః! సద్వివేధః!
సాధ్యసిద్ధశ్చేతియత్రప్రకృతస్యాప్రకృతధర్మసంబంధాత్తద
ధ్యవసాయసాధ్యస్తప్రేక్షాత్తదుక్తం||అప్రకృతత్వేనా
ధ్యవసాయోధగుణాదిసంబంధాత్సాధ్యఃప్రకృతస్యయదా
కథితోత్ప్రేక్షాతదాతద్జ్ఞైః|| యత్రపునర్గుణసంబంధానాథ
యాపాథోక్షిమాత్రాద్విషయిణోవిషయగతత్వేనారోప
ణేభిన్నస్యాపి విషయనిగరణేనప్రకృతత్వాదభేదప్రతీతే ర

ననువిషయవిషయిణౌభిన్నత్వాత్కథమభేదప్రతీతిరిత్యతాహ - భిన్న
స్యాపీతి- విషయిణాభ్యనువర్తతే- విషయస్యనిగరణేనకలశనేన - అత్రే
థంవిభాగః - యదావిషయిణోసత్యత్వంతదాధ్యవసాయసాధ్యః- య
దావిషయస్యాసత్యత్వంతదాధ్యవసాయసిద్ధభితి- తథాహి - యదాచం
దాద్రిదివిషయ ధుర్యాదికంవిషయభూతే ముఖాదాపుపనిబంధుంము
ఖంము - సైవనూనమిదంచంద్రభితిప్రయుక్తేతదా విషయీ
చందోముఖత్వేనాసత్యోనిగిర్ణఃప్రతిభాతి-విషయస్తవరమాథతస్సత్యప
వ- ఏవంచ సత్యాసత్యయోరభేదప్రతిపక్షైరసంభవాన్నూనమాదిత్యై
ర్విషయిణోపిసత్యత్వసమర్థనాదధ్యవసాయసాధ్యభితిత్రాధ్యవసాయ
పాథాన్యం - యదాతుముఖవదమనుక్తాద్యచంద్రాయమితిప్రయుక్తే

తదావస్తుతోఽసత్యస్యాపివిషయిణస్సత్యతాప్రతీయతే - అసత్యత్వనిమి
త్తస్యముఖపదప్రయోగస్యాభావాత్ - విషయస్యవస్తుతస్సత్యస్యాప్య
త్యంతాపలాపాదసత్యాభివ తస్యగీర్ణత్వాదధ్యవసాయస్సద్భి
ధ్యవసితప్రాధాన్యమిత్యలమతిప్రపంచేన ౪, అత్రైతి || క్రియంతఃకతివ
యే- విస్తరభయాదితిభావః || త్వదితి || హేరాః క్రియంతఃకతివనాసీరే
సేనాముఖయవసుంధరాధరాస్సపక్షభూపతయదైహః మిథస్త్విష్యద్భ్యో
భుజామండలీకయూరేభ్యశ్శ్చకశ్శ్చిథిలఃపద్మరాగజరజఃపుంజః- స్వపశైతా

ధ్యవసాయస్సిద్ధ ప్రతాత్తిశయోక్తిరితివివేకః ౪, అత్రచ
మతాగ్రాతిశయశాలినః క్రియంతోభేదాడదాహ్రియంతే ||
తతోపాత్తగుణ నిమిత్తజాతి భావస్వరూపోత్పేక్షా య
థా || త్వనాసీరవసుంధరాధరమిథస్త్విష్యద్భుజామండలీకే
యూరశ్శ్చపద్మరాగజరజఃపుంజః ప్రవాళారుణః | రామతో
ణిపతే ప్రతాపతపనాద్యుద్ధేతవోదేవ్యతః పూర్వోదంచదనూ
రుదేహసుషమాసందోహవిద్యోతతే || అత్రసుషమాశబ్దోజా
తివచనః | ఆరుణ్యగుణోనిమిత్తం | ప్రతాపతపనపాదీనానూ
రుదేహదీప్తైరలోకసిద్ధత్వానోపమాశంకా | అత్రప్రవాళా
రుణత్తిగుణవాచకపదస్థానేస్ఫురన్నంబరత్తిక్రియా వాచివ
దప్రీత్యేపెత్విదమేవోపాత్తక్రియానిమిత్తజాతిభావస్వరూ
పోత్పేక్షాయాడదాహరణంద్రష్టవ్యం | సమగ్రాకృతిరితివ
దోపాదానేత్వనుపాత్తగుణక్రియానిమిత్తజాతి భావస్వరూ
పోత్పేక్షోదాహరణంద్రష్టవ్యం | అతోత్పేక్షాప్రయోపి
సుషమేతిప్రాతిపదికాగ్గ మాత్రతయాహేతు ఫలభావోల్లే

ధరాధరావితిరత్నమాలా-యుద్ధేడదేవ్యతః-తవత్వం-ధినిఃప్రతాపత
పనాత్పుర్వముదంచతః ఉద్యతఅనూరోద్దేహ సు-
ణాంసందోహవత్సందోహత్వద్యోతతేప్రకాశతే || అతోపమానస్యాప్ర
సిద్ధత్వానోపమేత్యాహ- ప్రతాపేతి || లాఘువార్థంపాతభేదావలంబనే
నభేదాంతరోదాహరణత్వందగ్గయతి- అత్రైతి || స్వరూపోత్పేక్షాత్వే
సంగతిమాహ - అతోత్పేక్షాప్రయోపితి- హేతుఫలభావాభ్యాముత్తే

ఖస్యప్రతిపాదనస్యాభావాత్ ॥ ౧౫ ॥ భేదాంతరాణ్యుదాహరణి ॥ భవ
 ిగ్రహీతి ॥ ప్రసిద్ధారేందుతూన్యాసేవసిద్ధారేందుతూన్యవత్ - తూ
 న్యశబ్దస్యాభావవాచిత్యాదత్రప్రసిద్ధారేందుతూన్యత్వం జాత్యభావః
 ౧౬ ॥ నిమగ్నయేతి ॥ అత్ర - ఇహనిమగ్నః - సురసరితః ప్రసిద్ధత్వేపిపరితమ
 రసరితోప్రసిద్ధత్వాదుత్పేక్షైవ - అత్రేవశబ్దస్సంభావనాపరః - తదుక్తం -
 యదాయముపమానాంశోలాకతస్సిద్ధిశ్చచ్చతి - తదోపమైవయేనేవశబ్ద
 స్సాధర్మ్యవాచకః ॥ యదాపునరయంలాకాదసిద్ధేఃకలికల్పితః ॥ తదోత్పే

ఖాఖావాత్స్వరూపోత్ప్రేత్యైత్యం॥౧౫॥ అనుపాత్తనిమిత్త
జాన్యభావస్వరూపోత్ప్రేత్యైత్యయథా ॥ భవతీర్నిప్రతాపా
భ్యాంరఘురాజన్యపుంగవ । భువనానివిభావ్యంతే ప్రసిద్ధా
కేణండుశూన్యవత్ ॥అత్రైర్కేందుశూన్యవదితి జాత్యభావ
ఉత్ప్రేక్షితః ॥౧౬॥ జాతిహేతుత్ప్రేత్యైత్యయథా॥ నిమిత్త
యాఽర్థశయాశీతలయారామభద్రతవకీర్త్యా । పరితస్సుర
సరితేవత్రయమత్రపవిత్రితంజగతాం ॥ అత్రగంగయేతిజా
తిహేతుత్వం ॥౧౭॥ జాతిఫలౌత్ప్రేత్యైత్యయథా॥ కరాళః కర
వాలస్తైసత్యంరామరణాంగణే । జహౌచర్మమయంకోశంర
త్నకోశాయవైరిణాం॥కోశత్వంజాతిః॥౧౮॥ గుణస్వరూపో
త్ప్రేత్యైత్యయథా ॥ యేచింతయంతిరఘునందనపాదపద్మంతే
షాంమనస్సుసుచిరస్థిరపవరాగః । తత్రావత్తద్గృతినూనమ
వైమివోచేదేవంక్వతేవ్వనుగతోఽభితోపిరాగః॥ అత్ర రాగ
గుణస్వరూపముత్ప్రేక్షితం ॥ ౧౯॥ గుణహేతుత్ప్రేత్యైత్యయ

ధైర్యమనేపశబ్దస్సంభావనాపరశ్చితి॥యోజయతి-అతే॥ అశ్రు హేరూ
 త్పేత్రితా యాం - శ్రయపవిత్రీకరణరూపంఫలంనిమిత్తం॥౧౭॥ కరాచ
 ఇతి॥క్రొ - రత్నకోశాయరత్నరూపధనాయ - రామస్యగా
 త్సంసంహృతానైస్తత్వేనాభలేరత్నకోశేఫలత్వసంభావనాశ్చ లా
 త్పేత్రితా ॥ ౧౮ ॥ యశ్చితి ॥ గాగోవిషయాభిలాషోన్మేమాన - శ
 యోరభేదః - తత్రశ్రీరామపాదపద్మే - ఏవంనోచేత్ - తేషుపాదస్స
 అనుగతోరాగఃకర్షణశ్చితోపి - అత్రాపిస్సంభావనాయాం ॥ ౧౯ ॥

గనాదితి - భయేన - మహాకుచమండలమాశ్రితానాంహారాణామప్యే
వముత్సుత్రతాజాతా కృశంవలగ్నమాశ్రితాయామమకావాదేతి
సాధ్వసేనేత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ నిర్భిన్నేతి ॥ నిర్భిన్నానా మసురసంబంధి
నాం కుంభినాంకుంభేభ్యోవిగళంతీసంసక్తాచయాముక్తావలీమాక్షికసం
హతిస్సైవగంగాతత్సంగీ భవతఃకృపాణఃఖడ్గస్సవిషయము నాథారాజల
స్రోతోయస్యాంతస్యాం- సంగరకంతసీమనిరణరంగే - కంతోవాచకశ
జ్ఞేస్యాత్సన్నిధానేగలేధ్వనావతిరత్నమాలా- నిశ్శేషస్పృహణీయనిర్వృ

థా ॥ ఆలింగనాద్రుఘపతేరవసీసుతాయాహరేషుభూరికుచ
మండలమాశ్రితేషు । ఉత్సుత్రతామువగతేషుభయేనమా
నంక్షీణంవలగ్నమముచత్వతవివసీవీ॥ అత్రనీవీగళనేభయగు
ణస్యహేతుత్వం॥౨౦॥గుణఫలోత్ప్రేతాయథా॥నిర్భిన్నాసు
రకుంభికుంభవిగళత్సంసక్తముక్తావలీగంగాసంగీభవత్కృపా
ణయమునాథారాజలస్రోతసి । సత్యంసంగరకంతసీమజ
హుద్దేహాప్రతీపాన్యపానిశ్శేషస్పృహణీయనిర్వృతిరమా
సంభోగసౌఖ్యచ్ఛయా॥ గంగాయమునాసంగమేశరీరత్యా
గస్య సితాసితేసరితావిత్వస్యామృచిప్రసిద్ధంముక్తిహేతు
త్వం । అత్రసౌఖ్యగుణస్యఫలత్వం ॥౨౧॥ క్రియాస్వరూపో
త్ప్రేతాయథా॥ ఖడ్గేన్యస్తాత్వయా రామత్వంగతాసమరాం
గణేరిపుయోణీభృదేణీదృద్ధశాంతరళతాధ్రివం॥ అత్రతా
రళ్యంక్రియాస్వరూపం ॥౨౨॥ క్రియాహేతుాత్ప్రేతాయ
థా॥పునఃపునఃకృతారాతితరళప్రాణపారిజైః । నూనంరా

తిరమాసంభోగసౌఖ్యచ్ఛయా అశేషాశాస్య మోక్షసంపదవభోగా
స్వాదాభిలాషేణ - గంగాయమునేలి- సితాసితేన- త్వసంగతేత
త్రాఘ్నతాసోదివముత్పతంతి, యేవైతన్వాఆంవిస్ఫుటం జనాసో
అమృతత్వంభజంతిశ్చస్యాం॥౨౧॥ ఖడ్గేతి॥హారామన్వయాసమరాం
గణేఖడ్గేన్యస్తాత్వంగతాచంబలతారిపుయోణీభృదేణీదృద్ధశాంతరళతా
సాంతరళతాచాంచల్యమేవ- నోచేయతస్త్వత్కాశేతాచళ్యగంధాపీతి
భావః ఎతేనానాన్యైరనోవాగ్ధిపాదితా ఇతివ్యజ్యతే॥-౨౨॥పునఃపునః॥

మండలగ్రహవమ హూరగః॥౨౩॥ ఉదాహరణాంతరమాహ॥కుసుమాఉ
హేతి॥చాయా॥కుసుమాయుధేతి॥స్పష్టం॥ యోజయతి॥ అ త్రైతి-సాధ్యవ
సానలక్షణయా-గౌణ్యేతిశేషః॥౨౪॥నివిశ్యేతి॥మధ్యమాన్నధ్యప్రదేశాన్ ॥
౨౫॥ ప్రవ్యోత్ప్రేతా ప్రవ్యస్వరూపోత్ప్రేతేత్యర్థః॥ ఉదాహరతి॥ పా

మస్యతరళోమండలగ్రమహూరగః॥ అస్తతారశ్యక్రి
యాయాహేతుత్వం॥౨౩॥యథావా॥ కుసుమాఉహాతుమాక
ణిమ్ముత్తాసత్తీహరిణోహిఅపసత్తా॥ మారసుహారససహఅఖు
జదోజీవతస్ససాహరదితదో॥ ఛా ॥ కుసుమాయుధతవకరని
ర్ముక్తాశక్తిర్హృదయేసత్తా॥ మారసుధారససహజాఖిలు యతో
జీవంతస్ససాహరతితతః॥ అత్రశక్తిపదంసాధ్యవసానలక్షణ
యాలక్ష్యోప్రప్రవృత్తం॥ తస్యాస్సధారససహజనసక్రియా
యాజీవనేహేతుత్వం॥ ౨౪॥ క్రియాఫలాత్ప్రేతాయథా -
మత్పుతేబాలభాగవతేషహాకావ్యే॥ నివిశ్యనీరంధ్రనికుంజమ
ధ్యమానమీసమీరాస్సహసాససంబ్రమాః॥ నశక్నువంతీహపు
నర్వినిర్గమేలతాంగనాలింగనలాలసాన్రువం ॥ అత్రాలింగన
క్రియాయాఃఫలత్వం॥ ౨౫॥ ప్రవ్యోత్ప్రేతాయథా॥పాతా
శకౌటరకుటీరతలేవిలీయభూమీమహంతవహన్నపిభోగభాగే
కేనాప్యనాకలితఇత్యుదయద్విషాదశ్చేషారఘూద్వహభజాన్
తిమావనూనం॥ ఇహారఘుపతిభుజస్యశేషత్వేనాధ్యవసాయా
ద్ద్రవ్యోత్ప్రేతా॥ ౨౬॥ ప్రవ్యహేతూత్ప్రేతాయథా॥ అ
స్యతాద్వైదివాహీనాభీతాస్సీతావతేశ్వరాత్ ॥ నగరాణివి
ముంచంతినాకులీనాః॥ ౨౭॥ శత్రువైతేఅకులీనానభవంతీతి
నాకులీనాకులప్రసూతాఇత్యర్థః- సర్వపక్షేనాకుమువ
త్త్వేనాకులీనాకులప్రసూతావైతేయంహేతుత్వేనాకు ॥ ౨౮ ॥

తాలేతి॥ పాతాశకౌటరంపాతాశగర్భస్తదేవకుటీరంతస్యతలే - భోగ
భాగఫణాగ్రే- అనాకలితఃఅనవలోకితః॥ ౨౯॥ అస్యేతి॥అహీనామహం
తస్యైవప్రేష్టాశ్చ-నగరాణిన్యపురాణి-అన్యగ్రామరాణిగర్భాన-గణోవ్యా
భేద్యవవిషేషేషేషకరణేనమితీవత్వః ॥౩౦॥ యద్యదివింశంతి ॥

భేదాంతరాణిస్వయమూహ్యనీత్యుపసంహరతివివమితి॥౨౮॥ ఇథంసాధ్య
ధ్యవసాయమూలాము త్ప్రేత్యైం నిరూప్యసిద్ధాధ్యవసాయ మూలామహాశ
యోక్షింససంగతిప్రతిపాదనంనిరూపయతి॥ పూర్వమితి॥యత్సంకర్షం

ద్రవ్యఫలోత్ప్రేత్యాయథా॥ యేశ్వణ్వంతినరాఘవస్యచరి
తంబింబంతదీయంచయే నోపశ్యంతినసంస్పృశంతి తులశీంజి
మ్రుంతినాంఘ్రిస్థితాం॥ నోపాదాంబుపిబంతినక్షణమపిధ్యా
యంతివాతస్తనుంసంజ్ఞాయైజననీజనస్యజతరాజ్జాతాజనాస్తే
మ్రువం॥ పాదప్రయేవడింద్రియాణాంవైఫల్యముత్తం॥ అ
శ్రుసంజ్ఞాయాఇతిద్రవ్యస్యఫలత్వం॥ అత్రోత్ప్రేత్యైద్ర
యేపిశేవతాశ్రుసంజ్ఞాశబ్దానాంద్రవ్యపాచకత్వాద్ద్రవ్యో
త్ప్రేత్యైత్వమవగంతవ్యం॥ఏవమన్యేపిభేదాఽహ్యః॥ విప్లవ
భయాద్విరవ్యతే॥౨౯॥ పూర్వముత్ప్రేత్యాయాయత్సం

—————❧—————

కర్మమాశంక్యనిరాకారిసాతిశయోక్షిప్తయోర్వాప్యవృత్త
తాబోధదాధ్యా యాధునానిరూపేత్యభిప్రాయేణ తాని
రూపయతి॥అభేదేభేదకథనంభేదేసత్యభిదాభిధా॥ అయోగే
యోగకథనంయోగేచాయోగవర్జనం॥ కార్యకారణయోః
కాలస్యైక్యంతద్వ్యత్యయోపివ॥ వడ్విధాతిశయోక్షిర్విసు
మ్మతాచారుచేతసాం॥ కవిప్రీతోక్షితాతాసాంషణ్ణాంసా
మాన్యలక్షణం॥అత్యుక్తిరతిశయోక్షిరితేచిచ్ఛభాషిరే॥ కేచి
త్త్వధ్యవసాయమూలాతిశయోక్షిరితిలక్షయిత్వాఅభిగ్నత్వ
ప్రతీతిరూపాధ్యవసాయాభావాపరాధాత్కార్యకారణపా
ర్వాపర్యవిపర్యయతత్సమకాలతారూపంభేదయోగమువ
తే॥అభినవగస్తాస్త్రుతయోరప్యతిశయోక్త్యంత
వైవకవిప్రీతోక్షిజీవనామతిశయోక్షిమభిదధుః॥అతఃర్వాచి

యయాసాంకర్మ- అభేదఇతి- అభిదాభిధా అభేదకథనం- తయోఃకా
ర్యకారణయోర్వ్యత్యయఃపార్వాపర్యవిపర్యయః- కేచిదితి-కేచిద్విదాః
నాధాదయః- నిహమ్నవతేఆచ్చారయంతి- నాంగీకప్రతిత్యర్థః ౫. ౩౩

ద్యాముదాహరతి॥ మహేంద్రాత్మలాత్మతి॥ మహేంద్రాత్మలామహేంద్రాత్మ
తాః - యద్వా మహాంతశ్చ తేడత్తాలాశ్చేతిసమానాధికరణసమాసః -
ఉత్తాలఃకమఃసువ్యగ్రిత్యమరః - ప్రాణాపహరణధురీణత్వం బాణో
మభటేమవయోజ్యం - పూర్వేప్రాకాలీనా సుర్వేభుజాదయఃగ
తాః- ఇమేఇదానీంతనాభుజాదయః పునఃభీమేరామేవిషయేధువం నిశ్చి
తంపూర్వేఅభవనాభవన్ - అమానోనాఃప్రతిపేద్యత్యుక్తత్వాత్ ॥
ఇహేతి- అసమస్తం- అస్యైవపదద్వయమితివరణం-సమస్తత్వేత్వపూ
ర్వాత్ఇతిస్యాత్ - అత్రాద్యతనానాంప్రాక్తనానాంచభుజాదీనామభేదే
పిమమపునరపూర్వైత్యాదినాభేదఃకల్పితఇత్యాహ- అత్రభుజాదీనామి
తి॥ తస్మాన్ప్రీతిభేదే నాధ్యవసాయానుగతిరితిచేన్న- స్వతస్సిద్ధకవిప్రా

నానాంనిరర్థగతగర్జనంప్రాచీనప్రబంధ్యభావాపరిజ్ఞాననిబం
ధనమిత్వంప్రపంచేన య, అభేదేభేదోక్తిర్యథా॥ మహేంద్రా
త్మలామాలాలవతులితకైలాసగిరయోభుజాబాణాః ప్రా
ణాపహరణధురీణాశ్చసుభటాః । గతాఃపూర్వేసర్వేమమపు
నరపూర్వేధువమిమేభవనామేభీమేరణశిరసికామేజయ
కథా॥ఇహాపూర్వైత్యత్రాసమస్తంపదద్వయం । ఇదంరా
వణవనం।అత్రభుజాదీనామభేదేపిభేదఃకల్పితః ॥ ౨౯ ॥ భే
దేభేదోక్తిర్యథా॥ జడభ్యుత్పన్న స్వంనహినదవలాశప్ర

భోక్తిసిద్ధయోసానుగత్యయోఃఫలభూతయోర్భేదేవ్యభేదాభ్యవసాయో
త్రవివక్షితః- నపునఃఫలినాం- తేషాంవాస్తవికభేదేనత్యభేదాభ్యవసా
యకల్పనాయోగాత్ - తదుక్తం-అభేదాభ్యవసాయోహిఫలేతిశయనా
దిహ। నపునఃఫలినోస్తత్రభేదేభేదోసేన్ద్వ్యతీతి ॥ ౨౯ ॥ భేదేభేదో
క్తిముదాహరణః- జడభ్యుత్పన్నైతి॥ హిరణ్యమ త్వంజడధియోమందబు
ద్ధేరుత్పన్నైతి - పరతరుప్తజడభ్యుత్పన్నః - పరంతులడయోరభేదాజ్ఞ
లభ్యుత్పన్నైతి- తథాత్వం చవలాశాయస్యాంసాసాచసాప్రకృతి ర్య
స్యసతతోక్తః- తాదృగ్విధశ్చన- సతుతాదృశః- తింతువలాశాపత్రా
ణిప్రకృతిస్వరూపంయస్యసతతోక్తః- తేభిద్రాణ్యపాయానసంతి-త
స్యతుసంతి - పరంతుభిద్రాణికోటరాణి- అపికించ-భవతః చక్రిమగః

కాటిల్యంనాస్తీ-తస్యత్వస్తి-కింతువక్రత్వం- మధుపైర్నద్యపాయభిర్యో
గస్సంబంధోనాస్తీ- తస్యత్వస్తి-కింతుభ్రమయైః -విటపైర్విటశ్రేష్ఠైరపి
యోగోనాస్తీ- తస్యాస్తి-విటపైశ్శాఖాభిః- తేకంప్రత్వంభీరుత్వంన-త
స్యాస్తితివ్యజ్యతే- కింతువాతేవాయాసతిచాంచల్యం- తదపితథాపిత్వం
సురతరుః- అత్రమందారరఘునందనయోరభేదాతిశయోక్తిరితివచనంఫ
లభూతవదాన్యత్వాతిశయగతాభేదాధ్యవసాయవిషయత్వాభిప్రాయం
అన్యథాత్వేకత్రఫలయోరన్యత్రఫలనోరధ్యవసాయఇతివైరూప్యప్రసం

కృతికోనతేసంతిభిద్రాణ్యపినభవతోవక్రిమగుణః । నవాని
త్యంయోగోభవతిమధుపైర్నాపివిటపైర్నవాతేకంప్రత్వం
తదపిరఘుపత్వంసురతరుః ॥ అత్రమందారరఘునందనయో
భేదేవిద్యమానేవ్యభేదరూపాతిశయోక్తిః । నన్వత్రవ్యతి
రేకోపిప్రతీయత ఇతిచేతా-మంప్రతీయతాం నతావతాతి
శయోక్తేఃకావిష్మతిః ॥ ౩౦ ॥ అసంబంధే సంబంధోక్తి
ర్యథా ॥ రామస్యోచ్చండచాపాదవిరళగళితైఃకాండకాం
డప్రకాండైర్దైత్యైః ఖండితాంగైర్విదళితమసకృ
న్ముఖితంచండరత్నైః । శుండాలేంద్రాఃప్రచండాః ప
రిసరగగనప్రాంగణే హిండమానా శుండాదండాగ్రము
క్తైర్వమధుకణగణైస్తూణముద్బోధయంతి ॥ ఇహసూర్య
స్యమూర్త్యా సంబంధేపితత్సంబంధఉక్తః । గజానాంచత
ద్బోధకత్వాసంబంధేపితత్సంబంధశ్చోక్తః॥..... ౩౧
సంబంధే౭సంబంధోక్తిర్యథా ॥ యదాభవదపాంధిభవ
దపాంగరాగాగ్నినాహృతోరఘుపతేతతః కపినిబద్ధసేతుశ్చ

గాత్ ॥ నన్వత్రాలంకారాంతరప్రతీతేర్నదాహరణేత్యాశంక్యా
భ్యుచ్చయఇతిసమాధత్తే- నన్వత్యాదినా॥ ౩౦॥ అసంబంధోక్తి
ముదాహరతి॥ రామస్యేతి॥ కాండకాండానాంబాణదండానాం ప్రకాం
డైఃశ్రేష్ఠైః- వమధుకణానాంకరశీకరసూక్ష్మైశ్చానాంగణైః-అత్రన్వత
స్సిద్ధకవిప్రాణోక్తిసిద్ధయోశ్చరప్రసారవైశారద్యయోరభేదాధ్యవసాయః
౩౧॥ సంబంధే౭సంబంధోక్తిముదాహరతి ॥ యదేతి॥ స్పష్టం॥ అత్రాపి

స్వతస్సిద్ధకవిప్రాధోక్తి సిద్ధగుణాతిశయాభేదాధ్యవసాయఉహ్యః- స
వాస్వపికవిప్రాధోక్తిజీవితత్వతౌల్యేష్యదాహృతానాం చతస్మాణా
మేవాధ్యవసాయమూలత్వం- నోదాహరిష్యమాణయోరితిమంతవ్యం ||
౩౨ || కార్యకారణయోరేకకాలత్వముదాహరతి || తవేతి || అతివిభవపు
ష్టాతిపుష్టాత్ - అశ్రయదాతదైవేతికార్యకారణయోస్సమకాలతా
౩౩ || తద్వ్యత్యయముదాహరతి || ప్రయాణేతి || ప్రయాణపటహారవా

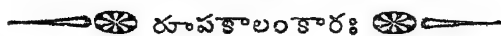
ధః | తదాదివయసాంనిధింపరివిముశ్యసోపత్రవం వికుంతభవనే
స్థితింవితనుతేన్నలక్ష్మీవతః || అశ్రలక్ష్మీవతేస్సింధుబంధుసంబం
ధేసత్యేవాసంబంధఉక్తః || ౩౨ || కార్యకారణయోరేకకాలతా
యథా || తవదాశరభేశరభేగళితాస్తలితా నలాయదావిశి
ఖాః | అతివిభవపుష్టోవపుష్టోనిరగుశ్చతదైవరావణప్రాణాః ||
౩౩ || కార్యకారణపౌర్వాపర్యవిపర్యయోయథా || ప్రయాణప
టహారవాస్తవపురారిశాతోదరీ రఘుప్రః గోచరీచరికరీతిభూ
భృద్దరీః | బుధేషుమదసింధురప్రకరబంధురాస్సంపదః పదంవి
దధతేథతేన్మపద్యశఃకృపాసంస్పృశః || ౩౪ || సంప్రత్యుపమా

— ❀ — అనన్వయాలంకారః — ❀ —

లక్షణేభిన్నేనేతివిశేషణవ్యావర్తక మనన్వయాలంకారం ల
క్షయతి || విశ్వవ్యానన్వయః ప్రోక్తఉపమానోపమేయయోః |
యశ్రసదృశవస్త్యంతర నిషేధవ్యోతనాయైకస్యే వోపమా
నోపమేయభావః ప్రతిపాద్యతే తత్రానన్వయాలంకారః |
స్వయోఃఖలూపమానోపమేయభావయోగ్యత్వేనాన్వయః స
వాస్తీత్యనన్వయత్వమన్వర్థం || యథా || ఉన్మూలనేవచుష్టానాం
స్థితానాం చాలనే | రామోరామశ్చవయోజీవం ఉదలాఖండ

శ్చురాజై (త్రాభరినదాత్పూర్వం- గోచరీచరికరీతి విషయాక
రోతి-పశ్యతీతియావత్ - హేన్మపతిథకృపాసంస్పృశస్సదయాస్తై దృశః
పదంవిదధతఇతిపదద్వయమనువర్తతే - అశ్రపూర్వోజ్జరాధ్యయోరప్య
తత్రయోక్తిరిత్యభ్యుచ్చయః || ౩౪ || అథసంగతిప్రదర్శనపూర్వక మన
న్వయాలక్షయతి || సంప్రతీతి || ఉదాహరతి || ఉన్మూలనగ్ని || నిగదవ్యా

ఖ్యాతం॥ ౩౫॥ రూపకం లక్షయతి-అథాస్యేత్వాదినా॥ లక్షణం వ్యాకరో
తి- అన్యస్యేతి॥ ప్రకృతమప్రకృతేన రూపవత్క్రియత ఇతి లక్ష్యం రుక్మి
త్యాశయేనాహ- రూపయతితి॥ సమాత్ప్రకారేణాభేదాపత్యైరనన్వయ
సాంకర్యం స్యాదిత్యాశంక్యాహ- అత్రాభేదస్యేతి- మాత్రశబ్దాధమా
హ- వస్తుత ఇతి- విషయవిషయిణోశ్శబ్దోపాత్తత్యాదితిభావః- తహింక

లోబభౌ॥ ౩౫॥ అథాస్యవిషయవిషయిణోరభేదప్రతీతిమాత్రే
ణరూపకాదిసాంకర్యమాశంకీత్యభిప్రాయేణోపమాలక్షణే
వాచ్యపదవ్యావర్త్యతయాచరూపకం లక్షయతి॥ విషయాని
హ్నవేనాన్యస్యారోపేరూపకం మతం॥ అన్యస్యాప్రకృతస్య
ప్రకృతం విషయమనవహ్నయైవ యదారోపణం తద్రూప
కం॥ రూపయతి విషయితదన్యమాత్మనారూపవంతంకరోతీతి
రూపకశబ్దప్రవృత్తిః॥ అత్రాభేదస్యప్రాధాన్యమాశ్రయం వ
స్తుతోత్రాస్త్వేవభేదః॥ తేనానన్వయవ్యావృత్తిః॥ అతపవాప
పమ్యగమ్యతావాచోయుక్తిశ్చ॥ అత్రవిషయానిహ్నవేనా
రోప ఇత్యనేనాతిరోహితస్య విషయస్యారోప్యేణోపరక్త
త్వం వివక్షితం॥ తథాచవిషయాతిరోధానాంశేన సందేహ
భ్రాంతిమదపహ్నవానాం వ్యావృత్తిః॥ తేహం విషయస్య సం
దేహభ్రాంత్యవహ్నవైస్తిరోహితత్వాత్॥ ఆరోప్యేణైత్యనే
నోత్పేక్షాదేరుపమాదీనాంచ వ్యావృత్తిః॥ ఉత్పేక్షాదేరా
రోపవ్యతిరిక్తాధ్యవసాయములత్వాదుపమాయాశ్చప్రాగేవా
నారోపములత్వాత్॥ అస్యాలంకారస్యారోపప్రాణత్వా
త్॥ ఉపరక్తత్వమిత్యనేనపరిణామాలంకారవ్యర్థత్వం॥ త

థమత్రాపమ్యగమ్యతేత్యత్రాహ- అతఏవేతి-భేదస్యసందేహేత్యర్థః
భాపమ్యగమ్యతావాచోయుక్తిశ్చ- పూర్వోక్తానన్వయవ్యావృత్తి సము
చ్ఛాయకశ్చకారః- అయంభావః- రూపకేవిషయవిషయిణోఃపుకథకబ్ధౌ
పాత్తత్యేనాపమ్యస్య వాచ్యాయమానత్వేవ్యభేదప్రధాన సాధమ్యే
వత్రాదాపమ్యగమ్యతాయుక్తిసిద్ధితి- విశేషణకృత్యమాహ- అత్రవిష

యానిహ్నవేనేత్యాది నా- ఆరోప్యేణవిషయినా॥ తద్విభజతే - తత్తావ
దితి॥ సమస్తవస్తువిషయంలక్షయతి - తత్రేతి - ఆరోపవిషయవదారోప్య
నూనా నామపియత్ర శబ్దేనోపాదానంతత్సమస్తవస్తువిషయం - ఏకదేశవ
తికరూపకంలక్షయతి- యదాత్వితి- యథాయోగ మవయవావయవినో

త్రారోప్యమాణస్య ప్రకృతోపయోగితయావిషయపరిణామ
రూపత్వేనప్రకృతోపరంజకత్వాభావాత్॥ అతస్సర్వేభ్యసాన్
దృశ్యమూలాలంకారేభ్యోవిక్షిప్తపవాస్యాలంకారస్యవిషయః॥
తత్తావత్ప్రివిధం॥ సావయవంనిరవయవంపరంపరితంచేతి॥ అవయ
వావయవిసాకల్యవృత్తిసావయవం॥ అవయవతోనిష్ఠాంతమ
వయవిమాత్రపర్యవసితంనిరవయవం॥ పరంపరాన్యసంజాతేతి
పరంపరితం॥ సావయవంద్వివిధం॥ సమస్తవస్తువిషయమేకదేశ
వర్తిచేతి॥ నిరవయవంచద్వివిధం॥ కేవలంమాలారూపంచేతి॥ పరం
పరితంచద్వివిధం॥ శిష్టశబ్దనిబంధనమశిష్టశబ్దనిబంధనంచేతి॥ ద్వి
విధస్యాపిపరంపరితస్య కేవలమాలారూపేణ ప్రత్యేకంద్వైవి
ధ్యేరూపకమష్టవిధం॥ తస్య సమస్తవస్తుభేదేనద్వైవిధ్యేభో
దశవిధత్వం॥ తత్ర యదారోప్యమాణమనేకమవయవావయవి
భావేనావస్థితంశ్చైత్ర్యోవోపస్థాప్యతేతదాసమస్తవస్తువిష
యంసావయవం॥ యదాతుకించిచ్ఛ్రిత్యాకించిదగ్ధాచ్ఛ్విపనీ
యతేతదైకదేశవర్తిక, తత్రాన్యంయథా॥ భిన్నేంద్రాగ్నిరో
రసాగ్రువటకైస్తతంధరోష్ఠైరస్పృధారాతైలఘ్నతైస్త
వాసరగదంకారస్సమృద్ధోబభాకింబ్రూమౌరఘునాథవీరఘ
చినాదక్షిణయేనాద్భుతందుర్వారశ్శమితోమహాన్బహుముఖ
స్రైలోక్యజ్వరః॥ బహుముఖోరావణః బహుప్రకారశ్చ॥

రేకదేశస్యైకస్థత్వాఖ్యామేకదేశేవర్తత ఇత్యేకదేశవర్తికత్వం
అతఏవమఘ్నటపాదాః॥ శ్రోతాఅగ్ధాశ్చతేయస్త్రిన్నేకదేశవివర్తితదితి
ఏకదేశేవిశేషేణవతకనాదేకదేశవివర్తితవ ౬ సమస్తవస్తువిషయము
దాహరతి॥ భిన్నేతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్॥ బహుముఖఇత్యేతత్సన్ధ్యంవ్యా
కరీతి- రావణోబహుప్రకారశ్చేతి- తావజ్జురవిశేషణత్వేబహుప్రకార

త్వంబోధ్యం॥ ౩౬॥ ఏకదేశవతిఃరూపకముదాహరతి॥ శుంభదితి॥ వ్యా
కృతమేతత్॥ ౩౭॥ ద్వివిధంసావయవముదాహృత్యకేవలనిరవయవముదా
హరతి - ముఖాంచుమితి॥ స్పష్టం॥ ౩౮॥ మాలానిరవయవముదాహరతి -
ఆమృడితమితి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్॥ ౩౯॥ పరంపరితంలక్షయతి॥ రూప
కేతి॥ రూపకంహేతుర్యస్యతత్తథోక్తం - అతపవపరంపరాస్యసంజాతా

అశ్రుఖడ్గస్యవైద్యత్వంనిరూప్యతమచితావయవనిరూపణాత్స
మస్తవస్తవవిషయతా॥ ౩౬॥ ద్వితీయంయథా॥ శుంభచ్ఛం
డాల్లశైలావిరళపరిగళద్దానధారార్థురాణిభ్రావ్యతూజ
ర్రథాంగాన్యసురహరియుతాన్యర్రుఖడ్గావృతాని॥ ఆకణ్డాకృ
ష్టచాపచ్యుతనిడతరోద్బంధకాండప్రకాండజ్వాలామాలాక
రాళోదహతిరఘుపతిత్వైరిసేనావనాని॥ అత్రావయవరూప
ణాదేవరామస్యాగ్నిత్వేనయావణంగవ్యతత్యేకదేశవత్త్వం
౩౭॥ కేవలనిరవయవంయథా॥ ముఖాంచుంరామచంద్రస్యయే
థ్యాయంతినిరంతరం॥ అపారఘోరసంసారపారావారంత
రంతితే॥ అశ్రముఖస్యేందుత్వంసంసారస్యసాగరత్వంచని
రూప్యతే॥ నతుతదనయవాదికంఠేంద్రియచేశ్యతే॥ ౩౮॥ మాల
యాంయథా॥ ఆమృడితంసురతరోఽప్రతిబింబమిందోర్భేదస్సప
ర్యసురభేర్వికృతిర్నిధీనాం॥ ద్విత్వేనవేదపరిణతిఃప్రసవాయు
శస్యమూత్యంతరంమురరిపోజయతీహరామః॥ ఇదంనిరవ
యవంమాలారూపకం॥ ఏకస్యైవానేకధారూపణాత్॥ ౩౯॥
రూపకహేతురూపకంపరంపరితం॥ తత్రక్షిప్తశబ్దనిబంధనంకేవ
లంపరంపరితంయథా॥ చరంగమంబుష్యస్త్యైరామేణపేరితం
ఖగం॥ అహినాపైరినోభీత్యాముంవంతసగరాణామైవా॥ అ
శ్రవాణస్యతాక్ష్యత్వేననిరూపణశక్త్యాచా॥ స్థినిరూ

పరంపరితమిద్యస్యస్థితా - పరంపరితసంపకస్యైకరూపకసాపేక్షత్వాద
నేకరూపకసాపేక్షాసమస్తవస్తవవిషయేనాంతర్భావః - యథాహవిద్యా
నాథః - రూపకద్వయమాశ్రయవస్థితత్వాదస్యసమస్తవస్తవవిషయేంత
ర్భావశ్చ॥ క్లిష్టవిషయపరంపరితముదాహరణం॥ పరంపరితమితి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్

త్ ॥ ౪౦ ॥ శ్లిష్టమాలావరంపరితముదాహరతి ॥ కబంధేతి ॥ కబంధఃకబం
ధాసురవివకబంధముదకంతదాడంబరస్యగ్రీష్టుః - తారాపతిర్వాలీసపవ
చంద్రస్తస్యదివాకరః-త్యుభ్యంతోభూభారాజాన ఏవతాదృశాః పర్వ
తాః తేషాంజంభారిః॥ యోజయతి-అత్రేతి॥ ౪౧ ॥ అశ్లిష్టకేవలపరంపరిత
ముదాహరతి- శ్రీరామేతి॥ స్పష్టం ॥ ౪౨ ॥ అశ్లిష్టమాలావరంపరితంసాధ

ణంచహేతుహేతునాద్భవాపన్నేతిపరంపరితం॥ఉభయత్ర
పిశ్లేషాల్లసనాద్భిష్టశబ్దనిబంధనత్వంఏకవారమేవరూపణాతే-
వలత్వంచ॥ ౪౦ ॥ ఇదంచాలయాథా ॥ కబంధాడంబరగ్రీష్టు
స్తారాపతిదివాకరః॥ త్యుభ్యద్భూధరజంభారిర్భూసతేభరతా
గ్రజః॥ అత్రరామస్యగ్రీష్టుత్వాదిరూపణం కబంధతారాపతి
భూభృతాంకబంధాసురవాలినృపాణాఃజలచంద్రగిరితేన
రూపణేకారణంజాతమితిపరంపరితత్వం॥ శ్లేషసముల్లసనాద్భి
ష్టశబ్దనిబంధనత్వం॥ ఏకస్యరామస్యానేకధారూపణాన్తాలా
రూపత్వంచ ॥ ౪౧ ॥ అశ్లిష్టశబ్దనిబంధనంకేవలంపరంపరితం
యథా॥ శ్రీరామచంద్రవదనరాకతారకనాయకః॥ విద్వన్నే
త్రచకోరాణాంవితనోతికుతూహలం ॥ అత్రరామముఖస్య
చంద్రత్వరూపణం విద్వన్నేత్రాణాం చకోరత్వరూపణేహే
తురితిపరంపరితత్వం శ్లేషాభావాదశ్లిష్టశబ్దనిబంధనత్వం॥ స
కృదేవరూపణాతే-వలత్వంచ ॥ ౪౨ ॥ మాలారూపాశ్లిష్ట
శబ్దనిబంధనం పరంపరితంసాధర్మ్యేణవైధర్మ్యేణాపి సంభవ
తి ॥ యథా ॥ వాత్యాదైత్యాంబుదానాంబిభుగణవివద్భృగి
నాంవైనతేయాః పాపాగ్నినాంపయోద్యాప్రతిభటకరిణాం
ప్రక్రమకలానాం ॥ కుల్యాలక్ష్మీలతానాం కవికుముద
రుచాంకే ॥ కౌముదీనాంకల్యాకల్యాష్టకానాంపటుతర

న్యవైధర్మ్యభ్యాముదాహరతి-వాత్యాదితి॥ పాకలోగజరోగవిషేషః॥
ల్యాష్టకానాంపాపరూపాణాఃపటుతరతిమసామంధతనసానాం- కల్యా
ఉషఃకాలభూతాః-యద్యపికల్యశబ్దస్యప్రత్యూహపరత్వేనపుంసకస్యమే
వ- తథాపినిభులివిద్యానిష్ఠాత్వకవిచేవాప్రప్రమాణం - అత్రనేహిసాంవి

త్యాత్వాద్వారోపణం దై త్యాదీనామంబుదత్వాదిరూపణే హేతురితిపరం
 పతత్వం వా త్యాదీనామంబుదాదినివర్తకత్వాద్వైధర్మ్యం-కుల్యాదీనాం
 లతాదిప్రవర్తకత్వాత్సాధర్మ్యమితిబోధ్యం - చతుర్థాపాదేపునర్వైధర్మ్యం
 ॥ ౪౩ ॥ పరిణామంలక్షయతి-ఆరోప్యస్యేతి॥లక్షణంవ్యాకరోతి - య
 త్రైతి॥నాపిసమాసోక్తా-కుత ఇత్యాహ- ఆరోప్యమాణస్యేతి - అయంభా

తమసాంకేళయోరామకీర్తేః॥అప్రపూర్వాధైవైధర్మ్యేణో
 త్తరాధేసాధమ్యేణచప్రవృత్తిరితిద్రష్టవ్యం । ఏవమష్టవిధ
 మపిరూపకంధిరూపితం । అన్యైఃప్రభేదాఃపునర్వైచిత్యా
 భావాన్ననిరూపితాః ॥ ౪౩ ॥ అదైతల్లక్షణవ్యావర్త్యానాం

—* పరిణామాలంకారః *

పరిణామాదీనాంక్రమాల్లక్షణాన్యాహ ॥ ఆరోప్యమూర్త్యావి
 వయఃపరిణామంభజేద్యది । ప్రకృతార్థోపయోగాయపరిణా
 మస్సతుద్విధా ॥ యత్రవిషయఃప్రకృతకార్యోపయోగాయా
 రోప్యాకారేణపరిణమతేతత్రపరిణామాలంకారః । నచాయం
 రూపకేంతర్భవతి । తత్రహ్యరోప్యస్యప్రకృతోపరంజకత్వ
 మాత్రవిశ్రాంతత్వాత్ । ఇదముదితంభవతి॥యత్రారోప్య
 మాణస్యప్రకృతోపరంజకత్వమాత్రంతత్రరూపకం । యత్ర
 ప్రకృతకార్యోపయోగాయారోప్యాన్తనావిషయస్య పరిణతి
 తత్రపరిణామఇతి॥నాపిసమాసోక్తా॥ ఆరోప్యమాణస్యప్రకృ
 తోపయోగితేవేవాచ్యత్వాభావాత్ । అయంసామానాధిక
 రణ్యవైయధికరణ్యాభ్యాంద్విధాభవతి ॥ యథా॥బోధాయవి
 బుధలత్ప్రొవృష్టోయాచితముఖాసేదిస్త్వయాః । భవతోగారు
 డమంత్రాజయంతేరామచాపటంకారాః ॥ ప్రథమస్థాన
 ధ్వనీనాం సురలక్ష్మీమూర్తాప్రబోధనసూచకప్రకృతోపయో

సః॥ఉభయత్రారోప్యమాణస్యప్రకృతోపయోగితృత్యోపి భవద్భావో
 మంధాచలేత్యాదినమాసోక్త్యాద్యుదాహరణే స్వారోప్యమాణానాం చం
 గ్రాదీనాంవాచ్యత్వాభావాదైవైధర్మ్యమితి॥ఉదాహరణః - బోధాయ
 ॥దశముఖవహిస్తేనః స్త్రీయూః ॥ అస్మవాఃకంచేతిభగవావలంబన

వై యధికరణ్యమస్యాత్రైవదర్శయతి-భవతత్త్వతి ॥౪౪॥ అపహ్నవంబత్తు
యతి-నిషి ధ్యేతి॥ క్రమేణోదాహరతి-శ్యామెతి ॥ శ్యామెననీలవర్ణైనయో
మెనవస్త్రవిశేషేణ సమాస్తృతా సమాచ్ఛాదితా-మహాశయ్యోత్పప్రకృ
తారోపః-నాంబరమితి ప్రకృతనిషేధః- ఎవము త్తరత్రాప్యారోపనిషేధౌ
బోధ్యో-హిమరజసాఘనసారేణపూర్ణా ॥౪౫॥ సేదమితి॥ సేదంమండల
మైందవమితి ప్రకృతనిషేధః-సోపానసీరోపలత్యప్రకృతారోపః- దాన

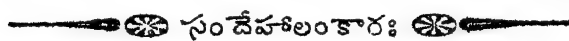
గాయారోప్యమాణ గారుడమంత్రయాపేణవరిణతిః ॥ భవతో
గారుడమంత్రాశ్వాపటంకారైరితిపాతే ఇదమేవవై యధిక
రణ్యోదాహరణంచ ॥ ౪౪ ॥ నిషిధ్యప్రకృతంయత్రాప్రకృ

—* అపహ్నత్వలంకారః *—

తారోపణంభవేత్ । తత్రాప్రహ్నత్వలంకారస్సత్రిధాపరికి
ర్తితః॥ఆరోప్యప్రకృతనిషేధః । నిషిధ్యారోపః । ఛలాదిశబ్ద
ప్రయోగాచ్చ॥ క్రమేణయథా ॥ శ్యామయోమసమాస్తృ
తారఘనవతేః కీర్త్యంగనాయామహాశయ్యానాంబరమత్ర
జాతికలికాఃక్షిప్తానతారాగణాః । పేటీరాజతిరాజతీహిమర
జఃపూర్ణా నరాకాశశీతన్మధ్యమ్మగనాభిక్లప్తవటకస్తా మోన
చాయంమృగః॥ ౪౫॥ సేదంమండలమైందవరఘనవతేకీర్త్యం
గనాయారయాదావైరించపదం సముజ్జిగమిషో సస్సిపానసీ
రోపః॥ నాంకోయంతవదానవారిలహరీసంసిక్తసర్వంసహః
సంచారాంచితపంకపవదరణన్యాసేనతత్రస్ఫుటః ॥ ౪౬ ॥
కాళిందీత్వంసేవతేఖడ్గరూపానోచేదేవం రామతస్యంగమే
న । స్వర్వాహిన్యాజీవనానాంకథంస్యాస్వప్నస్మిన్నాస్మిన్నాం
దహేతుశ్చచ్ఛాత్ ॥౪౭॥ కవిసన్మతనాదృశ్యాద్విషయో

వారిలహర్యా ఉత్సర్గజలప్రవాహేన సంసిక్తాయాంసర్వంసహాయాం
సంచారేణాంచితః కీర్తికాంతాయాఃపాదలగ్నఃపంకపవ ॥౪౬॥ కాళిందీ
తి॥ఖడ్గరూపాఖడ్గవ్యాజా - స్వర్వాహిన్యాగంగాయాజీవనానాంజల
నాం - అన్యత్రదేవసేనాయాఃప్రాణానాం - సూర్యాసంహస్యహేతు
స్సూరీణామానందహేతుశ్చ॥౪౭॥ సందేహవికారలంకారము - కవిగు

స్తుతేతి || తత్రహీతి-సాధారణధర్మస్యస్థాల్పాదేర్యోవబోధస్తస్యసద్భీ
 చీనేనసహచరేణసహితేనేతియావత్ - స్వరసవాహిత్యాత్సరసప్రసారి
 త్వాత్, ఉదాహరతి-సచేతనేతి||వ్యాఖ్యాతమేతత్ || అత్రకమసీయకాం
 త్యాదిగుణసాదృశ్యా స్సీతాకాంచనపుత్రికాదికోటిద్వయగోచరస్య సం
 దేహస్యతావన్నాత్రపర్యవసాయిత్వాచ్ఛుద్ధత్వమిత్యాశయోనాహ - అ
 త్రేతి||౪౮|| అసావిత్||అసారామః||అంభోధిఃకిం-సోంభోధిః||గః||భీరోపివిత
 రణిభావంపదాన్యత్వంనభజతే-అయంతుభజతే - కింత్వంభోధిర్విగతా

సందేహాలంకారః

విషయాయదా । సగదిద్ధౌభవతస్తత్రసందేహాలంకృతిస్త్రీ
 థా|| కవిసస్తుతసాదృశ్యానిత్యనేనస్థాణుర్వాపురుషోవేత్యా
 దిసందేహవ్యావృత్తిః । తత్రహీసాధారణధర్మవబోధసద్భీ
 చీనేనవివేకధర్మాగ్రహణసందేహస్య స్వరసవాహిత్యా
 త్ ఇహతునానవబోధనిమిత్తస్సందేహః కింతుకవిస్సప్ర
 తిభాః శయేనవణ్ణయితుంసాదృశ్యదగ్ధనేన సందేహ ముపని
 బధ్నాతి||సాప్రవిధా||శుద్ధా నిశ్చయగర్భా నిశ్చయాంతాచే
 తి|| ప్రమాద్యథా || సచేతనాకాంచనపుత్రికావాశరీరీణీమ
 స్తుభచాతురీవా । సౌదామినీద్ధైర్యవతీకిమేషాకావానజానేర
 ఘువీరపాశ్చే||అత్ర సందేహమాత్రస్యపర్యవసానాచ్ఛుద్ధ
 త్వం||౪౮||అసావంభోధిః కింసవితరణిభావంనభజతేమహాదే
 వోయంకింసవహతిశివామిశ్రితతనుం । విధాతాకింవాయంస
 హికలితవాన్నాభిజననంవిదింత్యేథంరామందధృతికవయస్సం
 శయధియం || అత్రసాధారణధర్మాదిర్విశేషధర్మోన్మేషా

స్తరణయో యస్తాత్సవితరణీస్తస్యభావంతరీరాసాన్యగనభజతే - గాం
 భీర్యతౌల్పాత్యంశయ్యపితరణీత్వయావవిశేషధర్మసంబంధాత్సాదృశ్యం శ
 యోనివర్తతఇతి నిశ్చయగర్భత్వం - సహహాదవఃశివైః కల్పాజైరమి
 త్రితాంతసుంవహతి- అయంతుశివేర్నిత్రీతామేవతసుంవహతి - ఐనంతు
 మహాదేవశ్శివయాపార్వత్యామిత్రీతాంతసుం - సవిధాతాఅభిజననం స
 తుక-అప్రసూతింశివితవాన్ - అయంతుశివితవాన్ - కింతువిధాతానా

భౌజననం || ౪౯ || భానుకితి || సభానుభోగమాగ్రచతురీన- అయం
తుభోగమార్గ చతురీ- కింతుసభానుభోగానాంభవరాణాం మాగ్రచ
తురీ- తంపావకంసర్వత్రసమస్తకార్యేష్వనలమసమర్థం-ఎనంత్వలం
సమర్థం- అన్యత్రానలశబ్దవాచ్యం - జడేనమందబుద్ధినా- జలేనచ - స
చంద్రఃవసుధాయాస్స మ్నోదంనాంహరయతి- అయమంహరయతి- స

నిశ్చయగ్రభావత్వం ౪౯ || భానుకింససభోగమాగ్రచతురీ
కింపావకోయంజనాస్సర్వత్రాప్యనలం తమాపవరపిచ తు
యోజడేనాప్యసా । కించంద్రస్సనవోదయైర్నవసుధాస
మ్నోదమంహరయత్యేవంరావమవేత్సునిర్మలగుణైః పశ్చా
ద్వినిశ్చిన్నతే || అత్రవిశేషధర్మిల్లభిమాత్రాతరేకేణాంతేగు
ణైర్నిశ్చిన్నతత్వతినిశ్చయోరరీకారాదయం నిశ్చయాంతస్సం
దేహః । సచసభోగేత్యాదిశ్లేషపదోపాత్తానాం తత్తదర్థా
నాంభేదేసత్యభేదాద్య వసాయరూపాతిశయోక్త్యనుపా
ణితత్వత్వంగాంగిభావేనసంకరః | సూర్యాదివ్యతిరేకస్సృష్టప
వ । కించనిరతిశయతేజస్విత్యాదిశాలితయాసూర్యాదిరూప
తాయామేకదేశమంగీకృత్యైకదేశనిషేధస్యక్రియమాణస్యశ్రీ
రామచంద్రవిషయేఽర్థచరీయాతిశయితాయాపవిశేషాత్
వకత్వాదాత్మేపాలంకారప్రభేదః | అపిచప్రసిద్ధేషురవిశేషకృతా
నుష్కేకస్యాపిరఘుపతితుల్యతానాభూతిముతాన్యేషుతేజ
స్విష్వితికైముత్యవశేన దండాపూపికాస్ఫురై రథావ
త్త్వలంకారస్య గమ్యమానత్వాత్సంస్పృహిరిత్యలంప్రపంచే

—❀ భ్రాంతిమదలంకారః ❀—

స || ౫౦ || కవిసమ్మతసాదృశ్యాద్విషయేపిహితాత్మని । ఆరోప్య

తునవయానుధరీయాసమ్నోదమానందం || అత్రనిశ్చయాంతత్వందర్శయతి
అతేలి || అపిచాత్రసంకరసంస్పృహ్యేద్యలంకార సద్భావోభ్యుచ్చయిత
త్యాశయేనాహ- సచేత్యాదినా || శ్రీరామచంద్రవిషయేశ్రీరామచంద్ర
రూపేవిషయే- కిముతైవకైముత్యంతద్వశేన- దండభక్షణాదపూవ భక్ష
ణమర్థాదాపతితమితిదండాపూపికాతస్యాస్సంస్ఫురైః || ౫౦ || భ్రాంతి

తిమదలంకారంలక్షయతి - కవిసన్నతేతి || ఉదాహరణి- ద్రుతేతి|| ద్రు
తస్యావతి-తస్యకనకస్యరుగివరుగ్యస్యతేన-స్వర్ణాగభ్రాంతిఃమేరుపర్వ
తభ్రాంతిః- అత్రశైలాంతరాణాంవిషయశ్చం - మేరోర్విషయిత్వమి
తిజ్ఞేయం - అత్రకవిసన్నతసాదృశ్యాదిత్యనేన సాదృశ్యమాత్రనిబంధ
నాయాశ్చుక్తిరజతాదిభ్రాంతేర్నాలంకారతేత్యాశయేనాహ - అత్రేతి
౫౧ || స్మరణాలంకారంలక్షయతి - సదృశేతి|| సదృశాదృష్టదంతాద్యాః

గోచరాధీశ్చైతన్యద్భ్రాంతిమదలంకృతిః || అతస్మిన్ప్రద్య
హూభ్రాంతిస్తద్వాన్భ్రాంతిమాన్||యథా|| ద్రుతకనకరు
చారానుప్రతాపతపనేనయాపితాకృశీమ | స్వర్ణాగభ్రాం
తిరభూత్వర్నారీణాంసమస్తశైలేషు|| అత్రకవిసన్నతసా
దృశ్యాదిత్యనేన చాకచక్వాదితౌలేన జాయమానరజతాది
భ్రాంతినివృత్తిః | ఆరోపవిషయస్యాత్రభ్రాంతిగమ్యత్వాదే
వారోపమూలసర్వాలంకారవైలక్షణ్యం | విరోధాభావాచ్చ
నసందేహంతర్భావః | కవిసన్నతసాదృశ్యమూలత్వేష్యస్య
తత్త్వోల్లేఖాభావాన్నస్మరణాంతర్భావః || ౫౧ || స్మరణాలం

— ❀ స్మరణాలంకారః ❀ —

కారస్తు|| సదృశాధానుభూత్యాన్యస్మరణేన్నరణంమతం ||
సదృశపదేనాదృష్టాదిజనితస్మరణవ్యవచ్ఛేదః||యథా|| ద్రుతక
నకోజ్జ్వలకాంత్యరామభుజం వీక్ష్యసీతయాశ్లేప్తం | చంపక
లతయాకలితంస్త్రురంశీమునయస్త్రమాలతరుకాండం || ౫౨ ||
ననుభవతుభ్రాంతీమతోపహ్నవాదిభ్యోశ్చదః | ఉల్లేఖాతః-

— ❀ ఉల్లేఖాలంకారః ❀ —

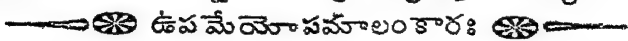
భంభేదభ్రంశేచమచ్యతే || ఉల్లేఖోబహుప్రకస్యబహుభిసాన్య

స్తృతివీచస్యబోధకాశ్చతీన్యాయేనసదృశానుభవాత్పుగ్వానుభవజనిత
సంసారోద్యోగేనసినదృశవస్త్రుంతఃస్తృతిస్త్రురణాలంకారః- సాదృ
శ్యవ్యతిరేకాదృష్టాదినివృత్తేన నాయమాలంకారిభ్యాశయేనాహ - సదృ
శపదేనేతి|| ఉదాహరణి- ద్రుతేతి|| తమాలతిరోకాండశృఖం|| ౫౩|| ఉ
ల్లేఖాలంకారంలక్షయతి- ఉల్లేఖేతి|| వ్యాచక్షే- ఏకపదేతి || అయింభా

వః- గ్రహీత్యగతైర్నిష్కాదిభిరేకస్యవస్తునోనానాభర్తయోగా దనేకభా
 యైఖనన్ధిగారణములైఖాలంకారఇతి॥ ఉదాహరతి- ధర్మభిః॥ కూటేనక
 పటేనమాయయావాకతోరాణ్యైశ్చాన్యైశ్చా- తేషాభ్యుక్తాః-కూటంయం
 త్రైస్పతేరాశౌనిశ్చలేలోహముద్గరే॥ మాయాద్రీశ్చం-యోస్తుచ్ఛేదీసీరా

న్నిరూపణం॥ ఏకపవాన్తోనేకగ్రహీత్యభి-నేకభోగ్లిప్యతఇతి
 యతోస్థియములైఖాలంకారః॥యథా॥ ధర్మశ్శరీరభృ-సావి
 తిధర్మనిష్ఠామూతో-సయోయమితినుం-త్రకథాధురీణాః॥ కా
 లోద్విటీయఇతికూటకతోరకృత్యాః-వల్యమిత్యపరతాః కల
 యంతి కామం॥ఉపరతాముముక్షవః॥ అత్రానే-భాగ్లిప్యత
 ఇత్యనేనభాగ్రింతిమద్వ్యవృత్తిః॥ భాగ్రింతిమత్యనేకభాగైఖా
 భావాత్॥అనేకై-గ్రహీ-త్యభిరిత్యనేనాతిశయోక్త్యభో
 హః॥తత్రానేకగ్రహీత్యకత్వనిబంధనాభావాత్॥నవప్రకృ
 తైప్రకృతారోపరూపరూపకైంతర్భావశృంక్యః॥ తస్యప్రకృ
 తోపరంజకత్వమాత్రేనోత్థానాత్॥వస్తునస్తాదూప్యేచునర
 స్యుప్రవృత్తిః॥౫౩॥ ఏవంతావదుపమాలక్షణే, లోకసిద్ధన
 భిన్నేనేతివ విశేషణద్వయంవ్యావర్త్యేత్ప్రేక్షా ద్యలంకారని

రూపణముఖేనవ్యాఖ్యాతం॥అథునాయదైకవాక్యవాచ్యంస్యా
 దితివిశేషణంవ్యాఖ్యాతుంతద్వ్యవత్తో-పమేయోపమాంల
 త్తయతి॥ద్వయోఃప్రమాద్భవేతాంచేదుపమానోపమేయతే॥
 వాక్యద్వయేనోపమేయోపమాసాకథితాద్విధా॥ అశ్రవా
 క్యద్వయవిశేషణేనోపమావ్యవచ్ఛేదః॥ అతోపమానోపమే
 యయోర్నిధిఃపర్యాయేణతాదృక్తా కల్పన ముభయాతిరిక్తస
 దృశవస్తుభావద్వననాయ॥ ఇయంద్విధాప్రవర్తతే॥ ధర్మ
 స్య వస్తుప్రతివస్తుతయానిర్దేశేన సాధారణ్యేనచేతి॥

వయసదంభయోరితివిశ్వః - కైవల్యంమోక్షం॥ ౫౩॥ అథోపమేయో
 పమాంలత్తయతి-ద్వయోరితి॥ధర్మస్యేతి- ఏకస్యాభ్యస్యశబ్దద్వయేనాభిధా
 నంవస్తుప్రతివస్తుభావః॥ ఉదాహరతి-కులిశేతి॥స్వయంవ్యాపర్వయో

జయతి - ఇహతి || నన్వప్రవిశేషణద్వయోపసమాసభేదేనప్రత్యేకమధ్య
ద్వయోపపాదనాత్కథంవస్తుప్రతివస్తుభావఇత్యాశంక్యసమాధత్తై - త
తశ్చాప్రతితి || అయంభావఃకులిశేత్యాదివిశేషణద్వయోపాత్తస్యసమా
సభేదభిన్నస్యాప్యధ్యద్వయస్యాభేదాధ్యవసాయవశాదేకత్వేనాభిన్న

క్రమాద్యథా || కులిశకరవాలభీషణబాహుః కరవాలకులిశభీ
షకరః । ఇంద్రఇవరామచంద్రోవిరాజతీంద్రోవిరామచం
ద్రఇవ || ఇహరామస్యోపమేయత్వేకరవాలఃకులిశమివేత్యుప
మితసమాసాశ్రయణైసబాహువిశేషణతా । రామకరేకులిశా
సంభవాత్ । ఇంద్రవిశేషణత్వేతుకులిశంకరవాల ఇవేత్యుప
మితసమాసః । ఇంద్రస్యోపమేయత్వేతుత్తరవిశేషణమేవం
ద్రప్రవ్యం || తతశ్చాప్రభిన్నయోరపధర్మయోరతితయోక్తి
మహిమైకతయాఽధ్యవసితయోర్వారద్వయోపాదానేన
వస్తుప్రతివస్తుభావోనవిరుధ్యతే । వారద్వయోపాదానంచా
త్తసమాసస్వయేనస్వీకారాత్ || ౫౪ || శ్రీరామచంద్రభవ
తఃకరుణావసుణాలయ । ప్రతాపస్సూర్యవత్త్రిగ్నస్సూర్యోభా
తిప్రతాపవత్ || అత్రత్త్రిత్వంసాధారణధర్మఇతిసాధారణ్యేనే
యముపమేయోపమా || ౫౫ || ఉపమానోపమేయప్రతిపాదక
వాక్యయుగళే వస్తుప్రతివస్తుభావేన ధర్మనిదేశసామ్యేనా
స్యప్రతివస్తూపమాదిసాంకర్యమాశంకీతితాలక్షయతి || య

— విశేష ప్రతివస్తూపమాలంకారః —

క్రవాక్యద్వయేవస్తుప్రతివస్తుతయాభావేత్ । సామాన్యధర్మ
సామాన్యధర్మప్రతివస్తూపమావతా || యత్రహ్యుపమానోపమేయ
ప్రతిపాదకవాక్యద్వయేసామాన్యధర్మః కథితవచస్యపునరుక్త
జోపక్రమస్తాద్భిన్నాంతరేభావపాదీయమానఃప్రకృతాప్రకృ
తయోనోపన్యంగమయత్సాప్రతివస్తూపమా । ఇయంసాధర్మ్య

యోనోపన్యంగమయత్సాప్రతివస్తూపమా । ఇయంసాధర్మ్య
యోనోపన్యంగమయత్సాప్రతివస్తూపమా । ఇయంసాధర్మ్య
యోనోపన్యంగమయత్సాప్రతివస్తూపమా । ఇయంసాధర్మ్య
యోనోపన్యంగమయత్సాప్రతివస్తూపమా । ఇయంసాధర్మ్య

జయతి- అత్రేతి ॥ గ్రసనగిశనపదాభ్యాంసంహరణదూషః ప్రభుపటువ
దాభ్యాంసామర్థ్యరూపశ్చేతివివేకః॥ ౫౬॥ వైధర్మ్యేణోదాహరణి-రా
మస్మేతి॥ విపాటాః కేవలం బాణావీవ-న్యసింహనఖరానంతరాన్యసింహ

వైధర్మ్యభ్యాంప్రవర్తతే॥సాధర్మ్యేణయథా॥జాషదగ్న్య
ప్రతాపాగ్నిగ్రసనేరాఘవఃప్రభుః । కాలకూటానలజ్వా
లాగిశనేధూర్జాటిఃపటుః॥ అత్రోపమానోపమేయవాక్యద్వయ
వర్తిభ్యాంగ్రసనగిశన పదాభ్యాంప్రభుపటుపదాభ్యాం చాభి
న్నావేవ సంహరణసామర్థ్యరూపాధర్మోస్వీక్రియమాణౌప్ర
కృతాప్రకృతయోరామహరయోరోపమ్యంగమయతః॥ ఉప
మేయోపమాయాంతౌపమ్యస్యవాచ్యత్వం ధర్మయోశ్చస్య
తోభిన్నయోరేవాతిశయోక్తివశాదభేదః॥ ఇహతుతదుభయ
వైపరీత్యమిత్యనయోర్నాహోభేదః । అస్యవస్తుప్రతివస్తుభా
వోపజీవితయా బింబప్రతిబింబ భావోపజీవినోద్భవ్స్తంతాలం
కారాద్భేదస్సుస్ఫుటపవ॥౫౭॥వైధర్మ్యేణయథా॥ రామస్య
కేవలమకుంత దశాస్యకంత వాటివిపాటనవిధౌ పటవోవిపా
టాః॥ భేత్తుంహిరణ్యకశిపూ గ్రభుజాంతరాళంకోనోన్యన్యసిం
హనఖరాన్విభజాంతరాలం ॥ అత్రాపివైధర్మ్యేణరఘుసిం
హనరసింహయోరోపమ్యంగమ్యతే॥౫౮॥బింబానుబింబభావా

—* దృష్టాంతాలంకారః *

చ్చేదుపమానోపమేయయోః॥సాధర్మ్యంపుథగాదిప్రసంపన్నస్తాం
తోద్విధామతః ॥ అత్రపుథకాసధర్మ్యమిత్యనేనోపమేయోప
మాప్రతివస్తూపమాభ్యాంవ్యవచ్ఛేదః । భిన్నయోరేవధర్మ
యోర్వాక్యద్వయే వారద్వయోపాదానాత్ప్రకృతాప్రకృ
తయోరోపమ్యావగతౌదృష్టాంతాలంకారః । దృష్టాంతోనిశ్చ
యోత్రేతిదృష్టాంతోన్వర్థః॥సోపిపూర్వపద్విధా॥యథా॥ర
ఘునాథవవశక్తోయుగవద్దారిద్ర్యదారణేపదుషాం॥రవిలేకపవ

నఖాన్వివా - అన్యఃకోలంకస్సనుద్ధః-విభజ వివిచ్యనిర్దిశ ॥ ౫౯॥ దృష్టాం
తంలక్షయతి- బింబేతి॥ బింబానుబింబభావాద్బింబప్రతిబింబభావాత్॥

సాధర్మ్యేణోదాహరతి- రఘునాథభితి॥ ౫౫ ॥ వైధమ్యేణోదాహర
తి-రేరాక్షసాభితి॥ ౫౬ ॥ అథతుల్యయోగితాలంకారము-ప్రకృతానామితి॥

దక్షస్సకృదఖిలభావంతసంతఃస్వహే॥ అత్రరఘునాథస్థిననా
థయో ర్భింబప్రతిబింబభావేనౌపమ్యం గమ్యతే । దారి
ద్ర్యవిదారణతమోధ్వంసయోర్భిన్నధర్మత్వాద్భింబప్రతిబిం
బభావః॥ ౫౫ ॥ రేరాక్షసాఃపలాయన్వమయమాయాతిరాఘ
వః॥ తావద్యంతిభవ్యోతాయావన్నద్యమణిద్యుతిః ॥ అత్ర
యథారవేరుదయా శ్చద్యోతాపగమస్తథా రామాగమాదను
రగరాసభితుపమావైధర్మ్యేణగమ్యతే ॥ ౫౬ ॥ ఏవంగమ్యా

—* తుల్యయోగితాలంకారః *—

పమ్యానాంతుల్యయోగితాదీనాంభేదోబోధవ్యభితి తస్మాత్తనా
న్యాహ ॥ ప్రకృతానాంతథాన్యేహాంతుల్యధర్మానుబంధతః ।
శౌపమ్యంయదిగమ్యేతసామతాతుల్యయోగితా ॥ యత్రప్ర
కృతానామప్రకృతానాంవాతుల్యధర్మసంబంధాదౌపమ్యం
గమ్యతేసాతుల్యయోగితా । ఇహప్రకృతాప్రకృతానాన్య
స్తానామేవప్రయోజకతాస్వీకారాత్ప్రకృతాప్రకృతసము
దాయప్రయోజ్యాదీపకాదైవలక్షణ్యంసర్వతః । ధర్మస్య
క్రీయాగుణరూపతయాదైవవిధ్యే చాతుర్విధ్యమస్యాలంకా
రస్యకేచిదాచుః । అపరేతుద్రవ్యగుణకర్మణాంతదభావా
నాంచవక్ష్యాం ధర్మత్వశుంకీకృత్య ప్రకృతాప్రకృతగతత్వేన
ద్వాదశవిధత్వే సస్యస్య ద్వాదశవిధత్వం కల్పయంతి ॥ య
థా ॥ డిండిరపాండురారామకీర్తయశ్చగుణాశ్చతే । అంత
ర్నిగూఢ బ్రహ్మాండాస్సంచరంతినిరర్థభాః ॥ అత్రప్రకృ
తానాం రామగుణకీర్తీనాం ద్రవ్యగుణకర్మరూపైస్తదభా
వరూపైశ్చ ధర్మైష్టద్భిరోపమ్యంగమ్యతే । పాండురత్వం
గుణః । బ్రహ్మాండానిద్రవ్యాణి । సంచరణంక్రీయా । నిరర్థ

ఉదాహరతి- డిండిరేతి॥ విప్రణోతి- అశ్రీని॥ తదభావాఅపీతి- పాండుర
గుణప్రతిబంధకాభావః- బ్రహ్మాండురూపద్రవ్యప్రతిబంధకాభావః- ని

చరణక్రియాప్రతిబంధకాభావశ్చ॥ ౬౦॥ అప్రకృతతుల్యయోగితా ము
దాహరణి- గాంభీర్యణైతి॥ జీవనానిజలానిపాశ్చ॥ యోజయతి - అ

భాగ్యప్రతిబంధకాభావః । ప్రతిబంధకత్వంచ ప్రవ్యాదిప్ర
యస్యాపి సంభవతీతదభావాపి ప్రయత్నతి షణ్ణాముదాహ
రణం ॥ ౬౦ ॥ గాంభీర్యణరఘూద్వహేనవిజితాస్సప్తాపిపా
థోధయః పాశ్చయోనిన్ముతజీవనాహృదివివృణ్ణౌర్వాగ్నిచిం
తానలాః॥ త్యక్తాశ్చైత్యగుణేనపాండురముఖాడిండ్రపిండవృ
లాతంపంతే సతతం మనాగపిధృతిం నాద్యాపి విందంత్య
హుః॥ అతోపమానత్వేనాప్రకృతానాం సప్తాంబుధీనాం
ప్రవ్యాదిపథ్యైః పరస్పరమాపవ్యంగవ్యతే॥ తత్రనిన్ము
తజీవనాభివ్యసేనప్రవ్యాభావరూపోధర్మకథితః॥ హృదివివృ
ణ్ణౌత్యాది నాద్రవ్యరూపః॥ త్యక్తాశ్చైత్యగుణేనేతిగుణాభావరూ
పః॥ పాండురముఖాభిగుణరూపః॥ కంపంతభిక్రియారూపః ।
ధృతినవిందంతీతిక్రియాభావరూపభితిషణ్ణాముదాహరణం ॥
౬౧॥ ప్రకృతానాంచేతరేషామపవ్యంగవ్యతేయదిసమాన

—* దీపకాలంకారః *

ధర్మసంబంధాదీపకంతస్తుషడ్విధం॥ ప్రకృతాప్రకృతసముదా
యసంబంధీసమానో ధర్మోయత్రోపవ్యాం దీపయతి తత్రదీప
కంతత్రసమానధర్మస్యాదిమధ్యాంతగతత్వేనత్రైవిధ్యగుణక్రి
యాస్వరూపేణద్వైవిధ్యేచషడ్విధత్వంకేచిదూచుః॥ తద్విచా
రచారుచేతసాంనాంతరంగమాలింగతి॥ ధర్మస్యాదిమధ్యాంత
గతత్వభేదేనకావ్యచారుతాయాంపిశేషాదర్శనాత్॥ అన్యథా
ప్రథమద్వితీయాదిపాదగతత్వప్రకారైర్భేదాంతరాణ్యపికి
మితి నాజీగణన్॥ తస్మాన్నప్రాథమికంత్రైవిధ్యమాదరణీయం
నాప్యజ్జరంద్వైవిధ్యం । ప్రవ్యాదిభేదేనధర్మస్యషడ్విధ్యో
క్తేః । తస్మాత్ప్రకృతాప్రకృతసముదాయసంబంధీసమానధ

ప్రత్యాదినా॥ ౬౧॥ దీపకంలక్షయతి- ప్రకృతానామితి॥ వ్యాకరో -
ప్రకృతేతి॥ తత్షడ్విధత్వం॥ ఉదాహరణి- వికటేతి॥ వికటముదేవలంయ

ధాతధానటతోమహానటస్యజటాటవికాయాంయాతటిసీగంగాతస్యాజల
భరపవరంగస్తస్త్రికారంగంతో విచలంతఉరుభంగియైక్వ యేతరంగా

ర్వస్యద్రవ్యాదిరూపేణభేదేషడ్విధత్వాత్తదాలంబనస్య దీప
కస్యాపిషాడ్విధ్యంవత్తుంయుక్తం॥యథా॥వికటనటర్వహానటజ
టాటవికాతటిసీజలభరరంగరంగదురుభంగితరంగగణాః। తవ
చగిరోరఘూద్వహసుధారనసారధరాజగతినిర్గతాః పరిచ
రంతిపటిరహిమాః॥అత్రవర్ణ్యత్వేనప్రకృతానాం రామచం
ద్రవచనానాముపమానత్వేనాప్రకృతానాం గంగాతరంగా
ణాంచద్రవ్యాదిరూపేషడ్విధనమానధర్మసంబంధాదౌపమ్యం
గమ్యతే। అత్రసుధారసోద్రవ్యం శీతలత్వంగుణః । చరణం
క్రియా । నిరర్గళత్వంపూర్వవదభావత్రయమితి వణ్ణాము
దాహరణం॥అన్యేత్వాహుః॥ యఃప్రస్తుతాప్రస్తుతయోర్వ
ద్దేకుతాప్రిసంగతః । సమానోధర్మఏకోన్యద్దీపయేత్తత్తుదీపక
మితి॥వ్యాఖ్యాతంచేదంపూర్వైః। ప్రకృతాప్రకృతపదసము
దాయైస్యకస్యాపిసన్నిహితంసాధారణధర్మప్రతిపాదకం
క్రియాపదంగుణపదంవాయదాన్యదపిదీపయిసిసాధారణధర్మ
సంబంధితైస్సంద్యోతయతితద్దీపకమితి । కేచిద్వైకస్యకారక
స్యానేకక్రియాసంబంధేపిదీపకమాహుఃతదుభయమపినపరి
తౌత్వమమిత్వృపేత్వృతే ॥౬౦॥ అన్యధార్థాన్యసంబంధాసం

— ❀ నిదర్శనాలంకారః ❀ —

గతౌవస్తునోర్ద్వయోః । ప్రతిబింబనమాక్షిప్తంయత్రతత్ర
నిదర్శనా॥యతోప్రమానోపమేయయోగ్నధ్వజన్యకర్తృస్యా
న్యసంబంధాసంభవేన ప్రతిబింబక్రియాక్షిప్తతేతత్ర
నిదర్శనా । సాద్వివిధా । ప్రకృతధర్మస్యాప్రకృతసం
బంధాసంభవమూలా అప్రకృతధర్మస్య ప్రకృతసంబంధా
సంభవమూలాచేతి ॥ యథా॥ పరిసీకతేరఘుకిరీటమణైశ్చట

స్తైషాంగణాః- పరిచరంతిపరితశ్చరంతి ॥ యోజయతి-అత్రేల్పాదినా ॥

౬౦ ॥ నిదర్శనాలంకారయితి- అన్యధమేకాది ॥ వ్యాకరోతి-యత్రేతి॥ఉదా

హరతి- పరిటికత ఇతి॥ రఘునాంకిరీటమణే శ్చేఖరస్యరామస్య - శతకో
 టేగ్ధూర్జటిలలాటతటస్ఫుట లోవనస్యచండతటమహాఃపటలే- పరిటికతే
 ప్రసర్తతే॥ ౬౩॥ ద్వివీణాయాముదాహరతి॥ స్వదితి- ఆహిండలేప్రాప్తో
 తి॥ ౬౪॥ ప్రకారాంతరేణోదాహర్తమాహ - క్వచిదితి॥ తదాక్షేపః ప్ర

లప్రతాపశిఖినఃపటిమా । శతకోటిభూర్జటిలలాటతటస్ఫుటలో
 చనోత్కటమహాఃపటలే॥ అత్ర రామప్రతాపపటిమ్నోదంభా
 థ్యాదిసంబంధాసంభవేన సాదృశ్యాద్దంభాథ్యాద్యుపమాన
 ప్రతిబింబకరణమాక్షిప్యతే ॥ ౬౩ ॥ త్వద్గోర్మండలమండలా
 గ్రులలికా రామత్వమామండనశ్రీఖండదుగ్రమకాండ కుండలిగ
 తంపాండిత్యమాహిండలే । శేషాత్యుగ్రఫణాగ్రనిగతవిష
 జ్వాలాగ్రియంసంశ్రయత్యాదత్తే ప్రళయాంత కోద్భుటభు
 జాదండాగ్రదండాకృతిం॥ అత్ర ప్రకృతస్యరామభుజఖడ్గస్య
 శ్రీఖండగతకుండలివిషజ్వాలా కాలదండధర్మసంబంధా సం
 భవేనతత్తద్ధర్మసదృశధర్మానాకలయతీతిప్రతిబింబకరణ మా
 క్షిప్యతే ॥ ౬౪ ॥ క్వచిన్నిషేధాక్షిప్తయాప్రాప్త్యాతదాక్షే
 పః॥ కాంతారాంతరచారిణ్యః కాంతారామవిరోధినాం । సరో
 వారిషునేత్రాభ్యాంముంచంతీందీవరశ్రియం ॥ అత్రముం
 చంతీతినిషేధాత్పుర్వమిందీవరశ్రీరాక్షిప్తా ॥ ౬౫ ॥ వ్యతిరే

— ❦ — వ్యతిరేకాలంకారః ❦ —

కస్తూపమానామవమేయేతిశాయిని॥ యథా॥ నగ్రస్తప్తమసా
 నచాహ్నిమలినోదర్శేననోకర్మితోనై వాస్తంగతి మాన్నచాం
 కితతమర్సోపాక్షికశ్రీరపి । లోకాలోకనగేంద్రలంఘనఽథా
 నోపంగుభావంగతోనిర్దోషోగుణసాగరాగ్రఘువతేర్హితోయ
 శశ్చంద్రమాః ॥ అత్ర రామభగ్రకీర్తించంద్రస్య ప్రసిద్ధచం

దిబింబశ్రియాక్షేపః॥ ఉదాహరతి- కాంతారేతి॥ నేత్రాభ్యామిందీవరశ్రి
 యంముంచంతి- తథారుదంతీత్యర్థః॥ అత్రేతి- నేత్రయోఃప్రాగిందీవర
 శ్రీసద్భావమంతరేణతన్మోచనాసంభవాదితిభావః । ఇందీవరశ్రీవివక్షీరితి
 ప్రతిబింబకరణాక్షేపః ॥ ౬౫ ॥ వ్యతిరేకంలక్షయతి- వ్యతిరేక స్వీతి॥ ఉదా

హరతి-న గ్రస్తృతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥ ౬౬॥ స హూక్తిలక్షయతి- ఏక
స్యేతి॥ భావేనోదాహరతి-త్వప్తృత్తి ॥ ౬౭॥ అభావేనోదాహరతి - ఉద్దా
మేతి॥ కార్తుకంధనురేంద్ర చాపంచ-శరవర్షంబాణవిషకంజలవషకంచ॥ వి
ద్యానాథమతే స హూక్తిలక్షణమవ్యాప్తిరూపితమిత్యాహ-విద్యానా
థస్త్యేతి॥ ఉత్తిష్టంసహకాశికస్యపులకైస్సాకంముఖైర్నామితంభూపా

దాద్రుపమానాదాధికోపబంధనేనభేదప్రధానమాపన్యం

—* స హూక్త్యలంకారః *

గమ్యతే ॥ ౬౬॥ ఏకస్యోక్తిప్రధానత్వేనాన్యస్యస్యాగ్రహోక్త
తః । ఔపన్యంగమ్యతేయస్ర స హూక్తిప్రత్యక్ష్యతే॥ య
తోపమానోపమేయభావేవివక్షితఏకస్యప్రాధాన్యేననిదైశ
అన్యస్యచసహోక్తసంబంధాదప్రాధాన్యేన చోపన్యంగమ్య
తేతస్ర స హూక్తిః । ఇయంభావాభావాభ్యాంప్రవతతే॥
యథా ॥ త్వప్తృక్షభిన్నమదబంధురసింధురే । ద్రు కంభస్థ
లోచ్ఛలితమాక్షికతారకాణాం । సంక్షైస్సమంసమరరా
త్రిముఖేవితంద్రాఃప్రోద్వంతి గమనమణేతవక్షిణచంద్రాః॥
౬౭॥ ఉద్దామకాముకవిజృంభితరామభద్రధారాధరోగ్ర
శరవిషకపరంపరాభిః । కారాజుషాందివిషదాంహృది శోకవ
హ్నిదైత్యప్రతాపకహనేనసమంశశామ॥ విద్యానాథస్తుకాగ్ర
కారణపార్యాపర్యవిపర్యయరూపాలిశయోక్తి మూలాభేదే
సత్యభేదాలిశయోక్తిమూలాచ స హూక్తిరిత్యుక్తవాన్ । త
న్నతేఉత్తిష్టంసహకాశికస్యపులకైరిత్యాదౌ స హూక్తిర్న
స్యాత్ ॥ ౬౮॥ అతైతస్మిలికొటితయావినోక్తిలక్షయతః ॥

—* వినోక్త్యలంకారః *—

వినోక్తిస్సావినాథోదైర్యాస్యాజాపన్యగన్యతా॥ యథా॥ వి

నాంజనకస్యసంశయధియాసాధకంసమాస్ఫావితం । వైదేహీవనసాన
మంచనమాసాకృష్టం తతోభాగవప్రాధానాకృతకందలేనచ సమంత
ద్భగ్నమైశంధను రిత్వత్స హూక్త్యభివృద్ధప్రసంగాగ్రహణత మన
రణేయవిత్వాశయః॥ ౬౮॥ వినోక్తిలక్షయతి ఏనోక్తిః॥ ఉదాహరణ-

పకాలంకృతిస్తజేతి॥ఉదాహరతి-భవదితి॥సర్వజ్ఞానాంమహాత్మనాం శిర
సా-సర్వజ్ఞస్యహరస్యశిరసాచ - తనుఃపాపతిమిరంచ-కోర్భూమెన్దు
దం కుముదంకైరవంచ॥౭౦॥ శ్లేషంలక్షయతి-శ్లేషఇతి - విశేష్యయోశ్చే

యస్యారోప్యమాణరూపతయాపరిణామేఽరోప్యమాణప్రా
ధాన్యేనారోప విషయతిరోధానం హి పరిణామాలంకారప్ర
యోజకం। ఆరోప్యమాణవస్తుసాదృశ్యవై శిష్ట్యప్రతిభామా
త్రేణారోప్యమాణగమ్యతానుపచుద్ధాదారోప విషయస్యైవ
ప్రాధాన్యేనప్రతిపత్తిస్సమాసోక్తిప్రయోజికేతిరహస్యః॥
యథా॥ భవద్భావోమంతాచలనాధితనక్తంచరచమూసము
ద్రాత్సంభూతాన హవిజయలక్ష్మ్యైర్వరఘవతే । భవతీర్తి-
ద్ధార్యాజయతిభువిసర్వజ్ఞశిరసా తమోహంత్రీత్యంకుముక
ముదయంప్రాపితవతీ॥ ఇహకీర్తేశ్చంద్రత్వంధ్వస్యం। తదపి
విశేషణసామర్థ్యాదేవనవిశేష్యసామర్థ్యాదవగమ్యతే॥ ౭౦॥

—శ్లేషాలంకారః—

పూర్వంసమాసోక్తిలక్షణవిశేషణాన్యేవేన్యనేన వ్యవచ్ఛేద్యత
యాశ్లేషఉపక్షిప్తస్తన్నిరూపయతి॥శ్లేషస్సామ్యేసమాదిష్టో వి
శేషణవిశేష్యయోః॥ సమాసోక్తితుల్యయోగితయోస్తువిశే
షణమాత్రసామ్యమేవనపునర్విశేష్యగతశిష్టత్వం । అత్రతువి
శేషణవిశేష్యాభయసామ్యంప్రయోజకం। విశేష్యయోశ్చాత్ర
కేవలప్రస్తుతయోర్వాకేవలాప్రస్తుతయోర్వాశ్లేషాభవని। న
తుప్రస్తుతాప్రస్తుతయోః । తత్రహ్యభిధాయాఃప్రస్తుతైకాన్య
ప్రత్యాయసత్సంఖ్యలితతయాప్రస్తుతార్థప్రతిభానస్యవ్యంజ
నైకవ్యాపారశరణత్వాచ్ఛబ్దశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్య
ధ్వనిరేవప్రగల్భతే॥ యథా॥ అత్యజ్ఞానయశోరాశిఃకృతసం
రక్తతర్జుణః। ఏకపిరోపతాపశ్చరామోరాజతిరాజః॥ అత్ర

తి- అయంభావః - కేవలప్రకృతశ్లేషేకేవలాప్రకృతశ్లేషేవా ఆర్థద్వ
యస్యప్రస్తుతత్వావిశేషాదప్రస్తుతత్వావిశేషాద్వాఅభిధాయాఅకుంఠి
తసంచారత్వాస్పృహపప్రస్తుతాచార్థోవాచ్యాపేదేలి - సను-దశేనధ్వ

స్తననోభవేనబలిజితాఽయశ్శిశురాస్త్రీకృతోయశ్చేద్యుత్తభుజంగహః
రవలయోగంగాంచయోదీధరత్ । యస్యాహుశ్శశిమచ్ఛిరోహరశ్శిస్తు
త్యంచనామామరాః పాయాత్సస్వయమంధఃక్షయికరస్తావం సర్వదో
మాధవశ్చత్యాదిశబ్దశ్లేషస్థలేచ్ఛద్ధస్వయప్రతిపాదనే స్పృహాదిప్రయత్న
భేదనశబ్దభేదస్యస్పృహత్యా ద్విభౌవకేముద్ధీత్యాదావివసజ్జిప్తత్వ మి
త్యాశంక్యాభ్యుపగమ్యసమాధత్తై- గన్వతి ॥ తథాపీతి-శబ్దభేదసత్యపీత్య
ధః-ః- జతుకాస్థన్యాయనేతి-అయంభావః- భిన్నార్థప్రతిపాదకయోరపి
శబ్దయోః పాదసమయేతనుతరిజతుశలాకావదన్యోన్య సంశ్లేషవశాచ్ఛ
బ్దగతత్వంప్రతిపాద్యత ఇతి- ప్రయతనానతు-స్పృహంప్రయతనంస్పర్శా

ప్రకృతత్వాద్రామస్యాప్రకృతత్వాజ్ఞానదగ్ధ్యస్య నశ్లేషా
వకాశః । కింతుద్వనిరేవఅయంద్విభాశబ్దశ్లేషోద్ధశ్లేషశ్చేతి నను
శబ్దశ్లేషస్థలే ప్రయత్నాదిభేదాత్ స్ఫుటవశశబ్దభేద ఇతిచేన్న
త్యం భేదోస్తే । తథాపిజతుకాస్థన్యాయేన శబ్దయోరితరేతరశ్చి
ప్తత్వాచ్ఛబ్దగతత్వవహారః । అతపవశశబ్దశ్లేషేభంగసహిష్టు
తా । అర్థశ్లేషేతుప్రయత్నాదిభేదస్యశబ్దభేదకస్యాభావేనశ
బ్దైక్యనిశ్చయే సత్యేకనాశావలంబిఫలద్వయరీత్యాశ్చిప్తత్వమథ
యోరితి శబ్దవిపరీత వృత్తియోగ్యత్వంభంగా సహిష్టుత్వంచే
త్యాలంకారికరహస్యం । అతఃకేవలప్రస్తుతగతత్వేనకేవలాప్ర
స్తుతగతత్వేనచద్వైవిధ్యమస్యాలంకారస్య ॥ ప్రమేణయథా ॥
మహాపదోపస్థితయస్సచారామావియోగినః । అలంకారాశ్ర

నాం ఈశత్సప్తమంతస్థానాం వివృతమూష్మణామిత్యాదీని-ప్రయ
త్నాదీత్యాదిశబ్దేనప్రకరణాదయస్సంగ్యహ్యంతే - శబ్దవిపరీతవృత్తియో
గ్యత్వంశబ్దశ్లేషేభంగాసహిష్టుత్వమర్థశ్లేషఇతివివేకః- అత ఇతి- యతః
ప్రస్తుతావప్రస్తుతయోశ్చేషోఽనభ్యుపగతోఽత ఇత్యర్థః ॥ ప్రకృతశ్లేషము
దాహరతి- మహాపదఇతి ॥ హారామభవతఃఅహితాఃమహాశ్యుతవదోయే
షాంతేతథాక్తాః-అపగతాస్థితిర్యేషాంతేఅపస్థితయః- రామాభిః(స్త్రీ)భిర్వి
యోగపమామస్తీతితథాక్తాః-అలమశ్యంతంకారాబంధనాలయఆశ్రయఆ
వాసస్థానంమేషాంతేతథాక్తాః-హితాస్తు మహాపదానాం మహూన్న

తస్మా నానాముపస్థితిఃపాప్తిర్యేషాంతేతథోక్తాః-సంతఃప్రశస్తాయోజరా
మాఉపపన్నానితైరవియోగినః- అలంకారాణామాశ్రయాః - సర్వాభర
ణభూషితాశ్చత్యర్థః॥ ఇత్యాశయేనాహ- అహితపక్షఇతి మిత్రపక్షేత్వే
కపదత్వమితచ ॥ ౭౦ ॥ అప్రకృతశ్లేషముదాహరతి - అపవిక్రమేతి॥ అ
పగతఃవిక్రమేవిశేషగమనేసంకోచోయస్యతం - నవిద్యతేపవిక్రమస్యప
ప్రప్రసారస్యసంకోచోయస్యతం- నాకమాకాశంస్వగ్గోచోల్లాసయ

యారామభవంతిభవతోహితాః॥అహితపక్షే । మహాపదః ।

అపస్థితయః।నదా।రామావియోగినః।అలంకారాశ్రయాః।
భవతః।అహితాః। మిత్రపక్షేత్వేకపదత్వం। అప్రరామచం
ద్రదానతౌత్రయోర్వద్వ్యమాసతయా హితానామహితా
నాంపాకరణికత్వం ॥౭౧॥ అపవిక్రమసంకోచంగోసహ
సోల్లసత్తనుం । నాకోల్లాసనమత్యేతిరామోహర్యశ్వమోజ
సా।అప్రహర్యశబ్దవాచ్యయోద్దినకరపురందర యోరుషమాస
త్వేనాపాకరణికయోరేవ శ్లేషః ॥౭౨॥ అప్రవిశేషణవిశే
ష్యవ్యాపారమూలస్యశ్లేషస్యప్రస్తావేకేవలపశేషణవ్యాపా

—* పరికరాలంకారః *—

రమూలఃపరికరాలంకారఎకదేశసామ్యాద్బుద్ధిః । కేవలప్ర
స్తుతకేవలాప్రస్తుతవిషయస్య తస్యైవప్రస్తావాత్ప్రస్తుతా
ప్రస్తుతవిషయాలప్రస్తుతప్రశంసాదియోలంకారాశ్చ బుద్ధి
స్థాః । తేషుతావత్పరికరాలంకారంనిరూపయతి॥ విశేషణాభి
సాకూతాయదాపరికరస్తదా॥యథా॥ ఐశంజైశవచేష్టయావి
దళితంయేనాద్భుతంకార్ముకం యస్మిన్నర్జునదోస్సహస్ర లవ

తీతథోక్తం- హగ్యశ్వంహరిద్వర్ణాశ్వంసూర్యం- హరినామకాశ్వమిం
ద్రంచ- హరిర్వాచ్యవదాఖ్యాతోహరిత-పిలవర్ణయోరితివిశ్వః॥ ౭౩ ॥
పరికరంలక్షయతి- విశేషణాభి॥ ఉదాహరతి - ఐశమితి ॥ ఇదంరావణం
ప్రతిమాల్భవద్వచనం - విదళితమిత్యనేనతవవరప్రదాతామహేశోపశ్రీ
రామస్యాలక్ష్యభూతఇతి లర్జునదోస్సహస్రలవనఇత్యనేనత్వజ్జైష్యకా
ర్తవీర్యప్రయాపహరీతి సఇత్యనేనయోసత్వంకీడుపలబ్ధ ఇతిచవ్యక్యంతే

౨౩ || అథాప్రస్తుతప్రశంసాలక్షయతి - అప్రస్తుతేనేతి || సారూప్యని
బంధనాముదాహరతి || భృంగపుంగవేతి || స్పష్టం || ౨౪ || ఉదాహరణాంత
రమాహ-భానామితి || రహస్యైస్సస్వకీయైరంశుజాలైస్సహస్వైరం

నఃకుంతఃకుతారోభవత్ | యస్మక్తైకశరానలేశలభతాంవా
లీసలేభకపిఃకింతస్మిన్నపిరాఘవేదశముఖత్వద్వోర్లతాసంభ్ర

—* అప్రస్తుతప్రశంసాలంకారః *

మః || ౨౩ || అప్రస్తుతేనవాచ్యేనప్రస్తుతంగమ్యతేయది | అ
ప్రస్తుతప్రశంసేయంకథితాపంచధాబుధైః || యత్రాప్రస్తు
తస్యాప్రస్తుతత్వాదేవవర్ణనమనుచితంసత్ప్రస్తుతం గమయ
తితత్రాప్రస్తుతప్రశంసా | అప్రస్తుతాత్ప్రస్తుతాక్షేపశ్చ
యత్రాచిత్తంబంధాభావే నసంభవతీతిసంబంధఃకోవ్యంగీకా
కార్యః | సత్రేధా | సారూప్యంసామాన్యవిశేషభావఃకార్య
కారణభావశ్చేతి | తన్నిబంధనాచేయంపంచధాభిద్యతే | సా
మాన్యాద్విశేషాక్షేపః, విశేషాత్సామాన్యాక్షేపః, కార్యా
తాగ్రణాక్షేపః, కారణాత్కార్యాక్షేపః, ఇతి | ద్వితీయతృతీ
యయోరేకైకస్యద్వైవిధ్యాత్ | క్రమేణయథా || భృంగపుం
గవమరందనిర్దురీసర్దువర్దుమవహాయసాంప్రతం | జాల్మశా
ల్మలిముపైషికింవృధాశోకమాకలయితుంకిమీహసే || అత్రా
ప్రస్తుతేనభృంగబుద్ధ్యపదేనసర్వానర్వాచీనాన్పురుషాధ
మాన్విహాయసకలశుభగుణమణిసింధుస్సీతాబంధురేవ సుధి
యాంసేవ్యితిప్రస్తుతమవగమ్యతే || ౨౪ || యథావా || భానాం
భానాంతరిక్షేవిలసతిసచసంరాజతేరాజతేజోవహ్నోవహ్న
యరోచీరజనిముపిహితాశాంతరంశాంతరంహః | స్వైరంస్వై
రంశుజాలైస్సహచరతిరహాకాంతికేకాంతికేళిస్సంవాసంవా
సిశక్తఃకిముతిమిరసఖద్యోతఖద్యోతకర్తుం || అత్రరేరావణరా

మందంయథా తథాచరతిసతి - అంతికేతదంశూపకంఠే కాంతికెళిస్తస్వ
తాగ్రంతివిలాసః- కానకాపీత్యర్థః- తిమిరసఖస్తమస్సుహచరోద్యోతః
ప్రకాశోయస్యతస్యసంబుద్ధిః తిమిరసఖద్యోత హేళిద్యోత - త్వంసం

వాసంక స్తుతదంతికైస్థైర్యమవలంబ్యస్థాతుంవాశక్తోసికిం॥ ౭౫॥ సామాన్యాద్విశేషాభివ్యక్తిముదాహరతి-రామేతి॥ హారామ విక్రమేణ విధూతస్తిరస్సూతఃకాశికశృక్రామైస్తైతథోక్తాః॥ అథకాశికాః । గుగ్గులాలూకనకులమునిశక్రాహితుండికాఇతిరత్నమాలా-పవనవేగజిద్వాయువేగజే

మేసమరాంగణగతేసర్వతేజోభిభావినిసమక్షంతవావస్థానమేవధుషకరం పారుషంతుదూరతోనిగోస్తమితిప్రస్తుతమప్రస్తుతఖిద్యోతవృత్తాంతకథనేనవ్యజ్యతే॥ సారూప్యాలంబనేనేదముదాహరణవ్యయంప్రవృత్తం॥ ౭౫॥ సామాన్యాద్విశేషధీర్యథా॥ రామవిక్రమవిధూతకాశికా కాశికాధ్వరవిరోధినోసురాః॥ పత్రిభిఃపవనవేగజత్వరైర్జితైర్వైః కతిసఖండితాస్త్యయా॥ ఇహమహదిదమచ్ఛతంయద్రామశిశువై పత్వయాకాశికమఖిరోధినస్సుబాహుప్రముఖా స్సురవిరోధినః ఖండితాఇతిప్రస్తుతేకతిసఖండితాఇతిసామాన్యముపన్యస్తం । తేనాప్రస్తుతాత్సామాన్యాత్ప్రస్తుతోపశేషవ్యజ్యతే॥ ౭౬॥ విశేషాత్సామాన్యధీర్యథా॥ శ్రీరామభద్రేసతతమశేషాభీష్టదాయినః॥ దారిద్ర్యంవిదుషాంతేభేస్థైర్యంమధ్యేషుయోషితాం॥ అశ్రశ్రీరామభద్రాదార్యేణసర్వేషామథిశాం॥ దారిద్ర్యంమాతమతిపక్తవ్యే విదుషామితివిశేషస్యాప్రస్తుతస్యోపాదానాస్ప్రస్తుతమేవసామాన్యంవ్యజ్యతే॥ ౭౭॥ యథావా॥ రామభద్రేణసంశ్లేషమండ్రేణేవామరావలీ । సమాసాద్యసహమోగమవిందతవసుంధరా॥ అశ్రయోగ్యంనస్తుయోగ్యేనవస్తునాయోగమేత్యశోభతఇతిసామాన్యేప్రస్తుతేవిశేషాభిహితః॥ తేనసామాన్యంవ్యజ్యతే॥ ౭౮॥ కార్యాత్కారణవ్యక్తిర్యథా॥ శ్రీరామవైరిపిభువేత్సవిలాసశైలకా

శ్రీరత్నరావేగోయేషాంతేతథోక్తాస్తైః॥ ౭౯॥ విశేషాత్సామాన్యాభివ్యక్తిముదాహరతి- శ్రీరామభద్రఇతి॥ దారిద్ర్యంమాన్యత్వం॥ ౮౦॥ ఉదాహరణాంతరమాహ-రామభద్రేణైతి॥ ఆమోచంసంతోషం॥ ౮౧॥ కార్యాత్కారణాభివ్యక్తిముదాహరతి- శ్రీరామేతి॥ అనకృమల్లలతఉ

చ్చలతః॥ ౭౯॥ కారణాత్కార్యాభివృద్ధిముదాహరతి - ఔదార్యమితి॥
 తతశ్చేతి- లజ్జితత్వరూపస్యకామధేనుకల్పదుననిష్ఠస్యేతిభావః॥౮౦॥ప

సారగర్తసరకాసరసారసంఘే । కోక్రిఫోతగటానసకృదు
 ల్లలతోవిమాగఃసంచారిణోరుహాయానరుణోరుణధి ॥ అ
 శ్రశీరావభద్రభయేనస్వగృహాన్నిహాయ శత్రవఃకుత్రా
 పిచిరాయతీనాశ్చితకారణేప్రస్తుతేతత్కార్య ముపవర్ణ్యమా
 నసప్రస్తుతమేవప్రస్తుతంస్వకారణంవ్యంజయతి ॥ ౭౯ ॥
 కారణాత్కార్యధీర్యథా ॥ ఔదార్యంరావభద్రస్వవిస్మ
 ఙ్మంవిష్టపశ్రయే । కథంవిత్తయసేవృష్ట్యాకామధేనుసురదు
 మా॥అహియాకథమేతత్కామధేను కల్పదుమాణా మధి
 జనేషుదానవై ముఖ్యమితివిత్తయమానంప్రతి కస్య చిదిదంప
 చనం । తతశ్చాప్రస్తుతేనాదార్యవిస్మఙ్మతారూపేణకారణే
 నవాచ్యేనప్రస్తుతస్యలజ్జితత్వరూపస్యకార్యస్యప్రతీతిః॥౮౦॥

—* పర్యాయోక్త్యలంకారః *—

అథాన్యేనాన్యగమనసామ్యే నబుద్ధిభతయా పర్యాయోక్త్య
 లంకారంలక్షయతి ॥ ప్రస్తుతేనోచ్యమానేనకార్యేణప్రస్తు
 తంయతి । కారణంగమ్యతేతశ్రస్యాత్పర్యాయోక్త్యలంకృ
 తిః॥ప్రస్తుతేనేతివిశేషణేనాప్రస్తుతప్రశంసావ్యవచ్చేదః । కా
 ర్యోక్త్యాకారణమపిపర్యాయేణోక్తమివభవతీతిపర్యాయో
 క్తిపదప్రవృత్తిః । కార్యాభిధానభంగీనైపుణ్యేనకారణస్యో
 క్తప్రాయత్వమేవేతినవ్యంగ్యత్వం । ననుతర్హిసాక్షాత్కా
 రణమేవకింనోచ్యతఇతిచేత్ కార్యాభిధానముఖనతస్యప్ర
 త్యాయనేయావతీచమత్యుతిస్తావత్ప్రస్తుదాఽభావాత్ ॥
 యథా॥ఖడ్గస్యతేయుధిఃరోధినరాధిపేషుకాప్రక్రియారఘు
 వతేయదమీసమేతాః । దుష్ప్రిపదివ్యరమణీరమణీయహౌ
 మవహుజశైలశిఖరేషుచిరంచరంతి ॥ అశ్రవతునరాధిపా

ర్యాయోక్తింలక్షయతి - ప్రస్తుతేనేతి॥ ఉదాహరతి - ఖడ్గస్యేతి॥సంగ
 తాఃఖడ్గేనసన్నితాస్సంతః-దుష్ప్రిపాణాందివ్యరమణీనాంరమణీయహ

హౌమాస్సవర్ణ చ్ఛాయాశ్చయేవక్షోజా ప్రసవశై లశిఖరాణితేషు- అత్ర
 శైలశబ్దస్యనువర్ణశై లపరత్వం॥ ౮౧॥ పర్యాయంలక్షయతి క్రమాదితి॥
 ఉదాహరతి- తద్ధాటితి॥ ఇదంసత్యభామాంప్రతిశ్రీకృష్ణవచనం - ధాటి
 జైత్రయాత్రా- హేసుతను- తద్వృత్తివాపాతః-తస్యనరకస్య-జయాభిం-
 వయస్యాభినివాసావశ్యంభావాదితిభావః॥ ౮౨॥ ద్వితీయముదాహరతి-
 కాశ్ఠమితి॥ సంయతియ్యథే- గర్వితస్య-హుంకుర్వత్యిత్యర్థః- కాశ్ఠంకా

నాందుష్పృశపద్యకామినీకుచకాంచనాద్రికూటశీరూపకా
 ర్యస్యప్రస్తుతస్యైవోపవణానాముఖేన తలారణ భూతం
 యుధిరామఖడ్గేనఖండనంప్రస్తుతమేవప్రత్యాయ్యతే॥ ౮౧ ॥

— ❀ పర్యాయాలంకారః ❀ —

పర్యాయత్వసామ్యాత్పర్యాయంలక్షయతి ॥ క్రమాదేకమ
 నేకస్త్రిన్ననేకమపియత్రవా॥ ఏకస్త్రిన్నర్తితేతప్రపర్యాయా
 లంకృతించిదుః॥ క్రమవిశేషణంయగపదనేకత్రైకస్యావస్థా
 నరూపవిశేషాలంకారవ్యవచ్ఛేదార్థం॥ వినిమయాభావాన్నప
 రివృత్తితా ॥ అత్రాప్యస్యోదాహరణంసుద్వాయోగేవరు
 ణభంగనిరూపకంపద్యం ॥ తద్ధాటిప్రథాటిఖురఖుటపటలీ
 పాటితత్త్వతలోద్యద్ధాటిపాటిభిరట్టా ససదిమళుకితేతస్త్రి
 తాపావతేన॥ నైన్యాంభాథాచదగ్ధేక్షయమయతిభయాచ్ఛా
 భిమానాంబురాశౌస్రావిక్షుడ్యదయాభిం సుశనువిగళితోప
 స్థవంసప్రచేతాః॥ అత్రైకస్యైవవరుణస్యక్రమాదనేకాభి
 మవృత్తికథిణా॥ ౮౨॥ కాశ్ఠంకసాలంకయుండమూలంకరేరి
 పోస్సంయతిగర్వితస్య॥ తిష్ఠంతిపశ్చాద్భరణంగణస్యరామం
 ప్రభంకచ్ఛపశంఖపద్మాః ॥ అన్త్రానేరేషామేకక్రమా

స్థోతరం- కాశ్ఠవిక్రయజీవనంభవశీతిభావః-కిసాలం-తతప్రధాజీవిత
 మవ్యత-తైర్భిత్తాచరణంస్యాదితిభావః - కండమూలం-తతప్రత్రాప్యసా
 మధ్యాదరణ్యనవాసస్సంభవతీతిభావః- నైవాద్రామంశరణంగణస్య త
 స్యైవకరేకచ్ఛపశంఖపద్మానిధయః-కుబేరతుల్యతాభవతీతిభావః ॥ ౮౩॥
 పరివృత్తింలక్షయతి పరివృత్తిరితి॥పరివృత్తిరితిలక్ష్యనామనిర్దేశః-శిష్టంల

క్షణం॥ యథాక్రమముదాహరతి-కీరీటతి॥ ఉత్పజ్యదత్వా- అతాధికవ
స్తుదానేనాల్పవస్తుస్వీకారః॥ ౮౪॥ ప్రణామేతి॥ పాజ్యంప్రభూతం॥ ౮౫॥
వితీర్ణేతి- స్పష్టం॥ ౮౬॥ విశేషాలంకారంలక్షయతి-ఏకస్యేతి॥ ఆధారంవి
నాతస్యాధారస్యాధేయంయత్రవర్ణ్యతే॥ తీర్ణినిపేక్షతోదాహరతి- భరి

— ❁ పరివృత్త్యలంకారః ❁ —

ద్వ్యుత్తిః॥ ౮౩॥ అత్ర వ్యావర్త్యయోఃపరివృత్తివిశేషయోఃపరి
వృత్తింతావల్లక్షయతి॥ పరివృత్తిర్వినిమయోధికాల్పసమజస్త్రై
ధా॥ వినిమయోనామవస్తుదానపూర్వకోవత్త్వంతరస్వీకా
రః॥ సత్త్రిధా॥ అధికవస్తుదానేనాల్పవస్తుస్వీకారః॥ అల్పవస్తుదా
నేనాధికవస్తుస్వీకారః॥ సమేనసమస్వీకారశ్చ॥ క్రమేణయథా॥
కీరీటశస్త్రాంబరదివ్యభాజ్యాన్యశ్చజ్యతేరిత్యహేస్తరామ
తాష్టోత్కరంమూర్ధ్నికరేకపాలంకటౌఘచేలంకబలేభకందం॥
౮౪॥ ప్రణామాంజలిమాత్రంతేనప్రతిపాద్యవిభీషణః । లం
కాగాజ్యంస్వయంప్రాజ్యంత్యత్తోజగ్రాహరాఘవ॥ ౮౫॥
వితీర్ణహృదయంస్వీయంసీతాయైరఘునందినః । తదీయం
హృదయంలేభేకుసుమాయుధసాక్షికం॥ ౮౬॥ విశేషమాహ॥

— ❁ విశేషాలంకారః ❁ —

ఏకస్యయుగపద్వ్యుత్తిర్యత్రానేకేషువర్ణ్యతే॥ వినాధారంత
దాధేయంఘటనాదర్శ్యటస్యచ॥ విశేషాలంకృతేర్భేదాస్త్ర
త్రేధాజగుర్భుధాః॥ త్రయోయథా॥ భేరీభూరివిరావజం
బరభరోధాటీసమాటికనే శతూశ్రాం హృదయాంతరాణి
యుగపచ్ఛాశాదశవ్యావశే॥ త్యక్త్వాతామృదిధావతోనుణయ
శోరత్నానిసంతస్థిరేరామత్వాంశరణాగతైస్త్యధికతాశ్చిం
తాశ్చసంతానకాః॥ ౮౭॥ అథక్రమయాగపద్వ్యప్రస్తావ

తి॥ ధాటీసమాటికనేజైత్రయాతోద్యమే - అత్రపూర్వాగ్ధమాద్యస్యో
దాహరణం - తృతీయపాదోద్వితీయస్య- తురీయపాదస్తృతీయస్యేతివే
ద్యం॥ ౮౭॥ పరిసంఖ్యాంలక్షయతి-వస్తుస్వీతి॥ ఏకస్యానేకత్రయుగపత్ప్రా
స్తావన్యతోనివృత్త్యర్థమేకత్రైవనియమసంపరిసంఖ్యేతి- ఏతేన- విధిరన్యం

తమ ప్రాప్తైశ్చయముః పాక్షికేనతి । తస్మాదన్యత్ర చప్రాప్తైపరిసంఖ్యేతి
కథ్యతే ఇతిమీమాంసకొత్తనియమపరిసంఖ్యయోద్భేదో నాలంకారికై రంగీ
కృతఇతిద్రష్టవ్యం॥క్రమేనోదాహరణి-సితాఇతి॥హిలానాగంక్షితాథ్థాన్

—❀ పరిసంఖ్యాలంకారః ❀—

ప్రాప్తాస్పరిసంఖ్యాదీన్లక్షయతి॥ వస్తుష్యేకమనేకేషుప్రా
ప్తయత్రనియమ్యతే । ఏకత్రైవిధవేత్తప్రపరిసంఖ్యాచతు
ర్విధా॥ ఇయంప్రశ్నపూర్వికా౭ప్రశ్నపూర్వికా చేతిద్వివి
ధాపునఃప్రత్యేకంవర్జనీయాన్ధన్యశబ్దత్వాన్ధత్వాభ్యాంద్వివి
ధేతిసంఖ్యాయచతుర్విధా॥పరిసంపూర్వన్యభ్యాధాతోర్వర్జ
నమర్థః॥ యథాఃసితాశ్శీతాఃపూతాః కథయభువికేరాఘవ
ః॥తానగంగాయాఃపూరానచశశికరానామృదీర్భురాః॥హి
తాన్లతైధతైక్షీతిమపిచకఃకొసలవతేర్భుజాదండశ్చండీవతికతిన
కొదండవళనః॥ఇదంప్రశ్నపూర్వికయోశ్శబ్దార్థవర్జనీయయోః
పరిసంఖ్యయోరుదాహరణం ॥ ఇహద్వితీయాద్ధేరామభుజవి
వాగ్ధినామభిమతాగ్ధాన్వితరతి సపవక్షిలించధత్త ఇత్యుక్తైర
ధాన్వచింతామణిసంతానకా దయోవితరంతి తథాభుజంగ
పుంగవదిత్తైతంగాదయశ్చ నమహీం వహంతీతి గమ్యమాన
త్వాద్వర్జనీయానామాగ్ధికత్వంవెద్యం॥౨౮॥ ప్రితజ్యోత్సాన్
పూరశ్శీరమధురస్తైరఘవతే నగోస్తన్యం గోస్తన్యపిచనసి
తానాపిచసుధాప్రతాపన్యస్ఫూర్తిశ్శీరధవధాకిర్తిరపి
తేమహీంలోకాలోకాచలవలయితాముజ్జ్వలయతః॥ అత్రా
పిద్వితీయాద్ధే రామప్రతాపకీర్త్యారవపృథివీప్రకాశకత్వో
క్తైరగ్ధాన్వసూర్యాచంద్రమసోరితి గమ్యమానత్వాద్వర్జనీ
యాథానయోరాగ్ధికత్వం ఇదమితరయోరుదాహరణం॥౨౯॥
క్షేమాలంకారసంస్థితోపరిసంఖ్యావిశేషతః । చమత్కరోతీతి

అత్ర పూర్వాగ్ధమాద్యయాడ్యైరాగ్ధంద్వితీయాయాశ్చోదాహరణం
౨౮ ॥ ప్రితేతి॥గోస్తనీమృద్వికా॥ అత్రపూర్వాగ్ధంసగ్ధతీయాయాడ్యై
రాగ్ధంతురీయాయాశ్చోదాహరణం - ఇదమితరయోరితి॥౨౯॥ భదాంతరమా

హ-శ్లేషాలంకారేతి॥ ఉదాహరతి - దానేతి॥ రామేశ్రితింరక్షతిసతిదా
 నాంబూపశమః దానోదకౌపరమఃరిపుద్విపకరే నప్రజాసు - రిపుద్విపా
 నాంనిమదతాప్రజానాంవితరణశీలతావజాతేతిభావః - నప్రజాస్వీతి
 వదద్వయము త్తరత్రవాక్యేషుయోజ్యం- అనీతిస్సస్యేషు - సస్యానామీ
 తిరాహిత్యంప్రజానాంఙీతియుక్తతాచాఖూదితిభావః- ఈతయస్తు- అతి
 వృషిరనావృషిశ్శలభామూషకాశ్శుకాః । అత్యాసన్నాశ్చరాజానష్టదే
 తాఈతయస్తస్సృతాశ్శతి- నీవోపస్థితిర్నిముప్రదేశాభిముఖ్యం నీచానువ
 ర్తనంచ- పంకయోగఃకర్తమసంబంధఃకిల్బషావాప్తిశ్చ-జడతాశ్చైతల్యం
 మాంద్యంచ - భంగస్తరంగాపరాభవాశ్చ - భ్రమాఃజలనిగమాః
 భ్రాంతయశ్చ-సింధుషునదీషు- విపల్లవస్థితిఃపల్లవరహితస్థితిఃఅపల్లవస్థితి

దృశ్యాంకవయఃకేపిలోలుపాః॥ యథా॥ దానాంబూపశమో
 రిపుద్విపకరేసస్యేష్వనీతిః పరంసీచోపస్థితిపంకయోగజడతా
 భంగభ్రమాస్సింధుషు । ఫోణుష్యేవవిపల్లవస్థితిరభూద్వా
 యావిమాగభ్రమోనైతత్కిందిదపిప్రజానుదదృశేరామే

—* సముచ్చయాలంకారః *—

శ్రితింరక్షతి॥ ౯౦॥ సముచ్చయంలక్షయతి॥ శ్రీయాణాంవా
 గుణానాంవాయుగపద్యదిమేశనం । ఏకత్రస్థ్యతేత్రద్వివి
 ధస్సోత్సముచ్చయః॥ యథా॥ వధూవహనభూనభశ్చతుర
 తూణవక్రక్రమైస్తరంగతికురంగతిప్రతరిపుర్విహంగత్యపి॥

శ్చ-విమాగభ్రమాఃఆకాశసంచారఃదురధ్వగామిత్వంచ- ఏతత్పూర్వో
 క్తదానాంబూపశమాదికం- నప్రజాస్వీతి వర్జనీయార్థస్యశాబ్దత్వాదియ
 మప్రశ్నపూర్వికాశబ్దవర్జనీయావరిసంఖ్యా॥ ౯౦॥ సముచ్చయంలక్షయ
 తి- శ్రీయాణామితి॥ శ్రీయాణాందర్శనాదీనాంవాగుణానాంవైమల్యా
 దీనాంవా॥ శ్రీయాసముచ్చయముదాహరతి-వధూవహనేతి॥ హేరఘో
 రాఘవ-త్వయిత్వంగతిచలతిసతి- ద్రితఃకాందిశీకోరిపుః-వధూవహనక్ర
 మేణతురంగతికురంగతివాచరతి- స్కంధేవధూంసముపవేశ్యతి రయేణ
 యాతీత్యర్థః- ద్వంద్వాంతస్థితస్యక్రమశబ్దస్యప్రత్యేకంసంబంధః- భూ
 క్రమేణభూసంచారేణకురంగతి- అతిరయేణధావతీత్యర్థః-సభఃక్రమేణ

విహంగతి- వెగేనోన్మృత్యోన్మృత్యయాతీత్యర్థః- అపికించ-చతురశూర్ణవ
క్రక్రిమేణభుజంగతి-చనేభృంగతిసృతౌద్వృక్షంకుంజాతుకంజంచాశ్ర
యతీత్యర్థః - తమసిస్ఫులింగతితేజస్వితాత్ ప్రస్ఫుటంస్ఫురతీత్యర్థః ॥
౯౦॥గుణసముచ్చయముదాహరతి - రామస్యేతి ॥ చక్షుషఃకాణేక్షణేఅ
పాంగవీక్షణే- అణిమాకాన్యోన్మృత్యోన్మృత్యయాతీత్యర్థః- చక్షుషఃకాణేక్షణేఅ
చననవాయయోస్సముదాయయోః-ననవాయశ్చయోగిణిత్యర్థః-
తద్భేదతాంసముచ్చయభేదరాం॥తతోవపత్తిందర్శయలి-క్రియేతి॥చమ

భుజంగతి తరంగతి హ్రదగతౌవనేభృంగతి స్ఫులింగతి తమస్య
పీత్వయిరణేరమోత్సంగతి॥ అశ్రక్రియాణాంసముచ్చయః ॥
౯౧ ॥ గుణసముచ్చయోయథా॥ రామస్య చక్షుషఃకోణేక్ష
ణేశోణేరుషాద్విషాం పాండిమాజడిమాచాంగేజజ్ఞేన లినిమా
ణిమా ॥౯౨॥ ఏవంక్రియాగుణమేతదసశాస్త్రముచ్చయాలం
కారస్యవిధాద్వయమెవోచుఃప్రాంచః । వయంతుశ్రవ్యజా
తిసమవాయయోరపితద్భేదతాంబ్రామః । క్రియాగుణస
ముచ్చయోరివాసయోరపితదనుతాగరకారితాయాః ప్రాగు
క్తాలంకారసామాన్యలక్షణస్యదురపలాపర్వాత్ । తత్రప్ర
వ్యసముచ్చయోయథా ॥ కాష్ఠంకపాలశకలంకబళంత్యం
నాంపైరికరేకలయతేన్వయిరామరుష్టే । తుష్టేతుకంబుతరు
కాండనుధాంకభాండచింతాశ్శనీలవరికచ్చవశంఖపద్మాకా ॥
అశ్రుపూర్వోష్ణరాధగదితయోః కాష్ఠాదికల్పతరుకాందాది

తాగరకారితాయాశ్చసంతాగరకరణాత్ - ప్రాగుక్తస్యగుణతరంగో
క్తస్యఅలంకారసామాన్యలక్షణస్య సంయోగసంబంధేనరసోపసాగరక
త్వయావస్యదురపలాపర్వాదనవహ్నవసీయత్వాత్ ॥ శ్రవ్యసముచ్చయ
ముదాహరతి- కాష్ఠమితి॥త్వయితుష్టేతు-కల్పతరుకాండంకల్పస్యశనీలం
ధం- సుధాంకభాండచుమృతకలశం- చింతాశ్చైవచింతామణిచింతాదిని
ధీంశ్చయుగపతీకరేకతై - త్వప్రసాదసామ్రంతుజేవరాజోగాజనాజో
వాభవతీలిఖావః- కాండంకపాలశకలంకబళంత్యం- తుష్టేతుకంబుతరు
కాండనుధాంకభాండచింతాశ్శనీలవరికచ్చవశంఖపద్మాకా

నాహ- అత్రైత్యాదినా॥ వైరిభేదానంగీకారే-నుపపత్తిందర్శయతి-తద
భేదశ్చితి॥ విరోధశ్చేత్యత్రపర్యాయాలంకారతాసముచ్చాయకశ్చకారః-
తహిణాకాపదశాసాంకాస్తాదిద్రవ్యరాశింతోషదశాయాంకల్పతరుకాం
డాదిద్రవ్యరాశింపైకపవకాలభేదాత్కలయతీతివక్తవ్యమిత్యాశం క్యత
తాస్యనిష్ఠంప్రతిపాదయతి-తత్ప్రాపకయోరిత్యాదినా॥ ౯౩ ॥ అథజా
తిసముచ్చయంనిర్వోధుమాహ-పరాపరేతి॥పరంసత్తా-అపరంద్రవ్యత్వా
ది*ద్రవ్యాదిత్రికవృత్తిస్తుసత్తాపరతయోచ్యతే॥ పరభిన్నాతుయాజాతి
స్సైవాపరతయోచ్యతశ్చిత్వక్తత్వాత్-తదూహేణభావేనధమేణశూ
న్యానాంవిరుద్ధసామాన్యానాంఘటత్వపటత్వ మనువ్యత్వతిర్యక్త్వాదివిరు

ద్రవ్యరాశిసముచ్చయయోర్వైరిభేదేనైకైకస్త్విన్కరేయు
గవత్సంభవాద్ద్వివారముదాహరణం బోధవ్యం । తదభేదే
యుగపదేకకరేవిరుద్ధద్రవ్యరాశిద్వయస్యమేళనా సంభవా
ద్ద్రవ్యవిరోధశ్చ । తత్ప్రాపకయోరోషతోషయోర్యుగపదుద్ద
యవిరోధాద్రాశిద్వయస్యాపిక్రమమేళన వివత్సాయాంతుప
ర్యాయాలంకారతాస్యాత్ ॥ ౯౩ ॥ పరాపరభావశూన్యానాం
విరుద్ధసామాన్యానాంయద్యపేక్షక్రమమవాయో నసంపదీప
ద్యతేతథాపికవేర్తుకీచాతుర్యాత్తత్సమవాయస్సంభవత్యేన॥
యథా॥శుచిత్వసరసింహత్వరాజహంసత్వభోగిరాః॥భూధర
త్వాదయశ్చన్యాజాతయోరాఘవేబభుః॥ఏవంద్రవ్యగుణక్రి
యాసామాన్యానాంప్రత్యేకంమిథశ్చమేళనే ఏకాదశభేదా

ద్దజాతీనాం॥ కథంతర్లిజాతిసముచ్చయస్సంభవతీత్యత్రాహ- తథాపీతి॥
ఉదాహరతి-శుచిత్వేతి॥శుచిత్వంవహ్నిత్వంపద్ధత్వంచ - సరసింహత్వం
స్యకేసరిత్వంపురుషశ్రేష్ఠత్వంచ - రాజహంసత్వంహంసశ్రేష్ఠత్వంరా
జోత్తమత్వంచ-భోగితాసర్పత్వంసంతతభోగవిశిష్టత్వంచ-భూధరశ్చ
పర్వతత్వంభూవతిత్వంచ- చతురాసనత్వసర్పజ్ఞత్వాదయతివశజ్ఞానః ।
అన్యేసప్తభేదాస్సంభవంతీత్యాహ-ఏవమితి॥అత్యేథంగణనా-ద్రవ్యసము
చ్చయః- గుణసముచ్చయః- క్రియాసముచ్చయః జాతిసముచ్చయః -
ప్రవృత్తిగుణసముచ్చయః- ప్రవృత్తిక్రియాసముచ్చయః, ప్రవృత్తిజాతి సము

చ్ఛయః- గుణక్రియాసముచ్ఛయః-గుణజాతిసముచ్ఛయః- క్రియాజా
 తిసముచ్ఛయః - ద్రవ్యగుణక్రియాజాతిసముచ్ఛయశ్చేతి॥౯౮॥తతఃరం
 లక్షయతి- ఖలేకపోతన్యాయేనేతి॥పురాకిలకుశ్రచిత్తలేనేనవిజ్ఞంతువిహిం
 సకేనవిస్తారితేజాతేచిత్రగ్రీవనామాకశ్చిత్ర-పోతరాజస్సపరివారో ధా
 న్యకణలోభాదాగత్యనిపతితఃపరస్పరంషంత్రయిత్వాసంభూయజాలేనస
 హూడ్డీయతదదృశ్యతాంగత్వా కుశ్రచిద్ధిరణ్యకనామోమూషక రా
 జాత్వాశచ్చేదమవాప్యపరివారేణసాకంయథేచ్ఛమగచ్ఛదికథాం సున
 సినిధాయోక్తం ఖలేకపోతన్యాయేనేతి॥ఉదాహరతి-ముద్గాత్రితి ॥ ముద్గా

స్సంభవంతి సముచ్చయాలంకారస్య । విస్తరభయానోద్దా
హ్రాయంతే ॥౯౮॥ తత్కరంబక్షయతి ॥ ఖలేకపోతన్యాయోనమిళి

—* తత్క-రాంకారః *—

తైర్భముకారణైః స్వతంత్రైః క్రియతే కార్యయత్రైకంత
త్రతతరః ॥ యథా ॥ ముద్గాగిరోవిహసితానిసితానిహ
భావాశ్చ సంబిదుభురామభురావృగాత్యైః । కందర్పప్రై
భవపుసో వపుసోపి శోభారామస్యనూనసముదంసముదంచ
యం ॥ ౧ ॥ ప్రభుతేకపితన్యాయేనమితైరివిహేషణాశ్చనూ
భేర్వ్యచక్షేపః । తత్రకారంమేళనస్యకాకరాభీయన్యాయ
సిద్ధత్యాత్ ॥౧౨॥ సమాధిలక్షయతి ॥ కాకతాళనయాయా

—* సమాధ్యంతరం *—

తపోహోరస్యేన హతునా । ప్రక్రంతకార్యసాకర్షేన మా
ధిస్సోద్యవలంకృః ॥ కారతావనయేది శేషణాన్తస్కరా

మధురాః-హావభావైశ్యంగారచేష్టావిశేష-రెన్నయూపలసతరంగేశవి
 రేవవివరివరివృత్తి - మంజుమ్మూర్తవస్యగూరతిశయోమంజుమధురా-
 బుమ్మూరిత్యాదినాసమాసాంతోచ్చ్రేయః- తయామధురాస్నైవ
 స్వభావాః-యథాపాశచేర్చ్యంత్రప్రసన్నేనాంబిహోరానామవ్యవస్తాభా
 మధురవచనాదీనాంతన్యాససోల్లాసోబంధవేషిణీబోధ్యం । ౧౫ ॥ సమాగ్న
 లంకారంలక్షయతి- కాకతా రేతి॥ వేనవిదూర్బస్యకార్యవ్యకాశభావీయ
 న్యాయాత్మక-రసాంతరేనసమాధానాశ్చ-హాసః- కాకతామించామహా

తర్కితోపసతంబిత్రికరణం - ఏవంచానుషంగికకారణాంతరస్య సమాధే
సమప్రధానసర్వకారణాత్తత్తురాద్భేదభేదప్రప్తవ్యం ॥ ఉదాహరతి -
అంధానితి॥ హరఘరామ భయనాంధా౯దిగ్భ్రాత౯-విద్రవతఃపలా
యమానా౯॥ ౯౬॥ వికల్పంలక్షయతి-తుల్యప్రమాణేతి॥ వ్యాచక్షే - తు

ద్భేదః॥ యథా॥ అంధాస్థయేనరఘరామచమూసమర్థధూళీ
భరేంధయతివిద్రవతోద్విషస్తే । నక్తంతనం తిమిరమాపి
తంపునస్తానంభీచకారహతమేవవిధిర్నిహంతి ॥ ౯౬॥ వికల్పం

— ❀ వికల్పాలంకారః ❀ —

జల్పతి॥ తుల్యప్రమాణమైశిష్ట్యవ్యగపత్ప్రప్తయోః క్షవితీ ।
ఋరోధశ్చేత్సద్భవయోర్వికల్పస్త్రజల్ప్యతే॥ తుల్యంహవిరు
ద్ధద్వయంయుగపదుపథితంవికల్పార్హం తేనయత్రతుల్యప్ర
మాణవైశిష్ట్య త్సమబలయోర్ద్వయోరేకత్ర యుగపత్ప్ర
ప్తాఽఋరోధస్సృరతితత్రవికల్పాలంకారః ॥ యథా॥ దివివాభు
వివాస్థలేజలేవాభుజధండైరథవాప్రచండకాండైః । తపరా
మయథాస్త్రయాత్రశితౌవదతత్రైవమృథంతథావిధాసే॥ ఇ
దం రావణవచనం ॥ ౯౭॥ అథయథాసంఖ్యమాఖ్యాతి ॥ సం

— ❀ యథాసంఖ్యాలంకారః ❀ —

బంధఃప్రథమోక్తానాంచరమోక్తైఃక్రమాన్యది । కథయం
యథాసంఖ్యాలంకారంసభవేద్ద్విధా ॥ శాబ్దశాస్త్రశ్చేతిద్వి
విధాయథాసంఖ్యాలంకారః॥ తత్రాసమస్తానామసమస్తాన్వ
యేశాబ్దతా । సమస్తానామిదస్సంబంధేర్థతా । సమస్తయో
ర్విధస్సంబంధేశబ్దతః ప్రతిపన్నేపి తదంతర్వర్తిపదానాంక్ర
మసంబంధస్యాతేపలభ్యత్వాత్ ॥ యథా॥ రవికవిసమీన్ద్విజగ్యే
రామోచ్యతినీతిభూభృదుద్భృతిభిః । తస్యచనేత్రంవక్త్రం

ల్యంహేతి॥ ఉదాహరతి-దివీతి॥ మృథంయుక్తం॥ ౯౭॥ యథాసంఖ్యాలక్షయ
తి- సంబంధఇతి॥ ఉదాహరతి-రవీతి॥ చ్యతినీతిభూభృదుద్భృతిభిః పంచాక్షరము
ద్భృత్యానిమో-ససేనచ-అన్యత్రపర్వతోద్ధరణేనచ-నేత్రంకర్తృ-కమలం
కమ-చకారాఽపిభగ్యభగ్యనువర్తతే - ఏవముత్తరప్రప్తియోగ్యం॥ ౯౮॥

తే త్రిపురార్పార్థమార్థస్యోత్తరార్థశాబ్దస్యచోదాహరణం ॥ ౯౮ ॥ కారణమాలంబక్షయతి - పూర్వపూర్వమితి ॥ తద్వైపరీత్యైతి - ఉత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వహేతుతాయామిత్యర్థః - పోషకత్వేష్యేవమేవేతి చ తస్మాత్ ॥ అద్యాముదాహరణి - లంకేతి ॥ అజనయన్ముత్పదయామాసుః - రావణే శ్వర్యస్య తచ్చింతాహేతుత్వాదితిభావః - తేనిశ్వాసవాతాః ॥ ౯౯ ॥

గాత్రంకమలంకర్యానిధింకామం ॥ అల్పాశ్శాబ్దయోరుదాహరణద్వయంపూర్వోత్తరార్థయోర్వైద్యం ॥ ౯౮ ॥ అథక్రమాలంబనేన శృంఖలాన్యాయమాలానాగరణ మాలాదీన

— ❀ కారణమాలాలంకారః ❀ —

లంకారాన్లక్షయతి ॥ పూర్వపూర్వంయత్రభజేదుత్తరోత్తరహేతుతాం ॥ తస్మాత్కారణమాలాఖ్యమలంకారంప్రచక్షుతే ॥ కేచిత్తద్వైపరీత్యేషపోషకత్వేపితంపరే ॥ ఉత్పత్తాపోషణేవాకారణత్వస్యానపాయాదితేషామభిప్రాయః ॥ తేనాస్యచత్వారోభేదాః ॥ తస్మాద్విజ్ఞాత్రముదాహ్రియతే ॥ లంకాదృశ్యద్విప్రసరఘటాకర్ణ రాశావిలోలాస్పర్శస్త్రీణాం భృశమజనయన్స్త్రీన్మనిశ్వాసవాతాన్ ॥ ఇంధాంబమౌరీఘకులపలే త్వత్ప్రీతాసానలంలేతేనప్లుప్తందశముఖభుజాకంధాశ్రేణ్య

— ❀ మాలాదీపకాలంకారః ❀ —

రణ్యం ॥ ౯౯ ॥ పూర్వపూర్వత్వతోఽగ్రంభజేచ్ఛేదుత్తరోత్తరం ॥ తస్మాత్కారణమాలాదీపకాఖ్యమలంకారంబుధాజగుః ॥ యథా ॥ భూమియావనమాతినోజ్జనకజాలావణ్యశృంగారయోష్టాభ్యాంకాదనచానులిపదనస్పృంగీభిరింగీకృతా ॥ కందర్పోవప్యభేదతాభిరమునాబాజైర్బభూషేధనుస్తేనావ్యుష్విచార్యైర్వ్యకవచంరామస్యభిన్నంషణః ॥ ౧౦౦ ॥ పూర్వస్య

మాలాదీపకంబుధాయతి - పూర్వపూర్వత్వేతి ॥ ఉదాహరణ - భూమియావనమాతినోజ్జనకజాలావణ్యశృంగారయోష్టాభ్యాంకాదనచానులిపదనస్పృంగీభిరింగీకృతా - కందర్పోవప్యభేదతాభిరమునాబాజైర్బభూషేధనుస్తేనావ్యుష్విచార్యైర్వ్యకవచంరామస్యభిన్నంషణః ॥ ౧౦౦ ॥ పూర్వస్య

ప్రసత్ - యత్ర వాచ్యేతచేత్ || ఉదాహరతి- బ్రహ్మాండేతి || సప్తమ్ ||
౧౦౧ || ఏకావళింబతుయతి- విశేషణమితి || ఉదాహరతి- రామబాహురి
తి- తచ్ఛార్వం || ౧౦౨ || కావ్యలింగాలంకారంబతుయతి- హేతోరితి || వ్యాక

—* సారాలంకారః *—

దపిపూర్వస్తాత్సారంచేదుత్తరోత్తరం । యత్రవల్ల్యేతత
తాగ్రముద్బుధాస్సారమలంకృతిం || యథా || బ్రహ్మాండసారో
భువనానిసప్తభూమండలీతేషుచసారభూతాతత్సారభూతా
నిపురాణీతేషుసారంపురంరాఘవబాహుగుప్తమ్ || ౧౦౧ || వి

—* ఏకావళ్యలంకారః *—

శేషణంపూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరముచ్యతే, ఏకావళిమలం
కారమూచితేతత్రపండితాః || యథా || రామబాహుశ్శౌర్య
భుర్యప్రసీత్యానిత్యమన్వితమ్ | నీతిర్విదైనసంపన్నా విత్తం
సత్పత్ర సాత్కృతం || ౧౦౨ || అథతర్కన్యామూలానా

—* కావ్యలింగాలంకారః, *—

వ్యలింగాదీనలంకారాన్లక్షయతి || హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే
కావ్యలింగంద్విధాహితత్ || యత్రహేతుర్వాక్యాన్తోవాప
దాన్తోవాభవమన్తార్థసమర్థకస్సన్యత్రకావ్యలింగం । త
చ్ఛోక్తరీత్యాద్విధాపదగతత్వేపివిశేషణత్వేనైవహేతుత్వం
కార్యం । యత్రపునస్తృతీయాదినాహేతుత్వభీర్వతత్రా
సావలంకారః | కింతుహేతుమాత్రిం చమత్కారాభావాత్ ।
నచాస్యానుమానాదభేదశంకా | జ్ఞాప్యజ్ఞాపకభావాభావాత్ ।
వ్యాప్తిపక్షధమతయోరనుపసంహారాచ్చ । సమర్థ్యసమ
ర్థకభావోహిప్రకృతేభిప్రీతః । నచాన్ధాంతరన్యాసాభేదశం
కా | ప్రకృతిసమర్థ్యసమర్థకవాక్యాన్థయోరాకాంతౌసద్భా
వస్యప్రయోజకత్వస్వీకారాత్ । అన్ధాంతరన్యాసేతుసమ

రోతి-యత్రేతి || జ్ఞాప్యజ్ఞాపకేతి-అత్రేతి శేషః - వ్యాప్తిపక్షధమతయో
రితి- అనుపసంహారాదవలంబనాత్ - తత్రేతి శేషః-ఉద్ధాపితాకాంతయే
తి- ఉద్ధితాకాంతౌయోఅభావేవీతిభావః || పదార్థ హేతుకముచాను

మూఢాభితి॥ ద్విషఃఖరదూషణాదయః॥౧౦౩॥ వాక్యాన్త హేతుకముదా
హరతి-లంకేశేతి॥రింగద్భిస్తరంగగజైర్బంధురస్యోన్నతానత్యోసింధుబం
ధోస్సముద్రస్యనిశ్చేషశోషణేనవిభీషణోభయంకరోద్వప్తసారశ్చ॥౧౦౪॥

ధ్యసమర్థకవాక్యాన్తయోగాకాంతౌభావాత్ । కథంతస్మి
సమర్థనం । ఉత్థాపితాకాంక్షయాపితదుషపక్షైః ॥ పదగతం
యథా ॥ మూఢాస్త్యామేవనున్వానారాసుఘ్నంతిద్విషామి
ధః । పలాయంతేస్తనక్వాపిపశ్యంతిశ్చసమంతతః॥అత్రభాగ్రిం
తత్త్వంహేతుః । సచవిశేషణత్వేనైవరిపూన్యశినప్తి ॥ ౧౦౩ ॥
వాక్యగతంయథా ॥ లంకేశికీంకరగజైస్సహయాహిమారం
దంతోయమాపతతిరాఘవకాండవహ్నిః । రింగజైరంగగణబం
ధురసింధుబంధునిశ్చేషశోషణవిభీషణదృప్తసారః ॥ అత్రలం
కేశపలాయనరూపసాధ్యేప్రథమపాదవాక్యాన్తేతదుత్తరవా
క్యేనహేతుర్నిరూపితః॥ ౧౦౪ ॥ అత్రవ్యావర్త్యతయాబు

—* అన్ధాంతరన్యాసాలంకారః *

ద్ధిన్తయో రన్ధాంతరన్యాసానుమానాలంకారయోగభాంత
రన్యాసలక్షయతి ॥ సామాన్యంవాచిశేషేణవిశేషోవాతద
న్యతః । సమర్థతేయత్రతత్త్వాన్ధాంతరన్యాసశ్చుచితః॥అ
త్రసామాన్యవిశేషయోర్వాచ్యత్వంద్వైష్టాంతాలంకారేతుసా
మాన్యయోగేవవాచిశేషయోగేవవాచ్యత్వమిత్యనయో
ర్భేదః । అయంద్వివిధోపిసాధర్మ్యవైధర్మ్యాభ్యాం ప్రవర్త
మానశ్చతుర్విధోభవతి॥ తత్రసాధర్మ్యాత్సమాన్యేనవిశేష
సమర్థనంయథా॥ ॥ రామత్వతగ్రిడంబరాత్త వభుజాదోష్ప
క్షిప్తకాత్యేయకాశ్చంత్రస్తానకులాచలానపి సమారోఘం
యతంతేద్విషః॥ వీక్షుంలేచనకుండలీగ్రఘటితశ్రీఖండకాం
దాంస్తథాస్త్రాయస్త్రానముపైలివైరినదృశాత్కృష్ణునస

అన్ధాంతరన్యాసలక్షయతి- సామాన్యమితి ॥ సామాన్యేనవిశేషసమర్థ
నముదాహరతి- రామేతి ॥ త్వతగ్రిణాండంబరాదాండంబరాత్కృష్ణుర్భి
గః- అభిరేకాతరత్రస్మద్భిరుభిరుకీలుకాభివ్యసరః- అత్రచతుర్థపాద

వాక్యాధైకసామాన్యరూపేణపూర్వవాక్యాగ్రస్యవిశేషరూపస్య సమర్థ
సంకృతం॥ ౧౦౫॥ ఏశేషేణసామాన్యసమర్థనముదాహరణి-జగదితి॥ అ
యాదగచ్ఛత్ - కాందిశీకోభూదితియావత్ - అత్రోత్తరవాక్యాధైక
ఏశేషరూపేణసమర్థసంకృతం॥ ౧౦౬॥ ఎవంసాధర్మ్యేణోదాహృత్యవై
ధర్మ్యేణోదాహరణి- శేషేణైతి॥ సమీరణభుజాఅనిలాహారేణ-జాతిస్స
భావాద్వాయుభృత్కేణచ- శుచినాపరిశుద్ధేనధవశవదైనవ-స్థిరేణనిశ్చల

మస్తాదపి॥ ౧౦౫॥ సాధర్మ్యద్విశేషేణసామాన్యసమర్థసం
యథా॥జగత్త్రితయజిత్యరోవ్యపజయీకుతర్పిద్భువేదవశ్యమి
తినిశ్చయాదనుమిమీనుహేమీనయం॥సతాదృగపిరావణోమ
రవరోవ్యయాగ్ధంగవావ్రఘుక్షీతిపపుంగవాదహహసం గర
ప్రాంగణై॥౧౦౬॥ వైధర్మ్యతానూన్యేనవిశేషసమర్థసం
యథా॥ శేషేణదుర్లభరఘూద్వహబాహుసామ్యసిద్ధ్యేన
మీరణభుజాశుచినాస్థిరేణ । కూమాననేనచతపత్రియిలేచి
రేణకోవానమలకభృతమేపికరోతివాంఛాం॥ ౧౦౭॥ వైధ
ర్మ్యద్విశేషేణసామాన్యసమర్థనంయథా॥ అన్యద్వస్త్య
న్యవస్తుప్రకృతిమనుభవత్యేవహేతోఃకుతర్పిత్వశ్చాదైవ్యస్తు
ప్రాగ్వప్రకృతిమనుసరత్యేవహేతోఃపరస్యైత్ । యోషాపా
షాణభావం గకిముగతవతీగౌతమోన్యూన రోషాప్రామాణ్య
వానయోషాపునరపికిమభూద్రామపాదాబ్జరేణోః॥ ౧౦౮॥

—* అనుమానాలంకారః, *—

అనుమానాలంకారంలక్షయతి॥ సాధ్యసాధనమాతోక్తావను

మానముదీరితం॥తర్కానుమానరూపాభ్యాంతప్రేక్ష్యప్రద్య

చిత్రైః-అచంచలేనయ- కూమాననేనకూర్మాసనోపపప్టేన ఆదిహాస్య
పరిభాగస్థితేనచ- అశ్రచతుర్థపాదేసామాన్యస్యవైధర్మ్యప్రవృత్తిః॥
౧౦౭॥ అన్యదితి॥ గౌతమసోమ్యూతరోషాదధికామనూత్ - అత్రోత్తరా
ధైకేషన్యవైధర్మ్యం॥ ౧౦౮॥ అనుమానాలంకారంలక్షయతి - సాధ్య
తీ॥ వ్యాపకస్యధర్మణ్యయోగస్యవచ్చేదసాన్యాయ - వనస్పత్యస్య సహ
సత్త్వం ౭వయోద్వ్యవృత్తి ర్యేనత్త్రివయోసహితోమనోవిషయః -

యత్ర సాధ్య ప్రతీతయో సాధనం నిర్దిశ్యతే తత్రానుమానాలంకారః- ద్వయోద్వివిధా॥ వివృణోతి-యత్రేతి॥ తహితరానుమానాదస్య కింజలక్షణ్యమిత్యాశంక్యాహ-కించేతి॥ కించకింత్యర్థః॥ ఉదాహరణి-సీతేతి॥ హేరాఘవ-తవాసిలతాసీతైవ-నోచేత్-అయోనిజాతనుర్యస్యాస్యాతథోక్తాపక్షే-అయఃనిజతనుర్యస్యాఇతి-దనుజానామాతి-హేతుశ్చ కథంస్యాత్-యద్వా-ఉరగీఫణిని-హియస్మాత్-పృథుభుజంగతయామహాసన్ని

యాభవేత్॥ యత్ర కించిత్ జ్ఞాప్యం నిర్దిశ్యతస్య జ్ఞాపకతయా-
 ౭ న్యనిర్దిశ్యతే తత్రానుమానాలంకారః॥ అత్ర మాప్రచా
 వ్యాప్తిపక్షధర్మతయోః ప్రదర్శనం నిరస్యతే । తయోః ప్రద
 శః సేతరానుమానత్వాపాతాత్ । వస్తుతస్తుతాభ్యామ
 శ్రభవితవ్యమేవ । తదభావేకావ్యలింగాభేదాపత్తేః । కించా
 శ్రకవినిర్మితచాతురీ మహిమాన్వలేషయాపకాపహ్నవాదిశ
 యోక్త్యాద్యాలంబనేనానుమానోత్థానేన తార్కికపరిపాటి
 కశంకాఇతిచమత్కారకారితాస్యస్యోపపశ్యతే । అథ్థావత్తిభే
 దంతత్రైవివత్ప్రాయః । ఇదంతరగూయాపేణానుమానయాపేణ
 చద్వేధాప్రవర్తతే॥ యథా॥ సీతైవరాఘవతవాసిలరాకశం
 స్యాన్నోచేదయోనిజతనుర్దనుజా ర్హిహేతుః॥ యద్వోరగీపృథు
 భుజంగతయా-దనయాహినిర్ముక్తయామహురపాయ సరా
 సువాయుః॥ అత్ర పూర్వాద్ధేతరగూయాపేణోత్తరాద్ధేహిశబ్దే
 నహేతుత్వద్యోతనాదనుమానయాపేణచప్రవృత్తిరితివ్యేం ।
 పూర్వాద్ధేఅసిలతాయాసీతాయాపత్వం ద్వితీయాద్యే భు
 జంగీత్వంచవ్యాపకం । అయోనిజాకృతత్వామరనాశవైశి

త్వేనోపలక్షితయా- నిర్ముక్తయాముక్తకంచుకయా- అనయాపరేషామ
 న్యేషామసువాయుః పాణివాయుర్ముహురనేకకృత్వో-పాయపీతః - ప
 త్నే-పృథుందీను-భుజంగతయా-నిముక్తయాకౌశాన్నిర్గతయా-పరే
 షాంశత్రాణామసువాయురితి॥ యోజయతి-అత్రేతి॥ వ్యాప్యారోపేణ
 వ్యాపకారోపస్తరగస్త్రాపేణ-నన్నత్రకింవాపకంకిం వావ్యాప్యమి
 త్యత్రాహ- పూర్వాద్ధేతి॥ ఉభయోర్వాప్యవ్యాపకయోరిత్యర్థః -

సపతేసపక్షభూతాయాంసీతాయాంవృత్తైర్వర్తనాత్ - పతేసపక్షభూ
తాయాంఖడ్గలతాయాంచవృత్తైర్వాప్తిః పక్షధమతావ తాభ్యాం-
సీతారూపత్వం- వ్యాపకభూతమితిభావః-గమయతి-అయంభావః-యథా
వర్సతేభూమోవహ్నిం జ్ఞాపయతితదై వాసిలతాయామయోనిజా కృతి
త్వాసురనాశవైశిష్ట్య రూపంవ్యాప్యమపిసీతారూపత్వరూపవ్యాపకంజ్ఞా
పయతీతి-తథాచపూర్వాద్ధైతరగరూపతా||లాఘవార్థమన్యత్స్వయమూ
హ్యమిత్యాహ- ఉత్తరాద్ధైవీతి || ఉరగీసపక్షః-ఖడ్గలతాపక్షః-ఉరగీత్వం

ప్ర్యంవ్యాప్యం! ఉభయోస్సపతేసీతాయాంవృత్తైఃపతేఖ
డ్గలతాయాంవృత్తైర్వాప్తిపక్షధర్తతాభ్యాంఖడ్గే సీతారూ
పత్వంగమయతి, ఉత్తరాద్ధైవ్యేవంవేద్యం||౧౦౯||అథాపత్తిం

—* అథాపత్త్యలంకారః *—

లక్షయతి||కష్టింశ్చిదథేనిష్పన్నేయద్యథాంతరమాపతేత్ |
దండాపూపనయేనాథాపత్తిప్రత్యక్ష్యలంకృతిః|| నచకేనచిద
థేనకస్యచిదధస్యజ్ఞాపనసామ్యా దస్యానుమానాం తర్భా
వశ్శంక్యః| సమానన్యాయోహ్యథాపత్తిఃప్రయోజకః| నచ
సమానన్యాయస్యవ్యాప్తిరూపతా| అనుమానంతువ్యాప్తిము
పజీవ్యప్రవర్తతే|తతోనతత్రాస్యాంతర్భావః | ఆతేపాంత
ర్భావస్తువక్ష్యమాణతల్లక్షణాదేవనిరసనీయః | అయమలం
కారః ప్రకృతాదప్రకృతాతేపిప్రకృతాత్ప్రకృతాతేప
శ్చేతిద్విధా || యథా || జగత్త్రితయజిత్వరంకిల దశాన
నంసత్వరం జిగాయసమరాంగణే కిముతదైత్య మాత్రంవి
భుః | సీతజలధిర్దునిర్వడితివిద్విషన్నిల్వలం నిపాతుమి

వ్యాపకం- భుజంగతానిమూక్తత్వాసుహరణవై శిష్ట్యంవ్యాప్యం||౧౦౯||
అథాపత్తింలక్షయతి- కష్టింశ్చితి|| యథాదండభక్షణాదపూప భక్షణమ
థాదావతితంతద్వతగ్స్యచిదధస్యనిష్పత్తౌ తత్సామర్థ్య రూపాత్సామా
న్యన్యాయాదథాంతరమాపతీయదిసోయమధాపత్త్యలంకారః|| అను
మానాంతర్భావంవారయతి-నచేతి|| కుతశ్చత్యతభిహ- సమానేతి || అద్య
ముదాహరతి- జగదితి || దైత్యమాత్రంసామాన్యదైత్యంబిగాయోకిముతి

కిమువక్తవ్యం- అత్రదృష్టాంతమాహ- నిపీతేతి- ఇల్వలమిల్వలాఖ్యం దా
నవంబిద్విషన్మునిరగస్త్యః-పల్వలంనిపాతుమలంసమర్థఃభవతిఖలు || యో
జయతి- అత్రేతి || ౧౧౦ || ద్వితీయముదాహరణి- భంగేతి || హేరామహ
ర్దేణరాక్షసతుపణతుమోయమిత్యానందేనకంపితేశిరసియాగంగాతస్యా
స్తరంగాణామారవైర్ధ్వనిభిరుపలతీతస్సక్-స్ఫుటానాంవాచాంభరేణా

హేలయాభవతి ఖల్వలంపల్వలం || అత్రపాక్రణికోరా
వణజయోఽపాక్రణిక మసురమాత్రజయం కైముతికన్యా
యేనార్థాదాక్షిపతి || ౧౧౦ || భంగోద్భూతవిరావడంబర
భరైర్భ్రష్టేండ భంగావహైః కోదండంనిజమిందుఖండమ
కుటోబుధ్వాభవప్థండితం | అస్తాపీత్రిలహర్షకంపితశిరోగం
గాతరంగారవైస్త్యంరామస్ఫుటవాగ్భరేణకిముతాసన్నాజ
గన్నాయకాః || అత్రప్రకృతశివవృత్తాంతఃపాక్రణికసీతా
స్వయంవరాయాతసర్వసర్వంసహాపతిస్త్రుతి మథా దాపాద
యతి || ౧౧౧ || ఆక్షేపంలక్షయతి || ఉక్తంవావత్సమాణంవా

—* ఆక్షేపాలంకారః *

ప్రకృతంప్రతిషేధ్యతే | కంచద్విశేషంద్యోగయితంతత్రా
క్షేపంప్రచక్షతే || అత్రప్రకృతస్యప్రకృతత్వాదేవవిధానా
ర్హస్యక్రియమాణోనిషేధోబాధ్యమానతయా ఆభాసీభవి
న్విధిమాక్షిపతి | సోయం నిషేధఉక్తవత్సమాణవిషయాయా
స్వోపజీవినమాక్షేపమపిద్విధాభినత్తి | తతోక్తవిషయోద్వి
విధః | వస్తువిషయఃకథనవిషయశ్చేతి | వత్సమాణవిషయోపి
ద్వివిధః | సామాన్యరూపేణాభినిష్ఠితస్యవిశేషయావతయాకథ
ననిషేధః | అంశాంగీకారేణాంశాంతరనిషేధశ్చేత్యేవంచతు
ర్విధోయమాక్షేపః || యథా || రామోనభవతుధన్వితభాపిరో

విశయేనత్వామస్తాపీత్రిల-శిష్టంస్పష్టం || ౧౧౧ || ఆక్షేపాలంకారిలక్షయ
తి-ఉక్తమితి || యతోక్తస్యవత్సమాణస్యవాప్రాక్రణికశ్చేదవిధాన్య
మిష్టస్యాశివవినిషేధాస్పష్టస్యయోనిషేధోపలేపబోధాగ్ధమభిధీయమా
నస్సన్నాభాసీభవనిసఆక్షేపః- ఉక్తవత్సమాణవిషయ- తతోక్తమ

దేత్రితి॥ సుప్తం॥ యోజయతి- ఇహేతి॥ ౧౧౧౪ ॥ తురీయముదాహరతి- చంద్రశితి॥ ఏషః-చంద్రః కిం- న-చంద్రో-భవతీత్యథః- తత్రయక్షిమాహ- సచంద్రః పాక్షికకాంతిం- అయంతుసార్వకాలిక్షిమితిభావః-ఏవముత్తరత్రాపియోజ్యం- జలేనోదకేనమందేనచ ॥ యోజయతి-అత్రేతి ॥

స్యతే॥ ౧౧౧౪॥ అంశోక్తావంశాంతరనిషేధోయథా॥ చంద్రః కిమేవనసపాక్షికకాంతిమేతి పూమా కిమేవనసయాతిసభోగమార్గం । వహ్నిః కిమేవనజలేనసహనిమేతీత్యాన్యశ్యరాసుసుగుణై స్త్వయినీశ్వయస్సాస్యత్ ॥ అశ్రనిరతిశయతేజశ్శాలితయాశీతభానుభానుకృశానురూపతాయామేకదేశహంగీ కృత్యైకదేశాంతరనిషేధః క్రియమాణః ప్రసిద్ధైరపితేజస్విభిస్సోమాదిభిరపితత్వాన్యం దుర్లభమభూత్రి-ముతే తరైస్తేజస్విభిరితి రామతేజసో-వాఙ్మనస పదవిషయతావ్యభ్యతే ॥

—*వ్యాజస్త్యలంకారః*—

౧౧౧౫ ॥ ఆత్రైవప్రస్తావాద్వ్యాజస్త్యులంకారయతి ॥ యత్రవాచ్యాస్త్యుతిర్నిందానిందావాస్త్యుతిః సర్వయేత్ । తత్రవ్యాజస్త్యుతినామాలంకారంకవయోజగః ॥ యత్రాభిధీయమావానిందాప్రకృతేస్త్యుత్యేప్రమాణబాధితాసతీస్త్యుతిః సర్వయతి ॥ స్తుతిర్వానింద్యేతాదృశీనిందాం తత్రవ్యాజస్త్యుత్యలంకారః । వ్యాజస్త్యుతిశబ్దస్త్యుతేర్వాచ్యత్యేనిందాయావ్యంగ్యత్యేవ్యాజరూపాస్త్యుతిః । తథాతద్వైపరీత్యేవ్యాజేనస్త్యుతిరితిచప్రవర్తతే । ననుస్త్యుత్యేనిందాయాలప్రకృతాయాః శ్రీయమాణాయాప్రకృతస్త్యుత్యాత్రైవకన్యమేకత్ర పరత్ర స్తుతేర్నిందాత్రైవకన్యమిశ్యప్రస్తుతప్రశంసాన్యమేవేతచేత్యన్యం । స్తుతినిందాత్పకషిచ్చిత్వంతరగావలంబనేనవృథక్ష్మరిగణనమితి

౧౧౧౫॥ వ్యాజస్త్యుతిలంకారయతి-యత్రేతి॥ వ్యాకరోతి-యత్రేతి॥ స్తుతిశ్చేతి తాదృశీప్రమాణబాధితాసతీత్యథః- నిందాం- అన్యయతీత్యనవతతే నివిధాపివ్యాజస్త్యుతిరన్యభేత్యాహ-వ్యాజస్త్యుతిశబ్దశ్చేతి॥ నన్యస్యాః కథమప్రస్తుతప్రశంసాతోదైలన్యమిత్వాశంక్యసతభేదేనయోగ్యే దాభే

దావిత్యాహ- నన్వి త్యాది నా॥ నిందయాస్తుత్యభివ్యక్తిముదాహరతి-దారి
 త్రేయతి॥ విభూతిర్భుష్టసంపచ్చ-తన్వాత్రేణ కలితాన్యత్కా ॥ ౧౧౬ ॥
 స్తుత్యానిండాభివ్యక్తిముదాహరతి-త్వదుజ్ఞితానామితి॥ అతోభయేషాం
 మార్గణానామభేదాభిసంధిః-త్వయాఉజ్ఞితానాంత్యక్తానాం నిరాకృతా
 నాంచ - గుణచ్యుతానాం మార్గీగళితానాం సద్గుణవిహీనానాంచ- మార్గ

ప్రాంచః॥ నవీనాస్త్యభేదమేవాహుః॥ తత్ర నిందయాస్తుతి
 ధ్వనిర్యథా॥ దారిద్ర్యాహ్వయబాంధవైశ్చిరతరావస్థాయీభి
 ద్దస్త్యజైస్త్యంవిశ్లేష్య విభూతిమాత్రకలితాన్మౌత్వా విప
 శ్చిగ్గణాన్ । బద్ధాగాఢసుసంక్యసుధీరగుణైర్నిత్యంగభీరే
 కృపాకూపారేవినిమజ్జయన్రఘువతేదీనేదయాఘఃకథం ॥ అ
 త్ర శ్లేషరూపకమహిమానిందయాపరమకృపాఘృత్వరూపా
 స్తుతిరేవావగమ్యతే ॥ ౧౧౬ ॥ త్వదుజ్ఞితానాం రఘుసింహ
 సంఘాన్గుణచ్యుతానామపి మార్గణానాం । ప్రాణామిషైఃప్రీ
 ణయతాంరిపూణాంవిశ్రాంతంవణయితుంనశక్యం॥ అత్ర
 స్తుత్యానిండాధ్వనిః॥ ౧౧౭॥ అత్రాగ్రేపాలంకారే ఇష్టనిషే

—* విరోధాలంకారః *

ధేబాధితయావిరోధానుప్రవేశేనతస్మిన్ప్రావాదితః పరంవి
 రోధగర్భాలంకారపేటికాంతగతానవశిష్టానలంకారాన్లక్ష
 యతి॥ ఆభాసత్వేవిరోధస్యవిరోధాలంకృతిర్గృహేత్ ॥ యత్రా
 పాతతోవిరోధఃప్రతీతః పర్యవసానేపరిహారియతే తత్రవిరో
 ధాలంకారః । పర్యవసానేపియదివిరోధస్తతైవావతిష్ఠతే త
 దాదోషవచ । తత్రజాతేర్జాతగుణక్రియాప్రవ్యైర్విరోధేచ
 త్వారోభేదాః । క్రియాయాఃక్రియాగుణప్రవ్యైస్త్రయః ।

ణానాంసాయకానాంయాచకానాంచ - ప్రాణైరామిషేమాంసైశ్చ
 ప్రాణసమైరామిషేర్భోగ్యవస్తుభిశ్చ ॥ ౧౧౭ ॥ విరోధాలంకారంలక్ష
 యతి- ఆభాసత్వఇతి॥ వ్యాచక్షే- యత్రేతి ॥ విభాగమాహ-తత్రజాతే
 రిత్యాదినా॥ అత్రాయంసంగ్రహణోక్తః॥ క్రమాజ్ఞాతిగుణప్రవ్యక్రియా
 ణాంతత్తదాదిభిః । విరోధేదశభేదాన్సృశ్చతుస్త్రిభ్యైకభేదతత్త్వః॥ ఏక

త్ర దశాప్యదాహరతి- రామేతి॥ హ రామతవాసిః॥ భుజగస్సర్పత్ర
విరోధః- భుజంగవృత్తిత్యాభాసః- సోపిసర్పిపిడిగ్రశ్శంభురితిః రోధః -

గుణస్యగుణప్రవ్యాభ్యాందౌ॥ ప్రవ్యస్యప్రవ్యేజైకత్రుసం
భూయదశవిధోవిరోధాలంకారః॥ యథా॥ రామతవాసిర్భుజ
గస్సోప్యగ్రఃకామపూరకఃకాలః । సశుచిస్సపరాక్రాంతానిల
భోక్తాకలయతేపరాంకాస్తాం॥ అత్రదశవిరోధాలపిసంగృహీ
తాః । అత్రాసిర్భుజగత్రుజాత్యోర్విరోధః । అసిభుజగత్రు
యోగ్దాతివాచిత్యేనపరాపరభావశూన్యసామాన్యయోసా
మానాధికరణ్యాదర్శనాత్ । ఏవంప్రథమవిరోధస్ఫురః । స
చభుజగత్రుస్యకరగతత్వయాపార్థస్వీకారేతథాసీభవతి । ఏవ
ముత్తరత్రాప్యేకాథస్వీకారేస్ఫురతోవిరోధస్యాథాం త
రస్వీకారేతథాసీభవనం ద్రష్టవ్యం । సోప్యగ్రత్రుతచ్ఛబ్ద
త్వస్యశంభూవాప్రవ్యస్యచవిరోధః । ఉగ్రోపికామపూరకః
కాలశ్చేత్యత్రప్రవ్యక్రియయోర్విరోధః । శంభోకామదా
హకత్యేనకామపాలనక్రియాఽరోధాత్ । ఉగ్రశబ్దస్యదారు
ణగుణవాచకత్యేనగుణక్రియావిరోధః । దారుణతాగుణస్య
దుఃఖజనకత్యేనసుఖజనకత్వానుపపత్తేః । కాలశబ్దస్యయమప్ర
వ్యకాలిమగుణవాచకత్యేనశంభుయమప్రవ్యయోర్విరోధః ।
కాలశ్శుచిరిత్యత్రశుచిశబ్దస్యవహ్నిత్వజాతీశుక్లిమశుద్ధిగుణా
నాంవాచకత్యేనయమప్రవ్యశుక్లిమగుణయోర్విరోధః । య
మస్యకృష్టవర్ణత్వాత్ । తథాశుక్లిమకాలిమగుణయోర్విరో
ధః । కాలిమవహ్నిత్వజాత్యోశ్శపిరోధః । తథాసశుచిః ప్రా
క్రాంతానిలభోక్తాపరాంకాస్తాంకలయతేత్రుతచ్ఛబ్దజాతేర
నిలభుజిక్రియాయాశ్చవిరోధః । సహ్నరనిలసఖత్యేనతచ్ఛు
బిక్రియాయావహ్నిత్వజాతేశ్చసామానాధికరణ్య విరోధా
త్ । తథాఽనిలభుజిక్రియాయావహ్నిమదిక్పాలనక్రియాయా

భయంకరత్రుత్యాభాసః- ఏవముత్తరత్రువిరోధాభాసాబోధ్యా॥ దశవిరో
ధాలవ్యయగూత్రముముగాహృతాత్రుత్యాకయేనాహ- తదేవమితి॥ శ్లేషో

పథాపితః శ్లేషానుప్రాణితః॥ ౧౦౮॥ అశ్లేషమూలముదాహరతి - శతమ
ఖతి॥ స్పష్టం॥ అశ్రుభానుత్వశీతభానుత్వజాత్యోర్విరోధః - నానావింగ
త్వాద్యతూనాం నానాసూర్యత్వమితి నవోనవోభవతీతిచశ్రుతిప్రామా
ణ్యాత్ - యద్వాక్రవ్యవిరోధోవాబోధ్యః॥ ౧౦౯॥ విశేషాక్షివిభావనే

శ్చవిరోధః॥ శ్రీయాద్యయస్యాపిభుజగవరుణయోః ప్రతినియ
తత్వాత్॥ తదేవందశపిఠోపివిరోధాలంకారోత్ర నిరూపితశ్లే
షాపథాపితః॥ ౧౦౮॥ అయమశ్లేషమూలోపిసంభవతి॥ యథా॥
శతమఖముఖబద్ధిముఖముఖకమలానాం వికాసనేభానుః ।
అచ్ఛుతమసురముఖాంబుజః మీలనేరామశీతభానుత్వం ॥ అ
వైక్రస్యైవరామస్య భానుశీతభానుతాదాత్మ్యకథనాద్విరో
ధః ప్రతీతస్సచాభాసీభవతి॥ తత్రాదాత్మ్యస్యతమభయకార్య

— క్తిశ్చ విశేషాక్షి విభావనాలంకారా క్తిశ్చ —

కారిత్యేనాపచారికత్వాత్॥ ౧౦౯॥ విశేషాక్షివిభావనైలక్ష్య
యతి॥ సతికారణపాక్ష్యైవిశేషాక్షిః ఫలంనచేత్॥ తస్మిన్న
విద్యమానేపికార్యంస్యాచ్ఛేద్విభావనా॥ ఇహలోకమర్యాదా
తిక్రమేణకారణసద్భావేపికార్యానుదయరూపస్యవిశేషస్యో
క్తైర్విశేషాక్షితా॥ తథాకారణంపినైవకార్యస్యోద్భావనము
త్పాదనంవాచిభావనేత్యన్వగ్ధత్వమయోః॥ ఆతవివవిరోధపె
టికాసంగతిః ॥ ద్వయంయథా॥ శ్రీరామవీరతవవైరివరాంగ
నానాంవృష్టిర్భూవనయనేషువివాపయోదైః । చిత్రంనసా
శమయతిస్తనిరంతరాశధారాశతాముపగతాపితదంగతాపం
అశ్రుప్రసిద్ధకారణంమేఘంనిషిధ్యకార్యంనిక్షిప్యతే॥ అశ్రుప్రసిద్ధ
కారణంమఃఖమస్యైవ॥ తథాప్రసిద్ధజలధారాకారణేపితాప
శాంత్యభావోనిబద్ధః॥ అప్రసిద్ధకారణంవైశ్చింత్యంనాస్యైవ ।

అమయతి సతీతి॥ వ్యాకరోతి-ఇహత్యాదినా॥ ఉభేఅప్యదాహరతి-శ్రీరా
మేతి॥ వైరివరాణామంగనాస్తాసాం-నిరంతరాశమవిచ్ఛేదంయథాతథా
ధారాశతాంధారావాహిత్యం - అశ్రుపూర్వాగ్ధంవిభావనాయాఉత్త
రాగ్ధంపిశేషాక్షిశ్చేదాహరణం॥ అతేత్ర-ఉపాత్తనిమిత్తేఉదాహృతే ఇ

త్యగ్ధః- అనుపాస్త్యమిత్తైతూదాహరణమంతరేణుబోధే ఇత్యాహ - ఇ
తరప్రభేదయోరితి॥ ౧౨॥ విషమాలంకారంలక్షయతి- హేతోరితి॥ ఇ
క్షణస్యవిసదృశకార్యస్యోత్పత్తే॥ అద్యముదాహరతి- రఘురాడితి॥ ద్విష
తాముద్విషద్యిజృంభమాణం యచ్ఛలంసైన్యంతరేవ సముద్రప్రస్థజీవన

నిమిత్తోపాదానానుపాదానాభ్యామనయోద్వైవిధ్యం॥ అత్ర
వైరిసంబంధరూపస్యమిత్తస్యోపాదానాదేకః ప్రభేదఉదా
హృతః । ఇతరప్రభేదయోరేతద్వైపరీత్యేనోదాహరణేను

—* విషమాలంకారః *

బోధే॥ ౧౨॥ విషమాలంకారంలక్షయతి॥ హేతోర్విలక్షణో
త్పత్తేఘటనేవవిరూపయోః । అజ్ఞజననేదస్యాద్విషమాలం
కృతిస్త్రీధా ॥ ఏహంత్రయాణామపిభేదానాంవైషమ్యగర్భ
త్వాద్విషమశబ్దప్రవృత్తిః । కారణవిలక్షణకార్యోత్పత్తౌపర
స్పీరవిరూపఘటనేఇప్తప్రాప్తయేవ్యాప్రియమాణస్యానిప్తని
ష్పత్తౌచక్షరోభస్యజాగరూకత్వాత్పైటికాసంగతిః । తత్రకా
రణవిరుద్ధకార్యోదయోయథా ॥ రఘురాట్ప్రణాపబడబాస
లాద హేమోద్విషమద్విషదృశసముద్రజీవనం । రభసేనశోష
యితుముద్యతాదభూద్రణరంగభూష్టనకబంధబంధురా ॥ అ
త్రజలశోషకాదృడబాసలాజ్జలోదయలక్షణవిలక్షణకార్యోగ
యః । రూపకశ్లేషానుప్రాణితాయంప్రభేదః ॥ ౧౨॥ కాకు
ఢ్నకరగృహకకోమలమరగపైస్త్యమస్తాదృశోగ్రసమరేకేసు
రేప్రవృత్తిః । బద్ధంవృథంవ్యవసితోవిసతంతుపాతైస్సంవ
ర్తసాగరతరంగమతంగజేంద్రాన్ ॥ ఇదంతరామంప్రతిరావణ
వచనం । అత్రవిరూపయోర్ద్వైవిధ్యప్రబలయోర్యగ్ధఘటనా ॥
౧౨॥ యాన్యాత్మరక్షణకృతే నిశితానిశస్త్రాన్యాదాయ

మేవజీవనంజలం- ఘనానిసాంద్రాణికబంధాన్యేవజలానితైర్బంధురా॥
యోజయతి- అత్రేతి॥ ౧౨॥ ద్వితీయముదాహరతి- కాకుఢ్నేతి॥ రేకా
కుఢ్న-కరగృహకాకుళీరాఇవకోమలాయేమరగటాపైస్తాకం - అస్తాదృ
శామహావీరేణేతిభావః - సంవతక సాగరతరంగాఇవమర్పిరోద్ధాయము

తంగజేంద్రాప్రిన్ || ౧౨౨ || తృతీయముదాహరణి - యానీతి || సంకటపడే
సన్నద్ధస్థానేముక్తైస్త్రాసాన్త్యైకైస్తైశ్చస్త్రైరేవవిశేషుర్వి నాశమాపుః ||
౧౨౩ || సంగతి ప్రదర్శనపూర్వకం సమంలక్షయతి - సమానయోరితి || వి

యోధుమభిజగ్దురరాతివీరాః । రామంవిశేషురవసీశమవే
త్యముక్తైస్త్రైరేవసంకటపడేచకితాద్రవంతః ॥ అత్రరిపూ
ణాంశితహేతిధారణమాత్మరక్షణకారణం నాభూదితియత్త
త్తావవాస్తాం ప్రత్యుత నిధనసాధనమేవా భూదిత్యనిష్ఠనిష్ఠ

— ❀ సమాలంకారః ❀ —

శ్రిః || ౧౨౩ || అథవిరోధమూలాలంకారత్వాభావేపివిషమా
లంకారద్వితీయప్రభేదవిపర్యయరూపతయా తత్ప్రస్తావాత్స
మాలంకారంలక్షయతి || సమానయోశ్చేద్ధుటనాసమాలంకృ
తిరుచ్యతే || అస్యవిషమవైధర్మ్యరూపత్వాద్విషమస్యచత్రి
విధత్వాద్విరూపఘటనాత్తక విషమప్రభేద ప్రాతిభిప్యేవా
న్యోన్యానుగుణవస్తుఘటనాత్తకవిషమాలంకారస్యోప్రభే
దఃపరిగణితఃప్రాచీనైః । అపరేతువిసదృశకార్యోత్పత్తివైధ
ర్మ్యేణాపిసమాలంకారప్రభేదం సరూపకార్యోత్పత్తి ముఖే
నావతారయంతి । అనిష్ఠనిష్ఠత్వైధర్మ్యోత్పాదనమవైచి
త్యాత్మనైర్వైరపుష్పేక్షితం || అనుగుణఘటనాయథా || అ
న్యోన్యానుగుణోయోగోజానకీరఘురామయోః । రేజేప్ర
త్యగ్రతారుణ్యలక్ష్మీశృంగారయోరివ || ౧౨౪ || అనుగుణకా
ర్యోత్పత్తిర్యథా || రామతవఖడ్గధూమఃకోవలతాపింఛపల్లవ
శ్యామః । ఉచితంమలిసీమరుతేరిపుధరణీభృద్యశోముకురం ||

— ❀ అధికాలంకారః ❀ —

౧౨౫ || ఆధారానానుగుణ్యంచేదాధేయస్యాధికంభవేత్ ||
ఆధారాధేయయోరానుగుణ్యాభావోపి విరోధదస్తహస్తప

వృణోతి - అన్యోత్పాదినా || ఉదాహరణి - అన్యోన్యేతి || ప్రత్యగ్రతారు
ణ్యలక్ష్మీశ్చ శృంగారస్సంభోగశృంగారశ్చతయోరివ || ౧౨౪ || రా
మేతి || ఖడ్గవివధూమః || ౧౨౫ || అధికాలంకారంలక్షయంతి-ఆధా

రేతి || అథారస్యబృత్వమాధేయస్యమహత్త్వంచయదీత్యర్థః || ఉదాహరతి- రామేతి || రామస్యప్రతాపాశ్చయశాంసితేమాం- కారణభూతాత్యంతశబదంశబేదాద్వితరణవైచిత్రీవశాచ్ఛకార్యభూతస్యప్రతాపస్యయశసశ్చబహుత్వం- సంపిండితైరతిసంబాధైః-ప్రాదర్భురీమణిదర్పణౌఘేమణిదర్పణకాంతిపూరసదృశేహృదప్రవాహే || ౧౨౬ || అథాసంగతింలక్షయతి- అసంగతిరితి || ఉదాహరతి- కోణాఘాతఇతి || కొణోవాద

వేత్యస్యావ్యత్రనిరూపణం || యథా || రామప్రతాపయశసాం ప్రకరై రసంతై స్సంపిండితై రణుతరాండకటాహమధ్యే । అస్థీయతేకథమహూహిమహేమశైలవృష్టిహైరివహృదర్భురీమణిదర్పణౌఘే || ౧౨౬ || అసంగతింలక్ష

— ❀ అసంగత్యలంకారః ❀ —

యతి || అసంగతిర్హేతుఫలేభిన్నాధీకరణేయది || వ్యధికరణయోః కార్యకారణభావస్యవిరుద్ధత్వాదసంగతిః । నచవిరోధాంతర్భావశ్శంక్యః । సామానాధికరణ్యేవిరోధః వైయధిక్షరణ్యత్వసంగతిరితివ్యవస్థాపితత్వాత్ || యథా || కోణాఘాతఃకృతోఽఘాతేపటహేరామకేంకరైః । ద్విషాంహృదిభిదాంచకేఘాపంలేషాంచయోపితాం || ౧౨౭ || వ్యాఘాతంలక్షయతి || విహితేకేనచిత్రైకార్యేకనాపిహేతునా । తేనైవాన్యోన్యధయతితచ్చేద్వ్యాఘాత్యలంకృతిః || తేనైవహేతునాతస్యైవ కార్యస్యాన్యధాకరణే విరోధస్ఫుటేఽసంగతిః || యథా || మమైవవ్యాయోగేనరకాసురవిజయే || త్యక్తప్రభంజనాథమమాక్రాంతపురందరాలయంవీరం । శ్లా

నదండః- కోణోవీణాదివాదనమిత్యమరః - తస్యాఘాతఃప్రహరః - యత్రవరుషాఘాతస్తత్రైవభేదేననాదేనచభావ్యం - అత్రతుకారణస్యాఘాతస్యకార్యస్యభేదస్యనాదస్యచభిన్నదేశత్వమిత్యసంగతిః - లేషాంతాసాంచహృదయేభీత్యతిశయఃకరతలాస్ఫులసస్వాత్తచ్ఛభూదితిభావః || ౧౨౭ || వ్యాఘాతంలక్షయతి- విహితఇతి || స్పష్టం || సంగతింప్రతిపాదయతి- తేనైవేతి || ఉదాహరతి- త్యక్తేతి || త్యక్తోనిరాకృతఃప్రభంజన ఇత్య

ధమాయెనతం- ఆకాంతఃపురందరాలయాయెనతం- మృతేషుయధేషు
చర్వితాబహిఃముఖాదేవాద్యేనతం- ఏనంవీరంనరకాసురుంకింపురుషాః
కిన్నరాశ్లాగుంతే-ఏవంస్తుతిః- దరాలయంభయావాసభూతం-అశ్రవణవి
గతాశరావాచోయస్యశం-ఇరాభూవాక్సురాపుస్యాదిత్యమరః- మృతే
షుచర్వితంబన్ధిస్త్రాణవిశేషోయెనతత్తాదృశంముఖంయస్యశంతథోక్తం
ఏనంనరకంపురుషాశ్లాగుంతేకిమితిపదానాంవ్యస్తత్యేనిందాచేతిబోధ్యం

ఘం తేకింపురుషాశ్చర్వితబన్ధిర్ముఖంమృతేష్వనం ॥ అనేనప
ద్యేనజేమూతనామానరకాసురసారథిస్సుస్వామినంస్తుతిం
శ్చుతవాక్కృష్ణసారథిద్రూరుకస్తుత్యక్తప్రభమిత్యాదిరూపే
ణతదేవపద్యంపఠిత్యాస్తుతిమన్యథయతిస్త ॥ ౧౨౨ ॥ యుక్తిం

— ❁ యుక్త్యలంకారః ❁ —

లక్షయతి॥దుష్టుటాగ్ధస్యఘటనాచాతుర్వంయుక్త్యలంకృతిః॥
యథా ॥ సప్తసాలాన్తపాలాంత్రాలాంత్యకృదేకేనపత్రిణాః
సహస్రంచాతపత్రాణాంరావణస్యాలునాద్విభుః॥ అస్యదు
గ్ధుటఘటనాసామ్యాదవాఽతరసంగతిః ॥ ౧౨౩ ॥ అథభావికా

— ❁ భావికాలంకారః ❁ —

లంకారస్యలోకస్యవిహారమూలత్వేనవిరోధమూలత్వాభా
వేపితల్లక్షణపర్యాలోచనాయాంకథంచిన్విరోధస్ఫూర్తే
రవాంతరసంగతింమన్వానస్తల్లక్షణమాహ ॥ భవేద్యత్రా
చ్ఛతాగ్ధస్యవర్ణనాద్భూతభావినోః ॥ అపరోక్షాయమాణ
త్వంతస్రభావికమున్యతే॥ యత్రాచ్ఛతవస్తవర్ణనయాభూ
తభావినోరపివస్తనోర్భావకానాంహృదిభావనావశేనస్ర

గ్లోకస్యాస్యగ్రంథాంతరస్థస్యాపిస్వీయత్వాదుదాహరణత్వముచితమి
త్యామాతం॥ ౧౨౪ ॥ యుక్త్యలంకారంలక్షయతి- దుష్టుటాగ్ధస్యేతి ॥ ఉ
దాహరణి- సత్తేతి॥ సకృదేకదా ॥ అస్యాపివిరోధమూలాలంకారసంగతి
సంభవతీత్యాశయేనాహ- అస్యేతి॥ ౧౨౫ ॥ సంగతింయోజయన్భావి
కాలంకారంలక్షయతి- భవేతితి॥ వ్యాకరోతి- యతేతి॥అయంభావః -
యథా యోగినామైకాగ్ర్యిలక్షణయాభావనయాఽతీంద్రియార్థసా

తౌతాగరః-యథాపాంథస్యకామినీభావనయాప్రత్యతౌయమాణత్వం
తథాకావ్యతత్వవిదాంకావ్యతత్వగతాత్యద్భుతత్వానుసంధానప్రయుక్త
యాభావనయాఽతీతానాగతార్థసాతౌతాగరాయుజ్యతపవేతి || అలం
కారాంతరసాంకర్యశంకాంవారయతి-అధ్యవసాయాభావాదిత్యాదినా ||
ఉదాహరతి- రోషేణేతి || ధన్వదనురానమయతిసతి - సప్రసిద్ధః || యో

త్యతౌయమాణత్వంతశ్రభావికాలంకారః । అధ్యవసాయా
భావాన్నాయముత్ప్రేతౌఽతిశయోక్తిర్వా । భాగ్రితేర్వా
రసాదేర్భావ్యత్వస్య వాత్రాభావాన్నభాగ్రితిమన్రసవ
దాద్యంతర్భావః । భావనావశేనహృదితతైవోదీయమానతే-
యానవిరోధాభాసలాపి || యథా || రోషేణశోణంశృక్ష్ణ-
ణంకృత్వా రామేనతాదృశః । ఉదన్వానప్యభూధన్వాధన్వా
నమయతిక్షణాత్ || అత్ర సకలనదీపయఃపూరవిశ్రాంతిభూమి
తయాకదాచిదప్యసంభావిత శోషణస్యామిత స్యాభేర్వరుభూ
మితాద్భుతార్థోక్త్యాతథాభావనాయామిషరొక్షతాధీరితిభవ
తిభావికత్వం || ౧౩ || అన్యోన్యంబలక్షయతి || తత్రాన్యోన్యంమిథో

— అన్యోన్యాలంకారః —

యశ్రకార్యకారణతాభవేత్ || ద్వయోఃపరస్పరౌపకార్యో
వకారకభావేపివిరోధస్యల్పప్రసరతయాసంగతిః || యథా ||
గుణైర్విభూషితోరామస్తేవరామేణభూషితాః । రత్నైరివ
స్వగ్లతైలస్వగ్లతైలేనరత్నవత్ || ౧౩ || విచిత్రంబలక్షయతి ||
విచిత్రంస్యాద్వర్ధస్యఫలస్యాప్యైస్సమున్యమః || యథా || పర
మాన్నత్యలాభాయసర్వసర్వంసహాధిపాః । నమంతిరఘువీర
స్యపాదపీతాగ్రభూతలే || తస్యకారణపరీతకార్యోత్పదా

జయతి- అత్రేత్యాదినా || ౧౩ || అన్యోన్యంబలక్షయతి- తత్రైతి || సంగతిం
యోజయతి- ద్వయోగితి || ఉదాహరతి- గుణైరితి || రత్నానీవరత్నవత్-
లభ్యోదయశ్చంద్రవదిత్యశ్రవాణ్యభ్యాతం- తద్వనత్రాపిబోధ్యం || ౧౩ ||
విచిత్రంబలక్షయతి- విచిత్రమితి || ఉదాహరతి- పరిమేతి || సప్తం || సంగ
తిదగ్గయతి- తస్యేతి || తస్యవిచిత్రాలంకారస్య || మనూచమభేదాభే

దంపరయతి- నచేతి॥ ఘతశత్యతహ- కారణేతి॥ ఉక్తంవైలక్షణ్యము
దాహరణయోజయతి- రాజాసశ్చితి॥ అశ్రునమనంకారణం - పరమాన్న
త్యంకార్యం- కిమితిసమంతీతికాక్వాననమంతీతికారణప్రతిషేధః- తద్వా
రాకార్యవై పరీత్యం - తస్మాన్నమనస్యకారణభూతస్యపరమాన్నత్యంవిప
రీతకార్యమితిభావః - యశ్రకారణనిషేధఃకార్యవై పరీత్యం గమయతిత

ద్విరోధస్ఫురౌపేటికాసంగతిః । సచాస్యవిసదృశకార్యో
త్పత్తిరూపవిషమాలంకారప్రభేదాభేదశ్చితివాచ్యం । కారణ
ప్రతిషేధద్వారాత్ర కార్యవై పరీత్యప్రతీతిః । కార్యవై పరీ
త్యప్రతీత్యాకారణనిషేధస్తతేలిఖిన్నవిషయత్వాత్ । రా
జానోయదిపరమాన్నత్యమభిలషంతికిమితితర్హినమంతీతి కాద
ణప్రతిషేధముఖనకార్యవై పరీత్యంవిచిత్రాలంకారవిషయః॥
విషమాలంకారేతుకార్యవై పరీత్యప్రతీత్యా కారణనిషేధవృ
ష్టిరితిధ్యేయం ॥౧౩౨॥ యథావా॥రామకాన్తుకజీమూతఃకు
లంవైరిమహీభృతాం । కన్తుంనిర్జీవనంఘోరశరాసారంప్రవ

— సామాన్యాలంకారః ౧౩౩ —

క్షతి ॥౧౩౩॥ సామాన్యంలక్షయతి॥సామాన్యంగుణసామ్యేన
యశ్రవస్తస్వంతరైకతా॥ యత్రైకస్యవస్తునోగుణసామ్యే
నవస్త్వంతరతాదాత్మ్యప్రతీతిర్భవతితశ్రసామాన్యాలంకా
రః॥ అశ్రగుణసామ్యేనేత్యనేనమితివ్యాప్యత్తిః । సహిమీలి
లితేగుణతఃపరేణపరతిరోధానం । అపితువస్తునావస్త్వంత
రాచ్ఛాదనమాశ్రం । సామ్యపదేనతద్గుణవ్యాప్యత్తిః । సహిత
స్యనేగుణసామ్యంనిమిత్తం । నచవ్యాజోక్తిః । వ్యాజస్యాను
క్షేఃకింతుతిరోధానాత్ । నాపహ్నవః । అనపలాపాత్ । అ

త్రవిచిత్రాలంకారః. యశ్రకార్యవై పరీత్యంకారణనిషేధంగమయతి త
శ్రవిషమాలంకారశ్చితివివేకః॥ ౧౩౨ ॥ ఉదాహరణంతరమాహ - రా
మతి॥నిర్జీవనంనిమ్పూరిణనిర్జలంచ-ఘోరం- శరాసారంబాణవహ్నం జల
వృష్టించ॥ ౧౩౩॥ సామాన్యంలక్షయతి॥సామాన్యమితి॥సమానగుణసం
బంధాత్సామాన్యం॥ వ్యాచప్టే. యత్రైతి ॥ అతసవేచి-సమానగుణసం

బంధాదేవేత్యర్థః॥ ఉదాహరతి-త్రైలోక్యఇతి॥ కలిఃకలహః-సాస్మయా
గళకంబళైః॥ ౧౩౪॥ సంగత్యయోజనపూర్వకంమీలనంలక్షయతి-మీలన
మితి॥ ఆద్యముదాహరతి-కనకేతి॥ కనకవస్త్రవ్యయోరామరామాయా
స్నేతాయాఃకలితయోశ్చోభమానయోశ్చకపోలయోఃకలావిలాసలక్ష్మీః
లావణ్యవిశేషసమృద్ధిః-నవచంపకావతంసస్యశ్రవణకలాపానాంకర్ణా

తవససామాన్యపదప్రవృత్తిః॥యథా॥ త్రైలోక్యేపివిజృంభి
తేరఘువతేశ్శుంభద్యశస్సంభ్రమేపేయద్రవ్యకృతః కలిర్దృ
వతయాసారీవకారిగతః । శాంతోవాహనగోచరశ్శివశచీ
ప్రాణైశ్చయోసాస్మయాపత్యై రాయుధవాహనభ్రమకృ
తోలక్ష్మీశవాగీశయోః ॥ ఇహరాక్షయశోధవళిమాసుధా
చంద్రికయోర్వృషభౌచైచ్చశ్శ్రీవసోశ్శుంభహంసయోశ్చభ
దప్తిరోహితః॥అతవీవస్త్రవత్వాదేర్ధేదకత్వముత్తం॥౧౩౪॥

—* మీలనాలంకారః *—

అతైతల్లక్షణవాక్యస్థపదవ్యావర్త్యనాం మీలనాద్యలంకా
రాణాంలక్షణాన్యాహ ॥ మీలనంవస్తునైకేన వస్తువంతరని
గూహనం॥ ఏతద్ద్వివిధం । సహజేనాగంతుకతిరోధానమాగం
తుకేనసహజతిరోధానంచేతి॥ యథా॥ కనకముక్తరరవ్యరా
మరామాకలితకపోలకలావిలాసలక్ష్మీః । తిరయతిసవచంపకా
వతంసశ్రవణకలావకలావకాంతిలీలాం॥ అత్రసహజేనకపో
లకాంతిరూపేణవస్తునాగంతుకచంపకకనకతాటంకాదిశోభా
రూపంవస్తుతిరోధీయతే॥ ౧౩౫॥ రామహేలిహతారాతికా
మిసేకుచకుంభయోః । ఉష్మాతిరోహితః పుష్పచాపశోకజ్వరో
ష్మణా॥ ఇహయువతికుచయోస్సహజ ఉష్మాటగంతుకేనకా
మశోకజ్వరోష్మణాతిరోధీయతే॥ ..... ౧౩౬॥

భరణానాంకలావస్యసమూహస్యచకాంతిలీలాంతిరయతీఅచ్ఛాదయతి ॥
యోజయతి-అత్రేతి॥౧౩౫॥ ద్విలీయముదాహరతి-పుష్పచాపాద్యశ్చో
కజ్వరః - ఇతఃపరంసంభోగసౌఖ్యంసంసంభవిష్యతీతిశోకాతిరే కస్తజ్జన్యో
నోష్మణా॥ ౧౩౬॥ తద్గుణంలక్షయతి॥తస్యణితి॥ ఉదాహరతి-విప్రంభ

॥ విస్రంభస్థితయోనిభయనివాసాయ- పాశ్చాత్యసామూహతాఃపశ్చా-
త్ప్రదేశస్థితప్రస్థోపరిభాగతాః॥ ౧౩౭॥ ఉదాహరణాంతరమాహ॥రా-
మతి- స్పష్టం॥ ౧౩౮॥ అతద్గుణంలక్షయతి॥ సతీతి॥ఉదాహరతి - తమా

—* తద్గుణాలంకారః స్థితిః —

తద్గుణస్వగుణత్యాగాత్ప్రబలాన్యగుణాహృతిః॥ అయమిహ
వివేకః॥ యత్ర సమానగుణసంబంధేనత్యేవాన్యస్యాన్యగుణా-
చ్ఛాదకత్వంతత్ర సామాన్యాలంకారః॥ యత్రగుణవైసాదృ-
శ్యేనత్యేవదుర్బలనిజగుణహానేనసన్నిధిమహిమాప్రబలపర-
గుణస్వీకారస్తత్రతద్గుణాలంకారః॥ యత్రగుణోపాదానా-
వివక్షయావస్తునోవస్తువంతరేణాచ్ఛాదనం తత్రమీలనాలం-
కారః॥ యత్రసాదృశ్యేనకస్యచిదపలాపస్తత్రాపహృషితి॥
స్వగుణహానేనతస్యపరస్యగుణాత్రేతితద్గుణపదప్రవృత్తిః॥
యథా॥ విస్రంభస్థితయోభువోవధిగిరేః పాశ్చాత్యసామూహ-
తానిశ్యధ్వాంతమసీచులీమసతమా రామస్యవిద్వేషిణః॥ కీ-
ర్త్యా హారపటీరహీరచరస్ఫూర్త్యా విప్రప్రాబతత్యక్త్యాకా-
ణ్డ్యమనాదిసిద్ధసపితేస్ఫూర్తింయయుస్సాస్పటికీం॥ ౧౩౭
యథావా॥ రామకీర్త్యాధవళితేత్రైలోక్యవాహనేకలిః॥ బ-
భూవభర్గయమయోర్వాతాగోర్విర్విశిశాన్తిః॥ ౧౩౮

—* అతద్గుణాలంకారః *—

ఏతత్ప్రతిపత్త్యాదతద్గుణంలక్షయతి॥ సతిహేతోపరగుణాస్వీ-
కారేస్యాదతద్గుణః॥ హేతుస్సన్నిధిఃప్రబలగుణస్య॥ అన్యకా-
ర్యకారణభావానాదరాన్నవిశేషక్యంతర్భావశంకా॥యథా॥
తమాలదళనీలాభిఃకీర్తిభిశ్శత్రుభూభృరాం॥ రామకీర్తిఃపరీ-

—* వ్యాజోక్త్యలంకారః *—

తాపిపరిభాగంప్రవద్యతే॥ ౧౩౯॥ వ్యాజోక్తింలక్షయతి॥య-
త్తేనసంవృతంవస్తుకుతచ్ఛిద్వివృతంయచ॥ నిగూహ్యతేన్యచిద-

తేతి॥ కీర్తిభిః-విపరీతలక్షణయాలయగోభిః-పరభాగంధావహ్యానిశయ-
కరభాగోగుణోత్క-ప-ఇత్యమరః॥ ౧౩౯॥ వ్యాజోక్తిఃలక్షయతి॥య-
త్తేన

నేతి॥ ఉదాహరతి॥ శ్రీరామేతి॥ హేత్విరామః॥ ౧౪౦॥ స్వభావోక్తిం
క్షయతి॥ స్వభావోక్తిరితి॥ చారుసవ్యగ్రామ్యం- యథావదన్యూనా
తిలేకణ- వస్తునోవస్తుస్వభావస్యవర్ణనం॥ ఉదాహరతి- వత్సోజేతి॥వల్ల

యావ్యాజోక్తిస్త్రకభ్యతే॥ నన్వపహ్నపాలంకారాదస్య
కథంభదృతిచేదుష్యతే॥ తత్రహిప్రకృత స్యాప్రకృతసాదృశ్య
లక్షణఫలకటాక్షేణప్రకృతమఫలప్యాప్రకృతమారోప్యతే॥ ఇ
హతుసేద్ధమేవసాదృశ్యంసాధనతయావలంబ్యహ్నపఃక్రియ
తే॥ తేనోభయోరప్యపహ్నవపూర్వకత్వావిశేషేపిసాదృశ్య
ఫలత్వసాధనత్వాభ్యాంభేదః॥యథా॥శ్రీరామాపరిమేయవై
భవభవద్ధాటిభటైరుద్భుతైస్సాన్వితాత్యాన్వహతోహతాన్వ
భిహితానాకర్ణయంతోద్విషః॥త్వద్భిత్వాజనితాన్వకంపజడి
మశ్వాసాశ్రుమోహాదికాన్భావాన్భంభువిపద్వ్యధాప్రకట
నోపాయైస్సమాచ్ఛదయత్॥ ఆశ్రరామభగ్రభయజనితాః
ప్రకంపజాడ్యాదయోభావాయత్సేనసంవృతా అపికథంచద
భివ్యక్తాబంధువియోగశోకాభినయేనసహ్నుతాఇతిభవతివ్యా
జోక్తిః॥౧౪౦॥ అథోక్తిత్వసామ్యాత్స్వభావోక్త్యాదీన-

—* స్వభావోక్త్యలంకారః *

తివిదలంకారాన్లక్షయతి॥ స్వభావోక్తిర్భవేచ్ఛారుయథావ
ద్వస్తువర్ణనం॥యథా॥మదీయేకంసవధనాటకే॥ వత్సోజాంగ
ణచుంచితుంచిరుచిరామావిభ్రీతీవల్లకీమీవద్దర్శిత బాహుమూ
లనుషమాతంత్రీసన్వృతంభీకృతైః॥ మంచస్పందితకుండలాల
కభరామాధుర్యధుర్యస్వరా కించితుకట్టలితేక్షణాస్త్రితము
భీకేయంశనైగ్దాయతి॥ ౧౪౧॥ మిథశ్చమత్క్రియాటాపో

—* ప్రశోత్తరికాలంకారః *

యఃప్రశోత్తరికాహిసా॥యథా॥భోతాగ్నాగ్రజకింసుకిం
నరరవేః కార్మ్యంకుతోదృశ్యతే సమ్మోహనముహుర్ముహు

కీంవీణాం॥ ౧౪౨॥ ప్రశోత్తరికాలక్షయతి- మిథఇతి॥ మిథోన్యోన్యం
చమత్క్రియాలవశ్చనుతాగ్రభావణం॥ ఉదాహరతి భోగ్యం॥ హే

శ్చ తేఽహితాశ్చ హతాహితాః॥ ౧౪౨ ॥ భంగ్యంతరేహోదాహరతి-కిం
శుకముఖమితి॥ కింవస్తుశుకముఖంశుకతుండం-కింశుకస్యపలాశకుట్టలస్య
ముఖమగ్రమిత్వ్యుత్తరం-కాంతమాం - ఆర్దింపీడాం-కామాతి-మనంగ
వ్యథామిత్వ్యుత్తరం- కశ్చాసౌనరశ్చకింనరస్తస్యగీతం - కిన్నరస్యకింపు
రుషస్యగీతమిత్వ్యుత్తరం - కశ్చాసౌపురుషశ్చకింపురుషస్తస్యముఖమితిప్ర
శ్నః- కింపురుషస్యముఖమిత్వ్యుత్తరం॥ ౧౪౩॥ అథోత్తరాలంకారం లక్ష
యతి- ఉత్తరమితి॥ పరిసంఖ్యాసాంకర్యశంకాంసవారయతి- అత్రేతి॥ వ్య

ర్భతకుతోబింబస్యనిర్భేదనాత్ । కేభిందంతిహతాహితారఘు
భువాత్రుద్ధైనయుద్ధేపునః కేమూర్ధ్వాంశమయంతిశీకరకిరశ్శుం
డాలశుండాలతాః ॥ ౧౪౨ ॥ ఇయముత్తరస్యప్రశ్నోగతత్వే
విశేషతశ్చమత్రురోతి ॥ యథా ॥ కింశుకముఖమనుకురుతేకా
మార్దింపదతికుస్సహంధీరః । కిన్నరగీతంమధురంకింపురుష
ముఖంతురగముఖసదృశం ॥ ౧౪౩ ॥ ఉత్తరంప్రశ్నపూర్వం

— శ్లోక ఉత్తరాలంకారః —

చేదుత్తరాద్వాబహిర్యది । ప్రశ్నఉన్నయతేతత్రభవేద్వి
విధముత్తరం ॥ అత్రపరిసంఖ్యావృణాసాయవ్యవచ్ఛేద్యంవి
నైవేతివిశేషణందేయం । యత్రప్రశ్నపూర్వకముత్తరము
పనిబధ్యతేతత్రైకముత్తరం । యత్రానుపనిబధ్యనైవప్రశ్న
స్యోత్తరసామర్థ్యాద్భుహిరున్నయనంతత్రాపరం । త్రమేణ
యథా ॥ కారాజపరివ్రాజౌపూజ్యతరౌకథయసంగరహితా
యా । కావాపంశితగుచ్ఛాన్తౌఘ్యతరౌభ్రమరహితతయోపే
తా ॥ ౧౪౪ ॥ తాదృగ్భౌజ్యసమస్తవస్తుసహితంసంత్యజ్య

వచ్ఛేద్యంవినైవేతి- సగంగాయాః పూరానవశశికానామృతగురూ ఇ
తిపరిసంఖ్యాయాంస్యవచ్ఛేద్యమస్త్రిత్రతునాస్త్రీలిభేదఇతిభావః - లక్ష
ణంవ్యాకరోతి- యత్రేతి॥ ఆద్యముదాహరతి-కావలి ॥ రాజుచపరివ్రా
ట్పరాజపరివ్రాజౌ- భిరుఃపరివ్రాజుంమంజీస్యమరః - సంగరేహి
తతసక్తస్సంగేనరహితశ్చనౌ- భ్రమేణరహితప్రస్యభావస్తా-తయా
భ్రమరాణాంసహితతయోచ॥ ౧౪౪॥ ద్విలియముదాహరతి-తాదృగ్భౌజ్య

ఘుపతేరాఘవాత్ || ప్రశోన్నయనంప్రతిపాదయతి- అత్రేతి || కిమితి నమంతేకుతోనిజదేహన్నతాన్నకుర్వతే- ననుకమణఃకర్తృత్వవివక్షా యాంనమ్యంతఇతివక్తవ్యేకుతోనమంతఇత్తుక్తమిల్వాశంక్య సమాధత్తే నమంతఇతి || ౧౪౫ || వక్రొక్తింలక్షయతి || అన్యథేతి || శ్లేషేణోదాహరతి

రాజ్యంవయం భూపుత్రాభయవిహ్వలారఘుపతే రధ్యాస్త్ర హాకాననం । ఏతేవన్యగజానపోషితగజాస్త్రస్సాన్నమంతేన వా నామీవన్యతయోపయాంతిచమృగా యుష్మాభి రాకారి తాః ॥ అత్రయథాపూర్వందంతినఃకిమితి నమంతేకిమిత్యా హూతాహరిణాశ్చనసన్నిధి ముపయాంతీతిశిశుప్రశస్తిః పితృ దత్తోజ్జరసామధ్యాభ్యుహిరున్నేయః । నమంతఇతికర్తృకర్తరి రూపం నచహన్నునమాంయప్ప్రణావితనిషేధాత్పిన్దం || ౧౪౫ ||

—* వక్రొక్త్యలంకారః *

అన్యథోచితవాక్యస్యకాక్వాశ్లేషేణవాక్యథా । యోజనం క్రియతేతత్రవక్రొక్తిస్సాన్విదలంకృతిః ॥ తత్రశ్లేషేణయథా ॥ కాంతేకున్యసికిమయాత్వయిక్పతంలత్త్వైన్కింవి త్కృతంప్రీమస్ఫూరిరాశయే మమచరంరంభోరు దూరీకు రు । శంఖశ్శత్రుజయేకరేతవభవేనోస్సాంప్రతంతిష్ఠతీత్యా లాప్తైకుపితావిదేహతనయారామంవ్యథాన్ననినం ॥ అత్ర రామేణమయేత్యస్త్రాభ్యుజ్జాభిసామ్రా్యేణవాక్యేప్రయుక్తే దే వ్యామాశబ్దమవలంబ్యాన్యథాయోజితం । తథాలశయేచరం భయందూరీకుర్వితరామేణ వాక్యంప్రయుక్తం దేవ్యాతుశయేకరేదరంశంఖందూరీకర్తుం నశక్నోమి అధునాకరేశంఖ స్యాథావాదితిద్వాక్యమన్యథాయోజితం || ౧౪౬ || కామాదా హరణంయథా ॥ దధానేదరణేచక్రమేకస్మిన్నామితేభవే । శేషనాగానలజ్జంతేబహవోభూభురంభగాః ॥ అత్రహానా

కాంతేఇతి || ప్రిష్టాస్ఫూరయాలభికయాగి రావాదా మూలం దుశ్శత్రు పునఃపునరన్యథాయోజనాన్నిర్వచనం ॥ వ్యామాశబ్దమవలంబ్యైన్కింవి ॥ ౧౪౬ || కాకోద్దాహరతి- దధానఇతి || సుబ్జం ప్రకృత్యైవ వాక్యం ప్రకృత్యైవ

వేత్సద్ధః॥ అన్యథాయోజనందర్శయతి- అత్రేత్యాదినా॥ ౧౪౭ ॥ ప్రత్య
నీకంక్షయతి- ప్రతిపక్షస్యేతి ॥ ప్రతిపక్షప్రాబల్యప్రఖ్యాపనమత్రప్ర
యోజనం॥ ఉదాహరతి-జగదితి॥ భామాంప్రతాపానాంభూమాంతి

మ త్వద్భుజేనై కేనైవ ధార్యమాణాం ధరణింశేషదిగ్దజా
స్సంభూయదధానాలజ్జంతవిన । అత స్త్వద్భుజస్యేతరథరా
భరంధరసాధారణ్యం కిమిత్యాపాదయసీతి కాక్వాప్రతీయ

—* ప్రత్యనీకాలంకారః *—

తే ॥౧౪౭॥ అథలోకవ్యవహారమూలేష్వలంకారేష్వవశిష్టా
నలంకారాన్నిలక్షయిషుఃప్రత్యనీకంతావల్లక్షయతి ॥ ప్రతిపక్ష
స్యబలినఃప్రతీకారేసుచుమరే॥ తదీయస్యతిరస్కారఃప్రత్య
నీకముదీర్యతే ॥ యథా ॥ జగదుపకృతౌలావణ్యేచత్వయార
ఘుభూపతే సరసిజసుహృద్రాకాసోమాపుభావపిన్దితౌ । త
వచితమతోభామాం భూమాంముఖేనవ తుల్యతాంబతగత
వతోఃకాంతి క్లాంతింకృతానుసరోజయోః ॥ అత్రజగదుప
కారలావణ్యగుణయో రామేణ పరాభూతౌరవిశశినౌ త
స్పృతీకారాక్షమా త ధైజోముఖసదృశయోః కృతాను క
మలయోః కాంతిక్షయంకురుతత్తత్సృజ్యతే । తేనానీకాభి
భవాశ్చ తస్య కస్య చిస్పృత్యనీకాభి భావకత్వ దర్శనాదిద

—* ప్రతీపాలంకారః *—

మపితాద్యగితిప్రత్యనీకమిత్యుచ్యతే ॥౧౪౮॥ ప్రతీపమాహ॥
యతోపమానస్యాక్షేపఃకై మర్థకేనకథ్యతే । యద్వోపమే
యభావోత్రప్రతీపంస్యాదలంకృతిః ॥ యతోపమేయస్య
లోకౌత్తరతామభివ్యక్తు ముపమానస్యకై మర్థక్య ముపచా
ద్యతే । యద్వోపమానస్యోపమేయతాత్రియతే సోయం
ద్వేధాప్రతీపాలంకారః । పక్షద్వయేభ్యుపమానస్వరూపా
పేక్షయాప్రాతికూల్యవాచోయ్యుక్తైఃప్రతీపపరస్పృశ్చ ॥

శయిన॥ యోజయన్మన్యథ తామాహ- అత్రేతి॥ ౧౪౮॥ ప్రతీపంబలక్షయ
తి- యత్రేతి॥ వ్యాచక్షే- యత్రేతి॥ అద్యముదాహరతి- అశ్రాంతేతి॥ అ

బశ్రాంతాయా అవిచ్ఛిన్నాయావిశ్రాంతికలాయావిశ్రాంతినవై పుణ్య
స్యధురీణఃపాణిర్యస్యతస్మిన్ ॥ ౧౪౯ ॥ ద్వితీయముదాహరణి- అనేకతి॥
అనేకేషుముఖేషుమాణిక్యవలయోనమణిపరింపరయా ఉల్లసితాఆకృతిర్య
స్యసతతోక్తః- పక్షే-అనేకముఖాస్యనేకప్రకారాణిమాణిక్యానిహీరాదిర
త్సానియస్మిన్సతతోక్తఃసచాసావలయశ్చలేనఉల్లసి తాఉద్భాసితాఆ

యథా ॥ అశ్రాంతవిశ్రాంతికళాధురీణపాణౌరఘూణాన్త్ర
వరేవిధాతా॥ వియద్భ్రమాదీన్విఫలాన్ద్విచింత్యస్వగ్లోకశోభా
జననేన్యయుజ్జ్వా ॥ ౧౪౯ ॥ అనేకముఖమాణిక్యవలయోల్లసి
తాకృతిః । పతిఃకుండలినాంరామదోర్దండభవహిండతే ॥ అ
తోవమాసతయాప్రసిద్ధస్యశేషస్యోపమేయీకరణం రామ
భుజాపేక్షయా తస్యాపకర్షణభివ్యసక్తి ॥ ౧౫౦ ॥ సూ

—*సూక్ష్మాలంకారః*

త్వమాహ ॥ యదసంలక్షితంసూక్ష్మంసూక్ష్మంస్యాత్తత్ప్ర
కాశనే॥అత్రసూక్ష్మత్వంనావనిపుణతరమాత్రజ్ఞేయత్వంతా
ద్యగర్థస్యకథంచిత్ప్రకాశనేసూక్ష్మాలంకారః॥యథా॥సూక్ష్మ
స్సంగ్రామరూక్షైరిహశతవఖజితుఃకంభకర్ణాతికాయైస్త్రా
తాంసీతాంచతుర్భిఃకథమివమనుజౌనేతుమేకఃక్షమేత ॥ ఇ
త్యుత్తేకప్రలాపాం త్సదసి నిగదతే రావణాయానుజన్మావ
ర్యంతస్తంభసంథ్లంస్ఫటికకీటిముపాధగ్భయద్భుద్భిశాశీ॥ య
థాశ్వేతవరాహ ఏకాపిమహాసత్వతయా చతుస్సముప్రస
మావృతామపివిత్వంభరాందంష్ట్రమాత్రసహాయఉద్గధాగ
తథా రామభద్రప్రకాశ్యపరిమేయ శక్తి రనుజమాత్రసహ
యోభవచక్తైర్మహావీరైరక్షప్రముఖైశ్చతుర్భిర్గుప్తానపిసీ
తాం నేష్యత్యేవేత్యేవం యావస్సూక్ష్మార్థస్సాచితః॥౧౫౧॥

కృతిర్యస్యసః ॥ ౧౫౦ ॥ సూక్ష్మంలక్షయతి-యదితి॥వాక్యరోహితేత్రితి॥ఉ
దాహరణి- పాక్షైరితి॥పాక్షైరక్షసహితైః- సంగ్రామరూక్షైఃకరితైః॥
సూక్ష్మార్థందర్శయతి-యతేతి॥౧౫౧॥ఉదాత్తంలక్షయతి॥ఉదాత్తాలంక
రితి॥ ఉదాహరణి-అంతరితి॥అంతరభ్యంతరేలీనానాంనిబద్ధానామిన్ద్ర

లోపలానామింద్రస్థిలశిలాఫలకానాంసుషమయాపంకిలేపంకవతి-హరిహీ
 రస్సారాంశవపవఉదారంమహస్థిరంయస్త్రికతస్త్రిక- అత్ర రత్నాగారే
 ముక్తిదాతైలత్వారోపః- ప్రాసాదగర్భేమకాసారత్వారోపశ్చబోధ్యః
 ౧౫౨॥ అనుకంపంలక్షయతి- అనుకల్పస్త్వీతి॥ వ్యాచక్షే-ముఖ్యమితి॥ఉ

—* ఉదాత్తాలంకారః *—

ఉదాత్తాలంకృతిస్సస్యాన్యత్సమృద్ధార్థవర్ణనం ॥ అర్థవర్ణన
 మాత్రస్యస్వభావోక్త్యతిప్రసంజకత్వాత్సమృద్ధేత్యుక్తం।
 నవభావికాభేదః। తత్తాపీయథాస్థితస్యైవవస్తునోభూతభ
 వివ్యత్యాకారేణానుభవగ్రథనాత్॥యథా॥అంతర్గతేంద్రస్థి
 లోపలదళసుషమాపంకిలే హరిహీరస్సారాంశూదార స్థిరేరు
 చిరమరకతస్ఫుర్దిశైవాలజాలే। నానారత్నాత్కేళీగిరివి
 వరజుషేష్టైరకాసారసారే విద్యవ్నారీవిహారవిదధతి విశ
 దాంరాఘవాదార్యలీలాం॥౧౫౩॥ అనుకల్పంజల్పితి॥ అనుక
 ల్పస్తుగౌణోక్తిర్ముఖ్యోక్తిసమనంతరం ॥ ముఖ్యంకించిత్ప్ర
 ధానత్వేనాభిభూయ తదితరముఖ్యాసంభావనయా గౌణాభి
 ధానమనుకల్పః ॥యథా॥ శ్లోఃఖ్యఃకోదండవిద్యాయాంరాఘ
 వోరావణోపివా। యథాధ్వాంతహృతోదక్షస్తవసోదహ
 నోథవా॥ సనూభయోరైక్వకల్పికత్వేనవికల్పాలంకారఃకిం
 స్యాత్॥మైవం। తుల్యబలత్వేహివికల్పః। నచాత్రతుల్యబల
 తా। తపనాపేక్షయాదహనవద్రామాపేక్షయారావణస్య
 జఘన్యత్వాత్ ॥ ౧౫౩ ॥ .....*

—* అథ రసవదాద్యలంకారాః, *—

అథరసవదాద్యలంకారాణాం లక్షణోదాహరణానిదర్శ
 యతి ॥ అంగభావంరసోయత్రభావంప్రత్యభవారసంభజేత

దాహరతి- శ్లోఃఖ్యఇతి॥ సనువికల్పాదనుకల్పస్యకౌవాభేదత్తత్వాశంక్యప
 రిహరతి- సన్విత్వాదిసా॥౧౫౩॥.....*

ఏవముషమాద్యలంకారాన్నిరూప్యరసవదాద్యలంకారాన్నిరూపయతి-
 అథేతి ॥ అంగభావమితి- అయమర్గః- విభావానుభావసాత్వికవ్యభిచారి

భావాభివ్యంజితోరతిహాసశోకాదిచైతన్యత్విజేషారసః-తస్యరసభావా
న్యతరాంగత్వేరసపదలంకారః- అభివ్యంజితోవృథాచారిణీవతాగురునృప
ద్విజపుత్రాదా వభివ్యజ్యమానారతిశ్చభావః - రతిదైవాదివిషయావృథా
చారితథాంజితః! భావఃపోక్తఇతిమన్యుటపాదోక్తైః-తస్యాపరాంగత్వే
ప్రియాలంకారః - అనాచిత్యేనప్రవృత్తోరసో భావశ్చ రసాభాసోభా
వాభాసశ్చేత్యుచ్యతే - తదన్యతరస్యాపరాంగత్వే సత్కూర్ణస్వల్పలంకా
రః- భావసంక్షయోనానుభావస్యప్రశాన్యదవధౌ తస్యాపరాంగత్వే
సమాహితాలంకార్యితి॥ అథధర్మసుధీమంగాళాదీనిమంగాళమధ్యానిమం
గాలాంతానిశాస్తాణిప్రధంతిభితి భావ్యకారవచనప్రమాణ్యా ప్రసవద
లంకారోదాహరణత్వేనమధ్యేపిమంగాళమాచరతి- శారీతి॥ స్వతః- భక్త

తత్ర సవదలంకార ఉదీర్యతే॥ పేయోలంకృతి రంగచేద్యా
వోభావాంతరంప్రతి॥ రసాభాసోభవాభావాభాసోన్మరస
స్యవా॥ భావస్యాంగుభవేతత్రప్రాముఖ్యస్వల్పలంకృ
తి॥ సమాహితాలంకృతీస్సాద్యాభావంగైభావసంక్షయే॥య
థా॥ గౌరీసాత్వరితంమమాద్యమరితంమారీకనోతుస్సత్యి
త్రంస్థానురశోకతాముపగతోమూలోర్ఘితోనీరసః॥యస్యాః
పాదహతఃప్రణామనిరతః కోపప్రశాంత్యాశయా లాఘోల
క్తుని పీణపుష్పకలికాలక్ష్మీంసమాలంబతే॥ ఇహశృంగారఃక

వత్సలతయాస్వయమేవ - తస్య అఘటితఘటనాపటుత్వంప్రతిపాదయ
తి- చక్రమితి- అశోకతాముపగతః- అశోకజాతీయః-మూదైః పాదైరు
ద్భిత్తః- శిథిలమూలకృత్యర్థః- నీరసశుభ్రః-స్థాణుశాఖాపిహినసంభః
యస్యగౌర్యాః పాదేనహతస్సక పుష్పణాంకలికానాంపలక్ష్మీంసమృ
ద్ధింసమాలంబతేప్రాప్నోతి- అలంకృతాంగనాపాదాహతేరశోకదోహ
దత్వేనపుష్పద్యత్వాదకత్వేపిపార్వతీపాదప్రహరేణతాద్యస్విధాశోక
స్థాణుకుసుమకలికాకలితోభూదితియత్తచ్ఛిక్రమిత్యర్థః - ఏవంధనుషి
మాతిశయశాలిన్యాప్రస్యాకియత్తనుదురితహరికరణమితిభావః- ఎన్దిత
స్తు- అశోకతాంశోకరాహిత్యం-మూలోద్భిత్తప్రకృతివివక్షః - నీరసోప
రక్తశ్చస్థాణుశ్చిత్తః - కొవప్రశాంతాప్రణయకొప ప్రశమనోపాయాప్ర

ణామేనిరతఃఅతపవపాదేనహతస్తాడితః॥ యోజయతి- ఇహాతి॥ ౧౫౪॥
ఏవంరసస్యభావాంగత్వముదాహృత్యరసాంగత్వముదాహరతి- ఘోటీతి
వ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥ అత్రవీరరసస్యశృంగారాంగత్వం ॥ ౧౫౫ ॥ పే
యోలంకారముదాహరతి- త్వదితి ॥ హేరఘుపతేకాంతారాంతరగోచ
రావిపినమధ్యభూసంచారిణః - కాంతాజనానాం గహసాభ్యంతరగతా
నాంస్వకాంతానాంకుచాభోగౌపీనపయోధరౌవీక్ష్య-ఇమా - సౌవర్ణకుం
భౌకిం - త్రవిబంధురోయోగంధసింధురవిభుఃప్రధానమత్యైభస్తస్యకుంభౌ
కిన్నితి ॥ యోజయతి- అత్రేతి॥ త్రాసస్యవితరో- ప్తోద్బలకత్వాత్తదం

విస్యస్యగౌరీముద్దిశ్యప్రవృత్తీస్యాంగతాంభజతి భక్తిభావ
స్య॥ ౧౫౪ ॥ ఘోటీఘోరఘరక్షతక్షీతిరజస్సాస్సరాంధకా
రావృతేసంయద్రాత్రిముఖేకృపాణలతికా దూతీకృతాలంబ
నా॥ శుండాలవ్యతిడంబరాంబరధరాశూరోపభోగోన్ముఖేశ
ప్రశ్రీరభిసారికాగఘుపతేరంగంసమాలింగతి॥ అత్రవీరశృం
గారయోరంగంగిభావః॥ ౧౫౫॥ త్వత్సేనాపటమంటపాగ్ర
నిహితౌసౌవర్ణకుంభాఽమా కింత్యద్భంధుర గంధసింధురవి
భూః కుంభాఽమాకిన్నితి । కాంతారాంతరగోచరౌ రఘుప
తేకాంతాజనానాం కుచాభోగౌవీక్ష్య వితరగయంతి చకితాః
ప్రత్యగ్ధినఃపాద్ధివాః ॥ అత్రత్రాసవితరగయోర్వ్యభిచారి
భావయోరంగంగిభావః॥ ౧౫౬॥ రామత్వద్వైర్విణఃకాంతా
కాంతారాంతరచారిణీః॥ లోక్యహస్తివోఃకీడాంకంతమాలం

గత్వమితిభావః- పేయోలంకృతిరంగంచేద్భావోభావాంతరంప్రతీత్య
క్తిమాత్రం- షరంతుభావస్యరసాంగత్వేపిపేయోలంకారస్య లంకారి
త్వేఃప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ ౧౫౬॥ అథోర్జస్వ్యలంకారముదాహరతి-రామే
తి ॥ రసాద్రాగత్-కంఠం-భతుకరితిశేషః-గిరినదీపాగ్రింతగతాకాచిచ్ఛ
తుకాంతాకీడాత్సుక్యతగ్రిణ్యా సాకంసవ్యదకంబిశంతం కంబితగ్రి
ణంవిలోక్య స్వయమపినంభోగేచ్ఛయా స్వకాంతంగాఢమాలిలింగేతిభా
వః॥ యోజయతి-అత్రేతి- తిర్యగ్గతఇతి- తదుక్తం-ఏకత్రైవానురాగశ్చేత్తి
ర్యశ్చేచ్ఛగతోపేవా । యోషితోబహుసంక్షిప్తసాఖాసంస్క్రిధావనితః ॥

౧౫౭. ఏవంరసాభాసస్యాంగత్వముదాహృత్యభావాభాసస్యో దాహర
తి- దుర్వారాత్తితి॥పురా మాసంహారంతే ససహరిష్యంతి - యావత్పు
రానివృతయోర్ల డితిలబ్ధ-సందేహధరోమాస్తి- మమస్వాస్థ్యమాపాద
య- పుంపాలెతు- మా-మాం-పురాసంహరంతేసంహరిష్యంతి-మాసం
మాసావధికాలం - దేహధరోస్తితి॥ యోజయతి- అత్రేతి॥ ౧౫౮ ॥ స
మాహితాలంకారముదాహరతి-దయితేతి॥ దయితజాస్యేష్టజనస్యవియో
గాత్ - అతికృశేనశశినాతుల్యో - పవనసూనువాప్రాపితేతన్యోన్యభూ

బతేరసాత్ ॥ అశ్రుతీర్యగ్గతోరసాభాసశ్శృంగారరసాంగం॥

౧౫౭॥ దుర్వారాయునిపత్రిణోరఘుపతేర్వ్యాసంహరింతేపు
రామాసందేహధరో ప్తిభామినితతస్సాన్వస్థ్యం మమాపాద
య । ఇథంజల్పితరావణేశనకజాత్వంసత్యమేవోక్త వానస్తి
త్వంతపదావళింపతపునదైత్యాధమేత్యప్రవీత్ ॥ అశ్రకాము
కస్యరావణస్య రావాభాసస్సీతాయా అనర్హభావంప్రత్యం
గం ॥౧౫౮॥ దయి జనవియోగాద్దారుణగ్లానిభాజావలీకృత
శశితుల్యారావసీతాముఖంమాత్రదనుషసనసూనుప్రాప్తిగా
న్యోన్యభూషాశ్రుకమిగపరిభాషాప్రాప్తపూర్ణేందుశోభా॥ అ
శ్రద్ధానిశాంతిర్నష్టస్యాంగం ॥ ౧౫౯ ॥ ..... *

—*— అథసంస్కృష్టిసంకరాలంకారనిరూపణం —*—

అథనిరూపితానామేవైషామలంకారాణాం ద్వివిధానానా
వ్యన్యోన్యాలింగనభంగ్యాలభిస్త్వయాపా సంస్కృష్టిసంకరం
జ్ఞావలంకారోరూపయితుమారభతే ॥ నన్విచక్షనుపవన్నలశ

మేయయోస్తాతథోక్తా- అత్రాంగుళీయకశిరోరత్నయోముఖంబుచుసం
బంధితాభావేపితప్రాప్తిహేతుకానందజన్యయోగిన్కాసయోగాన్యు
దత్వేనప్రాప్తినోన్యభూషావిత్వక్రమితిబోధ్యం॥ యోజయతి- అత్రే
తి॥ ౧౫౯॥ ఏవంరసవదాదీంశ్చతురోలంకారానుదాహృత్య భావోరయ
భావసంధిభావ శబలతాత్ప్రస్థన్యతోగ్రహ్య ఇత్యాశేయైస్తేషాంకాలంకార
రూపణానంతరంమిత్రాలంకారనిరూపణంప్రతిజాసితే- అథేతి॥ ననూ
నానాద్వివిధానామేవాలంకారాణాంకన్వదిన్సంబంధము అత్రేతి॥

ధ్వజేనపరిగణనమిత్యాశంక్యలొకికాలం కారన్యాయేనపృథక్త్వంసాధయ
తి- సావర్ణ్యేతి॥ అన్యోన్యంకరంభితానిమిళితాని - అభినవామపూర్వాం -
అయంభావః - యథా కనకవికారాణాంకటకకుండలకేయూరాదీనామై
తైకశశ్శోభాహేతునామపిమిథస్సంబంధేచారుత్వాతిశయస్తథైవోప
మాదీనామపీతి॥ ౧౬౦॥ తత్రసంసగశబ్దవాచ్యాముతగటభేదనిబంధ

ద్వైధ్యాలంకారాణామైవైషామన్యోన్యమిళితానాం సంసృష్టి
సంకరపదవేదనీయత్వాత్కథమనయోఃపార్థ క్యేనపరిగణనా
ర్హతేతిచేత్తత్రాహ ॥ సావర్ణ్యాభరణానిలోకవిదితాన్యైకైక
శశ్శోభనాన్యప్యన్యోన్యకరంభితాన్యభినవాంపుష్టంతి శోభాం
యథా । కుర్వంత్యోపచమత్క్రియాం పృథగిమాఃకావ్యేద్వి
ధాలంక్రియాస్సంసర్గేణచసంకరేణచతథాభూయశ్చమత్కా
రికాః॥ ౧౬౦ ॥ తత్రసంసృష్టిమాచక్షేతిలతండులసంస్లేష
భంగ్యానాన్యాభిరస్పరం । అలంకృతీనాం ఘటనాసాసం
సృష్టిర్నిగద్యతే ॥ ఆసామలంకృతీనామవాంతరభేదభిన్నా
నాంపరస్పరనైరపేక్ష్యైకైకత్రైవితిలతండులన్యాయేన సం
యోగవృత్త్యాసంస్థితీ సంసృష్టిః । సాశబ్దాద్ధౌభయాలంకా
రగతత్వేనప్రివిధా । తత్రశబ్దాలంకారసంసృష్టిర్యథా॥ యు
క్తశ్రద్ధాసమిధప్రథమవిగణనాసిద్ధమూర్ధన్యభూషా యోధా
బాధావిబోధారఘుధరణిభుజాచ్ఛిన్నదోస్సంధబంధాః । లం
కాలంకారభూతాదివిజ విజయినోరాక్షసా యాక్షసారాహం
తాహంతామహంతస్సమరసమరసాః ప్రేతతాంప్రాపితా
స్తే ॥ అహంతయాఅహంకారేణమహంతః । అత్రివృత్త్య
నుపాస్సచ్ఛేకానుపాస్సయమకానాంసంసృష్టిః ॥ ౧౬౧ ॥
అథాలంకారసంసృష్టిర్యథా॥సంవగ్రావసరప్రసారిదినకృత్స

వాంసంసృష్టింలక్షయతి- తిలతండులేతి ॥ శబ్దాలంకారసంసృష్టిముదా
హరతి- యుక్తేతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥అత్రేతి-పూర్వాద్ధేవృత్త్యనుపా
సః- తృతీయపాదేచ్ఛేకానుపాసః- తురీయపాదేయమకమివివేకః ॥
౧౬౧॥ అథాలంకారసంసృష్టిముదాహరతి- సంవగ్రైః॥వితడపివ్యాఖ్యా

తం॥ అత్ర సంస్కృష్టిం వివృణోతి- అత్రేణ॥ తదుభయేతి-తదుభయోననిద
ర్మనారూపకాభ్యాముపస్థాపితయోః ప్రతిష్ఠితయోః - విషయివాచకేనస
ర్వస్వపదేనవిషయభూతాయాస్తేజస్సుమృద్ధేఃకబళితత్వాద్భేదే అభేద
రూపాతిశయోక్తిః - సర్వస్వశబ్దస్యాధ్యక్ష్యప్రతిపాదకత్వాదధ్యక్షేష
శ్చ- తయోః- చకారాత్సంస్కృష్టిరిత్యనువర్తతే- తథేతి-తారానేతృశ్రీశ

ర్వస్వపాటచ్చరోదై త్యధ్వాంతహరః ప్రతాపతపనోరామ .
స్యకోఘృద్భవన్ । భూమింద్యామపికాశికోఘృవవతీంచక్రే
ద్భుతంవర్ధయంతారానేతరినూతనశ్రియమథాత్పౌరస్త్యదే
శేతమః॥ అత్రపూర్వాద్దేవినకృతసర్వస్వపాటచ్చరభివ్యక్త,
సర్వస్వశబ్దేనతేజస్సుమృద్ధేర్లక్షితత్వాత్తస్యాశ్చ సంవత్స
వర్తివికర్తనమాత్రవృత్తిత్వేనరామప్రతాపతపనాసంభవా
త్తత్సాదృశ్యమాక్షిప్యతఇతినిదర్శనా । తథాదైత్యధ్వాంత
హరభివ్యక్తరూపకమితితయోస్సంస్కృష్టిః॥ తదుభయోపస్థా
పితయోరతిశయోక్త్యర్థశ్లేషయోశ్చ । తథోక్తగార్థేకాశి
కోఘృవశబ్దశ్లేషప్రతిభోక్త్యాపితావ్యతిరేకవిరోధాభాసా । త
థాతారానేతృశ్రీశబ్దశ్లేషభ్యాం తథాతపఃపారస్త్యశబ్ద
శ్లేషభ్యాంచేతి తేషాంసర్వేషాంసంస్కృష్టిః ॥౧౬౨॥ శబ్దా
థాలంకారసంస్కృష్టిగృహా ॥ భోతాత్ప్రకృతిమితిగీతగర
వేఃకార్యమంతోదృశ్యతే సమ్మోహన ముహున్ముహున్ముహ
మంతోవింబస్యనిర్భేదనాత్ । కేభిందంతిహతాహిగరభుభా
వామృద్ధేనయ్యధ్యునః శేమూర్ధ్వాంశమయఃశీకరకరశ్శం
డాలశుండాలతాః ॥ అత్రసృష్ట్యనుసాసయమకాభ్యాం
సహప్రశోఽక్షరికాతిశయోక్త్యశ్చసంస్కృష్టిః॥౧౬౩॥ విరిం

బ్దశ్లేషభ్యాం - అత్రోక్త్యాపితావ్యతిరేకవిరోధాభాసాపితపదస్వయమను
వర్తతే-తదైవతమఃపారస్త్యశబ్దశ్లేషభ్యామివ్యత్రాపి - సర్వేషామి
తి- అత్రబహునామధ్వాంతారాణాంసంస్కృష్టిః॥ ౧౬౨॥ శబ్దాథాలం
కారసంస్కృష్టిముదాహరతి- భూతి ॥ అత్రసర్వత్రైవిధ్యసర్వత్రైవిధ్య
త్త్యనుసాసః- శుండాలశుండాలేత్యత్రయమకంచతాభ్యాం॥ ౧౬౩॥

ఉదాహరణాంతరమాహ- ఓరించితీ॥ యోజయతి- అత్రేతి॥ ౧౬౪॥ అథా
నుతర ట భేదస్సంబంధసంసంకరాలక్షయతి- ఊరేతి॥ యత్రాటంకా గాణాం
క్షీరసీరన్యాయాదనుతర ట భేదస్సంబంధస్సంకరఇత్యర్థః- తస్య త్రేత్రా
భిభాగమాహ- అంగాంగిభావాదతి॥ అంగాంగిభావసంకరముదాహరతి

వివనితాకరాంచితవించికా సంచరత్స్వరప్రసర మాధురీర
సరమాధురీణాగిరః । జయంతిచ మమందరతుభితసింధుబం
ధుభ్రమీనిరర్థశనిగ్రశస్థమూళభంగభంగీభృతః॥ అత్రవిపం
భికాస్వరధర్మస్య మాధుర్యస్యతరంగధర్మస్యరగ్రశత్వ భం
గ్యాశ్చవచనేష్వసంభవాత్తత్సామ్యశ్యా తేషా నిషదర్శనా
భ్యాంసహవృత్త్యనుపాస్రీసస్యసంసృజ్తిః । ఏవమన్యత్రాపిప్ర
ప్తవ్యం॥ ౧౬౪॥ సంకరంలక్షయతి॥ క్షీరసీరనయాద్యోగస్సం
కరస్సముదీగ్యతే । అంగాంగిభావాత్సంజేహద్వాచక్రై క్యా
త్సత్ప్రతిధా॥ తత్రాంగాంగిభావేనసంకరోయథా ॥ సంవర్ధ
యంతంనిజజీవనేనశుచింసదాబాడబమంబురాశిం । సంహృ
త్యరామన్యశరస్త్రపావాన్నిషంగగర్భంగభృతోధిశేతే॥ అ
త్రజీవనశుచిబాడబశబ్దస్లేషమూలాతిశయోక్త్యా భేదేవ్యభే
దయాషయా సాగరస్స్వ పాశేన శుద్ధబాహ్నిహోషకఇతి
ప్రతీయతే । తేనతద్వివాశయాపానుచితకర్తాచరణగనితాల
జ్ఞాశ్రీరామశరస్యోషంగకొటరశయసహేయితయోత్ప్రేక్ష్య
తే । సాచనాచకాభావాన్తమ్యేతిశ్లేషాతిశయోక్త్యుత్ప్రేక్షా
ణాంసంకరః॥ ౧౬౫॥ యథావా॥ భానుఃకింసనభాగిమాగణ
చతురః కింపావకోయంజనా స్సర్వత్రావ్యనలంతమాహుర
పిచక్షుయోజడేనావ్యసా । కింపంప్రస్పనిజోదయాన్ననసు
ధాసంమోదమంకూరయత్యేపంరామమపేక్ష్య నిర్మలగుణైః

సంవర్ధయంతమితి-వ్యాకృతమేతత్ ॥ సంకరందగ్ధయతి॥ అత్రేతి॥ సాచేతి-
సంకరః అంగాంగిభావలక్షణఇతిభావః - స్లేషస్యాతిశయోక్త్యంగగర్వా
దితిశయోక్తయప్రేక్ష్యంగత్వాచ్చ॥ ౧౬౫॥ ఉదాహరణాంతరమాహ-
భానుఃకీ॥ వ్యాఖ్యాతమేతదన్తి॥ సంకరంప్రతిపాదయన్తి॥ అత్రేతి॥ అంగాం

గీతావేససంకరభితి- సందేహాలంకారంప్రత్యతిశయోక్తైరంగత్వాత్ -
 అపిచాభ్యుచ్చయోస్తీత్యాహ- సూర్యాదితి - కించేతి- శ్రీరామచంద్ర
 విషయశ్రీరామచంద్రరూపే విషయే వణ్యవస్తుని నిర్వచనస్యాగోచర
 తాదాపాయోవిశేషప్రసాద్యుపకత్వాత్ - సంస్పృష్టిరపీతి - వ్యతిరేకా
 యేపాథాపత్తీనాంపరస్పరనైరపేక్ష్యణసమావేశాత్ || ౧౬౬ || సజాతీ

వశ్చాద్వినిశ్చిన్వతే || అత్ర రామతేజస్వితాదిరూపధర్మసామ్యా
 త్సూర్యాదిరూపేణసందిహ్యవశ్చాద్విశేషధర్మోల్లేఖా దంతే
 గుణైర్వినిశ్చిన్వతభితి నిశ్చయోగరీకారాన్నిశ్చయాయంతస్సందే
 హః । సవనభోగేత్యాదిల్లేఖపదోపాత్తానాంతక్షదద్ధానాం
 భేదేష్యభేదరూపాతిశయోక్త్యనుప్రాణితభిత్వంగాంగీభావే
 నసంకరః । సూర్యాదివ్యతిరేకశ్చస్ఫుటవిషాకించనిరతిశయతే
 జస్వితాదిరూపేణసూర్యాదిరూపతాయా మేఽదేశమంగీకృ
 త్త్యైకదేశనిషేధస్యక్రియమాణస్య శ్రీరామచంద్రవిషయే
 నిర్వచనాగోచరతాదాపవిశేషాయేపకత్వాదా యేపాలంకా
 రభేదః । అపిచ ప్రసిద్ధేషురవికళిక్యతానుష్ఠేఽస్యాపిరఘుపాశు
 ల్యలామాభూతిరముతాన్యేషుతేజస్విష్వితి వైముతికన్యా
 యేననండాపూపికాస్ఫుటై రిద్ధావత్త్యలంకారస్య గన్య
 మానగ్వాత్సంస్పృష్టిరపీత్యలంప్రపంచేన || అత్రపూర్వప్ర
 చవిజాతీయాథ్థాలంకారసంకరఉక్తః || ౧౬౬ || అథునాసజా
 తీయసంకరమాహ || దోద్ధండకిరణస్వప్తనక్తంచరణమస్తః ।
 గజోదయాచలరూఢోరామోరపిరిహబభౌ || అత్ర గామో
 రనిరివేశ్యుపమయాదోద్ధండకిరణయోన్నిశాచరణసంసోగ
 జోదయాచలయోగ్యోపమాః ప్రసాధ్యంశభిగనజాతీయసంక
 రః || ౧౬౭ || సందేహసంకరోయథా || సేనాధిపారఘువతేన్ద్రత

యసంకరముదాహరతి-దోద్ధండేతి || స్పృష్టం || సజాతీయసంకరభితి- ఉపమా
 నామేవాంగాంగీభానాత్ || ౧౬౭ || సందేహాసంకరముదాహరతి- సేనాధి
 పాభితి || వ్యాలోలాభిర్వారినిఙ్గీదిభిస్తటోవక్షిణాస్తటప్రాంతం ప్రాప్తి
 తాదాపనాః ప్రవాళైశ్చానిప్రవాళిందాన్తిశైవలరాశయైశ్చైతేకలప్సః ||

సందేహసంకరందర్శయతి- అత్రైతి॥ ౧౬౫॥ ఉదాహరణాం తరమాహ
పవశేతి॥ ఛాయా॥ ప్రబలేతి॥ కోటిసంఖ్యాకై స్సారపరివారై స్సహితస్సహ
కొటిసారపరివారః॥ సందేహసంకరం ప్రతిపాదయతి- అత్రేతి-సమాస
సందేహాజాయతే- కుత ఇత్యత ఆహ - మయూరవ్యంసకాదయశ్చేతి
రూపక సమాసః కిం- ఉతోపమితం వ్యాఘ్రాదిభిస్సమాన్యాప్రయోగ ఇ
త్యుపమితసమాసః కిమితి సమాసద్వయస్యాప్యనుశాసనబలాత్ - సమాస

రక్షసీలాస్తస్థః స్థవంగపతయః పరివార్యలంకాః॥ వ్యాలోల
వారినిధివీచితలోపసితఫేనప్రవాళదళశైవలరాశికల్పాః॥ అ
శ్రసింధుజలగతానాం ఫేనవిద్రుమశైవాలానాంతరంగసం
హత్యాహత్యాతపేరాశీభావస్యసందేహస్తటగతకపీనాంత
టగతఫేనాద్యభేదాద్యవసాయస్య పాక్షికసముద్యైవతయోప
మోత్పేక్షయోస్సందేహసంకరః॥ ౧౬౬॥ యథావా॥ పవశపు
దావదమాగౌతుహజాణివిరలవేలణాసహణో, ఆలచ్చిర
హువీరోతురిలసలకోటిసారపరివారో॥ ప్రబలప్రతాపదహ
నస్తవజానకిరహచేదనాసహనః॥ ఆగచ్ఛతిరఘువీరస్తురి
తంసహకొటిసారపరివారః॥ ఇదంసీతాశ్వాసనపరం మ్రిజటా
వచనం ॥ అశ్రప్రతాపవివరహనఇతివాప్రతాపోదహనఇవే
తివాసమాససందేహాజాయతే॥ మయూరవ్యంసకాదయ
శ్చోపమితం వ్యాఘ్రాదిభిస్సమాన్యాప్రయోగ ఇతివసమాస
ద్వయస్యాప్యనుశాసనాద్భవతీతి రూపకౌపమయోస్సందేహ
సంకరః॥ సాధకబాధకమానాభావేసందేహస్య సరసవాహి
త్వాత్తదన్యతరసద్భావేతుభవతిసందేహనివృత్తిః॥ ౧౬౭॥

మాభవతునయననిసంతవసఖిబాష్పేణసాంప్రతంమనినం॥

సందేహాజాయతఇతిపూర్వేణాన్వయః- ఇత్యేవంప్రకారేణరూపకా
పమయోస్సందేహసంకరోభవతీత్యన్వయః- కుత ఇత్యత ఆహ- సాధకేతి-
సాధకమనుకూలం- బాధకంప్రతికూలం-తదన్యతరస్యసద్భావేతు॥ ౧౬౮॥
తహి-కుశ్రసాధకంకుశ్రవాభాధకమిత్యాకాంతాయామాహ - మాభ
వత్పితి॥ ఇదమపి మ్రిజటావచనం ॥ కపిభిర్నితైః ప్రాపితైర్నగైర్నైస్సం

యతో బద్ధస్యముద్రోయేన సతతోక్తః॥ వివృణోతి- అత్రోతి॥ ౧౭౦॥ సాధ
కంప్రతిపాద్యబాధకంప్రతిపాదయతి- అపేతి॥ ధరణీభృతాంపర్వతానాం
దారణేవిదారణే సవిద్యతేపవేః కులిశస్య క్రమసంకొచః ప్రసరణసంజే
హూయస్య సతతోక్తః- పక్షే- ధరణీభృతాంరాజ్ఞాందారణే అపగతో
విక్రమసంకొచోయస్య సతతోక్తః- నిర్ధూతః అరేశ్శత్రుభూతస్య బలస్యా
టోపోయేన సతతోక్తః- పక్షే- నిర్ధూతః అరిబలానాం శత్రుసైన్యానామా

అయాతి రామభద్రః కపిసీతసగేం ప్రసంయత సముద్రః॥ అత్ర
నయనం నలినమివేత్యుపమాలంకారే బాహేష్పిణమలిః మితి విశేష
ణమేవ సాధకం॥ నయనపవబాహ్నుంబుసంభవాత్॥ ౧౭౦॥ అ
పవిక్రమసంకొచోదారణే ధరణీభృతాం॥ నిర్ధూతారిబలాటా
పోరేజేరామపురందరః॥ అత్ర తురామపురందరీశ్చత్యప్రరూ
పకాలంకారవివ, నోపమా॥ తాంప్రస్యపవిక్రమేత్యాదిసాధా
రణధమప్రయోగస్యైవ బాధకత్వాత్॥ ఉపమితం వ్యామూ
దిభిరిత్యాదినాసామాన్యాప్రయోగపమితపమాసవిధా
నాత్॥ ౧౭౧॥ ఏకవాచకానుప్రవేశేన సంకరోయధా॥ అపవిక్ర
మసంకొచోదారణే ధరణీభృతాం॥ సమద్రైశ్చర్యసంపన్నో
రామశిం గ్రశివాబభౌ॥ అత్ర పూర్వాధేశబిజ్జేషః, శృణీయ
చరణైర్ధజైవశ్చతాభ్యాంసహేం గ్రశివేత్యుపమాయా॥ ఏక
స్థిన్నివేతివాచకశబ్దేనుప్రవేశేన సంకరకః॥ ౧౭౨॥ యథా
వా॥ అశేషాభీష్టదానేన పరితుష్టప్రివిష్టపః॥ రామభద్రోయి
మాభూతిరామభద్రగ్రశివస్వయం॥ అత్ర లాటానుప్రసేనస

టోపోయేన సతతోక్తః॥ యోజయతి- అత్రోతి॥ అపధారిణాద్ధమాహ- నో
పమేతి॥ తద్బాధకందర్శయతి- తామితి॥ కులిశత్యసహ- ఉపమితమితి॥
౧౭౧॥ ఏకవాచకానుప్రవేశేన సంకరముదాహరతి- అపవిక్రమేతి॥ ఏష్టం॥
సంకరంప్రతిపాదయతి- అత్రోతి॥ శబ్దజైవశ్చతి- జతుకాన్యన్యాయేన శబ్దా
నాంజైష్టత్వాత్- అగ్ధజైవశ్చేతి- ఏకనాథావలంబిఫలగ్న్వయవదగ్ధయోరేవ
జైష్టత్వాత్॥ ౧౭౨॥ ఉదాహరణాంసరమాహ- అశేషేతి॥ అశేషాణామగ్ధి
నామభీష్టదానేన నాంధితివస్తువితరణేన॥ యోజయతి- అత్రోతి॥ రామభద్రో

రామభద్రశ్శత్రుద్యుతీయరామభద్రశబ్దేఅనంతకల్యాణగుణశాలితయా
రామభద్రశ్శత్రుద్యుతీయరామభద్రశబ్దేఅనంతకల్యాణగుణశాలితయా
భమతానుసారేణప్రకారపవసంకరోనిరూపితః - సమప్రధాన్యసంక
రస్త్యున్యతాగ్రహ్యత్యాకూతం॥ ౧౭౩॥ ..... *

ఇతీత్యాది॥పవంతరంగంపరిసమాప్త్యాధ్యేత్యప్రరోచనాద్ధంస్వకవితాం
ప్రస్తేతి॥ ధమాంతర్వాణీతి॥ ధర్మాంతర్వాణీసంబంధిన్యావాన్యాఃప
రణపరణ్యాంయూమాధురీతస్యాస్సాధురీత్యాపరసస్వభావేన- ద్రాక్షౌ
హృద్వీకాద్రాక్షుడితితౌరభావంభజతి-తత్సముచితం- యద్యస్తాత్సుధా

హాసస్వయాలంకారస్యైకవాచకానుప్రవేశేనసంకరః॥ ౧౭౩
ఇతి శ్రీమత్త్రిభువనపవిత్ర... సాహిత్యరత్నాకరనామన్య
లంకారశాస్త్రైర్ధాలంకారసహజావణం నామ సప్తమస్తరంగః॥
అష్టామందిర...విజయతేసాహిత్యరత్నాకరః ॥ ..... *
ధమాంతర్వాణీ... సప్తమోయంతరంగః॥ ..... *
ధర్మాంతర్వాణీవాణీవివరణసరణీ మాధురీసాధురీత్యా ద్రాక్షౌ
ద్రాక్షౌరభావంభజతి సముచితంయత్సుధాయాస్సుధా
త్వంద్రాక్షౌద్రాక్షౌప్రకారంసముచితంసమచ్ఛరగరాశరగ
రాభూక్తిరంచక్షీరమాసీత్సుదృగధరితసేసాధుతాసా ధుతా
భూత్ ॥ ౧౭౪ ॥ ..... *

యాస్సుధాత్వమభూత్ - డ్రాక్షౌమధు-సముచితంస్వానురూపంద్రాక్ష
ప్రకారంయద్రీతి- శరగరాసితా-శరగరాసితా-క్షీరంచక్షీ- క్షీ
రంజలం- క్షీరంస్యాన్తరదుగ్ధయోరితిరత్నమాలాసాప్రసిద్ధా సాధుతా
సాధురతా-ధుతాకంపితా-నిరాకృతేతియావత్-తతోద్రాక్షాయాఃక్షా
రతాసముచితేతిభావః ॥ ౧౭౪ ॥ ..... *

ఇది శ్రీమల్లాది లక్ష్మణసూరి విరచితే సాహిత్యరత్నాకర వ్యాఖ్యానే
మందరాఖ్యానే సప్తమఃప్రథః,

శ్రీరామాద్వైతము.

శ్రీరస్తు.

సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాభ్యాసే.

దోషతరంగ ప్రా. రంభః - ౮

అథశుద్ధాంకారాన్నిరూప్య దోషనిరూపణ మాప నిరస్తప్రతిపాదన
పూర్వకంప్రతిజానీతే॥ అథేతి॥ దోషవర్జితత్వరీదోషాభావనత్వం-అభా
వజ్ఞానస్యప్రతియోగిజ్ఞానపూర్వకతయాదోషస్వరూపపరిజ్ఞాన మంతరే
ణతదభావజ్ఞానస్యాసంభావితత్వాత్తన్నిరూపణమావశ్యకమితిభావః॥ త
త్తదోషసామాన్యలక్షణమాహ ॥ హేతుమితి ॥ రసాపకషాహేతుశ్చ
దోషత్వమితిసామాన్యలక్షణం- తదుక్తంవోషాల్లాసే* ముఖ్యార్థపాత్వో

అధేదానింకావ్యసామాన్యలక్షణేఽవశిష్టస్యదోషవర్జితావతి
విశేషణస్యవ్యాఖ్యామారభలే ॥ పాతుంకసావకర్షస్యబుధా
దోషంబభాషిరే । శబ్దార్థద్వారకత్వాత్తేజరత్వేనసన్ని
ధా ॥ దోషోవిశబ్దార్థయశ్చద్వాదైవాంగింకసమవకర్ష
యతీతిశబ్దార్థగోచరోభవతి-తదావశస్యగోచరత్వేనార్థగోచ
రత్వేనచదైవిధ్యేసిద్ధేతత్రశబ్దగోచరేచ్ఛపి ప్రశమంబుగ

తాన్ని చూపయితి॥ అసహ్యము పుష్కలంగా వ్యంజనముగా ప్రకటించుచున్నది॥ అసహ్యమును సహనముగా వ్యంజనముగా ప్రకటించుచున్నది॥ అసహ్యమును సహనముగా వ్యంజనముగా ప్రకటించుచున్నది॥

మొరసశ్చముఖ్యత- నన్వయంతిమాశ్రయః, కథమనేనాన్వయోశ్చనన్వయ
స్యావకవాదత్యాగశంక్త్యాహ- శబ్దాన్తః||సదాపః||ఉత్తరార్థాన్వయోచితః
దోషోపేతి || తథాచేతి - శబ్దగోచరత్వనేత్యురభ్యుపగమ్యంతిచింతాభావే
త్యన్వయవరణం || తత్రేతి || పదగతాన్నియూపయతిసంస్కృతేర్నిభావంతి
మూలత్వాద్విభావాదేశ్చవాక్యోగేనత్వాత్వాన్వయం చపదార్థాన్నియ
దాదౌపదగతయేవన్నియూపయంతిభావః || పదగతాన్నియూపయంతిచింతాభావః ||

యథోద్దేశమేకస్మిన్పద్యేనప్రదశావ్యుదాహరతి॥ పాథోవాహేతి॥ స్లోకం
వ్యాకుల్యైః దోషాణాం విశేషలక్షణాన్యాహ॥ తథాహిత్యాదినా॥ పాథో
వాహాస్సముద్రః పదంస్థానం యస్య సతతోత్తతి - పాథోవాహపదస్య మే
ఘవాచకస్య సముద్రపరత్వేన ప్రయుక్తత్వాదనమథత్వం ॥ కుతభిత్వత
ఆహ - యోగమాత్రేతి॥ అత్ర మాత్రచావాచకశక్తిరస్థితిజ్ఞాప్యతే ।

యాంశమనంతరం ॥ గూఢమన్యార్థకంచేతిదోషస్సప్రదశ
స్మృతాః॥ క్రమేణయథా॥ పాథోవాహపదస్త్రిసప్రదశదో
ర్గల్లశ్చవై గుహ్యకేశాదీనాదిహవేకజారిపితృజిజ్ఞిత్యోర్జితోదై
వతాన్ । యుద్ధేక్షేగతోచికారమణలభౌ ర్వర్థ్యవద్రావణః
కోపాచ్ఛేణితలోచనోరఘుపతేద్ధామూవిదగ్ధోభవత్ ॥ ఆ
త్రపదదోషస్సప్రదశాపిసంగృహీతాః । తథాహి । అత్రపా
థోవాహపదంసముద్రపరత్వేనాసమర్థం । యోగమాత్రప్ర
యుక్తం యదసమర్థంతదుచ్యతఇతిలక్షణాత్ । త్రిసప్రదశ
దోర్గల్లభిత్వత్రవింశతి దోరితివక్తవ్యేత్రిసప్రదశదోరిత్యు
ష్టార్థం । ప్రకృతానుపయుక్తార్థమభ్యుష్టార్థంతదుచ్యతఇతిలక్ష
ణాత్ । గల్లశ్చబ్దః కపోలపరత్వేన గ్రామ్యః । పామరవ్యవహా
రైకప్రసిద్ధం గ్రామ్యముచ్యతఇతిలక్షణాత్ । త్రిసప్రదశేతి
విశేషానాథాయకత్వాదప్రయోజకం । తదప్రయోజకంయ
త్స్వేదవిశేషవిధాయకమితిలక్షణాత్ । చవైభినిరర్థకం ।
పాదపూరణమాత్రంయత్తన్నిరర్థకముచ్యతఇతిలక్షణాత్ ।
గుహ్యకేశాదీనితిప్రీడాకరత్వాదస్లేలం । అస్లేలంతదమాంగశ్చ
జగుప్సప్రీడకారణమితిలక్షణాత్ ॥ ఆదిహవభియుద్ధప్రతీతి
స్వసంకేతమాత్రాయత్యేతినేయాధం । స్వసంకేతప్రసి
ద్ధార్థం నేయాధంపరికీర్త్యతఇతిలక్షణాత్ ॥ కజారిపితృజిదిత్య

త్రయిశ్చసప్రదశచేతిసంభూయవింశతిః - దోషశ్చగల్లాశ్చదోర్గల్లాః -
త్రిసప్రదశసంఖ్యాకాదోగల్లాయస్యసతతోత్తః - త్రిసప్తైః - కుతభిత్వ
తఆహ - ప్రకృతేతి - గుహ్యకేశాదీనితి - గుహ్యకేశః కుపేరఆదిర్యేషాం
తా - గుహ్యకేశాశ్చేతిప్రీడాకరత్వం । కుతభిత్వత్రాహ - అస్లేలమితి -

అమాంగళ్యజుగుప్సాప్రీడానాంకారణం- జిత్యేతి- తత్ర హేతుమాహ -
అసమాసశ్చితి-విజిత్యేతివక్తవ్యమితిభావః-అసాధ్యత్యుతసంసారస్యై
వాభిధానం- శాస్త్రమాత్రేతి-యథాలోకమాత్రప్రసిద్ధం గ్రామ్యంత
థాశాస్త్రమాత్రప్రసిద్ధమప్రతీతకం- అవిమృష్టేతి- అవిమృష్టఃప్రాధా

త్రకజఃకర్ణస్తస్యారిర్జునస్తప్తితేంద్రస్తజ్జిదిత్యర్థప్రతీతేరతి
దూరత్వాత్క్షిప్తంక్షిప్తంతదథావగతిద్వారదూరాయ తాభవే
దితిలక్షణాత్ । జిత్యేత్యసాధుఅసమాసేల్యపోస్తరణాత్ । శ
బ్దశాస్త్రవిరుద్ధంయచ్చ్యుతసంసారమివ్యతశ్చితిలక్షణాత్ ।
దైవతానితిపుంలింగేఅప్రయుక్తంయదప్రయుక్తంకవిభిరప్రయు
క్తంతదుచ్యతశ్చితిలక్షణాత్ । యుద్ధేక్షైశగతశ్చత్యత్రక్షైశపదమభి
నివేశపరత్వేనయోగశాస్త్రప్రసిద్ధమిత్యప్రతీతకం । శాస్త్రమా
త్రప్రసిద్ధంయదప్రతీతంతదుచ్యతశ్చితిలక్షణాత్ । ఇదమేవాక్షైశ
గతఃక్షైశగతోవేదసందేహస్పదత్వాత్సందిద్ధంసందిద్ధంతత్వతం
యత్సన్దిద్ధార్థప్రతీకృదితిలక్షణాత్ ॥ అంబికారమణల
భౌర్వర్థ్యపదావనిత్యత్యత్రాంబికారమణేతిమాతృసంభోగ
కారిత్యప్రతీతేర్విరుద్ధమతికృత్ । విపరీతార్థధీర్వస్తాద్విరుద్ధ
మతికృత్తతమితిలక్షణాత్ । భౌర్వర్థ్యపదంమహాసమ్మధభా
వవాచకంపరుషం । పరుషంనావతద్యత్స్యాదారభింపరుషా
క్షరైరితిలక్షణాత్ । భౌర్వర్థ్యవానివిధేయసలితస్యసమా
సేనాపసర్జస్యప్రతీతేరవిమృష్టవిధేయాంశం । అవిమృష్టవిధే
యాంశంగుణీభూతవిధేయకమితిలక్షణాత్ ॥ శోణితలోచనశ్చ
త్యత్రశోణితపదస్యరుచిరేప్రసిద్ధస్యారుణ్య పరత్వేనప్రయు
క్తత్వాన్మాధాన్యం ॥ ప్రయుక్తమప్రసిద్ధాధైగూఢాన్యంపరికి
ర్త్యతశ్చితిలక్షణాత్ ॥ విదగ్ధపదస్యాస్యవాచకత్వమిత్యన్య

న్యేనానిద్దిష్టోవిధేయాంశోయస్తింస్తత్తథోక్తం- తదేవాహ - గుణీభూత
విధేయకమితి పృథక్పదాభ్యాంప్రాప్తముద్దిత్యాప్రాప్తంవిధేయం । త
థాపర్వతోవహ్నిమానిరి-అన్యథావహ్నిమత్పర్వతశ్చితిప్రయోగ
సంగాత్ । విదగ్ధపదస్యేతి-అన్యథావచత్సరినినివాచకత్వమిన్యన్య

పవముదాహ్మశ్చస్వపాశ్చిన్యప్రకటనాయునుస్తత్రైవాదోపంపాథము
పపాచయతి- తేనేతి॥ తేనదోషదూషితత్వేనహేతునా॥ పాశోరాశీతి॥
స్పష్టం॥ ౨॥ అథవాక్యదోషానుద్దిశతి॥ శబ్దహీనమితి॥ అథయదోదేశమే
తేషాంలక్షణోదాహరణాన్యాహ॥ అపశబ్దహతమిత్యాదినా॥ విగతానంహి
తావన్తానాంపరస్పరసన్నికషోఽయత్ర సత్యోక్తః॥ విరూపాక్షకన్ధకతోరః॥

ధం || యస్మా శ్చిప్రచ్యుతం నామ తదన్యార్థ ముగాహృత
 మితీక్షణాత్ || ౧ || తేన || పాహో గభిశేతనోద్విద
 శబ్దోర్థం దో ధనేవాదికాం స్సంగ్రహం గణసీమ్ని శక్రవి
 జయీ జితోజితో నిర్జరాన్ । యద్దేహం కృతిమాత్మ
 గాంకమమృతాభ్యోదయో రావణకోపాద్రక్ష విలోచనోర
 ఘుపతేర్దగ్ధాభవతైజసా || ఇతి సమీచినః పాతోక్త || ౨ || అథ వా

—❁— వాక్యదోషాః —❁—

కృష్ణోమా నాహ ॥ కృష్ణహి నం ప్రమభ్యస్తం విసంధిపునరుక్తిమ
తే । వ్యాకీర్ణం వా కృష్ణసంకీర్ణమపూర్ణం వా కృష్ణగభీతం ॥ న్యేభిన్న
లింగవచనేద్వేషన్యూనాధిక్షాపమే । భగ్నచన్ద్రోయతిభ్ర
ష్టమశరీరచరితకం ॥ విసంధలుస్తవస్థానసమాసం వా కృష్ణ
తం । సమాస్తపునరాత్తంచతథాసంబంధవజ్జితం ॥ పతన్వ
కర్షమశికపదం ప్రక్రమభంగవత్ । చంద్రింశతరుద్యంతే
దోమా వా కృష్ణసమాప్తయాః ॥ అశ్రవా కృష్ణమితి సర్వత్ర సంబ
ధ్యతే । అవశబ్దహతం వా కృష్ణం తస్మాదహి న ముదీత్యతే । క్రమభ్యస్తం
భవేదార్థశ్చాన్యో వాయత్ర న క్రమః ॥ విసంహితో విరూపోవా
యస్య సంధిర్విసంధిమత్ । శబ్దాన్తపానరుద్యేతువద్వాక్యం
పునరుక్తిమత్ । చత్వారియథా ॥ సంగచ్ఛంతే మోహమోహ
భేదాన్ద్వైవిధ్యాబుధాః । విలోక్య అమృతాన్ శ్వాభంరామ

చత్వార్యశ్రేయోద్ధాహరణః॥ సంగచ్ఛంతశ్చి॥ తైరిణఃభావం వర్ణయన్
వచయోనోహంబుత్తాచాంచల్యంబుధామోచుచసంగచ్ఛుంలే॥ ననుచ్య
తసంసారస్వైరవర్జితానమింద్రియైరతాం నప్యకీర్త్యోపిశ్చలసంస్యజ్య
ధసంసారశుభసంకళంబిన్కళం॥ చాన్యసిహిషాన్యైర్తేమనాన్యం

శేషికేచనేతిమన్మటపాదైఃపదద్వయే యుగపదసాధుత్వాసంభవేన వా
 క్యగతత్వేనపార్థక్యస్యపరిహృతత్వాదితిచేత్సత్యం । యద్యప్యేకపదమే
 వాసాధుతథాపితదసాధుత్వం పదాంతరసమాన్వయసాపేక్షమితి వాక్య
 దోషవివాయంనపదదోషభిత్వాశయేనాహ - అత్రేత్యాదివా అకర్తృకా
 ధికారాదిత్యంతేన॥ శిష్టంస్పృష్టం॥ ౩॥ అథవ్యాకీర్ణంలక్షయతి॥ వ్యాకీర్ణ
 మితి॥ విభక్తీనాఃవిభక్త్యంతానాంపదానామిత్యర్థః- సంకీర్ణపదమే

స్యపదసంముఖం ॥ అత్రసంగచ్ఛంతేమోహమోదభేదానితి
 పదద్వయప్రయోగే దోషోన్మేషాద్వాక్యమేవదుష్టమితిసపద
 దోషశంకావకాశః । సంపూర్వస్యగమేరాస్త్యనేపదిత్వేనక
 ర్మణోనుపాదానం నియతం । అకర్తృకాధికారాత్ । మోహ
 మోదభేదై స్సహవధూబుధవైరిణాంక్రమేణసంబంధే వక్త
 వ్యేవృత్తక్రమేణోక్తమితిచాబ్జక్రమోభిప్రాయః । తథాభ్య
 ర్హితంపూర్వమితి బుధవధూవైరిణా మిశ్యర్థక్రమేవక్తవ్యే
 నోక్తభిత్వర్థక్రమోవిభిప్రాయః । విలోక్యఅమృతాంశ్వాభమి
 త్యత్రసంధరభావోవైరూప్యంవ । వదనముఖశబ్దయోఃపున
 రుక్తిః ॥ ౩ ॥ వ్యాకీర్ణంతద్విభక్తీనాంవ్యాకీర్ణేతుమిగ్లోస్స
 యే ॥యథా॥ కులాచలానాఃరామస్యసానుగాస్సానుగాభి
 రం । శూడాన్నివసంతివైరిభూమిపాలావితేనిరే॥౪॥ రామా
 లోహానుకమనసాంవిభక్తిమాద్భామినినాం హరోహస్తే
 భవతిఘటితఃకంకణంకంఠనాదీ । కాంబీబంధః కబరవలయే
 కాంచనప్రజ్జ్వలంబేలాక్షౌలక్ష్మీగర్జయనసలినేకజ్వలం పాఃప

కంవాక్యంవ్యాకీర్ణమిత్యర్థః॥ ఉదాహరణి - కులాచలానామితి॥రామస్య
 వైరిభూమిపాలాఃసానుగాస్సానుచరాస్సంతః కులాచలానాఃసానుస్స
 చ్ఛంతీరిసానుగాఃశూడాన్నివసంతినివాసంచరంపితేనిరే॥ ౪ ॥ ఇదంభు
 గ్యంతరేణోదాహరణి - రామేతి ॥ రామస్యరావణసంహారానంగరంస్స
 రాజధానింవిశరఃశ్రీరామస్యాలోకదర్శనేవిషయే ఉత్కుళుకమత్సుత్సు
 కంమనోయాసాంరాసాం - కాంచనప్రకంచంపుష్పమాలా-అత్రహ
 స్తైకంకణంకంఠనాదీహరభిత్వాదిసంబంధస్య పదాంగరవ్యవహితత్వా

ద్వాదశీర్ణత్వమిత్యాశయనాహ-అత్రేతి॥౫॥వాక్యసంకీర్ణంలక్షయతి-సాం
కర్యఇతి॥ ఉదాహరతి- నిష్కృత్తికఇతి॥ నిగతఃకృత్తికాయానిష్కృత్తి
కః॥ పక్షే- కొశరూపకృత్తెరిగ్గతః-స్వాధైకః - హస్తంనక్షత్రంకరంచ-
విపక్షేషుపక్షరహితేషుభూభృతున్ పర్వతేషుయేకాసారా స్సరాంసితే
షుసంవధితానిజీవనానిజలాని-విపక్షభూభృతాంశత్రుభూపానాంకా

ద్యై॥ అత్రాభిరణానామవయవానాంచమిథస్సంబంధో వ్యా
కీర్ణః ॥ ౫ ॥ సాంకర్యేవాక్యసంకీర్ణంవాక్యాంతరగతైః ప
దైః॥యథా॥ నిష్కృత్తికోహస్తముపైతిసద్యస్తస్త్వక్షభాను
గ్రసతేవిచిత్రం । తుణేతుణేరామవిపక్షభూభృతాసార
సంవర్ధితజీవనాని॥ అత్రరామత్వక్షభానుకృత్తికానిర్ముక్త
స్సద్యవపహస్తముపైతి । ప్రసిద్ధసూర్యస్తకృత్తికానక్షత్రం
పరిత్యజ్యచిరాయహస్త నక్షత్రంభజతే । అయంతుసద్యఉ
పైతిచిత్రం । తథాప్రసిద్ధసూర్యః కృత్తికామనుభవన్నేవ
జీవనంగ్రసతే॥ హస్తస్థోవర్ధయతి॥రామఖడ్గభానోరాచరణం
తుతద్విరుద్ధమితిచిత్రతా । అత్రకృత్తికాహస్తవిపక్షభూభృ
తాసారజీవనపదానాం స్లిష్టతయాస్ఫురతోఽరోధయుగళ
స్యాన్ధాంతరావలంబనేనాభాసీభవనంబోధ్యం । అత్రరామ
త్వక్షభానుర్నిష్కృత్తికోహస్తముపైఃపునశ్చవిపక్ష భూభృ
తాసారజీవనం గ్రసతేచిత్రమితి వాక్యయుగళగతానాంప
దానామన్యోన్యసంకీర్ణత్వాద్భవతిసంకీర్ణం॥౬॥ ఆథాపూ
ర్ణం॥ అపూర్ణంతద్భవేద్యత్రసంపూర్ణఃక్రియాన్వయః ॥
యథా ॥ ఆహరోనిస్సాసహదో అస్సుహరోరిపువహుణతే
స్తమ్మి । గస్తేఅతావమిత్రరామకువ్వతోవిహాశతుహుగ్నో ॥

థా॥అధరోనిశ్వాసహతోఽశుభ్రోభరోరిపువధూనాంనేత్రే॥గా

సారేణకుస్మితబలేనసంవర్ధితానిజీవనానిజీవితానిచ॥యోజయతి॥అత్రేతి॥౬
అపూర్ణంలక్షయతి-అపూర్ణమితి॥ ఉదాహరతి- అహరఇతి॥ థా ॥ అధ
రఇతి॥ తావమిత్రంపంతావయుక్తం - అత్రగాత్రంచేతిచశబ్దాదధరం ని
శ్వాసహతం నేత్రేఅశుభ్రరితేచకుర్వన్నితిసాకాంక్షస్యక్రియాన్వయ

స్వాసంపూర్ణ త్వమిత్యాశయేనాహ- అత్రేతి ॥ ౭ ॥ వాక్యగభితంలక్ష
యతి- తదితి॥ ఉదాహరతి- రామేతి॥ ప్రతీపాఃప్రతికూలాః-శత్రవశ్చతి
యావత్- తేషాంతేజాంసి ప్రతాపాపవప్రదీపవటలీ-తాం- అవయంతి
జానంతి ॥ యోజయతి - అత్రేతి ॥ ౮ ॥ భిన్నలింగవచనే లక్షయతి ॥
యత్రేతి॥ న్యూనాధికోపమే లక్షయతి యత్రేతి ॥ అత్రోపమా శబ్దఃక
రణపుష్పత్వోపమానవాచీ - తేనాధికఃశేషణోపమానమధికోపమం

త్రంచతాపమిత్రంరామకుర్వన్విభాతితవఖడ్గః ॥ అత్రకుర్వ
న్నతిసమభివ్యాహృతక్రియాయాసహాధరాదీనాం కర్మత్వేన
సంబంధోనపూర్వతత్తత్పూర్ణాణాం॥ ౭ ॥ తద్వాక్యగర్భితంయ
స్యమధ్యేనాక్యాంతరంభవేత్॥యథా ॥ రావత్వదాశుగగ
రున్నరుతః ప్రతీపతేజఃప్రదీపవటలీంపశ్రమంప్రణీయ॥ తత్ర-
జ్జలంగగనమిత్యవయంతిలోకాశ్చక్రస్రదీయలలనానయనేషు
సృష్టిం॥అత్రరామశరగరున్నరుతశ్చక్రప్రతాపదీపాంచ్చమ
యిత్యావృష్టించక్రీరితివాక్యమధ్యే తత్రజ్జలమిత్యాది వా
క్యాంతరమనుప్రవిష్టమిగర్భితవాక్యం॥ ౮ ॥ .....
యత్రోపమాభవేద్భిన్నవచనాభిన్నలింగకాతద్భిన్నవచనం
భిన్నలింగంచాహుర్మునీషిణః ॥ యత్రోపమానమధికంన్యూ
నంవాస్యాద్విశేషణైః॥ తత్రాధికోపమంపూర్వంన్యూనోప
మమతఃపరం॥ ఛందోభగ్నంవచోయత్రతద్భగ్నచ్చందఉచ్య
తే॥యత్రస్థానేయతిభ్రీశస్తద్యతిభ్రీష్టముచ్యతే॥ ఏతేషాం
షణ్ణాముదాహరణం॥ రామాస్త్రేణహతంద్వివత్ర-రిగిరోభో
గీంరభోగా ఇవనిముక్తం రుధిరాష్ట్రవేనఘనమాణిక్యత్వి

న్యూన విశేషణోపమానంన్యూనోపమం - తథాచసాధారణధర్మాభి
క్యేతిధికోపమం - తన్నూనవత్వే న్యూనోపమమితి సంగ్రహః ॥ భ
గ్న ఛందోయతిభ్రీష్టే లక్షయతి - ఛందోభగ్నమితి ॥ భగ్నఛందోపృ
తంయత్రతచ్చందోభగ్నం-యతిర్విచ్ఛేదశ్చతిఘాంససాః- భ్రీష్టాయతిన్య
త్రతద్యతిభ్రీష్టం - ఉభయత్రచాహితాగ్నాదివత్పరఃపాఠః ॥ లాఘ
వాధంషడప్యేకత్రోదాహరతి- రామాస్త్రేణితి॥ రావస్యాస్త్రేణహతం

అతఏవరుధిరాన్ల వేనశోణితపంకేనా రుణంద్విషతకరిశిరః ఘనమాణిక్య
త్విషాఘ్నాలమణిఛాయయేవారుణం- భోగీంద్రస్యభాగాః ఘణాభవనిర్ము
క్తంపతితం- అన్యత్రయుక్తకంచుకం- శిష్టంస్పృష్టం || అత్రదోషమట్రం
దర్శయతి- ఇహేత్యాదినా || సన్నేవంసతిముఖంచంద్రావేత్యత్రభిన్నలిం
గత్వంస్యాదితిచేత్తత్రసహృదయానాముద్వేగాభావాన్నదోషశంకా ||
తమక్తంపండినా || సభిన్నలింగవచనేనచన్యూనాధికేతథాఽఽపమాయాచూ
షణాయయతోద్వేగోనధీమతామితి - ననుపాదాత్త్యలఘోర్వికల్పేన
గురుత్వాభిధానాదత్రాపి గురుత్వాంగికారేకథం ఛందోభంగభ్రాంత్యచేత్స
త్యం-యత్రైంద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రాదౌపాదాన్యవన్లస్యపాక్షికగురు

షేవారుణం । తస్మాద్ధాతునగాఢతాపరధరాభృచ్ఛంభంగక
ల్పాద్విపుర్విప్రస్తాభరణాయుధశ్లఙ్ఘకరః పూషేఘచాస్తంగ
తః॥ ఇహభోగాభవనిర్ముక్తమితిభిన్ననచనంతిషేవరుధిరేణ
భిన్నలింగకం । తస్మాదితిపరిపరామృప్తస్యరుధిరాక్తస్యకరిశి
రసఽపమానత్వేనోక్తేస్తాచలశృంగేఆరుణ్యసామ్యాఙ్గధా
తువిశేషణమాత్రంవక్తవ్యం । నగవిశేషణమధికం । విప్రస్తా
భరణాయుధస్యరిపారుపమానేపూషణ్యాభరణస్థానే కరవిశే
షణముక్తం । ఆయుధస్థానేకిమపి నోక్తమిన్యూనోపమం । భో
గాభివేష్యత్రపాదాంతవన్లస్యగురుత్వాభావాచ్ఛందోభంగః
మాణిక్యేత్యత్రయతిభంగః॥ ౯ ॥ క్రియాపదేనరహితమశరీ
రముదీర్యతే॥ యథా॥ తులయారహితోరామభవత్కీర్తిసు

త్సేపిత్రాన్యత్వభంగాభావస్త్రమాభూచ్ఛందోభంగః - శాకూల
విక్రీడితప్రహర్షిణీవసఃతతిలకాదిషువైపరీత్యాదస్త్యైవ ఛందోభంగభ
తిప్రాచీనాః- ఘనమాణిక్యేత్యత్రద్వాదశవర్ణేయతిభంగః శాకూల
విక్రీడితేద్వాదశేసప్తమేచవర్ణేవిశ్చేదస్యవిమాతర్వాత్- తమక్తంప్ర
కర్తరత్నాకరే - సూర్యావైశ్వానరసజస్తతాస్సగురవశ్శాకూలవిక్రీడి
తమితి॥ ౯॥ అథాశరీరంలక్షయతి॥ క్రియాపదేనేతి॥ ఉదాహరణి ॥ తుల
యః॥ తులయారాశివశేషేణసామ్యేనచ-తులారహితస్యస్వాతీనమత్రో
న్యైలకాంఠివిప్రత్వమితిచంద్రం - పతోన్వస్యాన్యజ్వలరుణేణివరోధవర

హః- అత్ర కరోతీతిక్రియాపదానుపాదానాదాభ్యాతం సావ్యయకార
కవిశేషణంవాక్యమితిలక్షణాభావేన వాక్యత్వస్యైవాభావాదశరీరం నా
మదోషత్యాశయేనాహ- అత్రైతిక్రియాపదరాహిత్యేనాన్వయాభా
వాచ్ఛాసన్వయత్యన్వైవాభిధానాంతరంమతభేదేనేత్యాహ- ఎతదేవే
తి॥౧౦॥ అధారీతికవిసగ-లుప్తైలక్షయతి-రసేతి॥అరీతికంవిరుద్ధరీతికమిన్ద్ర
క్షణః- విసగ-లుప్తమితి- లుప్తవిసర్గ మిన్ద్రక్షణః ॥ ద్వితయమపుదాహర

ధాకరః॥సావ్యత్వజ్ఞులరుచాచిత్రంధవశంభువనశ్రయం ॥ అ
త్రక్రియాపదాభావాదశరీరం । ఎతదేవానన్వయాభ్యాసపి
దూషణం ॥ ౧౦ ॥ రసాననుగుణారీతిర్యత్రారీతికముచ్యతే ।
ఓత్వంలూపోవిసర్గస్యాసకృల్లుప్తవిసర్గకం॥ ద్వయంయథా ॥
త్వంగత్వతంగజతాంగతురంగ సంగీద్రాక్సంగరాంగణ భు
వంగతవాన గాలిః । క్రోధోద్భటోరఘువరేణ్యభటోతివ
ఘోటోనటశ్చ రిఘుటోకపటోజగామ ॥ అకపటతమిస్వామి
న్యకుటిలః॥యద్ధేకూటరహితోవా । అత్రప్రథమాద్ధేపీరసా
ననుగుణోహృదుపదబంధత్యరీతికం । ఉత్తరాద్ధేపిసర్గలు
ప్తౌతత్రైవవాచ్యవర్జితంచ । సంగరాంగణభువను రాత్రిస్
తవాన్ రామస్యభటోపిగతత్యపిశబ్దస్యవాచ్యత్వే న్యను
క్తైః ॥ నోక్తంస్యాద్యశ్రవక్తవ్యం తదాహుర్వాచ్యవజ్జిత
మితిలక్షణాత్ ॥ ౧౧ ॥ అపదస్థసమాసంతత్సమాసోయత్ర
నోచితః॥పదంస్థానం ॥యథా॥ కేయూయంపురతోస్మాకమితి
రాఘవకింకరాః । జన్మర్షీషణరోమాగ్నికషాయోన్మైవచతు
షః ॥ అత్రశత్రుశ్రుద్ధతాంభటానాముక్తావుచితస్సమా

తి- త్వంగమితి॥ స్పష్టం॥యోజయతి-అత్రైతి॥దోషాంతరమప్యస్తీత్యాహ
తత్రైవేతి॥ కుతత్యత్యతఆహ-సంగరేతి॥ ౧౧॥అస్థానసమాసంలక్షయతి -
అపదస్థైతి॥ ఉదాహరతి-కేయూయమితి॥ భీషణనరోమాగ్నినాకషాయో
రుణఉన్మైషస్సర్పరణం యయోపై తాదృగ్విధేచతుషీయేమాం తేభిః
క్తైః- అస్త్రీకషాయోర్యోసేసార భేరసరాగయోః, క్వాభేవలేపనేచా
పీరితమూలా॥ యోజయతి- అత్రైతి॥సమాసోనోక్తత్వం- నోక్తైః ॥

కత్తిశేషః- కింతితి- కవేస్సమాసవ్యంగ్యస్యకౌఠస్యాభావాదితిభావః
౧౨॥ సమాప్తపునరాత్మపతత్ప్రకషేలక్షయతి - సమాప్తేతి॥ద్వితయ
మప్యదాహరతి- పోల్లసదితి॥స్పష్టం॥యోజయతి-అత్రేత్యాదినా॥ ౧౩
సంబంధవర్జితాధికపదభగ్నప్రకృమాణిలక్షయతి-సంబంధవర్జితమిత్యాది

సోనోక్తః॥ కింతుకవివచనేసమాసశత్యపదస్థసమాసం॥౧౨॥
సమాప్తపునరాదానే సమాప్తపునరాత్మకం । పతత్ప్రక
ర్షంతచ్చాహుః ప్రకర్షాయత్రవిశ్లేషః॥ద్వయంయథా ॥ పో
ల్లసశ్చల్లకీజాలైర్నదబంధురసింధురైః । క్రీడంత్యాందోలి
కాభిశ్చరామభక్తాస్తురంగమైః॥ అత్రరామభక్తాశ్చివాక్యం
సమాప్తతురంగమైరితిపునరాదానాత్సమాప్తపునరాత్మకం
తథా మదబంధురసింధురైః పోల్లసత్పల్లకీజాలైరాందో
లికాభిస్తురంగమైరితివక్తవ్యేనతథోక్తమితిపతత్ప్రకర్షతా ॥
౧౩॥సంబంధవర్జితంతత్సాన్యత్యత్రేష్టేనాన్వయోహతః ।
యత్రాధికపదోక్తిసాన్యత్యత్రాధికపదంమతం ॥ ప్రక్రాం
తనియమత్యాగాభ్యగ్నప్రకృమముచ్యతే॥ త్రయంయథా॥
శ్రీరామచంద్రతవకీర్తిసితాబ్జమూర్తినిర్మాణసీరమనివారిత
దానధారా । పంకంకృపాణసుషమారగమహాప్రతాపస్ఫూ
ర్తిగర్భానిచరితాన్యశీరంతరిక్షం ॥ అత్రయశః పుండరీకజననే
పంకాదయఃఖడ్గసుషమాదయశ్చత్యాదిసంబంధానోక్తశ్చితిసం
బంధవర్జితం । సిరాబ్జమూర్తీశ్యత్రమూర్తిపదమధికం॥ దా
నధారేత్యాదౌస్త్రిలింగస్వైక వచనస్య చోపక్రమాద్దత్తాని
చరితానీత్యత్రతదుభయభంగః । ఉత్తరత్రలింగభంగః ॥

— ఖండోమాః ఖండోమాః —

౧౪॥ అథాథాదోమానాహ ॥ అపార్థంవ్యథామెకాథాంస

నా॥ ఇష్టేనేష్టయోగేన- హతస్యైక్తః॥త్రితయమప్యదాహరతి- శ్రీరా
మేతి॥ అనివారితానివిచ్ఛిన్నాదానధారాదానాంబుప్రవాహః- నిర్మాణ
సీరమిత్యత్రనిర్మాణశబ్దస్సమాసేనుణీభూతశ్చితి - సరదభావః పంకాదభి
స్సంబంధ్యతశ్చత్యాహ-అత్రేతి॥సుగమమచ్యతే॥ ౧౪॥అథాథాదోమానున్ది

శతి- అపార్థమిత్యాదీనా॥ అతై తేషామద్వైశానుసారేణ లక్షణోదాహరణాన్యాహ॥ సముదాయార్థశూన్యమిత్యాదీనా॥ సముదాయార్థశూన్యం వాక్యార్థశూన్యమిత్యర్థః॥ ఉదాహరతి- నలినమితి ॥ అత్ర దశదాడిమాది వాక్యవదర్థశూన్యత్వాదపార్థత్వమిత్యాహ-అత్రైతి॥ ౧౫॥ వ్యర్థం లక్షయతి-యదితి॥ ఉదాహరతి-రామస్యైతి॥ స్పష్టం॥ యోజయతి- అత్రైతి॥ ౧౬॥

సంశయమపక్రమం । భిన్నంచై వాతిమాత్రంచపరుషంవిరసంతథా ॥ హీనాధికోపమేస్యాతాంతతై వాసద్యుశోపహం । అప్రసిద్ధోపహం హేతుశూన్యంచనిరలంకృతి ॥ అగ్నేలంచవిరుద్ధంచతథాసహచరచ్యుతం । ఎవమష్టాదశప్రొక్తాదోషాలగ్ధసమాశ్రయాః॥ సముదాయార్థశూన్యంతదపార్థంపరికీర్త్యతే ॥ యథా॥ నలినంమలినంజాతంరామస్యరణకేశయః । ఉరగాస్తరగాగంగాభంగాస్తారకకోరకాః ॥ అత్రకశ్చిద్వాక్యార్థఃప్రతీయతే ॥ ౧౫ ॥ యత్ప్రయోజనశూన్యంస్యాత్తద్వ్యర్థమిలికత్యతే॥ యథా॥ రామస్యనగరాద్విష్యనగరీనగరీయసి । ద్వితయంతికభవ్యోనుసథాకరరరామరాః ॥ అత్రేందు కలైర్వ్యోనువ్యోతనే రామనగరాత్సురపురస్యాల్పతోపన్యాసోనోపయుజ్యతే ॥ ౧౬ ॥ ఉక్తాభిన్నార్థకంయిత్స్యదేకార్థంతన్నిగద్యతే । వాక్యార్థంసంశయోయిప్రతీతస్ససంశయమవ్యతే॥ ద్వయంయథా॥ యశోదాశరతేర్థానికీర్తిరామస్యరాజలే । తేజోఽజయితేభూమ్నాధామ్నామధిపతేర్మహాః॥ స్పష్టం॥ ౧౭ ॥ యస్రపూర్వాపరీభావఃసహస్రప్రకపక్రమం । సంబంధవర్జితంయత్స్యాత్తద్భిన్నంపరికీర్త్యతే॥ ద్వయంయథా॥ సంప్రస్యరామదొర్లండాన్నిరైశుంతభి

అతై కార్థసంశయేలక్షయతి- ఉక్తైతి॥ ఉక్తాభిన్నార్థకంపునరుక్తార్థమిత్యర్థః॥ ద్వితయమపుదాహరతి-యశభితి ॥ అత్రపూర్వాత్తమేకార్థస్యోక్తార్థంసంశయస్యదోదాహరణం॥ అత్ర తేజోమహాసోఽపి త్వాకమత్యసందేహః॥ ౧౭॥ అథాపక్రమభిన్నేలక్షయతి-యత్రైతి॥ గ్రాహనా॥ ద్వితయమపుదాహరతి- సంప్రస్యేతి ॥ అత్రపూర్వాత్తమేకార్థస్యోక్తార్థం

కార్థంభిన్నస్యచోదాహరణం॥౧౮॥అథాతిమాత్రంలక్షయతి యదతి॥ ఉదాహరతి- రామేతి॥ ప్రాంతవసీజుషాంరజతాద్రిపరిసరారణ్యభాజాంలశ్రరజతాద్రిప్రవీభావభియోగంగాధరతోర్వైరూపాతిమాత్రాతాకికార్థప్రతిపాదనాదత్యుక్తిరేవా యందోషోనాతిశయోర్జీరలంకారశత్యాశయేనాహ- అత్రైతి॥౧౯॥అథపరుషంలక్షయతి-అతీతి॥ ఉదాహరతి- పశ్యత్యతి॥ పక్షి-కంఠస్యపశ్యతస్సతః-అత్రాతిసాందర్యశాలినీనామంతఃపురసీమంతేనాంకచాకమణిపూర్వక జానుఘట్టనముష్టిప్రహారవపీటి

రాదయః॥ యేమంతద్భిరసాంఘేదేలంకేశశిరసాంకథం ॥ అశ్రనిరీక్షణకాలోత్తరభావినస్త్రీసస్యపూర్వకాలత్వముక్తమిత్యపక్రమం । తథారావణశిరఃకేమభావస్యభరాదిశిరశ్చేదస్యచనసంబంధః॥ ౧౮॥ యత్సర్వలోకాతీతంతదతిమాత్రముదీర్యతే॥ యథా॥ రామవిద్వేషియోషాణాంశ్వానైఃప్రాంతవసీజుషాం । రజతాద్రిర్విలీనస్సాన్వదితిగంగాధరోహగః॥ అత్రశ్వాసోష్ణణారోప్యాద్రిప్రవీభావోర్జైరత్యుక్తిః ॥ ౧౯॥ అతిక్రూరాథకఘటనంపరుషంపరికీర్త్యతే॥ యథా ॥ పశ్యతః పక్షి-కంఠస్యకవయోరామకింకరాః । అతాదయసౌశపాశేష్వాకృష్యోంతఃపురాంగనాః ॥౨౦॥ అసంగతోయశ్రరసోవిరసంపరికీర్త్యతే ॥ యథా॥ క్రందతఃకరుణంక్షిప్తంగ్రవతోదానవాధమాక । ముష్టిభిర్నిష్కారంబఘ్నుర్వానరారామకింకరాః ॥ అశ్రదయనీయేషువీరాయితంవిరసం ॥ ౨౧॥ ఉపమానాబ్జతాధిక్యేస్యాతాంహీనాధికౌపమే ॥ య

కాపాతనాదిరూపరాజనోక్త్యాపరుషత్వం॥౨౦॥విరసంలక్షయతి-అసంగత్యతి॥ ఉదాహరతి- క్రందత్యతి॥ కరుణంశశోకంయథాతథాక్రందతః-స్వీయానాహ్వయమానాక॥యద్వాకరుణంసజైశ్యంక్రందతోరుదతః-క్రందనేరోదనాహ్వయేత్యత్యమరః- క్షిప్తంసక్లేశంయథాతథాగ్రవతోధావమానాక॥ అనౌచిత్యాద్యతేనాన్యగ్రసభంగస్యకారణ మిన్యుక్తంపదీశ్రరసభంగత్యాశయేనాహ- అత్రైతి॥ ౨౧॥హీనాధికౌపమలక్షయతి- ఉపమానేతి॥ ఉపమానస్యాబ్జతాధిక్యంచలే-జాప్రమాణాశ్వా

మితిశేషః-అతఏవ పూర్వోక్తాభ్యాం న్యూనాధికౌపమాభ్యామనయోర్భేదః॥ ద్వితయమపుష్పదాహరతి-మండూకాశ్రితి॥ అత్రోపమానభూతానాం భేదానాముపమేయభూతస్థలంగమాపేక్షయా జాతిప్రమాణాభ్యాంహీనత్వాద్భీనోపమం-ఏవముత్తరాద్ధేప్యాధిక్యమూహ్యం॥ ౨౨॥ అథాసదృశాప్రసిద్ధోపమేలక్షయతి॥ యదతుల్యోపమానంతద్భవేదసదృశోపమం, అప్రసిద్ధోపమానం యదప్రసిద్ధోపమం మతమితి లక్షణస్య లక్ష్య నామ్నో వస్తుపేత్వాద్వయోర్లక్షణానుక్తిః॥ ఉభేఅపుష్పదాహరతి-రామేందుమితి॥ కుము

థా॥ మండూకాశ్రితసాటోపంస్థవమానాః స్థలంగమాః॥ ౧౪౦
తిదానవశిశూత్సదాంధానివసింధురా॥ ౨౨॥ అప్రసిద్ధాసదృశోపమేయథా॥ రామేందుం రావణోద్భవ్వాకుముదప్రతిమాననః॥ తదస్త్రవిద్ధోన్యవతతుల్యంభికుంభేమృగేంశ్రవత్॥ కుముదంవదనోపమానతయాకవికులాప్రసిద్ధం॥ మూర్ఛితం ప్రతివిశ్రమమాణస్యసింహస్యోపమానత్వంవిసదృశం॥ ౨౩॥ హేతుంవిసాధకకథనం హేతుశూన్యముదీర్యతే॥ నిరలంకృతిలక్షణంతుస్ఫుటం॥ ద్వయంయథా॥ వింధ్యాటవ్యాసమానానికాననానినమంతతః॥ పశ్యద్భిరపితత్రైవణస్తీరామవిరోధిభిః॥ అత్రవింధ్యాటవీవసతాహేతునోక్త్యః॥ నచాశ్రకశ్చిదలంకారః॥ ౨౪॥ అగ్నేలాధకస్యకథనమగ్నేలంపరికీర్త్యతే॥ యథా॥ పీత్యకామోద్ధితుదీర్ఘంనీరసోమదనధ్వజం॥ ఆదాయభాక్తుంయతతేరామవైరిపథూఃనః॥ అత్రప్రీడాకరాధకప్రసారేరగ్నేలం॥ ౨౫॥ విరుద్ధందేశకాలాదివిరుద్ధంబహుభోచ్యతే॥

దప్రతిమానాననంయస్యసతద్దోక్తిః॥ యోజయితి-కుముదమిన్ద్రాదినా॥ ౨౩॥ హేతుశూన్యంలక్షయితి-హేతుమితి॥ అలంకారేణవిహితంనిరలంకారముచ్యతే॥ నిరలంకృతిలక్షణంతునుభోధమిత్యాశయేనాహ- నిరలంకృతిలక్షణమితి॥ ద్వితయమపుష్పదాహరతి- వింధ్యాటవ్యేతి॥ తత్రవింధ్యాటవ్యామేవ॥ యోజయితి-అన్వయము॥ ౨౪॥ అథాగ్నేలంలక్షయితి- అగ్నేలాధకస్య॥ ఉదాహరణమితి॥ ౨౫॥ రసోపరిసరః-కామనోద్ధేశంవధూసాన్నిధ్యాదివిధానం॥ నిరలంకారం॥ యోజయితి-అన్వయము॥ ౨౫॥

అభవిర్ధంలక్షయతి-విరుద్ధమితి॥ ఉదాహరతి-లంకామితి॥ స్పష్టం, యోజ
యతి- అత్రేత్యాది నావస్తుస్వభావవిరోధభివ్యం తేన॥ ఏవమితి॥ సదాసా
త్వానిశీధిన్యాం సకలం వాసరంబుధః॥ నా నావిధానిశాస్త్రాణి వ్యాచక్షేచ
శృణోతిచేత్యాదిశాస్త్రవిరోధాదయోన్యశబ్దాః- గ్రహణాపరాగా
దికం చినారాత్రిసానస్యధమశాస్త్రవిరుద్ధత్వాత్ ॥ ౨౬ ॥ సహచర
భ్రష్టంలక్షయతి- మతమితి॥ ఉదాహరతి-రామరావణయోరితి॥ స్పష్టం॥
యోజయతి- అత్రేతి॥ దేవాశ్చమునయశ్చ దేవమునయస్తేషాం॥ అలమతి
చపలత్వాస్సస్వప్నమాయోపమత్వాత్పరిణతివిరసత్వాత్సంగమేనాంగ
నాయాః॥ ఇతియదిశతకృత్వస్తత్వమాలోచయామస్తదపినహరిణాక్షీం

ఆదిశబ్దేవనస్తుస్వభావవిరుద్ధపరిగ్రహః॥ యథా॥ లంకాంనిశీ
తేహనుమాద్విప్రమానేషివాకరే॥ దదాహమేరుశ్మంగస్థాంస
లిలైర్గవణాంబుధేః॥ అత్రలంకాంమేరుస్థితామితిదేశవిరోధః॥
నిశీతేషిప్రమానేషివాకరభివ్యంకాలవిరోధః॥ సలిలైర్గదాహేత్రి
వస్తుస్వభావవిరోధః॥ ఏవమన్యేషివిరోధా మలిమద్భిరూ
హ్యః॥ ౨౭ ॥ మతంసహచరభ్రష్టమతుల్యానాంనిబంధనే॥
యథా॥ రామరావణయోర్యుద్ధేసతిరిత్యుక్షయావహే॥ పితౄ
చదేవభేతాశ్చమునయోముదమాయయః॥ అత్రపితౄచభే
తాభేభ్యోదేవమునీనాముత్యకృత్వాత్సహచరభ్రష్టం॥ ఏ
వందోషాంతరాణీయధాసంభవమూహ్యని॥ ౨౮ ॥ రసభావా
దీనాంస్వశబ్దవాచ్యత్వమపిదోషపవ॥ ఏతేషాంత్రివిధదోషా

విస్తరత్యంతరాత్తైత్యాదిముపదైకదేశగతాః॥ సోద్యైష్టవేదాంస్త్రైజశా
నయప్రపితౄనతాప్సీశ్చమునంస్తబంధూ॥ వ్యజేష్టషడ్వగమరంస్త
సితౌసమూలఘాతంస్యవధీదరించేత్త్యాదిమువాక్యగతాశ్చశృంగికటుత్వా
దయః॥ సదామధ్యయాసామమృతరసశ్రవ్యందసరసా సరస్వత్యుద్గా
మావహతిబహుమాగ్దాపరిమళం॥ ప్రసాదంతాపతాఘసపరిచితాః॥ రసమ
హతాంచహాకావ్యవ్యోమిస్ఫురితమధురాయా తురుచయిత్యావ్యగ్ధ
గతాఃకష్టత్వాదయశ్చస్వయంబోధ్యాఇత్యాశయేనాహ-ఏవమితి॥ ౨౯॥
దోషాంతరాణ్యపిసంతత్యాహ-రసేతి॥ రసాశ్శృంగారాదయః - భావా

స్సంచారిభావాః- ఆదిగ్రహణాత్ స్థాయీభావాశ్చ తేషాం-స్వశబ్దవాచ్యత్వం రసశృంగారాదిసామాన్యవిశేషశబ్దాభిధేయత్వం చ- రసప్రతీతేర్విభావాదిప్రయోగాన్వయవ్యతిరేకానువిధానాగ్రసాదిశబ్దప్రయోగేపితదప్రతీతేశ్చ నిత్యవ్యంగ్యస్వరసాదేర్వాచ్యత్వంచుష్టమేవేతిభావః-తద్యుక్తం మమ్ముటపాదైః- వ్యభిచారిరసస్థాయీభావానాం శబ్దవాచ్యతేతి-నుకటిషయానాం సూయానాధికోపమాదీనాం హీనాధికోపమాదివ్యంతర్భావస్యాతిస్ఫుటత్వాతో-యం సంఖ్యానయన ఇత్యాశంక్యాహ- ఏతేషామితి || తహి-కౌవా-ర్బంధస్తత్రేవోచ్యంతామిత్యత్రాహ-తథాపీతి || పూర్వేషాం ప్రాచీనామలంకారికాణాం- కియతామితి-కతివయానామిత్యన్తః- నన్వస్తుమాస్తువాంతర్భావః* ఖ్యాతేర్ధేనిర్ధేతోరదుష్టతానుకరణేతు సర్వేషామితి మమ్ముటపాదోక్తైః * చంద్రంగతావర్తగుణాన్నభుజ్యై-పద్మాగ్ర

ణాం మధ్యకేషాం చిదన్యోన్యభేదస్య దర్శుటత్వాదుక్తసంఖ్యానియమోనాస్మాకం మనసేరోపతే । తథాపి పూర్వేషాం సరణిమనుస్మత్యాస్తాభిస్తావతాం లక్షణోదాహరణాని దర్శితాని । కియతామంతర్భావస్తుమలిషద్భిస్సమభయితుంచకన్యః । అస్మాభిస్తువిప్రరభయాద్విరమ్యతే || * ..... * ఇతి శ్రీమత్త్రిభువన... దోషనిరూపణసామాప్తమస్తరంగః || ఆస్థామందిరమిందిరా... విజయతే సాహిత్యరత్నాకరః || ** ధర్మాంతర్వాణి... రఘుపతివిభుచేచాప్తమోయంతరంగః || *

తాచాంద్రమసీమభిఖ్యాం, ఉమాముఖంతు ప్రతివద్యలోలాద్విసంశ్రయాం ప్రీతిమవావలక్ష్మీరిత్యాదిషురాత్రౌ వర్తన్యసంకౌదోదివాచంద్రమసశ్చిన్మృగభత్వం లోకప్రసిద్ధమితి నభుజ్యై- ఇతి హేతుం నాపేక్షన ఇతి హేతుతూన్యస్య* మృగచతుష్పదమద్రాక్షమిత్యాదికథయత్యయిం, ఏత్యైషచ గవీత్యాహ సుత్రామాణం యజేతిచేత్యాదిషు పరుషాదీనాం చాదుష్టత్వం వక్త్రాన్యచిత్యవశాద్దోషోపిగుణః క్వదిదిత్యుక్తత్వాదుగ్రాహ్యచిద్దోషాణామపిగుణత్వంచేత్యాదిపతేషాః కింనోర్తి ఇత్యాశంక్యాహ- అస్మాభిస్త్యైతి || మమ్ముటపాదైః ప్రపంచేన ప్రతిపాదితా ఇతి తుశబ్దాభిప్రాయః- సుగమశస్యత్ || ఇతి త్యాది || ఇతి శ్రీమల్లదిలయసూరివిరచిత సాహిత్యరత్నాకరచాఖ్యాయే మందరాఖ్యాయే చిద్రహః ప్రకాశః

శ్రీరస్తు.

ಧ್ಯಾನತರಂಗ ಪ್ರಾರಂಭಃ - ೯

ఏవంకావ్యసామాన్యలక్షణమభిధాయతద్విభజతే ॥ గద్యప

కావ్యవిభాగః

ద్యోభయాన్మత్సరూపైప్రస్పృధమంత్రిధా । అపాదబద్ధంగ
ద్యంస్యాస్పద్యంపానచతుషువత్ ॥ గద్యపద్యోభయమయం
చంపూసంజ్ఞకముచ్యతే । త్రివిధః చాపితదిదంపునస్త్రివిధము
చ్యతే ॥ ఉత్తమం మధ్యమంతద్వదనమంచేతిభేదతః । వ్యంగ్య
ప్రధానంతత్రాద్యంతదేవద్వనిరుచ్యతే ॥ వ్యంగ్యంయత్రా
ప్రధానంస్యాన్నద్యమంతన్నిగద్యతే । తద్దేవచగుణీభూతవ్యం
గ్యమిత్యభిధీయతే ॥ అస్ఫుటవ్యంగ్యమధమంతద్విప్రమితిచో
చ్యతే ॥ తత్రద్వనిరేవనాస్తీతికేచిదూచురితిచేన్దైవం । వ్యా

భాగమాహ-త్రివిధమితి॥ త్రైవిధ్యముపపాదయతి-ఉత్తమమితి॥ అద్యంబ
క్షయతి-వ్యంగ్యప్రధానమితి॥ వ్యంగ్యం ప్రధానంయస్మిన్స్తత్తతోక్తం-వా
చ్యాలశాయీవ్యంగ్యమిత్యర్థః-తస్యైవవర్ణనరిత్యభిధానం ॥ మధ్యమంబక్ష
యతి-వ్యంగ్యమితి॥ అన్యగుణీభూతవ్యంగ్యమిత్యభిధానం ॥ అధమంబక్ష
యతి-అస్ఫుటేతి॥ ఏతస్యచిత్రమిత్యభిధానం ॥ ఉక్తంచమష్టటపాదైః॥
ఇదముత్తమమతిశయనివ్యంగ్యవాచ్యాన్తద్విరుద్ధైఃకథితం॥ అతాదృశేను

ణీభూతవ్యంగంవ్యంగ్యేతుమధ్యమం। శబ్దచిత్రంచాచ్యచిత్రమవ్యంగ్యమ
పరంస్మృతమితి॥ ననువ్యంగ్యస్య ప్రాధాన్యేహిధ్వనివ్యవదేశః - శాస్త్రే
షువ్యంజకస్యైవానంగీకృతత్వాత్తదసంభవేనవ్యంగ్యాభావేకథం ధ్వని
రిత్యాశయేనశంకతే-తత్త్రేతి॥ తత్రకావ్యేషు-కేచిచ్ఛాస్త్రకారాః॥ పరిహా
రతి-మైవమితి॥ పుత్రభ్యతఆహ-వ్యాఘాతాదితి॥ వ్యాఘాతందర్శయతి-ధ్వని
రిత్యాదినా॥ ధ్వనిరస్తీత్యాలంకారికాః-నాస్తీతినైయాయికాదయః- అస
మావేశాత్-అయంభావః-ఘటత్వపటత్వయోరివాస్తీత్వనాస్తీత్వయో
స్సామానాధికరణ్యాసంభవాద్విరోధస్సంభవతీతి-తహి-కాంచ్యాధ్వ
నిరస్తీకాశ్యాంనాస్తీతిదేశభేదేనవాక్యతేస్తీత్వకలౌనాస్తీతికాలభేదేన
వాచిస్తీత్వనాస్తీత్వయోస్సామానాధికరణ్యాంగీకారేఽవిరోధపరిహారోభ
వేదిత్యత్రాహ-దేశేనేతి-అయంభావః-శబ్దాధ్యాభ్యాంప్రతీయమానస్యత
స్యదేశభేదకాలభేదాభ్యామస్తీత్వనాస్తీత్వసామానాధికరణ్యప్రయు

— ❧ ధ్వనివిచారః ❧ —

ఘాతాత్ । ధ్వనిరస్తీతినాస్తీతిచపరస్పరవిరుద్ధయోర్విధిని
షేధయోరేకత్వాసమావేశాత్ । దేశేనకాలేనవాఽవిరోధప
రిహారస్యానంగీకృతేః । కించధ్వనేనప్రతీతానిషేధాదుషు
రః । ప్రతీతాచక్వాదితనిషేధేసిద్ధసాధనం । సార్వత్రికని

త్తఽవిరోధపరిహారస్యానంగీకార్యత్వాదితః । విరోధాంతరందర్శయతి- కించే
తి- అప్రతీతాసర్వాశ్చనాప్రతీత్యభావే-అయంభావః- ప్రసక్తస్యైవప్ర
తిషేధానాప్రసక్తస్యేతిధ్వనిప్రసక్తిమంతరేణ తన్నిషేధోనుపపన్నా ఇతి
తర్హిక్వచిదస్తీతిక్వాచిత్-ప్రతీతిమభ్యుపగమ్యక్వచిన్నాస్తీతిక్వాచిత్-
నిషేధోంగీత్రియతామితిత్రాహ- ప్రతీతాచితి । సముచ్చయార్థశ్చకా
రః- ప్రతీతిక్వాచిత్-నిషేధయోరుభయోరప్యంగీకృతయోరిత్యర్థః - ఏ
వంఘటివిరోధపరిహారోభవేదిత్యాః- సిద్ధసాధనం- అయమాశయః- సం
దిద్ధస్యైవసాధ్యత్వంనసిద్ధస్యేతినియమేన తత్ప్రతీతినిషేధయోః- క్వాచి
త్-త్వస్యసిద్ధత్వాసిద్ధసాధనాభ్యోదోషస్సంభవతీతి- తర్హిసర్వత్రాపి
నాస్తీతిసార్వత్రికనిషేధోస్తీత్వత్రాహ- సార్వత్రికేతి - అయంభా
వః తథాసతి॥ నిష్కేషమ్యతచండినం ప్రసతటంస్పృష్టరాగోధరోనేశ్చైహార

మనంజనేవులకితా తస్మిత్తవేయంతసుః|మిథ్యావాదినికూతిబాంధవజనస్యా
జ్ఞాతపీడాగమేవాపీంస్మాతుమితోగతాసినపునస్తస్యాధమస్యాంతికమి
త్యాదిషూత్తమకావ్యేషువ్యంగ్యస్యవాచ్యాతిశాయిత్యేనసర్వాభ్యుపగ
మ్యమానత్వాత్తత్ప్రీతితివ్యాఘాతరూపోఽనుభవవిరోధస్సంభవతీతి- త
స్మాద్ధ్వనిరేవనాస్తీతి కేషాంబిన్నతమపాస్తమితినిష్కర్షః | ఏవంనాస్తి
త్వపక్షస్యపరాస్తత్సార్థస్తిత్వమభ్యుపగమ్యానుమానేనధ్వనేఃపాద్ధక్యం
పరిహతుమాహ- నన్విత్యాదినా| ఏవమన్వయముక్తావ్యతిరేకమాహ
తదితి| తేభ్యోగుణాలంకారేభ్యోవ్యతిరేకేభేదే - అయమర్థః- యథాగు
ణాలంకారవ్యతిరిక్తానామవిమృష్టవిధేయాంశాదిదోషాణాంచారుతాహే
తుత్వంనాస్తితథాతద్వ్యతిరేకేధ్వనేరపిచారుతాహేతుతామాభూదేవే
తి- తతశ్చారుతాహేతోద్ధ్వనేరపిగుణేష్వలంకారేషువాంతర్భావ ఏవే

షేధప్రతీతివ్యాఘాతః|నన్వస్తిధ్వనిః, సతుగుణాలంకారాం
తర్భావపవ, ఉపమాదివచ్చారుతాహేతుత్వాత్, తద్వ్యతి
రేకేఽవిమృష్టవిధేయాంశాదివచ్చారుతాహేతురపినస్యాత్.
నచరీతివృత్తీనామివగుణాలంకారవ్యతిరేకేపి తస్యచారుతా
హేతుతాకింనస్యాదితివాచ్యం రీతీనాంగుణేషువృత్తీనాం శ
బ్దాలంకారేష్వంతర్భావాదితిచేన్నైవ|అలంకారస్యేవహిచా

తిభావః-ననుగుణాలంకారవ్యతిరిక్తానాం రీతీనాంవృత్తీనాంచయథాచారు
తాహేతుత్వమభ్యుపగతంతథాతద్వ్యతిరిక్తస్యధ్వనేరపిచారుతాహేతు
తాస్యాదేవేత్యాశంక్యధ్వనేర్గుణాలంకారాంతర్భావదాగ్ధ్యాపాదనాయ
తాసాంతాసాంచతద్వ్యతిరేకంవారయతి-నజేతి - తస్మాదేవమాహ -
రీతీనామితి- రీతీనాంవత్సమాణలక్షణానాంవైదర్భ్యాదీనాం - గుణేషు
క్షలక్షణేషునూధుర్యాదిషు - వృత్తీనాంవత్సమాణలక్షణానాంవైశిక్యా
దీనాం-శబ్దాలంకారేషుక్షలక్షణేషువృత్తీనాంసాదీషు - అయంధా
వః- రీతయోవృత్తయశ్చైవగుణాలంకారమూర్తయశ్చివవత్సమాణలక్షణా
త్తాసానుభయినామపి యథాగుణాలంకారాంతర్భావస్తద్వ్యధ్వనేరపి
తదంతర్భావఎవ-అన్యథాతస్యచారుతాహేతుత్వమేవనస్యాదితి - పరిహ
రతి- మైవమితి-అలంకారస్యేవేతి-అపధారణాన్యమాహ- నాలంకార్యస్యే

తి-తదితి-కథమభిధీయతే - తస్యచారుతాహేతుత్వాలంకారాంతర్భావా
వనుపవన్నావేవేత్యర్థః- అలంకారాలంకార్యవివేకంనవేత్సీత్యాకూతం -
ఏవం సామాన్యతస్తదంతర్భావంపరిహృత్య విశేషాకారేణాపిపరిహర్తు
మాహ-కించేత్యాది నా. తదితి-ధర్మిణోధర్మిభూతస్య-ధ్వనేరితిశేషః-అలం
కార్యత్వాద్ధర్మిత్వమితిభావః-ఏవంధ్వనేర్గుణాలంకారాంతర్భావంపరిహృ
త్యకైశ్చిద్వ్యాప్యవ్యాపక పరిజ్ఞానాదేవవ్యంగ్యోపస్థితిర్భవతీతి తస్మాను
మానయాపత్వమాపాదితమిత్యాహ-కేచిదితి-కేచిద్వ్యక్తిఖండనవాదినః-
నాతిరిచ్యతేనభిద్యతే-ధ్వనిరనుమానరూపమవేత్యర్థః - పరిహరతి-తదితి-
ధ్వనిరనుమానతోనాతిరిచ్యతఇతివచనమప్యయ్యుక్తమిత్యర్థః-తతోప్రపత్తి

రుతాహేతుతాలోకేనాలంకార్యస్యధ్వనిస్త్యలంకార్యః త
తకథంచారుతాహేతురితికథంతదంతర్భావోభిధీయతేకించ
రసధర్మాఃఖలుమాధుర్యాదయోగుణాః తతకథంధర్మిణోధ
ర్మైష్వంతర్భావోభిధీయతే అలంకారాఃపునర్వాక్యాగ్ధౌప
సాగరకతయోపసర్జనత్వేనప్రసిద్ధాః స్వనిస్తుకావ్యాత్ప్ర
ధానం తతఃకథంప్రధానస్యోపసర్జనేష్వంతర్భావః కేచిదను
మానతోధ్వనిర్నాతిరిచ్యతఇత్యాహుః తదపిసతస్యహిప్రా
ణోవ్యాప్తిః-తాదాత్మ్యంవాతదుష్పత్తిర్వావ్యాప్తయ్యులం అ
ప్రసాధ్యస్యధ్వనేసాధనస్యశబ్దస్యాధ్యస్యవాశింశుపాశ్వప్య
క్షత్వయోరివసతాదాత్మ్యం శింశుపాయావృక్షతాదాత్మ్య
నహిశింశుపాశ్వేనవృక్షత్వంసాధ్యతే నతథాప్రప్రత్యుత

మాహ-తస్యేత్యాది నా-తస్మానుమానస్య - వ్యాప్యవ్యాపకయోసాహ
చర్యనియమోవ్యాప్తిః-అస్తుకింతతఇత్యత్రాహ-తాదాత్మ్యమితి-తాదా
త్మ్యంవ్యాప్యవ్యాపకయోరభేదః- తస్మాత్సాధ్యాదుష్పత్తిర్వా- భవతు
నామకిమిత్యతపహ-అత్రేతి-శింశుపాయావృతి-అయంవృక్షః - శింశుపా
త్వాత్-నతథేతి-అయంభావః - యథాశింశుపాశ్వేనవృక్షత్వంసాధ్యతే
తథాసాధనభూతాభ్యాంశబ్దాద్ధాభ్యామేవంసాధ్యభూతోధ్వనిర్న సాధ్య
రఇతి తుతఇతివచనా-ప్రత్యుతేతి-ప్రత్యుతపైపరీత్యేన-తతోనామా
త్మ్యమితిభావః - మాస్తుతాదాత్మ్యం తదుత్పత్త్యేవవ్యాప్తినిశ్చయో

స్త్రివ్యతాహ-నాపీతితస్రసద్వస్తాంతం హేతుముపపాదయతి- లోకే
హిత్యాదినా-ధ్వనేః ప్రతీతేరిత్యంతేన-తస్మాన్నాపితమత్పత్తిరితి పూర్వే
ఇసంబంధః-మాస్తుతమత్పత్తిరపిక్వచిదన్వయవ్యతిరేకాభ్యామపివ్యాప్తి
శ్రవణాదత్యాపితాభ్యామేవతన్నిశ్చయో స్త్రివ్యాశంక్యసరిహరతి - స
న్నిత్యాదినా-కృత్తికాయాఉదయేనతిరోహిణ్యాసన్నివస్త్రిత్యాసత్యావి
వ-అయంభావః - కృత్తికోదితాఅద్యైవరోహిణ్యుదేప్యతీత్యశ్రతాదా
జ్యోతమత్పత్త్యభావేపియథాకృత్తికోదయరోహిణ్యాసన్యోరన్వయవ్య
తిరేకాభ్యాంవ్యాప్తిరభ్యుపగతాతతై వాత్యాపితాభ్యామేవవ్యాప్తిరంగీ
క్రీయతామితిసవాచ్యమితి-కుతశ్చత్యతఆహ- ధ్వనీతి- ధ్వనిశ్చశబ్దాశ్చత
యోః-తత్ప్రాప్తిహేతుమాహ-అవ్యంగ్యస్థలశ్చితి-అయంభావః * స్వచ్ఛం

శబ్దార్థాతిరస్కృత్యధ్వనేః ప్రతీయమానత్వాత్ । నావ్యత్రత
దుత్పత్తిః । లోకేహిసాధనాభిమతోధూమస్సన్వజనకం సా
ధ్యాభిమతంవహ్నింగమయతి । నచైవంప్రకృతే । సాధ్యాభి
మతాధ్వనేస్సాధనాభిమతశ్శబ్దోద్ధౌవాససముత్పన్నః । యేన
తంగమయతః । ప్రత్యుతశబ్దార్థసద్భావానం తరమేవధ్వనేః
ప్రసీతేః । సనుకృత్తికోదయరోహిణ్యాసన్ని వదన్వయవ్యతిరే
కాభ్యామేవరాదాత్మ్యతదుత్పత్తీలనపేక్ష్యవ్యాప్తినిశ్చయో
స్త్రివ్యతీచేన్న । ధ్వనిశబ్దార్థయోరన్వయవ్యతిరేకాభావాత్ ।
అవ్యంగ్యస్థలేవ్యభిచారాత్ । కేచిద్ధ్వనినాభిధేయమభిరభుః ।

లోచ్యులదచ్చకచ్చకుహరచ్ఛాతేతరాంబుచ్చటా మూర్ఛన్మోహనహస్తి
హస్తవిహితస్సానాహ్నికాహ్నియవః । భిద్యాదుద్యమదారదస్తరదరీదీ
ప్తుదరిగ్రునుద్రోహూద్రోక మహూర్తి మేదుగి సదామందాకినీ
మందతామిత్యాదిత్రికావ్యాసాం శబ్దార్థసద్భావే ప్యవ్యంగ్యత్వాధ్వ
నిశబ్దార్థయోరన్వయవ్యతిరేకాసంభవేన రాభ్యామేవవ్యాప్తి నిశ్చయో
స్త్రివ్యవచారితాభీధానమితి- తస్మాద్వ్యాప్తిమూలాసాంతాదాత్మ్యాదీ
నానుసంభవేనధ్వనేరనుమానరూపత్వమపాస్తమిబోధ్యం॥ ఏవంధ్వనే
రనుమానరూపత్వమపాకృత్యాభిధేయత్వమంగీకర్వరాంమతమపాక
మాహ-లేదితి-పరిహరతి-తదలి తత్ అభిధేయత్వాభిధానం-కుతశ్చ

ఆహ-అభిహితేతి-అభిహితాన్వయపక్షే-భాట్టమతే-తదసంభవాత్ అభి
ధేయత్వాసంభవాత్-తన్మతేతదసంభవమేవప్రతిపాదయతి- తథాహీ
త్యాదినా-సాచేతి-విశేషాణాంవ్యక్తీనామిత్యర్థః-కుతశ్చన్యత్రఆహ-ఆనం
త్యాదితి-ఆనంత్యాద్భావబల్యాత్-వ్యభిచారాచ్చేతి-ఇతరవ్యక్తైర్గోప్యవ
హరదర్శనేనేతిభావః- ఏతదభిధాతరంగే-కింసర్వాసువ్యక్తిమణితైకదేశ
శ్రుత్యత్రవ్యాఖ్యాతం-కింత్వితి - సామాన్యరూపాణామధానాం-విశేష్యం
నాభిధాగచ్ఛేత్ క్షీణశక్తిర్విశేషణితుక్తత్వాజ్ఞాతిస్వరూపాణామేవే
తివాచ్యం-సంతుసామాన్యరూపావివాధాఃతద్వాచకత్వంకుతేత్రిత్యతా

తదయుక్తం। అభిహితాన్వయపక్షేతావత్తదసంభవాత్ । త
థాహి । అభిధాహిసంకేతపూర్వికా । సాచనవిశేషాణాం । ఆ
నంత్యాద్వ్యభిచారాచ్చ । కింతుసామాన్యరూపాణామేవా
ధానామితివాచ్యం । తేషాంచనవద్దేమసంకేతః । తేషానిరర్థ
కత్వాత్ । నాపివాక్యే । వాక్యవాక్యార్థయోరనియతరూప
త్వాత్ । అతఃపదేష్వేవసంకేతః । సంకేతితైశ్చపదైరర్థాభి
ధీయంతే । అభిహితైశ్చపదార్థైరాకాంతౌదినశాశ్చకలపదా
ధానురక్తః ప్రమాణాంతరాగోచరః । ప్రాగనిష్పన్నస్సంసర్గ
రూపోవాక్యార్థః ప్రతిపాద్యతే । ఏవంచయానిపదాన్యవిశిష్ట
రూపస్వస్వపదార్థమాత్రాభిధాయకానిస్వాభిహితపదార్థా
నురక్తమపి విశిష్టరూపవాక్యార్థమభిధాతుంనశేషస్తానికథమ
ధాంతరభూతమత్యంతవిప్రకృష్టంధ్వనిరూపమథమభిదధీరన్ ।

హ-తేషామితి-తేషామధానామిత్యర్థః- చస్త్యర్థః- తత్రహేతుమా
హ-తేషామితి-తేషాంపద్ధానాం-అభిహితైగితి-ఆకాంతౌదినశాత్-యో
గ్యరాసన్నిధీఆదిశబ్దాః- సకలపదార్థేష్వనురక్తైనుబద్ధః - అస్తుకింత
తత్త్వతాహ-ఏవంచేతి-స్వైః పదైరభిహితాయేపదార్థాస్తేష్వనురక్త
మపి-అన్యరూపితత్వమపిశబ్దాః-విశిష్టరూపోయోవాక్యార్థస్తం- ఆఖ్యా
తంసాన్వయకారకవిశేషణంవాక్యమితిపదార్థజాతస్వైవ వాక్యార్థత్వా
ద్విశిష్టరూపత్వంతస్య-తానీతి-కథమభిదధీరన్-నాభిదధీరన్నిత్యర్థః- త
త్రహేతుమాహ-అసంకేతతార్థస్యేతి-అసంకేతితోగ్ధాధ్వనిరూపో ర్థస్త

స్వ-అయంభావః-పదానాం విశిష్టద్వనిరూపాద్ధాభిధాయకత్వోక్తా ఘటా
దిశబ్దానాం పటాదిరూపాద్ధాభిధాయకత్వరూపాతిప్రసంగా త్తేషాం తద
నభిధానము దితమేవేతి-తస్మిన్వాక్యస్య తదభిధాయకత్వ మభ్యుపగమ్యతా
మిత్యత్రాహ-వాక్యస్యేతి - అయంభావః-శక్తంపదమిత్యభియుక్తోక్తేఃప
దేష్వేపవాచకత్వశక్తిః-అన్యథాత్వపసద్ధాంతాపత్యైర్వాక్యస్యాపితదభి
ధాయకత్వమనుపసన్నమేవేతి-ప్రతిజ్ఞాతాథాంతాప్రతిపాదయతి-తతశ్చితి -
కథమభిషిచ్యేత-ద్వనిరభిధేయశ్చితికథమచ్యేతేత్యథాః- ఏవంభాట్టమతే
ద్వనేరభిధేయత్వంపరిహృత్యపాక్రిభాకరమతేపిపరిహస్తుమాహ - అన్వి
తేతి-అన్వితాభిధానవాదేపాక్రిభాకరమతేపి పదస్యపదాద్ధాంతరాన్వితే

అసంకేతితాత్పర్యాభిధానేతిప్రసంగా ద్వాక్యస్య వాచిభి
ధాయకత్వాభిధానేపసద్ధాంతాపత్యైశ్చ । తతోద్వనిఃకథమ
భిధేయతాసామూక్యేచభిషిచ్యేత । అన్వితాభిధానవాదేపి
ద్వనిరనభిధేయపవ-తథాహి-గామానయేత్యాదివాక్యముత్త
మవృద్ధప్రయుక్తమాకగ్న్యమగ్న్యమవృద్ధప్రదనురూపంచేష్టతే ।
బాలస్తుతశ్చశ్యన్ననేనాస్త్వాద్వాక్యాదయమథోచనతతశ్చితి గ
వాసయనరూపయాచేష్టయానుమిమీతే । తతప్రదన్యథానుపప
త్త్యైచిండస్యవాక్యార్థస్యాఖండమేవ వాక్యంవాచకమితిత
యోర్వాచ్యవాచకభావసంబంధంనిశ్చినుతే । ఏవంతశ్చవృ
త్పనోచనంతరం గాంబధానేత్యాదివాక్యప్రయోగే ఆవా
పోద్వాపాఖ్యాంతస్యతస్యశబ్దస్యతంతమర్థమవధారయతి ।

స్వాధ్యేత్యేవదతోమతేవీతియావత్ - తస్యానభిధేయత్వమేవప్రతిపాద
యతి-తథాహిత్యాదినా-బాలస్త్వేతి-బాలోవృత్తిపిత్తుః-తతశ్చితి- తతో
నంతరం-తదన్యథానుపపత్త్యా-తస్యావాక్యార్థావగతేః-అన్యథానుపపత్త్యా
సంబంధంవినితస్యవాక్యస్య తాదృగథా ప్రలేఖనకత్వానుపపత్తిరూ
పాద్ధాపత్యైత్యథాః-ఏవమితి-ఆవాపోనితేషః-ఉద్వాపోరసనం - తా
ఖ్యాం-అవధారయతినిశ్చినుతి-అయంభావః-చైత్రగామానయ-దేవదత్తా
శ్వమానయ-దేవదత్తగాంబధానేతి వాక్యానాం ప్రయోగేదేవదత్తపద
స్థానేచైత్రపదస్యావాపఃదేవదత్తపదస్యోద్వాపః- గోపదస్థానేలశ్వపద

స్వావాపఃగోపదస్యోద్వాపః-ఆనయ పదస్థానేబధాన పఃస్వావాపఃఆనయ
పదస్యోద్వాపః-ఎవంక్రమేణావాపోద్వాపాభ్యాంతస్యతస్య గవాదిపద
స్వానయనాదీతరాన్నితేతత్తదధేశక్షింగ్మజ్జాతీ-ఏవమితి- అన్వయస్యతి
రేకాభ్యాంఅన్వయోనవ్యతిరేకేణవా-ప్రవృత్తినివృత్తిస్యతరపరస్యవాక్య
స్యైవప్రయోగయోగ్యత్వం- అథప్రతిజ్ఞానుపయోగాన్నపదస్యేత్యవ
ధారణాథః - తస్మాద్దైతోః - అన్విత్రానయనాది పదాధాంతరాన్ని
తైఃపదార్థైర్గవాదిపదార్థైః - అన్యోస్య విశిష్టా ఇతరాన్వయ విశిష్టాయ
పదార్థా సైమాప్రోవాక్యాథా ఏవవాక్యేనాభిధీయతే - పాథాక్యే
నపదార్థేషు శక్తిగ్రహభానాన్న పదార్థానాం వైశిష్ట్య రూప ఇత్య
వధారణాథః - ప్రతిజ్ఞాతాథాంప్రతిపాదయతి ఏవంచేతి-తదసంకే
తతత్వేతి- తస్యపదార్థస్యా సంకేతతత్వ రూపేణాపరాధేనసంకేతత

ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంప్రవృత్తినివృత్తిప్రయోజనకస్యై
వవాక్యస్యప్రయోగయోగ్యత్వాద్వాక్యాంతర్గతానామేవ
పదానామాకాంతోదివిశాదస్యైఃపదార్థైరన్వయంగతానా
మేవసంకేతవిషయత్వ మిన్యన్యోన్యవిశిష్టపదార్థరూప ఏవవా
క్యాథోవాక్యేనాభిధీయతే ఏవంచతదసంకేతతత్వా పరాధే
నస్యవాచ్యాంతర్గతమేవ పదార్థమభిధాతుంనాశ్చమిష్టతాద్య
శంవాక్యంకథమగ్ధాంతరభూతమతిపప్రకృప్తం ధ్వనిరూపమగ్ధ

గ్వాభావేనస్వస్త్విన్వాక్యే యేవాచ్యాః పదార్థాస్తేషామంతర్గతం మ
ధ్యస్థంపదార్థమవ్యభిధాతుంనాశ్చమిష్టనశశాక-అత్రవాక్యమితకర్తృ
పదస్యావకర్తృః-తాదృశమితి-కథమభిదధిత - అభిధాతుంనశక్నుయాదిత్య
థః - తస్మాదభిహితాన్వయపద్యివాన్వితాభిధానస-తేపిధ్వనిరనభిధే
యపివేతిఫలితాథః-ప్రతిపాదితంపమస్కృతసంభైః-యేష్యాహుః - శబ్ద
వృద్ధాభిధేయాంశ్చప్రత్యక్షేణాత్రవశ్యతి । శ్రోతృశ్చప్రతిపన్నత్వమను
మానేనచేత్తయాఅన్యథానుపపన్న్యాయుభ్యేచ్ఛన్తిం ద్వయాత్మికాం॥ ౧౨
థాపన్న్యవమధ్యేన సంబంధంప్రిప్రమాణకమితి ప్రతిపాదితదిశాదేవద
త్తగామానయేత్యన్తమవృద్ధవాక్యప్రయోగేదేశాద్దేశాంతరంసాసా
దిమంతమథాంమధ్యమ వృద్ధనయతి సన్యనేనాసన్కద్వాక్యాదేవం దిభో

ర్థః ప్రతిపన్నత్యతి తచ్చేష్టయానుమాయతయోరఖండవాక్యవాక్యాభా
యోరథావత్ప్రవాచ్యవాచకభావలక్షణంసంబంధమవధార్యబాలప్రశ్ర
వ్యుత్పత్త్యే-పరతత్వైప్రత్యగామానయదేవదత్తాశ్వమానయదేవదత్తగాం
బధానేత్యాదివాక్యప్రయోగేఆవాపోద్వాపాభ్యాంతస్యశస్యశజ్జస్యతం
తమథావవధారయతీశ్వయశ్చిరేకాభ్యాం ప్రవృత్తినివృత్తి కారివా
న్యమేవప్రయోగయోగమితివాక్యస్థితా నామేవపదానామన్వితైః పదా
ర్థైరన్వతానామేవసంకతోగృహ్యతఇతి విశిష్టాచివపదాద్ధావాక్యాన్వితం వ
దాద్ధానాంవైశిష్ట్యం- యవ్యపివాక్యాంతరప్రయుజ్యమానాన్యపి ప్రత్య
భిజ్ఞాప్రత్యయేనతాన్వేవైతానిపదానీతినిశ్చేయంత ఇతిపదాద్ధాంతర మా
త్రేణాన్వితఃపదార్థస్సంకేతగోచరః-తథాపిసామాన్యాచ్ఛాదితవిశేషయా
పపివాసాప్రతిపద్యతే- వ్యతిషక్తానాంపదాద్ధానాంతభాభూతత్వాదిత్య
న్వితాభిధానవాదిసః- తేషామపిమతేసామాన్యాచ్ఛాదితవిశేషయాః ప
దార్థస్సంకేతవిషయిత్యతివిశేషభూతోవాక్యాధాంతగతోఽనంతరం
మభివర్ణితకేచనసోయమిహివర్ణిస్తద్విష్ణుశిరోవ్యాపార ఇతివ
దంతశ్శబ్దశ్రవణసంసంతరంయవాన్యప్రతీయతేతావాన
వ్యభిధాగోచరవివేత్యాహుః తదవ్యయిక్తిం పుత్రస్త్రీకాత

తత్వాదవాచ్యవయత్రపదార్థఃప్రతిపద్యతే తత్రనులేద్ధాంతరభూ
తస్యశేషమృతచందనమిద్యాకావిధ్యాదేశ్వరాచ్చ - అన్వతోష్ఠోభిహీ
తాన్వయే - పదాద్ధాంతరమాప్రస్థితప్రస్థితాభిధానే - అన్వితవివే
షస్త్యవాచ్యవివేత్యభయమతేష్యపదార్థవివవాక్యాభావఇతి - వివంచ
న్యనేభిధేయత్వకథాస్వపేక్ష్యసంగతేతిభావః - గనుమాన్యుస్వనేసాన్
త్రాదభిధేయత్వంపరంపరయావ్యభిధావిషయత్వమస్త్యేదేతి - పదతాంతే
పాంచిత్యతంప్రతిపాదయతి- కేచనేతి- కేచనశబ్దలోల్లటప్రభృతయః -
సోయంశబ్దవ్యాపారః- ఇహార్వాప్రపారఇవ-దీర్ఘదీర్ఘశరఇతి పదంతస్సం
కేతః- అయంభావః- అకణ్ఠాంతమాకృష్యవిముక్తసాన్వయకాయశ్చైకేదేవ
వేగేనవమః-చేదమురోవిభేదంప్రాణాపహరణంపకరోగిశ్చథానస్సన్న్వి
యుక్తశ్చబ్రోహ్మణేనైవవ్యాపారేణస్వాగ్ధప్రసవదుద్ధాంతరప్రసవంప
జనయతీతి - యశ్చిరశ్చబ్రస్యశ్చాత్మకత్వేనైవవ్యభిధావిషయత్వమస్త్యే

వేలి-పరిహారతి-తదపీతి-తత్ర హేతుముపపాదయతి- పుత్రశ్రుతి-ముఖవికా
సాదీనాం- రోమాంశముంశహాసాదయతదిశస్తార్థః- అనిష్టాంతరమన్యస్తే
త్యాహ-గంగాయామితి-గమయతి-తస్మాదితి-తస్మాత్-అనపహ్నవనీయ
త్వాపరిహార్యస్వవిలక్షణత్వావశ్యకత్వాదికారణకలాపాదిత్యర్థః- ఏవం
ధ్వనేః పార్థక్యేనాస్తిత్వంప్రతిపాద్యతంభజతే-సోయమితి- ఆదావీతి-
అనంతరంబహూనాంభేదానాంవక్ష్యమాణత్వాదితిభావః- లక్షణామూల
శ్రుతి-లక్షణామూలంయస్యసతథోక్తః। లక్షణామూలస్యాభిధానమాహ-

ఇత్యశ్రుజనకగతత్వేనప్రతీయమానానాం ముఖవికాసాదీనా
మప్యభిధేయత్వాపాతాత్ గంగాయాం ఘోషశ్రుత్యాదౌప్ర
తీయమానంతీరాధికరణత్వ మప్యభిధానివయవేతి లక్షణా
చ్ఛేదప్రసంగాచ్చ। తస్మాదస్తిధ్వనిః। సపవకావ్యాత్మాసో
యంధ్వనిరాదౌద్విషభః । లక్షణామూలాభిధానమూలశ్చేతి ।
తత్రాద్యవివాపివక్షితవాచ్యశ్రుత్యవ్యతే । లక్షణాయావా
చ్యబాధాపురస్కారప్రవృత్తతయావాచ్యస్యా వివక్షితత్వా
త్ । ద్వితీయేవక్షితమన్యపరంవ్యంగ్యనిష్ఠంవాచ్యం యస్మిన్ని
తివివక్షితాన్యపరవాచ్యసంజ్ఞానివేశ్యవ్యవహరంతి। తత్రాభి
ధాయావాచ్యాధబాధాభావాత్ । అవివక్షితవాచ్యోన్యథాం
తరసంక్రమితవాచ్యోన్యంతరస్కృతవాచ్యశ్చేద్యవిభః ।
తత్రాద్యే వాచ్యోన్యఃప్రమాణాంతరవిరోధాభావేనోపపద్య
మానోప్యసయోగాభావయాప బాధావిధ్వంసస్వయం జనన్యా
పారయాపసహకారిప్రభావేనాథాంతరేసంక్రమతీత్యయమే

తత్రేతి- అవివక్షితంవాచ్యంయత్రసోఽవివక్షితవాచ్యః-తత్ర హేతుమా
హ-లక్షణాయాశ్రుతి- అభిధానమూలస్యాన్యస్వధాభిధానతాండర్యయతి -
ద్వితీయశ్రుతి న్యవహరంతి-ఆలంకారికాశ్రుతిశేషః- తత్రాపి హేతుమాహ-
తత్రేతి-అవివక్షితవాచ్యంవిభజతే-అవివక్షితవాచ్యోపీతి- అపిస్సముచ్చ
యార్థః- వాచ్యాధస్యానుపయోగేఅథాంతరసంక్రమణం-అనుపపత్తౌ
తిరస్కృతిః అథాంతరసంక్రమితవాచ్యే వాచ్యస్యానుపయోగత్వాద
హల్లక్షణామూలత్వం - అత్యంతతిరస్కృతవాచ్యేనువాచ్యస్యానుపప

న్నత్వాజ్జహల్లక్షణా మూలత్వంచేతివివేకః ౧, పదగతమథాంతరసంక్రమితవాచ్యధ్వనిముదాహరణి-ఏకేనేతి-పూర్వేపూర్వకాతే - పూర్వాదిభ్యోనవభ్యోవేతివైకల్పికస్ఫుర్వసామసంజ్ఞాభావః-దైతేయా రాక్షసాః॥ 'రామస్సురాసురదురాసదదుర్గవర్తీ' త్యాదిముతత్రతత్రకవినైవదైత్యపర్యాయపదానాం రాక్షసవరత్వేనవ్రయుక్తత్వాత్-శిష్టంస్పష్టం॥ యోజయతి-అత్రేతి॥ సురాసురదుర్గయత్వాదిగుణవిశిష్టత్వంలక్ష్యార్థః- నరవాన-రాద్యతిదుర్గయత్వంవ్యంగ్యమితిబోధ్యం- లక్షణాబీజభూతమనుపయోగం

వాగ్ధాంతరసంక్రమితవాచ్యధ్వనిరిత్యవ్యతే । అయంచద్వివిధః । పదగతోవాక్యగతశ్చేతి ౧, పదగతోయథా॥ ఏకేనైవసహస్రశోభుజబలాత్సర్వేపిపూర్వేమయాదైతేయాఃఖరదూషణప్రభృతయోనిర్ములమున్నులితాః । ఏవంగర్వమఖర్వమావహసికిం రామైవసంత్యజ్యతాం సత్వంసంప్రతి సంగరాంగణముఖేవీక్ష్యమాంరావణం ॥ అత్ర రావణపదంసకలసురాసురదుర్గయత్వాది తద్గతగుణయోగంలక్షయన్నరవానరాద్యైరల్పసారైరతిదుర్గయత్వంధ్వనయతి । ప్రసిద్ధతయాచప్రకృతేరావణేపునరపిరావణత్వోక్త్యానాథవిశేషలాభిత్యనుపయోగోముఖ్యార్థబాధః । గుణానాంనతత్సమవాయిత్యాత్సమవాయస్సంబంధః ॥౧॥ వాక్యగతోయథా ॥ కుప్యత-ల్పాంతకాలీవతినిటలతటప్రస్ఫురచ్ఛృణోత-తర్నిర్యస్మిరంధ్రీఘోరజ్వలనకణగణాటోపకీలాకులాని । శస్త్రాస్త్రాస్త్రాశస్త్రాస్త్రాపితవబహుశస్సంతుకింతుబ్రువేహంరామే సంక్రామభీమేదశముఖనపురావద్ధసేస్పర్ధసేచేత్ ॥ ఇదంవిభీషణవ

దశకయతి- ప్రసిద్ధతయేతి-వాచ్యలక్ష్యయోస్సంబంధమాహ- గుణానామితి॥౧॥ వాక్యగతముదాహరణి-కుప్యతి॥ కుప్యతకల్పాంతకాలీవతేర్నిటలతటేప్రస్ఫురతశ్చృణోత-తర్నిర్యతా ముచ్ఛతతాం సీరంధ్రీఘోరజ్వలనసృకణగణానాంస్ఫులింగోత-రాణామాటోప ఇవాటోపోయాసాంతాభిప్రథోక్తాభిశీలాభిగ్వాలాభిరాకులానివ్యాప్తాని- శస్త్రాస్త్రాస్త్రా-అస్త్రాస్త్రాస్త్రాగ్నేయాదీని-రామేవిషయేస్పర్ధసేచేన్నపురావద్ధ

సేనవద్దివ్యసే-యావత్పురానిపాతయోర్లఙ్గితిభవిష్యదథేలత్ । యోజయ
తి-అత్రేత్యాదిన్ ॥౨॥ ద్వితీయోపిద్వివిధఇత్యాహ-అత్యంతతిరస్కృతవా
చ్యోపీతి-పూర్వపదద్ధాంతరసంక్రమితవాచ్యఇవ ॥ పదగతముదాహరతి -

చనం ॥ అత్రవత్తితివచనాదికముపదేశాదిరూపతయాపరిణమ
న్యాయాయమచ్యతేతత్సర్వముపదేశంజానీహీతి వినయాధా
నాదికంధ్వనయతి । తేనాయంలక్షణామూలోఽద్ధాంతరసం
మితవాచ్యఇత్యుచ్యతే । అత్రవచనాదికంలక్షకం । ఉపదేశో
లక్ష్యః । సామాన్యవిశేషభావస్సంబంధః । అనువయోగోము
ఖ్యాద్ధభావః । అనువయోగశ్చవత్సర్వచనాదేవతద్వక్తృత్వా
వగమాత్పునర్బువిఇత్యుక్త్యానకోవ్యపూర్వాధలాభ ఇత్యే
వంరూపః । ప్రయోజనంచవినయాధానాదికం ॥౨॥ అత్యంత
తిరస్కృతవాచ్యోపిపూర్వపద్ధివిధః । తత్రపదగతోయథా ॥
మమైవవ్యాయోగే ॥ తద్ధాటితీప్రఘోటిఖురపుటపటపీఠాటి
తత్ప్రతలోద్యద్ధూళిపాలీభిరద్ధానపదిచుకుకేతేతస్ప్రతా పాన
లేన ॥ నైన్యాంభోధౌవదగ్ధేక్షయమయతిభయాచ్ఛాభిమానాం
బురాశౌప్రావిక్షణ్తస్తయాద్ధింసుతనువిగళితోఽష్టవంసప్రచే
తాః ॥ అత్రచుకుకేతపదంహస్తత్యతీయభాగమేయత్వరూపస్యా
ర్థస్యానుపపద్యమానతయాతత్పరిత్యాగేనాద్ధిగాంభీర్యస్య
న్యూన్యతాంలక్షయద్ధూర్భ్యాస్తతోధికతరత్యేవిశ్రామ్యతీత్య
యమత్యంతతిరస్కృతవాచ్యధ్వనిరిత్యుచ్యతే ॥౩॥ యథా
వా ॥ వీరశ్రీరఘురామభద్రభవతోధాటిసమాటికనేభేరిభూ
రివిరావడంబరభరైరాఖండలశ్రీశ్చిరాత్ ॥ నిద్రాణాయదజా
గరీత్రచుచితంధైతేయభూతిశ్చిరాదున్నిద్రాకథమాశుముద్ర
ణమగాదతుప్రసద్రాకృతం ॥ అప్రసిద్రాజాగరయోశ్చేత
నధర్మయోరచేతనసుగాసురవిఘ్నతోర్వరసుపపద్యమానతయా
బాధేతత్కార్యంసంకుచితత్వమసంకుచితత్వంచలక్ష్యతే ।

తద్ధాటితి ॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥ యోజయతి-అత్రేతి ॥ చుకుకః ప్రస్ఫుటాఖాం
దఇతిరన్నమాల్లా-స్సుగమఃస్యత్ ॥౩॥ ఉదాహరణాంతరమాహ-వీరశ్రీ

రముగామేతి-వ్యాఖ్యాతమిదం॥యోజయతి-అత్రేత్యాదినా ॥౪॥ వాక్య
గతముదాహరణి-హేలేతి-వానరాణాంసార్వభౌమస్తస్యపదవీం - అని
ష్ఠాదితంకించదపినాస్తి - సర్వమపిత్వయానిష్ఠాదితమేవేత్యథః - అ
త్రాత్మంతతిరస్సృతవాచ్యత్వందర్శయతి - అనేనేత్యాదినాబోధ్యత ఇ
న్యోతేన-అశ్రవ్యంగ్యస్యవస్తుమావతైవేత్యాహ-అత్రేతిఃవస్తుమాశ్రమ
తి-సహదసహాక్షణయోర్వ్యంగ్యంవస్తుమాశ్రంభవతి- తచ్చవ్యజనా

తాభ్యాంచసకలసురాసురరక్షణశిక్షణేవ్యజ్యేతే ॥౪॥ అశ్రం
తతిగస్సృతవాచ్యోఽస్సనిర్వాచ్యేయథా॥ హేలోన్మానితవా
నినారముపలేరేకేనదివ్యేషుణాదత్తాంవానరాసార్వభౌమపద
వీంలభ్యాన్యతోచుర్లభాం॥ భోసుగ్రీవమదాంధతాంగతవతా
రామస్యకార్యంత్యయానానిష్ఠాదితమస్తీకించదపితద్రామా
తుకతస్తేభయం॥ ఇదంలక్ష్యణవచనం॥ అనేననవీనశ్రీమదాం
ధేనభవతాప్రతిభుతపూర్వం సీతాన్వేషణాదికం రామకా
ర్యంకించదపననిర్వర్తితమితి సుగ్రీవకృపాజ్ఞా విపరీతలక్షణ
యాబోధ్యతే॥ అకించతకరంప్రతిసర్వకార్యకరణవచనస్యా
త్యంతతిగస్సృతవాచ్యాథత్వాన్ముఖ్యాథబాధః॥ విరోధస్సం
బంధః॥ సుగ్రీవాపరాధాదికంప్రయోజనంధ్వన్యతే॥ అశ్రవ
స్తుమాశ్రంవ్యంగ్యంనాలంకారాది॥ అశ్రలక్షణామాలవ్యం
జనాయాంలక్షణాప్రయోజనత్వేనఖల్యంగ్యమున్నేయం॥
ప్రయోజనంచక్వదిన్ముఖ్యాథాస్యాన్యస్యవాధర్మోభవతి॥ అ
తోధర్మాదికమేవ॥ నకదాచిదభ్యుపమాదికంముఖ్యాస్యాన్య
స్యవాధర్మోభవతి॥ తతోలక్షణామాలవ్యంగ్యంనస్తుమాశ్ర
మేవనాలంకారాదీతియత్తమున్నేత్యాదినా॥ ఇదేవమవివక్షిత

యత్తమేవ-అన్యధాలక్షణాయామవాసుపాదేయత్వప్రసంగాత్-ఉక్తం
చమన్ముటపాదైః॥ యన్యప్రతీతిమాధాతుంలక్షణాసముపాన్యతే భగ
వద్భక్తగమ్యోప్రస్థంజనాన్నాపరాక్రియే॥ బాహుళ్యాదియాబోధావ
స్తు-తదేవవిచ్ఛిన్నీవివేచయత్తమాలంకారప్రతిపదీకః॥ ఉక్తమన్యోజిత
యతి-అత్రేత్యాదినా యత్తమేవేత్యాదినాన్యోజ్యంలేన॥ ఇదేవిమిదం-లక్షణా

మూలం యస్య తల్లక్షణా మూలం తాదృశం వ్యంగ్యం యస్మిన్ సతథా క్తః ॥
 ౫॥ ఏవం లక్షణా మూలం చ తుర్విధం నిరూప్యా భిధా మూలం విభజతే- ఆ భి
 ధా మూల ఇతి- అవివక్షిత వాచ్యవదిత్యపి శబ్దార్థః- ద్వైవిధ్యం ప్రసిద్ధం
 తి- అసంలక్ష్యేతి- యశ్చ వ్యంజకస్య విభావాదేర్వ్యంగ్యస్య రసాదేశ్వస
 న్నపిక్రమోనిశితసూచ్యా శతపత్రపత్రశతవేధవదానుభావత్వాన్నసంల
 క్ష్యతే సోఽసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యః - సంలక్ష్యస్ఫుటసంవేద్యః క్రమో
 వ్యంగ్యవ్యంజకయోర్యస్రసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యః- తత్రేతి- రసాదిః-
 భావాదిరాదిశబ్దార్థః- అసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యస్య రసాదిభ్యనిత్యే సస్మ
 తిమాహ- రసభావేతి- రసోపత్యమాణులక్షణశ్చ గారాదిః- భావోదేవా
 దివిషయా రకర్వ్యంజితానిర్వేధాదయశ్చ- తథాచోక్తం చ స్ఫుటపాదైః-

వాచ్యో లక్షణా మూలవ్యంగ్యశ్చ తుర్విధాపి నిరూపితః ॥ ౫॥ అ
 భిధా మూలా వివక్షితా న్యపరవాచ్యోపి ద్విధః । అసంలక్ష్య
 క్రమవ్యంగ్యస్సంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యశ్చైవ । తత్తాద్రోయరసా
 దిః । తస్య విభావానుభావాద్యధీనతయా విద్యమానోపక్రమ
 శ్చ తపత్రపత్రశతవేధవన్నసంలక్ష్యతత్తత్తస్య సంలక్ష్యక్రమ
 త్యుచ్యతే । తదుక్తం శృంగారతిలకేఽరసభావతదాభాసభా
 వశాంత్యాదిరక్రమః । భిన్నోరసాద్యులంకారాదలంకార్యత
 యాస్థితీతి । తమిషంసావాంతరభేదం రసతరంగేన రూప
 యిష్యమాన్ ॥ సంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యస్త్రైవిధః । శబ్దశక్తిమూ

లకరద్వైవాదివిషయాన్యభిచారశబ్దాః జితః । భావః ప్రోక్తీభి- తయోరా
 భాసోరసాభాసోభావాభాసశ్చ- భావశాంతిర్భావస్య ప్రభావ్యదవస్థా-
 భావోదయభావసంనిభావశబలతా ఆదిశబ్దార్థః- అక్రమః- అసంలక్ష్య
 క్రమత్వవ్యంగ్యః । నాక్రమసమదాభ్యుంకారశంకాకాత్యేత్యాహ- భిన్న ఇతి- త
 త్రోహేతుమాహ- అలంకార్యతయేతి- ప్రధానతయేత్యధి- రసాదీనామల
 గత్యవిచాలంకారత్వం- తదుక్తం 'ప్రధానే న్యత్రవాక్యాధ్యాయత్యాంగం
 తురసాదయః' । కాత్యేన స్థిత్వంకారోరసాదిరితి మేనువీరితి- తస్మిన్ సోపని
 యవ్యతామత్రేగ్యతలహ- తమిషమితి- బహువక్తవ్యత్వాదన్యత్రోపయోగ
 నియుజపన్నమేవేతి భావః- సంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యం భజతే- సంలక్ష్యే-

త్రైవిధ్యం ప్రతిపాదయతి-శబ్దశక్తిమూలేతి-శబ్దశక్తిమూల మనురణనరూపమనుస్వానశుల్కం చవ్యంగ్యం యస్మింత్సతతోక్తః-ఘంటాదేః-ప్రథమస్వనానంతరభావీస్పృగస్వనోఽనురణనః- తత్సాదృశ్యాత్సంలత్యుక్తమవ్యంగ్యప్రవిధోష్యనురణనధ్వనిరిత్యవ్యతే ॥ తత్రపదగతంశబ్దశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యం వస్తుధ్వనిముదాహరతి ॥ తవేతి ॥ హేరాఘవతవబాణేనకలితమాక్రాంతంద్విషతశ్శతోఽపదంనివాసస్థానం - శోణితవిశిష్టానిపురాణిశరీరాణియస్మింస్తత్తతోక్తం- గృహాపరిగృహదేహానగరే

లానురణన రూపవ్యంగ్యోర్ధశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్య ఉభయశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యశ్చేతి తత్రాద్యస్తావద్వ్యజ్యమానవస్తులంకారభేదేనద్వివిధః । సోపిపదవాక్యగతత్వేనద్వివిధస్సచతుర్విధోభవతి । తత్రశబ్దశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యోవస్తుధ్వనిఃపదేయథా ॥ తవరాఘవబాణేనకలితంద్విషతఃపదం । కథంనశోణితపురంకథంనానలవేష్టితం ॥ అత్రబాణపదంశబ్దశక్తివశాదపాక్రీరణికబాణానురవృత్తాంతరూపంవస్తుధ్వనయతి ॥ ౧ ॥ యథావా॥రామశరదించుశోభాసదనేవదనేధృతింగతాభవతః । అతిజీర్ణకాననాంతరపరిచయమముచచ్ఛిరంగిరాండేవీ ॥ ఇహబ్రహ్మేననవాచకస్యకాననపదస్య శక్త్యాఽపాక్రీరణికారణ్య ప్రవీతేర్వాద్దేవతాయాఅనుచిత స్థలావస్థానేనానుతాపరూపంవస్తువ్యజ్యతే ॥ ౨ ॥ వాక్యేయథా॥పంచత్వంత్రిదశనగైరవాపిఘా

చపురంపురీతిరత్నమాలా-తాదృగ్విధంకథంనభవతి-అనలవేష్టితం చకథంనభవతి- తవబాణప్రభావస్తుభావిధఇతిభావః- అన్యత్రబాణానురాధిష్ఠితంశోణితపురమితిపరిఘీకృతపావకమితిచపౌరాణికాః॥ పదేధ్వనిందశయతి- అత్రేతి ॥ ౧ ॥ ఉదాహరణాంతరమాహ- రామేతి॥ ధృతింస్థైర్యం- అతిజీణోఽతివృధస్సచా సౌకోబ్రహ్మచారిణీణాకస్తస్యానవాంతరే ముఖమధ్యేపరిచయం- అన్యత్రాతిజీర్ణంచతతాననంచతస్యాంతరేపరిచయం॥ అత్రాపిపదేధ్వనిందర్శయతి-ఇహేతి ॥ ౨ ॥ వాక్యగతంశబ్దశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యం వస్తుధ్వనిముదాహరతి- పంచత్వమితి॥ త్విరఘు

తిలకేతిభీష్టానాంక్షితాథాన్వదతిసతి - మ్రదశనగై దేవతరుభిఃపంచ
త్వంమృతిః సంభావితస్యచాకీర్తిర్నరణాదతిరిచ్యతఃశత్యక్షత్వాదితిభా
వః- పక్షేపంచత్వంసంఖ్యావిశేషః- సురాణాంసురభిధేనుః - ఘాసస్య
తృణస్యగ్రాసాథాన-పరాజితాస్తృణంవాఖాదంతీతిభావః- చింతాయా
పంయత్ప్రకృద్దంపూర్వపదంతస్యపదసింధితిం || వాక్యేనస్తుధ్వనింవిప్య
ణోతి- అత్రైతి|| ౮|| పదగతంశబ్దశక్తిమూలమలంకారధ్వనిముదాహరతి

సగ్రాసార్థంసురసురభిర్వనాన్యచారీత్ | చింతాప్రాకృద్
పదవీమవాపచింతారత్నంశ్రీరఘుతిలకేదదత్యభీష్టాః|| అత్ర
రఘుపతావనవరతాఖిలాభీష్టవిశ్రాంతిగురంభరేకల్పతరుప్ర
భృతీనాంతాదృశీదుగ్దశాజాతేతి పంచత్వాదిశబ్దశక్త్యా వా
క్యేనద్యోత్యతే || ౮ || శబ్దశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యో
లంకారధ్వనిఃపదేయథా|| రామభక్రభవత్రైజః కస్సోఘంక్ష
మతేపుమాః| యద్విధాయాంధకారాతిపరిభూతింవిజృంభ
తే || అత్రాంధకారాతిపరిభూతిపదేనలిమిరహరణ రూపవిష
యస్యారోప్యమాణాంధకరిపుపరిభవ రూపతయా పురుషమా
త్రచుస్సుహతారూపప్రకృతార్థోపయోగితాప్రతీతేః పరిణా
మాలంకారోవ్యజ్యతే || ౯ || శబ్దశక్తిమూలానురణనరూప
వ్యంగ్యోలంకారధ్వనిర్వాక్యేయథా || అత్యన్తనయశోరాశిః
కృతసంరక్తతర్పణః | ఏకవీరోపతాపశ్చరామోరాజతిరాజ
ఘః|| అత్రవాక్యస్యాసంబంధాద్ధాభిధాయకత్వదోషభియా
ప్రకృతాప్రకృతయోద్దేశరథిరామజామదగ్న్యరామయో
రుపమానోపమేయథావకల్పనేనోపమాలంకారస్య వ్యజ్యమా
నత్వాద్వాక్యగతత్వం|| ౧౦|| యథావా|| అతిధీరధీవిలాసస్సిం

రామభద్రేతి|| యత్రైజఃకర్మ- అంధకారస్యాతిపరిభూతిం- అంధకారా
తేఃపరాభవంచ|| యోజయతి - అత్రేతి|| ఆరోప్యమాణోవిషయభూణో
యోంధకరిపుపరిభవస్తద్రూపతయా|| ౯|| వాక్యగతంశబ్దశక్తిమూలమ
లంకారధ్వనిముదాహరతి|| అత్యజుఃనేతి-వ్యాఖ్యాతమేతత్ || అలంకార
ధ్వనింపదేశయతి- అత్రైతి|| ౧౦|| ఉదాహరణాంతరమాహ- అతిధీరేతి||

౨౦౦

సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే,

అతిథీమహాబుద్ధిశాలీ- అథీవిలాసః థీవిలాసశూన్యకృతివిరోధః-అతిథీరో
 ౨తిధైర్యయుక్తో థీవిలాసోయస్యేత్యాఖానః - ఏవ ముచ్యతేత్రాపూర్వ
 హ్యం-సింధుస్సముద్రః రతోల్లసత్పాశోకనభవతీత్య రతోల్లసత్పా
 శ్వకః- సింధురరత్నైర్జకజశ్రీమైరుల్లసత్పాశ్వకః- బంధః - అబం
 ధూరిపుః - బంధు రబంధుః ప్రబలబంధుః - అరిపూరిపురహితః - అ
 జేతా అజయశీలః - అరిపురాణాజేతేతివ । అశ్రవిరోధాభిధాయ
 కస్యాప్యాదిపదస్యాప్రయోగాద్విరోధాభాసస్యవ్యంగ్యత్వం ॥ ౧౧ ॥
 పునరపుష్పదాహరణాంతరమాహ - పాదేతి ॥ దాశరథీరామః - పాదేన

ధురరతోల్లసత్పాశ్వకః । బంధురబంధు జకగతామరిపుర
 జేతావిరాజతేరామః॥ అత్రైకపదస్యవిపదత్వేవిరోధాభా
 సోవ్యవ్యతే ॥ ౧౧ ॥ యథావా॥పాదావిధూతసమ్భూతిరప
 తంగస్త్యైషాంపతిః । రామోదాశరథిజాతశ్శత్రుశ్శుక్తిం
 చలత్తుణః॥అశ్రరామస్యప్రసిద్ధసూర్యాద్యతిరేకస్తాద్విప
 దస్యతదభిధాయకస్యాభావాత్పదప్రయోగవాక్యశక్త్యాభ్య
 న్యతే । తురీయపాదేవిరోధాభిధాయకస్యాప్యాదిపదస్యాభా
 వాద్వాక్యేనశబ్దశక్తిగుహిమూవిరోధాలంకారోవ్యవ్యతే । న
 నుకథమలంకారస్యవ్యంగ్యత్వం తత్త్యైష్యస్త్యైవాలంకార్య
 త్వేనప్రధానోపసంజనభావిరోధాదితదేన । వ్యంగ్యత్వదశా
 యామలంకారరూపతాయాస్త్యాగాద్భిన్నానైవమణకస్యా

లంకారతాసతాంభూతిర్వేనపతథోక్తః - ప్రసిద్ధస్యైషాంపతిప్రపాదైః కి
 రణైఃర్విధూతాసతాంనక్షత్రాణాంభూతిర్వేనసతాదృశః- అజతంగఃప
 తంగవ్యతిరిక్తః- క్ష్యైషాంకాంతీనాంపక్షేప్తానభూతః-స్వైషాం పరిస్సూర్య
 శ్చ- కించశత్రుశ్శూపీలత్తుణః-శత్రుసంహారకౌలిసుందరశ్చ ॥ యోజ
 యతి- అత్రైత్యాదినా ॥ తదభిధాయకస్యవ్యతిరేకవాచకస్య త్యాదిపద
 స్య-అత్రాల్లంకారద్వయస్యవ్యంగ్యత్వమితిపూర్వస్తాద్విశేషః - నన్వ
 త్రప్రాధాన్యాపనజన్యభంగప్రసంగాత్కథనలంకారస్య వ్యంగ్యత్వ
 మిత్యాశంక్యసమాశ్చ- నన్వత్యాదినా॥వ్యంగ్యత్వేన అయంభావః య
 థాప్రాప్త్యానస్య ప్రసాదకత్వదశాయాంనూపాకరావస్థి విశద్యా

హృదయమణకవ్యవహార సుతై వాలంకారస్యవ్యంగ్యత్వేత్వలంకారధ్వని
వ్యపదేశఇతి॥ ౧౨॥ ఏనంశబ్దశక్తిమూలంచతుర్విధంనిరూప్యాథశక్తిమూ
లవిభజతే॥ అథశక్తిమూలేత్యాదినా॥ ఇతరయోస్త్వితి - యఃపునరస
న్నపిలోకేకవినాప్రతిభామాత్రేణసంభావ్యసంపాద్యతేస కవిప్రాణా
క్షిప్తః - కవినబద్ధపక్షప్రాణాక్షిప్తస్తుకవినబద్ధోక్షిప్తఇతిద్వయోర
ప్రకృతీనామేకసిద్ధిరితిభావః-అత్రమమ్మటపాదాః-అథశక్తుస్సంభవోవ్య
థోవ్యంజకస్సంభవీస్వతః॥ ప్రాణాక్షిమాత్రాన్నిహోవాకవేదైహోదిత

యేనభూతపూర్వగత్యాత్వలంకారధ్వనిరీత్యుచ్యతే॥ ౧౨ ॥

అథశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యోపధ్యత్యైవిభేదస్వ
యమపిప్రేరథః । అథశ్చస్వతస్సంభవీకవిప్రాణోక్షిమాత్ర
నిష్పన్నశరీరఃకవినిబద్ధపక్షప్రాణోక్షిమాత్రనిష్పన్న శరీర
శ్చేతిత్రైవిధ్యమపివర్తతే । తత్రస్వతస్సంభవీనామకేవలం
భజితీమాత్రసిద్ధః । కింతులోకేపియోగ్యతయాసంభావనవి
షయశ్చ । ఇతరయోప్రభాణిమిత్రేణసిద్ధిః । అయంచార్థో
వస్త్యలంకారభేదేనప్రత్యేకంద్వివిధస్సకాషడ్విధాభవతి । ఏ
షాంచణ్ణామపివ్యంజకానామగ్ధానాంవ్యంగ్యవస్త్యలంకారభే
దేనద్వాదశభవతి । తేనప్రభేదాఃపదవాక్యప్రబంధప్రకా
శ్యతయాప్రత్యేకంప్రవిధాభూత్వాపట్రింశద్భవంతి॥అత్రై
కాంగసంగినాపి హారాదినా నాయితేవైకపదప్రకాశ్యేనాపి
సతావ్యంగ్యేనకవితాసహృదయహృదయాహ్లాదినిభవత్యేన॥

తత్ర స్వతస్సంభవ్యథశక్తిమూలానురణనరూప వ్యంగ్యో

స్యవా॥ వస్తువాలంకృతిర్వేతిపద్భేదోసావ్యనక్తియత్ । వస్త్యలంకార
మధవాతేనాయంద్వాదశాత్మకఇతి॥” తేచేతి- పదగతాద్వాదశవాక్యగ
తాద్వాదశప్రబంధగతాశ్చద్వాదశేతిపట్రింశత్సంఖ్యాకాభవంత్యన్యః
సన్వస్తువాక్యేప్రబంధేపిధ్వనిస్సహృదయహృదయాసంసహేతుః - పద
మాత్రగతస్వతస్యకథంచారుతా హేతుత్వమిత్యాశంక్య “విద్భిన్నశోభి
నైకేనభూషణేనేవభూమినిపదద్యోత్యేననుః పేద్యనినాభానిభారతీ” ఇ
న్యాచార్యోక్తేఃపదైవస్వతస్సంభవ్యవారుతా హేతుగతాభావిత్యా

యేనాహ- అత్రేతి * పదగతం స్వతస్సంభవ్యర్థశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యంవస్తునావస్తుధ్వనిముదాహరతి- కిమితి॥ ఇదంరావణవచనం-దుగ్ధభాకప్రహరణాఘాతాఖడ్గాద్యాయుధప్రహారాకచిరాద్వక్షుసివత్యూమికిం- వహప్రాపణఇతిభాతోర్ల్యట్ - ఏతేనపురావతుద్వంతదంతాఘాతోభూదితిద్యోత్యతే- సంగ్రామదారిద్ర్యతోయుద్ధదారిద్ర్యేణ - సార్వవిభక్తికస్తసిః॥ వస్తునావస్తుధ్వనిందర్శయతి- అత్రేతి ॥ ౧౩ ॥ వా

వస్తునావస్తుధ్వనిఃపదేయథా ॥ కింరత్యూమ్యపరాఙ్ముఖం యుధిరిపోః కోపారుణాక్షంముఖం కింశ్రోష్యామి చతస్యసింహానిదాకజ్యాఘోషజైర్భీషణాక ॥ కింవత్యూమిచవక్షుసిప్రహరణాఘాతాం శ్చిరాద్దుగ్ధభాన్ముక్తః కించభవేయమద్యకివహంసంగ్రామదారిద్ర్యతః॥ అత్రవస్తునాపూర్వం రావణస్యశత్రుముఖిరీక్షణాదిక మసంభావితమిత్యేవం వస్తుద్యోతవదేనద్యోత్యతే ॥౧౩॥ సవివవాక్యేయథా ॥రామస్యోచ్చండచాపాదవిరళగళితైః కాండకాండప్రకాండై ర్దైతేయైఃఖండితాంగై ర్విదళితమసకృన్నూర్నితం చండరశ్మిం । శుండాలేంద్రాః ప్రచండాః పరిసరగ్గనపాంగైశ్చహింజమానాశ్శుండాదండాగ్రముక్తైర్వక్షుభుకణగజైస్తూగ్ధముదోద్ధయంతి ॥ అత్రసేనాసింధురాణాంవాజ్ఞానసాసేమకిమపివైభవమితివస్తువాక్యప్రకాశ్యేనవస్తునాధ్వన్యతే । నన్వత్రాత్రియోక్తిస్సురలితచేత్సురతునామ । నహితావతాప్రీథాన్యేనస్ఫురతోవస్తుధ్వనేరవహ్నవః ॥ ౧౪ ॥ స్వతస్సంభవ్యర్థశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యోవస్తునాలంకారధ్వనిఃపదేయథా ॥ నయేసరఘురామేణపాల్యమానేమహీర

క్యగతంవస్తునావస్తుధ్వనిముదాహరతి- రామస్యేతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥ యోజయతి- అత్రేతి ॥ నన్వత్రాసంబంధే సంబంధరూపాభివేషయోక్తశ్చిరుతాహేతుర్వాతరథం వస్తుధ్వనేరుదాహరణస్వమిత్యాశంక్య సమాధత్తై-నన్వేతి॥ ౧౪ ॥పదగతంస్వతస్సంభవ్యర్థశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యోవస్తునాలంకారధ్వనిముదాహరతి నయేనైతి॥ అన్వేతి॥ ౧౫

తిరాహీత్యంచ॥వస్తునాలంకారధ్వనిచర్మయతి-అత్రేతి॥ అయంభావఃనై
తఃకంచితప్రజానుదద్యతేరామేషీతిరక్షతీత్యత్రైవనప్రజాస్వతివర్జనీ
యాథస్యానుపాత్తత్వాద్ధ్వంగ్యత్వమితి ౧౫॥వాక్యగతంవస్తునాలంకా
రధ్వనిముదాహరతి-త్వన్నాసీరేతి॥వ్యాఖ్యాతమేతత్॥యోజయతిఅత్రే
తి॥ఉత్ప్రేతా-అత్రవ్యజ్యతఇత్యస్యాపకర్షః-కింవాయద్వా-ననూత్ప్రే

తే॥అనీతిస్సస్యసంపత్త్వాంవితనోతిస్త్రసంస్థితం॥అత్రవస్తునా
సస్యసంపత్త్వామేవ నాన్యత్రేతిపరిసఃఖ్యాలంకార స్సస్య
సంపత్త్వామితిపదేనద్యోత్యతే॥ ౧౫ ॥ నపివవాక్యేయథా॥
త్వన్నాసీరవసుంధరాధరమిథక్లిచ్చ్యద్భుజామండలి కేయూ
రశ్లభవత్తురాగజరజఃపుంజఃప్రవాళారుణః । రామత్యోనిప
తేప్రతాపతపనాద్యధృతవోదేప్యశఃపూర్వోదంచదసూరుదే
హసుషమారాశిర్విద్యోతతే॥ అత్రపత్తురాగరజసోఽనూరు
దేహసుషమాత్వేనాద్యవసాయాయత్ప్రేతా । కింవా నేవం
పత్తురాగరజః కింత్యనూరుదేహసుషమేశ్యపహ్నవో వస్తు
నావ్యజ్యతే॥ ఉత్ప్రేతావాచకానా నూననిత్యానిపదానా
మభావాత్తస్యావ్యంగ్యత్వం ॥ ౬ ॥ స్వశిస్సంభవ్యస్థితశ్చి
మూలానురణనరూపవ్యంగ్యోలంకారేణ వస్తుధ్వనః పదేయ
థా ॥ బోధాయఃబుధలత్ప్రేతస్థాయానశముఖా హింహృ
యాః । భవతోగారుడనుంత్రావిజయంతేరామచాపటంకా
రాః ॥ ఇహపరిణామేనరామచాపటంకారాదానందభనాన్న
ముహూర్తమాత్రమపివిరమంతీతి వస్తువిజయంతేతి పదేన
వ్యజ్యతే॥౧౬॥నపివవాక్యేయథాత్వదుష్కృతానాంగముసిం
హసంఘాన్తణమ్యతానాపసి మాగ్ధతానాంప్రాసావిమైః

తాయాఅతిస్ఫుటత్వాదాథంవ్యంగ్యత్వమిశ్యవ్యాహింఉత్ప్రేతానాచ
కానామితి॥౬॥పదగతంస్వశిస్సంభవ్యస్థితశ్చిమూలానురణనరూప
వ్యంగ్యలంకారేణవస్తుధ్వనముదాహరతి-బోధాయేతి॥వ్యాఖ్యాతం॥౬౬౦
కారేణవస్తుధ్వనిచర్మయతి-ఇహ౦॥౬౭॥వాక్యగతంవస్తునాలంకా
రధ్వనముదాహరతి-త్వదుష్కృతానామితి॥ఇవముపివ్యాఖ్యాతం॥౬౮॥

కారేణనస్తద్ధనందచ్చయతి- అత్రేతి॥ ౧౮॥ పదకతంస్వతస్సంభవ్యధృత
క్షిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యమలంకారేణాలంకారః ధ్వనిముదాహరతి -
సంపిండితాభ్యామితి॥ వ్యాఖ్యాతమేతదపి॥ యోజయతి- అత్రేతి॥ పద్య
నాలంకారేణ - శ్రీసద్భవశ్రీ రితిసాదృశ్యామైవలభ్యేనేతిభావః-ఆధికాలం
కారోవ్యజ్యతఇతి-తతోప్రపత్తింప్రతిపాదయతి-సువర్ణేతి॥ మహాత్మరపదా
ధాభ్యాంసువర్ణరూపావ్యాచలరూపాభ్యాంసాదృశ్యప్రతిపాదనే-అయం

ప్రీణయతాంరిపూణాంఽశ్రాణిన-వణయితుంశకక్యం॥ అ
త్రరిపూణాంవ్యాజస్తత్యాశ్రీరామస్యకేనప్యనంతుశనఖిల
పరిపంధిపాటనపటుత్వరూపంవస్తవ్యజ్యతే॥ ౧౮॥ స్వతస్సం
భవ్యధృతక్షిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యంకారేణాలంకార
ధ్వనిఃపదేయధా॥ సంపిండితాభ్యాంప్రహిణాంఽదభాంఽదే
జోయశోభ్యాంరఘునందనస్య॥ వేశంతగర్భప్రతిబింబభాజో
స్సువర్ణరూపావ్యాచలయోశ్శ్రీతాశ్రీః॥ అత్రరామప్రతాపకీ
ర్తిభ్యాంకాంచనరజతాచలశోభాలభ్యేతి నిఙ్గనాలంకారేణా
ధారాధేయయోరనానుగుణ్యరూపాధికాలంకారోవ్యజ్యతే॥
సువర్ణరూపావ్యాచలపదాభ్యాం మహాత్మరపదాధ సాదృశ్యప్ర
తిపాదనేనాధేయయోః కీర్తిప్రతాపయో రాధారామేక్ష
యాధిక్యప్రతీతేః॥ ౧౯॥ సవివవాక్యేయధా॥ మమేయా
త్తాలాహేలాః పశులితకైలాసగిరయోభుజాబాణాః పూ
ణాపహరణభుగీణాశ్చసుభటాః॥ గతాఃపుర్యేసర్వేషమఘ
నరపూర్వేభ్యుమిమేభవనామేభీమేరణగిరసకామేజయక
థా॥ అస్మిరావణస్యభుజబాణసుభటానాంకైలాసగిరీణా
దిభిర్వృత్తిసారాణాం రఘుకీరసంగిరకాలేః పరిభవచృక్షీ

భావః - పద్మలనశ్యప్రతిబింబితయోమేకరూపైకైలాసయోరివప్రహ్లాద
భాఃఽదపిచండసంపిండితయోః ప్రతాపయశసోగాధేయయో రాధారా
నానుగుణ్యమితి॥ ౧౯॥ వాక్యగతమలంకారేణాలంకారధ్వనిముదాహర
తి- మమేయాత్తాలాఇతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతదపి॥ యోజయతి- అత్రేతి॥ పద్య
నా॥ వివఃపదగతాన్వాక్యగతాంశ్చస్వతస్సద్భాధృతక్షిమూలానస్తవస్తవ్య

లంకారద్వనీనుదాహృత్యవిప్రరథయాశ్చర్యబంధగతాస్త్వతస్సిద్ధాంతకక్షి
 మూలావస్త్యలంకారద్వనయశ్చత్వారోవ్యవృత్తోగ్రాహ్యేఇత్యాశయే
 నాహ- ఏవమితి॥ అత్రదిక్ప్రకర్మనాథ్యంశస్త్యుటపాదోదాహృతః ప్రబం
 ధగతస్త్వతస్సిద్ధాంతకక్షిమూలావస్తునావస్తుద్వనిః ప్రదర్శ్యతే॥ అలంఘి
 త్వాత్మశానేష్టిస్త్వగ్రగోమాయుపంకులే॥ కంకాశబహుళేఘోరే సర్వ
 పాశ్రీణిభయంకరే॥ నచేహజీవితఃకశ్చిత్తా-లభర్తముపాగతః॥ ప్రియోవా
 యదివాద్యేష్యఃపాశ్రీణాంగతీరీద్యుః” తిదివాప్రభవతోగృహగ్రీవ్య పురు
 షవిసర్జనపరమిదంవవనం॥ అత్రప్రబంధేవస్తునాబంధుమనివృత్తేషుషమో
 పభోగాయభవత్వయంశవ ఇతిదివాబలవతోగృహగ్రీవ్య గోమాయుపంచ
 నాభిలాషరూపంచస్త్యవ్యతే॥ అదిత్యోయంఘ్రితోమూఢాస్సేహంకురు

నాంచాభేదేపిభేదాధ్యవసాయాదశయోక్త్యా పర్యాయో
 క్త్యలంకారోవ్యవృత్తే॥ అత్రస్తుతాద్రావణభుజాదికుంతనరూ
 పకార్యాశ్చర్యమితస్యరఘువీరవీరాయితస్యకారణస్యగమ్యమా
 నత్వాత్ ఏవంచప్రబంధగతావస్త్యలంకారద్వనయశ్చత్వారో
 ప్రప్రవ్యాః ॥ ౨౦ ॥ అథకవిప్రాశ్లోక్తిమూత్రాశ్చనన్నభీరా
 థకక్షిమూలానురణననూపవ్యంగ్యే చస్తునావస్తుద్వనిః పదే
 యథా॥ పీఠ్యైంబరేపిస్సరం రఘువీరసేనాధువీభరంప్ర
 చలితాశ్చకీతాదిగంతాః॥ ప్రశ్నాగ్నినఃపరిహృతస్తనప్రయా

తసాంప్రతః॥ బహువిఘ్నమునసూర్యాయంజీవేదపికదాచన ॥ అమంక
 నరవన్ధాభంబాలమూప్రిష్టయాఃసం॥ గృహగ్రీవాక్యాతల-ధంలూలస్త్య
 బద్ధహచికటితాశ్చితి నరకబృంభమాణస్య గోమాయో ర్జనవ్యావర్తన
 స్మచేత్” అస్తిస్త్వబంధేపిస్తునాగామ్రవ్యంతమేవైస్థితంచేత్తమైవో
 పభోగాయభవత్వయంశవ ఇతి పురుషవ్యావర్తనపరస్య గోమాయో
 గృహగ్రీవప్రతానితాభిలాషరూపంచస్త్యవ్యవృత్తే ॥ మహాప్రబంధేతువస్తునా
 రామాదివద్వనితవ్యం నగావలూచితవత్యాది వస్తువ్యవృత్తశ్చితి బోధ్యం
 ఏవమశ్యేపిభేదాస్త్వయముహ్యైః॥... .. ౨౦
 అథకవిప్రాశ్లోక్తిసిద్ధాంతకక్షిమూలేషుపరగతంచస్తునావస్తుద్వని మూడా
 హరతి-పీఠ్యైః॥ నరకబృంభయంసంక్రాంతాః అతవిమంగంతాస్త్రిచలితాః ॥

౨౫౬ సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే.

యోజయతి అత్రేతి॥౨౧॥వాక్యగతంవస్తునావస్తుధ్వనిముదాహరణి-వ్యా
లోలేతి॥ రఘూద్వహస్యబాహుభ్యాఃభుగ్నంసమితంసన్నిభుగ్నంయద్భు
గ్నధనుస్తస్యేగ్రరవప్రపంచః వ్యాలోలాయాశ్శిరఃకంపేనాతి చంచలా
యాధూర్జ్వటిజటావృతిషంగిగంగాయాఃరింగతాంచలతాంతరంగగణానా
మేవడిండిమానాంవాద్యవిశేషాణాం చండఘోషైర్గంభీరధ్వానైరుజ్జ్వం
భితఉపోన్మలితః-అజనిజాతః॥యోజయతి- ఇహేతి॥౨౨॥పదగతంవస్తునా

సాస్సంచేరిరేంభసిపదైర్జలధరగాధే॥అత్రరామభద్రనైస్యర
జసాజలనిరపిస్థలతాంసీతఇతివస్తవదైరితిపదేనవ్యవ్యతే॥౨౧
సపవవాక్యేయథా॥ వ్యాలోలధూర్జ్వటిజటావృతిషంగిగంగా
రింగస్తరంగగణడిండినుచండఘోషైః॥ఉజ్జ్వంభితోజనిరఘూ
ద్వహబాహు భుగ్ననిభుగ్నభగ్నధనురుగ్రరవప్రపంచః॥ఇహ
వస్తువారఘుపతిభుజభజ్యమానధనుర్ఘోషస్సకలాశ్చర్యనిధేరిశ్వ
రస్యాపిపిస్తయముకరోదితివస్తువాక్యేనవ్యవ్యతే॥౨౨॥ వస్తు
నాలంకారధ్వనిఃపదేయథా॥ వీరిశ్రీగఘురామభద్రభవతః
ప్రత్యర్థినఃపాథివాదివ్యస్త్రీకుచకాంచనాన్రిశికిరోత్సం
గేవిహర్తుంతమాః॥ త్వన్నిగ్నింనుహేభకుంభవిగళత్సంస
క్తముక్తావళీగంగాసంగినిశాతహేతియమునాధారాజలేత
వ్యజః॥అత్రవస్తునావిహర్తుమితిపదేనోత్ప్రేతావ్యవ్యతే॥౨౩
సపవవాక్యేయథా॥ విస్పష్టవిష్టపేస్త్రఘ్నసిద్ధందాశరథేర్య
శః॥ వ్యాత్తచంచూపుటాహంసాక్షీరపానాయనిహం
మే॥ అత్రవస్తునారామయశసీబ్రహ్మలోకవాసినాంహంసా
నాంక్షీరభాగ్నితిరుచితేతిభాగ్నితిచదలంకారోవ్యవ్యతే॥౨౪॥

లంకారధ్వనిముదాహరణి- తీరేతి॥ త్వయానిగ్నిసేభ్యోనుహేభకుంభ
భ్యావిగళం తీతపవసంసక్తాయాముక్తావళీమాక్షికసంహతిస్సైవగం
గాతత్సంగియానిశాతహేతిస్సైవయమునాధారాజలంతస్త్రి॥ యోజ
యతి- అత్రేతి॥ ౨౩॥ వాక్యగతంవస్తునాలంకారధ్వనిముదాహరణి-విస్ప
ష్టమితి॥ ప్రఘ్నసిద్ధపేసత్యలోకే-విస్పష్టంయథాతథాసిద్ధంవ్యాస్తంనా
శరథేర్యశఃకర్తు- నిమిషమేచకార॥వస్తునాలంకారధ్వనింపిచ్ఛయసి- అ

త్రేతి॥ ౨౪॥ పదగతమలంకారేణ వస్తుధ్వనిముదాహరతి-రామభద్రేతి॥ గు
ప్త్యైసంరక్షణాయ॥ యోజయతి- ఇహేతి॥ ౨౫॥ వాక్యగతమలంకారే
ణ వస్తుధ్వనిముదాహరతి-రామేతి॥ వ్యాఖ్యాతం॥ యోజయతి-అత్రేతి॥ ౨౬
వాక్యగతమలంకారేణాలంకారధ్వనిముదాహరతి- కోణాఘాత ఇతి॥ ఇద
మపి వ్యాఖ్యాతం॥ యోజయతి- ఇహేతి॥ ౨౭॥ పదగతమలంకారేణాలం

అలంకారేణ వస్తుధ్వనిః పదేయథా॥ రామభద్రభవతీ-తి-ఘ
నసారరజోభరే॥ గుప్త్యైవిన్యస్తమరిచబీజవద్రాజతేబరం॥
ఇహేతి త్రేతి యాయాపకేణ వారామయశస్సకల భవన
వ్యాపకత్వరూపం వస్తుమరిచపదేన ద్యోత్యతే॥ ౨౫॥ అయమే
వ వాక్యేయథా॥ రామతవబద్ధధూమః కొమలతాపింఢపల్లవ
శ్యామః॥ ఉచితం సునిశ్చికురుతే రిపుధరణీభ్యవ్యశోమకురం॥
అత్ర సమాంకారేణ సకలరిపూనామలనం వస్తువాక్యేన వ్యక్త్య
తే॥ ౨౬॥ అలంకారేణాలంకారధ్వనిర్వాక్యేయథా॥ కొణా
ఘాతః కృతో ధాటిపటహారామకింకరైః॥ ద్విషాంహృదిభిదాం
చ క్రేఘాపంతేషాం పయోషితాం॥ ఇహ సంగళ్యంకారే
ణ లోకప్రసిద్ధకొణాఘాతా ద్రామధాటి పటహారాఘాత
స్యవ్యతిరేకవాక్యేన వ్యక్త్యతే॥ ౨౭॥ అయమేవ పదేయథా॥
రఘురామభుజేన జితశ్చండిన లేశేన కుండలిప్రవరః॥ శ్రువమ
రిమలినస్ఫూతేన మూర్తిమకీర్తేభ్యభర్తినః పుష్టోః॥ ఇహేవ
హ్నవేన రామభుజసారలేశేనైవ శేషస్య తరసా రోభూత్కి-
ముతపరిపూర్ణసారేణీలకైముత్యలంకారోలేశేన తివదేన వ్య
క్త్యతే॥ ౨౮॥ అథ కవిబద్ధవక్తృప్రాధౌర్విమాత్రనిష్పన్న
శరీరాగ్ధృత క్రిమూలానురణసరూపస్యంగ్యోవస్తువావస్తుధ్వనిః

కారధ్వనిముదాహరతి- రఘురామేతి॥ కుండలిప్రవరశ్శేషః॥ ధ్వనింకర్యయ
తి- ఇహేతి॥ కైముత్యలంకారః॥ పకస్యవస్తువోభావావ్యక్తవస్తుస్య
దాపశేత॥ కైముత్యన్యాయతస్సాస్యాగ్ధృతవక్తృరలంక్రియేతలక్షణలక్ష్మి
తాగ్ధృతవక్తృలంకారే ఇతిర్థః॥ అత్ర సప్రజంకగతానాం వక్తృలంకారధ్వని
యశ్చ తద్వారోప్యస్య ప్రప్రస్థవాక్యః॥ ౨౯॥ అథ కవిబద్ధవక్తృప్రాధౌర్వి

సిద్ధార్థశక్తిమూలేషుపదగతంవస్తునావస్తుధ్వనిముదాహరతి- భేతాళాశ్రితి॥ హేభేతాళాః హేయాతుధానాః - ఉభయేషామపి పిశితాశనత్వా శ్శంప్రీణనార్థమిత్యేవంప్రకారేణనారదేనోక్తంప్రియవచనం- యాతుధానానేషభుమపిదభుః-అపిశబ్దాద్ధస్తతాళాంశ్చ॥ యోజయశి-అత్రేతి॥ యాతుధానపదేన-ద్వితీయనేతిభావః॥ ౨౯॥ వాక్యగతంవస్తునావస్తుధ్వనిముదాహరతి- భోభోశ్రితి॥ హేమునేనారద-తస్యపంచశాభాకరే-పంచ

పదేయథా ॥ భేతాళాయాతుధానాస్త్యజతపిశితమర్భిక్షచింతాందురంతాంఘోరానారాచధారాభవతిరఘుపతేర్యుద్ధబద్ధాభిలాషా । ఇత్యుక్తంనారదేనప్రియవచనముపశ్రుత్యనృప్తప్రవృత్తాభేతాళాహస్తతాళాన్విదధురిపి దధుర్వేపభుంయాతుధానాః, అత్రరాషటురప్రాస్మికలరక్షఃక్షేమాపగమాయప్రవృత్తా రక్షోజాతీయాత్సమూలమునుచ్చలయేయురితిశంకారూపంవస్తుయాతుధానపదేనద్యోగ్యతే॥ ౨౯॥ సపవవాక్యేయథా॥ భోభోనందనపాలకల్పకరవః పంచాపిజాతాఃకుతోభ్రాష్ట్రైకైకమహర్షణీయఃటపాస్సంప్రత్యమిభిము-నే । దత్తారాషభుజాయదానవిజ్ఞైరేకైకశాఖాఃపరాస్తావివాంగుళితాంగతావిదధతేతస్మిన్చశాభాస్థితిం ॥ అత్రవస్తునారామభుజస్యకిమశ్యదేయం వస్తునాస్తీనివాక్యేనస్పృశ్యతే॥ ౩౦॥ వస్తునాలంకారధ్వనిఃపదేయథా, భోభోనారదకిన్నుకిన్నరపతేబ్రవత్కండమేతత్కథంజాతంవిశ్లేషసంకెబలధవభునావిజ్ఞాతమేతత్కథం, నిమగ్నంతిర్గురాయదేతదభితోభిత్వాసుధాంభో నిధేమూర్ఖంశ్యేగదజాండపిండినపశాస్త్రితాపతేః కీర్తయః ॥ అత్రవస్తునాపిండితపదేనాధికాలంకా

శాఖశ్శయఃపాణిరిత్యమరః॥ యోజయశి-అత్రేతి॥ ౩౦॥ పదగతంవస్తునాలంకారధ్వనిముదాహరతి- భోభోశ్రితి । నారదంసుబేరఃపుచ్చభి-విజ్ఞాతమేతత్కథమితి పునర్నారదస్యప్రశ్నః- యద్యస్తాత్ ఏతదభితోబ్రహ్మ సస్యసమంతతఃభిత్వాసుధాంభోనిధేర్గురానిమగ్నంతులితి కథంనాస్యన్యరం-నారవస్తుద్ధ్వనికేసనప్రాంతంవారయతి - సీతాపతేఃపదేయః- అ

జాండపిండితదశాః అత్యత్వేన వక్షిండే సంపిండితా వస్తాన్మత్యః పతన్భ్ర
 వక్షిండః మూర్ధంతివాపువంతి॥ వస్తునాలంకారధ్వనిందర్శయతి- అశ్రీ
 తి॥ ౩౦॥ వాక్యగతం వస్తునాలంకారధ్వనిముదాహరతి- కాత్యమితి॥ మను
 కంతనాళేఽభివతితాత్వంకావదేతి శ్రీరామకృపాణంప్రతిగత్తంద్యమా
 నకంతస్యకస్యవిష్పృశ్మః-ఆత్మతీపీడాయాం - ఆప్తుస్యాతోపపీడయోరి
 త్యనురః॥ వస్తునాలంకారధ్వనిందర్శయతి - అత్రేతి॥ ఉపమాలంకారోవ్య
 జ్యతఇతి- ప్రకృతాప్రకృతయోః కృపాణసన్నిమహూరగ రసనయోః
 పూణాపహఃణాదినాసాధర్మ్యప్రతీతేరిత్యభావః॥ ౩౧॥ వస్తుగతనాలంకా

రోవ్యజ్యతే ॥ ౩౦॥ అయమేవవాక్యేయథా ॥ కాత్వంవదాభి
 పతితామనుకంతనాళే రామాగ్రహస్తగళితాస్తికృపాణవల్లి ।
 ఆకింప్రతారయసిమామనిలాశనేంద్రజిహ్వసియాబిబసిహః
 ముషజీవవాన్యూక ॥ అత్రవస్తునోపమాలంకారోవాక్యేన
 వ్యజ్యతే ॥ ౩౧॥ అయనలంకారేణవస్తుధ్వనేపదేయథా॥ ది
 వసేందుదీనపదనాకిన్ద్రకేయంకురంగళాపాక్షీ । ఏషాకిలకి
 పురుషశ్రీరాఘవవీరవిద్విషత్తుహిషీ ॥ అత్రోపమాలంకారే
 ణరామరిపున్మపాణాంహోరూపం వస్తువీరపదేనవ్యజ్యతే ॥
 ౩౨॥ అయంవాక్యేయథా॥ కస్త్యంమానసరత్ననీలరవతేరా
 జాస్తిరాజ్యంకుతస్సంత్యజ్యత్వమిహాత్మోరఘుపతేర్నిద్రైం
 శనిమాగసితః । కిష్టంతిష్ఠతమాలకోటకగతఃప్రచ్ఛన్నసుప్తిః
 నృనేరామాఃకింకమమీతమాలతరవస్తనోబలాప్రస్థిః॥ ౩౩

రేణవస్తుధ్వనిముదాహరతి- దివసేతి॥ దివసేందువద్దీనంసంపదనంయస్యాస్యా
 తథోక్తా-హాకింపురుష- ఏషా శ్రీరాఘవవీర విద్విషత్తుహిషీతి- అత్రకిల
 తివార్తాయాం-మయాపికుతశ్చిచ్ఛ్చుతమితిభావః॥ యోజయతి- అత్రేతి॥
 ౩౩॥ వాక్యగతమలంకారేణవస్తుధ్వనిముదాహరతి కస్త్యమితి॥ మహార
 జ్యేగిరినదిపాత్రంతగతంశతుశ్చితిపతింప్రతికస్త్యంమానసరత్ననీలకన్యవి
 ద్దాశపతేఃప్రశ్మః-నీలరవతేరాజాస్తిత్యుత్తరం- రాజ్యంసంత్యజ్యత్వమిహాత్మో
 ఆగతఇతిపునఃప్రశ్మః- అమీపరిదృశ్యమానాఃరామాఃకింకమాలకాజ్యకి
 మితశతుశ్చూపతేఃప్రశ్మః- కస్త్యంమానసరత్ననీలరవతేరాజాస్తిత్యుత్తరం- రాజ్యంసంత్యజ్యత్వమిహాత్మో
 ఆగతఇతిపునఃప్రశ్మః- అమీపరిదృశ్యమానాఃరామాఃకింకమాలకాజ్యకి

అలంకారేణవస్తుధ్వనిందర్శయతి- అత్రేతి॥ ౩౪ ॥ పదగతమలంకారేణా
లంకారధ్వనిముదాహరతి- భోఇతి॥ ధాత్వదర్శనార్థంకదాచిత్సత్యలోకం
గతాంభూదేవతాంద్రస్త్వోకశ్చిత్-మలాసనంపృచ్ఛతి- సదసమాశ్రయ
భూతంసత్- అసాభూమిః॥ యోజయతి- ఇహేతి॥ ౩౫॥ వాక్యగతమ
లంకారేణాలంకారధ్వనిముదాహరతి - మాలిన్యమితి- హేయమునేమాలి
న్యఃత్యజేతియమస్యోక్తిః- హేఅంతక,పితాఅవయోర్జనకోదినకరఃదాశర
థః ప్రతాపైర్ధూతస్తిరస్మృతః - అతపవ లజ్జితస్సకాజలధేర్జలేషు మజ్జతి

త్రసందేహాలంకారేణరామస్యకిమపివీరాయితంవస్తుశక్త్రో
ర్భయరూపంవావాక్యేనవ్యజ్యతే ॥ ౩౪ ॥ అయమలంకారే
ణాలంకారధ్వనిఃపదేయధా ॥ భోధాతఃప్రణమామిమాతుర
భునాభూమేః కుతోనూతనోల్లాసానాంసదనంవిభాతి వదనం
పూర్వంత్యభూన్నేదృశం॥ లోలక్ష్యేశశిఖాన్యహీశ్వరముఖా
న్యతృప్త్యపూర్వాణ్యసాదోర్దండేరఘమండనస్యలభతేసా
ఖ్యస్థితింసాంప్రతం॥ ఇహభూమేర్నిత్యంభుజగరాజభోగభా
గయోగేపితదయోగప్రతిపాదనాదతిశయోక్త్యా రామభుజ
దండస్యకుండలివతేర్వ్యతిరేకోలోలక్ష్యేశశిఖానీతిపదేన వ్య
జ్యతే ॥ ౩౫॥అయంవాక్యేయధా॥మాలిన్యంయమునేత్యజాం
తకకథంజవ్యంప్రతాపైః పితాధూతోదాశరథేర్జలేషుజలధే
ర్హాలజ్జితోమజ్జతి॥ శుషోర్భిర్బలరేణునాస్య యవనాస్పృశ్విః
పునఃపూరితః పీతఃప్రేతశతై రపూరిపునరప్యేషాంహియో
మాశ్రుభిః ॥ అత్రయమునామాలిన్యస్యరఘుపతిప్రతాపపరి

తస్మాత్-ధంజవ్యమితియమునాయాఃప్రత్యుక్తిః- అన్యదాశరథేర్బలరే
ణునాఅభిశ్శుచ్రఃతతస్త్యజేతిపునర్యమస్యోక్తిః - యవనానామస్పృశ్విః
శోణితైఃపునఃపూరితస్తతః-ధంజవ్యమితిపునర్యమునాయాఃప్రత్యుక్తిః.
ప్రేతశతైఃపిశాచసంఘైఃపీతస్తతస్త్యజేతిపునరవ్యంతకస్యోక్తిః-పిషాం
యవనానాంయోషాశ్రుభిఃపునరవ్యసూరిపూరితోపితస్తాత్-ధంజవ్య
మితిపునరపియమునాయాఃప్రత్యుక్తిః॥యోజయతి-అత్రేతి॥రఘుపతిప్రతా
పపరిభూతపితృమరణోద్యోగానుసంధానయావస్యహేతోయత్ప్రేక్షయా

సంభావనేనతథాభూతయో స్థిరస్కారలజ్జయోః - అత్రాభ్యుచ్చయో
స్త్రీత్యాహ- ఉత్తరాధ్వవాక్య్యతి- అతిశయోక్తిభిః అసంబంధే సంబంధ
యాపాభిశ్చతస్సభిరత్యర్థః- విశేషాద్యలంకారధ్వనయ్యతి - ఘటనాదుర్ధ్వ
టస్యచేతి లక్షితాయా దుర్ధ్వటార్థఘటనాయాస్సర్వత్రవ్యజ్యమానత్వా
చ్చత్వారోవిశేషావ్యజ్యంతయ్యతిభావః - ఆదిశబ్దైనుమిత్యనుక్రియాల్లా
పోయఃప్రశోత్తరికాహిసేతిలక్షితాప్రశోత్తరికాగృహ్యత ఇతి బో
ధ్యం॥అత్రాపిప్రబంధగతావస్త్యలంకారధ్వనయశ్చత్వారోవ్యవ్యత్రగా
వ్యతిత్యాశయేనాహ- ఏవమితి॥ ౩౬॥ ఇత్థమధ్యశక్తిమూలేషుప్రబంధగ
తాద్వాదశధ్వనీన్వి నాపదగతాన్వాక్యగతాంశ్చసంభూయ చతుర్వింశతి

భూతపితృమరణోద్యోగాను సంధానహతూత్పేక్షయాత
థాతిరస్కారలజ్జయోరసంబంధేపితృసంబంధ ప్రతిపాదనా
దతిశయోక్తిభ్యాంరఘుపతిప్రతాపస్యతపనాద్యవ్యతిరేకాలం
కారోవాక్యేనపూర్వాగ్ధేద్యోత్యతే॥ఉత్తరాధ్వవాక్యేచాతిశ
యోక్తిభిర్విశేషాద్యలంకారధ్వనయోపిద్రష్టవ్యాః । ఏనం
ప్రబంధగతత్వేనవత్పారోపిభేదాద్రష్టవ్యాః ॥ ౩౬ ॥ ఉభ
యశక్తిమూలానురణనరూపవ్యంగ్యధ్వనిస్తువాక్యపవ సంభా
వ్యతఇత్యేకవిధః॥సంభా॥ రరాజజిష్ణుశ్శతకోటిదానస్థిరీకృ
తోస్తుంగసపక్షగోత్రః । అసమ్మితశీరమరారివైరీ రఘూ
ద్వజానానస్తమితప్రతాపః ॥ అత్రరామచంద్రసురేం
గ్రయోరుపమాలంకారోధ్వనృతే । అత్రపూర్వాగ్ధేశబ్దశ

సంఖ్యాకాకధ్వనీనుదాహృత్యక్రమప్రాప్తముభయశక్తిమూలముదా
హరతి- రరాజేతి॥ జిష్ణుర్దయశీలః- ఇంద్రశ్చ- శతకోటిసంఖ్యాకానాంఘ
నానాం దానేన స్థిరీకృతాన్యస్తుంగసపక్షగోత్రంమహిమాన్నతాన్వీయా
నాంకులానియేనసతతోక్తః- అన్యత్రశతకోటినామలతేనయగ్గానం ధింజ
నంతేనస్థిరీకృతాఉత్తుంగాన్నపక్షాశ్చగోత్రాఃపర్వతాయససతతోక్తః
ధ్వనిందర్శయతి- అత్రేతి॥ నన్వత్రకథముభయశక్తిమూలధ్వనింధ్వనీ
త్యాహ- అత్రేతి॥ శబ్దశక్తియ-అతేతి- జతుకాశ్వన్యాయేనపదానాంభా
గసహిష్ణుత్వాత్- అన్యశక్తిమూలతేతి- ఏకనాశావలంబితభావధ్వనింగ

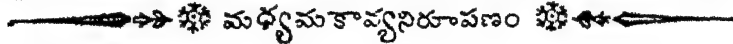
మంతరేణాద్ధయోరేవస్తిప్రత్వాత్ ॥ ౩౭ ॥ ఏవంకలివిధస్వనీనుదాహృత్యా
ఖిలానామనుదాహరణేకారణమాహ- ధ్వనీనామితి॥ననులక్షణామూలా
శ్చత్వారః అభిధామూలాస్సప్తచత్వారింశద్వ సంభూయైకపంచాశదే
వస్వనయోనిద్విశ్యంతే కథంతేషాం పరస్పహస్రత్వమిత్యాశంక్యా వబో
ధదాన్ధ్యయోక్తభేదసంఖ్యాభిధానపూర్వకంతచేవోపపాదయతి- తథా

క్షీమూలతా ఉత్తరాధేర్ధశక్షీమూలలేతివివేకః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం
ధ్వనిభేదేషుదిక్షాశ్రముదాహృతం । కాతేన్యైకనతూదా
హర్తుంనశక్యతే ధ్వనీనాంపరస్పహస్రత్వాత్ । తథాహి । ల
క్షణామూలస్యావివక్షితవాచ్యధ్వనేర్భేదాశ్చత్వారః । అభి
ధామూలయో ర్వివక్షితాన్యపరవాచ్యయో సస్థిలక్ష్యక్ర
మాసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యయోర్వ్యధ్వ సంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యే
సంశబ్ధార్థతమభయశక్తి మూలేషు త్రివిధేషుమధ్యేశజ్జితక్షీ
మూలవ్యంగ్యస్యభేదాశ్చత్వారః । ఆర్థశక్తిమూలవ్యంగ్యస్య
భేదాష్టత్త్రింశత్ । ఉభయశక్తిమూలవ్యంగ్యస్యభేదపక్షః ।
ఏవంవిధిత్యాసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యస్య ధ్వనేర్భేదా ఏకచ
త్వారింశత్ । అసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యస్యధ్వనేప్రబంధవా
క్యపదపదైకదేశరచనావణిగతత్వేన భేదాష్టత్ । ఏవంవి
వక్షితవాచ్యప్రభేదైః ప్రథమముక్తేశ్చతుర్భిస్సహధ్వనేప్ర
థమంశుద్ధభేదాపకపంచాశత్ । ఏషాంప్రత్యేకమేకైకస్యై
త్రకేససంబంధేప్రథమస్య భేదాపకపంచాశత్ ౫౦- ద్వితి
యస్యపంచాశత్ ౫౦- తృతీయస్యైకోసపంచాశత్ ౫౦- ఏ
వముత్తరోత్తరమేకైకహస్తేనపండితత్వైర్ముత్తర శతశ్రయా
నికసహస్రసంఖ్యాకా మిత్రభేదాః ౧౩౨౬ పునరప్యేషా

హిత్యాదిना॥ ఏషామితి॥ ఏకశ్శుద్ధభేదః - పంచాశద్విశ్రీభేదాః ఏవంప్ర
థమభేదస్యైకపంచాశత్- ఏకశ్శుద్ధః- ఏకాసపంచాశద్విశ్రాః- ఏవంద్వి
తీయస్యపంచాశత్- ఏకశ్శుద్ధః- అష్టాదశత్వారింశద్విశ్రాః- ఏవంద్వి
స్యైకోసపంచాశత్- ఏవముత్తరోత్తరమేకైకస్యహస్తేనపండితత్వైర్ముత్తర

సిద్ధిః- సుగమమన్యత్॥ అత్రవిద్యావాదః “శుద్ధాత్మః ప్రకాశమిత్యు-
తనేత్రానలేందవః। సంసృష్టిసంకరాంతఃస్వస్థిభాగ్విశరాభిభా-
తి॥ వ్యంగ్యస్యేతి॥ తద్యత్కమితి - ప్రధానభూతవ్యంగ్యము కమిత్యర్థః -
వ్యంగ్యప్రధానంతత్రాన్యమితి ప్రాక్ష్యతిపాదితమేవ-వ్యగ్భావితవాచ్య
వ్యంగ్యవ్యంజనక్షమస్యశబ్దార్థయంగళ్యన్వనిరితివ్యవహారఃకృతశ్చితిమన్య-
టపాదాః-అయంచేతి- చత్వర్థః- ౨. ఏవము త్తమకావ్యంగిరూపాన్యం
తర్వాన్తద్వమకావ్యంగిరూపణంప్రతిజానీతే- గుణీభూతవ్యంగ్యమితి॥ పా

మంగాంగిభావసంశయైకవ్యంజకానుప్రవేశయాపతయాత్రి-
విధేనసంకరేనైకవిధయాసంసృష్ట్యచసంకలనేచతురధికశ-
తత్రయోత్తరవంచసహసాగ్రణిభేదాభవంతి॥ ౩౦౪. వ్యం-
గ్యస్యప్రాధాన్యఏవద్వన్యపదేశః । తద్యత్కంకావ్యమపి
ద్వనిరిత్యుచ్యతే। తీయంచోదాహృతః ౨. తదేవంవ్యంగ్యప్ర-

ధానము త్తమకావ్యంగిరూప్యగుణీభూతవ్యంగ్యం వద్వమకా-
వ్యంప్రాగుక్తలక్షణానుత్తరణపూర్వకంవిభజ్యనిరూపయతి।
మద్వమంతగుణీభూతవ్యంగ్యంతచ్చాప్తధామతం॥ తదుక్తం
కావ్యప్రకాశే॥ అగూఢమపరస్యాంగంవాచ్యసిద్ధ్యంగమ-
స్ఫుటం । సంకల్పతుల్యప్రాధాన్యేకాక్వాక్షిప్తమనుందరం ।
వ్యంగ్యమేవంగుణీభూతవ్యంగ్యస్యాప్రాభిదాఃస్మృతాశ్చితి। అ-
త్రాగూఢశ్చందామస్ఫుటతరప్రకీర్తిషయత్వంతదుక్తం॥ త-
రుణీకుచమండలమివగూఢఃస్యాత్పచ్చమశుభ్రయతే । వాచ్యా

గుక్తస్య-వ్యంగ్యంయత్రాప్రధానంస్వాదిత్యాదివాప్రతిపాదితస్య-అక్ష-
ణస్య అనుత్తరణపూర్వకం॥ వద్వమన్వితీ॥ అప్రధాత్వేశిష్టసమ్మతించ-
గ్మయితి- తదుక్తమితి॥ అగూఢమితి॥ వ్యంగ్యస్యాగూఢత్వేగుణీభూతవ్య-
మిరిసమ్మతమాహ- తరుణీతి॥ అస్మాద్భిరేవాచ్యామమాంసం అతివహ-
గూఢవ్యంగ్యంగుణీభూతమిన్యన్వయః॥ తేనే- తేవ్యంగ్యన-స్ఫుటాస్ఫు-
టకోటిస్త్వయిన్యమద్వమబుద్ధ్యధ్వనేన వద్వస్థితనేత్యర్థః తాదృశ్య-
నసతాఽహ్యోగప్రసీదురయోగ్యేన- ఉక్తిం చ “చోచితయోగ్యేన-

ప్రకటానకామంనోగూర్జరీస్తనభివాతితరాంనిగూఢః । అథోగిరామపిహితః పిహితశ్చ కింవిదాంధ్రీపయోధరభివాతితరాం సమింధే" ఇతి-అర్థోఽన్యంగ్యాధః ౩. అథాగూఢాభిధానం మధ్యమకావ్యముదాహరతి- శ్రుత్యుదతి॥ యోజయతి-అత్రేత్యాదినా॥ పరమోత్కర్షః-అథాద్రామదోర్దండచండతాయోపవ॥ ౩౮॥ అపరస్యరసాదేర్వాచ్యస్యవాక్యాధస్యవాఽన్యం

యమానమస్తద్వ్యంగ్యమగూఢంగుణీభూతం॥ అయంభావః । అత్యంతస్ఫుటతరణీవిషయత్వేన్యంగ్యస్య వాచ్యాయమానతయాఽగూఢత్వం । అతిగూఢత్వేతుమృగ్యమాణదశాపన్నత్వేనాస్ఫుటత్వందోషః । తేనస్ఫుటాస్ఫుటకోటిద్వయమధ్యమబుధ్యధ్వన్యేనగ్రాహ్యణభవితవ్యం ౩. అగూఢంయథా॥ శ్రుత్యుచ్చండితకోదఃకంఠామదోర్దండచండతాం । వ్యాచక్ష్యవిష్టపస్పష్టఘోషజైశ్శ్రుభీషజైః॥ అత్రాచేతనేకాదండచేతనశర్తుస్యవ్యాఖ్యానస్యానుపపన్నత్వాత్తత్కార్యం సూచనమాత్రంలక్షయద్వ్యవస్థేతిపదంస్ఫుటత్వేపర్యవస్యతి । తేనపరమోత్కర్షోవ్యజ్యతే ఏతన్న్వంకఽభిరుచ్యమానతయావాచ్యాయమానత్వేనాగూఢం॥ ౩౮॥ అపరస్యాంగంయథా॥ ఘోటీఘోరఖురక్షతక్షితరజస్సాస్ఫురాంధకారావృతేనంయద్రాత్రిముఖైకృపాణలలికాదూతీకృతాలంబనా । శుండాలమృతిడుంబరాంబరధరాశూరైకభోగోన్ముఖీశశ్రుశ్రీరభిసారికారఘుపతేరంగంసమాలింగతి॥ ఇహశృంగారంప్రతిరరసస్యాంగత్వం॥ ౩౯॥ వాచ్యసిద్ధ్యంగంయథా॥ తపరాఘవదుర్వారశరసంపల్లినిశ్చరా । ప్రతీపజగతీపాలకూలంకషటివాహిని॥ అత్రరామసైన్యస్యనదీరూపశ్వంశ్వంగ్యం తద్రిపుస్యపాణాంకూలత్వరూపణస్యవాచ్యస్యసిద్ధావంగమితివాచ్యసి

సాద్యనురణనరూపంవా॥ ఉదాహరతి॥ ఘోటీ॥ యోజయతి- ఇహేతి॥ ౩౯॥ వాచ్యసిద్ధ్యంగముదాహరతి- తవే॥ శరావాణాజలానిచ- ప్రతీపజగతీపాలాపవకూలం- వాహినిసేనానదీచ॥ వ్యంగ్యస్యవాచ్యసిద్ధావంగత్వంచర్యయతి-అత్రేతి॥ వాచ్యస్యసిద్ధావంగమితి అన్యధాజగతీపాలకూ

లయోస్సామ్యాభావేనారోపవనసిద్ధ్యేత్ ॥ ౪౦॥ అస్ఫుటవ్యంగ్యముదా
హరతి-శ్రీరామభద్రేతి॥కోపివిలక్షణః-భవతఃప్రతాపః-త్రిజగత్తమస్సం
క్షిప్యసంతృప్తానీత్వాద్విషాంబితైషువిధతై ॥ వ్యంగ్యస్యాస్ఫుటత్వంప్రతి
పాదయతి-అత్రేత్యాదినా ॥ ౪౧॥ సందిగ్ధప్రాధాన్యముదాహరతి-చ
మూమితి ॥ ఘనానిసాంద్రాణిగంభీరాణిచకందరాణిగుహాయస్త్రికాతం ॥

ద్వ్యంగం ॥ ౪౦॥ అస్ఫుటవ్యంగ్యంయథా ॥ శ్రీరామభద్రభ
వతఃప్రతాపఃకోవ్యసగ్ధ శః॥ ద్విషాంబితైషువిధతైషుసంక్షిప్యత్రి
జగత్తమః॥ అత్రరఘువీరప్రతాపస్యసూర్యాతిరేకప్రతీతేర
ప్రతివ్యతిరేకద్వయః ॥ సతునద్రాక్షప్రతీయతఇత్యస్ఫుటత్వం॥
౪౧॥ సందిగ్ధప్రాధాన్యంయథా ॥ చమూంసమీక్ష్యరామస్య
ప్రతీవజగతీవతిః॥దదర్శఘనగంభీరకందరంమందరంగిరిం ॥ అ
త్రగంభీరకందరేమందరేవిలీయస్వాత్మానంసంరక్షితుమరిక్షి
తివతిరాకాంక్షతీతీదంవ్యంగ్యంవాప్రధానంకింవాగిరిదర్శనం
భయానుభావరూపంచాచ్యంప్రధానమితిసందేహాదిదంసంది
గ్ధప్రాధాన్యముచ్యతే॥౪౨॥యథావా॥సీతాకపోలఫలకేలా
వణ్యాన్పుతవర్షిణిః॥భృశంచృశస్త్రస్సరస్త్రేరామగ్నదాశంభే
శ్చిరం ॥ అత్రవృజ్యమానాయాశ్చుంబనవాఽఛాయాఃకిం
ప్రాధాన్యంకపోలావలోకనస్యవాచ్యస్యవేతిసందేహః ॥
౪౩॥తుల్యప్రాధాన్యంయథా॥అయత్నసేధపాటీరమకరప్ర
కరశ్చియం॥పాండిమాగండయోశ్చక్రేరామవిద్వేషియో
షితాం ॥ ఇహవిరోధిధరాచినాథవధూనాంకపోలపాండిమ
రూపస్యకార్యస్యవాచ్యస్యతత్కారణస్యరఘువీరవీరాయిత

ప్రాధాన్యసందేహంప్రతిపాదయతి-అత్రేతి ॥ భయానుభావరూపమి
తి-భయభాగ్రితానాంమోహవశాదనేకధాభ్రాంతేరుశ్చవ్యమానత్వా
దితిభావః॥ ౪౨॥ ఉదాహరణంతరమాహ-సీతేతి ॥ స్త్రేణస్త్రేరాలితి
శయితాఃస్త్రవికారావశయవ్యంజికాఇత్యర్థః॥ సందేహంప్రతిపాదయతి
అత్రేతి॥ ౪౩॥ తుల్యప్రాధాన్యముదాహరతి-అయత్నేతి ॥ పాండిమా
కర్తా॥ ప్రాధాన్యసావ్యంప్రతిపాదయతి-ఇహేతి॥ ౪౪ ॥ ఉదాహర

ణాంతరమాహ- చింతాశ్చేతి॥ చింతాశ్చభిశ్చింతామణిశిలాభిఃసంఘటితాః
 అతఏవచిత్రాశ్చర్యావహాయావితర్దికావేదికాస్తాసు- సంతానైః కల్ప
 వృక్షైస్సంతతానిసాంద్రాశియానివిలాసవనానిక్రీడోద్యానాని తేనా
 మంతరేషుచుభ్యదేశేషు- హోటకేషుసావిద్యైషు॥ యోజయతి- అత్రేతి॥
 ౪౫॥ కాక్వాక్షిప్తముదాహరతి- కైలాసేతి॥ కైలాసయాకేళిఖురళీఅ
 భ్యాసఃఖుః॥ ఏమతెత్యుక్తత్వాద్విసోదాభ్యాసః-తస్మాంశిలావలయానాం
 తోలనైరుచ్ఛాలనైః-మాంసలాదోద్గండాదాయస్యతస్మాత్-మత్తః - మద
 పేక్షయేన్యథః॥ ౪౬॥ ఉదాహరణాంతరమాహ-యుగపదితి- హేరామ
 భద్ర-సైంహికేయోరాపయః-యుగపదేకకాలే- భాస్వతాంప్రకాశమా

న్యవ్యంగ్యస్యచసమప్రాధాన్యం॥ ౪౭॥ యథావా॥ చింతా
 శ్చసంఘటితచిత్రపతర్దికానుసంతానసంతతవిలాసవనాంత
 రేషు । రమ్యేషుహర్మ్యవలయేషుచహోటకేషుక్రీడంతికోస
 లపతేఃకవిరాజకాంతాః ॥ అత్రపిద్వదైశ్చర్యస్య కావ్యస్య
 వాచ్యస్యతతాగ్రణ్యరాఘవాదార్యస్య వ్యంగ్యస్య చస
 మప్రాధాన్యం॥ ౪౮॥ కాక్వాక్షిప్తంయణా॥ కైలాసకేళి
 ఖురళీశిలావలయతోలనైః । మత్తోమాంసలదోద్గండాద్భగ్నీ
 యాన్రీఘసందసః ॥ ౪౯ ॥ యథావా॥ యుగపదాభ్యాసద్రాక్ష
 గ్రసనవ్యగ్రం మహిమగ్రకరవాలం । సముదీత్యసైంహిక
 కేయోసలజ్జతేరామభద్రభవదీయం॥ అతోభయతాగ్రపికా

నానాంరాజ్ఞాంశత్రుభూపతీనాంగ్రసనేవ్యగ్రంసత్వరం - యుగపదేక
 వైభాస్వతసూన్యస్య రాజ్ఞశ్చంద్రస్యచ గ్రసనేవ్యగ్రమితచవ్యజ్జ
 తే-సలజ్జతే - ప్రత్యేకశసూన్య్యాచంద్రమసోగ్రహణక్షమవ్యసైంహికే
 యస్యలజ్జాసముచితైవేదిభావః-అత్రపూర్వత్రచవ్యంగ్యస్యకాక్వాక్షే
 పంచదగ్ధయతి-అతోభయతాగ్రపీతి- కాకుశ్శబ్దగర్భః-తస్మియోగేసగ్ధ
 ప్రశబ్దస్పృశ్యత్వైస్సవ్యంగ్యస్యగుణీభూతత్వమేవ - తదుక్తంతోచసకానే
 స- కాకుయోజనాయాంసగ్ధత్రగుణీభూతవ్యంగ్యతైవేతి,మన్యుటపాదా
 స్తు - తథాభూతాంధృష్టాస్పృశసందసిపాంచాలతనయాం పనేవ్యాదైస్స
 భంసుదిరముపితవల-అగ్ధనైః । ఏరాటస్యానాశ్శేషసంసతాభి

భృతం గురుః ఖేదంఖన్నేమయిభజతినాద్యాపికురుష్యి' త్యత్రక్వచిత్రా-
 కోః ప్రశ్నమాత్రవర్యవసానాద్వ్యంగ్యస్యమయినయోగ్యః ఖేదఃకింతుకు
 రుషుయోగ్యత్యేవచరూపస్యగుణీభావానాచిత్యేనప్రాధాన్యాధ్వఃత్వ
 మప్యంగీచక్రః॥ ౪౭॥ అనుందరముదాహరణి- రామేతి॥ రామస్యప్ర
 చండయోర్భుజయోః మండలమలంకారభూతంహిండమానంప్రకాశి మా
 నంవయతోదండంతస్యాన్విర్యంతియానీషుమండలానాన్యేవకుండలీం
 ద్రాః 'స్యాత్తుండలంద్వాదశరాజకేపిదేశే చవింబేచకదంబకేచ। కుష్ఠప్రభే
 దేభ్యవసూర్యకేపి భుజంగభేదేశునిమండనేస్యా'దితివిశ్వః - మందోప

క్వనుసంధానేనబలీయాః లజ్జతపవేతిచ వ్యంగ్యప్రతీతేరిదం
 కాక్వాక్షిప్తముచ్యతే॥ ౪౮॥ అనుందరంయథా॥ రామప్ర
 చండభుజమండలహిండమానకోదండ నిర్వదిషుమండల కుండ
 లీంద్రాః। మందోదరీమృదులనుందరమందహాసలీలాపయాం
 సిపాపీయశుభంలభంతే॥ అత్రదాశరథిర్దశవదనదశనంకృత
 వాః తివస్తువ్యంగ్యం । తదపేక్షయావాచ్యమేవషమతాగ్ర
 కారీత్యనుందరమిత్యవ్యతే। తదేవంషధ్యమకావ్యంసావాం
 తరభేదముదాహృతం। ఏషామష్టానామపిభేదానాంప్రాగను
 క్రాంతైర్ధ్వనిభిస్సహ సంకరసంస్పృష్టివశాదసంఖ్యాయతా
 భవతి॥ ౪౯॥*** అస్ఫుటవ్యంగ్యమధనుంకావ్యమితిప్రాగేవల
 ష్ఠితం। తత్త్రివిధం। శబ్దచిత్రమగ్ధచిత్రముభయచిత్రంచేతి ।
 అసోదాహరణంశబ్దాధాలంకారతరంగేద్రప్రవ్యం ౪. రీత

ర్యాః మృదులనుందరమందహాసస్థలీలావీవపయాంసిదుగ్ధానిపీయశుభం
 స్వాధ్యంలభంతే- భుజంగానాంపయఃపానపర్యుత్సుకత్వాదితిభావః। అ
 త్రవ్యంగ్యస్యానుందరత్వందర్శయతి- అత్రేతి॥ ౪౯॥ ఏవంషధ్యమకా
 వ్యంగ్యరూపాధ్యమకావ్యంవిభజ్యనిరూపయికుంసామాగ్యలక్షణంప్రాగే
 వప్రతిపాదితమత్యాహ- అస్ఫుటవ్యంగ్యమితి। తహిదషభ్యుదాక్రియ
 తామిత్యతాహ- అస్యేతి॥ అయంభావః-యుద్ధశ్రద్ధాసమిద్ధేన్యాదిషుశ
 బ్దచిత్రతా, సంవర్తవసరప్రసారిది నకృత్యన్వస్యైన్యాదిష్వధ్దచిత్రతా,
 భూతాన్వ్యంగ్యంకిన్నకిన్నతేన్యాదిషుభయచిత్రతాచేతి ౪. ౪౯. సా

వాంతరభేదం కావ్యం నిరూప్య రీతీనాం వృత్తీనాం చ స్వరూపం నిరూపయతి || రీతయ ఇతి || రీతయో వై దర్భ్యాదయః - వృత్తయః కై శిక్యాదయః - గుణాలంకారమూర్తయః - వై దర్భ్యాదయో మాధుర్యాని గుణాంతర్భూతాః - కై శిక్యాదయోఽనుప్రాసాంతర్భూతా ఇతి భావః - తథాపి వృత్తగ్న్యపదేశం సీతాః "రీతిర్నామ గుణాన్లిప్తపదసంఘటనామ తే" రీతి సామాన్యలక్షణస్య గుణాలంకారమూర్తయ ఇతి గుణాంతర్భూతప్రతిపాదనేనైవోక్త ప్రాయత్వాత్తా సాంవిశేషలక్షణాన్యాహ - బంధేతి || బంధపారుష్య - చుస్సంధి కృతం - శబ్దకాఠిన్యం పరుషవర్ణారబ్ధం - నభిధ్యస్య నశబ్దసామ్యే ద్విస్సంమాసే త్య

— రీతీనాం వృత్తీనాం చ స్వరూపం నిరూపణం —

యో వృత్తయశ్చాపి గుణాలంకారమూర్తయః | వృత్తపదేశం వ
భజ్జీతాస్తథాపి రసవేదిభిః || రీతయస్తాను వై దర్భిగోడీపాం
చాలికేతి చ || బంధపారుష్యరహితా శబ్దకాఠిన్యనిర్మలా | నాతి
దిర్ఘసమాసా వ వై దర్భిరీతి రివ్యతే || ఓజఃకాంతిగుణానీతా
గోడీయారీతి రివ్యతే | పాంచాలీగోడీవై దర్భ్యై కర్తవ్యే శేషే
నంబుడైః || కై శిక్యార్థభటీవై వసాన్వితీ భావోత్తమా | చత
స్రీవృత్తయోజ్జేయోరసావస్థానసూచకా || రీతిభ్యః శేవలం
శబ్దగుణస్థాభ్యస్త్యవ్యూహః పృథక్ || రసాశృంగారవిమలమున
మారతరావుభా | వృత్తైవ రాసు వై శిక్యవ్యక్త్య నేనుపమా
రయా || ప్రోక్తతారాద్రవీభావా వారభ్యైవ | వృత్తే హః
స్యశాంతాచ్ఛతాః కించిత్పురుషాభారీస్ఫుటాః || సాన్వ

నేననుపుపేతి సమాసః || ఓజఃకాంతిగుణాభ్యామపేక్షాయంతర్గతః ఓజశ్చ
జ్జేన సమాసభూయస్త్యంకాంతశబ్దేనోద్భూతమవత్సంధ్యై రీతి తాత్పర్య
స్యత్ - విదర్భాదిదేశీయవిదగ్ధజనపరిగ్రహణైవ దర్భ్యనిరంజనా || ప్ర
పాదితమపి ప్రతిపత్తౌ బోధదాన్తాయ పునఃపాన్ధ్యై ప్రసాదాదుః కర
భ్య ఇతి || అమూః కై శిక్యాదివృత్తియః - వృత్తికేతనాపి వృత్తసూచకాః || వృత్త
నాతిభ్యైర్థః || నను వృత్తీనాం రసావస్థానసూచకత్వమున్మీలనమునామ్న
త్వాత్కతమస్మరసస్యభివ్యక్తిర్యత్రాహ || సామన్యతావ్యవహారికా
వశివ్యతావిశ్యభిః - భవతి ఇతి సమాసః - భావరీత్యుపాదానైవ వృత్తీనాం నిరూపణం ||

సావధానసూచకశ్చరూపస్యసామాన్యలక్షణస్యోక్తత్వాత్తాసాం విశేష
లక్షణాన్యుచ్యంతే-అత్యంతేత్యాదినా॥ కైశికీముదాహరణ-రతిరితి॥ రతిః
కాశువధూఃనవకామంపాశ్రమికసంగమేనవమన్త్యథమివ-నవతరుణిమని
నవయావనేయేలీలోన్నేషావిలాసాతిశయాగైస్సంచార్యమాణైః ప్రసా
ర్యమాణైః-లలితవలితానాంనుందరవలనానాంబజ్జాయాశ్చలోలరంగై
శ్చంచలాశ్రయభూతైరపాంగైఃకటాక్షైఃరావమాలోకయంతీ ఇయం
సీతాకిషప్యనిర్వాచ్య పుష్పకేతోః కాశలంకలయతి ప్రథయతి-నవకామ
మివేత్యనేనసూచితైస్సాంక్షికరూపయావనాద్యద్రీవసవిభాజైః-రావమి
యమితిచాలంబనవిభావాభ్యాం-నవతరుణిమేత్యాదినాభివ్యక్తమానై

తైవస్యపక్షానాతిపాక్షావీరభయానకా । అత్యంతసుమహా
రాధసందర్భాతానునైశికి ॥ అత్యుద్ధతాగ్ధసందర్భావృత్తిరా
రభటిమతా । కించిత్ప్రస్వద్ధసందర్భభారవృత్తిరీర్యతే ।
ఈషత్ప్రేక్షాక్షిసందర్భసాత్వతీవృత్తిరీతా ॥ తప్రతైశికి
యథా ॥ రరిరివనవకానుం రామమాలోకయంతీనవతరుణిమలీ
లోన్మేనసంచాన్యమాణైః । లలితవతితలజ్జాలోలరంగైర
పాంగైఃకలయంతిఃపీయంకాశలంపుష్పకేతోః ॥ చరమోద్వి
స్తానామపివృత్తీనాంగసావిర్భావహేతుతయాం తరంగత్వా
దాదావుదాహరణమితిబోధ్యం ॥ ౪౯ ॥ అరభటియథా ॥ ప్ర
త్యుద్ధ్యచ్ఛంభుజంభాహిమిముఖమఖిభుగ్గంభదోస్త్రభశుం

[illegible]

యోవిభవాడుబరసామధ్యైశ శయస్తేనోజ్జ్వలభూమాణో విజృంభమా
 ణః- కృష్ణస్యకృతయసమయకృతాంతస్యప్రళయకాలకాలస్యయాడు
 గ్రంథస్త్రాసామంతరంగేమధ్యభాగేత్వంగంతీగ్రాసార్థత్వరమాణా
 జిహ్వావలతిరంహేమహావేగఃత్వప్రక్షల్పంప్రహసంశయహదానంమానవం
 కథంసహతే- తత్సహననుచితమితిభావః- అత్రచరుషవద్భవితబంధే
 నరౌగ్రరసాభివ్యక్తిరితీయమారభటీ॥ ౫౦॥ సాత్వీముదాహరతి - రేరే
 లంకేశేతి-అతానతిప్రథసందర్భేణవీరరసప్రతీతేరియంసాత్వతీ॥౫౧॥

భాగ్యైగల్భ్యరంభదంభప్రమథనవిభవాడంబరోజ్జ్వలభూమా
 ణః॥ త్వప్రక్షల్పకృతయసమయకృతాంతోగ్రంథస్త్రాసా
 తరంగత్వంగజ్జిహ్వావలతిరంహః కథమిహసహతే మానవందాన
 వేంద్ర॥ ఇరంరావణంప్రపిసూతవచనం॥౫౦॥ సాత్వతీయ
 థా॥ రేరేలంకేశరామంకిమితిమృగయసేతిప్రత్యేక్షురామే
 ప్రాథమ్యాదికాయక్షతజరసయునైస్సమ్యగావమ్యపూ
 ర్వం॥ నీత్వాప్రాణాహుతీనాంపఃపాతకతినాంప్రజితాన్వి
 ణవాయానాంఽడాస్త్రతాంబలిండాదలకబళవిభోవ్యగ్ర
 భావంభవంతే॥౫౧॥ భారతీయథా॥జేతవ్యోరాక్షసేంద్రో
 ద్విగుణదశభుజోమంత్రిభృత్యాశ్చవైత్యాఃపుత్రస్సృణామ
 జైత్రస్సతతరణకలాసాదరసోదరశ్చ॥ సాత్వామయ్యోద్వి
 బాహుస్సచివపరిజనాభిలీకాశ్చస్థలంగాభ్రాచక్షరకంఠ
 స్తదపివిజితవానమృతంరామభద్రం॥౫౨॥ అథరీతయః॥స్తద
 గ్భీయథా॥పాణౌనకేలికగరిమురీకరోతినాలోకేప్రియమ
 గాఢమరాశకేళీవిన్యస్యసాకరసరోజమురోజుధా॥బాలావి

భారతీయదాహరతి- జేతవ్యఇతి॥ ద్విగుణదశసంఖ్యాకాభుజాయస్యసత
 ఘోక్తః-సాత్వత్త్వి-స్వయమిశ్యధః-తదపితిథాపి- విజితవా-జేతవ్యమి-ప
 రిణామేనకర్తృణోత్తామ్యుత్తిః- అత్ర సంయుక్తమృదువిద్యబంధేనామృ
 తసాభివ్యక్తిరియంభారతీ॥౫౨॥అథరీతీనాంక్రమేణోదాహరణం॥ త
 త్రవైదగ్భీముదాహరతి-పాణౌఽతి॥ కలికురిగ్రిహౌశారికాం-అన్యో
 హలపర్వైరబ్జసమానైర్బృదుబంధేనచ శృంగారకతాక్షోపకన్యకయో

మాధుర్యప్రతిపాదనాద్భవతివై ౬౩౩॥ ౫౩॥ గౌడీముదాహరణ - శుంభచి
తి॥ అశ్రుపరుషవర్ణవికటబంధేనసమాసభూయస్త్యేనచరౌద్రరసగతదీపక
త్వలక్షణౌజఃప్రతిపాదనాద్భవతిగౌడీ॥ ౫౪॥ పాంచాలీముదాహరణ - వీ
రేతి॥ అశ్రుపూర్వోదాహృతతీర్థద్వయసాంకర్యవశాద్భవతిపాంచాలీ॥
౫౫॥ అథశయ్యాంలక్షయతి॥ శయ్యేతి-పదమైత్రీ నిమయాసహజ్ఞత్వం-
అథఏవాస్యాఃభ్యాభేదః॥ లాఘవాద్ధంద్రాత్పాకాదాహరణమేవశ

చింతయతిరావభవంతమేవ ॥ ౫౩॥ గౌడీయథా॥ శుంభచ్ఛం
దాలశైలావిగళపరిగళద్దానథారయురాణి భ్రామ్యతూ-
జగ్రథాంగాన్యసురహః॥ యతాన్యగ్రఖడ్గాప్యతాని । ఆక
ణ్ణాకృష్టచాపచ్యుత నివిడతరోచ్ఛండకాఽడ ప్రకాండజ్వాలా
మాలాకరాళోదహతిరఘుశిఖివైరిసేనావనాని॥ ౫౪॥ పాం
చాలీయథా॥ ఓరిశీరఘురావభగ్రభవతోథాటి సమాటిక
నేభేరిభూఃవిరావజంబరభనైరాఖండలశ్రీర్షిరాత్ । నిద్రా
ణాయకజాగరితదుచితంపైతేయభూతిశ్చిరాదున్నద్రాకభ
మాశుముద్రణమగదతముద్రనిద్రాకృతం ॥ ౫౫॥ శయ్యా

— శయ్యా పాకాది నిరూపణం —

సాగీయతేయాస్యాశ్చనమైత్రీపరస్పరం । యతస్త్విదగ్ధస్య
గాంధీర్యంపాకస్సకవిభిర్మతః ॥ ద్రాక్షాపాకోనారికేళపా
కశ్చేష్టిద్విధావనః ॥ ద్రాక్షాపాకోభవేత్సయంబహిరంత
స్సృరరత్రసః । బహిఃఖరోనారికేళపాకస్త్యంతర్ముమర్శ
వేత్ ॥ ద్రాక్షాపాకోయథా॥ హరిస్సాగమరీచివీచిరచితశ్రీ
౩౧ దుర్బాచి తాసాకూత్తస్తితచాచురీ పరిచిత ప్రత్యగ్రనా

య్యోదాహరణత్వేనయోజయిష్యే॥ అథపాకంలక్షయతి-యదితి॥ అథస్య
ముఖ్యాగ్రగూఢస్యశృంగారాదేక్షాంధీర్యమాస్వాద్యహానతావిశేషః॥ సుగ
మవస్యతే॥ ద్రాక్షాపాకముదాహరణ-హారేతి॥ హరిస్యస్సాగభిరథికా
భిన్నుదివిభిదిచితయాశ్రీఖండవర్పయాంబలాయుక్తా - సాహితస్య
సాభిప్రాయస్యస్త్రీతస్యచాతుర్యావైలక్షణ్యేనపరిచితః ప్రత్యగ్రనాసా
మణిరభివవనాసామాక్షికంయస్యాస్సాగతోక్షా-వైష్ణవేష్టరాగహిరా

తేరతివిశేష-రఘువతిః- పరాంప్రీతింప్రపేదే॥ అత్ర వ్యాఖ్యానసాపేక్ష
 త్వాన్నద్రాగధప్రతీతిః-ఏవంచాత్మాపాకనారికేశపాకావధస్యత్రుత
 విలంబితప్రతీత్యోఃపరాంకొటిమారూఢ-తతస్తదంతరాశవతిః-నాస్యఃప్ర
 తీతేరనేకవిధత్వాత్తదనుసారేణఃదళీరసాలాదిపాకాస్వయమూహ్యేతి
 త్యాశయేనాహ-ఏవమితి॥ ౫౭॥ ఇథంకావ్యంకావ్యసామగ్రించనిరూప్య
 బోధదాఢ్యాదుపాగ్నిక్తంత్రైవిధ్యంప్రతిపాదయతి-తదేతదితి॥సమాజ్ఞ
 మమధ్యమాధమభేదేనకావ్యస్యత్రైవిధ్యముక్తంనిరూపితంచ-పద్యాద్యా
 ద్భిత్వప్రయుక్తంత్రైవిధ్యంకించూపమిత్యాశంక్యాహ-పద్యమితి॥ సాచం
 పూః-యూనస్తరుణస్యయావనబాల్యమేళనవతీకాంతాతరుణీవ కవేర్ము

విశేషణమహిమ్నాఽప్రకృతప్రావృషేణ్యవృత్తాంతప్రతీతి
 ర్విశేషణమాత్రాదేవేతిసమాసోక్తిర్నశ్లేషః॥ ఏవంచసాలాది
 పాకాంతరమప్యూహ్యం॥౫౭॥ సామాన్యేనైతాదృశంకావ్య
 మామనఃతి । తదేతత్పద్యగద్యతమభయవిధయాత్రివిధమితి
 ప్రాగేవావాదిష్టు॥ పద్యంపాదచతుష్టయీపరిమితంకావ్యం
 తుతత్సహతిస్తత్రాప్రాసశబ్దనాయదిమహాకావ్యంతిదోదీ
 యతే॥ గద్యంహృద్యమపాదబంధముభయోపేతాతుచంపూ
 ర్ముదేసాస్యాద్యావనబాల్యమేళనవతీకాంతేవయూనఃకవేః॥గ
 ద్యాదీనాంతుప్రప్రబంధానాం స్వరూపవిస్తరభయాన్నే
 హప్రపంచ్యతే॥ఇతి...ధ్వనిభేదరూపణంనామనవమస్తరంగః
 అష్టామందిర...విజయతేసాహిత్యరత్నాకరః॥.....*

ధర్మాంతర్వాణి...శాస్త్రేవిలసతిసమోరామవజ్జ్యేతరంగః॥

దేస్యాత్॥ అష్టాదశపల్లనాస్తు॥ సగరార్ణవశైలర్తుచంద్రాగ్ని-దయవ
 స్థనం॥ ఉద్యానసలిలక్రీడామధుపానరతోన్నవాః॥ విప్రలంభోవివాహ
 శ్చకుమారోదయవర్ణనం॥ మంశ్రద్యూతప్రయాశాజినాయకాభ్యుదయా
 ఆపిఃపతానియశ్రవణ్ణ్యంతేతత్సహాకావ్యముచ్యతే॥ ఏషామష్టాదశానాం
 ఘోకైశ్చిచూనమపీష్యతఇతి॥ సస్వక్రిమీఖ్యానికాదీనాంగద్యప్రబం
 ధానాముదాహరణాదీనాంతుప్రప్రబంధానాంచస్వరూపంసనిరూపిత
 మిత్యాశంక్యసాగ్రిక్తనగ్రంథేషుప్రతిపాదితత్వాత్తత్రైవిగ్రహస్యమి
 త్యాశయేనాహ- గద్యాదీనామితి॥౫౮॥ఇతీత్యాది॥ .....

శ్రీమద్భగవద్గీతా ప్రథమోధ్యాయః శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదః

శ్రీరస్తు.

సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే.

రసతరంగప్రారంభః—౧౦

ఏవంకావ్యంసావాంతరభేదంనిరూప్యేదానీంతజ్జీవితభూతంరసం
నిరూపయితుంతంప్రశంసతి॥ ఏవమితి॥ వృత్తీత్యవస్తుతత్వస్య సంకీర్తన
ముఖనప్రతిపాదనద్వారేత్యర్థః॥సారేతి॥గుణోజ్జ్వలంభితైమాణధుర్యాది
గుణోల్లాసితైః- అలంకృతిగణైఃసమస్తైరలంకారైః-రమ్యః-తేషామభ
యేషామపితదుపసాగరకత్వాదిభావః ౧. ననురసోరాజతత్త్వేనదను
పపన్నం తత్పద్భావే ప్రమాణాభావాదిత్యాజీవతి - నస్విత్యాదినా

ఏవంకావ్యలక్షణంతద్భేదాంశ్చసప్రపంచనిరూప్యాధునా
తస్యప్రాణాయమానంరసంనిరూపయితుకామోవృత్తీసంకీ
ర్తనముఖనతంప్రస్తోతి॥ సారజ్లేపవిశేషచిత్రపరిణామోదా
త్తసద్భావకైర్వాప్యనుతవ్యతిరేకవద్భిరుపమిత్యన్యోన్యదృ
ష్టాంతకైః। ఏతైర్దిగ్భనుభీవరేణఘటితైఃస్వస్వగుణోజ్జ్వలంభి
తైర్నిర్విదోషైర్వివిధైఃరలంకృతిగణైరమ్యోరసోరాజతే ౧.
ననురససద్భావేకింప్రమాణం,నతావస్థిగృతం ప్రమాణం,
తస్మాత్తుమతే। వికల్పసహత్వాత్। తథాహి,ప్రగృత్యగ్ని
హయ్యాభవత్రసఃకింస్వికల్పకేనగృహ్యతాం సవికల్పకేన
వా। నాద్యః। విశిష్టవాక్యాథానుసంధానలబ్ధాత్సవోగసస్యని
త్యంవిభావాదిఘటితతయా ప్రతీతిరిహిరసవాదినో వణా

ప్రమాణంచనకించదపిరసంస్పృశతీత్యంతేన - తథాహి,వికల్పసహ
త్వమేవప్రతిపాదయతీత్యర్థః- నిర్వికల్పకేనగృహ్యతాంప్రశ్నయేణ- సవిక
ల్పకేనసవికల్పకప్రత్యయేణవా- ఆన్యంపరిహరితి-నాద్యత్తి - కుతత్తత్త్వా
హి- విశిష్టైతి-విశిష్టానాంనుణాలంకారయన్తానాంవాక్యాథానామనుసం
ధానేనపర్యాలోచనైగలబ్ధాత్తినః సాన్రిష్టస్వరూపస్యరసస్య నిత్యంయ

మేనవిభావాదిభిర్విభావానుభావవ్యభిచారిభిర్ఘటితతయా- తథానతి-
తథావిధంవిభావాదిఘటితంస్వరూపంయస్యతస్మిన్- తస్మిన్ సేస్వలక్ష
ణమాత్రావగాహి- విశేషణవిశేష్యయోస్యబంధజ్ఞాన మంతరేణ ఘట
త్వాదిఘటాదిరూపస్వరూపమాత్రావగాహీత్యర్థః - ద్వితీయంపరిహరతి
నాపిద్వితీయత్వతి- తత్ర హేతుమాహ- నిర్వికల్పకాభావత్వతి-కుతశ్చతత
హ-తయోరితి - ప్రశ్నత్రానుభవేనిర్వికల్పకస్యకారణత్వంసవికల్పకస్య
కార్యత్వంచేతినియమాదిత్యర్థః- ఉత్పత్తిర్ధంపశదయతి-నహితి-కుతశ్చత
తహ-నేతి-విశేష్యబుద్ధిర్విశేష్యవిషయకజ్ఞానం-అగృహీతవిశేషణాలజ్ఞాత
విశేషణాసతీన-నోత్పత్త్యత్యత్యర్థః-విశిష్టజ్ఞానంవిశేషణజ్ఞానజన్యమితినియ

యంతి । తథానతి తథావిధస్వరూపేతస్మిన్స్వలక్షణమా
త్రావగాహినిర్వికల్పకం కథంకారంతు మేత| నాపిద్వితీయః ।
నిర్వికల్పకాభావేనవికల్పకస్యానుదయాత్ । తయోః కా
ర్యకారణభావావధారణాత్ । నహినిర్వికల్పకేనాగృహీతే
విశేషణేస్వరూపమాత్రే సవికల్పకంనామవిశిష్టజ్ఞానముగ్ధ
త్తుమర్హతి| నాగృహీతవిశేషణావిశేష్యబుద్ధిరితి న్యాయాత్ ।
నచకారణంవినాకార్యోత్పత్తిః| వ్యాఘాతాత్ । నచసమహ
యాదివన్నిర్వికల్పకనిరపేక్ష సవికల్పకగోచరత్వ మస్మేతివా
చ్యం| తద్విశేషణాంశస్యప్రాకృతవికల్పకేనగ్రహణాదనుమా
నాదివర్తదుపపత్తేః| ప్రకృతేతువిభావాదేర్విశేషణస్యపా

మాదితీభావః । నిర్వికల్పకం వినాసవికల్పకంన సం భవతీత్యాశయోనాహ
నచేతి| తత్ర హేతుమాహ- వ్యాఘాతాదితి । అయింభావః-యదికారణం
వినాకార్యోత్పత్తిస్సాన్వితీయదాదివి నాఘటాదిరుత్పత్త్యేతేతి| గనున
మహాయాదీనామివరసస్యకేవలసవికల్పకవిషయస్వమ స్త్వేన్యాశం క్త్య
పరిహరతి| నచేతి| సంయోగాదిరాదిత్యర్థః- తతోపపత్తిమాహ-తదితి|
తద్విశేషణాంశస్యసమవాయత్వాదేః| ప్రాక్ తేక్షిగ్రహణకాలజ్యత్యర్థః
సవికల్పకేనకారణంవినాకార్యానుదయాన్నిర్వికల్పకపూర్వక సవికల్పక
నేత్యర్థః- అనుమానాదివర్తదుమానాదీనామి-ఉపమానాదిరాదిత్యర్థః
శస్యసమవాయాదేః- ఉపపత్తిః-అయింభావః-అనుమానాదిరాదిత్యర్థః

తానామనుమానత్వాదీనా మివ సమవాయాదివిశేషణభూతానాంసమ
వాయత్వాదీనామపిప్రాగ్యథాక్రమమవగతత్వేనక్లృప్తత్వాత్త దువవ
త్తిరితి- ప్రకృతేత్తిరితి-తద్విశేషణస్యరసవిశేషణభూతస్యపాగ్రసప్రతీ
తేఃపూర్వం- విశేష్యేఅనువసంత్రమాదప్రవేశాత్-ఏవంనిర్వికల్పకనిర
పేక్షసవికల్పకగోచరత్వమిత్యర్థః - ఇథేంనిర్వికల్పకసవికల్పకయోర్విక
ల్పసహత్వాదస్యతరస్యతద్ద్రాహకత్వంనిశ్చేతుంసశాశక్యతే యతిః-
చిత్ప్రీత్యక్షంభవతుతతాగ్రవివాదాత్సత్యభ్యుపగమ్యాహ- అస్తువేతి-అస్తువే
త్యసూయాపగమే- అనిశ్చయాంగీకరణమసూయాపగమశబ్దార్థః - అ
సూయాపగమేస్తువేత్యమరః- తథాపీతి-తథాప్తియస్యకస్యచిత్ప్రీత్యక్ష
స్యతద్ద్రాహకత్వేప్రతిపన్నేపీత్యర్థః- తత్ప్రీత్యక్షంకర్తృపూర్వసిద్ధంఘ

కన్వితంత్యేగ్జానుపలభ్యేరగృహీతవిశేషణాయాశ్చబుద్ధేర్వి
శేష్యానువసంత్రమాత్కథమేవంస్యాత్ । అస్తువాయతిః-
చిత్ప్రీత్యక్షంతథాపి- కింపూర్వసిద్ధమేవరసంతర్గోచరయేత్ ।
విభావాద్యనుసంధానేనతదానీముత్పన్నంవా । నాద్యః । విశిష్ట
వాక్యార్థాననుసంధాతృణామపిసదాప్రతీతిప్రసంగాత్ ।
నద్వితీయః । యదిరసోవిభావాదికార్యంస్యాత్తర్జ్వికులాలా
దినిమిత్తనాశేకలశస్యేవతన్నాశేపితస్యానువృత్తిస్సాన్వితః ।
ననునిమిత్తకారణాపాయేపికార్యమనైతి,యథా వైశేషికా

టవటాదివత్ప్రాజ్ఞిష్యన్నం-విభావాదీతి-అశ్రగోచరయేదిత్యనువర్తతే ।
ఆద్యంపరిహరతి- నాద్యభి- తశ్రహేతుమాహ - విశేష్యేతి - సచాప్ర
తీతిప్రసంగాత్ - అపిచ్ఛిన్నానుభవాపత్తైరిత్యర్థః । ద్వితీయంపరిహరతి
నద్వితీయభితి - కుతఇత్యాహ - యదీతి-తన్నాశేవిభావాదినాశేపి -
తస్యరసస్య - అయమాశయః - యథాకులాలదండవక్రాదినిమిత్త
కారణానాంనాశేపితత్కార్యభూతస్యకలశస్యానువృత్తిరనుభూయతే
తథాతన్నిమిత్తకారణానాం విభావాదీనాం నాశేపి రసస్యానువృత్తి
ర్గువేదతస్యస్య విభావాదికార్యత్వంవిరుద్ధమితి - ననుకుక్రచిన్నిమిత్త
కారణనాశేపికార్యనాశస్యాప్యనుభూయమానత్వాదతాగ్రవి తద్దేవవి
భావాది నాశేరసాననువృత్తి రుపపన్నవేత్త్యాశయేనశంకతే - నద్వ

త్వాదివా చేదిత్యం లేనయధేతి- వై శేషికాణాంతారి-కాణాం- మతశ్చ
తిశేషః- అపేతౌబుద్ధైః- అయమేకోయమేకశ్చమాద్వావిత్వా కారకజ్ఞా
నస్యనాశాద్విస్వనాశః- అపేతౌబుద్ధర్థిర్విత్వముపపద్యతే- తన్నాశేత
న్నాశశ్చతిలేషామాశయః-హస్తసంయోగస్యతదూహనిమిత్తకారణస్యా
పాయేకటవివరణస్యతద్రూపకార్యస్యాపాయః-ద్విత్వనాశశ్చత్యత్రాత్ర
చద్యత్యశ్చత్యస్యాపకర్షః- సఽత్యకిరణేతి । క్రమేణపరిహరతి- వై శేషి
కాణామితి- ప్రక్రియామాత్రసాధికారవచ- పాండిత్యప్రకటనమితియా
వత్- నవస్తుతాద్విత్వాదివాశశ్చతిభావః- ప్రక్రియాత్వసాధికారస్యా
దిత్యమరఃకుతశ్చత్యతలహ-ద్విత్వాదేరితి। వస్తుసహభావిత్వాద్వాప్తవిక
త్వాన్నిత్యత్వాదితియావత్ । తతస్తస్యనాశవచనాస్తీతిభావః। నన్వేవం

కానుపేటబుద్ధినాకాద్విశ్వనాథః, లోకే హస్తసంయో
గాపాయేకటవివికాపాయః, సవత్సక్తిరణ సంయోగాపా
యేకవలవికాసాపాయశ్చ, స్వశ్యతిభిశేన్ను వై శేషికాణాం
ద్విత్వాదినాశకల్పనాప్రప్రయమామ్రం । ద్విత్వానేర్వస్తు
సహభావిత్వాత్ । సహపేటబుద్ధివైయన్యః । స్వకూపిన్స్వ
భేదస్యప్రసంగప్రతిప్రయోగిప్రతివదపేటబుద్ధిరపిద్వి
త్వాదివ్రతీంత్రతిశేతుత్వాత్ । సవపరస్పరవిరుద్ధానాంద్వి
త్వాదీనాంసహవత్సానానుపపత్తిః । హస్తదీర్ఘవివదలోభా
త్ । చిరకాలసంవేష్టనాహితసంసారబలాయత్సన్నసంవేష్ట

సత్యపేక్షాబుద్ధిర్వ్యధానభవేదిత్యాశయేనాహ-నచేతితత్ర హేతుమా
హ-స్వరూపేతి । స్వరూపసిద్ధస్యస్వతసిద్ధస్యేభేదస్యాభావస్యప్రతీతిం
జ్ఞానంప్రతిప్రతియోగిప్రతీతివత్ప్రతియోగిప్రతీతేతివ-అయంభావః-
ఘటాద్యభావప్రతీతింప్రతిఘటాదిప్రతీతేతివేతి - ననుద్విత్వాదీనాంవస్తుస
హభావిత్వేపరస్పరవిరుద్ధానాంతేహంకథంసహవత్తానమిత్యాశయేనా
హ-నచేతికుతశ్చశ్యతాగ్రహ-ప్రాప్తేతిప్రాప్త్యక్షిణ్ణాదివల్ హస్యశ్యక్షి
ఘటాత్వాదీనామివ-అయంభావః-యదైకస్త్వివచనండాదోద్భవండా
ద్యపేక్షయాహస్యశ్యంప్రాప్త్యాద్యపేక్షయాదీర్ఘత్వంవసహవత్తీతం
తథాద్విత్వాదీనామివవస్తుసహభావిత్యమితి - చిరకాలంబువేస్తుసేనాహి

శత్రుసంహారస్యస్థితస్థాపకాఖ్యస్యబలాచుత్పన్నంయత్సంవేష్టనకార్యం
తేనపూర్వప్రసరణస్యాపాయః- నిమిత్తస్యహస్తసంయోగరూపనిమిత్త
కారణస్యాపాయమాత్రాన్న- అత్రచోక్తిరత్రవమాత్రచానిమిత్తకా
రణస్యాపికించిత్ప్రియోజకత్వమస్తీతిసూచ్యతే- కమలేతి - తతోనిమిత్త
కారణాపాయే - కార్యాపాయస్యావిద్యమానత్వాద్విభావాదిరూపనిమి
త్తకారణవాశేపిరసానువృత్తిప్రసంగాన్రసస్యవిచావాదికార్యత్వమనం
గీకార్యమితిభావఃఏవితేనేతి-రసస్యవిభావాదికార్యత్వపరిహారేణ్యర్థః -
అపాస్తంపరిహృతం ౨, అపాసితమేవవిభావానుభావవ్యభిచారిసంయో
గాన్రసనిష్ప్తిరితిసూత్రార్థఃప్రతిపాదనపూర్వకంహేతుమాహ- తథ
తి॥ తేభట్టలోల్లటప్రభృతయః-విభావైర్గలనోద్భావాదిభిరాలంబనోద్భవన

నకార్యేణపూర్వప్రసరణాపాయోగనిమిత్తాపాయమాత్రా
త్ । కనులవికాసాపాయోపిముకుళీభావలక్షణవిరోధికార్యా
దేవ ససవితృకిరణాపాయమాత్రాచితి । ఏతేనభట్టలోల్లట
ప్రభృతీనాంవతమపాస్తం ౨, తేహివిభావైర్గలనోద్భావాదితోను
భావైః ప్రత్యాయితస్సంచారిభిరుపచితో రామాదిగతోరస
స్థవభేదభావనయాభావితేనసేరసః ప్రతీయత ఇత్యుక్తృ
వాచినః । ఉత్పత్తిపక్షస్యనుషితత్వాత్ । కించతన్నతప
ర్యాలోచనయా రసస్యానుకార్యానుకర్తృనిష్ఠతాప్రతిభా
ః । నచసాముక్తా । అనుకార్యస్యరామాదేరసేతత్వాత్ । త

కారణైః ఉత్పాదితోజనిత్వ-అనుభావైఃకటాక్షభుజాయేవప్రభృతభిఃకా
ర్యైః-ప్రత్యాయితః ప్రత్యయంసీతః- సంచారిభిర్నిర్వేదాదిభిస్సహకా
రిభిరుపచితః పోషితః రసఃరామాదిగతః-అభూనితితేషః- తదభేదభావ
నమూరామాద్యభేదభావనయా-భావితేనసేరసఃప్రతీయతే - ఇత్యేవం
ప్రకారేనోక్తృవాచినోపి । సంకుకింతతత్త్వగ్రాహ - ఉన్నతీతి -
నుషితత్వాత్ - యదిరసోవిభావాదికార్యంస్యాదిత్యాదివాప్రత్యాఖ్యా
తత్వాత్ । తత్రచోహంతరమాహ - కించేతి । అనుకార్యనిష్ఠతా-అనుక
ర్తృనిష్ఠతాచేటిప్రత్యేకంసంబంధః- అస్తుకింతతత్త్వగ్రాహ నచేతి-సా
నుకార్యానుకర్తృనిష్ఠతా- తత్త్వగ్రాహ- అనుకార్యనిష్ఠ- అస్తు

తీతత్వంకింతరత్వతా హ-తదితి-తత్ప్రతీతేరతీతత్వతా ప్రతీతేః-అయం
భావః - లోకేలోకోత్తరాతీతి నిష్ఠసద్గుణత్వరణందుఃఖకారణమితి -
తస్మాదనుకార్య నిష్ఠతానయుక్తైతి భావః - అనుకతుకరితి - అయంభా
వః - సటస్యాభినయాదికార్యాంతరాభినిష్టచిత్తతయారసానుభవప
వనాస్తీతి- తథాచానుకర్తృస్థతాప్యయుక్తైతిపూర్వేణాన్వయః- నను
యస్యకస్యచిన్నటస్యరసానుభవోమాఘాత్ కస్యచిచ్ఛవత్యేవేత్యాశం
క్యాహ- భావఇతి। భావెరసానుభవసద్భావేవా- తస్యసటస్యాపి - అ
యంభావః- యదితస్యాపిరసానుభవస్తస్మిత్సస్మిన్ననుకర్తృత్వేన ససంభవ
తీతిపునశ్చోష్ణత్తిపక్షేదోషందర్శయతి- కించేతి- ఆస్తనిష్ఠతయా-అనుకా
ర్యానుకర్తృస్థతయైత్యుక్తః- అత్రానుకార్యోరామాదిరనుకర్తానటశ్చ
త్వేత్యైవాచ్యో-కామినఃకామిన్యాసత్తచిత్తస్యైవ- అయంభావః- యదిర

త్ప్రతీతేర్లోకికత్వేనదుఃఖాత్తకత్వాచ్చ । అనుకర్తృర్నటస్యా
ప్యభినయసభాగంజనధనాన్జనాద్యభి నిష్టచేతసఃతయా ర
సానుభవాభావాత్ । భావేవాతస్యాపిసామాజికాంతర్భా
వాత్ । కించోష్ణత్తివాచే రసస్యాత్మనిష్ఠతయాకామినపవర
ననీయత్వంస్యాత్ ౩, ననుమాఘాత్ప్రత్యక్షంప్రమాణం చ
శ్రతురగన్యామేనసవ్యాప్తిధ్యాసంశయసాదృశ్య ప్రతీతివై

సస్యాత్మత్తిరభ్యవగవ్యతేతస్మిన్కామినోప్యనుకార్యసమానయోగ తేమ
ర్వేనరత్నగ్నపి విభావైరుత్పాదితస్య రసస్యాస్వాదనీయత్వం తస్యైవ
సంభవతి సహమాజికానామితి- ఇతోపిరసస్యప్రత్యక్షగ్రాహ్యత్వమ
నుపపన్నమితిభావః ౩, తస్మిన్సమానగ్రాహ్యత్వంభవత్త్వత్వాశంక్య
తస్మిన్కారంప్రతీపాదయతి- చిశ్రతురగన్॥ అత్యేవర్తీయమైతరగప్రత్య
జాయనానాతురగోయమిన్ప్రసంగ్లోకికప్రతీతిచతుష్టయిలక్షణా-తథా
హి- నసాసన్యోగ-అనధారణాద్యగోచరత్వాత్ వస్తుతోఽతురగత్వా
చ్చ- నాన్విధ్యా-వేదగజతమితిబాధేసంశుక్తారజతప్రసీదివకౌత్తరకా
లిబాధాభావాత్ - నాపిస-శయః-కోట్యంతిరానవగోహిత్వాత్ - నా
పిసాదృశ్యం-గోగవయయోరివతస్యచిత్తమిరగయోర్భూయోవయవసా
మ్యాపయోగాత్ - విభావదిశ్రతురగప్రతీతిర్యథాప్రతీత్యంతరలక్షణా

తథానటే రామాదిప్రతీతిరితిభావః- ఎవంచ సన్యగాదిలోకీకప్రతీతివై
 లక్షణ్యే రామాద్యనుకార్యాభేదభావితేనటే ౭ నుకర్తరితత్ప్రకాశితైః
 'సేయంనుమాంగేషునుధారసచ్చటాసుపూరకర్పూర శలాకికాగృహోః
 మనోరథశ్రీర్నససత్కరీరిణీపాణ్డేశ్వరీలోచనగోచరంగతాః, 'దైవాదహ
 మద్యతయాచపలాయతనేత్రయావియక్తశ్చ, అవిరళవిలోలజలదఃకాల
 స్సముపాగతశ్చాయమిత్యాదికావ్యానుసంధానబలాన్నటప్రకాశితైరే
 పవిభావాదిభిః- నాయికాదూపయావనాదిభిరాలంబనోద్దీపనకారణైః త
 టాక్షభుజాక్షేపప్రభృతిభిఃకార్యైర్నిర్వేదాదిభిస్సహకారిభిశ్చైత్యర్థః-
 కృత్రిమైరపి-వస్త్రతోనటేవిభావాదీనామభావాదితిభావః- కృత్రిమత్వేన

లక్ష్యణేన రామాద్యభేదభావితేనటే తత్ప్రకాశితైరేపవిభా
 వాదిభిశ్చిత్తాభ్యాసపాటవాతిశయప్రకటితతయాకృత్రిమైర
 పితథాత్వేనానభిమన్యమానైరనుమితస్థాయీ సామాజికై
 శ్చర్వస్యమానోరసత్కార్యమితివాదినశ్చీశంకుకన్య మతాను
 సారేణానుమానంతస్ప్రమాణసుప్తీతిచేన్నైవం। అనుమితిప
 త్తస్యావ్యయక్తత్వాత్। తథాహి। మాలత్యాదిసంధ్యోగవి
 యోగజనితసుఖదుఃఖపరవశమాధవాది విభావానుభావాదిక
 మభినయతి యథావదేవకోవిదేనటేత్వగ్ననసహయసముద్భు
 థతత్తత్త్వకీయ విభావాద్యనుభవసంసార-రా సామాజికా
 స్వస్వప్రపౌంతావప్తం భేన మాధవాదేఃప్రథమంరసవత్తామ

తద్జ్ఞానేననుమితిరోధాదాహ-తథేతి-తథాత్వేనక్రీత్రిమత్వేనేత్యర్థః-
 స్థాయీగత్యాదిః- ననునటేరసస్యాభావేతత్ప్రత్యాయా మప్రామాణ్యం
 స్యాదిత్యాశంక్యాహ- సామాజికైశ్చర్వస్యమాణత్వ- చర్వణైవతత్ప్రత్యా
 యాంప్రమాణమితిభావః- పరిహరితి-నైవమితి-అనుమితితి-తథాహీతి-అ
 నుమితిపక్షప్రతిపాదనపూర్వకంతదయుక్తత్వమేవోపసాదయతీత్యర్థః -
 మాలత్యాదీతి- యథావన్యథాస్థిత్యైవ-అభినయలినతి-తేషాంనటాభినయ
 మానవిభావాదీనాండ్యనసహయ-సముద్భుధ స్సంస్కృతప్రవృత్త్యై
 యవిభావాద్యనుభవసంసార-రోషేషాంతేతథోక్తాః-స్వేస్వయమేదిత్య
 పౌంత ప్రస్యావప్తంభేనఅవలంబనేన- రసవత్తాంరసాశ్రయత్వం। అను

మానప్రకారమాహ- మాధవత్వత్యాదినా-యఃపుమాకా - ఏవంతాద్వగ్వి
భావాదికారణయోగీత్యర్థః- సపుమానేవంసుఖదుఃఖాతిశయపరవశః-య
థావయమితిదృష్టాంతః-నన్వనుమానగోచరత్వేఅనుమీయమాన వహ్ని
దిసాధారణ్యాచ్చమత్కారకారితానస్యాదిత్యాశంక్యహ - వస్తుసౌంద
ర్యబలాదితి-నహిసారస్యవైరస్యాదికమనుమానాధీనం-కింత్వనుమీయమా
నవస్తుస్వయాపాయత్తమితిభావః - అతపవానుమీయమానాపికామిన్యా
త్తానందాయభవతి- అనుమీయమానశ్చవ్యాఘ్రాదిర యాయభవతి-ప్ర
కృతేవస్తు స్వయాపస్యాతినుందరత్వాదానందజనకత్వముపపద్యతేవివేత్త్యా
శయః- అతపవాహ- అన్యానుమీయమానవిలక్షణేనేతి- తన్నతంశ్రీశంకు

నుమిమతే। మాధవస్సుఖదుఃఖాతిశయపరవశోభవితుమర్హతి।
తాద్వగ్విభావాదికారణయోగిత్యాత్।యపవంసపవం । య
థావయమితి। తతస్తేనానుమీయమానేనాపిలోకోత్తరస్వాదు
స్యభావతయావస్తుసౌందర్యబలాద్రసనీయత్వేనాన్యానుమీ
యమానవిలక్షణేనమాధవాదినిష్టేనైవరసేనస్వయమపిసుఖ్యం
తీతిహితవృత్తంతి।అత్రస్మచ్ఛాముః। ఏభావాదీనాంకింలాకసిద్ధకా
ర్యకారణరూపేణలింగత్వంఉతవిభావాద్యాకారేణ।నచరమః
విభావాద్యాకారస్యలోకేపత్రాప్యప్రసిద్ధత్వేనాజ్ఞాతసిద్ధిప్ర
సంగాత్।అస్తుతవ్యాదిమఃపక్షః।దృశ్యతేహికార్యాత్తారణా
నుమానమపితద్వద్విభావాదీనామపిలోకసిద్ధరీత్యాకార్యకా
రణరూపేణైవలింగత్వమితిచేన్నైవం।ఏభావాదీనాంవ్యంజకత

కాభిప్రాయః-అస్తిన్నతేసంయోగశబ్దోవ్యాప్యత్యాపకలక్షణసంబంధశ్చ
రః- నిష్ప్రతిపదమనుమితిపరమితిబోధ్యం॥ అనుమితిపక్షంపరిహరణం శ్చ
చ్ఛలి-విభావాదీనామితి-ఉతేతి-ప్రథమతోద్వితీయంపరిహరతి-నచరమః
తికుతత్వగ్యత్రాహ-విభావాదీతి-అయంభావః- ఏభావాదీనామాలంకా
రికైక పరిగృహీతత్వాద్దాకారస్యాప్రసిద్ధత్వేనాజ్ఞాతసిద్ధిప్రసంగ
రూపోనుభవోధృతి - దృశ్యతత్వతి-అత్రాపిశబ్దేనప్రకృతోపయుక్తంకా
రణతాత్పర్యానుమానమస్త్యేవేతిజ్ఞాప్యతే - పరిహరతి-మైవమితి -కుతత్వ
గ్యతాహ-ఏభావాదీనామితి-శాస్త్రేలిలంకారశాస్త్రే-త్యాగాత్-తాని

యః- తేషామన్వయవ్యతిరేకా సంభవేనిదానందర్కయతి-నహీతి- శాస్త్రైక
కసమధిగమ్యానామలంకారశాస్త్రైకవేద్యానామిశ్యభః- అతపవాలౌ
కికానాంశక్యశంకశృంకితుంశక్యభ్యభః- నహినభవతిహి-తథాచ-త్రీ
త్వాకశ్చిత్పణ్యవస్తూపుర్వాంశులగంహృత్వాగంతుకామోనిశాయాం
తుర్యేయామెగచ్ఛదారాతుగమాద్గా-ద్గత్వాగత్వాఘట్టకుట్యాంప్రభా
తం- 'కదాచిత్-శ్చిజ్జానపదోజాల్యావశదః కుత్రచిత్పురవరేక్రీతవస్తూజా
తః కరాపజిహీర్షయా-పరరాత్రే సముత్థాయాహ్నియనిష్క్రమ్యావ
మాగ్నైసరిభ్రమ్యపరిభ్రమ్యభాసు-రోదయవేళాయాంఘట్టకుటీపురో
భాగంప్రాపేతీమాంకథామభిసంభాయోక్తం ఘట్టకుటీప్రభాతవృత్తాం
తత్తతి- పవంవిభావాదీనాంరసానుమాపకస్వంపరిహృత్యసి-హావ లోకన

యపునరన్వయవ్యతిరేకమార్గమవలంబమానస్యతవసపవహోమః
ప్రత్యావర్తతే । నహివిభావాదీనాంశాస్త్రైకసమధిగమ్యా
నామలౌకికానామన్వయవ్యతిరేకగ్రహశక్యశంకః । యచ్ఛో
క్తం- వస్తుసౌందర్యబలాదనుమీయమానస్యాప్యన్యానుమీయ
మానవైలక్షణ్యేనచర్వణీయత్వమితీతదతిమం-విరుద్ధత్వా
త్ । నహ్యతినుందరమపివత్త్వన్యగతమనుమీయమానమత్యం
తపరోక్షమపరోక్షతయాచర్వణీయంభవతి । పరోక్షత్వాప
రోక్షత్వయోరేకస్తిద్ధర్మిణిస్థితివిరోధాత్ । విభావాదిప్రతీతేః
పూర్వసిద్ధస్యతస్యాభావాచ్ఛ ర, నాప్యపమానతత్రప్ర

న్యాయేనతత్ప్రతేకదేశమనూర్యపరిహరతి- యచ్ఛోక్తమిత్యాదివా । చర్వ
ణసమతిమందమసారమసమంజసమితియావత్- కుతభిశ్చ శ్రాహ-విరు
ద్ధత్వాదితి । విరుద్ధత్వందర్కయతి- నహీతి-అపరోక్షతయాప్రత్యక్షతయా
మాధవాదినిష్టేనైవరసేనస్వయమపిసుఖ్యంతీతితత్త్వత సమయాదివిభా
సః- చర్వణీయంగభవతిహి-తత్ర హేతుమాహ- పరోక్షత్వేతి- హేత్వం
తరమాహ- విభావాదీతి- అయంభావః- యదివిభావాదిప్రతీతేఃప్రాగ్ర
సస్యసిద్ధత్వం తద్నితస్యాపరోక్షతయా చర్వణీయత్వంస్యాదితి ర- త
స్త్వపమానతత్రప్రమాణంభవత్త్వత్వాశక్యతస్యాపివోపయోగభ
హ-నావీతి-కుతభిశ్చ శ్రాహ-నిష్టే-అయంభావః- రసప్రతీతాసాగ

వైధర్మ్యయోరభావానోపమానవిషయతేతి సహివంధ్యావిజానాతిగు
ర్వింప్రసవవేదనా' మిత్యాదిమతద్వైధర్మ్యమితి బోధ్యం ౫. నశజ్జప్ర
మాణమపితత్రప్రమాణమిత్యాహ- సచేతి । తత్ర హేతుమాహ-రసస్య
తి । అత్ర తుశబ్దోపధారణార్థః- అలౌకికత్వేనతుఅలౌకికత్వేనైవేత్యర్థః-
అభ్యుపగతస్యాంగీకృతస్య- అతవివేతి-తతోపపత్తిమాహ- కుతాప్రీతి-
అయంభావః - గంగాయాంఘోషఃప్రతివసతిత్యాదౌ తీరాదిపదాభిధే
యానామేవలక్ష్యత్వందృష్టం- యత్రకుతాప్రసభిధేయస్యలక్ష్యత్వం న
దృష్టచరమితి । దూషణాంతరమాహ - కించేతి-ముఖ్యాన్ధబాధేనఅసన్ధిదీ
నాః- ముఖ్యార్థబాధరహితాస్సంతర్జన్యః- అయంభావః- యథాగంగా
శబ్దస్సోతోయాపముఖ్యాన్ధేనబాధస్సకృతరంలక్షయతి- తథాత్ర బాధా

భవతితస్యసాధర్మ్యవైధర్మ్యమాత్రైకవిషయత్వాత్ ౫, నచా
గమస్తత్రప్రగల్భతేరసస్యాలౌకికత్వేనత్వభ్యుపగతస్యసంభే
తాభావేనాభిధాగోచరతాత్యాగాత్ । అతఏవసలక్షణాగోచ
రతాపి । కుతాప్రసభిధేయస్యలక్ష్యత్వాదన్మనాత్ । కించ
విభావాదయోముఖ్యార్థబాధాసన్ధిదీనారసమపగమయంతీ
తివక్తవ్యం నహిబాధావినాభావావినాలక్షణానంభవతి ౬,
నచగౌణ్యపితంబోధయతి । నహివిభావాదయః కలయాపిసా
దృశ్యమవలంబ్యరసంబోధయంతి ౭, నాపిరాస్త్విగమ్యా
రసః । తథాపి । విధేయదృష్ట్యాభిధానంతాన్మర్యమిత్యాచా

భావాద్విభావాదిశబ్దాముఖ్యార్థభూతలలనాచ్యాలంబనవిభావాది బాధ
మంతరేణరసరూపలక్ష్యార్థంభాధయంతీతి । అన్యథాచరసస్యత్రాహ- న
హితి- విభావాదీనాం రసస్యచావివాధావసన్నానాన్విధాభావస్త్రై
వాత్రప్రతీబంధకత్వంబోధ్యం ౮, గోణీగోచరగాపినాస్త్రైవ్యాహ- నచ
తి-కుతర్జన్యత్రాహ- సేతి-హియస్త్యైకలయాంతరమాత్రేణాపి-అయం
భావః- అగ్నిమాణవకర్తత్యాదౌ-చవిభావాదీనాం రసస్యచచాన్మర్యత్వం
నాస్తీతి- కలాంశమాత్రేశిల్పకౌకలనాకాలభేదయోగి- చిన్నమాం
తి, తాత్పర్యగమ్యతాపిసంభవతీత్యాహ- నాపితి- తథాపి- . . . దృశ్యస్య
సూపపరిజ్ఞానయంతి ౯-తివగవర్గరాయోమజ్జేయత్వాదృశ్యసూపప్ర

తిపాదనపూర్వకంతదగవ్యతామేవోపపాదయతీత్యర్థః ॥ విధేయేతి॥విధే
యేతిత్యంతాప్రాప్తాద్ధృప్త్యాభినివేశేనాభిధానమనువాద్యవాచకా
భిధానంతానృప్యమితితాత్పర్యశబ్దార్థత్యాచార్యాఃఅహరితిశేషః-య
క్తమితి- ఏతదాచార్యవచనమన్యథః- తత్రయక్తతాంద్యయతి-విధిరితి-
అన్యంతమే-ప్రాప్తాసత్యాంఃధిరపూర్వవిధిః- భవతీతశేషః- ఇతిన్యాయే
నత్రైకాల్పాసంస్కృప్తస్య కాలత్రయాసంబద్ధస్య అన్యంతాప్రాప్తస్యై
వేన్యథః- అత్రనైదికోదాహరణంద్యయతి-యథేతి గుణసంభక్తస్యగుణా
భిఃప్రసృతావాధ్యక్ష్యామూలపాద్యధ్యక్షలేగుణమాత్రస్యదధ్యా
దిగుణస్యైవ- కుతశ్చత్యగ్రాహ- విధిరితి-ప్రాప్తాత్ప్రాప్తంవిహాయేత్య

గ్యాః । యక్తంపైతత్ । విధిరన్యంతమప్రాప్తాత్తీన్యాయే
నత్రైకాల్పాసంస్కృప్తస్యవాధ్యక్ష్యవిధానయోగ్యతా । య
థాదధ్యామూలత్యాచార్యవోగుణసంభక్తభావాధ్యక్షలేగుణ
మాత్రస్యైవవిధానవిధ్యవసానం । విధిర్వీక్షిరీరపివేచనశా
లీహంసశ్చపాప్రాప్తాప్రాప్తసమభివ్యాహారేప్రాప్తాదప్రా
ప్తమన్యథదహసన్యామేనఃభక్త్యైవవిషయీకరోతి । ఏవమే
వరక్తంపటంయోగ్యదావపీత్రస్యగుణక్రియాశామేకంద్వ
యంత్రయంవాయావదప్రాప్తంతావదేవవిధీయతే । అన్యే
మాంకుమానాంతరప్రాప్తానాంతస్సన్నిహితానామద్దానాం
తాదధ్యైవైవాన్వయోయక్తః । భూతభవ్యనయాత్ । య

ర్థః అచద్దహసన్యామేనేతి చద్దస్యదహసంనాస్తీశ్యక్తత్వాద్యథాగ్ని
రదద్దంబహతి నకుచద్దం- ఏవంవిధిరప్యప్రాప్తంవిషయీకరోతి నప్రాప్త
మనుభావః- ఉక్తవద్ధంలాదేపిదగ్గయతి - ఏవమితి - త్రవ్యగుణక్రియా
శాంపటర్క్తిమయనానాంమధ్యేపితస్యాప్రాప్తావేకవిధిః - న్వయోర
ప్రాప్తాద్విధిః శ్రయాశానుప్రాప్తావిధిరితిభావః-అన్యేమామితి-త
స్సన్నిహితానామప్రాప్తసన్నిహితానాం-తాదధ్యైవతస్సక్రియాజనకత్వే
నైవ- కుతశ్చత్యగ్రాహ- భూతభవ్యనయాదితి- భూతాస్సద్భవిషయాః-
భివ్యాసాన్యఃపయాః- ఏవంచ- భూతానాంభవ్యానాంసయత్రసము
ద్భావంతే త్రిభూతంప్రకూపభవ్యాయసాధ్యాయోపనిశ్చ్యత్యు

యాభిప్రాయః- ఉత్తమర్థము దాహరణేన గుర్యతే- యథేతి- ఫలితాగ్ర
మాహ- అతిశయి- అద్భుతమిత్యతాహ- నచేతి- అనభిహితే అనభ్యాభిహితే- త
స్మాదన్వయంతముపపత్తిమాహ- లోహితోష్ణీహితే- లోహిత్యాగ్రవాదో
లోహిత్యాగ్రవాదిరూపే విధేయే- ఋత్వక్ప్రచరణ సోష్ణీహితాచరణ
సస్యవత్సుషశ్చ ప్రాప్తత్వాన్లోహిత్య మాత్రస్యాగ్రవమాత్రస్యో చవిధే
యత్వమితి భావః - తస్మాదనభిహితే తాత్పర్యంన జాఘటితీతి ప్రాగ్దేహసం
బంధః - ప్రతిజ్ఞాతాగ్రమాహ- ప్రకృతశ్చితి- అభిధాగంధస్యాభిధాసంబంధ
స్యవై ధుర్యమభావస్తస్యోపపాదనాదాలంకారిక ప్రతిపాదనాత్ - విభా

ధాతతైరివజుశ్చూరిపదస్యాగ్నిశ్చూరిత్రం జుశ్చూరితీ
వాక్యంతరప్రాప్తశ్చూరిమానువాదితోగుణవిధిపరత్వం
తోవిధేయానువాద్యసమభివ్యాహరణలే అనువాద్యవాచక
పదానాం విధేయాగ్రదృష్టిరేవ తాత్పర్యమితి నిర్ణయః । నచ
నభిహితే తాత్పర్యం జాఘటితీ లోహితోష్ణీహితే ఋత్వక్ప్ర
చరణత్యాదౌ పథాంసపశ్య నృజనైవచ తుషేత్యాదౌచ
లోహిత్యాగ్రవాదో విధేయేపదాంతరాభిహిత ఏవానువాద్య
వాచకపదానాం తాత్పర్యస్వీకారాత్ । ప్రకృతేరసస్యాభి
ధాగంధవై ధుర్యోపపాదనాన్న తాత్పర్యము తేన యుక్తము
త్పశ్యమః ౮. నాప్యథావత్తిప్తమానిగతి । రసవివాదువ
పద్యమానాథాదగ్గనాత్ । ననువిభావాదయపివరసంవివాదువ
పద్యమానాత్తంకల్పయంతీతిచేద్వాత్తమేతత్ । అస్యానుమా

వాదిభిరభివ్యజ్యమానస్యరసస్యాభిధేయత్వాభావోపపాదనముపపన్నమే
వేతి భావః- గంధోగంధకామోదేతే శేసంబంధగన్వయూచితీతి శ్వేతాం, అ
థావత్తికల్పతాపిసంబంధవలీత్యాహ- నాపి- తస్మాదనుమానాం
మితి అయం భావః- అనుపపద్యమాసేనాధేనాథాంతరీర్థసాధావత్తి
సంబంధపీనోదేవతాదేవానభివ్యజ్యతాత్పర్యభావముపపన్నమనం
త్వంయథారాత్రిభూజనకల్పయంతీ- రథారసంవివాదువపద్యమాసేయః
రశ్మిరథోన్మయిహసంవిరలకల్పయంతీర్థే స్యాగ్ర- స్యాగ్రవాదిరూ- ననువి
భావాదీనాం సంవివాదు నుపపద్యమానత్వము స్త్యేదేర్థాగ్రం క్యాహ- రస్య

ని-పనిత్ - విభావాదయస్త్రకల్పయంతీతివచనం-వాత్తమసారం-వ్యర్థమి
 నియావత్ - వాత్తమారోగ్యఫల్గునోరితివిశ్వః-కుతశ్చత్వత్రాహ-తస్యేతి-త
 స్యాగ్ధాపప్రమాణస్య-అవ్యతిరేకాత్ ధూమాన్యధానుపవత్త్వావహ్నిః
 కల్పితశ్చ త్వేవంయూపేణాభేదాదిత్యర్థః-తస్యేతి-తస్యానుమానస్యచనిరా
 కృతత్వాత్ - విభావాదీనాంకింలాక సిద్ధకార్యకారణరూపేణలింగత్వమి
 త్యానినావరిహృతత్వాత్ - నన్యనుమానాధాపత్వోఃకైశ్చిత్వాధ్యక్షస్యా
 న్యంగీకృతత్వాత్-భమభేదశ్చత్రాహ-అనుమానేతి-అనుమానాద్వ్యతి
 రే - భేదవాతత్ప్రతీతేఃరాత్రిభోజనాదిప్రతీతేఃపరోక్షత్వాత్-కల్పితే
 నాప్రత్యక్షత్వాన్వీర్యత్వత్వేనరసచర్వణస్య విరోధస్సాన్యదతోగ్ధాపప్ర
 మంసాన్వయోఽనిభావః ౯, అనువలభేరప్రస్తుతువవ్యవకాశోవాస్తీత్యా

నాదివ్యతిరేకాన్వయచనిరాకృతత్వాత్ । అనుమానవ్యతిరే
 కేవాతజ్ఞవ్యాయాః ప్రతీతేఃపరోక్షత్వాదపరోక్షతయా చ
 ర్వణవిరోధాత్ ౯. అనువలభిప్రస్తుభావైకగోచరానరసస్వ
 రూపమవగమయిశుమలం ౧౦. నాపితశ్రుతక్షణంప్రణేతుం
 శక్యః । ప్రమాణసిద్ధాగ్ధాన్వేతరవ్యాప్త్యబోధనాథం లక్ష
 ణప్రణయనం । ప్రమాణంవినిశ్చయసంస్పృశతీత్యవోచా
 మః । అతోరసాభావాద్రసోపజీవికావ్యమీమాంసాశాస్త్ర
 మేవానారంభణీయమితి ౧౧. అతోద్వివృతే । నతావల్లక్ష

మ- అనువలభిస్త్వేతి ॥ అనువల్లభేరభావైకసాధనత్వాన్వద్భావపదార్థం
 రస-బోధయితుంససామన్యమిన్వృత్తిః ౧౦, అస్తునావరసస్వరూపముచ్య
 గామిన్వృత్తాహ- నాపిత ॥ తస్మిన్సీతశ్చోరపస్త్యవాహ-ప్రమాణేతి -
 తియింభావః ॥ వ్యాప్తిర్వ్యవహారోపాలక్షణస్యప్రయోజనమిత్యుక్తి
 త్వాన్వీర్యమాణిస్థస్యసాధ్యస్థేతరవ్యాప్త్యజ్ఞానాథం లక్షణప్రతి
 పాదసమితి-ప్రమాణంనేతి అతశ్చ ౧. రసోపజీవికావ్యస్యమీమాంసాలం
 గవిచారస్తవ్యాగ్ధాశాస్త్రమనారంభణీయమేతేతిపూర్వఃపక్షః ౧౧. స
 మాధర్మ- అతోద్వివృతభావ- అత్రపూర్వపక్ష- ఉచ్యతే-సముచితోద్ధర
 మితిపక్ష- నతావలభి- లక్షణస్యావలభివః నతావల్లక్ష- రసలక్షణం
 వలభివత్వేత్యర్థః ॥ తతశ్చిన్ద్రాహ- ౧౧ భావోఽనిభావాదయవినసామ

శ్రీ తయోనముల్లసితోఽభివ్యక్తః- నిర్భరానందసంవిక్రూపతాంసీయ
మానశ్చిత్తయావత్-స్థాయిభావః- ప్రకాశానందవిక్రూపాంరసతాంప్ర
తివద్యతే- ప్రకృప్యమాణోయో భావస్సస్థాయీతిగద్యత- ఇశ్యుక్తలక్ష
ణోరత్యాదిరిశ్యభిః - ఏవంవిధస్సామాజికనిష్ఠారత్యావిస్థానీయ రస్యతే
స్వాద్యశశ్చిత్తీయైర్వైరసశ్చత్యతే- తదుక్తం- రసతేస్సాద్వదనాథ
త్వాద్రస్యంతశ్చితేరసాశ్చి- ఉక్తాథేశ్వరస్మృతిమాహ- విభావైరితి ||
వ్యంజనాదిసంబంధాదన్నస్యేవవిభావాదిసమాశ్రయణైరస్థాయిభావస్వా
పస్వాదుశ్యముపపద్యతేఇశ్యభః- తదుక్తం- వ్యంజనాపనిసంయోగో
యథాన్నంస్వాదుతాంనయేత్ | ఏవంనయంతిరసతామితేస్థాయినంశ్రీ
రా'శ్చి- ననుకీర్త్యగ్నిధంస్థాయిత్వమిత్యాశంక్యాహ- భావస్యేతి- కావ్యే
వాభినయేనవా నివేద్యమానరామాదిసుఖదుఃఖాద్యనుభవజనితవాసనా
నూపస్సంసా- రాపరవర్యాయస్సామాజికమనోవికారోభావః- తదుక్తం

నాసంభవః | విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిసామగ్రిస
మల్లిసితస్థాయీభావో రసశ్చితిలక్షణసద్భావాత్ | తదు
క్తం దశరూపణీ! విభావైరనుభావైశ్చ సాత్త్వికైర్వ్యభిచా
రిభిః | అనీయమానస్సాదుత్పంస్థాయీభావోరసస్త్వైశ్చ
తి | భావస్యస్థాయీత్వంనామ సజాతీయపిజాతీయానభిభూత

యభిదుఃఖాదిభిర్భావైర్భావస్తద్భావభావసమితి-గద్యభావకస్య భావ
శ్చిత్తం- తస్యభావనంచాసగత్వంతద్భావభావనం- సతావద్ద్వివిధః- స
న్నిహితోవ్యవహితశ్చేతి-తత్త్వైః పటంప్రతిశంతువప్రసంప్రత్యాకా
రిమాప్రవ్యవహితస్థాయి భావ ఇశ్యుచ్యతే-తదుక్తం- ప్రకృప్యమాణో
యోభావోరసతాంప్రతివద్యతే-సఏవభావస్థాయీతిభారతాదిభిరుచ్యతా
శ్చి | ద్వితీయస్త్రకువించాదిపద్భావాంతరవ్యవహితోవిభావాది-తస్యస్థా
యిద్వారారసోగ్లాసకస్వసమధఃనాత్-ఏతేనసామాజికమనోవికారవితే
షోపాధికాబ్రహ్మగంపసంబ్రహ్మచారిశారసస్య సన్నిహితపూర్వావస్థా
వితేషస్థాయీభావశ్చిత్తీయత- ఏవంవిధస్యభావస్య కస్యాంచినాన్యాయకా
యానునురాగస్యనాయికాంతలవిషయానురాగస్సజాతీయః | వీభావాది
ద్విజాతీయః- తైరసభిభూతతయాతిరస్కృతతత్వేన - అవిరుద్ధత్వేనేతి

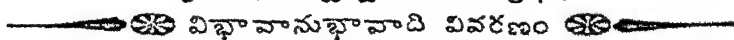
యావత్ - యథాలవణోదస్సాన్వనుప్రవిష్టంచుభురమపినాదేయముచకం
లవణయత్యేవమన్యాసప్యాన్వనైక్యంనయతస్థనియభావస్యకుతస్తై స్సహ
ఓరోధవాత్తైతిభావః- తదుక్తం- విరుద్ధైరవిరుద్ధైర్వాఖావైర్విచ్ఛిద్యతేన
యః । ఆన్వభావంనయత్యన్యాక్ స్థాయీవ లవణాకరణి - యావ
దనుభవమితి-సంసార్-రాన్వనోస్యభావస్య సంతతచింతాదివశేనప్రబో
ధా దుష్స్వరూపానోఽజాతీయ ప్రశ్నయాసంవళితఃప్రియతమాదిస్త్పృతి
సంతానోవిభావాదిమహిమన్మయావదన్వయమివకరోతి తావదవస్థాన
మిత్యథః-తదుక్తం - అవస్థితాశ్చిరంచిత్రైసంబంధాశ్చానుబంధిభిః । వ
ద్ధితాయైరసాత్త్వనస్తేస్త్పృతాస్థానినోబుద్ధై రితి- తత్తాపివృద్ధసమ్మతి
మాహ-సజాతీయైరితి-యావత్త్ర సంవర్తమానఃభావఃస్థాయీభ్యుదాహృ

తయాయావదనుభవమవస్థానం । తథోక్తం తత్రైవ । సజా
తీయైర్విజాతీయైరితిసంకృతమూర్తిమాన్ । యావత్త్ర సంవ
ర్తమానస్థానియభావఉదాహృతృతి । నవప్రత్యాయకాభా
వాదప్రతీతార్థస్యలక్షణప్రణయనందుమకరమితిశంక్యం ।
ఉక్తిసామగ్ర్యవివరస్వంజకత్వాత్ । తథాచోక్తం భ
రణేనసూక్ష్మకృత్ । విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్ర
సనిష్పత్తిరితి । ఉక్తంచకావ్యప్రకాశకారేణ । కారణాన్యథ
కార్యాణీసహకారీణీయూనిచ । రత్వాదేస్థానినోలోకేతా

తత్తత్సన్వయః - ననుప్రమాణసిద్ధాంతస్యలక్షణప్రణయన ముపపన్నతేప్ర
త్యాయక ప్రమాణప్రపాదనమంతరేణకథంరసస్యలక్షణప్రణయన మి
త్యాశంక్యాహ-నచేతి-కుచిత్యత్యాహ - ఉక్తిసామగ్ర్యతి-అత్రిశి
ష్టసన్మతించన్వయతి-విభావేతి-కారణానీతి-లోకరావల్లీకో తరసాందర్భ
తానినోః కయోశ్చిన్యూనోర్నిభోదగ్మనేనప్రవణేనవాతహప్రీదుష్పద్య
తే- నగస్త్రీయయావనిలావణ్యాదిభిస్తుజైస్తజ్జేష్టాభిద్వావభావప్రభృతి
భిస్తుదలంకరణైర్ద్వారకీయూరాదిచందనవిలేపనాదిభిస్తులభైశ్చంద్రోద
యఃసన్వయతేకోటిలారణితమలయానిలాదిభిశ్చక్రీపితాసాప్రీతిరుత్యం
దావరనానుభేయాభిలాషాకారేణపరిగమతి- నధావిభామేవప్రీతింరసి
మోచతుతే తతోమిథస్సంగమ్యపాయంజిజ్ఞాసమూర్తయోర్యూనోశ్చింత

ద్వానిశంకాదయఉత్పద్యంతే - తతోరత్యాచింతాదిభిశ్చతదుభయవ్యంజి
కాశ్చేష్టాజాయంతే తతస్త్వయంవాదూతీప్రేక్షణాదినావాసంగతౌ స
త్యాంసాప్రీతిరుత్తరోత్తరంవిజృంభతఇతిస్థితిః | తథావలోకేకావ్యనాట్య
వ్యతిరిక్తనాయకవ్యవహారస్థలే-స్థాయినోరత్యాదేర్వానికారణాని నాయి
కానాయకతదీయలావణ్యచేష్టాలంకరణోద్వాసమలయానిలాదీని || అథ
యానికార్యాణిరత్యాదేరేవకటాక్షభుజాక్షేపస్తంభప్రళయ రోమాం
చాదీని- రత్యాదేస్సహకారీణిపరిపోషహేతుభూతానిర్వేదాదీనిచతానీ
మానినాత్వేనటవ్యాపారేకావ్యేకవివ్యాపారేచచేద్యది - స్యురిత్యభ్యా
హరిః- తత్తదేత్యథేవ్యయం - తదాయథాక్రమంకారణానివిభావాఃకా
ర్యాణ్యనుభావాస్సహకారీణివ్యభిచారిణిఇతికథ్యంతే - తైర్విభావాను
భావవ్యభిచారిభిర్వ్యక్తః - నతూత్పదితః స్థాయీరత్యాదికోభావః -

నిచేన్నాట్యకావ్యయోః | విభావానుభావాస్తత్కథ్యంతేస్య
భిచారిణః | వ్యక్తస్సర్వైర్విభావాత్తైస్థస్థిగూభావోర

సఃస్త్రుతఇతి ౧౨. తత్రగసాభివ్యక్తికారణంవిభావః | సద్వి
ధా | ఆలంబనోద్దీపనభేదాత్ | ఉద్దీపనవిభావశ్చతుర్విధః | ఆ
లంబనస్యగుణోయాపయకావనాదిః | హాసభావాదికాశ్చేష్టాః |
హాసనూపురాదయస్తదలంకారాః | చందనచంద్రికాదిస్తట

రసఇతిస్త్రుతఇత్యర్థః ౧౨. అథరససామగ్ధ్యగ్రంవిభావస్య లక్షణంవి
భాగంచాహ-తత్రేతి-తత్రవిభావాదీనాంమధ్యైరసస్యస్థాయీభావస్యభి
వ్యక్తికారణంవిభావః - రసశబ్దేనాత్రరత్యాదిభావఉదనంపవరీత్యానివ
ద్భావిసంపృక్తీ మాశ్రిత్యవ్యవహీయతే-లోకేనాయకాద్యాలంబనహార
ణంశిష్టదేశకాలా ద్యుద్దీపనకారణంచకావ్యనాటకాదిముఖేన సామాజి
కాంతఃకరణప్రతిబింబితతయాసామాజికనిష్ఠం సదాలంబనవిభావఉద్దీపన
విభావశ్చేత్యుచ్యతే | ఏతచ్చవిశేషణకావ్యనాటకవ్యాపారజనితేనభా
వ్యతేజ్ఞాయతఇతి విభావఇతివ్యుత్పత్త్యాభ్యుతే- తదుక్తం 'జ్ఞాయనూన
తయాయత్రవిభావోభావపోషకృ'బల-వైవిధ్యమేవాహ - అలంబనేతి-
యదాలంబ్యరత్యాదిజ్ఞాయతేతదాలంబనం - శృంగారే నాయకానాయ

కళ్ళ- రౌద్రవైరీ- భయానకేవ్యాఘ్రాదిః-వివమన్యశాస్త్రావ్యావ్యాం-ఉ
ద్దీపనవిభావగతి- చాతుర్విధ్యందర్శయతి- ఆలంబనశ్యేత్యాదినా - తథా
చోక్తం 'ఆలంబనగుణశ్చైవతచ్ఛేష్టా తదలంకృతిః తటస్థశ్చేతి విజ్ఞేయశ్చ
తుర్థోద్దీపనక్రమః॥ ఆలంబనగుణోరూపయావనాదిరుదాహృతః । తచ్ఛే
ష్టాయావనోద్భూతహావభావాదికామతా నూపురాంగదహారాదితదలం
కరణంమతః । సులయానిలవందాద్రావ్యప్రటస్థాః పరికీర్తితా ఇతి ౧౩ అ
థానుభావంలక్షయతి- కార్యభూతగతి ॥ ననుకార్యత్వంనాహనియతోత్త
రకాలభావిత్వం, తచ్చానుభావస్యకిరసాపేక్షయా, ఉత్తర్యుపేక్ష
యా । నాద్యః । విభావైరనుభావై శ్చేతికరణతృతీయయాతస్యపూర్వభా
వత్వప్రతీతేః- నియతపూర్వవత్త్వలక్షణకారణవిశేషత్వాత్కరణస్య
వివంచానుభావేనతిరసో రసేనత్యనుభావగత్యన్యోన్యాశ్రయ ప్రసంగ
స్సాన్వితః । అతివివనద్వితీయః । నహిభావకమనోవస్థాయినస్థానసఃపూర్వ

స్థశ్చేతి ౧౩. కార్యభూతః కటాక్షభుజాక్షేపాదివయవ
వికారవిశేషోనుభావః । ఉక్తంహిరతిరహశ్యే । రసతాంగచ్ఛతి
స్థాస్సాయితాగ్రమ్యముపలక్ష్యతే । అనుభావ స్సవిజ్ఞేయోర
సావస్థానసూచక ఇతి ౧౪. పరగతనుఖయఃఖభావనయాభా
వితాంతఃకరణత్వంసత్త్వం, తతోభవాస్సాన్వితకాః । తేచ ।

భావినాంకామినీకటాక్షభుజాక్షేపాదీనాంతరాగ్ర్యత్వం - అతస్థస్థియి
త్వయోగ్యస్యలోకిః స్వరత్యాదేఃకార్యభూతోయోయంకటాక్షాదిరభిన
యాదిద్వారాభావకమనఃప్రతిబింబితస్సహృదయహృదయస్థినిరత్యాది
భావమనుభావయతిసోనుభావగత్యుచ్యతే - తచుక్తం 'భూమిక్షేపకటా
క్షాదివికారోహృదయస్థితం । భావంవ్యనక్తియస్సోయమనుభావః ఇతీరితిఇ
తి । ఉక్తాధైసన్మతందర్శయతి- రసతామితిస్థాస్సాన్వితాయినరసతాంగచ్ఛ
తిసతి ౧౪. అథసాన్వితానామపి కార్యభూతానాం కటాక్షాదివద్భావ
సంసూచనాన్యకత్వేనానుభావత్వే సిద్ధిపి తేషామ్రాజ్యుగపరివార్తిక
న్యాయేనవృథగుపాదానేనసాధారిణకారణమాహ-పరగతేతి- అభినయా
దిముఖేనాన్యగతనుఖయఃఖాదిభావనాయామంతఃకరణస్యాన్యంతానుభా
వత్వంసగ్ధమిత్యర్థః । ప్రశ్నయార్థమాహ- తదిత్యది- నశ్చేననాన్వితభా

వాస్సత్వికాభివ్యక్తిః- అనేనై వంవిధేనాంతః కరణేనకటాత్ దయోను
 వ్యంతభితిమేమనుభావతైవసాత్వికత్వమితిభావః - తదుక్తంభావ
 ప్రకాశే॥ పరస్యనుభుదుఃఖాదేరనుభావేనచేతనః॥ అత్యంతేనానుకూల్యే
 నయేనతద్భావభావనం॥ తత్సత్త్వం తేననిర్వృత్తసాత్వికాభివ్యక్తిరీతః ।
 అనుభావత్వసామాన్యే సత్యప్యేషాంపుథక్తయా ॥ లక్షణం సత్త్వజత్వాభి
 తేవస్తంభాదయస్త్వైతా'భితి॥ అత్రతద్భావభావనం నామతన్మయత్వే
 నావస్థానం-తదుక్తం 'రామాద్యాశ్రితదుఃఖాదేరనుభూతేస్తదాత్మనా ।
 సామాజికస్యమనసోభావస్తద్భావభావన'మితి॥ ఏవంచవిభావాదిర్యనజ
 న్యా అనురాగనిర్వేదాదిమనోవృత్తయో విభావాదితన్మయూభావనయా
 పేణ సత్త్వశబ్దాభిదేయేన సామాజికమనసోత్పంతానుకూల్యజన్యేనా సా

స్తంభప్రళయరోమాంచాస్నేహిదోవై వర్ణ్యవేషభూ॥ అశ్రీ
 వై స్వర్ణమిత్యష్టే సాత్వికాః పరికీర్తితాః ౧౫. వివిధమభిత
 త్చరంతీతివ్యభిచారిణః॥ తేచ॥ నిర్వేదద్వానిశంకాశ్రమభ్యుజ్జ
 తాహర్షదైన్యగ్ర్యచింతా త్రాసేద్వ్యామర్షగర్వప్రృగ్మ
 రణమదాస్సప్తీనిద్రావబోధాః । వీరీడావస్తారమోహాన్సు
 మతిరలసతావేగతరాగవహితో వ్యాభ్యుస్తాదావిషాదాత్సుక
 చపలయుతాన్ద్రింశదేతేత్రయశ్చ ౧౬. రిద్వాసశ్చశోకశ్చ
 క్రోధోత్సాహకోభయంతథా । జగుప్సావిస్తయశమాప్సా

ధారణకారణేనావస్థాంతరమావన్నాస్తంభాదయోభావా సాత్వికభా
 వాభావంతిస్తంభాదీనామనుభావాంతర్భావేపితేనవిద్విశేషేణ పార్థక్య
 మితిభోధ్యం॥ సాత్వికానుద్దిశతి-స్తంభేతి॥పుష్టం ౧౫. అభ్యభిచారిణాం
 సామాన్యలక్షణమాహ-వివిధమితి॥ అభితః- రసేష్వితశేషః- తానప్యష్ట
 శతి- నిర్వేదేతి-పుష్టం- ఏతేకల్లాలాస్సగరస్యేవరత్యాజ్జ్లాకకస్య పరి
 పోషకతయా సహకారిణస్సంతోనాట్యాదౌవ్యభిచారిణాభివ్యక్తవ్యంత
 దుక్తం 'మజ్జంతశ్చనిమజ్జంతః॥ గ్లాహస్త్రైయథాన్లవే । తస్యోతిష్ఠింజగ
 న్సంతియాంతితద్రూపతామపి ॥ తథాస్థాయినమగ్నాహవ్యాప్తగాత్ర
 భిచారిణః॥ పుష్టంతిస్థాయినంస్వాంశ్చత్రయమాంతరసాత్త్వ'మితి॥ ౧౬.
 అభస్థాయీభావానుద్దిశతి- రిరిరి॥రర్హనియోమినవ శృంగారాదీనాం

శ్రమేణస్థాయీభావాః-ఏతేహంస్వరూపంప్రాక్ప్రతిపాదితమేవ, శృంగార
ఏకఏవరసభిలిత్యంగారప్రకాశకారః-శాంతవర్జమప్తేరసాభిధనికాదయః
శాంతవత్సలసహితాదశేష్యనే-ఎవమాదివిప్రతిపత్తిలబ్ధిన్యూనాధికసం
ఖ్యానివారణాయరసవిభాగమాహ-శృంగారేతి॥పూర్వైర్వరభినవగుప్తాచా
ర్యాదిభిః-తత్రచతుర్వర్గసుధ్యేసర్వప్రాణిసులభస్యకామస్యసర్వహృద
యంగమత్వాదాదౌశృంగారస్యోద్దేశః-ననుష్యభిచార్యాదీనాంవిశేషలక్ష
ణస్యశ్రుతింసోచ్యంతేతత్త్వాశంక్యసూత్రాథప్రతిపాదనానంతరంతేహం
సుబోధత్వాదిత్యాశయేనాహ-వ్యభిచార్యాదీనామితి౧౭. ఏవమితి॥సూ
త్రస్యవిభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రససంప్రతితిత్యస్యాద్ధః-తత్రా

యిభావానవత్ప్రతాః ॥ శృంగారహాస్యకరుణారౌద్రవీరభ
యానకాః । బీభత్సాద్భుతశాంతాశ్చరసాః పూర్వైర్వరవ
త్ప్రతాః ॥ వ్యభిచార్యాదీనాంలక్షణాన్యపరిష్టాద్వత్త్వంతే
౧౭. ఏవంస్థితేసూత్రాన్ధఃకథ్యతే । ఏభావానాంరసస్యచ
కార్యకారణభావస్సంబంధః । అనుభావానాంరసస్యచక్షా
న్యజ్ఞాపకభావస్సంబంధః । వ్యభిచారిణాంరసస్యచ పోష్య
పోషకభావస్సంబంధః । ఏవంచైతాద్భుతాత్సంయోగాద్యథా
శ్రమముత్పత్తిజ్ఞాప్తిః పుష్టిశ్చభవతి । నన్వాలంబనంరసంజ
నయతు, ఉద్దీపనంకథంజనయతి, ఉద్దీపకత్వాభావప్రసంగా
త్, అనుత్పన్నసోదీపనాయోగాత్, ఆలంబనోద్దీపనఏభా

వాపుష్పత్తివాదినాంమతందర్శయతి॥ఏభావాదీనామిత్వాదినా॥ ఏభావై
రుత్పత్తిఃఅనుభావైజ్ఞాప్తిః వ్యభిచారిభిః పుష్టిశ్చేతివివేకః- సంద్యోగశ
క్తోశ్రవకార్యకారణభావాదిసంబంధప్రతియవగః - నిష్ప్రతిజ్ఞాత్పత్తి
జ్ఞాప్తిపుష్టిపరత్వనిబోధ్యం- ననువిభావైర్విదిరసోత్పత్తిప్రదికథముద్దీపన
విభావస్యతదుత్పాదకత్వమితిశంకతే- నన్నితి- ఆలంబనంనాయకాదిరా
లంబనవిభావః- రసంజనయతు- తదువచన్నమేవేతిభావః- ఉద్దీపనంఆలం
బనగుణాదిరుద్దీపనవిభావః-కథంజనయతి-నజనయతీత్యర్థః- కుతత్తస్యశా
హ- ఉద్దీపకత్వేతి-అయంభావః-యద్యుద్దీపనవిభావోరూపయాననాదిని
త్పాదయతితత్త్వేతి-అయంబావః-యద్యుద్దీపకత్వాభావప్రసంగసాన్వితత్వోవాచ్య

తీతిననూత్నన్ననైవోద్దీపనంసంభవతివానున్నన్నవ్యతన్నామద్దీపనమిత్య
నేనైవోత్పాదకమితీలభ్యతఇత్యాశేయేనాహ- అనున్నన్న స్వేతి-ఉద్దీపన
మపుత్పాదకమేవేతిభాష- హంతతద్గీతకంబేదావిభాగభ్యతాహ-
ఆలంబనే- అయంభాష- ఉద్దీపనమపుత్పాదకంచేదాలంబనోద్దీపన భే
దాదితివైలక్షణ్యమంతరేణద్విధావిభాగోనుపపన్నఇతి సమాధస్తే-ఉన్న
న్ననుపీతి- అనుత్పన్నప్రాయమనుత్పన్నస్సృజమేవ- ఇతిహేతో- ఉ
పపర్యతే ఉపచారేణోచ్యతే- గానోయిమ్యభిధావః - ఇరము-స్తరమ
సమంజసమిరిసంశయ్యభంగ్యంతరేణసమాధస్తే- అనుత్పన్నమలన్విత
త్వంతస్తిన్నుద్దీపనే ఉత్పాదకత్వం- ఉపపర్యతఇతివః - ననాలంబనే

గాయోగాచ్చేతిచేశ్వర్యం ఉత్పన్నమవ్యమద్దీపితమనుత్పన్న
ప్రాయమేవేత్యుద్దీపనమపుత్పాదకమిత్యుపపర్యతే । అ
ద్వాఆలంబనేనకంచిదుత్పాద్యతే ఉద్దీపనమను సహ్యగీతమ
త్పాదకత్వం । ననూద్దీపనమపిబోషకమేవేతిరస్త్యం తద్వ
వ్యభిచారిభిరేవోఽముద్దీపనేనేతచ్ఛేషం । ఈషాశయూహాన
హేతుత్వసంక్యాప్తేషణాభ్యాంతద్వ్యవహాసిద్ధిరిభిభ్రాలోల్లట
ప్రభృతీనాముష్టివాదినామతంగూర్జాప్తేషత్యేవిభావాదీ
నాంసర్వేషాంరసస్యవజ్ఞావ్యజ్ఞాపకభావః స్యాన్మరణంనః ।
తతోరసస్యనిష్పత్తిజ్ఞాప్తిరేవ । సాపిలోప్రసాదాదేవ ।
రామవీరాయమయమేవరామభి నరామోయ మిత్యోర్జా

సోత్పాదితస్యపురపదీపనేమోమృత్యయోగాన్మగ్నమగ్న స్థిరస్థనేకభు
క్తిర్విరసితాసాదరంచారిభిస్సద్దైవేత్యుపపర్యతతే నన్యభ్యావిభాగ
చ్చబోషాంస్వర్యం- వ్యభిచారిభిరేవ- భవంతి- ముద్దీపనేనేతి- ఉ
ద్దీపనంసంక్యాప్తేభావతీగీతంకాభిప్రాయ- పరహంస- మైవమితి- ఈషాశ
యూహాన హేతుత్వమద్దీపనస్య సహ్యగీతకంవ్యభిచారిభిరి
దివ్యః గూ- మతాంతరంజయ్యతి- జ్ఞాప్తేషత్యేవిభావాదీ
నమితివలే- సయోగశబ్దాధనాహ- జ్ఞాప్తేష- నిష్పత్తిశబ్దాధనాహ-
జ్ఞాప్తేతి జ్ఞాప్తేరనుమితిశబ్దం-సాపితి-సహ్యగ్నిగీతంజయ్యతి- రామవీ
రాయమయమేవరామభి- అయోగాన్మయోగవ్యవచ్ఛేదాభ్యామి-య

భావమంసంబధ్యతే- విధేయస్యేతిశేషః- విధేయసంగతత్వేఅయోగ
వ్యవచ్ఛేదః- ఉద్దేశ్యసంగతత్వే- గ్యయోగవ్యవచ్ఛేదః- ఇదముపలక్షణం-
రామోభవన్యేవేష్యయోగయోగవ్యవచ్ఛేదికాయాఃప్రతీతేః- ఉక్తం
చాభియుక్తైః- అయోగంయోగంపరైరన్యౌతాయోగమేవచ- వ్యవచ్ఛి
న్నభవం- స్మృణపాతోవ్యతిరేకః- ఇతి- భవం- స్మ-విధేయస్యేష్యర్థః- మి
థ్యాప్రసేపించక్మయతి- న రామోయమితి- ఇరంబవిశేషణంవస్తుతోరామే
నరామోయమితి- ప్రతీతివ్యాప్త్యుక్తయ- - శిష్టంప్రతీతిద్వయంవ్యాఖ్యాతమే
వ- రసానుకూలాముక్తప్రసేపిలక్షణం- ప్రతీతించక్మయతి - రామోయ
మితి- అస్తుకినుశలహ- ఏవమితి- అటాకితప్రతీతేస్తుమ్యగాదిప్రతీతి విల

కాని వివాహేనామోయమిదిరామస్వామ్యద్వారావాయమిదిరా
మసద్వారోయమిది సమ్యక్స్వామ్యసంశయసాదృశ్యప్రతీతివై
లక్ష్యేనరామోయమిదినీజాయమానత్వాత్ । ఏవంచన
సేనాభిషేయమాప్తేశ్చిత్తాభ్యాసపాటనప్రకటితతయా కృ
త్తితేగమితధాత్వేనానభిసంస్యమాప్తేకటాక్షభజాయేపాది
భిలగోపనప్రసంగోపప్తేనేనజ్ఞాపప్తేస్థాయినోరత్యాదెజ్ఞా
వ్యవస్థప్రకటితమనానసభాతీతసానుమితేవేతిజ్ఞప్తివాది
నాగమతం ౧౯. రసోనోర్వాద్యతేవానుమీయతేవ । ఉభయ
గ్రామిణూర్వోక్తమాషనానాంజగయాకత్వాత్ । కింతుకావ్య
నాలకలెజ్జవాదాచసహకృతేనసాధారణీకృతవిభావాదికేన

[illegible]

భావకస్వవ్యాపారేణ భావనాఖ్యద్వితీయవ్యాపారేణోన్మేషః - అనుసంధీ
యమానో భావ్యమానః-స్థాయీరత్యాదిః-సత్వమంతఃకరణవిశేషః-తదు
క్తం రజస్తమోభ్యామస్పృష్టం మనస్సత్త్వమిహాచ్యుతః ఇతి-తస్మాదే
కాశ్చికాశాస్త్రకాశమానాయాఅనందసంవిదానందానుభవస్తత్త్వయేన-
భోగాఖ్యవ్యాపారేణ-అభిధాభావనాభోగఇతిత్రయోవ్యాపారాః-త
త్తాభిధాయకత్వంవాచ్యభూతశబ్దాథాలంకారాదివిషయం భావకత్వా
దిద్వితీయంతశ్చంగారాదిరసాదివిషయమిత్యాలంకారికరహస్యం - అ

భావకస్వవ్యాపారేణనటాదిగతస్వపరిహారేణసాధారణతయా
నుసంధీయమానస్థాయీసత్త్వోదేకప్రకాశానందసంవిద్యయే
నభోగాఖ్యవ్యాపారేణభుజ్యతఇతిభుక్తివాదినోభట్టనాయక
స్వయంతః । అస్మిన్మతేవిభావాదీనాంసంయోగాత్సాధారణే
కరణరూపాశ్చంబంధారసస్యనిష్పత్తిర్భుక్తిరితి సూత్రాత్
రయోజనా । నన్వత్రసంవిద్యయేనభోగాఖ్యవ్యాపారేణరసో
భుజ్యతఇతిపత్యే భుజిధాతునారసవిషయోభ్యవహార రూపః
క్రియావిశేషోవిపక్షితప్రద్విషయవచనత్వంతరంవా । కల్పద్వ
యేవ్యనువలభిత్వాధః । విభావాద్యనుసంధానసమనంతరభావి
రససంవిద్యుతిరేణక్రియావిశేషస్యవాసంవిదంతరస్యవా
ఽనువలభ్యేః । ప్రాథమికసంవిదైవరసవ్యవహారోపపత్తౌ త
ద్గుర్భుక్తిర్భుక్తిసేగోరపియోషస్సంవిదస్సం విదంతరజనకత్వేనా
నవత్థాదోషశ్చప్రసజతి । అయోషయమపిపక్షసాసీయానిలిచే
ద్భుజమసాధీయాః ॥ అంతవిషయత్రయవపుష్పపేక్ష్య

ప్రీత్యేనసంయోగపదంసాధారణీకరణ రూపసంబంధవగం నిష్పత్తిపదంభు
క్తిసంవిద్యాపా అప్రీత్యవత్సత్త్వం । ఏతన్నతవపిపరిహార్తుంశంకతే - నన్వ
యోజనా - అవగత్యగతరిగంపిదంతిగంవా - అనువలభిందర్శయతి-విభా
వానుసంధిత్వముపరూపణాంకరణస్తేత్యాహ-ప్రాథమికేతి - ప్రాథ
మికంసంవిదానిత్యుక్తం పాదితయాసత్త్వోదేకప్రకాశానందసంవిదైవే
గ్యుక్తిః అనిత్యం-బాధనుగ్యంతం - అసాధీయానసమంజసతమః భాధమి
న్యంగిరేవ - భూతప్రీతిర్భూతాభ్యాధమిన్యమరః ॥

అతప వేతి-పతానాముత్పత్తిజ్ఞప్తిభుక్తిపతానాంత్రయమపి-అతేరితి - వి
భావైరనుభావైశ్చసాత్వికైర్వ్యభిచారిభిః । అసీయమానస్సద్వృత్తం
స్థాయీభావోరసత్స్వస్థతత్తత్వాదినేత్యర్థః । లక్షణజ్ఞోకంవ్యాకరోతి - లో
కతత్వాదినా-లోకే. అస్యోచ్యత ఇత్యనేనసంబంధః - అభ్యాసేతి- అభ్యా
సేన పునఃపునఃపరిశీలనేనయత్నాటవంవ్యాప్త్యాదిస్తరణేనిర్విలంబతాహే
తుస్సంసారవిశేషప్రదవృత్తామిత్యర్థః - వితేనానుమానపక్షస్యైతావ
న్మాతోపయోగఇత్యుక్తంభవతి - శ్రీప్రియాశ్చందసాః-బ్రహ్మచారి
నోవిభ్యుక్తబ్రహ్మచారినియమవిష్టాతావస్థినః-పండాదయఆదిశబ్దార్థః -

శ్రీమదాచార్యభిషగస్తవపాదైరభివ్యక్తిపక్షపవ సిద్ధాంతి
తః । సవివపరిక్షకాణామంతరంగమవగాహతజ్జత్యస్తాభిరపి
సత్సంప్రదాయలోభేనతమేవపక్షమనుస్మత్యరసోనిరూప్యతే ।
అత్రవిభావైరనుభావైశ్చేత్యాదినాపూర్వాచార్యపరిగృహీ
తమేవరసలక్షణమనుక్రమ్యతే । లోకేనాయకానాయకాది
దూతైరాలంబనకారణైరుత్పాదితస్సక్తిష్టందనచంద్రికాదిభి
రుద్దీపనకారణైః స్ఫుంపగ్ధితఃకటాక్షభుజాతైపాదిభిః కారైః
ప్రతీతిపదపింసితస్త్రింతానైర్వేదాదిభిః స్సహకారిభిః పరాం
కాష్టాంప్రాపితః । అయమస్యాంరతిమాక తమచితకారణ
యోగిత్యాత్ యవచంసవివం యథావయ మిత్యేవంరూపా
నుమానేభ్యాసపాటవవతాంశోత్రియబ్రహ్మచార్యాదివ్య
తిరిక్తానాంకావ్యేగుణాలంకారమహిమ్నానాత్మ్యచతుర్విధా
భిషయమహిమ్నానైరేవకారణాదిభిఃకారణత్వాదిరూపపరి

తద్వ్యతిరిక్తావాంఛతుర్విధానామభినయసాంఘికామ్నా - అభినయప్ర
కారస్తు అభినయత్యభివ్యసక్తిపదాధ్ధానిత్యభినయః - తస్యపరగతసుఖదుఃఖ
భావనయాభావిరాంతఃకరణత్వంసత్వంతతోభవాన్సత్వికాస్త్యంభావ
యఃతదభినయోఽనిమేషనయసత్వాదిఃఅంగంహస్తేదితద్వాప్తపారఃపతా
కాదిరాంగికాభినయః - పాత్యాపరపర్యాయంకావ్యనాటకరూపం వాచి
కంతదభినయోరసోచితరాగానుషంగాదిః - ఆహార్యాభినయోనాట్యోచి
త్రాలంకారధారణం - తదుక్తంఅభివ్యంజన్వభావానుభవాదీన్నాటకా

శ్రయాః । ఉత్పాదయంత్యహృదయైరసజ్జానం రంతరం । అనుకర్తృప్తి
 లోయోగ్ధాభినయస్సోభిధీయతే ॥ అంగికోవాచికశ్చైవసాత్త్వికాహార్య
 త్తావితి సచతుర్థాకృత స్తుప్తజ్ఞైరాంగికోంగప్రియోచ్యతే ॥ రాగానుషంగి
 యద్వాక్యం నాత్యేతద్వాచికంస్తు నతః । సత్వశ్రయాసాత్త్వికసాన్య
 దాహార్యోభూషణం దక, మిత- ప్రేరేపకాచారాదిభిః- కార్యాణిసహ కారీని
 చాదితబ్రాహ్మణః- అలౌకికాయేవిభావనాదయః- అనుభావనంవ్యభిచరణం
 చాదితబ్రాహ్మణః - విభావనం నామవాసనాత్మతయాస్థితస్యస్థాయినోంప
 రావస్థతాపత్రి-అనుభావనమనుభవవిషయయోగ్యగావత్రి- వ్యభిచర
 ణంపరిధమభితిశ్చరణంచ-తేజయేవ్యాపారాస్తద్వత్త్వత్- ఆయుషేవకా
 రణాదీనాంవిభావాదిపదావదేశ్యత్వేహేమః- అలౌకికానియానివిభావా

హారేణాలోకికవిభావనాదివ్యాపారవిగ్ధ్యాదిలోకికవిభావాది
 పదావదేశ్యైర్మమైవైతే శత్రోరేవైతేచటస్థస్యైవైతేనమ
 మైవైతేనశత్రోరేవైతేన తటస్థస్యైవైతేతిభి- సంబంధివిష
 స్వీకారపరిహారనియమానవిసాయాత్సాధారణ్యసప్రకృతిర
 భివ్యక్తసానుమాజికానాంహృదయే వాసనాత్మతయాదిరాదవ
 స్థితోరత్యాదిస్థానయీ- ప్రతినియతప్రమాత్మకస్థోపి సర్వసా
 ధారణకావ్యనాట్యాద్యనుసంధానసామర్థ్యసంపన్నాలోకిక
 సర్వసాధారిణ విభావనాదివ్యాపారయఃవ కారణబలాన్వి

దిపహాతిపదేశ్యైర్మద్యైవహాత్యైః- అలౌకికస్వరూపంకారితైకపరి
 గృహేతత్వాత్-సంబంధిప్రతిపదా- స్వయంతప్రతిపదస్థస్యైవ- తే
 మాంసంబంధివిషేషాణాంస్వీకారేపరిహారేవ యోనియమంత్యసాన్య నవిసా
 యాదేశ్యయోల్-మమైవైతేతిభి-నాస్వీకారప్రకారోనమమైవైతేతిభి
 త్యాది నాపరిహారప్రకారశ్చబద్ధిశః సామాన్యకానానాత్యేప్రేమకాణం
 కావ్యశోభిత్వానా- చేన్యైః వాసనాత్మతయా-అభివ్యక్తతయా-స్థితో
 ర్థస్థాయీరత్యాదిప్రతినియతయఃప్రమా- అనుకార్యోగామాదిస్థిత
 స్థోపి సర్వసాధారణయ- అనుకార్యనాట్యాద్యనుసంధానసామర్థ్య- సేన
 సంపన్నయై-అలౌకికానిసర్వసాధారిణ్యైకేవేదావనాన్యాయాంకా
 న్నప్రమాణంకారణానాంబలం- ప్రమా- సమ- సమ- మేకావ్యా-

కౌస్తుభయంత్రమున ప్రబంధితప్రమాతృసంబంధిభేదానైషాంపరిహారేణ
అస్యవివరణమాహ- ప్రమాతృమాత్రసాధారణ్యేవేతి-రసస్ఫురణావస్థా
యాంసర్వేషామేకహృదయత్వమిత్యాహ-సకలేతి-ఇదంప్రమాతృవిశేష
ణం- తత్కాలేతనుభూతిసమయే-ప్రముషితోవిగళితోవేద్యాంతర సంప
రోగయస్యతేన-ప్రమాతృ-ప్రమాతృభిరిత్యర్థః-అనుభవిత్రనుభవయో
ర్భిన్నత్వనియమాత్సన్వికారభేదత్వత్తం- అభిన్నోపి - ఏవంచర్వణీయ
శ్చర్వయిత్రభిన్నోపీత్యర్థః- గోచరీకృతః సాధారణ్యోగోచరీకరణేవి
భావనాదీనాంసాధారణ్యంహేతుః - చర్వ్యమాణతాపునఃపునరుపభుజ్య

మాతృసంబంధివిశేషపరిహారేణ ప్రమాతృమాత్ర సాధార
ణ్యేన సకలహృదయ సంవాదభాజా తత్కాలప్రముషితవే
ద్యాంతరసంపరోగప్రమాత్రాస్వాకారభవాభిన్నోపిగోచ
రీకృతశ్చర్వ్యమాణతైకప్రాణోవిభావాదిజీవితా వధిర్విభా
వాదినానాపదార్థ మితితోపి పానకరసన్యాయాదైకధ్యేనచ
ర్వ్యమాణఃపురఃపరిస్ఫురన్నివహృదయంప్రవిశన్నివసర్వాం
గాన్యాలింగన్నివాన్యత్సర్వంతిరోదధన్న్రీహస్యేనందాస్వాదం
సంపాదయన్నివాతాకికచమత్కారకారీరసభిత్వవ్యతేతిం-

అత్రప్రమాతృమాత్రసాధారణ్యేన సాక్షాత్కారణం న
య్యుక్తిమాత్రాత్ । అపితుసకలహృదయసాక్షికమపీతిజ్ఞాప
యితుంసకలహృదయసంవాదభాజేతివిశేషణం । సాధారణ
ప్రతీతికత్వాదేవ ప్రతీనియతప్రమాతృనిష్ఠతయాప్రతీయమా

మానతా- ఏకఃప్రాణోయస్యసతథోక్తః-తద్వ్యతిరేకేసిస్సారత్వాత్-
విభావాదిజీవితావధిః- యావద్విభావాదిస్ఫురణంతావదేవరసచర్వణమి
తిభావః- పానకేతి- యథాపానకరసశ్శర్కరామరిచకర్పూరాది మాధు
ర్యసారభాదిసహితోఽనపహ్నుతమిథశ్శమత్కార శ్చర్వణీయస్తద్వద
యమపీతిభావః- పురఃపురీతేరామప్రతీతిదాధ్యం-హృదయమితిసామా
జికహృదయా నామభేదం - సర్వాంగానీతి స్పృశ్యగీతాది నాట్యధర్మాం
గీకృతత్వం-అన్యత్సర్వమితి విగళిత వేద్యాంశరత్వంచ ప్రత్యాయయతి
తిబోధ్యం ౨౧ తద్దత్త్వాదాధ్యాభిప్రాయాఃకురణపురస్కంకాన్యజ్ఞా

వ్యవత్ ప్రతిక్షిప్తి - అత్రేత్వాదినా॥ అనేనవిశేషణద్వయేనేతి - చర్వ్య
మాణతైకప్రాణోవిభావాదిజీవితావధిరితివిశేషణద్వయేనేత్యర్థః - నను
విభావాదీనామకారకత్వేఽజ్ఞాపకత్వేచ కథంరసస్య తస్మిషాద్యత్వమి
త్యాశఽక్యాహ- కారకేతి సమాధత్తై- తస్యేతి సన్వేతాదృశం కారణ

నాల్లాకికసుఖాదైర్వలక్షణ్యేనరసస్యాలాకికత్వము క్తంభవతి ।
బ్రహ్మసందాస్వాదం సంపాదయన్నివేత్యనేన తస్యబ్రహ్మ
సందహాపత్వము క్తంభవతి రసోవై స' ఇతి శ్రుతేః । తస్య
లాకికత్వే చర్వ్యమాణతైకప్రాణితాహత్వంతరం । అనుభ
వైకరసఇత్యర్థః । అనుభవస్యస్వప్రకాశత్వాత్తదభిన్న
స్వరసస్యాపిస్వప్రకాశతయాఽలాకికత్వసిద్ధిరితిభావః । నను
స్వరసంసుఖమీదృశమేవజ్ఞాతతైకరసత్వాత్ । ఏతావతాకథ
మలాకికత్వమితిచేదుచ్యతే । యథాయోగినానిత్యసిద్ధోపి బ్ర
హ్మసందోవిజాతీయప్రత్యయాతిరస్సృతమూర్తౌ సజాతీయ
జ్ఞానసంతానేధారావాహినిసతి స్వయమేవప్రకాశతే న
ప్రాగ్నూర్ధ్వంచ । తథారసోపనిత్యసిద్ధానందాజ్ఞాకావ్యా
ధానుసంధానవతుగచ్ఛేతసాం వ్యభజనవ్యాపారసహకృతాం
తఃకరణవృత్తినిరస్తావరణతయావిగళితవేద్యాంతరత్వేన స్వ
యమేవభాసతే । నచైవంలాకికసుఖమితికథంవాల్లాకికత్వంవి
భావాదిజీవితావధిరితివిభావాదీనమసమయవృత్తిరిత్యర్థః । అ
నేనవిశేషణద్వయేనరసస్యవిభావాదిభిరకార్యత్వమజ్ఞాప్యత్వం
చోక్తంభవతి । కారకజ్ఞాపకకోటిబహిర్భూతవిభావాదినిష్పా
ద్యత్వమస్యవిరుద్ధమితిచేన్న । తస్మాల్లాకికత్వాదేనవిరోధగంధ
స్యాప్యస్ఫురణాత్ । నను రసోవృత్తిజ్ఞాప్త్యనుపయోగినోవిభా
వాదేఽపి సహతుత్వమితిచేద్భ్రష్మాణోపేదాంతా నామావరణ

సేవాసంభావితమిత్యాశంక్యసదృష్టాంతముపపత్తిమాహ-సన్ని - బ్ర
హ్మణిబ్రహ్మసాత్మా - రసే- తస్మరసే- చర్వణమాత్రోపయోగే- హ
తుత్వమితినువర్తతే- అయంభావః యథాబ్రహ్మసాత్మాత్వా తేవేదా
తోనానుజ్ఞానావధిభావనేహతుత్వంతేధారసస్యవిభావాదీనాంచ

ర్వణమాత్రోపయోగోహేతుత్వమితి-అత్రమాత్రచాడుత్పత్తిజ్ఞప్తీ వ్యవచ్ఛిద్యేతే- తథాహీతి- చర్వణశబ్దార్థప్రతిపాదనపూర్వకంతన్నాత్రోపయోగోవిభావాదీనాంహేతుత్వమేవోపపాదయతీత్యర్థః- విభావాది గతాయోవ్యంజనవ్యాపారాఃవిభావనానుభావనవ్యభిచరణాని తదాఖ్యాయో అలౌకికమహాసహాయాస్తైర్లబ్ధబలేనాంతఃకరణవృత్తివిశేషణిరస్తసమస్తైవరణస్యవిగళితవేద్యాంతరస్య రసపదవ్యవదేశ్యస్య రసశబ్దవాచ్యస్య సకలాలౌకికానివయానిప్రమాణానిప్రత్యక్షాదీనితన్నిరపేక్షః-అతఏవ

భంజనశ్చవవిభావాదీనాంతత్రచర్వణమాత్రోపయోగఇత్యవేషి। తథాహీతి- విభావాదిగతవ్యంజనవ్యాపారాఖ్యాలోకికమహాసహాయలబ్ధబలాంతఃకరణవృత్తివిశేషణిరస్తసమస్తైవరణస్యాత్మానందసాగరస్యైవరసపదవ్యవదేశ్యస్యలోకోత్తరచమత్కారకారిణస్సకలలోకికప్రమాణనిరపేక్షస్వయంప్రకాశాత్వా విగళితవేద్యాంతరస్పరణవిశేషశ్చర్వణంస్వాదనమితిచాఖ్యా యతే। తన్నాత్రోపయోగాద్విభావాదీనాంహేతుతానిర్వాహః। అతఏవైతేషాదేవ్యంజకత్వంవ్యంగ్యత్వంచరసస్యేతి సర్వమలోకి మేవ । అతోనకించిద సమంజసం ౨౨. ఆగంతుక చర్వణమపర్యాలోన్వైవభట్టలోల్లటాదిభిరుత్పత్త్యాది పక్షా ఉత్ప్రేక్షితాః। విభావాదిసానాపదార్థమిళితశ్చత్యనేవిభావాదిపరామర్శప్రధానత్వాప్రసానుభవోననిర్వికల్పక ఇత్యుక్తం భవతి। ఐకద్యేనచర్వణమాణశ్చత్యైవచర్వణమాణాలౌకికా

స్వయంప్రకాశాత్ప్రదీపాదివత్స్వయంప్రకాశస్వరూపఃవిగళితవేద్యాంతరశ్చాసాస్పృరణవిశేషశ్చేతి- సపవచర్వణంస్వాదనమితిచాఖ్యా యతే- ౨భిధీయతే-తన్నాత్రేతి- తన్నాత్రోపయోగాచ్చర్వణమాత్రోపయోగాత్-అతపవేతి-పవేదాంవిభావాదీనాం-అతశ్చితి-కించిదీపదపి-నాసమంజసం ౨౩. ఆగంతుకేతి॥ఆగంతుకంతత్కార-లోబ్ధుర్ధంయచ్చర్వణంస్వాదనంతత్- విభావాదీతి- విభావాదిపరామర్శప్రధానేరసానుభవోననిర్వికల్పకత్వం నసంభవతీతిభావః- తర్హిసవికల్పకత్వంసంభవతీత్యత్రాహ- ఐకద్యేనేతి- స్వసంవేద్యేతస్మింత్యవికల్పకత్వమపినస్థితీతిభావః- ఉ

భయేతి- ఇతరనిషేధస్యతదితరవిధినాంతరీయకత్వాదుభయనిషేధేచో
భయవిధి పర్యవసానాదుభయాత్మకత్వం । అవధారణార్థమాహ - నవి
రోధమితి ॥ ఉక్తార్థే సన్నతందర్శయతి- యఇతి ॥ అతిజనః అతాకః ॥ శ్లో
కంవ్యాకరోతి-లోకవిదితత్వాదిత్యాదితా ॥ లోకసర్వలోకాభ్యాంతర్జ్ఞ-
తస్యేకఇతీకాదేశేచోక్తయాపసిద్ధిః ॥ ననుస్వప్రకాశస్యరసస్యకింవ్యంగ్య

నందమయస్యతస్యస్వసంవేదనసిద్ధత్వాన్నసవికల్పకోపేత్య
క్షంభవతి । ఉభయాభావరూపస్యోభయాత్మత్వమపిపూ
ర్వవస్థోక్తోక్తరతామేవావగమయతి ॥ నవిరోధమావహతి । త
థాచోక్తం ॥ యోలోకికోవ్యతిజనఃకారకసిద్ధోప్యకావ్యభూత
త్వం । నవికల్పావ్యతికల్పస్థరసఃకేవోపమీయేత ॥ లోకవిదిత
త్వాల్లోకికః । తస్మాద్విదితఇత్యర్థేలోకసర్వలోకాభ్యాంతర్జ్ఞ
లోకోక్తరసహృదయైకవేద్యత్వాదలోకికత్వం । విభావాదిశబ్ద
వ్యవదేశ్యకారణసాధ్యత్వాదాంతరకసిద్ధిః । శైరభివ్యక్తతే
నరూత్పద్యతఇత్యకార్యభూతత్వం విభావాదివేశేషణవిశిష్ట
త్వాత్సవికల్పః । తథాపిస్వసంవేద్యత్వాదవికల్పఇత్యప్ర
మోయమితిభిక్షః ॥ ననుకింవిభావాదీనాంవ్యంజకత్వకల్పన
నిర్బంధేన సామాన్యవాచినారసపదేనవిశేషవాచినా శ్చం
గారాదిపదేనవారసోభిధీయతామితిచేద్యైవం । ఇతికృత్వప్ర
దుభయపదప్రయోగేపి కావ్యాభానుసంధానతూన్యవాం
రసప్రాకృత్యావాభావాత్ । ప్రశ్నయతవిభావాదిపదప్రయో
గేరసశ్చంగారాదిపదప్రయోగేపిరసాభివ్యక్తిః । అతోన్న
యవ్యంగ్యేరేకయో ర్విభావాదిమాప్రవర్త్యసంతత్వాదీద్యైవ
వ్యంజకత్వపక్షస్సరసానాం మనసేరోపితే ॥ ననుతద్విశ్మయ

శ్చరన్వసనవిభావాదీనాంకింవ్యంజకత్వకల్పసేవరసశ్చంగారాదిపదవా
చ్యవ్యసనప్రవృత్త్యాశంక్యసమాధర్మైః । ననుకింవిభావాదీనామిత్యాదితా ॥
ప్రవృత్తతేన విభావాదిపదప్రయోగే-అలసోద్యానాది సాహస్రీవాదికప
దప్రయోగవిశిష్టతే- రసశ్చంగారాదిసయానాదిపదసేవమప్రయోగప
లత్యైవం । తద్వైవంవిభావాదిమాప్రవృత్తతే । ననురసశ్చంగారాదిపదవా

మహాగళస్తనవన్నిష్ప్రియోజనత్వంభవేదిత్యాశంక్యసమాధస్తే-ననుతన్వీ
త్యాదినా॥ తేహంరసశృంగారాదిపదానామిత్యర్థః- అయంభావః-ఘట
పటాదిశబ్దానాంఘటపటాదిరూపాన్ధాభిధాయకత్వవగ్రస శృంగారాది
పదానాంరసశృంగారాదిరూపాన్ధవాచకత్వమస్త్యేవేత్యశోనవైయర్థ్య
మితి ॥ నహీతి ॥ పరోక్షాణాంరామకృష్ణాద్యనుకార్యగతత్వేనాప్ర
త్యక్షాణాంరసానాంప్రతీతిసూన్యధిరపి-అయంభావః - తత్తత్ప్రకరణ
స్థైర్యోరసశృంగారాదిపదేభ్యస్తత్తన్నాయకాశ్రయతయా పరోక్షా
ణాంతస్తద్రసానాంప్రతీతిరపిభవత్యేవేతి- తహి-కినిసిద్ధ్యత్యత్యత్యా

గారాదిపదానాంనిరర్థకరూపత్వమాపద్యేత , తేహంరసాభి
ధాయకత్వనిషేధాదితిచేత్,నహి వయంతేహంఘటాదిశబ్దవ
త్సమయబలేనాన్ధావబోధకత్వంనిషేధానుః॥నహిపరోక్షరస
ప్రతీతిరపితేభ్యోనిసిద్ధ్యతేకింతర్హికావ్యాధానుసంధానసమ
నంతరభావినీబ్రహ్మనందాస్వాదసోదరీయేయంనిత్యాపరోక్ష
బ్రహ్మనందప్రకాశాత్కికాప్రతీతిస్తస్యాపవాయమభిధావ్య
త్తిపివయతానిషేధశ్చతినంతోష్టవ్యం॥ కించేయమిదృశీరసప్ర
తీతిర్నతేనావ్యపహ్నతుంశక్యతే కావ్యాధానుసంధాననిపు
ణసరసతతాతేతాంసముత్తేహిదిత్యోతయితుంపురః పరిస్ఫు
రన్నిత్యాదివిశేషణకదంబకం ౨౩. విభావాదీనాం సంయో
గాద్వ్యంగ్యవ్యంజకభావలక్షణసంబంధాగ్రసస్యనిష్పత్తిర
భివ్యక్తిరితిసూత్రాక్షరయోజనా౭౮॥ విభావానుభావవ్య

హ- కింతహీతి- బ్రహ్మనందాస్వాదస్యబ్రహ్మనందానుభవస్యసోదరీ -
తస్యదృశీత్యర్థః- సతత్సాదృశ్యమాత్రం-తస్మాదప్రపత్తమప్యస్తీత్యాహ- ని
త్యేతి - నిత్యత్వాపరోక్షత్వయోబ్రహ్మనందప్రకాశస్స పవాత్కాయస్యా
స్వాతఃకోక్తా- రసోవై సోత్తిశుత్రేస్తత్సర్వరూపేత్యర్థః- ప్రతీతీరసాను
భూతిః- విశిష్టాయాఃప్రతీతేర్విభావాదిమాత్రాయస్తత్త్వాదభిధేయత్వ
మనుపపన్నమితిభావః-కించేతి- అపహ్నతుమపలపితుం ౨౩. అస్మిన్మతే
సంయోగశబ్దస్సంపలనాపరనామధేయవ్యంగ్యవ్యంజకభావలక్షణసంబం
ధపరోనిష్పత్తిశబ్దాభివ్యక్తిపరశ్చైత్యేహ-విభావాదీనామితి॥అత్ర అస్మిన్

పక్షాత్పక్షః! ననువిభావానుభావవ్యభిచారిణాం సువాప్యవికేకస్యా నేకరస సాధారణత్వేనానై కాంతికల్పా దేకస్యాపిరసస్యవాభిప్రతీరిణిసూత్ర మిలితానిర్దిష్టాః-తథాపివియదలిమలి నాంబుగర్భమేఘంసంభుకరకౌకిలహ జితైర్దిశాంత్రీః ధరణిరభినవాంకురాంకటంకా ప్రణలిపరేవయితేప్రసీద ముగ్ధ' ఇత్యాదౌ 'పరిమృదితస్యకాలమ్లానమంగంప్రస్ఫుట్టికథనపి పరి వారప్రార్థనాభిః క్రియాసు కలయతిచ హిమాంశోర్నిమగళంకస్య ల త్కీచుభినవకరిదంతచ్ఛేదపాంతుఃకపోల' ఇత్యాదౌ 'మారామశ్శుకమాగ తేవివళితంసంభాషిణిస్ఫూరితంసంస్లిచ్యశ్యమణంగుహీణివసనసంకుంపిత భూరితం, మానిన్యాశ్చరణానలివ్యలికరేబాష్పంబుపూర్ణంసకాచ్ఛయే గ్జాతమహిమాప్రపంచచతురంజాతాగసిప్రేయసి' త్యాదౌ వవిభావానా

భిచారిణాంతత్రుత్రురసశ్లోకేషుకేవలా నామేవ స్థితిర్వృత్త్య తే! తథాపి తేషామసాధారణానాంపరస్పరావినాభానబల దన్యోన్యాత్మేపకత్వేననానై కాలికగన్వ మితిసూత్రే మిలి తానాంగ్రహం మితిబోధ్యం! అయమసంలక్ష్యక్రమవివర సః । విభావాద్యన్యమానతయాక్రమస్యవిశ్వమానత్వేపి సాస్వాదాతీయమహిమాత్వస్యానలక్ష్యమాణత్వాత్ ।

—తదనస నవకన్వసరుద్ధన, తది—

తేజరసాశ్శృంగాగాదయః పూర్వోన్మేషానన్మేష ౨౪. న

మనుభావానామాత్మకన్వీరీదాహర్షకోపాసూయాప్రసాదానాం వ్యభి చారిణాంతకేవలా నామేకస్థితికథమిన్యాశయోనామా ॥ విభావనిశానమా ధర్మైఃతథాపి...అయంభావః - విభావాదీనాంసాధారణత్వేత్వద్వైకాని కన్వం- అసాధారణస్యవిభావస్యానుభావస్యవ్యభిచారిణావాకేవలస్య నిబ్బస్యావినాభావబలేనేతరదన్యోన్యేపకత్వా నానై కాంతికత్వమితి తత్రుత్రుకేవలానాంస్థితిసూత్రేమిలితానాంనిశానకోపవచ్యసత్తా! అ యమిలి. ననుప్రతిపాదిగప్రక్రియాయాక్రమస్యవిశ్వమానత్వగ్న సమ సంలక్ష్యక్రమస్యమేవేత్యాది...కథామా- విభావాదీన- నిష్కృత్య- నిశితమాచ్యాశతవక్రవక్రశతపథవివసంలక్ష్యమాణత్వాత్ - ఏవే - శ్శృంగారపాశ్శకరుబాభిమ్యదైవశ్లోకనిర్వరసవదామత్వాభి ప్రాప్తంబ

హువచననిదేశః ౨౪, ననురససంఖ్యాయా మతభేదే నోచ్ఛావచత్వా
తరథంనైవేత్యవధారణమిత్యాక్షిపతి- నన్వితి- తథాహీతి-నియమాసిద్ధి
మేవోపపాదయతీత్యర్థః- వీరేతి- రసేషు- రసత్వేనవ్యవహీయమాణే
ప్వీశ్యర్థః- కుతోపిహేతూః-వటయక్షవత్ - వటేయక్షగ్రహణాస్తీతి
ప్రసిద్ధిరివ॥ శృంగారేతి॥రససాత్స్వదనాత్ అన్వేష్యితి-రాగేతి॥విశ్వం

న్వయంనియమోనసిద్ధ్యతి । తథాహీరస్యతేస్వాద్యతఇతివ్య
ప్రత్యైరసశబ్దస్య సుఖాస్వాదరూపశృంగారవివర్థాయ
క్తిః,సుఖస్యైవాస్వాద్యత్వాత్ । ఇతరేషాంతుసుఖాస్వాదర
హితానాంప్రత్యుతానవధికదుఃఖానుభవసంభిన్నానాంకరు
ణాదీనాంరసశబ్దార్థతైవనఘటతఇత్యభిప్రాయేణ శృంగార
ప్రకాశేభోజరాజోవ్యాజహారః పీరాద్భుతాదిషు రసేషు
రసప్రసిద్ధిస్సిద్ధాకుతోపివటయక్షవదావిభాతి । లోకేగ
తానుగతికత్వవశాదుపేతామేతాంనివర్తయితుమేషవరిశ్ర
మోనః ॥ శృంగారక్షీరకరుణాద్భుతహాస్యరౌద్రవీభణ్యవత్స
లభయానకశాంతనామ్నః । ఆత్మాసేషుద్దేశరసానపరైవ
యంతుశృంగారమేవరసనాగ్రసమామనామ' ఇతి ॥ అన్వే
తుశశాంతంమేనిరేరస'మితిప్రమాణయంతోఽప్తౌవేవరసాస
భిప్రేత్యాహుః॥ 'రాగద్వేషవిలాససంభృతరసంవిశ్వంజగ
త్త్వేస్థితేతావేతాసునరామనాది సుమహాకాలప్రవాహా
గ్నితో । నైకోపిక్షమతేపుమాంస్తదనయోరామూలమున్నా
లనేతేనాత్వంతపరిక్షణేతుభవనేకానామశాంతేకథా' అపి
చ॥ 'యదినవమతయాశమోవతస్సన్యతిమితిమునిస్సచనా
లలతదేసం । అపిపరిగణయన్రసేషుభావాన్రలిముఖరానల

సమస్తంజగల్లోకః తావెతారాగద్వేషా - అనాదిస్సుమహాంశ్చయః కా
లప్రవాహాస్తప్తిస్సుగ్నితోప్రవృత్తౌ - తత్తప్తౌ - తేనహేతునా-శాం
తేత్సమస్య తత్త్వేన్యికస్యశాంతస్యేశ్యర్థః- యదీతి-మునిర్భరణమునిః -
ఏనైతేమన్థాయకంశాంతం- కిమితిసాలలక్షత్ - ఏతస్యలక్షణంకిమితివోక్త
వానన్వేషః-అపి కీంచ- సుఖమారంభంరాతేతిముఖరా రతిస్తుకరా ఆ

ద్యాయేమాంతాః-భావాః-స్థాయిభావాః-పరిగణయంత్యుః - అన్యశాం
 తన్య- కింవా-లలంఘతే-కిమిత్యుచక్రాను - ఇహేతి - ఇహభరతముని
 ప్రణీతరసప్రకరణే- ఉపలక్షణం- శాంతాభావస్యేతి శేషః - కుత ఇత్యత
 అహ- విభావేతి-శాంతస్యమతభదేనస్థాయిభావభేదాత్తం-స్థిగ్యనపరిగ
 ణయతువిభావాదీనుః తోన-గృయేది-భావః-గ, పరిహరతి-నతావని-గ్యా
 దినా॥ సశోభతే-శృంగారమేవరసనా-ప్రమామనా-మేనివచనమునుప ప

లంఘనస్యకింవేతి॥ ఇహస్థాయిశోపరిగణనముపలక్షణంవిభా
 వానుభావస్యభిచారిణామప్రసగ్గునాత్ । తేనసశాంతోగ్రస
 ఇతి॥అపరేతువత్సలేనసహదగరసానురక్తుగ్యతే । అపరేభున
 స్పృహభక్తిభ్యాంద్వాదశరపానవశ్యంతే । తతోనవైవేతి
 నియమోనసిద్ధ్యతీతదేదత్రాన్యతే ౨౫. సకావద్యోగరాజ
 పక్షశోభతే । కావ్యనిబద్ధవిభావాదినహిమాల్లోకోద్భవిభా
 వకన్యన్యాపారేణ-రోపిహిస్థాయిభావదానీ మానందాత్మక
 తయైవసముల్లసతి॥ఉక్తింహ॥విలసతిసుఖస్వరూపంవిగళితవే
 ద్యాంతరత్వమేవపునః । యదినావగదిరమాస్తేకరుణాదావ
 పికుతోనరసోఇతి । అయంభావః॥విగళితవేద్యాంతరత్వమానం
 దస్వరూపమిన్యవివాదం । తత్క-యథాదావ స్థివానవం । ననే
 త్తత్రకథంవిభావాదిపాహగ్రీ । అస్థితేగ్రాథమానంవిసా
 దుర్భావేపి న రససూపతా । లభయదివేద్యాంతరవిగళనసైన్య
 వానందసూపతాయాంవివాద స్తత్రాథం శృంగారిస్యాపి ర
 ససూపతానసస్థనం । తన్యవిప్రలంభాత్తతప్రభవస్యైలయా
 ప్యానందపామ్రుర్భావస్యాభావాత్ । మదుక్తవిభాయాంవ
 వినాదాచ్చృంగారమాప్రత్యధాలోరపి తస్మాద్భవః॥స్థి

ద్యుతిఇన్యర్థః- తస్మాదప్రసవైమామా కావ్యేతి- నదానంతర్వగాసమయే -
 తస్మాదంగింద్యయతి- విలసతితి- తదిదంవిగళితవేద్యాంతరత్వ - కరు
 ణాదావప్యాస్తయదినావగదఃకుతోన- రసన్యంకకలనసిద్ధ్యతీత్యర్థః । మ
 దుక్తాని మదుక్తవిభాయాం- వేద్యాంతరవిగళనమేవసుఖస్వరూపమిదమ
 స్మృతిపాదితప్రక్రియాయామిత్యర్థః - అప్రసవఃశృంగారిమాప్రత్యధా

సమర్థనరూపకార్యహానిః- తస్మాద్దితి-సత్త్వాంగీకారేణవిద్యమానత్వాభ్యు
పగమేనైవసోపపత్తింయుక్తించదర్శయతి- కించేతి- సశాంతంమేనిరేరస
మిత్యతాస్త్రరమాహ- తథాపీత్యాదినా ॥ స్థాయీతి-స్థాయినాంత్యాదీ
నామష్టానాంచవ్యభిచారిణాం ద్వాత్రింశతస్సంచారిణాంచమధ్యేపాతా
ఘోరనాదేవ-ఉభయరూపతాస్థాయీరూపతావ్యభిచారిరూపతాచేత్యర్థః

దితిదురుత్తరంవ్యసనంస్యాత్ । తస్మాద్విభావాదిమహిమ్నా
వేద్యాంతరస్యకాగ్రేణచేతోనిరతిశయపారవశ్యలక్షణస్యా
నందప్రామర్భావస్య విప్రలంభసత్త్వాంగీకారేణైవ రసత్వ
స్యప్రసాధనీయత్వాత్తయైవరీత్యాకరుణాదీనా మపిరసత్వ
మకామేనాప్యరరీకర్తవ్యం । కించ యదికరుణాదానానందో
న్యైషః కథంతర్హిసామాజికానాంకరుణాదిరసప్రధానప్రబం
ధాభినయానంతరమేతావంతంకాలంమహాంతమానందమన్వ
భూమేత్యానందాత్తతాప్రతీసంధానంకథంచ పునరపి తస్మి
ప్రవృత్తిరపి । యద్యపి సర్వత్రనశాంతిసంభవః, తథాపిశ
మదమాదినంపన్నేషునిత్యనైమిత్తికకర్తానుష్ఠాననిర్వహీ కృత
స్వాంతేషుశ్రవణాదినిరతేషుపండితేషుసంభవత్యేవశాంతో
నామరసః సచాస్యస్థాయినోపరిగణనం । స్థాయీవ్యభిచారిమ
ధ్యపాతాదేవ నిర్వేదస్యోభయరూపతా స్వీకృతేతి మునేరభి
సంధేజ్ఞాయమానత్వాత్ ॥ సస్థాయీవ్యభిచారితేయదిపున
శ్చిత్తైమునేస్సన్తుతే నిర్వేదస్యనిరూప్యతాన్రతిముఖానష్టౌన
పిస్థాయినః । తేషాద్దేశ్యతియాస్థితేషుబహుశోభావేషుసం
చారిణాంనిత్యామంగళముద్గిశేతగ్రథమసానిర్వేదమేవాదితః॥
అస్యచవిభావోభవభంగురత్వాదిభావనా । రోమాంచలోచ
ననిమిలనాదిరనుభావః । మత్స్మృతిధృత్వాదియోవ్యభిచారి

అభిసంధేరభిప్రాయస్య । తదభిసంధిమేవావిమగ్రోతి- సో-నిర్వేదస్య
స్థాయీవ్యభిచారితేద్యేఅపససన్తుతేయది-తేషువ్యభిచారిషూద్దేశ్యతియా
ఆరంభోపయుక్తతయాబహుశోభావేషుహర్షాన్యుక్త్యామృతేషుసత్త్వా
సంచారిణామాదితః । అస్మేత-విభావఉద్గీర్ణమభివక్తి-స్మృతి-నామా

లంబనవిభావత్వాత్ - శాంతస్యబహుభీరసత్వమభ్యుపగతమిత్యాశయో
నాహ-కించీత్యాదివా॥ జగుప్సేత్యాదిస్వభావశత్యంతంస్పష్టం- యత్నే

ణఃకించజగుప్సవిష్టయశమాస్థేస్యిభావా' ఇతివచనాను
రోధాచ్ఛ్రితవివాస్యస్థాయీభావః । కేచిదుత్సాహస్థాయిన
మాహుః । కోహశస్త్రాత్సాహవానిర్వేదోవాశమోవా
స్యస్థాయీభూతువాచ । కేచిజగుప్సస్థాయినమేనమాహుః । త
దసంగతం । రసానాంప్రతినియతస్థాయీకత్వనియమాత్ । నను
సర్వవ్యాపారోపరమరూపస్య తస్యాభీనయప్రధానేషు నా
ట్యప్రబంధేషుకథముపయోగఇతిచేత్యైవం । నహివయంనాట్య
ప్రబంధేష్వపిశాంతరసప్రచారమాద్రియామహే । కింతువ
ర్ణనాన్యకకావ్యభేదేష్వైవ । అతఏవఅష్టేనాత్మ్యరసాత్స్పృ
తా' ఇతికావ్యప్రకాశికాకారః । భరతమునినాతదసంకీర్తనం
తునాథావాభిప్రాయేణ । కింతునసార్వత్రికలోకయాత్రోప
యోగితేత్యభీసంధినా । ననుసూత్రకారైఃకంతతోనుచాస్త్ర
స్యనిర్వేదస్యస్థాయీతాకల్పనమతిసాహసమితిచేత్యైవం । సూత్ర
కృతాంసర్వేషామేవాంస్వభావః । యత్నేనకించిత్సూచ
యంతి । యథాకాణాదోదూపాదీన్కవిష్టానాంతతోనయా
వ్యవశ్యావ్యవహారసప్తగురుత్వాదీనసూచయత్ । తస్మాదస్తివ
చమోరసశ్చంతః । ననుపిత్రాదేపుత్రాదాపీతిస్థాయీకోవ
త్సలోనామరసస్సర్వజనసాక్షికః, మిత్రాదిష్వాస్త్రీతాస్థా
యీరస్సేషాహాపిరసస్సేవకానాంపేవ్యగురుదేవతాదిగో
చరస్తాత్పర్యస్థాయీకౌభక్తీనామారసోవ్యస్తిమితేదుష్యతే । ర
త్నిక్వికామినీవిషయావిభావాదిసముల్లసితా శృంగారరసతా
మాపద్యతే, నైవదేవతాగురుస్వపపుత్రమిత్రవిషయాచేదృ
వశబ్దభావసేవతి । వివంవ్యవస్థాపితేవశ్వలస్సేషాభక్తీనాం
రతిభావాంతర్భూతానాం విషయభేదమాత్రాద్భేదవ్యవహారే

నేని-లాఘవాభావంపదప్రయోగమంతరేణేత్యథాః-యథేని-చశబ్దేన - అ
సూచయత్ సూచయమాహ-నైవేతి-భావశబ్దభావో భావశబ్దవాచ్యా-ఏవ

మితి-రసభూమికాయారసవేషస్యవిన్యాసేనరసానాంనవత్వ విఘటనేప
టుతానేత్యన్వయః-అతాగ్భియుక్తాంగీకారమాహ-ఏవమితి-రతిరితి-దేవా
దయోవిషయాంస్యాసాంతతోక్తా-మునిగురునృపాదయోఽతాగ్రిదిశబ్దా
భాః-రతిరనురాగవిశేషః-అంజితోవ్యంజితః- వ్యభిచారీనిర్వేదాదిశ్చభా
వః-అతఇతి - నిరూప్యథంనిర్వాహఃకృతః ౨౬. తతోరసానాముపాధివ
శాన్తిభస్మహారోధాస్సంభవంతీతితత్ప్రకారంప్రదర్శయితుమాహ-అ

శాన్తరసభూమికావిన్యాసేన రసనవత్వ విఘటనపటుతా ।
ఏవమేవాభిసంధాయాహ కావ్యప్రకాశకారః “రతిర్దేవాది
విషయావ్యభిచారీతథాంజితః । భావఃప్రోక్త” ఇతి । అతోని
రూప్యథంనవై వరసాఇతి ౨౬. అధై తేహంమిథస్నేహహారోధా
—భీరసానాంమిథస్నేహవిరోధాడవ్యవైభో—

నాహ ॥ వికాసవిస్తరయోభవయేపాఖ్యాశ్చతుర్విధాః । జా
యంతేచేతసోధర్మావిభావాదినమాగమే॥వికాసఃకుసుమస్య
వపాదవస్యవవిస్త్రః । చేతసోద్ధేరివయోభోవియేపోషరు
తోయథా॥వికాసమూలశృంగారోషీరోవిస్త్రములకః । సం
యోభోపాధికోరాద్రోవీభత్సఃతైషమూలకః ॥ ఏతన్నూలా
హాస్యచిత్రభయానకదయాఃత్రమాత్ ॥శృంగారహాస్యయో
ర్వీరాద్భుతయోరౌద్రభీమయోః । బీభత్సకృపయోద్వేగీ
స్యాదేకాపాధికత్వతః ॥ రసాశృంగారబీభత్సోతథావీరభ
యానకా । రౌద్రాద్భుతోతథాహాస్యకరుణౌవైరిణౌమిథః॥త
త్రశృంగారవీరౌద్రాద్భుతానాంలోకోద్ధరనాయకాశ్రయ
త్వేనపరిపోషాతిశయః । అతఏవశృంగారస్యస్నేహాదివిషయ

శ్చెతి॥వికాసేతి-విభావాదీనాంసమాగమేదర్శనేత్రవణేవా-వికాసఇతి-చేత
సఇతిప్రతివాక్యంసంబధ్యతే-వికాసాదీనాంఫలమాహ-వికాసమూలఇతి-
ఏతన్నూలాః-వికాసమూలహాస్యరసః - విస్తరమూల౭ద్భుతరసః-
సంయోభములహాస్యయానకరసః-తైషమూలః కరుణరసఇతివిచేకః । శృం
గారేతి- రౌద్రభీమయోరౌద్రభయానకయోః- రసాదితి- తత్రేతి-పరి
పోషాతిశయఃవిదగ్ధజనైకవిషయోరనపరిపోషవిశేషః- ఏవయేవిరోధమా

హ- అతపివేది- అయిభావః-యిశ్రాభావాదిపరిపూర్త్యభావస్తతా
రోపితోరసః- సైచ్చాదౌతథాభూతత్వాదాభాసత్వమితి- ఉత్తాడైసచ్చ
తిమాహ - ఏకతేత్రీ-అత్రావధారణేనాన్యత్రానురాగాన్యంతాభావ
స్సూచ్యతే- యథారావణసీతాయా - ఏతేనస్త్రీపుంసయోరేకత్రా
నురాగేజాతేన్యత్రానుగాగసాగ్రిభావేవవిభావాదిసంపూర్ణిసంభా
వనయానైవరసాభాసత్వమితిభావః - అన్యథాప్రభవమజాతానుగాగ
వత్సరాజే జాతానురాగాయారత్నవత్సాః పూర్వానురాగసాభాస

త్వేనాభాసత్వం । ఉత్పంహిశ్పంగారతిర్యోమకైర్జైవాను
రాగశ్చైత్యైత్త్యచ్చగతోపివా । యోషితోబహుసత్తత్త్వం
సాభాసస్త్రీధామతీ" ఇతి - ౨౩. ఏషాంనవానాంరసానాంర

శ్పంగారరసనిరూపణం

త్యానయోనవస్తాయీభావాః॥రశ్పంగారశ్చరసిస్థియీభా
వః॥ రతిస్సంభోగవిషయశ్చాపిశేషః॥వైవవిభావాదిభిస్సన్న్వి
యతాంః॥తాశ్పంగారశ్చత్యవ్యనే॥శ్పంగిప్రాధాన్యమియ్యతీ
తిశ్పంగారః॥తత్ప్రాధాన్యంధ్వనకారేణైకైర్వ్యంగారవీచమ
ధురఃపరప్రహోషకౌరవః॥శన్న్యయంతావ్యమాశ్రిత్యమాధున్యం
ప్రతీతిస్తతీ॥తాన్న్వీవకారేణప్రాధాన్యమధ్వనః॥తమింధా
చనకారిః॥సన్న్విపథః॥సంభోగోపప్రబంధశ్చ॥శక్తిరంభోగోర
తిరహస్యే॥శ్చింతనం॥అనుమానం॥చవేతేయత్రాన్యోన్యంవిలాపి
నాన్యాన్యాన్న్వీవానీనాసంభోగోయముదాహృతే॥ఇతి॥ ఉత్పం

హి - పేమాభిలాషోగాగశ్చస్నేహః॥పేమరసిస్థియీభావః॥శ్పంగా
శ్చప్రసంగాత్॥పేమాద్ధాన్తిరశ్చాపి॥నాభాన్న్వీవవత్సరః॥ధానాననను
భూతవిభావాదిభావానానాభివసనవత్సరః॥చింతనం॥తాన్న్వీవకారి
రః॥అన్న్వీపాంశ్చయోనామసిసమానయోగోయతాన్న్వీవకారి॥చి
దానం- అతపివేది॥రాధాసత్యశ్చ॥సహ్యోన్యం॥౨౪. ఏషామిన్ద్ర
జిహ్వసంభోగోన్న్విమిన్ద్రగంధంస్వరం॥శ్పంగారవీచం॥ గన్న్వీయన్న్వి
యం॥ సంభోగశ్చింతనం॥అనుమానం॥ చింతనం॥చింతనం॥చింతనం॥
చింతనం॥ శ్పంగారావత్సరవిరమానామాన్న్వీవకారి॥ ప్రేమాదీవా

తల్పమవాపితాశాయితాపి- సందానితోరుద్వయాగాఢసంయోజితోరు
కాండా- బద్ధేసందానితమిత్యురః॥ ౧॥ విరహానంతరజముదాహరతి-వి
లంబ్యో॥ కింవిద్విలంబ్య॥ ౨॥ మానానంతరజముదాహరతి॥ సఖ్యాతి॥కా
తుకేన కల్పితమారోపిత మాగో నాయికాంతరసల్లాపాదిరూపాపరాధా

భారాహస్తాగ్రుధాధరా । యత్నాత్తల్పమనాపితాపిశయి
తాసందానితోరుద్వయాసీతామాతనసంగలారిఘపతెజ్జాత
స్తథామృత్యునః॥ ౧॥ విరహానంతరభావీయథా॥ విలంబ్యసమ
యంఽపిచిత్రా-తే-కళిగృహగతే । స్త్రుగవ్యగ్రుతయాసీతాచ-కే
కిమపిచేష్టితం ॥ ఇహస్త్రవ్యగ్రుతయేత్యనేన సంభో-గంగా
వాంవ్యాపారాణామభావితత్వః । కిమపిత్యనేనసమాజప్రేమ
రమణీయా-కేళిస్త్రదాసమతిమనోహరాజాతేత్యోత్యతే॥ ౨॥
మానానంతరజోయథా ॥ సఖ్యాకాతుకకల్పితాగసగతేరా
మేసమీపంప్రియాత్రై ముఖ్యంపరమాగతానమ జహాతస్యాం
తకేసంగతం । సావాచలయమతాంగరావ్యచకలత్తచ్ఛాటువా
చాంబుశ్రింవాశ్లేషప్రవణాపితతలృతమాతాశ్లేషం ససావార
యత్ ॥ అత్రకోపాత్తతపయోపచారసంకోచః । ప్రేమాతితయా
చ్చసంభోగోపేతం । తదేవంప్రిధస్సంక్షిప్తస్సంభోగోవర్ణితః
3॥ అభవిస్తృతః । తత్రసఖ్యజోవామనమనవిరహమానానం
గరిజ్యోనోయంతరకాలభావీ ॥ యథా ॥ ప్రాధాలింగవ
చుంబనామిత సుఖప్రచ్ఛన్నవేద్యాంతరాః । ప్రియక్షత్తన
రస్పరాధరసుఖాపానప్రతౌంతప్రమాః । ప్రాంతాగణిత
భావనాః ప్రతిముహూర్తమోక్షసేగూర్తిభోస్సితారాఘవ
యాస్సమగ్రవిభవాశ్శృంగారిలీలాబధుః ॥ అయంసర్వోప
చారసంకల్పశ్వాత్ప్రవృత్త్యోసంభోగః । అయమేవప్రవాసా
సంకరంవర్ణ్యమానః । ప్రవాసానంతరజోభావేతి తస్మాదేవ

యన్ప్రియతన్క-సమీపంగతేప్రాప్తేసతి- నాశ్లేషప్రసరా స్వయమాం
గనానున్మకామి 3॥ అభవిస్తృతమృత్యునః-మృత్యుముదాహరతి
1॥ ప్రి-చేషప్రాంతధాగర్హమానతే-సుఖపారవర్తిత్యోభావం

తేలోచనేయానుతాస్త్రకోక్తాః॥ కరణానీతి॥ దైనుకాదిబంధవిశేషాః-వై
యాఘ్రాదయదిశబ్దార్థః॥ ౪॥ అథశృంగారస్యనానాత్వప్రదర్శనాయ
కతిదిద్భృగవిశేషాదర్శయతి- బిభ్రాణాఇతి॥ సీతాపతింసఖామంటపో
పవిష్టంశ్రీరామం॥ ౫॥ యుగపదితి॥ ఉత్పతంతోపతంతోచ- పర్యాయణ
తిశేషః॥ ౬॥ అథక్రమేణవసంతాద్యపభోగానాహ-స్వేదాంభిఇతి॥ స్వే

మేవోదాహరణం॥ శాపానంతరజస్త్యస్యత్రరక్షవ్యః॥ వా
తస్యయినీయేనాస్యద్వివిధస్యాపీప్రకారాంతరేణదైవిభ్య
ముక్తంబాహ్యమాభ్యంతరంచేతిద్వివిధంరతముచ్యతే॥ తత్త్రి
ద్యంబుంబనాల్లెవనఖదంతక్షతాదికం॥ ద్విలీయంతురతంసా
తూన్నానాకరణకంమతలకరణానిదైనుకాదిబంధవిశేషాః॥ ౪॥
లథకతిచనక్రీడావిశేషాద్దర్శయతి॥ బిభ్రాణాఃపరివాదినిఃకుచ
భరోత్సంగకురంగీన్యకశ్శ్వర్ణకృత్పాహుమూలసుషమంతం
స్రీస్సమృతంతోవ్యవహైః॥ మదస్పందితకుండలాలకభరామా
ఖర్యఘర్యస్వగాఃకింబిస్తుంచితలోచనామృదుపక్షైర్ద్రాయంతి
సీతాపతిం॥ ౫॥ యుగపదుభయపాద్వేయోజితౌకంమకాద్వా
వుపరిభువిచపేగాదున్పితంతోపతంతో॥ కరకమలతలాభ్యాంకౌ
శలాగ్నుప్తియంతీ కలయతికమలాక్షీకౌతుకంకోసలేందోః॥
౬॥ స్వేదాంభోపనయచ్ఛలాతుగచభరంరాగాన్యపమస్సం
స్పృహన్మూతా రోపథినాపరాగపిహితేప్రాయోగమంబద్ధ
శౌ॥ శ్లేవ్యనుస్వహసచ్ఛలాత్ప్రీముహుఃప్రాంశుప్రసూ
నాస్తయేకాంతాభిఃసుమాపచాయవకరోద్రామోవసంతే
చనే॥ ౭॥ కర్పూరేణుసితతాకమసియగద్భేషస్సరీరీతలలిలాత
లభ్యచ్ఛనన్దే॥ త్రిముఖీరవశకచ్చితకాయమానేధారాగృహార

దాంభాసః అపనయచ్ఛలాన్వాగ్దనవ్యాజాత్ - పూర్వారసోపసా
వ్యాసన- వ్యాజవంశోపసయభ్యామరం॥ పూర్వీశూనాంపారుషాభికోప
రిభాగస్థితానాంప్రసూనానామాస్తయేగ్రహణాయ॥ నమరామస్యైకప
క్షైకత్వేకగంకాంతాభిస్సహితేదగ్రైకవిలేదుచభరశయనం కలావ
సీనామిద్విశ్రోపపద్మంపద్మం॥ ౭॥ కర్పూరేతి॥ ధారాగృహజలయంబం

ప్రలంభః- తత్రేతి- అయోగేఅయోగాఖ్యవిప్రలంభపవ ॥ దృక్సంగాద్
నాంశ్రమేణస్వరూపోదాహరణేదర్శయతి- దృగితి॥ ఆదరాద్దర్శనంచక్షుః
ప్రీతిరిత్యభిధీయతే॥ ప్రత్యక్షచిత్తస్వపాదౌసాదరంప్రియదర్శనం చ
క్షుఃప్రీతిః॥ ఉదాహరణి- లజ్జేతి॥ లజ్జారాగయోర్వశంవదామాయతాం-

స్యకరుణాతర-ధంభేదఇతిచేత్తై వం । యతోవిప్రలంభస్యకా
లాంతరభావిసంభోగా కాంత్రావతఃకాలశ్రయేపి తదాకాం
త్రాశూన్యాతర-రుణాదస్త్వైకభేదః । సహ్యయోగవిరహానా
నప్రవాసశాపహేతుకతయాపంచవిధః । అయోగోయోగ
ప్రాగభావః । విరహానామయోగధ్వంసః । ఇతరత్రయేపిసం
త్యేవభేదాః । తత్రాయోగవివహితద్వైతావస్థావతీక్రమాదు
——————

పదీయతే । కాపునరవస్థాః ॥ దృక్సంగస్సంగసంకల్పజాగరః
కృతతాఽరతిః । హ్రీత్ప్ర్యాగోన్మాదసమ్మోహామరణంచదశాద
శ॥దృక్సంగోనామాదరిరీక్షణం ॥ యథా ॥ లజ్జారాగవశంవ
దాంసఖదశస్త్రిలోత్పలస్పర్ధిసీంరామేపశ్య గలాగతంచదధతీ
మస్యాఃకటాక్షావళిం । కర్ణోత్తంసితచంపకాఃబుజదళత్రా
సస్పృహభ్యామియంయాతాయాతపిధాయినీమధుకరశ్రేణీ
కిముజ్జృంభతే ॥౧౨॥ మనస్సంగస్తడేకవ్రణతా ॥యథా॥
అన్యద్విధేయమపరత్రసఖిం నియుజ్జైవ క్తవ్య మన్యదపరం
వచనంబ్రవీతి । ఆలోకతేప్రియసఖింనతునిశ్చినోతిరామైక
తానహృదయాసఖసంప్రేతీయం ॥ ౧౩ ॥ సంగల్పీయథా॥
కథేఘోర్తూణసతిపరిహమహూసనోకఆహవిఆ । అహర
రసపాణసౌఖ్యమహామౌజ్జక ఆణురామస్స॥భా॥కంఠేగృహీ
త్వాస్వయంపరిరంభమహూత్సవంకదాభిపతా । అధరరస

అతపవగతమాగతంచవిదధతీం॥ ౧౨॥ మనస్సంగఇతి॥ మనస్సంగఃప్రియ
తమేనిత్యంచైస్యవిశ్రమః॥ ఉదాహరణి॥ అన్యదితి॥ నతునిశ్చినోతిప్రియ
సఖియమితినిశ్చినుతే॥ ౧౩॥ సంగల్పీవాక్యపయోమనోరథఉదాహరణ

తః॥ ఉదాహరతి-కంఠభితి॥ ఛా॥కంఠభితి॥ ౧౪॥ జాగరస్తువినిద్రత్వం॥
ఉదాహరతి- మదనేనేతి॥ హతంతాడితమధరం॥ ౧౫॥ ఉదాహరణాం
తరమాహ- జాలమితి॥ ఛా॥ జాతమితి॥ చుంబనానాంప్రభేదే ఆక్షిచుం
బనే॥ ౧౬॥ కార్యంలక్షయతి- అవయవేతి॥ సాదఃకార్యం-కార్యమం
గస్యతానమిత్వక్తౄత్వాత్॥ ఉదాహరతి- కిమితి॥ అఖిలాంగం నిఖిలశ

పానసౌఖ్యంమమభవేత్కదానురామస్య॥౧౪॥అథజాగరః॥
మదనేన చిత్తసదనేన సంతతోష్టితపత్రిపత్రపవనైరివాయ
తైః । శ్వసితైర్నైతాధరమపాస్యశోణిమాకిముజానకీనయన
యోరబృంభత॥అత్రనయనరాగేణజాగరోగవ్యతే ॥ ౧౫॥
యథావా॥మమైవప్రాకృతభాషావిరచితేహంసనందేశే॥ జా
అసీతణిజులభిలోహేతిజాలరాతికివాతమ్మమలినదహణ
జ్ఞాళజాలాహిదావా॥చిత్తారధేసురలవిహవిచుంబనాణిపపిర
త్తకివారహుపథముహావీడితరాజోతి॥ ఛా॥జాతంసితాన
యనయుగళంలూహితంజాగరాద్వాకింవాతామగ్రమదనద
హనజ్వాలజాలాభితాపాత్ । చిత్తారధేసురతఃభవేచుంబ
నానారప్రభేదేరక్తంకింవా రఘుపతిముఖః పీఠికారాగయో
గాత్ ॥౧౬॥ అవయవసాదృశతా ॥యథా॥ కింపంచదా
ణశరవన్దణవారణాయ సూనంవియోగవిహనజ్వరశాంతయే
వా॥నాభీనర స్తటసుచాచలమూలభాజోమధ్యస్యమూర్తిసుఖ
లాంగమధామ్యైగామ్యైః ॥౧౭॥ యథావా॥ సూక్ష్మలక్ష్య
దళనేనకౌశలీకావ్యభివ్యసనిజావిచింగ్యవా॥ రామమానసవివ
క్షయాభవాసాతసులతసుమగాచ్చియోగిణీ॥౧౮॥ అరతిః ప్రి

సీరిమపి- నాభీనర స్తటసుచాచలమూలంచభజతీతితథోక్తస్య మధ్యస్య
మూర్తిఃకంస్వరూపం- అథాదవమాత్॥తత్రఫలందర్శయతి- కింపంచబాణే
గ్యాదినా- నరస్తటవాసినస్తాపశాంత్యై పర్యతోపాంతభాగభాజశ్శరపా
ణేనసాగిణంచసంభవతీతిబోధ్యం॥ ౧౭॥ ఉదాహరణాంతరమాహ- సూ
క్ష్మైః॥ తనుఃకృతం॥ ౧౮॥ అరతిఃకంస్వరూపం- అరతిః॥ అస్యకృత్రి

రరతిః- ప్రియవ్యతిరిక్తవిషయవై రాగ్యమరతిరిత్యర్థః॥ ఉదాహరతి- పా
ణాదితి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥ ౧౯॥ ప్రీడాత్యాగోభిర్లజ్జా॥ ఉదాహరతి
నవీనేతి॥ మహిలోసీతా॥ ౨౦॥ ఉన్నాదస్తుల్యవతిత్వంచేతనాచేతనేష్వపి॥
ఉదాహరతి- ఆరాదితి॥ ఆరాద్ధారే॥ ౨౧ ॥ సమ్మోహనామూర్ఛనం
భీతిదుఃఖావేశానుదంతనైః॥ ఉదాహరతి॥ రఘువరేతి॥ హరఘువర- స
మైర్విహంమూర్ఛం॥ ౨౨॥ మరణంలక్షయతి- ప్రియసంగమస్యేతి॥ మ

యవస్తువిద్వేషః॥ యథా॥ పాణౌనకేళికురరీమురరీకరోతినా
లోకతేప్రియమరాళమరాళకేశీ॥ విన్యస్యసాకరసరోజమురో
జభాగేబాలావిచితయతిరామభవంతమేవ॥ ౧౯॥ స్త్రీత్యా
గోయథా॥ నవీనసంగైసళినేక్షణానాంవిప్రంభసంభోగవి
హారవిఘ్నం । మత్వేవలజ్జాంమహిలావిహాయత్వంరామ
గతుంతర్వరయాభ్యుపైతి॥ ౨౦॥ ఉన్నాదోయథా॥ ఆరాదవే
త్యోమృతభానుబింబంరామత్వదీయాసనవిభ్రామేణ । సమ
గ్రహదాస్ఫురదోష్ఠవింబా సాచుంబితుంథావతిసారసాక్షీ ॥
౨౧॥ సమ్మోహనాయథా॥ రఘువరతంత్రీశబ్దంపీత్వామ
నోహరమపిశ్రోత్రేణ । మృత్యుహసితంమన్వానాసమ్మో
హంయాతినావియోగాగ్తా ॥ ౨౨ ॥ ప్రియసంగమస్యసర్వ
థాచుర్లభత్వేప్రాణత్యాగోద్యోగోమరణం । తస్యామంగ
ళత్వార్ద్రసవిఘాతాచ్చసాక్షాదవర్ణనీయతా॥ యథా॥ సాశో
కచూతకలికానవమల్లికాబ్జనీలోత్పలప్రభృతికామశరాగ్నిశ
య్యాం । ఆలింగితుంరఘువతేయతతేత్వచుగ్రవిక్షేపవహ్ని
హతజీవనహానబుద్ధ్యా ॥ ౨౩ ॥ ఏకదేశస్థయోర్యాయోర్మధ్యే
యూనికేనవిన్నిమిత్రైనవిలంబమావేనాయికాయాస్సంతా

రణంమరణార్థస్తుప్రయత్నఃపరికీర్తితఇత్యుక్తత్వాత్ ॥ ఉదాహరతి- సే
తి॥ అశోకాదికామశరావీవాగ్నిశయ్యా - తాం-సనూహ్మదమరణయో
స్సంచారిత్వమవస్థాత్వంచకథమితిచేత్ స్థాయి భావసహకారాత్సోపాధి
వాసంచారిత్వంరసాస్వాదనిమిత్రత్వోపాధినాత్వవస్థాత్వంచేతి వివేకః
౨౩ ॥ ఏనవ-యోగవిప్రలంభంకర్మాప్యపిరహహేతుకంవిప్రలంభః మదా

హతుణ్విరహంలక్షయతి- ఏకదేశస్థయోరితి॥ హస్తస్యస్తమఃఖాంబుజే
తి కందర్పోవిరహానలగతి చోదాహరణద్వయమతా॥ పృనుసంధేయమి
త్యాహ- విరహమూతగంఠితేతి॥ మానజంవిప్రలంభముదాహర్తుం మా
నంలక్షయతి- అపరాధేతి॥ తత్రేతి॥ తచ్చాజ్ఞాతిలంఘనంచ॥ తత్రరమ
ణకృతమాజ్ఞాతిలంఘనముదాహరతి- కందర్పేతి॥ కషాయమరుణం- కషా

పోవిరహాశ్చతికథ్యతే। అత్రనాయకావిరహమూతగంఠితేతిగ
మ్యతే। విరహమూతగంఠితాస్వరూపోదాహరణమేవాత్రాను
సంధేయం॥ మానజోమానద్యైవిధ్యాద్వివిధోభవతి। మానద్యై
విధ్యంనాటకసంజీవనేకధితం “అపరాధభవఃకోపోయూనో
ర్హానఉదాహృతః। సచప్రణయమానస్యదీద్యమానశ్చితిద్వి
ధా॥ తత్రప్రయణమానస్యదన్యోన్యాజ్ఞాతిలంఘనేరమణేన
గమణ్యావాకృతంతచ్చద్విదాభవే”దితి॥ తత్రరమణకృతంయ
థా॥ కందర్పోత్సవదర్శనాయభవతావెగాత్యమాగమ్యరామి
త్యాళీవచసోపసృత్యరయితేప్రచ్ఛన్నవేషేస్థితే। సీతాయా
ముఖముద్యదించునుషమంపూర్వంకషాయంరుషాపశ్చాద్విత్క్వ
తముద్యతస్థితమభూజ్యోత్సన్నంచితేందుప్రభం॥ ౨౪॥ రమణీ
కృతంయథా॥ కర్తవ్యఃకమలేక్షణేమమశిఖాబంధస్త్యయాసంప్ర
తీత్యుక్తాభూమిసుతావధూసముచితంధమ్నిబంధంవ్యధాత్।
సభూభంగముఖాంబుజేధదయితేజ్ఞాత్వాశిఖావిక్రియామం
తర్గుంభితహాసభాసురముఖీజగ్రహకంతంస్వయం॥ ఇదం
మణీకృతం॥ ౨౫॥ పత్యోకోపోభవేన్నానోజ్ఞాతకాంతంఠిర
స్పృహ॥ యథా॥ రాజానోబహువల్లభప్రకృతయోరామస్త్య
నైవంవిధస్సంప్రత్యేషనవేపధుఃపులకితో వైవర్ణ్యవాన్సర్వ
తేభర్తావాస్తుయథాతథావిముఖతాస్త్రీణాంతునోయజ్యతే

యోరసభేదేస్వాదంగరాగేవలేపనే । నిర్భాసచకషాయోధమర్థిభాం
హితేన్యవదితివిశ్వః॥ ౨౪॥ రమణీకృతముదాహరతి- కర్తవ్యశ్చి॥ సమ్ని
ల్లబంధంకబరీబంధం॥ ౨౫॥ త్వామ్యామానంలక్షయతి- పత్యోకో॥ ఉదా
హరతి- రాజానశ్చి॥ బహుముకశత్రుమువల్లభానందప్రకృతిస్సృఖా

వోయేషాంతేతథోక్తాః- అంతర్జనుషాంతరుత్పన్నాయాః॥ ౨౬॥ సన్న్యేవం
విధస్యమానస్యకథమపనయత్తత్వాశంక్యాహ- మానస్యేతి ॥ మానశాం
త్యుపాయానుదాహరతి- వహతీతి॥స్పష్టం॥ ౨౭॥ ప్రవాసవిప్రలంభంవి
భజతే- ప్రవాసవిప్రలంభశ్చేతి ॥ రామేగచ్ఛత్యనురవిజయమితిపాగ్రిగు
దాహృతమతోదాహర్యమిత్యాహ- ప్రాగుతేతి ॥ భావిప్రవాసజంవి

ముద్ధంతర్జనుషఃప్రసూనధనుషోమాభూశ్శరవ్యంరుషః ॥౨౬॥
మానస్యశాంత్యుపాయాఃకతిచనకామశాన్తైరికథితాః । ఉ
త్తంహిరతిరహస్యే“మానస్యశాంత్యుపాయాస్తువైశ్చిన్యం
భూవిలేఖనం । గర్గదాభావణంబాష్పత్యాగశ్చరణవందనం”
యథా॥వహతివివర్ణంవదనంభూమింవిలిఖతిసగర్గదంభణతి ।
బాష్పంముంచతిరామః పాదపతనంకరోతియాతుసఖికోపః ॥
౨౭॥ ప్రవాసవిప్రలంభశ్చద్వివిధః । భూతప్రవాసజోభావి
ప్రవాసజశ్చేతి । తత్రాద్యస్యోదాహరణంపాగ్రిగుత్పరోషి
తభర్తృకోదాహరణమేవప్రప్త్యంత్యం॥ద్వితీయోయథా॥రామ
త్వత్తనువీక్షణేషువీరశూరజాతోనిమేషేణయోయశ్చై
కాంగనిరీక్షయాతదతగాంగాలోపినేనిర్మితః । తావేవప్రథ
మం కథరచిదపిసాసోఘంసశక్తాధునా త్వంచేచ్ఛప్రజయా
యగచ్ఛసితదాకావాభవిత్రీకథా॥ శాపవిప్రలంభస్తుమేషు
సంచేశాదాప్రప్త్యంత్యం॥౨౮॥ ద్వివిధస్యాప్యస్యశ్శృంగారస్యా
నుగుణావ్యభిచారిభావాశ్శృంగారతిలకేపరిగణితాః॥“శంకా
సూయాభయద్గనీవ్యాభిశ్చింతాస్త్యుత్సర్ధవ్యం । బోతుక్యవి
స్తయావేగానిప్రోత్సాదోమదస్తథా ॥ విషాదోఒడతాప్రి
దాఽవహిన్థాచావలంబ్యుతిః । భిభిభావాఃప్రయోక్తవ్యా
శ్శృంగారైవ్యభిచారిణి”భిజ్జివవలంబ్యుప్రసంచం శృంగ

ప్రలంభముదాహరణ- రామే ॥ సమేషేణవత్ప్రసూనేన ॥ శాపవిప్రలం
భూదాహరణస్యాభాగ్రిగుదితత్వాదన్యత్ప్రప్త్యంత్యంతిత్వయా - శాపవి
ప్రలంభస్తేతి ॥ ౨౮ ॥ అథశృంగారానుమాపాన్యభిచారిణానానా
మా- శంకేత్యాదికారికాన్వయేన॥అథపరిస్పరసంబంధమువివరిం

దర్శయన్త సా నాంకార్యకారణభావమాహ- హాస్యశ్చితి॥ హాస్యస్థాయినం
హాసంలక్షయతి- హాసశ్చితి ॥ విభావాదిసామగ్రిందర్శయతి- కుబ్జత్వాది
నా॥ పురుషాఃస్త్రియశ్చ-వికృతవేషాశ్చితిశేషః॥ శ్రమశ్చితి॥ నిద్రాచిత్త
నిమీలనం- స్వప్నస్సుషుప్తిః॥ హాసస్యమాడ్విధ్యేసమ్మతీందర్శయతి - స్మిత

————— ❁ హాస్యరస నిరూపణమ్ ❁ —————

రంనిరూప్యాధునాతతాగ్ర్యంహాస్యరసంనిరూపయతి । శృం
గారహాస్యయోః కార్యకారణభావశ్శృంగారతీలకేకధితః
“హాస్యోభవతిశృంగారాత్కరుణోరౌద్రకర్షణః॥ అద్భుతశ్చ
తథావీధాద్భిభత్సాద్భభయానక” ఇతి ॥ హాసోవికాసోమన
సోవికృతాకారదర్శనాత్ ॥ కుబ్జవామనవికలాంగవికూషకా
దయఃపురుషాః స్త్రియశ్చలంబనవిభావాః । అసత్ప్రేలాప
శ్రవణమపివిభావపవఃఽస్థవివరణదశనదర్శననాసాకపోలవికృ
తస్పందనదృగాకుంచనాదయోనుభావాః॥ వ్యభిచారిణస్త్రు॥ శ్ర
మశ్చపలతానిగ్రాస్యప్రేక్షానిస్తతైవచ । శంకానూయా
వహిష్టాచహాస్యభావాభవంత్యమీ ॥ అయంస్మితాదిభేదేనప
ద్విధః॥ ఉక్తంహిభారతీయైః“స్మితమపిహాసితంవిహాసితముప
హాసితంచాపహాసితమతిహాసితం । ద్వౌద్వౌభేదాస్యాతాము
త్తమమధ్యాధమప్రకృతీకానాం ॥ స్మితహాసితేశ్రేష్ఠానాం
మధ్యానాంవిహాసితోపహాసితేచ । అథమానామపహాసితంత
థాతిహాసితంచవిజ్ఞేయం॥ ఈషద్వికసితైర్గండైఃకటాక్షైస్సా
ప్తవాన్వితైః । అలక్ష్యదశనంధీరముత్తమానాంస్మితంభవే
త్॥ ఉత్ఫుల్లానననేత్రంతుగండైర్వికసితైరభః । కించిద్గీత
దంతాగ్రంహాసితంతద్విధీయతే” ఏతద్ద్వయముత్తమస్వభా
వానాం“అకుంచితాక్షిగండంయత్సుస్వరంమధురంతథా॥ కా
లాగతంసాస్యరాగంతద్వైవిహాసితంభవేత్ ॥ ఉత్ఫుల్లనా

మితి॥ తద్వ్యవస్థామాహ॥ స్మితేతి॥ స్మితహాసితేలక్షయతి- ఈషదిత్యాదికా
రికాద్వయేన॥ గండైఃకపోలభాగైః- కటాక్షైరపాంగభాగైః ॥ విహాసి
తోపహాసితేలక్షయతి- అకుంచితేత్యాదికారికాద్వయేన॥ కాలాగతం. కా

రణేసత్యాగతమిత్యర్థః॥ అపహసితాతిహాసితేలక్షయతి- అభేతిశ్లోకేన॥ షడ్విధానామపికారణత్వైర్విధ్యాత్పునస్త్రైవిధ్యంసంభవతీత్యాహ- తేపున రితి॥ హాస్యముదాహరతి- రామస్యేతి॥ ఆకుంచితాస్యభుజశీర్షగళం యథాతథా-ఆఘాతభయాదితిభావః॥ గోపురంపురద్వారం॥ ౨౯॥ అథసంగతిప్రదన్యనపూర్వకంకరుణంనిరూపయతి- అధునేత్యాదితా ॥ ననుశోక

సికంయచ్చజిహ్వాగృప్తినిరీక్షణం॥నికుంచితాంగకశిరస్త్రుథౌపహ సితంభవేత్” ఏతద్ద్యయంమధ్యమస్వభావానాం॥ “అథాపహసితంయస్తుసాస్రనేత్రంతడైవచ । ఉతఁపితాంగకశి రస్త్రపాతిహాసితంభవేత్” ఏతద్ద్యయ మధ్యమస్వభావా నాం॥ తేపునరవ్యంగవచననేపథ్యజన్యతయాత్రివిధాభవంతి॥ ఆత్రదిక్ష్వాత్రముదాహ్రియతే ॥ రామస్యగోపురముదగ్రశి లాభిఘాతాదంతర్భియాఝుశిలివామనకుజ్జలోకాః । ఆకుంచి తాస్యభుజశీర్షగళంపితకరుర్వంతిహాసముపకంత జహం జనానాం॥ ప్రథమంమధురశృంగారోదర్శితః । తదనంతరం మధురతరోదిప్రలంభః । తతోమధురతమః కరుణోనిరూపణీ యః॥ అన్తాంతరేప్రసంగాచ్చృంగారరససాధ్యతయాహాస్యనిరోపితః॥ ౨౯॥ అధునాప్రాసంగికం పరిసమాప్యప్రకృ

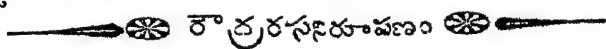
—❧ కరుణరసనిరూపణం ❧—

తంమధురతమంకరుణంనిరూపయతి॥ ఇప్తజననాశస్థానభ్రాంతౌ దివిభావోపక్షుశ్చిరోవదనతాడన మహీవిలుతన హాహాకారదై వోపాలంభాద్యనుభావస్సకల సాత్త్వికవాగ్నిర్వేద దై న్యాల స్యోన్మాదవ్యాధినుప్రేమోహభ్రామిష్టానిచింతామరణ చాపల పిషుపిజాడ్యోత్సక్యశంకాస్తృత్యవస్తృతివ్యభిచారిణః కరుణః

మూలేకరుణః భంసుఖాస్వాదభి శేత్ సుఖాలంకారశ్రీకృతపరికరోభా సవిభవస్సుగ్రతప్రేమర్థావఃక్రమగళితవేద్యాంతరమతిః॥ సుఖంచాయుః ఖంచానవిడయతుయూనో స్సహృదయే త్వమందానందాత్మా ప్రణమతి పూణ్ణోరసభరే ఇత్యుక్త ర్వాడనుకార్యవిషయేయమాస్వాదవై చిత్రినసా మాజిఃపిషయోతిపి పిషః॥ కరుణరసముదాహరితి-భేరితి॥ నిర్భరగర్భగాత స

న్నప్రసవాః-వరమత్యంతశిశుగజైర్వాహస్యమానాః శిశూన్విహాయ
 గంతుమనమథాః-ఇత్యర్థః- వ్యాహస్యమానక్రమాఇతిపాఠే- శిశూనాం
 పాదలగ్నత్వాన్నిరుధ్యమానగమనాఇత్యర్థః- కపోతాన్పరావతానపి -
 ఇదంతిరశ్చాముపలక్షణం- కరుణస్యశోకస్యాపూరేమహాప్రవాహే॥ ఘో
 నభ్రంశవిభావోయంకరుణః ॥ ఇప్తజననాశఃఖావస్తు॥ *హామాతస్తస్వరి
 తాసేకుత్రకిమిదం హాదేవతాఃక్వాశిషోధిక్ప్రణాన్పతితోశనిన్స్తుతవహా

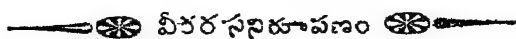
యథా ॥ భేరిభూరివిజృంభణంరఘుపతేరాకర్ణ్యధాటిముఖే
 వైరియోనిభుజాంవిహాయనగరాణ్యైకైకశోధావతాందారా
 నిర్భరగర్భగాశ్శిశుగజైర్వాహస్యమానాఃపరంక్రందంతౌబ
 తమజ్జయంతికరుణాపూరేకపోతానపి॥ 3౦॥ ఏవంకార్యభూతక

రణనిరూపణానంతరంతఃకారణంరౌద్రంనిరూపయతి॥ అసుహృ
 ద్దర్శనాద్యాలంబనోధర్షణాధితేపావధూననవంచనవాక్పా
 రుష్యాభిద్రోహమాశ్చర్యోద్దీపనసేన్వేదనిర్భర్తనభ్రంశుటిక
 పోలస్ఫురణముఖరాగభుజోద్వమనబాహుఘట్టనాద్యనుభావః
 స్తంభప్రళయాతిరిక్తసకలసాత్వికః కోధస్థాయీకోరౌగ్రః॥
 వ్యభిచారిణస్త ॥ హృద్దామాయేతథాగర్వదృష్త్వాశూచాపరిచి
 వచః॥ చాపల్యముగ్రతాచైవరౌద్రేభావాభవంత్యను ॥ య
 థా ॥ కుప్యతలంపంతకాలాంతకవివృత్తుభోదగ్రదంష్ట్రాం
 తరాశత్వంగజ్జిహ్వాగ్రఖడ్గంస్ఫురదధరహనుభూకుటభీమ
 వక్త్రం॥ రోషోత్కంఠాత్కమాయస్ఫుటవికటదృశం స్ఫూజ
 ధుస్ఫూర్జదుగ్రత్వేడాక్రీడత్ప్రేమాపంరఘుపతి మనురావీ
 త్యుదియుద్రవంతి॥ 3౧॥ అథకారణరసప్రస్తావాదౌచ

స్తైర్యేషుదగ్ధేదృశౌ॥ ఇత్థంఘర్షరమధ్యరుద్ధకరుణాఃపారాంగనానాంగిర
 శ్చిత్రస్థానపిరోదయంతితథాకుర్వంతిభిత్తీరపి॥ 3౧॥ అథరౌద్రరసనిరూ
 పణాయసంగతిమాహ- ఏవమితి॥ సామగ్రిందర్శయతి - అసుహృదిన్యా
 దినా॥ రౌద్రముదాసారతి- కుప్యదితి॥ స్ఫూర్జధుర్వప్రనిర్ఘోషఇవ- స్ఫూ
 ర్జంతీనాముగ్రత్వేడానాంక్రీడన్వ్యాఘ్రునౌకప్రేమాపిమహానాదో

యస్యతంత్రోక్తం॥ ౩౧॥ అభవీరరసంలక్షయతి- ఉత్సాహశ్రుతి॥ తత్సా
మగ్నిదర్శయతి- అస్యచేత్యాదినా॥ ఉక్తాద్ధేసమ్మతందర్శయతి - ఉత్సా

నంతరంవీరరసంలక్షయతి॥ ఉత్సాహస్సాన్వద్వీరరసః కార్యే
లోక్తోద్ధరేమహాః॥ అలోకసాధారణేషుదుర్జయశ్చ త్రుజయా
దిషుసాతిశయఃప్రయత్నఉత్సాహః । సపవవిభావాదిభిరభి
వ్యక్తోవీరరసోభవతి॥ అస్యచోద్ధమప్రకృతికోరామాదిఃపరమ
పురుషఆలంబనవిభావః । అసమ్మోహోభ్యవసాయనయవినయ
బలవరాక్రమశక్తిప్రతాపప్రభావాదయఉద్దీపనవిభావాః ।
అసమ్మోహోభ్యవసాయోనామయక్తాయుక్తత్వనిర్ణయపూ
ర్వకః కార్యనిశ్చయః । నయస్సామాదిప్రయోగః । వినయో
జితేంద్రియతా । బలంశారీరం । పరాభిభవోద్యోగోమానసః
పరాక్రమః । ప్రభుమంత్రోత్సాహదూపాశక్తిః । ప్రతాప
శృత్రాణాం ముఖకారిత్వం । ప్రభావస్తేజోధియేషాద్యస
హిష్ణుత్వం । గాంధీర్యాదయఆదిశబ్దాః । స్థైర్యచైర్యశౌ
ర్యదార్యవైశారద్యాతైషవాక్యాదిభిరనుభావైర్నాక్యేభి
నేయఃకాజ్యేవర్ణనీయశ్చ । వ్యభిచారిణస్త్రాతమహాఃప్రతిబో
ధశ్చవితరోధమతిర్థృతిః । క్రోధాసూయేషసంమోహఆవే
గశ్చేషధర్మణం॥ గర్వోమదప్రకోరత్వంభావావీరేభవంశ్య
మీ॥ అత్రభరతవాక్యం॥ ఉత్సాహోభ్యవసాయాదవిషాదిత్వా
చ్చసమ్మోహాత్ । విభాదధివిశేషాద్వీరరసోనామసంభవ
తి॥ స్థితివీర్యచైర్యశౌర్యైరుత్సాహైఃప్రభావైఃపరాక్రమైః ।
వాక్యైశ్చాతైషకచైర్వీరరసస్సవ్యగభినేయశ్చ॥ ఇతి॥ ఆయం
త్రివిధః యుద్ధవీరోదానవీరోదయావీరశ్చ॥ క్రమాద్యథా॥ గే
రేలంకేశరామంకిమితి మృగయసేతిష్ఠరే నష్టరామేప్రాధ
పాయాతికాయతుతజరసర్పరైస్సవ్యగాచవ్యపూర్వం ।

హేత్యాదిస్తోకద్వయేన॥ ఉత్సాహనాద్యవసాయోఽసమ్మోహోభ్యవసా
యప్రసక్తాః॥ క్రమేణోదాహరతి॥ రేరేతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతి॥ ౩౧॥ నా

సవీరముదాహరతి- అంతర్లీనేతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతదపి ॥ ౩౩ ॥ దయావీర
ముదాహరతి- రామకృతి॥ స్పష్టం॥ ౩౪॥ అథభయానకరసంబంధయతి- అ

సీత్యా పాత్రాహుతీనాం పదమతికతీనానింగ్రజిత్యాణవా
యూనాగ్-డా స్త్యతా-లఖండాచలకఖళవిభౌవ్యగ్రభావం
భజంతే ॥ ౩౨॥ దానవీరోయథా॥ అంతర్లీనేంద్రసీలోపలదళ
సుషమాపంకిలేహరహీరస్ఫారాంశూదారసీరేరుచిర మరకత
స్ఫుర్తిశైవాలజాలే । నానారత్నాత్మకేభీరివివరజుషిస్తే
రకాసారిసారేవిద్వన్నారీవిహారావిదధతి విశదాంరాఘవో
దార్యలీలాం ॥ ౩౩ ॥ దయావీరోయథా॥ రామపవదయావీ
రోనావరశృరణాగతం । కాకాసురమరతుద్యస్సపరాధమపి
ప్రభుః ॥ ౩౪ ॥ అథవీరప్రతిభటభీరుత్వాదిప్రస్తావాద్వీరర

————— ❁ భయానకరసనిరూపణం ❁ —————

సానంతరంభయానకరసంనిరూపయతి ॥ రాత్రసందర్శనో
హ్నుతమనర్థాశంకసంభయం । తదేవచరసీభావంప్రపన్నం
స్వాద్భుతానకః॥ శస్త్రాస్త్రాకూగ్రదృష్టితర్జనాదిభీషణాకార
ప్రతిభటవ్యాఘ్రాదివిభావకం కంపకాతరాక్షివిలోకనాక్రో
శనాద్యనుభావకంభయమేవభయానకరసః॥ వ్యభిచారిణస్త్రు
సంత్రాసామరణందైన్యంహ్నిశ్చైవభయానకే ॥ యథా ॥
సాస్ఫోటాంత్రమరోద్భూతాప్రఘువతేస్సంవీత్య ధాటీభటా
న్దితువ్యాప్యతచతుషఃక్లమజుషఃక్షీణత్వివశ్వద్విషః । గా
హంతేగహనానితేషువసమారోహంతిపృథ్వీధరాంస్తత్రాపి
ప్రవిశంతిదారుణదరీస్తత్రాపినాకూదరా ॥ ౩౫ ॥ అథభ

————— ❁ వీరత్నరసనిరూపణం ❁ —————

యానకనిరూపణానంతరంతద్ధేతుంవీరత్ననిరూపయతి ॥ సా
జగుప్తైవవీరత్నాయామాంసాసాగ్రదిదృష్టిజా । అస్యమాం
సరక్తాదిరాలంబనవిభావః నాసాపిధానవైవర్ణ్యవైముఖ్యా

కృతి॥ వీరప్రతిభటానాంభీరుత్వాదేశ్వప్రస్తావాత్ ॥ రాత్రేతి॥ భయాన
కముదాహరతి- సాస్ఫోటానితి॥ సాస్ఫోటాసాంసాస్ఫాలనా ॥ ౩౫॥ అ

భవీభత్సంలక్షయతి- సేతి॥ ఉభావప్యేకతోదాహరతి- డాకిన్యభి॥ గత
రసైశ్చ మై- స్రరసైమాంసైశ్చ విప్రైర్దుర్గంధైః అప్రైశ్శోణైశ్చ పూ
యైర్వసాభిశ్చ- కూశ్చాండాః పిశ్చాచభేదాః- అత్ర రక్తమాంసాదినాం
పూయాదినాంచాలంబనవిభావానాం విద్యమానత్వా ద్వయోరప్యదా
హరణత్వం॥ ౩౬॥ అథాద్భుతంలక్షయతి- విచిత్రేతి॥ ఉదాహరతి- జే

దిరనుభావః॥ వ్యభిచారిణస్త్రు॥ అపస్పారోవిషాదశ్చ భయంరో
గోమతిర్నదః॥ మరణంచేతి విజ్ఞేయాభావాభిభత్సంభవాః॥
సద్వివిధః॥ తోభీచోద్వేగీచేతి॥ రక్తమాంసాదిభిశ్చేష్టోభీ॥
పూయక్రిమిలాలాదిభిశ్చేదుద్వేగీద్వయంయథా॥ డాకిన్యః
కాతుకిన్యః కరికరనికరైరామసంగ్రామజాతై ర్నిస్సంకో
చాః పిశ్చాచాగతరసతరసైశ్చాస్రపూయైశ్చవిప్రైః॥ కూశ్చాం
డాఃకాలఖండావలకులగిశనాద్భురితృప్తశ్చదృప్తాభేతాభా
వాస్తతాల్పాన్విదధతిముదితాభుక్తనక్తంచరాంత్రాః॥ ౩౬॥

— ❦ అద్భుతరసనిరూపణం ❦ —

అథాద్భుతంనిరూపయతి॥ విచిత్రాద్భేత్తణోద్భుతోహృద్విస్తా
రోద్భుతోరసః॥ అస్యవిచిత్రవస్తువీక్షణాదిర్విభావః॥ కంపని
ర్నిమేషతాదిరనుభావః వ్యభిచారిణస్త్రు॥ ఆవేగోజడతామో
హలూషర్షణంవిప్రయప్రస్పృతిః॥ ఇతిభావానిబద్ధవ్యారసజ్జేర
ద్భుతేతసే॥ యథా॥ జేతవ్యోరాక్షసేంద్రోద్విగుణదశభుజో
మంత్రిభృత్యాశ్చదైత్యాఃపుత్రస్సత్రామజైత్రస్సతతరణ
కలాసాదరసోద్దరశ్చ॥ స్వాత్మామర్త్యోద్విబాహుస్సచివపరి
జనాభల్లకాశ్చక్షవంగాభ్రాతాచక్షీరకంఠస్తదపి విజితవా
నద్భుతంరామభద్రః॥ ౩౭॥ యథావా॥ మమైవనాటకైకం
సవధే॥ ఆరూఢఃకురథంరజోంధితదృశానూతేనసంచోద్యతే

తవ్యభి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్॥ ౩౭॥ ఉదాహరణాంతరమామా అనుభవ
తి॥ శూలేనోత్కంపితంపనశీలః కరోయస్యసతతోద్భవః- అస్యప్రసూ
లేనశూలవ్యాధినోత్కంపినాకరోయస్యసతతోద్భవః- కంపమద్భుతోద్భవః
అస్యత్రలక్ష్యనిర్ధారణాసమర్థదృష్టిః- ఏవంవిధోరధీరనికః- ఉదాహరణః

శా- తత్సారభేద్యగ్నుహోరజోగుణప్రధానత్వాదితి భావః - అన్యత్రప
రాగపిహితనేత్రేణ-సంచోదితైః అశువినశ్వరైః వేదావాంతదశ్వత్వా
న్మతాంతరేశజ్జబుద్ధికమణాంత్రిక్షణావస్థాయిత్వనియమాచ్ఛేతిభావః -
అన్యత్రాసన్నురజైరిత్యర్థః-అశ్వైరుపలక్ష్మితం- అయ్యగపన్నాకాంతే
చక్రైయస్యతంతథోక్తం- దివాకరనిశాకరయోశ్చక్రత్వాదితిభావః అ
న్యత్రచక్రద్వయమప్యేకదానభ్రమితీతిభావః - ఏతాదృశం-కురథంభూ
రథం- అన్యత్రకుత్పితరథం- ఆరూఢస్థ- అహీనశ్యేషోగుహోమార్షీయ
స్తిస్తస్తి- అన్యత్రహీనగుణే గుణరహితే- విపత్నోగరుడవాహన స్సప
వశిభోబాణస్తం- అన్యత్రపత్రరహితాశుగం-ద్రుతంశీఘ్రంసంధాయ
తిస్రఃపురఃపంచతాంవృతం-అన్యత్రసంఖ్యావిశేషం- ఉక్తంచ“వక్రేత

రశ్వైరాశువినశ్వరైరయ్యగపన్నాకాంతచక్రంద్రుతం ।
చాప్తేహీనగుణేవిపక్రమశీఘ్రం సంధాయ నన్యేద్భుతంశూలా
త్కంపికరోరధీవిషమదృక్తిస్రఃపురఃపంచతాం ॥ అత్రకుర
థంభూరథం అన్యత్రకుత్పితరథమారూఢఇతియోజనా । కుర
థమిన్యత్రకోర్మసమాసః । కుఃపాపాథై ఆజీషదర్శిత్యాది
గణసూత్రేషుక్వాదీనాం పాపాద్యర్థ విశేషైరన్య సమాస
స్యోక్తత్వాత్ । పాపకుత్సేషదర్థానాంకోరధత్వాత్ । అప్ర
కృతేతుకుత్సాన్ధస్యాభిప్రేతత్వాజ్ఞేననాదాదేశః ॥ 3౮॥ అ

చచ్ఛత్రమిత్రేపురజయసమయే స్వం దనస్తత్పదాంకదైవతీయూకాంబు
జాక్షీశరధిరపసగౌస్తద్విజాతాధినాథః । కాండాస్తజ్జాతజాతానసకుహ
రచరా జ్యోచతన్వస్తచక్రీయస్యా భూతోనీవతాగ్నశ్శీశిర కరకరోల్లాసి
చూడోమహేశ” ఇతి॥ ననురథవదయోశ్చేత్యనుశాసనబలాత్కరథమితి
వక్తవ్యేకథంకురథమిత్యక్తమిత్యాశంక్యసమాధతై- కురథమిత్యత్రేణ -
కోంకుతాన్ధకస్యకుశబిస్య- అయంభావః- అత్రప్రకృతేకుశబిస్య భూ
మ్యర్థకత్వాతుకత్వాన్ధకత్వప్రయుక్తసమాసకార్యంభవనీతి-తత్ర
హేతుమాహ- కుఃపాపాథై ఇతి - ఇత్యాదిగణసూత్రేషుతద్వ్యాఖ్యానా
వసరఇత్యర్థః- సమాసవిధాయకానోరథాన్వర్ణయతి- పాపేతి॥ నన్వ
త్రకుత్సాన్ధస్యాపేకవిసంకంభగోవదన్వహస్త్యేవేత్యాశంక్యాహ- అప్ర

కృతేత్వితీ - అయమాశయః - ప్రకృతేతదభావాత్తదభావశ్చితి || ౩౫ ||
 అథశాంతరసంలక్షయతి - దుఃఖతి || భావశ్చమాఖ్యస్థానిభావః | అ
 స్యవిభావాది సామగ్రిండర్శయతి - అస్యేత్యాదిన్ || ఉదాహరతి -
 శ్రీరామేతి || ఆమృతంతిలనుసందధతే || ౩౬ || అథవిభావాదిస్వరూ
 పనిరూపణంప్రతిజానీతే- ఏవమితి || విభావంలక్షయతి- శ్రుతేనేతి || అలం

శాంతరసనిరూపణం

థవరమంశాంతరసనిరూపయతి | దుఃఖద్వేషాగ్రసంబంధో
 భావశ్శాంతరసోమతః || అస్యభవభగ్గురతాదయోవిభావాః |
 పుణ్యాశ్రమవాసపులకనయననిర్మమేషతాదయోనుభావాః |
 స్తంభాదయస్సకలాస్సత్త్వికాః | జగుప్సైర్గృమతిష్ఠతి
 శ్రుహహషణః పోధాదయోవ్యభిచారిణః || యథా || శ్రీరామ
 భావలశమితానుర్ధవిష్ణవేషు పుణ్యాశ్రమేషు మునయఃపుల
 కాల్లుతాంగాః | మోక్షాయమోహరహితాముహుగామ్య
 శంతితద్ధామధీమయమనామయమాదిమంయత్ || ౩౬ || ఏ

విభావానుభావాదిస్వరూపనిరూపణం

వరసస్వరూపంసావాంతరభేదం సప్రపంచం కరూప్యసం
 ప్రతివిభావాదీనాంలక్షణాన్యాహ || శ్రుతేనవాక్యదృష్టేనయే
 నభావోవిభావ్యతే | నవిభావోద్విధా లంబనోద్దీపనవిభేద
 వా || భావోరత్యాదిర్నిర్వేదాచిత్త | విభావ్యతేవ్యక్తిక్రి
 యతేయేనసవిభావసవ్యాపారయోగాద్విభావశ్చిత్త్యథః ||
 అలంబనంతురత్యాదేర్విషయోనాయకాదకః | ఉద్దీపనంత
 దుర్గమహేతుస్తవ్యచతుర్విధం || అలంబనగుణశ్చైవత
 ఛేష్టాతదలంకృతిః | తటస్థశ్చేతివిజ్ఞేయశ్చతుర్ధోద్దీపనశ్రుతిః ||
 అలంబనగుణోయావయావనాదిరుదాహృతః | తచ్ఛేష్టాయావ

బనమితి- నాయకాదకః- నాయకావనాయకశ్చనాయకాలావాదిగ్యస్య
 సతతోక్తః -కుబ్జవామనాదయోప్రాదిశబ్దాధః | ఏవసామాన్యేనాలం
 బనవిభావముక్త్యాశ్రమంగారమాతొద్దీపనస్యలక్షణంవిభాగంచాపా ఉద్దీ
 పనమితి || తస్యాంతేరుత్కర్షహేతురుద్దీపనముద్దీపనవిభావః || అథానుభా

వంలక్షయతి-అనుభావఇతి॥భోవోరత్యాఖ్యస్తాయీభావః॥ అథసాత్వికభా
వాన్నిరూపయతి-సుఖేతి॥ అథవ్యభిచారిణోలక్షయతి- ఏకతేతి॥ శృంగార
రాలంబనవిభావముదాహరతి- శరీరిణీతి॥ శరీరిణీమూర్తిమతీ- శృంగార
స్యశృంగాటకంసంచారయోగ్యం- ఆశ్రయభూతమితియావత్ - తాదృ

నోద్భూతహావభావాదికామతా ॥ నూపురాంగదహారాదిత
దలంకరణంమతం॥ మలయానిలచంద్రాజ్యాస్తటస్థాః పరిక్షీర్తి
తాః ॥ తచ్ఛేష్టాస్తు॥భావోహావశ్చసౌలాలచమాధుర్యంధైర్య
మిత్యపి॥ లీలావిలాసోవిచ్ఛిన్నిర్విప్రమః కిలికించితం॥మోక్షా
యితంకుట్టమితంబిబ్బోకోలలితంతథా॥ కుతూహలంచచకితం
వికృతంహాసఇత్యపి ॥ ఏవంశృంగారచేష్టాస్సృరస్తాదశవిభా
మతాః॥ అనుభావోభవేత్సయంభావోయేనానుభావ్యతే ।
కార్యభూతోనుభావస్సృతఃటాటాదిశ్శరీరజః॥ సుఖదుఃఖ
సమావేశాదంతఃకరణవిస్లవః॥ సత్వమిత్యుచ్యతేప్రాజ్ఞైస్త
ద్భవాస్సాత్వికామతాః॥ తేచస్తంభాదయోష్టాపాగ్నిగుతాః॥
ఏకత్రానియతాభావాః కథ్యంతేవ్యభిచారిణః । తపవాన్య
త్రసంచారాత్సంచారిణఇతిస్త్రితాః ॥ తేచనిర్వేదాదయః
పాగ్నిగుతాః॥ తత్రశృంగారస్యాలంబనవిభావోయథా॥ శరీరి
ణీశంబరవైరిశక్షీశృంగారశృంగాటకమంగళాంగీవిధేర్వ
ధూనిర్మితిన్వైపుణైకలీలాముదేరామతవాస్తుబాలా ॥౪౦॥
ఉద్దీపనవిభావస్తప్తనాదిర్యథా ॥ ముద్గాగిరోవిహసితానిసి
తానిహావాభావాశ్చమంజుశుభరామశురామృగాట్యైః ।
కందర్పవైభావపుషోవపుషోపిశోభారామస్యమానసముదంస
ముదంచయంతి ॥ ౪౧॥ .....*

అనుభావోయథా ॥ భూవల్లరీంరతిపతేర్నవచాపయస్త్రిమా
కుంచ్యతత్రవినివేశ్యతదస్త్రరూపాశృంగారభంగిరసనిర్మ

శంమంగళంచాంగంయస్యాస్సాతథోక్తా॥ ౪౦॥ ఉద్దీపనవిభావముదాహర
తి- ముద్గాఇతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్ ॥ ౪౧॥ అనుభావముదాహరతి - భూ
వల్లరీమితి॥ శృంగారస్య-శృంగారస్తన్నయక్రీడేత్సుతావస్థాపిశుభ్ర -

భంగ్యరసేనానురాగేణచనిమలీతా- అవ్యాజాన్త్యర్థః- శృంగార
భంగిరేవరసస్తైలాదిస్తైనిర్మలితానుతైజితాంశ్చ - లజ్జయాఅలసాంత్యం
కుచితా- ౪౨॥ అథసాత్వికానాంస్వరూపముదాహరణం॥ స్తంభ
తి॥ రాగభీతివిషాదవిత్పయాదిజన్యోజాద్యనిఘ్నంపత్వాద్యనుభావోవిప్ల
చేతనయాచేష్టావిఘాతస్తంభిత్యర్థః॥ ప్రళయితీ ॥ సుఖమనసిద్రా
ప్రహారాదిజన్యందుఃఖాభిషంగాద్యనుభావనిశ్చేతనతయానష్టచేష్టత్వం
ప్రళయిత్యర్థః॥ తదుక్తం॥ 'వాకా-యమనసాంప్రాయఃప్రళయోన
ష్టచేష్టతేతి॥ రాగసంభవంస్తంభంసుఖమూలంప్రళయంచోదాహరతి॥

లితానపాంగాల్లజ్జాలసాన్త్రఘుపతౌకిరతిస్తబాలా॥ ౪౨॥ అ
థసాత్వికవికారాణామేకైశోలక్షణోదాహరణేచాహ॥ స్తం
భసాన్వినిషిక్రియాంగత్వంరాగభీర్యాదిసంభవం॥ ప్రళయ
స్సుఖదుఃఖాద్యైర్వాఘమింద్రియమూర్ఛనం॥ ద్వయంయథా॥
శయోపాంతగతైవభూమితనయాచిత్రాంగనేవాచలానీవీ
ప్రాంతకుచస్పృశంప్రియకరంరోఘులకళంశక్తుయాత్॥ కిం
చాన్యస్యకలేంద్రియాణ్యపితదాసమ్మేహమాపేదినీస్త్వం
తస్మైన్యజాపిప్రియేకిములయన్తీతానిచేతోభువా॥ ౪౩॥ సు
ఖాద్యతిశయాజ్జాతారోమాంచోరోషవిక్రియా॥ యథా॥ ఆ
పుంఖమగ్నకందర్పపత్రిపత్రావలీమివ॥ రామోన్యంగంగరాం
గేషురోమాంచనువహన్వధూః॥ ౪౪॥ వపుర్జలోన్యమస్త్వి
దోరతిఘమశ్రమాదిభిః॥ రాగరోషభయాదిభ్యోవేపనున్తి॥

శయ్యేతి॥ శయోపాంతగతైవ-నచుంబితానాలింగితాచేత్యవధారిణాన్యః
అత్రపూర్వాధైస్తంభఉత్తరాధైప్రళయశ్చ॥ ౪౩॥ సుఖాదీఃసుఖోత్ప
హభయవిత్పయాదిజన్యోగోత్తరసాన్వినిష్కాననాద్యనుభావోరో
మోద్గమోరోమాంచః॥ సుఖజన్యోరోమాంచముదాహరతి॥ అన్యంభితి ॥
స్పష్టం॥ ౪౪॥ ఉదాహరణలాఘవాన్ధృంశ్చేదవేపనూయుగిష్టానముతే
వపురితి॥ నిదాఘశ్రమహమశ్వాయామలజ్జాభయకోభాదీజన్యోనా
తేచ్ఛావ్యజనగ్రహణాద్యనుభావోవపుర్జలోన్యమస్త్విది॥ 'సురాగిహోష
భయజ్వరజరాదిజన్యస్సునిరణాద్యనుభావోగోత్తరసాన్వినిష్కాననాద్యనుభావో

జన్యంస్వేదమనురాగోన్మేషధుంచోదాహరతి॥ స్మరేతి॥ పులకై స్పృ
దశీకరై రాప్లుతంవ్యాప్తసుంగం యస్యాస్సాతకోక్తా॥ అశ్రుపులకశబ్దప్రద
సంతరజస్య స్వేదస్వేదపలతుకః- కాంచనమయాయం శ్రుపుత్రీవ॥ ౪౫॥ వి
షాదేతి॥ కోపాతపశీతభయాదిజన్యంకార్యసౌందర్య విప్లవాద్యనుభా
వంభిన్నవర్ణత్వంవై వర్ణ్యం॥ ఉదాహరతి- దట్టాణైతి॥ ఛా॥ దృష్టేతి॥
ఃపోలేగండభాగయోః- ఇత్యేవంప్రకారేణమాంకింసంప్రతారయసికిసు
గ్ధంవంచయసే- వదేతిశేషః॥ ౪౬॥ అత్రివితి॥ కొద్దిహాషణభయజృంభా

శ్రకంపనం॥ ద్వయంయథా॥ప్రరేషుపత్రానిలఘుత్తిలేవ ప్ర
వేపమానాపులకాప్లుతాంగీ॥ ముక్తావయికాంచనయంశ్రుపు
త్రీయథాప్రియాంకేవిలలాససీతా॥ ౪౫॥ విషాదమదహ
షాదేర్వర్ణాన్యత్వంవివర్ణతా॥యథా॥ దట్టాణసహితకే
మ్యికపోలేపాదురత్నా॥రామేతుహషణసన్తస్పతారేసికిత్తి
మ॥ ఛా॥ దృష్టేతి॥ సఖితరగయామికపోలేపాండురత్వం॥రా
మేతవమనస్సక్తింసంప్రతారయసికిమితిమాం॥ ౪౬॥ అశ్రు
నేత్రాన్మృదంవారిదుఃఖిరోషప్రహషణజం॥ యథా॥ తమో
నిగరణశ్రుస్వత్కృగబాష్పాకులేంచువత్॥ అలక్యశముఖం
పాశ్రురామవిద్యేషియోషితాం॥ ౪౭॥ మతంగస్థనభాషి
త్వంవై స్వర్యంప్రమదాదిజం॥ యథా॥ యోమయోమాశురా
లాపాముద్గాయాముఖనిగతాః॥ అమూముహుర్ముహూ
రామంచూరమార్వీరవాణివ॥ ౪౮॥ అక్షనిర్వేదాదీనాంస్వభి
చారిభావానాంలక్షణోదాహరణాన్యాహ॥ దుఃఖిష్టాతత్వ

దిజన్యంనేత్రమాజనాద్యనుభావంనేత్రజలమశ్రు॥ దుఃఖములమశ్రు
దాహరతి- తమశ్రుతి॥ స్పృష్టం॥ ౪౭॥ వై స్వర్యంలతుయతి-నుతమిలి॥ హ
షణశోక భయజ్వరాదిజన్యం స్వరవర్ణస్థలిత్యాద్యనుభావం గర్జదభాషి
త్వంవై స్వర్యం॥ హషణములం వై స్వర్యముదాహరతి- యోమేతి॥ యో
మయోమాన్యతిమందాస్యతిదీనానీతియావత్ - తాద్యశాన్యత్వానియే
షులేతాదృశాఅలాపాఅభాషణాని॥ ౪౮॥ అక్షనిర్వేదాదీనాం స్వరూప

ముదాహరణంచాహత్యాహ॥ అశ్చేతి॥ నిర్వేదంబక్షయతి॥ దుఃఖేతి॥ దుఃఖా
దిజనితానిష్ఫలత్వబుద్ధిర్నైవః - అయంవిభావానుభావరసాంగత్యైవ
స్వాతంత్ర్యణబహుధాసంభవతి-అతస్తస్యంగ్రహార్థమాదిశబ్దః-చింతా
శ్రుతిశ్చాసదైవ్యవైవణ్యదయోనుభావాః॥ ద్వానింబక్షయతి-ద్వారీతి॥
తుష్టిపాసాః కువనాదిప్రయాసజనితోబలాపవయోద్ధానిః॥ శంకాంబక్ష
యతి - శంకేతి॥ పరకార్యాదాత్మదర్శయాద్వాఽనర్థపాప్తైరభ్యాహ
నంశంకేత్పథః । రోషవైవర్థ్యవైస్వర్థ్యనిగవలోకనాదయోనుభావాః॥
శ్రమింబక్షయతి-శ్రమితి॥ అధ్యపరతాదిజన్యఃఖదశ్శ్రమః - స్వేదోప
మర్దనాదయోనుభావాః॥ ధృతింబక్షయతి - చేతతి॥ జ్ఞానాభీష్టులాభాది

బోధాదేర్నిర్వేదోనిష్ఫలత్వధీః॥ ద్విర్భులస్యావచయశ్శంకా
నిష్టాదిచింతనం । శ్రమఃఖదోద్వరత్యాదేర్నైవస్థైర్యంధృతిర్భ
వేత్॥ పంచానాముదాహరణాని॥ వ్యర్థాస్సర్వోపచారామల
యజసలిలాసేచనాద్యాశ్చరీరంతస్యాశ్చుష్కచ్ఛిరీషప్రతిభట
మధునాలజ్జయాతవ్వగూఢం । యాతాయాతైస్సఖినాంగు
రురజతవాహ్వీనజన్యః ప్రయాసోరామధ్యానేనలభ్యేత్స్వయి
తుబతసఖిచేతసస్థైర్యమేతి॥ అప్రసేచనాద్యాఇన్ద్ర్యంతేనని
ర్వేదోనిబద్ధః । తతోఽథునైవ్యంతేనద్ధానిః । గూఢమిత్యనేనశం
కా । తృతీయపాదేశ్రమః । తురీయేధృతిరితిజ్ఞేయం॥ ౪౧॥ జా
డ్యమప్రతిపత్తిస్సాన్వితిష్టానిష్టాగమోఽపహ । ఉత్సవానైవ్యః
ప్రసత్తిర్యాహుషాస్సేన్విదాదికారణం॥ ద్వయంయథా॥ సమ

భిర్నిష్ప్రహత్వందృతిః- అవ్యగ్రతాదయోనుభావాః॥ ఉదాహరణలూ
ఘవార్థమేవంక్రమోఽంగునేనస్వరూపరూపణమితిబోధ్యం॥ పంచాభ్య
దాహరతి- వ్యర్థాఇతి॥ గూఢమంగుకేనాచ్ఛాదితం॥ నిర్వేదచీష్టస్థయిం
అత్రేత్యాదినా॥ ౪౨॥ జడతాంబక్షయతి- జాడ్యమితి॥ ఇష్టానిష్టాగమో
ద్భూతమితి॥ తవ్యతామూఢత్వంజాడ్యం- అత్రానిమేషనయననిగూఢ
రూప్తీంభావాదయోనుభావాః॥ హుషాంబక్షయతి-ఉత్సవాన్ద్యనిః॥
ప్రియాగమనపుత్రజననాద్యస్సనాదిజనితోపనఃప్రసాదోహుషాః- స్వే
దాశ్రుకంపాదయోనుభావాః॥ ద్వానిభ్యదాహరతి- ౪౩॥ తృతీయపాదేశ్రమః

జన్యంస్వేదమనురాగోన్మేషధుంచోదాహరతి॥ స్మరేతి॥ పులకై స్వేద
దశీకరై రాప్లుతంవ్యాప్తమంగం యస్యాస్సాతకోక్తా॥ అత్రపులకశబ్దస్తద
సంతరజస్యస్వేదస్యోపలక్షకః- కాంచనమయీయంత్రపుత్రీవ॥ ౪౫॥ వి
షాదేతి॥ కోపాతపశీతభయాదిజన్యంకార్యసౌందర్య విప్లవాద్యనుభా
వంభీన్నవర్ణత్వంవై వర్ణ్యం॥ ఉదాహరతి- దట్టాణేతి॥ ఛా॥ దృష్ట్యేతి॥
కపోలేగండభాగయోః- ఇత్యేవంప్రకారేణమాంకింసంప్రతారయసికిమ
ర్థంవంచయసే- వదేతీశేషః॥ ౪౬॥ అత్వేతి॥ కొగ్రహహాభయబృంభా

శ్రకంపనం॥ ద్వయంయథా॥స్మరేషుపత్రానిలఘుత్తితేవ ప్ర
వేపమానాపులకాప్లుతాంగీ॥ ముక్తావయీకాంచనయంత్రపు
త్రీయథాప్రియాంకేవిలలాససీతా॥ ౪౫॥ విషాదమదహ
మాదేర్వర్ణాన్యత్వంవివర్ణతా॥యథా॥ దట్టాణసహితకై
ఋకవోలేపాదురత్నా॥రామేతుహామణసస్తిసపతారేసికిత్తి
మ॥ ఛా॥ దృష్ట్యేసఖతరగయామికపోలేపాండురత్వం॥రా
మేతపమనస్సక్తింసంప్రతారయసికిమితిమాం॥ ౪౬॥ అను
నేత్రోన్మేషవంచాదిదుఃఖిరోషప్రహాషణజం॥ యథా॥ తమో
నిగరణశ్రస్యత్కృగబాష్పాకులేంచువత్॥ అలత్యశముఖం
సామ్రంరామవిద్యేషియోషితాం॥ ౪౭॥ మతంగస్వరభాషి
త్వంవైస్వర్యంప్రమదాదిజం॥ యథా॥ యోమయోమాశురా
లాపాముద్గాయాముఖనిగతాః॥ అమూముహుర్ముహూ
రామంచారమార్వీరవాళివ॥ ౪౮॥ అభనిర్వేదాదీనాంవ్యభి
చారిభావానాంలక్షణోదాహరణాన్యాహ॥ దుఃఖిద్వ్యుత్పత్త

దిజన్యంనేత్రమాజనాద్యనుభావంనేత్రజలమశ్రు॥దుఃఖములమశ్రు
దాహరతి- తమిషేతి॥స్మప్తం॥ ౪౭॥ వైస్వర్యంలక్షయతి-మతమితి॥ హ
షణోక భయబ్ధరాదిజన్యం స్వరవర్ణప్థేలిత్యాద్యనుభావం గర్గదభాషి
త్వంవైస్వర్యం॥ హాషణమూలంవైస్వర్యముదాహరతి- యోమేతి॥ యో
మయోమాణ్యతిమందాన్యతిదీనానీతియావత్ - తాదృశాన్యక్షణానియో
మతేతాదృశానిలాపాతభాషణాని॥ ౪౮॥ అభనిర్వేదాదీనాం స్వరూప

ముదాహరణంచాహిత్యాహ॥ అథైతి॥నిర్వేదంబక్షయతి॥దుఃఖైతి॥దుఃఖా
దిజనితానిష్ఫలశ్చబుద్ధిః॥చేష్టః - అయంవిభావానుభావరసాం గత్వేన
స్వాతంత్ర్యేణబహుధాసంభవతి-అతస్తత్సంగ్రహాద్ధమాదిశబ్దః-ఏంతా
శ్రుతిశ్చాసదై న్యవై వజ్ఞానదయోనుభావాః॥ స్థానింలక్షయతి-స్థానిరితి ॥
త్యుష్నిపాసాః॥భువనాదిప్రయాసజనితోబలాపచయోస్థానిః॥శంకాంలక్ష
యతి - శంకేతి॥పరకార్యాదాత్మచక్షుర్నయాద్వానర్థపాప్తిరభ్యాహ
నంశంకేత్యర్థః॥ రోషవై వ్యర్థవై స్వర్థవిగవలోకనాదయోనుభావాః॥
శ్రమంలక్షయతి-శ్రమశ్చ॥ అధ్వసురతాదిజన్యఃఖేదశ్శ్రమః - స్పేదోప
మర్దనాదయోనుభావాః ॥ ధృతింలక్షయతి - చేతశ్చైతి॥జ్ఞానాభీప్సలాభాది

బోధాదేర్నిర్వేదోనిష్ఫలత్వగీః॥ స్థానిర్నలస్యాపచయశ్శంకా
నిష్టాదిదింతనం॥ శ్రమఃఖేదోధ్వరత్యాదేచ్ఛేతస్థైర్యంపుతిర్భ
వేత్॥పంచానాముదాహరణాని ॥ వ్యర్థాసంగ్రహచారామల
యజసలిలాసేచనాద్యాశ్శరీరంతస్యా శ్శుక్లమిద్ధిరీషప్రతిభట
మధునాలజ్జయాతచ్ఛగూఢం॥ యాతాయాతైస్సఖీనాంగు
రురజతవాహ్వీనజన్యః ప్రయాసోరామధ్యానేనలభ్యేత్యయి
తుబతసఖీచేతసస్థైర్యమితి॥ అప్రసేచనాద్యాశ్శ్రమంతేనని
ర్వేదోనిబద్ధః॥ తతోభువేన్యంతేనస్థానిః॥ గూఢమిత్యనేనశం
కా॥ తృతీయపాదేశ్రమః॥ తురీయేధృతిరితిజ్ఞేయం॥౪౮॥ జా
డ్యమప్రతిపత్తిస్సాన్యదిష్టానిష్టాగమోఽభవా॥ ఉత్సవావైర్యః
ప్రసక్తిగ్యాహుషాస్సేన్విదాదికారణం॥ ద్వయంయథా॥సమీ

భిర్నిష్పృహత్వంశృణోః- అవ్యగ్రతాదయోనుభావాః ॥ ఉదాహరణా
నువార్థమేవంక్రమోద్గంఘసేనస్వరూపసరూపణమితిబోధ్యం॥ సంచాఖ్య
దాహరణి- వ్యర్థాశ్చైతి॥ గూఢమంశురేనాచ్ఛాదితం ॥ నిర్వేదాదీస్థైర్యయి
లత్రీత్యాదినా॥ ౪౯॥ జడతాంలక్షయతి- జాడ్యమితి ॥ భిష్టానిష్టాగమో
యాతమితి॥తవ్యతామూఢత్వంజాడ్యం- అత్రాగ్రమేషనయిన నిక్షుణ
రూప్యేంభావాదయోనుభావాః॥ హుషాంలక్షయతి-ఉత్సవావైర్యః॥
ప్రియాగవనపుత్రజననాద్యోస్సనాదిజనితోపనః॥ప్రసాదోహుషా- స్పే
దాశ్రుంపాదయోనుభావాః॥ ద్వాసంఖ్యదాహరణి- సేవైర్యః॥నిష్పృహ

౫౦ || దైన్యంలక్షయతి- సత్వత్యాగాదితి||సత్వత్యాగోదార్థ త్యాజేయప
లక్షకః- తేనసత్వత్యాగదార్థ త్యాదిజన్యంమనసోనాథత్వందైన్యం-కార్మ
ణ్యపదంచ దేహపచనమాలిన్యాద్యనుభావానాముపలక్షకం || ఉగ్రతాంల
క్షయతి- వృక్షత్యతి|| అపరాధేపుత్రమిత్రకళత్రాదిదోహదూపేవ్యక్తే
సతి-తగ్జనోద్వేజనతాడనబంధనాద్యనుభావంచండత్వంక్రొన్యముగ్రతా
చింతాంలక్షయతి- ధ్యానమితి|| అపేక్షితానవాప్తిమూలంధ్యానంచంతా
శూన్యతానిశ్వాసతాపాదయోనుభావాః|| శ్రయమపుష్పదాహరతి- సృ

త్య రామంసమరాంగణస్థం నయోద్ధుకామానవగతుకా
మాః| తుణంబభూవుఃతుణదాచరేంద్రాఃపాశ్రుఃప్రసాదం
పరమంసురేంద్రాః || ౫౦ || సత్వత్యాగాదనాథత్వందైన్యం
కార్మణ్యసంభవం| వ్యక్తేపరాధేవండత్వముగ్రతాతర్జనాది
కృత్| ధ్యానమిష్టానధిగమాద్వింతాశూన్యస్వతాపకృత్| శ్ర
యంయథా|| సంత్రస్తానాంభవతిశరణంభూభృతాంవారిరా
శిస్త్రాతాస్తాకంసహివయమపిశ్రస్సనోభూభృతప్లవః| రా
మః శ్రోధాదభివతతిసోపీత్యుకించిద్వ్యలీకంసేనానిరాగమ
దిహకథంసోపిభీతోగతోహి|| అశ్రప్రథమాధైర్యైన్యనిబధం|
ఉత్తరచరణయోరౌగ్ర్యచింతే || ౫౧ || చిత్తశోభంజగు
స్త్రాసమాకన్తికభయోదితం ||యథా || విషమాయుధమాలో
క్యరాఘవంగతుసాంచమూః | కంపస్విన్నచలన్తూర్తిస్థిరు
భావనుదర్శయత్ || ౫౨ || పరోతక్ష్వాసహిష్ణుత్వంప్రాహు
రీద్వ్యాంమనీషిణః | అపరాధిచిత్తిస్యామషఃప్రజ్వలనంభ

శ్రస్తానామితి|| నోస్తాకం- కించిద్వ్యలీకమీవదపకారం|| యోజయతి-అ
త్రేతి|| ౫౧ || త్రాసంలక్షయతి-చిత్తేతి || అకస్తాదేవాకష్టరంతస్తాన్య
యాత్ - గాత్రశభయహేతోరిత్యభః- విద్యుర్గతితహాకంపాది జన్యః
కంపగాత్రసంకొచరోమాంచమోహోద్యమభావశ్చేతిత్వమహారస్త్రా
సత్త్వభయభః|| ఉదాహరణ- విషమాయుధమితి || విషమాయుధంభయం
రాస్త్రంపంచబాణంపద - భీరుభావమగ్గిత్యవంగనాత్వంచ|| ౫౨||అసూ
యంబలనయతి - పరోతక్ష్వా|| గర్వి - ఉదాహరణంసూర్యబన్ధ పరోతక్ష్వా మాత్రాసహ

ష్ఠుత్వనుసూయేత్యర్థః - ఇందావజ్ఞాభ్రమట్యానయోనుభావాః ॥ అను
 షాంలక్షయతి- అపరాధినితి ॥ అథితైపావమానాదినాసాపరాధేమనః
 ప్రజ్వలనమభినివిష్టత్వంప్రతిచిక్ష్వేతియావత్ - తదేవామషణః- స్పేదశి
 రఃకంపచింతోపాయాన్వేషణోత్సాహతర్జనాదయోనుభావాః ॥ గర్వం
 లక్షయతి-ఆత్మేతి ॥ బలైశ్వర్యాభిజనలావణ్యాదిజన్యోఽన్యధిక్కారావ
 జ్ఞానసవిలాసాంగవీక్షణాద్యనుభావ ఆత్మైత్యుపాఖ్యాభిమానో గర్వభివ్య
 ర్థః ॥ అసూయానుషాంశుదాహరతి- నహీతి ॥ స్పష్టం ॥ ౫౩ ॥ గర్వముదా
 హరతి- నేతి ॥ పంకజన్మపాపజన్మ-పంకజంచ ॥ యోజయతి-అతేత్రాదీ
 నా ॥ ౫౪ ॥ స్మృతింలక్షయతి-స్మృతిరితి ॥ సదృశాదృష్టచింతాదైవ్యస్మం

వేత్ ॥ ఆత్మైత్యుపాఖ్యాదన్యన్యక్కారోగర్వఉచ్యతే ॥ య
 థా ॥ నహినుత్తోధికాలక్ష్మీప్రస్థాంతవకథారతిః । ఇతిరాఘవ
 బధ్నాతిభ్రమటీంతస్వయిమేసభి ॥ ౫౩ ॥ నచంచలాహంసచ
 పంకజన్మతానదోపాకరసోదరీచ । ఇతిశ్రియంస్యకురుతేస
 భిమేత్వంరామతస్యాంసజహసిరాగం ॥ అత్రాదిమగ్లోకేషు
 ష్యామశ్చైవబద్ధాద్వితీయోగర్వభివేద్యం ॥ ౫౪ ॥ స్మృతిః
 పూర్వానుభూతేఽగ్నరణంస్యాజ్జదుద్యమః ॥ యథా ॥ రామత్వ
 యామమసభిలలితానామూర్ధ్వమాగ్లేషచుంబనముఖాన్యనుభా
 వితాని ॥ ఆలోచ్యదుర్లభతరాణ్యధునాపిహాతుంప్రాణాన్పటిరప
 వనాభిముఖంప్రయాతి ॥ ౫౫ ॥ మదిరాదికృతంహషణమో
 హయోద్యేశనంమదః ॥ యథా ॥ శీఘ్రపానః ॥ వశాన్సృరాతురా

సాగరోద్భోధేసతిపూర్వానుభూతార్థవిషయంజ్ఞానంస్మృతిరిత్యర్థః - త
 త్రభూగ్నమనశిరిఃకంపాదయోనుభావాః ॥ మరణంలక్షయతి-మరణమి
 తి ॥ వ్యాధ్యభిమాతాభ్యాందేహాన్మనసోఽపాయోహికాకాశ్వాసాద్యను
 భావోమరణం-సాక్షాత్తదుదాహరణస్యానుంశత్యాజ్జదుద్యోగోశ్ర
 వివక్షితభివ్యభా- తదుద్యమభి ॥ ద్వయమభ్యుదాహరతి- రామేతి ॥ అ
 నుభావితాన్యనుభవంప్రాపితాని ॥ ౫౫ ॥ మదంలక్షయతి- మదిరేతి ॥ హ
 షణఃప్రసాదః ॥ మోహయావైచిత్ర్యంమదిరాదిజన్యోపాఖ్యామోహసం
 కరోమద్య- అశ్రవాగంగస్త్రానిశ్యహసితరుదిగాదయోయథాయోగము

త్తమాదిష్వనుభావాః॥ ఉదాహరతి- శీర్ష్యతి॥ సురవారయోషితోఽస్స
రసః॥ ౫౬ ॥ నిద్రాంలక్షయతి-మనఃశ్చ॥ మనఃశ్చిత్తస్యమీలనంబా
హ్యేంద్రియసంబంధవిరహః - చింతావైశ్చింత్యవ్యాయామాదిజన్యం
జృంభాంగభంగనేత్రమీలనాద్యనుభావంచిత్రమీలనంనిద్రేత్యర్థః॥ సు
ప్తింలక్షయతి- సుప్తిరితి॥ నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసనిశ్చలత్వనేత్రమీలనాద్యను
భావోనిద్రాసముద్రేకస్సుప్తిరిత్యర్థః॥ ఎబోధంలక్షయతి - అవబోధశ్చ
తి॥ శబ్దస్పృశ్యసూరపరిణామాదిజన్యా భుజోక్షైపాఽగుళిస్సోటజ్వలభాశా
క్షాదివదన్ నాద్యనుభావాచేతనావాప్తిర్వినిగ్రత్వం ఎబోధశ్చత్యర్థః ॥

ఘూర్ణమానయనాప్తస్థలస్థిగః॥ హఃఖయంలిసురవారయో
షితోరామసాయకలతాహతాహితా॥ ౫౭॥ మనసోమీల
నంనిద్రాసుప్తిస్తస్యాఃప్రగాఢతా॥ అవబోధశ్చేతనాయాః
ప్రాప్తిర్జృంభాదికారణం ॥ శ్రయంయథా ॥ రఘుపాభుజో
శ్చంగైతుంగేనిధాయజంశీరసుసరితఃకరతాద్రాముద్రాక్ష
ణంక్షణమాగతా॥ సహితవధశంస్వపైర్మృష్ట్యాకయావన
కాంతయాకృతఃకృత సంజల్పతల్పాదహంత్వరితోద్భిదా ॥
౫౮॥ స్వాంతసంకోచనంప్రీడాకామరాగస్తవాదిభిః ॥ య
థా ॥ అశీజనేనగమితావతురేణశయ్యాంఽస్తిప్రమేణగ
ళితేమిళితేచకాంతే॥ కింవాపిధేయమపిధేయమపిహకించే
త్యాలోచనాంనతముఖిరురుతేన్నసీతా ॥ ౫౯॥ ఆదేశోద్యుభ
మోహోద్యురపస్మిరోంగతావనః॥ చింతాద్యుభయోద్వృద్ధా

శ్రయమప్యదాహరతి రఘుపతీతి॥ రఘుపతిభుజస్యోన్మంగైఉపరిభాగే -
నిద్రాముద్రేక్షణఉత్సవస్తం ॥ ౫౮ ॥ ప్రీదాంలక్షయతి-స్వాంతేతి॥
కామనిమిత్తోరాగః కామరాగః స్తవస్తోత్రం ఆచారభ్రంశాదయ అ
దిశబ్దాన్యః- మదనాభిలాషాదిభిరన్యస్సంకోచోప్రీత్యేత్యర్థః - అంతథాన్
నదైవస్యాహోముఖత్వాదయోనుభావాః॥ ఉదాహరతి- అశీజనేనేతి॥ శ్ర
మేణవర్యాయేణ-యుగవ్యసనేసంశయాదిప్రసక్తైరితభావః- భలేనోవా
పాతః॥ ౫౯॥ అవస్థారంలక్షయతి- అవేశశ్చ॥ అశుచిత్వధాతుస్తైవమ్య
భూతావేశాదిజన్యోభూతాతప్రమేణభూజాస్సోటకలక్ష్యైలాలాభేనా

ద్యనుభావఆవేశోఽపస్కారభిర్యథః॥ మోహంబక్షయతి- చింతేతి॥ భీత్యా
దిభిర్వైచిత్ర్యంమోహభిర్యథః - తత్రాత్మానభ్రమోత్పత్తయన్తాద
న్మనాదయోనుభావాః॥ ద్వయమవ్యుదాహరతి-తమాలానితి ॥ ఉత్తాలా
నున్నతాః॥ ౫౯॥ మతింబక్షయతి- తత్వేతి॥ నానావిధశాస్త్రచింతోహా
పోహాదిభ్యోఽర్థనిశ్చయోమతిరిత్యర్థః- తత్రశిష్యోపదేశసంశయచ్ఛేద వి
దగ్ధస్యనహారమనస్సంతోషాదయోనుభావాః॥ ఉదాహరతి - అనవాప్తే
తి॥ ఏష్టం॥ ౬౦॥ ఆలస్యంబక్షయతి॥నుండేతి ॥ గర్వశ్రమాదినాప్రయ
త్నమాంశ్యమాలస్యం-జృంభోపవేశనాదయోనుభావాః ॥ ఆవేగంబక్ష

మూర్ఛసంమోహాఉద్యతే॥యథా॥ తమాలానుత్తాలాన్యనభ
ఃపిలోక్యాహితస్పృహబతేహోప్యాయాతోరఘుపఃరితిభాగ్రి
తమతయః । వసేభ్రామంభ్రామంపికటఃపిపాగై రభిహ
తాహతాస్తోహోభదైరితిర్ఘడితమూర్ఛముపగతాః ॥౫౯॥
తత్వమగ్రానుసంధానాదర్థనిర్ధారణమతిః ॥యథా॥ అనవా
ప్తదేహదాహస్పృశకాషపవదాశరధిగామః। నహ్యస్యస్తిస్సు
రుషేత్వేగాదృశయాపచాతురీదృష్టా ॥ ౬౦ ॥ మండోన్యోగ
త్వమాలస్యంకాల్యేష్వావ్యైరుదీర్యతే।ఆవేశశ్చిత్తసంభ్రాం
కోరిష్టానిష్టాగమోఽభివా॥సంశయాతరల్పనానంత్యంపితరగ
తికన్యతే ॥యథా॥ పుష్పాస్త్యతేషుబతయాభవనేషుమంద
ముద్యంజతేర్షిరిపువామద్యశోఽహద్ధం। తారామధాటిపట
హతుభితాంతరంగాశ్చప్రార్థవేనబహుధావనధావనాని॥౬౧
ధర్మశ్రేరీరభ్యుదసాపిఠధార్మికాణాం మూర్తీనయోయమితి

యతి - ఆవేశభితి॥ స్రీయాదేవ్యస్యగాజవిడ్వరవాతవహాదేరనిష్టస్య
చాగమాజ్ఞాతశ్చిత్తసంభ్రమఆవేశభిర్యథః- హావశోకత్వరాస్తంభా
దయోనుభావాః॥ పితరగంబక్షయతి- సంశయాదితి॥ ఉపలక్షణమేతత్
తేనసంశయవిమగ్నాజన్యోఽవేశధాసంభావనాత్కాఘ్రీక్షేపశిరఃకం
పాద్యనుభావోవితరగ-భిర్యథః॥ ఆలస్యావేగాపుదాహరతి-ఏష్టం॥ వ
సేధావనాని। అశ్రమూర్ఛామాలస్యస్యోత్తరాధమూవేగస్య చోదాహ
రణమితిజ్ఞేయం॥ ౬౧॥ పితరగముదాహరతి-ధర్మకభితి॥ హుటఃచేష్టితా

నాంకపటోన్యమానాం-మాయావి నామితియావత్ || ౬౨ || ఆవహిత్థాంబ
తయతి- హావేతి || భయవీరీడాకాటిల్యాదిభిర్వాదాదికార్యాకార గో
పననవహిత్యైర్భ్యః- అత్రతూన్యస్తి తాన్యథాకథనవిధ్యాదై ర్యకథాభం
గాదయోనుభావాః || ఉదాహరతి- వైతాళికాదీః || వందిమాగధాదయ
ఆదిశబ్దార్థః- వైతాళికాదిభిఃకృతయారాఘవబాహుసారప్రస్తాననయా
జనితావేపథురోమహర్షౌకంపరోమాంచా || ౬౩ || వ్యాధింబక్షయతి- వ్యా
ధిరితి || వాసస్తాపదోపవైషమ్యాభిభవనన్యాశీతోష్ణస్వరాదిశీగ్రాభతోష్ణా

మంశ్రపిశాగదానాం | కాలాంతకోయమితిహుటవిచేష్టిగా
నాంసంజాయతేరఘువతౌబహుధావితరగః || అత్రప్రథమం
పద్యమాలస్యవేగయోరుదాహరణం ద్వితీయంవితరగస్య
తివేద్యం || ౬౨ || హద్వాద్యాకారగుప్తిర్యాసావహిత్యైర్భ్యః
తే || యథా || వైతాళికాదికృతయారాఘవబాహుసారప్రస్తాననా
జనితావేపథురోమహర్షౌకంపరోమాంచాన్యైఃసభంమన్యజచందనపంకవర్చ
వ్యాజేఃగోపయతివైరివసుంధరేంద్రః || ౬౩ || వ్యాధిర్నర్వరా
దిరున్నాదస్తుల్యచేష్టాజడాన్యయోః || యథా || కాకుత్స్థస్థింబి
రివిరోధపథూజనానాంగాత్రేషు గాఢనదనజ్వరరూపితే
షు | హారాస్ఫుటంతిహరిచందనమేతి శోపంధూమాయతేవ
నలిగితశక్లప్తశయ్యా || ౬౪ || స్థానాయసంఘటయనుందర
కందరంనోంత్ర్యవయంకృతబలాశ్శుభరాభవద్భిః | ఇన్యస్తచే
తనసచేతనతుల్యవృత్త్యాభ్రామ్యంతి రావవిమతాశ్చ కీతావ
నేషు || ౬౫ || విహవశ్చేతసోభంగఉపాయాభావచింతనైః |
విలంబాక్షునతౌత్సక్యంచేతస్తాపస్వగాదికృత్ || చాపలత్స

భుతాద్యనుభావోవ్యాధిరిత్యర్థః || ఉన్నాదంబక్షయతి- ఉన్నాదభ్యఃభయ
గోపనాతేష్టయోగధనాశాదిభిర్భ్యోవిభాగింబిరున్నాదభ్యర్థః || ఉన్నా
నిమిత్తస్తి తాసంబద్ధప్రలాపనహేతుకథావనోపవేషనోత్థానరోచనాని
యోనుభావాః || వ్యాధిముదాహరతి- కాకుత్స్థస్థింబి || స్పష్టం || ౬౪ || ఉన్నాద
ముదాహరతి- స్థానాయ || హేమందక, హేతబరాః || ౬౫ || మోక్షంబక్ష
యతి- విమోచకతి || ప్రారబ్ధకార్యభంగావరాధనవిహ్వలపదాదిభ్యః

పసస్త్వసంక్షయోవిషాదశ్యధః - అయంచోపాయాన్వేషణవైషణ్య
ముఖశోషాద్యనుభావతారతమ్యాదుద్దమాద్యాశ్రయత్వేనత్రిధిశత్యా
హః॥ బోత్సుక్యంలక్షయతి- విలంబేతి॥ ఇష్టవిరహావ్యసమృద్ధిచ్యుతాదిజ
న్యంమనస్తాపత్వరాశ్వాసానిద్రాద్యనుభావంకాలాక్షణత్యమూత్సు
క్యమిశ్యధః॥ చాపలంలక్షయతి- చాపలంత్వేతి॥ రాగద్వేషమాత్సర్యాదిమూ
లమనవస్థానంచాపలమిశ్యధఃతత్రభర్తనపారుష్యస్వచ్ఛందావరిణాద
యోనుభావాః॥ విషాదముదాహరతి- బద్ధశ్చితి- స్పష్టం ॥ ౬౬ ॥ బోత్సుక్యము
దాహరతి- ఆహ్వానితి॥ స్పష్టం ॥ ౬౭ ॥ చాపలముదాహరతి- భూగ్రంథేతి॥ రా

నవస్థానం రాగద్వేషాదిహేతుకం॥ క్రమేణయథా॥ బద్ధస్సము
ద్రోబలభేదిజేతాహతస్సతస్సంయతిదేవరోపి । ప్రశ్నార్థ
యేద్వైత్యపతిర్నసీతాంకోవాక్రమస్సాన్వయకంతసూత్రై ॥
౬౬ ॥ అహంప్రభోరచిరమస్తమయేతవింబం సజ్జీకురుష్వ
సహసాసఖిపుష్పతల్పం । తూర్ణంప్రసాదయమమాంలమ
సంగతస్తంసంక్షీప్యవాప్రజసమానయరామచంద్రం॥ ౬౭ ॥
భూగ్రంథసంగవచపాంలతరంగ రంగై రానంగశాశ్లాశర
సంగమనప్రసంగం ॥ తద్భింబసీరిణితమాభరణైః క్వణద్భిః
ప్రస్తౌతి రామ మభితశ్చలితాసఖీయం ॥ అత్రాభితశ్చల
నాచ్ఛాపల్యం ॥ ౬౮ ॥ అథప్రాగుద్విష్టానాం భావాదీ
— ఖిభావహావావిశృంగారచేష్టానాంలక్షణోదాహరణానిక్షి—

నాంలక్షణోదాహరణానిదర్శయతి॥ రసాభిజ్ఞానయోగ్యత్వం
మమభిః రామస్యాభిముఖ్యనేశ్యధః- చలితా- భూగ్రంథేన సంగవతా
మపాంగానాం యేతరంగాస్తేహందంగైర్న రైవైః- అత్రగ్నస్తేస్థానవా
చినోరంశశ్చస్యస్యస్తపరత్వం- రంగోరణ్యలేరాగేనృత్తరంగేత్రపుణ్యపీ
ఠిశ్చ- ఆనం గేశాశ్లేశసమేశరసంగమనప్రసంగం శరసంధానం -
ప్రస్తౌతి- ప్రకిటయతీత్యధః ॥ ౬౮ ॥ అథభావస్వరూపణరూపణంప్రతిజా
సితే- అతేతి॥ భావంలక్షయతి- రసేతి- బాల్యయావనసంధాపుష్పశృంగ
గాంబయః సంగ్రహమికోలక్షితి రంబికారోభావత్యధః- తదుక్తం ॥ ౬౯ ॥
శ్లోకస్యపితృసంస్కారాంబిపీతీకారితేనైతి । తతోల్పవేత్సరే గృహపావీదస్యా

దివికారవది"తి॥హావంలక్షయతి-హావ స్త్వితి॥ద్వావప్యదాహరతి- ఆలో
కతఇతి- హరచాపమారోపయంతమేనంరామం - అత్రాలోకతఇత్యనువ
ర్తతే॥యోజయతి-అత్రేతి ॥౬౯॥ హేలాంలక్షయతి-సువ్యక్తేతి॥ఉదా
హరతి-చార్వతి॥ స్మరవివసుథాంబునిస్తస్యచంగ్రపాదైఃమన్మథాద్దీపకై
రిత్యథాః-శృంగారస్యమంగళతరంగభరైః - సర్వాకృతౌవ్యతికరస్సం

భావమాహుర్ననీషిణః । హావస్తుభావవివస్యాదీపద్విస్సుప్తవి
క్రీయః॥ద్వయంయథా॥ ఆలోకతేపూర్వమవిక్రీయైవయయా
నోజనానద్యతుజానకీయం । ఆరోపయంతంహరచాపమేనం
కించిత్సమంచత్పులకాంచితాంగీ॥ అత్రకించిత్సమంచత్పులకే
త్యనేనహావోనిబద్ధః । శిష్టేనభావఇతివేద్యం ॥౬౯॥ సువ్యక్త
విక్రీయోభావోహేలేతిపరికీర్త్యతే । యథా॥చారుష్టితైస్తస్మి
రసుథాంబునిచంగ్రపాదైశ్శృంగార మంగళతరంగభరైర
పాంఠైః । సర్వాకృతివ్యతికరైః పులకైశ్చగామేపామిష్క
వంతిసుతవోఃప్రణయప్రరోహః॥ ౭౦॥ అభూషణేపిరమ్యత్స
మారైర్వ్యాధుర్యమివ్యతే॥ యథా॥రఘునిరరామావయవైః
ప్రకృతిశుభైర్భూషణాభూష్యంతే । ఉయభిసహిశశీరణా
విభాంతితాన్యవతైస్తుశోభంతే॥ ౭౧॥ యథావా॥ గాటంక
క్రైవేయకంకాయూరముఖాభూషణాన్యస్యాః । స్వయంచరీశ
యమాథాతుంనశక్నువంత్యంగకాంఠిమగ్నాని ॥ ౭౨॥ శీలా
ద్యలంఘనంయస్తుదైర్య మాద్యైరుదీర్యతే ॥ యథా ॥ తా
పితాపి మదనాస్త్రవహ్నిభిర్బుద్ధితాపిమలయాదిరానితైః ।
పేరితావ్యవనిజాళిభిఃపతింసాబ్రవీన్నపరుషారుషాగిరః॥ ౭౩
యథావా॥హృతోత్తరీయారామేణస్తనయోస్తనయాభువః ।

బంధోయేషాంతైః- ప్రణయప్రరోహోప్రేమాఽకురాః ॥ ౭౦ ॥ మాధు
ర్యంలక్షయతి-అభూషణఇతి॥ఉదాహరతి- రఘునరేతి ॥ రఘునిరరామా
యాస్సీతాయాఅవయవైః॥ ౭౧॥ ఉదాహరణాంతరమాహ- గాటంక
క్రైవేయకంకంతభూషిత్యమరః॥ ౭౨॥ దైర్యంలక్షయతి శీలాదీ
హరతి-తాపితేతి॥పరుషాగిరః నాబ్రవీత్ ॥ ౭౩॥ ఉదాహరణాంతరమాహ-

హృతేతి॥ స్వస్తికంబంధవిశేషం॥ ౭౪॥ లీలాంలక్షయతి-లీలేతి॥ ఉదా
హరతి- రఘ్నితి॥ అత్రప్రియచరితానుకరణాల్లీలావలీత్వంసీతాయాః-
సతీవతివ్రతాచ-దయితా ఏవమనుకారిణ్యపిమనోహారిణీచ- పతివ్రతాల
క్షాంతంతు “భుక్తైసుభుక్తైఃసంపత్వోదుఃఖతేదుఃఖతాయది ముదితేము
దితాత్యర్థంప్రాప్తితేమలినాంబరా ॥ సుప్తైపశ్చాస్త్యయాశేతేపూర్వమే
వప్రబుధ్యతి । నాన్యంకామయతేచిత్రేసావిజ్ఞేయాపతివ్రతేతి”॥ ౭౫॥ విలా
సంలక్షయతి- తాతా-లికీతి॥ విక్పఃనేత్రభూవక్త్రకర్మణాం పశేషఇ
త్యర్థః॥ ఉదాహరతి- భూభంగేతి॥ వ్యాఖ్యాతమేతత్॥ ౭౬॥ విచ్ఛిత్తిం

హస్తస్వస్తికమాధాయనాముంచద్దైర్యకంచుకం॥ ౭౪॥ లీలా
ప్రియానుకరణంవాస్థిత్యాధచేష్టితేః॥యథా॥ రఘుపుంగ
వస్యవచనంచసాచేష్టాంచచేష్టయాదృష్టిం । దృష్ట్యాచానుస
రంతీసీతాజాతాసతీచదయితాచ ॥ ౭౫ ॥ తాతా-లికీవిలా
ససాన్వద్వికృతిర్వల్లభేక్షణాత్ ॥యథా॥ భూభంగసంగవ
దపాంగతరంగరంగైరానంగశృంగశరసంగవనప్రసంగం ।
తచ్ఛింజనీరణితమాభరణైఃకవచాభిః ప్రస్తావితామమభితప్తలి
తాసఖీయం ॥ ౭౬ ॥ విచ్ఛిత్తిరల్పభూషాభిరపిరవ్యత్యమువ్య
తే॥యథా॥ తాటంకద్యుతిలోలలోచనరుచీచాంపేయనీలోత్ప
లోత్తంసౌతేతనుతశ్శుద్ధినితలవోనిర్మాతినాసామణిం । హార
స్ఫారమరీదిరారచయతి శ్రీఃపడవర్చాశ్రియం బాలే శేషవి
భూషణైఃకృతమియద్రామస్యగీరంమనః ॥ ౭౭ ॥ విభ్రమ
ప్రవ్వరయాకాలేభూషాస్థానవివర్యయః॥యథా॥ రామాసం

లక్షయతి- విచ్ఛిత్తిరితి॥ ఉదాహరతి- తాటంకేతి॥ తాటంకద్యుతిగ్లోలలో
చనరుచిశ్చ-తే- చాంపేయోత్తంసంనీలోత్పలోత్తంసంచతౌకమభూ
తౌ- కృతమలం॥ కుతభగ్యతాహ ఇయదితి ॥ రామస్యమనఃఇయగీరంప
తావద్దైర్యయుక్తం-స్త్రీస్వభావానుగుణ్యేనాశ్రకాకురనుసంధేయా-ము
గ్ధాలంకృతైరలంకారైరిలం-తన్వనస్థైర్యవహంజేద్విత్వదవలోకనమా
ప్రణరణ్యతీతభావః॥ ౭౭॥ విభ్రమంలక్షయతి- విభ్రమఇతి॥ కారేప్రియ
తిమసమాగమాదిసమయ- నిర్వరయమదనావేశాదిసంగ్రహేణ భూషా

శాంఘానవిపర్యయః ఘానవ్యత్యాసః॥ ఉదాహరతి-రామేతి॥ రామస్యాసం
గవ్యసనేనాసక్త్యారభసస్వాంతయావేగావిష్టబిత్తయా-వ్యసనంత్యశు
భేసక్తాపానస్త్రీసృగయాదిషు॥ దైవానిష్టఫలేపాపేవిపత్తైనిచ్ఛులోద్యమ
ఇతిఃశ్వః॥ 2౮॥ కిలికించితంలక్షయతి-హామేతి॥ ఉదాహరతి-ప్రగా
ఢమితి॥ ప్రతికలంప్రతిక్షణంమిశంతోగర్హకరవాయస్యాస్సాతతోక్తా-ప్రిం
శస్త్రతాఃకలేత్యమరః॥ 2౯॥ మోహ్తాయితంలక్షయతి॥ మోహ్తాయితమితి॥

గవ్యసనరభసస్వాంతయాకాంతయాసీత్పాశోహారోఽయుటితి
ఘటితఃకంకణంకంతనాచే॥ కాంచీసూత్రంకచపరిసరేకాంచ
నప్రజ్ఞితంబేలాత్కాలక్ష్యర్షయననలినేకజ్వలంపాదపద్మే॥ 2౮
హద్వామహాశుభ్రీత్యాదేస్సంకరఃకిలికించితం॥ యథా॥ ప్ర
గాఢంసందష్టోధరకిసలయామర్షవయమాప్రభూతానందాత్మః
ప్రతికలమిశగర్హకరవా॥ సముద్యత్సంత్రాసాసపులకశరీరా
జనకజానకాంతంనాత్మానంకిమపిబుబుధేనాపరమపి॥ 2౯॥
మోహ్తాయితంభవేదిష్టకథాదౌభావసూచనం॥ యథా॥ రామ
కథాప్రస్తావేనమాయితవదనంనిగూఢదరహసితం॥ సపులకకపో
లఫలకాఘటయతికుచయోఃపటాంచలంబాలా॥ ౩౦॥ సుమద్వై
పినుఖాశిక్యంరతౌకుట్టమితంమతం॥ అన్యేత్వామ్యుః॥ శేతాధరా
దిగ్రహణేమోదమానాపిమానసే॥ దుఃఖతేనబహిఃకుశ్యేగ్య
త్రకుట్టమితంహితమితి॥ యథా॥ హృదిమస్త్రీనిఘాతసంభవాన
ఖదంతక్షతజాపివేదనా॥ ప్రియసంగమఖాభిమగ్నయాబుబు
ధేనాల్పతరాపిబాలయా॥ ౩౧॥ మానాతాంతస్యసగ్లా
పీబిబ్బోకోనాదరక్రియా॥ యథా॥ వాక్యైరముష్యపివిదై
ర్నమనోమదీయంప్రత్యేకింమమకృతేసఖయాపిచితం॥

భావసూచనంస్వాభిలాషప్రకటనం॥ ఉదాహరతి-రామేతి॥ స్పష్టం॥ ౩౦
కుట్టమితంలక్షయతి-సమ్మర్దఇతి॥ మతాంతరేణలక్షణమాహ-శేతాధరా
భిమంశలక్షణానుసారేణోదాహరతి-హృదీతి॥ స్పష్టం॥ ౩౧॥ బిబ్బోక
లక్షయతి-మానాదీతి॥ ఉపలక్షణమేతత్-తేనగర్వాభిమానానాదయ
శేష్యనాదరకరణంవిబ్బోకఇత్యర్థః॥ ఉదాహరతి-వాక్యైరితి॥ సప్రత్య

తినవిశ్వసతి- చింతాంకింయాసి॥ ౮౨॥లలితంలక్ష్మయతి- సుకుమారేశః॥ఉ
దాహరతి- ఘనసారేతి ॥ ఘనసారఃహిమవాలుకా తుషారస్తుహింసం గం
ధసారః శ్రేష్ఠచందనంతైః॥ ౮౩॥ఉదాహరణాంతరమాహ- వృద్ధితి॥ వృ
దుయథాతథాశింజానానిమంజీరకాఁచీవలయకంకణానితైః- తత్రతైరి
త్యర్థః- విభ్రమైర్విలాసైః-అత్రభూషణవిలాసైఃస్థితేనచసీతాయాసౌ
కుమార్యప్రతిపాదనాల్లలితమితిభావః ॥౮౪॥ కుతూహలచకితేలక్ష్మయ

కామస్యమేగితపంచశరీరరంయావల్లభాస్యసఖిసాస్తుప
రంకృతాథా॥౮౨॥సుకుమారాంగవిన్యాసోయత్యల్లలితమీరితం॥
యథా॥ఘనసారతుషారగంధసారైఃకిముపీయూషశీరిషచంప
కైర్వా । సఖితేవయవాప్నరేణసృష్టాదయితోయాగ్భజ
తేవృదూపచారైః ॥౮౩॥ యథావా॥వృదుశింజానమంజీర
కాఁచీవలయకంకణైః । సస్థితాసేవతేరామంరామారహసి
విభ్రమైః॥౮౪॥ రమ్యేకుతూహలంలొల్యంచకితంభయసం
భ్రమః॥ క్రమేణయథా॥విలోకతేతన్నుఖమేవబాలాశృణో
తితస్యైవశుభంచరిత్రం । తదంగసంగంబిజహౌనచాపిచా
యావదాహరణహరకాలే ॥ ౮౫ ॥ పరీహాసోద్యోగాంప్రి
యసహవరీం వల్లభగతం గృహీత్వానేపథ్యం యుద్ధిగకటా
పాగతవతీం॥నమీత్యోత్తిష్ఠంతీంసపదిశయనాత్సన్నరభయాం
స్థితోగూఢంరామస్థితసఖిముఖఃపశ్యతిముహుః॥౮౬॥విహృ
తంప్రాప్తకాలస్యవచసోఽకథనంహ్రియా॥అన్యేత్వాముః॥
శుద్ధ్యయామానలజ్జాభ్యామదత్తంయోగ్యముత్తరం । క్రియ
యావ్యజ్యతేయత్రవిహృతంతదుదాహృతమితి॥యథా॥ కాం

తిరమ్యతి॥ రమ్యేరమ్యవస్తునిలొల్యమాసక్తివిశేషః॥ చకితమితి॥కుతూ
హలముదాహరతి- విలోకతత్తితి॥స్పష్టం॥ ౮౫॥చకితముదాహరితి- పరీహా
సేతి॥పరీహాసేఉద్యోగోయస్యాస్తాం- నేపథ్యంకంచుకోష్ఠీమది ధారణస
మందితవేషం॥ ౮౬॥ విహృతంలక్ష్మయతి- విహృతమితి॥ ప్రాప్తకాలస్య
ప్రాప్తావసరస్యత్యర్థః॥ విహృతస్యనుతాంతరేణలక్ష్మణమాహ- శుద్ధ్య
యేతి॥ స్వమతానుసారేణోదాహరితి- కాంతేనేతి ॥ నమోవచనంతే॥

సల్లాపః- క్రీడావీలాచననః-చేత్యనరః-మదనఃయవాభ్యాంకఃసమారా
ధితః- కేకేబంధవిశేషాశ్చనత్యుత్పత్తివిశేషాశ్చజాతాభివ్యక్తః॥ ౮౭ ॥ హా
సంలక్షయతి- హాసితమితి॥ యావననాదోఽగ్భూతం-సమహాస్యనద్యేషభా
షాదివికారజన్యమిత్యర్థః॥ ఉదాహరణి-పతిజేః॥ ఛా॥ ప్రకశేః॥ నదిరాక్షీ
శంజనాక్షీ॥ ౮౮॥ ఎవంరసభావాదీనిరూప్యప్రాక్ష్యగిపాదితామపివి
ద్యుత్పత్తకంకయారసాగ్రసాంతరోష్పత్తింస్తూరయతి- హాస్యశ్చ॥ ననుపా

తేసార్థవచనంసఖికంఠేముక్త మారాధితస్సహాశం వదనో
యవాభ్యాం పృచ్ఛంతమాళిననమిత్యసక్త్యన్తరోపాబాలాన
దర్శనచరించిమవాచవాక్యం ॥ ౮౭ ॥ హాసితంయావననాదో
ఽగ్భూతంహాసోఽనిమిత్తకం॥యథా ॥ పతిదామగాతిబదా
వినసాఘణజోష్వణేనగుత్తరక్ష్మీ । మతిణదిరోహిదళజ్ఞాగా
మగ్ధ్యాలహాసభిజిమిద్ధ ॥ ఛా ॥ ప్రకటానురాగబంధాపవ
శాఘనయావనేనమదిరాక్షీ । నదనరోహిణలజ్ఞాగామంద్య
ప్రృష్ట హాసశ్లోమిత్తం ॥ ౮౮ ॥ ఇదంరసభావనిరూపణం॥ ***

—ఇతి రసాగ్రసాంతరోష్పత్తిప్రమాణం—
అగ్రరసాగ్రసాంతరోష్పత్తిగపితవిభిన్నస్యూతా॥ యథోక్తం
శృంగారలిలకే “హాస్యోభవతిశృంగారా తరయనోరౌక్రక
ర్మణః॥ అచ్ఛతశ్చతథావీరాద్భీభాత్సచ్ఛభయానరీ” ఇతి॥ “
సస్సర్వోపసంపూర్ణస్తిరోధతైరసాంతరీమితీభారతీయోన్య
రీత్యాదుద్యప్యేకైకపవరసశ్చన్యతే తథానిరసంసంగోప
మహాకవిభిరంగీకృతః॥ సచాస్తాభీఃసవనలంకారోదాహరణే

భావ్యేసశ్యంగిశ్యముపసర్జసత్వేసశ్యంగశ్యం, ఎవంజలసస్సర్వోపసం
పూర్ణస్తిరోధతైరసాంతరీమిత్యభియుక్తైః కథంగనయోగంసంగంభా
వంకథంవాతస్సంకరభిత్వాశంక్యాహ- తథాహే॥అయంభావఃసాకా
ర్యవశాన్సత్వేమిత్యేనపరస్పరం॥ప్రథమంయోగనఃఖ్యాతస్సప్రధానం
భావిమ్యతీ త్యాదివచనప్రిమాఖ్యానవిరుద్ధోరససంకరభి॥సచే॥గ్రహ స
సంకరశ్చ- రసవదలంకారోదాహరణే-ఇతి ఛాటికైరూహణం॥ సర్వోపసం

ర్మితః-వీరశృంగారయోరంగంగిభావఉదాహృతశ్చత్యుక్తః॥రసాభాసస్త్రి
తి॥లక్షితః- అస్మిన్నేవతరంగవేదికత్రైవానురాగశ్చేదిత్యాదినా మ్రివిధోపి
రసాభాసోఽయాపితః॥ ఉచ్ఛస్వలంకారోదాహరణే గామన్వభైర్వీణః
కాంతేశ్లో॥కే॥భావాభాసోపీతి ఉచ్ఛస్వలంకారోదాహరణే-చుర్వా
యునివప్రితోరఘవతేరితిశ్లో॥కే॥రసభాసయోరితితదాభాసానాచిత్వ
ప్రవర్తితాశ్చితి మన్యుటపాదోక్తే రసాచిత్వప్రవృత్తిరేవశయోరాభా
సస్త్వం॥భావశాంత్యాదీనానుంగిత్వం రసస్యాంగత్వంచకదాచిత్వంభవతి
ప్రకృతా- రసశ్చ॥ముఖ్యఅంగిన్యపి- భావశాంత్యానయోపీతి- అంగభూ

దర్శితః । రసాభాసస్తుత్రివిధోలక్షితః ఉచ్ఛస్వలంకారోదా
హరణేదర్శితః॥భావాభాసోఽప్యుచ్ఛస్వలంకారోదాహరణేద
ర్శితః॥ రసభావయోరాభాసత్వమనుచితవిషయప్రవర్తనం ॥

—భావశాంతిభావోదయాదివివరణం—

రసముఖ్యసేక్వచిదాస్వాదాతిశయవశద్భవశాంత్యాదయో
ప్యంగిత్వమపిభజంతే॥ ఉక్తంహికాన్యప్రకాశే॥రసేముఖ్య
పితేంగిత్వంప్రాప్నువంశికదాచన । తేభావశాంత్యాగయః
అంగిత్వంపరాజానుగతవివాహప్రవృత్తభృత్యవదితి తస్య
భావశాంతస్సమాహితాలంకారోదాహరణేదర్శితా॥ భావో
దయోభావోఽభేదనేనగమితాచతురేతశ్చయాంతస్త్రికథలే
నగతితేమచితేదికాంతే॥ కింవావిధేయమవిధేయమపీహకింపే
త్యాలోచనాంతముఖ్యురుతేస్తసీతా॥అస్రలజ్జాభావసోద

తాఅపీశ్యపితస్తాథాః- అంగిత్వమపీతి- ప్రాధాన్యమపీశ్యపితస్తాథాః॥ త
స్రసశ్చప్రంతామభియుక్తసమ్మతందగ్గయతి - రసశ్చతి ॥ కదాచనవిభా
వాన్యసంపలనదశాయాం - తత్సంపలనేశురసస్యప్రాధాన్యమేవేతభా
వః॥ అంగిత్వంచేతి- యధారాజానుగతోవివాహప్రవృత్తోభృత్యోరాజ్ఞ
ముఖ్యపిప్రాధాన్యమాలంబితేతద్వదితిభావః॥ తత్రేతి- తస్రభావశాం
త్యాదపిస్వస్యోక్తః - సమాహితాలంకారోదాహరణే - దయితజనవియో
గాద్దారుణ్యానిభావాపిశ్లో॥కే॥ అథభావోదయముదాహరితి - అభేదనేనే
తి॥ భతేనానిదిద్వావేన-క్రమేణేతివాపాతః॥ యోజయతి- అత్రేతి॥

౮౯॥ తావసంధిఃలక్షయతి- యత్రేతి॥ ఉదాహరణి-ఆకర్షణినితి ॥ ఈ
మ్యావమిణి- సీతాపాణిమయంగ్రహిష్యత్యసూయారోషయా-
రుషా- సీతామమేహతకాఃపశ్యంతీతిరోషణత్యర్థః ॥ వైదేశ్యంలజ్జాస్త
రాభ్యామవర్జితాభూమిభృతాంబృందేపరుషాంశ్చ కటాక్షౌకురాన్ని
దధిత్యన్వయః॥ యోజయతి- అత్రేతి॥ ౯౦॥ ఉదాహరణాంతరమాహ

యః ౮౯॥యత్రాన్యోన్యవిరోధినాభావాపరస్పరస్పృహిణయో
షఃబధ్యేతతత్రభావసంధిః ॥ సయథా॥ఆకర్షణినితితేతుణస్య
రభసాదాఃగ్లపూగ్లంధనుర్వైదేశ్యంపితురంకభాజనివధేల
జ్జాస్తరావర్జితా ॥ ఈష్యానుగ్నితత్యన్వయంపరకృతేనానా
దశంతాగతేబృందేభూమిభృతాం రుషావపరుషానామః క
టాక్షౌకురాన్ ॥ అశ్రుతిక్రొధయోస్సంధిః ॥ ౯౦ ॥ యథా
నా ॥ మమైవనాటకకంసపథే ॥ రోషాద్దక్షిణమీక్షణం విపు
లయన్వాహం భయాక్షిలయన్వక్త్రాద్దే క్వచిదీరయన్కటుగి
రంచాటూక్షిమప్యన్యతః॥ ఏకేనాశువహాపురఃపరిసరన్నన్యే
నపశ్యన్వర్జితాంబిజ్జామరణోన్ముఖానయినశాంతేభేదనా
రిన్వయః॥అత్రాహమైవైన్యయోస్సంధిః ౯౧॥యత్రబహు
నాంభావానావనోన్యోన్యపక్షైకతయోనబంధుత్వయతేత
త్రభావశబలతా॥సాయథా॥ఆయాతొనవామాతీకంగఘుప
శః కంఠేనజాతాగ్రసాయాస్యామిస్వయమేతత్సృసవిధంకిం
వావదేన్నాంసః॥ ఆయత్రస్వయమేషసన్నిహితస్త్రీత్య
మిన్దైగిస్తుఖంతూర్ణంతిస్తుటస-భవేత్తమకిథం కావాభవిత్రి
కథాఅశ్రుచింతాస్త్యుధైన్యశంకాహద్వామమోతుక్యమా
దానాంశబలతా ॥౯౨॥..... *

రోషాదతి॥ కటుగిరంపరుషాలాపం॥ యోజయతి- అత్రేతి॥ ౯౧॥భావశబ
లతాంలక్షయతి- యత్రేతి॥తాముదాహరణి॥ ఆయాతొనవా॥ స్వయంస్వ
తవివాయత్తైఃసంధిఃపరుభాగ్నియోవత్-అశ్రుబహుభావాఃపూర్వభూ
గోష్ఠవమగ్నేనబద్ధాగ్నిశయేనాహం॥ అత్రేతి॥ ౯౨॥ ఇతిత్యన్వయః॥

సంప్రతికపిష్టస్వస్యనిఖిలగ్రంథనిష్ఠాతత్త్వందర్శయంతాస్విహంకారపరిహారపూర్వకంకృతినాయకం ప్రాధ్యాయతే॥ ప్రాచీనేతి॥ హియస్తాత్ బోధాని

ఇతి శ్రీమత్ప్రీభువన పవిత్ర హరితగోత్రావతంస
వారాణశీవంశ పద్మాకరప్రభాతభానునా పదవాక్యప్రమా
ణపారావారపారీణశ్రీమహాపాధ్యాయపర్వతనాథసూ
రిపండితమండలేశ్వరసూనునా శ్రీయల్లమాంబాగర్భరత్నా
కరపారిజాతేన నిర్మలాచారపూతేన చతుర్దశవిద్యాస్థానసి
ద్ధాంతరహస్యవిజ్ఞానవతాశ్రీధర్మసంఖ్యావతావిరచితే శ్రీమ
ద్రఘుపతిగుణమణిగణధామనిసాహిత్యరత్నాకరనామస్యలం
కారశాస్త్రైరసనిరూపణంనామదశమస్తరంగః॥.....*
ఆస్థామందిరమిందిరాప్రణయినోదేవస్యరామాత్మనస్త్యంగ
స్తుంగతరంగరింగణభరైరంగీకృతాడంబరః। తాదృచ్ఛిర్మలధ
ర్మసూరికవితాసోల్లాసకల్లోలిసిపూణః కర్ణమనోహరోవిజ
యతేసాహిత్యరత్నాకరః॥ధర్మాంతర్వాణివర్యప్రీభువనవిది
తేవారణాశ్యస్వయేయస్సంజాతోయల్లమాంబాకృతసుకృత
ఫలంపర్వతేశస్యభాగ్యం। వ్యాఖ్యావిఖ్యాతకీర్తైర్వివరణగురు
వాక్యాన్సంఖ్యముఖ్యాగమానాంతస్యాలంకారశాస్త్రైర్విలసతిద
శమోరామవర్ణైతరంగః॥.....*

ప్రాచీనాభినవప్రబంధవిహితగ్రంథానుసంధాయ
నా సోయం సాహసికేన సంప్రతి మయా నూత్నః ప్ర
బంధఃకృతః। కస్తుమ్యేదమునాధ్వనాహ్వసులభోబోధా
చ నిర్మత్సరస్వర్వజ్ఞోగతమగ్నరోష్టిహిరమారామస్ససం
తుప్యతు॥ ౯౩॥ భోమాత్యకవితేహితం మమవచఃకేంచిత్స
మాకర్ణయశ్రీమద్రామగుణస్తవామృతవతీమత్యేస్తుపిం
మాకృధాః।కస్తూరీఘనసారచండనరసన్యాసోత్సనాస్వాదవి

ర్మత్సరస్వసుమానసులభః- బోధారోమగ్నగ్రస్తాత్కృత్యక్తత్వానితీభావః
గమారామాయస్యనతీభావః సః శ్రీరామమమప్రీహరిః॥ ౯౩॥ సంప్రతి

స్వకవితాం ప్రాథమ్యే భోమాతరితి॥ విస్మయామామగంధినాం-వ
సామ్రాజ్యపితానాం లేపచ ర్చాయామభిలాషీభౌత్సవ్యవాదాః

తోగ్రవావిప్రవసామ్రాజ్యపితా లేపాభిలాషీభవే
త్॥ ౯౪॥ సంజాతోహరితాన్వయేమహతియస్మీపర్వ
తేశస్సనీష్టణ్ణాందర్శనకారితాం సుమనసామైకాన్వయీ
లాకృతిః । ధర్మాఖ్యేనమనీషితావిరచిత స్తయ్యసునా
తాదృశా సోయంయావదిలాతలం విజయతాం సాహి
త్యరత్నాకరః॥ ౯౫ ॥ ..... *

ఇదానీమాశీఃపూర్వకంగ్రంథసమాప్తిమామా॥ సంజాతాని॥ విజయం
స్వర్గోత్కృష్టేణవర్తతాం॥ .....
ఇతిశ్రీమల్లాదిలక్ష్మణసూరివిరచితే సాహిత్యరత్నాకరే సవ్యాఖ్యానే
మందరాఖ్యానే దశమః ప్రకరః.

సాహిత్యరత్నాకరమంధనాథం ప్రక్షేప్తహస్తాన్సహితోదయః । మ
యాకృతోమందరపషయతాన్తవోతునిశ్చయమనం ప్రమాదానాంకృత్యశా
స్త్రేపినచార్థశాస్త్రేన కావ్యభాషణమితి ప్రమాప । రిధాన్తే రిధాన్తే
యేయంగుప్రసాదోహినమనుభవః॥ వదియవ్యాఖ్యానే సాహిత్యరత్నా
తోవనదనే నవందంత్యానందయదిపటిలచిత్రిః॥ విజయం । సంజాతాని
హేమాత్రత్రీజగదఖిలప్రాణిసుభగా శరణ్యోగ్యనిహామకరిలయః
మూలాకవితైః॥ ధర్మసూరివిచోగుంభశుంభద్వారాభ్యుదయః । వ్యాఖ్యా
యంమందరాఖ్యాఖ్యానాదాభానరంభః॥ ..... *

— ❁ సమందరసాహిత్యరత్నాకరస్సమాప్తః ❁ —

శ్రీరామార్జునస్తు.

